

VILNIAUS UNIVERSITETAS
EKONOMIKOS FAKULTETAS

Tarptautinė mokslinė konferencija
**APSKAITA, AUDITAS, ANALIZĖ:
MOKSLAS INOVACIJŲ IR
GLOBALIZACIJOS KONTEKSTE**

Tarptautinės mokslinės konferencijos,
vykusios Lietuvoje Vilniaus universitete,
Ekonomikos fakultete 2012 m. kovo 29–30 d.

Mokslo darbai

International Scientific Conference
**ACCOUNTING, AUDIT, ANALYSIS:
SCIENCE IN THE CONTEXT OF INNOVATION
AND GLOBALIZATION**

International Scientific Conference
Held in Lithuania on March 29–30, 2012
at Vilnius University, Faculty of Economics

Research Papers

Международная научная конференция
**УЧЕТ, АУДИТ, АНАЛИЗ:
НАУКА В УСЛОВИЯХ ГЛОБАЛИЗАЦИИ
И ИННОВАЦИЙ**

Международная конференция
состоявшаяся в Литве 29–30 марта 2012 года
на Экономическом факультете Вильнюсского университета

Научные труды

2 dalis • 2st Part • 2 часть

Vilniaus universiteto leidykla
Vilnius, 2012

Recenzuojamas mokslo leidinys

MOKSLO KOMITETAS:

Pirmininkas:

Prof. V. LAKIS (Vilniaus universitetas, Lietuva)

Nariai:

Doc. J. ABDALOVA (Sankt Peterburgo ekonomikos ir finansų universitetas, Rusija)

Prof. I. BRUNA (Latvijos universitetas, Latvija)

Doc. I. BUMANE (Latvijos universitetas, Latvija)

Prof. B. GALINIENĖ (Vilniaus universitetas, Lietuva)

Prof. A. GOSPODAROWICZ (Vroclavo ekonomikos universitetas, Lenkija)

Prof. M. JASIENĖ (Vilniaus universitetas, Lietuva)

Prof. R. KANAPICKIENĖ (Vilniaus universitetas, Lietuva)

Doc. S. KOROTAEV (Baltarusijos valstybinis ekonomikos universitetas, Baltarusija)

Prof. M. KUČINSKIENĖ (Vilniaus universitetas, Lietuva)

Prof. I. LAZARIŠINA (Nacionalinis vandens ūkio ir gamtonaudos universitetas, Ukraina)

Prof. J. MACKEVIČIUS (Vilniaus universitetas, Lietuva)

Prof. T. MALKOVA (Sankt Peterburgo ekonomikos ir finansų universitetas, Rusija)

Prof. A. MARČINSKAS (Vilniaus universitetas, Lietuva)

Prof. D. PANKOV (Baltarusijos valstybinis ekonomikos universitetas, Baltarusija)

Prof. R. SKYRIUS (Vilniaus universitetas, Lietuva)

Doc. R. ŠNEIDERE (Latvijos universitetas, Latvija)

Prof. S. URBONAVIČIUS (Vilniaus universitetas, Lietuva)

Dr. A. WARELIS (Aukštoji profesinė Suvalkų mokykla, Lenkija)

Doc. S. VEGERA (Polocko valstybinis universitetas, Baltarusija)

Prof. D. ZINKEVIČIENĖ (A. Stulginskio universitetas, Lietuva)

ORGANIZACINIS KOMITETAS:

Pirmininkė:

Doc. R. SUBAČIENĖ (Vilniaus universitetas, Lietuva)

Nariai:

Asist. R. BUDRIONYTĖ (Vilniaus universitetas, Lietuva)

Doc. L. GAIŽAUSKAS (Vilniaus universitetas, Lietuva)

Asist. L. GIRIŪNAS (Vilniaus universitetas, Lietuva)

Asist. I. KAMARAUSKIENĖ (Vilniaus universitetas, Lietuva)

Asist. D. RAZIŪNIENĖ (Vilniaus universitetas, Lietuva)

Asist. V. SAVICKAS (Vilniaus universitetas, Lietuva)

Dr. K. SENKUS (Vilniaus universitetas, Lietuva)

Asist. D. TAMULEVIČIENĖ (Vilniaus universitetas, Lietuva)

Reviewed scientific publication

SCIENTIFIC COMMITTEE:

Chairperson:

Prof. V. LAKIS (Vilnius University, Lithuania)

Members:

Doc. J. ABDALOVA (Saint-Petersburg State University of Economics and Finance, Russia)

Prof. I. BRUNA (University of Latvia, Latvia)

Doc. I. BUMANE (University of Latvia, Latvia)

Prof. B. GALINIENĖ (Vilnius University, Lithuania)

Prof. A. GOSPODAROWICZ (Wroclaw University of Economics, Poland)

Prof. M. JASIENĖ (Vilnius University, Lithuania)

Prof. R. KANAPICKIENĖ (Vilnius University, Lithuania)

Doc. S. KOROTAEV (Belarus State Economic University, Belarus)

Prof. M. KUČINSKIENĖ (Vilnius University, Lithuania)

Prof. I. LAZARIŠINA (National University of Water Management and Nature Resources Use, Ukraine)

Prof. J. MACKEVIČIUS (Vilnius University, Lithuania)

Prof. T. MALKOVA (Saint-Petersburg State University of Economics and Finance, Russia)

Prof. A. MARČINSKAS (Vilnius University, Lithuania)

Prof. D. PANKOV (Belarus State Economic University, Belarus)

Prof. R. SKYRIUS (Vilnius University, Lithuania)

Doc. R. ŠNEIDERE (University of Latvia, Latvia)

Prof. S. URBONAVIČIUS (Vilnius University, Lithuania)

Dr. A. WARELIS (State Higher Vocational School in Suwalki, Poland)

Doc. S. VEGERA (Polotsk State University, Belarus)

Prof. D. ZINKEVIČIENĖ (A. Stulginskis University, Lithuania)

ORGANIZATION COMMITTEE:

Chairperson:

Doc. R. SUBAČIENĖ (Vilnius University, Lithuania)

Members:

Asist. R. BUDRIONYTĖ (Vilnius University, Lithuania)

Doc. L. GAIŽAUSKAS (Vilnius University, Lithuania)

Asist. L. GIRIŪNAS (Vilnius University, Lithuania)

Asist. I. KAMARAUSKIENĖ (Vilnius University, Lithuania)

Asist. D. RAZIŪNIENĖ (Vilnius University, Lithuania)

Asist. V. SAVICKAS (Vilnius University, Lithuania)

Dr. K. SENKUS (Vilnius University, Lithuania)

Asist. D. TAMULEVIČIENĖ (Vilnius University, Lithuania)

TURINYS

PRATARMĖ	11
PREFACE.....	12
ПРЕДИСЛОВИЕ	13
ABDALOVA ELENA	
Establishment Of The New Measurement In Accounting On Their Periodical Analysis / <i>Формирование новых оценок в учете на основе их временного анализа.</i>	14
ADOMAVIČIŪTĖ DANUTĖ	
Analytic activity of customs: audit of business enterprises' activities / <i>Muitinės analitinė veikla: verslo įmonių veiklos auditas.</i>	24
ALELIŪNAITĖ RASA	
Financial and taxing accounting of long-term asset: incompatibilities and problems / <i>Ilgalaikio turto finansinė ir mokesstinė apskaita: skirtumai ir problemos</i>	35
ATKOČIŪNIENĖ ZENONA	
Information Audit: Concepts Expressions and Practical Applications / <i>Informacijos auditas: koncepcijų raiška ir praktinis pritaikomumas.</i>	48
BYWALEC MAGDALENA, WAWRZYŃIAK DARIUSZ	
An analysis of loan market in Poland with special consideration of mortgage loan market	59
BOGATYREVA VALENTINA	
Accounting of human capital formation as a system of information support of its finance mnagement in the organization	70
BOREIKO NADEZHDA	
The economic essence of franchising as a way to commercialize intellectual property / <i>Экономическая сущность франчайзинга как способа коммерциализации интеллектуальной собственности.</i>	77
BRATKA VALDA, PRAULIŅŠ ARTŪRS	
Efficiency of farms in latvia using value added as an assessment criterium / <i>Оценка эффективности деятельности фермерских хозяйств Латвии на примере добавленной стоимости.</i>	85
BRŪNA INTA	
Implementation aspects of environmental management accounting	95
BUDIK JOSEF	
Innovation in Financial Markets Require Faster Analysis	105
BUMANE INGA	
Theoretical analysis of the core of goodwill	110
CHMIELOWIEC-LEWCZUK MAGDALENA	
Profitability and cost structure analysis of insurance products from Polish market in the time period 2006–2010	117

CHUMAK OKSANA

- The corporate rights as the basis of formation of equity in accounting system /
*Корпоративные права как основа формирования собственного капитала
 в системе бухгалтерского учета* 127

FOMINIENĖ ASTA, MACKEVIČIUS JONAS

- Business incubator's analysis: theoretical and practical aspects /
Verslo inkubatorių veiklos analizė: teoriniai ir praktiniai aspektai 135

GAIŽAUSKAS LIONIUS

- Standard costing: history, algorithm, benefits and drawbacks /
Standard costing: istorija, algoritmas, privalumai ir trūkumai 147

GAIŽAUSKAS LIONIUS, SKYRIUS RIMVYDAS

- Budgeting errors in Lithuanian enterprises 157

GALINIENĖ BIRUTĖ

- Environment forming business valuation system /
Verslo vertinimo sistemą formuojanti aplinka 166

GIRIŪNAS LUKAS

- Evaluation of influence of frauds initiated by the employees on
 the internal control system / *Darbuotojų inicijuojamų apgaulių
 įtakos vidaus kontrolės sistemai vertinimas* 175

GIRIŪNIENĖ GINTARĖ

- Assessment of minimization possibilities of taxing expenditure
 of salary / *Darbo užmokesčio mokesčių sąnaudų minimizavimo
 galimybių vertinimas* 184

GIRIŪNIENĖ GINTARĖ, GIRIŪNAS LUKAS

- Assessment of need for changes of profit tax /
Pelno mokesčio pokyčių poreikio vertinimas 191

JASIENĖ MEILĖ

- Committees of commercial bank: development and position
 in the risk management process / *Komercinių bankų komitetai:
 raida ir vieta rizikų valdymo procese* 201

KARALEVIČIENĖ JURGITA, BUŽINSKIENĖ RITA

- The transformation structure and development of traditional
 and modern bankruptcy model / *Tradicinių ir modernių bankroto
 modelių struktūros ir raidos transformacija* 212

KARELSKAYA SVETLANA, ZUGA EKATERINA

- Reliability of financial statements /
Достоверность финансовой отчетности 228

KARZAEVA NATALIA

- Methods for determining materiality in accounting /
Методы определения уровня существенности в бухгалтерском учете 239

KOBLYANSKA ELENA, TSYBULNIK MARIJA

- Current aspects of assessing the financial investment to date balance /
Актуальные аспекты оценки финансовых инвестиций на дату баланса 248

KOBYLANSKA ELENA, YUVKO YULIA	
Business combinations in Ukraine: current aspects /	
<i>Объединения бизнеса в Украине: актуальные аспекты</i>	258
KOROTAEV SERGEY	
Theory and practice of accounting shares, which were bought	
out from shareholders	264
KOSYNSKYI VALENTYN	
The Ukrainian market's tendencies of business management	
computer systems	271
KROPIENĖ RŪTA, KROPAS STASYS	
The aspects of the OTC derivatives market regulation /	
<i>Ne biržos išvestinių priemonių rinkos reguliavimo aspektai</i>	278
KRUTOVA ANZHELIKA, YANCHEV ANDREY	
Government control of standardization of documents circulation	
in economic activity / <i>Государственное регулирование стандартизации</i>	
<i>документооборота в хозяйственной деятельности</i>	286
KUBÍČKOVÁ DANA	
Impact of IFRS' adoption on key financial indicators and	
financial assessment – case of Czech Republic	296
KUČINSKIENĖ MARIJA, JATULIAVIČIENĖ GRAŽINA	
Systemic activity evaluation: synthesis of financial and non-financial approaches /	
<i>Sisteminis veiklos vertinimas: finansinio ir nefinansinio požiūrių sintezė</i>	307
KUKTAITĖ SKIRMANTĖ, KUSTIENĖ AURELIJA	
The opportunities of the use of a „fraud triangle“ model to identify frauds	
in the financial statements / <i>„Apgaulės trikampio“ modelio panaudojimo</i>	
<i>galimybės nustatant apgaulės finansinėse ataskaitose</i>	316
LAKHTIONOVA LUYDMILA	
Methodic and organization of analysis of financial stability of	
company from data of their financial reports: Ukrainian experience	325
LAKHTIONOVA LUYDMILA, EFIMENKO VASILIIY, KIRICHENKO NATALIYA	
Organization stages of analysis of form № 2 “Report about financial results”:	
Ukrainian experience	336
LAKIS VACLOVAS	
Factors influencing the reliability of financial statements /	
<i>Finansinių ataskaitų patikimumą įtakojantys veiksniai</i>	345
LAVRINENKO ANNA	
Development of accounting and analysis system information support	
of joint activities of the organizations republic of Belarus /	
<i>Развитие учетно-аналитической системы информационного</i>	
<i>обеспечения совместной деятельности организаций республики Беларусь</i>	354
LAZARYSHYNA INNA	
The functional quality of the economic analysis: problems of providing	
at the market economy / <i>Функциональное качество экономического анализа:</i>	
<i>проблемы обеспечения в условиях рыночных отношений</i>	365

LEGENZOVA RENATA

Qualitative financial disclosure valuation methods – issues of practical implementation / *Įmonių atskleistos finansinės informacijos kokybinių vertinimo metodų naudojimo ypatumai*.....373

LINARTAS AUDRIUS

Differences between insurance liabilities and influence to insurer capital / *Draudimo įsipareigojimų apskaitos pokyčiai ir jų įtaka draudiko kapitalui*..... 384

LOSIEWICZ-DNIESTRZANSKA EWA, NOSOWSKI ADAM

Business process modeling in activity-based costing and management..... 396

LVOVA DINA

Recognition and Classification of Assets: a Retrospective Review / *Признание и классификация активов: история и современность*..... 404

LVOVA IRINA

Accounting policies in the management of the organization / *Учетная политика в управлении организацией*..... 413

2 dalis • 2st Part • 2 часть

MACKEVIČIUS JONAS

International researches for comparing national accounting systems / *Tarptautiniai nacionalinių buhalterinės apskaitos sistemų lyginimo moksliniai tyrimai*..... 431

MALEI ELENA

The economic contents of logistics costs as an object of accounting / *Экономическая сущность логистических издержек как объекта бухгалтерского учета*..... 441

MALKOVA TATIANA

The Accounting Archive of Florentine Bank of Uzzano (1363–1386) in Saint-Petersburg / *Бухгалтерский архив флорентийского банка уццано (1363–1386) в Санкт-Петербурге*..... 447

MARTINAVIČIUS JONAS

Different methodological approaches in Lithuania's assesment / *Skirtingų metodologijų taikymas vertinant Lietuvos turtą*..... 460

MASKO LUDMILA

Economic nature of environmental assets as an object of accounting / *Сущность экологических активов как объекта бухгалтерского учета*..... 468

MATSIUSH IGOR

Basic approaches to the analysis of the structure of the sources of funds of investments and proposal for their improvement and the optimization / *Основные подходы к анализу структуры источников финансирования инвестиций и предложения по их совершенствованию и оптимизации*..... 478

MELNIKAS BORISAS

- Development problems in the European union: contemporary challenges of innovations and globalization / *Europos Sąjungos plėtros problemos: šiuolaikiniai inovacijų ir globalizacijos iššūkiai* 486

MYTSIUK SVITLANA

- An internal audit is in control system by an economic subject: problems and prospects / *Внутренний аудит в системе управления экономическим субъектом: проблемы и перспективы* 501

MILLERE INTA

- Accountant profession in Latvia / *Профессия бухгалтера в Латвии* 507

NOVIKOVA IRINA

- Managing institutional changes in taxation / *Управление институциональных изменениями в сфере налогообложения* 514

NOVOŠINSKIENĖ ALBINA, SLAVICKIENĖ ASTRIDA

- Research of Lithuania tax reform and tax burden / *Mokesčių reformos ir naštos tyrimas Lietuvoje* 524

PANKOV DMITRI, KUHTO YULIYA

- Value added as a connecting link at the micro- and macrolevel financial management and major object of the economic accounting and analysis / *Добавленная стоимость как связующее звено в управлении финансовыми потоками на микро- и макроуровне и объект бухгалтерского экономического учёта и анализа* 534

PLAKYS MODESTAS

- Risks of investment funds and their analysis / *Investicinių fondų rizikos ir jų analizė* 544

PRIMAKOVA MARINA

- Improvement of the methodology of indirect cost allocation on cost units in telecommunication companies / *Совершенствование методики распределения косвенных расходов между объектами калькулирования в организациях связи* 553

RADICKAS VALDAS, MAČIUTYTĖ-RADICKIENĖ RŪTA, TAMULEVIČIENĖ DAIVA

- Evaluation of the tourism sector performance / *Turizmo sektoriaus veiklos vertinimas* 560

RAMANAUSKAITĖ AGNĖ

- Intellectual capital interpretations in modern market conditions: theoretical research / *Intelektinio kapitalo interpretacija šiuolaikinės rinkos sąlygomis: teorinis tyrimas* 572

RATKEVIČIUS ČESLOVAS

- Vilnius university economics faculty experience in using accounting and enterprise resource planning systems for students training / *Apskaitos ir verslo valdymo sistemų dėstymo Vilniaus universiteto ekonomikos fakultete patirtis* 582

RATKEVIČIUS ČESLOVAS, RATKEVIČIUS DONATAS Analysis of enterprise resource planning systems' financial accounting functional power / <i>Verslo valdymo sistemų finansinės apskaitos funkcinių galimybių analizė</i>	591
RAZIŪNIENĖ DAIVA Audit evidence concept and characteristics: a systematic approach / <i>Audito įrodymų samprata ir savybės: sisteminis požiūris</i>	599
RAZIŪNIENĖ DAIVA, SKVARČIENĖ – NIRENBERG JURGA, SUBAČIENĖ RASA Apskaitos profesijos ir profesionalumo sampratos analizė: Lietuvos atvejis / <i>Conception and attributes of the accounting profession: Lithuanian case</i>	609
RUDŽIONIENĖ KRISTINA Peculiarities of accounting theory development / <i>Apskaitos teorijos vystymosi ypatumai</i>	619
RUDŽIONIENĖ KRISTINA, RAMANAUSKAITĖ AGNĖ Recognition and measurement of intellectual capital in financial accounting / <i>Intelektinio kapitalo pripažinimas ir įvertinimas finansinėje apskaitoje</i>	628
SAVOSHIK VERONIKA Transition to IFRS as a tool for enhanced investment opportunities of Belarusian companies / <i>Переход на МСФО как инструмент расширения инвестиционных возможностей белорусских предприятий</i>	638
SIMONAITYTĖ ŽIVILĖ Bringing ISSAI into Lithuanian public audit: requirements and Their influence / <i>ISSAI Lietuvos valstybiniame audite: reikalavimai ir jų įtaka</i>	646
ŠNEIDERE RUTA Good practice in the education and development of professional accountants	655
SOKOLOV VYACHESLAV Audit risk assessment / <i>Анализ рисков аудиторской проверке</i>	668
SOKOLOVA NATALIA Polymorphism of interpretations of the accounting informatikon / <i>Полиморфизм интерпретаций бухгалтерской информации</i>	675
STALIŪNIENĖ JOLANTA DALIA, LUKOŠIŪNAITĖ RASA Assessment of the competitive factors “unsystematic” audit company’s in an oligopoly / „Nesisteminių“ audito įmonių konkurencinių veiksmių vertinimas oligopolijos sąlygomis	682
STALIŪNIENĖ JOLANTA DALIA, PALIULIENĖ LINA Using of indicators of the corporate bankruptcy threat assessment in auditing: theoretical aspect / <i>Įmonių bankroto grėsmės vertinimo rodiklių naudojimas auditui: teorinis aspektas</i>	692
STAROSTINA ALLA, KRAVCHENKO VOLODYMYR Business risks identification and analyses: theoretical and practical aspects / <i>Выявление и анализ предпринимательских рисков: теория и практика</i>	704

STRAZHEV VIKTOR	
Fundamental categories of accounting development in the system of economic management / <i>Основополагающие категории развития бухгалтерского учета в системе экономического управления</i>	716
SUBAČIENĖ RASA, MAČERINSKIENĖ AIDA, BUDRIONYTĖ RAMUNĖ	
Harmonization of accounting standards / <i>Apskaitos standartų harmonizavimas</i>	726
SULAYMONOVA NARGHIZA, ŽAPTORIUS JONAS	
Improvement audit of long-term financial investments	736
TURZYŃSKI MIKOŁAJ	
The estate accounting in the Polish enlightenment period	747
VALENTINAVIČIUS STASYS	
The importance of accounting and financial analysis of evaluation company's investment preference / <i>Buhalterinės apskaitos ir finansinės analizės svarba vertinant įmonės investicinių patrauklumą</i>	755
VALKAUSKAS ROMUALDAS	
National accounting as information system: history, present / <i>Nacionalinė sąskaitų kaip informacinė sistema: istorija, dabartis</i>	768
VEGERA SVETLANA	
Land accounting methodology in context of modern rent theory	777
VEVERIS ARMANDS, KALIS ILMARS, KAIRE LAIMDOTA	
Development of methodology for evaluation of public support influence on small and medium sized rural enterprises	784
VILLIS LIUDA, KAZLAUSKIENĖ LAIMUTĖ	
Aspects of the analysis of financial statements in the public sector / <i>Viešojo sektoriaus finansinių ataskaitų analizės aspektai</i>	795
VISOKAVIČIENĖ BIRUTĖ	
The exchange rate system in the monetary policy structure / <i>P pinigų keitimo kurso sistema pinigų politikos struktūroje</i>	805
WARELIS ALINA	
Tax and accountancy depreciation under Polish regulations (analyses of dualism in depreciation records)	814
ZABAWA JUSTYNA, PHD	
Employment of the interest margin ratio and the solvency ratio in the assessment of banks activity in Poland	825
ŽAPTORIUS JONAS	
Finance strategically solutions of electricity distribution companies / <i>Elektros energijos skirstymo įmonių pinigų valdymo strateginiai sprendimai</i>	831
ŽEMGULIENĖ JOLANTA	
The private sector productivity – effect of government capital investment in Lithuania	843

TARPTAUTINIAI NACIONALINIŲ BUHALTERINĖS APSKAITOS SISTEMŲ LYGINIMO MOKSLINIAI TYRIMAI

Jonas Mackevičius

Profesorius, socialinių mokslų habilituotas daktaras
Vilniaus universitetas, Ekonomikos fakultetas, Apskaitos ir audito katedra
Saulėtekio al. 9, II rūmai, LT-10222 Vilnius, Lietuva, tel.: 2 366 132
El. paštas: jonas.mackevicius@ef.vu.lt

Anotacija. Tyrimo tikslas yra išnagrinėti įvairių šalių autorių atliktus nacionalinių buhalterinės apskaitos sistemų lyginimo mokslinius tyrimus ir pateikti stipriausių pasaulio šalių apskaitos ypatybes. Straipsnyje pateikiami argumentai, kodėl svarbu lyginti įvairių šalių buhalterinės apskaitos sistemas, nagrinėjamos įvairių autorių siūlomos nacionalinių apskaitos sistemų klasifikacijos. Išskiriami šie apskaitos modeliai: JAV, Europos Sąjungos, Islamo, Lotynų Amerikos, besivystančių Azijos ir Afrikos šalių. Iškelta idėja dėl bendro visoms pasaulio šalims buhalterinės apskaitos modelio sukūrimo. Tiriamas Baltijos šalių mokslininkų indėlis atliekant tarptautinius apskaitos sistemų tyrimus. Nagrinėjamos šešių stipriausių pasaulio apskaitos šalių (JAV, Didžiosios Britanijos, Vokietijos, Prancūzijos, Olandijos ir Japonijos) apskaitos ypatybės. Pasiūlyti papildomi kriterijai stipriausiai apskaitos šaliai nustatyti.

Reikšminiai žodžiai: tarptautinė apskaita, kriterijai, apskaitos sistemų lyginimai, apskaitos modeliai.

ĮVADAS

Vykstant globalizacijos bei rinkų integracijos procesams, spartėjant informacinių technologijų taikymui, plečiantis tarptautiniams ryšiams ir vertybinių popierių rinkoms, didėja poreikis įmonių finansines atskaitas rengti remiantis vienodais apskaitos principais. Nors Europos Sąjungos valstybės nustatydamos apskaitos taisykles jau nuo 1978 metų vadovavosi Ketvirtosios tarybos direktyvos (78/660/EEB) nuostatomis, tačiau apskaitai įtaką darė tos šalies socialiniai, ekonominiai ir politiniai veiksniai, todėl lyginant Europos Sąjungos valstybių apskaitos tvarkymo praktiką randama nemažai skirtumų (Kazlauskienė, 2007, p. 33). Dar daugiau skirtumų randama lyginant įvairių pasaulio šalių apskaitos tvarkymo ir finansinių atskaitų sudarymo praktiką. Ne visose šalyse laikomasi vienodų taisyklių tvarkant finansinę apskaitą ir rengiant finansinę atskaitomybę: tie patys straipsniai finansinėje atskaitomybėje apibrėžiami skirtingai, taikomi nevienodi jų klasifikavimo ir įkainojimo principai. Visa tai apsunkina įmonių ir valstybių ekonominį bendradarbiavimą (Lakis, 2002). Nacionalinių apskaitos sistemų skirtumai yra didelė kliūtis darant įvairių šalių ekonominių rodiklių palyginimus, vykdant ilgalaikes tikslines programas, tobulinant tarptautinius atsiskaitymus, gerinant investicinį klimatą ir kt. Todėl labai svarbu iširti kiekvienos šalies buhalterinės apskaitos teoriją ir praktiką, ieškoti būdų ir priemonių nacionalinių apskaitos sistemų skirtumams sumažinti.

Tyrimo objektas – įvairių pasaulio šalių mokslininkų atlikti nacionalinių apskaitos sistemų moksliniai tyrimai.

Tyrimo tikslas – išnagrinėti įvairių šalių autorių atliktus nacionalinių buhalterinės apskaitos sistemų lyginimo mokslinius tyrimus ir pateikti stipriausių pasaulio šalių apskaitos ypatybes.

Tyrimo metodai – mokslinės literatūros analizė, informacijos lyginimas, detalizavimas ir apibendrinimas.

1. TARPTAUTINIAI APSKAITOS SISTEMŲ LYGINIMAI: ISTORINIS ASPEKTAS

Pirmą kartą pasaulyje tarptautinius apskaitos sistemų palyginimus atliko Hatfield 1911 m. (*Advances in International Accounting*, 1987, p. 8). Jis palygino Didžiosios Britanijos, JAV, Prancūzijos ir Vokietijos apskaitos sistemas ir nustatė, kad daugiausia bendrų bruožų turi Didžiosios Britanijos ir JAV apskaitos sistemos. Tačiau sistemingai įvairių šalių apskaitos sistemas pradėta lyginti tik septintajame dešimtmetyje.

1964 metais Amerikos diplomuotų viešų buhalterių institutas (*American Institute of Certified Public Accountants*) atliko apskaitos sistemų analizę 25 šalyse, o 1974 metais – 30 šalių, nustatė svarbiausius jų apskaitos bruožus, tačiau šalių nesuskirstė į grupes (*Professional Accounting*, 1975). 1967 metais L. Seidler pasiūlė šalis pagal apskaitos sistemų panašumą skirstyti į tris grupes: 1) Britų, 2) Amerikos, 3) Kontinentinės Europos (Seidler, 1967). Nuo šiol įvairūs autoriai ir profesinės apskaitos ir audito organizacijos pradėjo lyginti ir grupuoti įvairių šalių apskaitos sistemas. Ypač išsamius įvairių šalių apskaitos sistemų tyrimus atliko Price Waterhouse audito įmonė. Ji 1973 metais apskaitos būklę tyrė 38 pasaulio šalyse ir pateikė atsakymus į 233 klausimus (*Price Waterhouse*, 1973), o 1975 metais atliko panašų tyrimą 46 šalyse ir kiekvienoje jų išnagrinėjo 264 klausimus, liečiančius įvairių apskaitos barų tvarkymą (*Price Waterhouse*, 1975). Price Waterhouse audito įmonė 1973 metais visas 38 šalis suskirstė į 4 grupes: 1) Britų, 2) Lotynų Amerikos, 3) Kontinentinės Europos, 4) JAV ir šias grupes pavadino apskaitos modeliais (žr. 1 lentelę).

1 LENTELE. Apskaitos modeliai ir joms priklausančios šalys pagal Price Waterhouse audito įmonės 1973 metais atliktus tyrimus

Britų	Lotynų Amerikos	Kontinentinės Europos	JAV
1. Australija	1. Argentina	1. Belgija	1. Kanada
2. Bahamų salos	2. Bolivija	2. Prancūzija	2. Japonija
3. Fidži	3. Brazilija	3. Vokietija	3. Meksika
4. Jamaika	4. Čilė	4. Italija	4. Panama
5. Kenija	5. Kolumbija	5. Ispanija	5. Filipinai
6. Olandija	6. Etiopija	6. Švedija	6. JAV
7. Naujoji Zelandija	7. Indija	7. Šveicarija	
8. Pakistanas	8. Paragvajus	8. Venesuela	
9. Airija	9. Peru		
10. Rodezija	10. Urugvajus		
11. Singapūras			
12. Pietų Afrikos Respublika			
13. Trinidadas ir Tobagas			
14. Didžioji Britanija			

Šaltinis: Price Waterhouse, 1973

Vėliau Price Waterhouse audito įmonės tyrimų duomenis panaudojo nemažai autorių, pateikę savo apskaitos sistemų klasifikacijas. Pradėta lyginti ir klasifikuoti šalis ne pagal visą apskaitos sistemą, o tik pagal finansines ataskaitas. Įvairūs autoriai be minėtų Britų, Lotynų Amerikos, Kontinentinės Europos ir JAV apskaitos modelių išskyrė Islamo, Komunistinį (atskirai Kinijos), Ramiojo vandenyno, Viduržemio jūros, Pietų Korėjos, Azijos ir kitus modelius. F. Choi ir G. Mueller 1979 metais išskyrė šiuos apskaitos modelius: 1) Europos, 2) Šiaurės Amerikos, 3) Centrinės ir Pietų Amerikos, 4) Ramiojo vandenyno šalių, 5) besivystančių (trečiojo pasaulio) šalių ir 6) ne rinkos ekonomikos šalių (tarybinė apskaitos sistema) (Essentials of Multinational Accounting, 1979).

Tarptautiniai apskaitos sistemų lyginimai sudomino vis daugiau mokslininkų. Pradėta ieškoti veiksnių ir požymių, pagal kuriuos tikslinga lyginti ir klasifikuoti šalis. Pirmiausia reiktų pažymėti M. Oldham pasiūlytą Europos šalių apskaitos sistemų klasifikaciją (Oldham, 1981). Jis išskyrė keturias apskaitos sistemas, egzistuojančias Europos šalyse: 1) makroekonominę (apskaita, kaip priemonė pasiekti nacionalinės ekonomikos tikslams, numatytiems Vyriausybės), 2) mikroekonominę (apskaita, kaip priemonė pasiekti įmonių veiklos tikslus), 3) bendrąją (apskaita turi teikti bendrą standartinę informaciją visiems vartotojams), 4) pragmatinę (apskaita turi padėti verslui, ji turi būti lanksti, „nesukaustyta“ įvairių taisyklių). Pagal M. Oldham prie makroekonominio apskaitos modelio arčiausiai yra Belgija, Prancūzija, Danija, Švedija, Vokietija, prie mikroekonominio – Olandija, Islandija, Didžioji Britanija ir Šveicarija, o prie pragmatinio ir bendrojo apskaitos modelio priskirtinos Graikija, Italija, Portugalija ir Ispanija.

1985 metais Ch. Nobes pasiūlė klasifikuoti šalis pagal veiksnius, kurie labiausiai lemia apskaitos teorijos ir praktikos vystymąsi (Nobes, Parker, 1985, p. 185) Jis išskyrė 3 klases arba lygius: 1) pagrindinę klasę (mikro ir makro lygius), 2) subklasę (ekonomikos teoriją ir praktiką, vyriausybės politiką) ir šeimos klasę (šalių giminystę pagal jų įtakos dydį). Jis nustatė, kad kai kuriose šalyse apskaitos vystymąsi labiau lemia ekonomikos teorija (Olandija) ir politika (Australija, Didžioji Britanija, Naujoji Zelandija), kitose – vyriausybės politika, ypač mokesčių (Italija, Prancūzija ir kt.) ir įstatymų (Vokietija, Japonija) srityse.

Vėliau Ch. Nobes pateikė patobulintą nacionalinių apskaitos sistemų klasifikaciją, į kurią įtraukė ir socialistinių šalių apskaitą. Šioje naujoje klasifikacijoje Ch. Nobes iškelė nacionalinių apskaitos sistemų priklausomumo idėją. Jis nurodė, kad socialistinių šalių apskaitos raidą lėmė TSRS ir Kinijos apskaita, o šalių apskaitos sistemoms, grindžiamoms mikrolygio, didžiausią įtaką darė JAV ir Didžioji Britanija. 1990 metais Coopers & Lybrand's audito įmonė kartu su Europos apskaitos ekspertų federacija (Federation des Experts Comptables Europeens) atliko apskaitos sistemų tyrimus Europos Bendrijos šalyse: lyginimo baze, kaip pavyzdinė, buvo paimta Didžiosios Britanijos apskaita. (Accounting Comparisons, 1990). Šiuo lyginimu buvo bandyta įrodyti, kad reikia kurti bendrą Europos Bendrijos šalių apskaitos sistemą pagal Didžiosios Britanijos apskaitos modelį.

Labai didelę įtaką įvairių šalių mokslininkams propaguojant tarptautinius buhalterinės apskaitos sistemų lyginimo mokslinius tyrimus darė ir daro Europos Apskaitos Asociacija (European Accounting Association). Jos leidžiamame žurnale „European Accounting Review“ beveik kiekviename numeryje publikuojami įvairių pasaulio šalių autorių moksliniai straipsniai, kuriuose nagrinėjama vienos ar kelių šalių buhalterinės apskaitos teorija ir praktika. Galima teigti, kad šio žurnalo mokslinės publikacijos turėjo įtakos Lietuvos, Lenkijos, Ukrainos, Rusijos ir kitų šalių mokslininkams, paskelbusiems savo šalies leidiniuose

nemažai straipsnių, nagrinėjančių kitų šalių apskaitos patirtį. Pirmiausiai čia reikėtų pateikti Ukrainos pavyzdį. 2006 metais Žitomiro valstybinio technologijos universiteto profesorius F. Butynec subūrė tarptautinį mokslininkų kolektyvą įvairių šalių buhalterinės apskaitos ypatybėms ir problemoms nagrinėti. Buvo sukurta bendra tyrimų struktūra. Kiekvienos šalies apskaita buvo nagrinėjama tokiu nuoseklumu: buhalterinės apskaitos reglamentavimo lygiai, buhalterijų teisės, pareigos ir atsakomybė, apskaitos specialistų rengimas, nacionaliniai apskaitos standartai, sąskaitų planai, finansinė atskaitomybė, svarbiausios mokslinės publikacijos ir kt. Šių tyrimų rezultatai buvo paskelbti 2007 ir 2008 metais išleistuose leidiniuose: (Бухгалтерский учет... 2007, 2008). Juose buvo paskelbti straipsniai nagrinėjantys šių šalių buhalterinės apskaitos teoriją ir praktiką: Baltarusijos, Bulgarijos, Čekijos, Latvijos, Lietuvos, Rusijos, Ukrainos.

Prasidėjus XXI amžiui žymiai pasikeitė pasaulio ekonominis ir politinis žemėlapis. Žlugo socialistinio lagerio sistema su savo „geležine uždanga“, kai kurios besivystančios šalys perėjo į rinkos ekonomiką, labai padidėjo Tarptautinio apskaitos standartų komiteto (nuo 2001 m. Tarptautinės apskaitos standartų valdybos), Tarptautinės Buhalterijų federacijos, Europos Parlamento ir Tarybos įtaka nacionalinėms apskaitos sistemoms. Dabar darosi vis sunkiau išskirti konkrečius apskaitos modelius, nes apskaitos internacionalizavimo procesai palietė kiekvienos pasaulio šalies apskaitos sistemas. Kol kas galima sąlyginai išskirti šiuos apskaitos modelius: 1) JAV, 2) Europos Sąjungos, 3) Islamo, 4) Lotynų Amerikos ir 5) besivystančių Azijos ir Afrikos šalių. Tačiau kiekvieno šio modelio tobulinimas siejamas su tarptautinių apskaitos standartų ir tarptautinių finansinės atskaitomybės standartų diegimu. Taigi, formuojasi tarptautinis (pasaulinis) apskaitos modelis. Šiuo metu tarptautiniai apskaitos standartai ir tarptautiniai finansinės atskaitomybės standartai diegiami per 100 šalių. Tačiau nėra dviejų šalių, kurios eitų tuo pačiu keliu diegiant standartus: vienos šalys turi diegimo planus ir jų laikosi; kitos turi planus, bet nekontroliuoja jų vykdymo; trečios šalys neturi standartų diegimo planų ir diegia juos stichiškai, dar kitos šalys (jų per 50) tik ruošiasi diegti minėtus standartus. Būtina pažymėti vieną svarbų dalyką: kiekviena šalis prieš diegdama tarptautinius apskaitos standartus ir tarptautinius finansinės atskaitomybės standartus turi atlikti kruopščią savo šalies apskaitos būklės analizę.

Bendro tarptautinio apskaitos modelio taikymas visose pasaulio šalyse padėtų sėkmingiau spręsti daugelį ekonominių problemų. Tačiau šio modelio praktinį taikymą trukdo šios pagrindinės priežastys: kalbos problema, aukštos kvalifikacijos nacionalinių apskaitos specialistų trūkumas, silpnos profesinės apskaitos organizacijos ir nepakankamas šalių vyriausybių vaidmuo.

Naujausiuose žymiausių pasaulio tarptautinės lyginamosios apskaitos mokslininkų darbuose (Alexander, Nobes, 2010; Choi, Meek, 2008; Nobes, Parker, 2010; Roberts, Weetman, Gordon, 2008 ir kt.) vis mažiau dėmesio skiriama konkrečių užsienio šalių apskaitos vertinimui, o daugiau nagrinėjamos apskaitos problemos multinacionalinėse kompanijose, tarptautinių apskaitos standartų tam tikrų nuostatų lyginimas su JAV bendraisiais apskaitos principais, finansinės atskaitomybės formos ir turinio tobulinimas atsižvelgiant į kainų pokyčių, mokesčių surinkimo, užsienio valiutos perskaičiavimo ir kitas įmonių veiklos problemas.

2. BALTIJOS ŠALIŲ MOKSLININKŲ INDEĖLIS ATLIEKANT TARPTAUTINIUS APSKAITOS SISTEMŲ TYRIMUS

Atliekant tarptautinius buhalterinės apskaitos sistemų lyginimus nemažą indėlį įnešė ir Baltijos šalių (Latvijos, Lietuvos, Estijos) mokslininkai. Dar sovietiniais laikais buvo atlikta Bulgarijos, Čekoslovakijos, Lenkijos, Rumunijos, Vengrijos, Demokratinės Vokietijos Respublikos ir Tarybų Sąjungos buhalterinės apskaitos organizavimo ir produkcijos savikainos kalkuliavimo lyginamoji analizė (Mackevičius, 1977, 1984). Atkūrus Latvijos, Lietuvos, Estijos nepriklausomybę atsirado žymiai didesnės galimybės lyginti įvairių pasaulio šalių apskaitos sistemas, nagrinėti jų žymiausių autorių mokslinius darbus. 1994 m. išėjusioje šio straipsnio autoriaus knygoje jau buvo aprašyta apskaitos tvarkymo patirtis labiausiai išsivysčiusiose rinkos ekonomikos šalyse (JAV, Didžioji Britanija, Australija, Ispanija, Norvegija, Švedija, Danija) buvusiose socialistinėse Rytų Europos šalyse (Bulgarija, Čekija ir Slovakija, Vengrija, Lenkija, Rumunija, Vokietijos Demokratinė Respublika, TSRS) taip pat Baltijos (Latvija, Lietuva, Estija) bei besivystančiose Azijos ir Afrikos šalyse (Mackevičius, 1994). Šių šalių apskaitos būklės apžvalga buvo atlikta remiantis užsienio šalių autorių darbais. Ši apžvalga apėmė 1945–1992 metų laikotarpį. Nuo 1993 metų minėtose šalyse įvyko daug apskaitos sistemos pokyčių, todėl šiuos tyrimus reikėtų tęsti.

1994 metais buvo pradėti išsamesni Baltijos šalių apskaitos sistemų pertvarkymo į vakerietiškąją apskaitos sistemą tyrimai. Suburtas tarptautinis mokslininkų kolektyvas 1995 metais žurnale „The European Accounting Review“ ir viename prestižinių leidinių „European Accounting Guide“ paskelbė straipsnius apie apskaitos reformas ir jos problemas Baltijos šalyse (Alver, Bailey, Mackevičius, Paupa, 1995 ir Alver, Bailey, Kovaliov, Mackevičius, Paupa, 1995), o 1996–1997 metais tyrimo rezultatai buvo pristatyti Europos Apskaitos Asociacijos kongresuose, įvykusiais Norvegijoje (1996) ir Austrijoje (1997). Tikslinga pažymėti atliktą Australijos, Belgijos, Danijos, Didžiosios Britanijos, Ispanijos, Italijos, Norvegijos, Olandijos, Prancūzijos, Suomijos, Švedijos, Vokietijos balansų ir pelno nuostolių atskaitų analizę (Mackevičius, Poškaitė, 1997).

Dėl įvairių priežasčių beveik 10 metų tarptautiniai apskaitos sistemų moksliniai tyrimai Baltijos šalyse nebuvo atliekami. 2004 metais vėl susibūrę Baltijos šalių mokslininkai atliko apskaitos specialistų rengimo analizę Baltijos šalyse ir jos problemas išdėstė Jungtinių Tautų konferencijoje (Mackevičius, Haldma, Paupa, 2004), o apskaitos nacionalinio reglamentavimo ir tarptautinių apskaitos standartų taikymo problemas didžiausiuose pasaulio apskaitos kongresuose Korėjoje (2004) ir Turkijoje (2006 m.) (Alver L., Alver J., Mackevičius, Paupa).

Atskirai reikėtų pažymėti atliktą Čekijos ir Lietuvos nacionalinių apskaitos standartų lyginamąją analizę (Mackevičius, Strouhal, Zverovich, 2008). Prof. J. Strouhal iniciatyva buvo suburtas tarptautinis mokslininkų kolektyvas atlikti mažų ir vidutinių įmonių finansinės atskaitomybės lyginamąją analizę naujose ES šalyse. Buvo išnagrinėta Čekijos, Estijos, Latvijos, Lietuvos, Lenkijos, Rumunijos, Slovakijos finansinių atskaitų sudarymo patirtis, iškeltos apskaitos harmonizavimo problemos, pateiktas minėtų šalių kalbomis svarbiausių apskaitos terminų žodynėlis (Harmonization of ...2011)

Pastaraisiais metais į tarptautinius buhalterinės apskaitos sistemos mokslinius tyrimus įsitraukė vis daugiau Lietuvos mokslo atstovų. Vilniaus universiteto Kauno humanitarinio fakulteto dėstytojai ir studentai atliko išsamų Lietuvos, Latvijos ir Švedijos sąnaudų pripažinimo lyginamąją analizę (Gipienė, Kanapickienė, Lepečkienė, 2008).

Vertas dėmesio L. Kazlauskienės atliktas 1-ojo verslo apskaitos standarto „Finansinė atskaitomybė“ ir tarptautinių apskaitos standartų finansinių atskaitų sudarymo ir pateikimo pagrindų palyginimo tyrimas (Kazlauskienė, 2007). R. Legenzova įvertino Lietuvos buhalterinės apskaitos reglamentavimo pokyčius Europos Sąjungos apskaitos harmonizacijos proceso kontekste (Legenzova, 2007). Beje, finansinės apskaitos harmonizavimo tendencijas dar 2002 metais nagrinėjo V. Lakis. Į tarptautinius buhalterinės apskaitos sistemos tyrimus ypač aktyviai įsitraukė nemažai Vilniaus universiteto Apskaitos ir audito katedros magistrantų. Jie išnagrinėjo buhalterinės apskaitos organizavimo patirtį Suomijoje (Vireliūnaitė, Mandeikaitė, 2008), Slovakijoje (Visockas, 2008), Vokietijoje (Laurynaitis, 2009), tęsiami 1998 m. pradėti (Mackevičius, Čapas) Islamo šalyse apskaitos tyrimai (Leipus, Albertavičius, 2009; Mackevičius, Leipus, 2011).

3. KRITERIJAI STIPRIAUSIAI PASAULIO APSKAITOS ŠALIAI NUSTATYTI

Įvairių pasaulio šalių apskaitos sistemų lyginimas, apskaitos modelių kūrimas iškėlė naują problemą: kuri pasaulio šalis geriausiai tvarko apskaitą, kurią galima vadinti stipriausia apskaitos šalimi pasaulyje? Stipriausios pasaulio apskaitos šalies teoriją 1985 metais iškėlė žymiausi tarptautinės lyginamosios apskaitos specialistai Ch. Nobes ir R. Parker. Jų nuomone, stipriausios apskaitos šalys yra tos, kurios:

- 1) turi daugiausia didžiausių pasaulyje kompanijų;
- 2) turi vietinių kompanijų su didžiausiu akciniu kapitalu;
- 3) turi didžiausių ir seniausių profesinių apskaitos organizacijų;
- 4) turi tarptautinių apskaitos ir audito įmonių;
- 5) yra tarptautinių apskaitos standartų komiteto steigėjos;
- 6) yra pasaulio apskaitos kongresų organizatorės (Nobes, Parker, 1985, p. 4-7).

Remdamiesi šiais kriterijais, Ch. Nobes ir R. Parker sudarė toki 15 stipriausių pasaulio apskaitos šalių sąrašą (anglų kalbos abėcėlės tvarka): 1. Australija, 2. Belgija, 3. VFR, 4. Olandija, 5. Šveicarija, 6. Italija, 7. Venesuela, 8. Kanada, 9. Japonija, 10. Pietų Afrikos Respublika, 11. Didžioji Britanija, 12. Prancūzija, 13. Meksika, 14. Ispanija, 15. JAV.

1985–1990 metais Ch. Nobes ir R. Parker surinko papildomą informaciją apie nagrinėtų ir kitų pasaulio šalių apskaitos būklę ir paskelbė naują 16 stipriausių šalių sąrašą, į kurį įtraukė šias naujas šalis: Daniją, Honkongą, Liuksemburgą ir Šveicariją, o iš pirminio sąrašo išbraukė Belgiją, Venesuelą ir Pietų Afrikos Respubliką. Galutinė autorių išvada buvo tokia: stipriausios pasaulio apskaitos šalys, labiausiai tenkinančios minėtus kriterijus, yra šios: 1) JAV, 2) Didžioji Britanija, 3) Vokietija, 4) Prancūzija, 5) Olandija, 6) Japonija. Šioms Didžiojo šešeto šalių apskaitos sistemoms yra būdingos tam tikros ypatybės, rodančios jų stiprybes ir unikalumą (žr. 2 lentelę).

Ch. Nobes ir R. Parker pateiktų šešių kriterijų stipriausiai apskaitos šaliai nustatyti nepakanka, jų turėtų būti daugiau. Pagrindinis šių kriterijų trūkumas yra tas, kad jie tinkami tik didžiosioms ir turtingoms valstybėms, kurios turi stiprias kompanijas, dideles profesines apskaitos organizacijas, rengia pasaulio apskaitos kongresus ir kt. Minėtų kriterijų sąrašą tikslinga būtų papildyti, būtent, stipriausios apskaitos požiūriu šalys yra tos, kuriose: 1) gerai išvystytas apskaitos teorijos mokslas, 2) aukštas apskaitos specialistų rengimo lygis, 3) geriausiai taikomi tarptautiniai apskaitos standartai ir tarptautiniai finansinės atskaitomybės standartai, 4) mažiausias aplaidaus ir apgaulingo apskaitos tvarkymo lygis ir kt.

2 LENTELĖ. Stipriausių pasaulio apskaitos šalių apskaitos ypatybės

Šalis	Apskaitos ypatybės
JAV	Finansinės apskaitos standartai skirstomi į bendruosius ir gamybinių įmonių standartus. Be apskaitos standartų yra parengtos finansinės apskaitos koncepcijos, kuriose pateikiami bendriausi ir esminiai nurodymai apskaitai tvarkyti. Svarbus JAV apskaitos bruožas – siekimas detalizuoti įvairias jos taisykles ir procedūras. Kai kurie autoriai teigia, kad net visose pasaulio šalyse kartu paėmus nerastume tokių detalių finansinės apskaitos taisyklių, kaip JAV. Daugelyje ūkio šakų, kurioms būdinga veiklos specifika (pvz.: kino, miško, gavybos pramonė) parengta daugybė rekomendacijų, nurodymų, pajamoms ir išlaidoms pripažinti, savikainai ir pelnui apskaičiuoti ir kt. JAV apskaitos teorija ir praktika labai dinamiškos: keičiantis ekonominėms sąlygoms, atsiradus naujiems finansavimo ir kreditavimo būdams, pažangesnėms techninėms priemonėms, operatyviai peržiūrimi apskaitos principai, taisyklės ir standartai ir prireikus derinami su pasikeitusiomis aplinkybėmis. Aukštas apskaitos kompiuterizavimo lygis, daug įvairių apskaitos programų.
Didžioji Britanija	Didžioji Britanija turi seniausią ir turtingiausią pasaulyje apskaitos istoriją. Ji darė ir daro didelę įtaką pasaulinės apskaitos raidai. Didžiosios Britanijos apskaita tiksliai reglamentuota, bet tuo pačiu ir gana lanksti. Kaip turi būti tvarkoma apskaita įmonėse nurodyta Kompanijų įstatyme, kurio privalo laikytis visos įmonės. Nei vienoje pasaulio šalyje nėra tiek daug stiprių, turinčių turtingą istorinę patirtį ir tradicijas, profesinių apskaitos organizacijų, kaip Didžiojoje Britanijoje (įkurtos 1853 – 1870 metais). Jos rengia daug rekomendacijų apskaitai tvarkyti, kurios nėra privalomos, tačiau daro apskaitą lankstesnę ir tobesnę. Vertybinių popierių komisijoje registruotoms įmonėms apskaita tvarkoma pagal „Geltanosios knygos“ reikalavimus.
Vokietija	Didelę įtaką kuriant ir tobulinant apskaitos sistemą darė ir daro šalies Vyriausybė. Profesinės apskaitos organizacijos nėra stiprios. Vokietijos apskaita pirmiausia atlieka mokesčių įstatymų reikalavimus, t.y. orientuota į kuo tikslesnį mokesčių apskaičiavimą. Vyrauja visiškai bekompromisinis pasitikėjimais įstatymais ir teismo sprendimais. Siekdamas parodyti kuo pastovesnius veiklos rezultatus, Vokietijos įmonės pelningais metais sudaro pelno atidėjimus, kuriuos panaudoja nuostolingesniais metais. Smulkiai ir išsamiai apaiškinti savo įmonės veiklos ypatybės ir rezultatus aiškinamajame rašte yra „sena ir gero skonio“ vokiškoji tradicija. Apskaitos mokslo darbuose aukštai vertinamas E. Schmalenbacho 1927 metais sukurtas sąskaitų planas.
Prancūzija	Esminis Prancūzijos buhalterinės apskaitos sistemos privalumas yra Generalinio sąskaitų plano sukūrimas ir jo naudojimas praktikoje. Jis yra labai detalus, apima visas sąskaitas, turto ir įsipareigojimų įvertinimo, pelno skaičiavimo, dokumentų tvarkymo taisykles ir kt. Sąskaitų planą sudaro trys skyriai: 1) pagrindiniai apskaitos principai ir terminai, 2) finansinė apskaita, 3) valdymo apskaita. Didelę įtaką tvarkant apskaitą turi Nacionalinė apskaitos tarnyba (ji tobulina Generalinį sąskaitų planą ir rengia apskaitos standartus) bei Buhalterijų ekspertų ir buhalterių – teisininkų asociacija, kurios nariais gali būti ne jaunesni kaip 25 metų asmenys.
Olandija	Įvairūs mokslininkai, tyrinėję Olandijos apskaitą teigia, kad jos teorija ir praktika verta geriausių pasaulinės apskaitos teorijos ir praktikos pavyzdžių. Olandijos Civilinis Kodeksas numato, jog suinteresuotos įmonės ar asmenys, pastebėję, kad atitinkamų įmonių apskaita tvarkoma ir finansinė atskaitomybė sudaryta pažeidžiant įstatymus gali tiesiogiai kreiptis į Olandijos įmonių Teisingumo rūmus, kurių teismą sudaro 3 teisėjai ir 2 registruoti buhalteriai ekspertai. Olandijos apskaitos ir teisės sistemų ryšys yra unikalus reiškinys pasaulinėje apskaitos praktikoje. Todėl neatsitiktinai Olandijos apskaitos sistema laikoma viena tvarkingiausių ir pavyzdgingiausių apskaitos sistemų pasaulyje. Įmonių apskaitos praktikoje pasitaiko mažiausiai klaidų ir apgaulių.
Japonija	Japonijos apskaitai 19 – 20 amžiaus didelę įtaką darė Vokietijos ir Prancūzijos apskaitos sistemos. Paskutiniiais dešimtmečiais sparčiai vyksta apskaitos amerikonizacijos, tiksliau internacionalizacijos procesas, nes daug Japonijos įmonių yra multinacionalinės ir ima taikyti tarptautinius apskaitos standartus. Japonijoje apskaita atlieka antraeilį vaidmenį po valdymo ir marketingo mokslų, kuriais labiausiai remiasi Japonijos kompanijos. Todėl apskaita labiausiai rūpi vyriausybei, o didžiausia profesinė apskaitos organizacija – Japonijos diplomuotųjų viešųjų buhalterijų institutas apskaitai turi mažai įtakos. Pastaraisiais metais pastebima „teisinio požiūrio“ (Teisingumo ministerijos įtaka) į apskaitą silpnėjimo ir „ekonominio požiūrio“ (Finansų ministerijos įtaka) stiprinimo tendencija. Dėl kalbos barjero sunku objektyviai įvertinti Japonijos apskaitos sistemos privalumus ir trūkumus.

Šaltinis: sudaryta autoriaus

IŠVADOS

Šiuolaikinėmis globalizacijos sąlygomis vis glaudesni darosi įvairių šalių savitarpio ryšiai; jų politika, ekonomika, socialinis gyvenimas įgyja vis daugiau bendrumo elementų. Sprendžiant įvairias šalių bendradarbiavimo problemas, svarbią reikšmę atlieka buhalterinė apskaita, jos tiekiamos informacijos panaudojimas konkrečioms tikslams pasiekti. Gerai tvarkoma buhalterinė apskaita padeda priimti teisingus valdymo sprendimus, taupiai naudoti visų rūšių išteklius. Tačiau nacionalinėse apskaitos sistemose dar yra daug skirtumų, susidariusių dėl ekonominių, istorinių, kultūrinių, politinių ir kitų veiksnių.

Labai svarbu sumažinti nacionalinių apskaitos sistemų skirtumus ir sukurti sistemą, kuri atitiktų visų šalių apskaitos informacijos vartotojų interesus. Siekiant šio tikslo svarbu plėtoti tarptautinius nacionalinių buhalterinės apskaitos sistemų lyginimo mokslinius tyrimus, įtraukti į šiuos tyrimus kuo daugiau įvairių šalių apskaitos teorijos ir praktikos specialistų. Naudojant šių tyrimų rezultatus galima būtų sukurti moksliškai pagrįstą tą tarptautinę apskaitos modelį ir parengti objektyvesnius kriterijus stipriausioms pasaulio apskaitos šalims nustatyti.

LITERATŪRA

1. Accounting Comparisons (1990). UK/Europe – Vol. 1. UK, France, Germany and the Netherlands. Vol. 2. UK, Belgium, Italy and Spain. Vol. 3. UK, Denmark, Portugal and Greece. – Cooper & Lybrand, Deloitte, UK.
2. Advances in International Accounting (1987). – Editor: Keneth S. Moet. Vol. 1 JAI Press Inc.
3. Alexander and S. Archer. – Harcourt Brace Professional Publishing, New York – London.
4. Alexander, D. (2007). Financial Accounting. An International Introduction. – Pearson Prentice Hall.
5. Alexander, D., Nobes, Ch. (2010). Financial Accounting. An International Introduction. – Pearson Prentice Hall.
6. Alver, J., Bailey, D., Kovalev, V., Mackevičius, J., Paupa, V. (1995). The Accounting in former Soviet Union. – European Accounting guide. Second edition. Edited by D.
7. Alver, J., Bailey, D., Mackevičius, J., Paupa, V. (1995). Accounting law reform in the Baltic States: the initial steps. – The European Accounting Review, Nr. 4.
8. Alver, J., Bailey, D., Mackevičius, J., Paupa, V. (1996). Reorientation Accounting in the Baltic States. – The 19th Annual Congress of the European Accounting Association. 2–4 May, Bergen, Norway.
9. Alver, J., Bailey, D., Mackevičius, J., Paupa, V. (1997). Difficulties of Accounting change in the Baltic States. – The 20th Annual Congress of the European Accounting Association. 23–25 April, Graz, Austria.
10. Alver, L., Alver, J., Mackevičius, J., Paupa, V. (2006). Regulation of Accounting System in the Baltic States (2006). – The 10th World Congress of Accounting Educators. – 9–11 November. Istanbul, Turkey.
11. Alver, L., Alver, J., Mackevičius, J., Paupa, V. (2004). Development of Accounting in the Baltic States. – Asian Pacific Conference on International Accounting Issues. 7–10 November, Seoul, Korea.
12. Choi, F., Meek, G. (2010). International Accounting. 7th Edition. – Pearson Prentice Hall.
13. Essentials of Multinational Accounting (1979). Edited by Fredrich D.S. Choi, Gerhard G Mueller. New York.
14. Gipienė, G., Kanapickienė, R., Lepečkienė, R. (2008). Sąnaudų pripažinimo lyginamoji

- analizė: Lietuvos, Latvijos ir Švedijos pavyzdžiu. – Buhalterinės apskaitos teorija ir praktika. Nr. 2 (1), p. 77–86.
15. Kazlauskienė, L. (2007) 1-ojo verslo apskaitos standarto „Finansinė atskaitomybė“ ir tarptautinių apskaitos standartų finansinių ataskaitų sudarymo ir pateikimo pagrindų lyginamoji analizė. – Buhalterinės apskaitos teorija ir praktika. Nr. 1 (1). Kaunas: Technologija, p. 33–37.
 16. Lakis, V. (2002). Finansinės apskaitos harmonizavimo tendencijos. – Apskaitos ir Finansų aktualijos integruojantis į Europos Sąjungą. – tarptautinės mokslinės konferencijos pranešimų medžiaga. – Lietuvos žemės ūkio universitetas: Akademija, p. 80–83.
 17. Laurynaitis, M. (2009). Finansinės apskaitos tvarkymas: Vokietijos perspektyva. – Buhalterinės apskaitos teorija ir praktika, Nr. 5 (4), p. 99–110.
 18. Legenzova, R. (2007). Lietuvos buhalterinės apskaitos reglamentavimo pokyčių vertinimas ES apskaitos harmonizacijos procesų kontekste. – Buhalterinės apskaitos teorija ir praktika, Nr. 1 (1). – Kaunas: Technologija, p. 38–41.
 19. Leipus, J. Albertavičius, G. (2009). Islamo šalių finansinės investicijos ir jų apskaitos ypatybės. – Buhalterinės apskaitos teorija ir praktika, Nr. 4, 92–101.
 20. Mackevičius, J. (1994) Apskaita. – Vilnius: Mintis.
 21. Mackevičius, J., Čiapas L. (1998) Islamiškosios bankininkystės ypatybės. – pinigų studijos, 2 p. 14–24.
 22. Mackevičius, J., Haldma, T., Paupa, V. (2004) Development of Accounting Education and Training in Estonia, Latvia and Lithuania. – United Nations, Geneva.
 23. Mackevičius, J., Leipus, J. (2011). Audito reikšmė ir ypatybės islamo šalių bankuose. Buhalterinės apskaitos teorija ir praktika, Nr. 10.
 24. Mackevičius, J., Poškaitė, D. (1998). Finansinės ataskaitos. – Vilnius: Katalikų pasaulis.
 25. Mackevičius, J., Stroughal J., Zverovich S. (2008). Comparative analysis of national accountants standards of the Czech Republic and Lithuania. – European financial and Accounting journal, Nr. 3, p. 22–44.
 26. Nobes, Ch., Parker, R. (2010). Comparative International Accounting. 11th Edition. – Pearson Prentice Hall.
 27. Oldham, M. (1981). Accounting Systems and Practice in Europe. Second Edition, Gower.
 28. Price Waterhouse (1973). Accounting Principles and Reporting Practices: A Survey in 38 Countries. ICAEW, London.
 29. Price Waterhouse (1975). Accounting Principles and Reporting Practices: A Survey in 46 Countries. ICAEW, London.
 30. Professional Accounting in 30 Countries (1975). – International Excusive Committee. American Institute of Certified Public Accountants.
 31. Roberts, C., Weetman, P., Gordon, P. (2008). International Corporate Reporting. – 4th Edition. – Pearson Prentice Hall.
 32. Seidler, L. International Accounting. The Ultimate Theory Course. – Accounting Review. October, 1967, p. 775–781.
 33. Vireliūnaitė, J., Mandekaitė, M. (2008). Buhalterinės apskaitos organizavimas Suomijos. Buhalterinės apskaitos teorija ir praktika, Nr. 2 (1) p. 87–95.
 34. Visockas, R. (2008) Buhalterinės apskaitos organizavimas Somijoje. – Buhalterinės apskaitos teorija ir praktika Nr. 2 (1), p. 96–105.
 35. Walton, P., Aerts W. (2006). Global Financial Accounting and Reporting. – Thomson Learning.
 36. Бухгалтерский учёт в зарубежных странах (2007). Под редакцией проф. Ф. Бутынца. – Житомир: ЖГТУ.

37. Бухгалтерский учёт в зарубежных странах (2008). Под редакцией проф. Ф. Бутынца.– Житомир: ЖГТУ.
38. Мацкевичюс И.С. (1977). Анализ калькулирования себестоимости продукции в странах СЭВ. 2 Москва: Финансы.
39. Мацкевичюс И.С. (1984). Организация бухгалтерского учёта в странах-членах СЭВ. – Москва: Финансы и статистика.

INTERNATIONAL RESEARCHES FOR COMPARING NATIONAL ACCOUNTING SYSTEMS

Jonas Mackevičius

S u m m a r y

The goal is to evaluate researches of authors from various countries on national accounting system comparison and to present accounting systems of most powerful countries. The article provides arguments why it is important to do the comparing of accounting systems of different countries, analyse classifications of accounting systems presented by different authors.

These accounting models can be marked: United States of America, European Union, Islamic, Latin-American, developing Asian and African countries. The idea for common model for countries of the entire world is raised.

The input of scientists from Baltic countries in conducting accounting systems researches is evaluated. Features of six most powerful accounting counties (United States of America, Great Britain, Germany, France, Holland and Japan) accounting systems are analyzed. Criteria for assessing the premier accounting country are presented.

ЭКОНОМИЧЕСКАЯ СУЩНОСТЬ ЛОГИСТИЧЕСКИХ ИЗДЕРЖЕК КАК ОБЪЕКТА БУХГАЛТЕРСКОГО УЧЕТА

Елена Малей

УО «Полоцкий государственный университет», Республика Беларусь,
тел. +375296438768, maley_yurii@tut.by

***Аннотация.** В статье на основании изучения специальной экономической и нормативной литературы исследована экономическая сущность категорий «логистические затраты» и «логистические издержки» и обоснована их нетождественность. Выявлено отсутствие как единства в трактовке рассматриваемых понятий, так и четкого их определения через термины, не принадлежащие теории логистики. В результате предложено рассматривать логистические издержки как стоимость потребленных трудовых, материальных, финансовых и информационных ресурсов, связанных с осуществлением операций и функций, обеспечивающих продвижение материального объекта на предприятии и между предприятиями, а также поддержание запасов. Такой подход позволит идентифицировать логистические издержки в затратах на производство, управление и реализацию, а также внереализационных расходах, что даст возможность достоверно сформировать учетно-аналитическое пространство для управления логистической деятельностью организации.*

***Ключевые слова:** логистические затраты, логистические издержки, логистика.*

ВВЕДЕНИЕ

Затраты, связанные с логистикой, составляют 7–16 % совокупных доходов предприятий или до 45 % общих и административных расходов. При этом доля логистических издержек в структуре общих затрат на производство и реализацию продукции продолжает возрастать в результате усложнения цепей поставок, изменяющейся системы заказов и возрастающих требований к качеству обслуживания, в связи с чем управление логистическими затратами становится ключевым фактором роста конкурентоспособности организации в современных условиях хозяйствования. При этом основой эффективного управления является информация о величине и причинах возникновения логистических затрат, системная регистрация и группировка которой может быть осуществлена только в рамках бухгалтерского учета. Однако несмотря на широкую в настоящее время востребованность логистических методов управления сбору необходимой для этого информации в системе бухгалтерского учета в современной экономической науке не уделяется должного внимания. В этой связи исследование экономической сущности логистических издержек как объекта бухгалтерского учета является актуальным и практически значимым.

ОСНОВНАЯ ЧАСТЬ

В экономической науке исследование соотношения таких категорий как «затраты», «издержки», «расходы» занимают существенное место. Логистика в свою очередь является относительно молодой, развивающейся наукой и дефиниции понятий «логи-

стические издержки», «логистические затраты», «логистические расходы» свойственны ей еще в большей степени, поскольку как справедливо отмечают российские ученые В.В.Дыбская, Е. И. Зайцев, В. И. Сергеев, А.Н. Стерлигова: «Многие вопросы, относящиеся к ее (логистики – Е.Б. Малей) понятийному аппарату и терминологии, постоянно уточняются и изменяются, наполняясь новым содержанием. ... многие авторы пользуются различными терминами, описывая одинаковые сущности или явления в одной предметной области (Сергеев, 2010).

При изучении понятия логистических издержек был проведен анализ литературных и нормативных источников. В результате было выявлено отсутствие единой трактовки данной категории, что является следствием проблемы стандартизации терминологии в логистике.

Следует отметить, что многие авторы отождествляют категории «логистические издержки» и «логистические затраты». Однако, по-нашему мнению, данные понятия являются принципиально различными, причем логистические издержки выступают частью логистических затрат, которые в свою очередь подразделяются в зависимости от участия в воспроизводственном процессе на капитализируемые затраты (в основной и оборотный капитал) и текущие. Логистические издержки представляют собой текущие логистические затраты и рекапитализированные в издержки производства и себестоимость продукции (в виде амортизационных отчислений и т.д.) ранее капитализированные логистические затраты. Таким образом именно логистические издержки являются той частью совокупных логистических затрат, которая подлежит минимизации и отдельному учету. При этом отметим, что в системе бухгалтерского учета может обобщаться только величина явных (бухгалтерских) издержек.

Результаты исследования трактовок категории «логистические издержки» представлены в таблице 1.

Таким образом, большинство авторов (Дыбская В.В., Зайцев Е. И., Сергеев В. И., Стерлигова А.Н., Алесинская Т.В., Казарина. А.А, Шаповал С.С, Полещук И.И., Щербаков В.В. и др.) сходятся во мнении, определяя логистические издержки как затраты, связанные с выполнением логистических операций. При этом логистические операции рассматриваются ими либо как самостоятельная часть логистического процесса, выполняемая на одном рабочем месте и/или с помощью одного технического устройства, обособленная совокупность действий, направленных на преобразование материального и/или информационного потоков; либо как любое действие, не подлежащее дальнейшей декомпозиции в рамках поставленной задачи исследования или менеджмента, связанное с возникновением, преобразованием или поглощением материального и сопутствующих ему потоков (информационных, финансовых, сервисных).

В своих исследованиях терминологии логистики В.В.Дыбская, Е. И. Зайцев, В. И. Сергеев, А.Н. Стерлигова отмечают, что сам термин «операция» пришел в логистику из операционного менеджмента.

Таким образом, можно проследить сложность терминологии рассматриваемого понятия через многоуровневую структуру построения определения «логистические издержки». Так в указанном определении присутствует термин «логистические операции», который опирается на категорию «логистический поток» и понятие «операция», перешедший в логистику из операционного менеджмента (рис. 1).

ТАБЛИЦА 1. Подходы к трактовке категории «логистические издержки» в экономической и нормативной литературе

Автор	Ключевые слова (логистические издержки – это)		
	Издержки на выполнение логистических операций	Прочие определения	
		Вербальные	Через состав
1	2	3	4
В.В.Дыбская, Е. И. Зайцев, В. И. Сергеев, А.Н. Стерлигова	+		
Алесинская Т.В.	+		
Казарина. Л.А.	+		
Шаповал С.С.	+		
Миротин Л.Б.		Затраты трудовых, материальных, финансовых и информационных ресурсов, обусловленные выполнением предприятиями своих функций по выполнению заказов потребителей	
Полещук И.И.	+		
Дроздов П. А.			+
Сивохина Н. П.		Издержки, сопровождающие выполнение функций логистики	
Аникин Б. А.			+
Кулик И.И.			+
Щербаков В.В.	+		
Бауэрсокс Д. Дж.		Все расходы, необходимые для обеспечения потребностей логистики	
Петросян Д.Б.		Стоимостное выражение затрат производственных и обслуживающих производство факторов, обусловленных трансформацией материального потока и сопутствующих ему финансового и информационного потоков на всех стадиях логистического соглашения	
Бух. словарь	+		
Сумец А.М., Пелихов Е.Ф.		текущие издержки предприятий или организаций, оказывающих только логистические услуги, и являются частью текущих издержек указанных видов хозяйствующих объектов	
Ч. Скворонек и З.Сариуш-Вольский		Денежное выражение использованной рабочей силы, средств и предметов труда, финансовые затраты и различные негативные последствия форс-мажорных событий, которые обусловлены продвижением материальных ценностей (сырья, материалов, изделий, товаров) на предприятии и между предприятиями, а также поддержанием запасов	
Бушков А.Ю.		Издержки реализации логистической миссии; издержки, связанные с осуществлением традиционных операций и функций, обеспечивающих движение и преобразование материального потока	
СТБ 2047-2010		Затраты, связанные с оказанием логистических услуг	
Итого	37,5 %	43,7 %	18,8 %

Примечание: собственная разработка

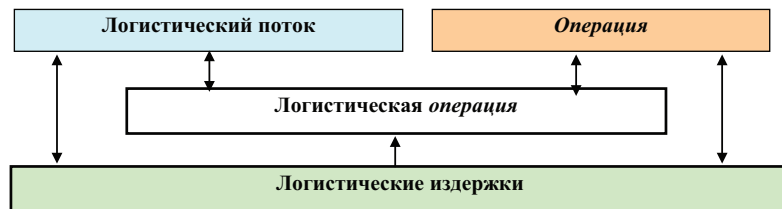

РИС. 1. Иерархическое построение термина «логистические издержки»

Однако такое использование терминов лишает конечное определение итогового смысла. Как отмечают Петров Ю. А. и Захаров А.А в своих исследованиях о методологии науки: «... исходные термины теории должны быть определены либо остенсивно (даются на базе чувственных восприятий, в частности, с помощью примеров), либо через термины, не принадлежащие данной теории. При этом термины, определяемые посредством примеров, также не являются исчерпывающими» (Петров, Захаров, 1999).

В этой связи видится целесообразным четкое определение понятия «логистические издержки», содержащие критерии, позволяющие определить их конкретный состав, через термины, не принадлежащие теории логистики, а посредством общепринятых экономических понятий.

Что касается нормативных актов, то Государственный Стандарт Республики Беларусь СТБ 2047-2010 «Логистическая деятельность. Термины и определения» трактует логистические издержки как затраты, связанные с оказанием логистических услуг. Однако здесь допускается та же ошибка, поскольку логистические издержки определяются через понятие «логистические услуги».

Некоторые авторы (Дроздов А.П., Аникин Б.А., Кулик И.И.) дают определение логистических издержек через их состав, что не позволяет четко раскрыть сущность данной экономической категории, которая должна быть выражена вербально. В этой связи рассмотрим далее мнения авторов, дающих собственное, отличное от мнения большинства, вербальное определение логистических издержек.

Так Миротин Л.Б. рассматривает в качестве логистических издержек «... затраты ресурсов, обусловленные выполнением предприятиями своих функций по выполнению заказов потребителей» (Миротин, 2003). На взгляд Сивохиной Н.П. «логистические издержки сопровождают выполнение функций логистики: расходы на транспортировку, на поддержание запасов, на оформление заказов» (Сивохина, 2000). Бауэрсокс Д. Дж. рассматривает логистические издержки как «... расходы, необходимые для обеспечения потребностей логистики» (Бауэрсокс, 2005). Сумец А.М. и Пелихов Е.Ф. определяют категорию «логистические расходы» как «Текущие издержки предприятий или организаций, оказывающих только логистические услуги, и являются частью текущих издержек указанных видов хозяйствующих объектов» (Сумец, 2010). Однако определения указанных авторов также опираются на понятия, относящиеся к теории логистики, требующие в свою очередь дополнительного раскрытия и осмысления.

Польские ученые Ч.Сковронек и З.Сариуш-Вольский употребляют категорию «логистические затраты», однако, по-нашему мнению, определяют и характеризуют

логистические издержки. По их мнению «логистические затраты (логистические издержки – Е.Б. Малей) представляют собой денежное выражение использованной рабочей силы, средств и предметов труда, финансовые затраты и различные негативные последствия форс-мажорных событий, которые обусловлены продвижением материальных ценностей (сырья, материалов, изделий, товаров) на предприятии и между предприятиями, а также поддержанием запасов» (Сковронек, 2004). Однако и в данном определении отсутствует указание на использование такой важной в настоящее время составляющей логистической деятельности как информационные ресурсы.

Наиболее полно, на наш взгляд, понятие логистических издержек раскрыто Д.Б. Петросяном «Логистические издержки – стоимостное выражение затрат производственных и обслуживающих производство факторов, обусловленных трансформацией материального потока и сопутствующих ему финансового и информационного потоков на всех стадиях логистического соглашения» (Петросян, 2005). Однако и здесь присутствует нечеткость, поскольку для понимания логистических издержек необходимо предельно раскрыть понятия «материальный поток» и «логистическое соглашение».

ВЫВОДЫ

На основании проведенного исследования, а также принимая во внимание, что основным объектом логистики является материальный поток, нами предлагается следующее определение категории «логистические издержки» как объекта бухгалтерского учета.

Логистические издержки – это стоимость потребленных трудовых, материальных, финансовых и информационных ресурсов, связанных с осуществлением операций и функций, обеспечивающих продвижение материального объекта на предприятии и между предприятиями, а также поддержание запасов. В качестве такого материального объекта выступают материально-технические ресурсы, незавершенное производство, готовая продукция, товары.

Такой подход позволит идентифицировать логистические издержки в затратах на производство, управление и реализацию, а также внереализационных расходах, что даст возможность достоверно сформировать учетно-аналитическое пространство для управления логистической деятельностью организации в направлении минимизации совокупных затрат и повышения ее конкурентоспособности.

ЛИТЕРАТУРА

1. Алесинская, Т. В. Основы логистики. Общие вопросы логистического управления Учебное пособие. / Т.В. Алесинская. – Таганрог: Изд-во ТРТУ, 2005.
2. Аникин, Б. А. Логистика: Учеб. пособие/ Под ред. Б. А. Аникина. – М.: ИНФРА-М, 1998. – 327 с.
3. Бауэрсокс Доналд Дж. Логистика: интегрированная цепь поставок. 2-е изд./ Доналд Дж.Бауэрсокс, Дейвид Дж. Клосс Пер. с англ. – М.: ЗАО «Олимп-Бизнес», 2005. – 640 с.
4. Бушков, А.Ю. Управление логистическими издержками как фактором стоимости промышленного предприятия: автореф. дисс. кан. экон. наук: 08.00.05/ А.Ю. Бушков; ГНУ ВНИМС. – Рязань, 2005. – 24 с.
5. Государственный стандарт Республики Беларусь «Логистическая деятельность (термины и определения) СТБ 2074-2010»: утв. постановлением Госстандарта Республики Беларусь, 28 апреля 2010г., № 18: введен впервые, текст по состоянию на 1 октября 2011г.// [Электронный ресурс] – Госстандарт. – 2010.– Режим доступа: <http://www.tnpra>.

- by/ViewFileText.php?UrlRid=84906&UrlOnd=%D1%D2%C1%202047-2010 – Дата доступа: 01.10.2011
6. Дроздов, П. А. Основы логистики: учеб. пособие/ П.А. Дроздов. – Минск: Изд-во Гревцова, 2008. – 208 с.
 7. Казарина, Л. А. Логистические издержки: проблемы учета и оценки/ Л.А. Казарина// Вестник ТГПУ– Серия: Гуманитарные науки (экономика, право). – 2007– Выпуск 9 (72).– С. 48.
 8. Кулик, И. И.Маркетинг и логистика в рыночной экономике: учеб. пособие для студентов экон. фак./ И.И. Кулик, В.Л. Кляня, В.И. Кулик, А.И. Кулик. – Минск: БГУ, 2008.– 303 с.
 9. Логистика: учеб. пособие/ И.М. Баско, В. А. Бороденя, О.И. Карпек [и др.]; под ред д-ра экон. наук, профессора И.И. Полещук. – Минск: БГЭУ, 2007.– 431 с.
 10. Миротин, Л. Б. Эффективная логистика. / Л.Б. Миротин. – Издательство: Экзамен, 2003. – 160с.
 11. Образовательный ресурс – Большой Бух. словарь –[Электронный ресурс] –Режим доступа: <http://www.edudic.ru/buh/2093/> Толковые словари – Дата доступа: 07.03.2011.
 12. Петров, Ю. А.Практическая методология./ Ю.А. Петров, А.А. Захаров – М., 1999. – С. 7–30.
 13. Петросян, Д.Б. Совершенствование управления логистическими издержками предприятий строительной индустрии : Дис. канд. экон. наук : 08.00.05/ Д.Б. Петросян – Саратов, 2005. – 164 с.
 14. Сергеев, А.Н. Логистика /В.В.Дыбская, Е.И. Зайцев, В.И. Сергеев, А.Н. Стерлигова; под ред. В. И. Сергеева. – М.: Эксмо, 2009. – 944 с.
 15. Сивохина, Н. П. Логистика: Учеб. пособие./ Н.П. Сивохина– М.: ООО «Издательство АСТ», ЗАО «РИК Русанова», 2000.– 224 с.
 16. Сковронек, Ч. Логистика на предприятии: [пер. с польск.]/ Ч. Сковронек, З. С. Вольский — М.: Финансы и статистика. 2004. – 400 с.
 17. Сумец, А.М. Логистические расходы и упущенная выгода: экономический аспект (в порядке обсуждения) / А.М.Сумец Е.Ф Пелихов // Логистика:проблемы и решения – №1(26) – 2010.
 18. Шаповал, С. С. Управление логистическими затратами на предприятии /С.С. Шаповал//Труды Одесского политехнического университета. – 2007.– Выпуск 2(28) – С. 1–3.
 19. Щербаков, В. В. Основы логистики: Учебник для вузов/ Под ред. В.В. Щербакова. – СПб.: Питер, 2009. – 432 с.

THE ECONOMIC CONTENTS OF LOGISTICS COSTS AS AN OBJECT OF ACCOUNTING

Elena Malei

Summary

In article on the basis of studying of the special economic and legislative literature the economic essence of logistics costs is investigated. Absence of accurate definition of this category through the terms which are not belonging to the theory of logistics is revealed. As a result it is offered to consider logistical costs as cost of the consumed labor, material, financial and information resources connected with realization of operations and functions, providing advancement of material object at the enterprise and between the enterprises, and also maintenance of stocks. Such approach will allow to identify logistical costs in expenses for manufacture, management and realization, and in losses from infringement of conditions of contracts that will give the chance to generate authentically registration-analytical space for management of logistical activity of the organization.

БУХГАЛТЕРСКИЙ АРХИВ ФЛОРЕНТИЙСКОГО БАНКА УЦЦАНО (1363–1386) В САНКТ- ПЕТЕРБУРГЕ

Татьяна Малькова,

д-р экон. наук, профессор,

член-корреспондент Петровской академии наук и искусств: историческое отделение.

Высшая экономическая школа Санкт-Петербургского гос. университета экономики и финансов,
Санкт-Петербург, наб. канала Грибоедова, 34.

тел. 8-905-262-7452; malkovatn@rambler.ru; MalkovaTN.ru

***Аннотация.** Цель исследования бухгалтерского архива флорентийского банка Уццано (Uzzano) 1363–1386 гг. состоит в определении его назначения. Результатом исследования является аргументация анализа финансового положения. Архив ранее не исследовался в этом контексте и не известен в отношении бухгалтерского анализа научному сообществу. Италия – не только родина двойной записи, но также и финансового анализа. В этой связи научный интерес представляет анализ финансового положения по опубликованным архивам Датины и Медичи.*

***Ключевые слова:** банк Uzzano, первоисточники, термины, анализ.*

ВВЕДЕНИЕ

Бухгалтерский архив флорентийского банка Уццано (далее – Uzzano, итал.) 1363–1386 гг. представляет колоссальную ценность, он востребован для научных исследований в области истории бухгалтерского учёта и финансового анализа, в связи с чем актуальны его современное издание и бухгалтерский анализ.

Архив Uzzano содержит 53 единицы хранения датируется 1363, 1364, 1370 (?), 1375, 1377, 1386 гг. (архив Санкт-Петербургского института истории РАН. Западно-европейская секция. Фонд 5. Картон 5. Дело 1). Сохранность первоисточников хорошая. Он включает документы по денежной наличности, дебиторам и кредиторам, приходу и расходу, операциям магазина тканей. Документы были обнаружены академиком В.И. Рутенбургом, специалистом по истории экономики средневековой Италии – в архиве западноевропейской секции Ленинградского отделения института истории Академии наук СССР (ЛОИИ) в 1940 г. Они имеют название «Переписка Никколо да Уццано» (Carteggio da Niccolo da Uzzano). История появления документов неизвестна. Она может быть связана с несколькими именами: востоковед М.В. Никольский (1848–1917)¹; его сын, также востоковед, академик Н.М. Никольский (1877–1959); директор института академик Н.П. Лихачев (1862–1936), специалист по истории книги, сфрагистике, древнерусскому и византийскому искусству.

Известно, что в завещании Angelo Uzzano от 1421 г. в составе имущества перечислены торговые и банковские книги, тетради прихода и расхода, хранившиеся в одном

¹ Здание Института имеет внутреннюю трехлучевую архитектуру, в которую заложена идея рабочего кабинета М.В. Никольского; здание было возведено усилиями любящей его супруги, происходившей из богатой купеческой семьи.

из двух старых сундуков в передней дома и в кабинете Аньоло Uzzano (Angniolo da Uzzano). Часть этого наследства хранится в архиве Санкт-Петербургского института истории Российской академии наук (бывшее Ленинградское отделение института истории Академии наук СССР, ЛОИИ).

Компания Uzzano была основана в 50-х гг. XIV в. Главой компании был Angniolo (в документах 1363 г. он указан как собственник), членами – его братья Giovanni, Niccolo (рис. 1), Galeazzo. Angniolo умер в 1363 г., главой стал Galeazzo (в документах 1364 г. он указан как собственник). Членами компании также были Antonio d'Angniolo и Niccolo da Uzzano (сын и племянник Angniolo da Uzzano соответственно). Семья Uzzano имела дворянское происхождение, но за заслуги перед коммуной Флоренции была включена в состав ее граждан (пополанов). Компания Uzzano осуществляла значительные финансовые и торговые операции, члены семьи неоднократно были советниками монетного двора и другими должностными лицами Флоренции.

Архив Uzzano был опубликован академиком В.И. Рутенбургом (1911–1988), но имеет погрешности представления и издания, не переведен на современный язык, есть пропущенные документы; не снабжен надежными бухгалтерскими комментариями (Рутенбург, 1965). В.И. Рутенбург полагал, что документы Uzzano содержали черновые и секретные записи (Рутенбург, 1965, с. 31). Попытка бухгалтерского анализа была предпринята автором этой статьи в 2005 и 2008 гг. (Малькова, 2008, с. 240–242, 253–258; 260–269; 2005, с. 198–199, 207–219). Часть документов будет представлена на выставке в Эрмитаже (апрель–июль 2012).

Следует отметить расхождения наших (Т.М.) расчётов и бухгалтеров компании Uzzano. Несущественные погрешности в расчетах, конечно, были вызваны техническими сложностями. Abacus и вычислительные таблицы не обеспечивали точность в расчётах, которая достигнута в настоящее время благодаря калькуляторам и компьютерам. Но были и существенные погрешности, объяснить которые можно лишь преднамеренными манипуляциями с цифрами.

Бумага документов несколько рыхлая, светло-кремового цвета с филигранью или без нее, не всегда ровно обрезанная. Документ за 16.04–03.06.1364 разрезан пополам по горизонтали (дебиторы и кредиторы – раздельно), что свидетельствует о целенаправленном намерении продажи архива Uzzano. Чернила чёрного цвета, хорошо сохранившиеся, за 650 лет несколько утратившие свой цвет, но легко читаемые и сейчас. Часть записей восстановлена В.И. Рутенбургом. Характерные повреждения документов свидетельствуют об их совместном хранении в архиве Uzzano.

Бумага для документов имела филигранны (не всегда) и нарезалась (иногда ножом) до требуемых размеров для документов. Документы имеют разный формат (в сантиметрах по ширине и длине): 12 x 30 (1363 г.), 15 x 23 (1377 и 1386 гг.), 29 x 44 (1370 (?), 1375, 1386 гг.). Крупноформатные документы сгибались вдвое или вчетверо.

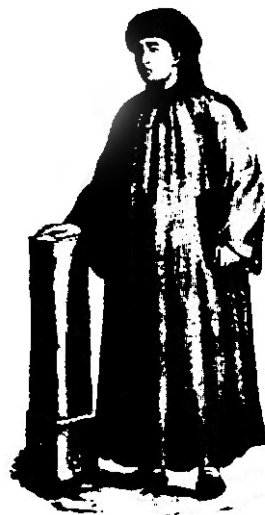

РИС. 1. Банкир Николло да Уццано (3).

Документы производят абсолютно профессиональное впечатление. Они ранжированы по тексту (слева) и суммам (справа). Незаполненные места между текстом статьи и суммой отмечены прочерками. В документах слева от текста статей есть знаки неоднократных проверок «.», «>», «/», аннулирование зачеркиванием. Денежные валюты обозначались в сокращенном виде (f – fiorini, s – soldi, d – dinari, l – лиры) и аббревиатурами. Все валюты конвертировались в единый денежный измеритель (fiorini, что обозначалось как «a fior»). Ориентация для латинских цифр в fiorini – по левому краю, для арабских – по правому. Цифры использованы латинские (1363 г.) и арабские. В свертке итогов – только арабские, которые по частоте употребления получили в итоге приоритет.

Ссылки на номера страниц бухгалтерских книг имели обозначение с (от: carta). В ссылках соблюдалась последовательность, что подтверждает системный бухгалтерский учёт. Наиболее информативными являются документы за 1370 (?)–1377 гг.

БУХГАЛТЕРСКИЙ АРХИВ БАНКА UZZANO ЗА 1363 Г.

Документ 1363 г. является наиболее ранним в архиве. Очевидно, он был написан ещё самим Angniolo Uzzano. По внешнему виду это – тетрадь (по В.И. Рутенбургу – записная книжка). Она состоит из 32 страниц, обложка отсутствует. Наружный левый край укреплен узкими полосками из пергамента, каждая из них прошита шнуром. На пергаменте сохранились остатки записей. Время крепления и прошивки неизвестно, но, скорее всего, относится к 1363 г. Записи выполнены на обеих сторонах (лицевой и оборотной) каждого листа и охватывают период 02–30.06.1363. Первая страница с плохо сохранившимися цифрами и вторая с зачеркнутыми текстом и цифрами не имеют конкретного отношения к основному содержанию Тетради. Каждая последующая страница начинается с указания года (MCCCLXIII) и числа (число – в арабском или латинском обозначении). В общем виде Тетрадь последовательно включает:

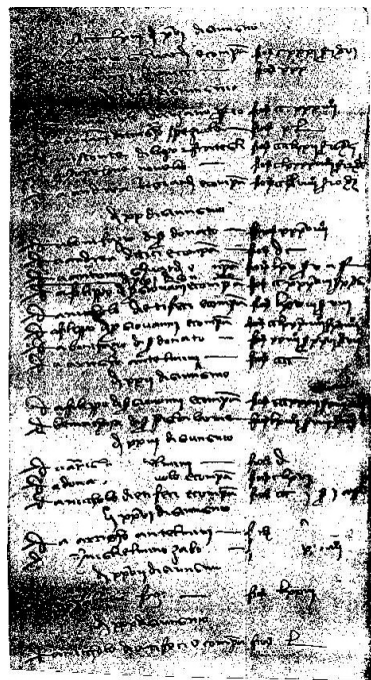

Рис. 2. Опись дебиторов на 16.06.1363 (3).

с. 1	Фрагментарно сохранившиеся арабские цифры
с. 2	Фрагментарно сохранившиеся текст и латинские цифры – перечеркнуты
с. 3	Опись наличных денежных средств
с. 4–5	Описи дебиторов с термином <i>dare</i> в сокращении <i>da</i>
с. 6–12	Семь незаполненных страниц (очевидно, резерв для шести месяцев до конца года)
с. 13–15	Описи кредиторов с термином <i>avere</i> в сокращении <i>a</i> (или <i>ad</i> перед гласной буквой имени)
с. 16–21	Шесть незаполненных страниц (очевидно, резерв для шести месяцев до конца года)
с. 22–26	Описи прочих операций с терминами <i>dare</i> , <i>avere</i> , <i>entrata</i> , <i>uscita</i> и ссылками на номера страниц (<i>carta</i>) бухгалтерской книги – перечеркнуты (с. 24–26)

с. 27–29	Описи векселей – полученных (<i>per lettera mando</i>), выданных (<i>per lettera mandamo</i>) и оплаченных (<i>per lettera avemo</i>) – перечеркнуты
с. 30	Пропуск в одну страницу
с. 31	Опись операций с термином <i>dare</i> и ссылкой на номер страницы (<i>carta</i>) бухгалтерской книги – перечеркнута
с. 32	Фрагментарно сохранившиеся цифры – перечеркнуты

Объектом исследования являются страницы 3–5, 13–15, 22–29, 31. В целях исследования они объединены (Т.М.) по типам записей и итогам (курсы конвертации: f1 = s 62; s1 = d12; l1 = s20).

- (1) Опись наличных денежных средств. Ее название – Questo e l'chonto che mi lascio Angniolo da Uzano (Это счет, который мне оставил Angniolo da Uzano). Дата описи – MCCCLXIII di 2 di giugno (02.06.1363). Опись зафиксировала результаты инвентаризации кассы и содержит ранжированный по статьям перечень различных видов монет (*ducats, genovini, fiorini, libbri – grossi* и *quatrini*). Общий итог определен (Т.М.) в сумме f4 323.
- (2) Описи дебиторов содержат ранжированный по датам и статьям перечень имен (лиц и компаний), денежный измеритель (*fiorini*), суммы по видам монет (f, s, d). Название описи отсутствует, но это Опись дебиторов, что явствует из термина дебет (*da*). Общий итог дебиторов отсутствует, он определен (Т.М.) в сумме f9 284 флоринов. Формат описи дебиторов имеет следующий вид (извлечение, рис. 2):

MCCCLXIII di XVI di giungnio			
da	Antonio Ghuardi e comp	fior	CXXXI s l d VI
da	Giobanni di Nucci	fior	XXX
Di XVIII di giungnio			
da	Angniolo da Uzano proprio	fior	CCXXXIII
da	Giovanni di Tingho speciale	fior	XL
da	Visconte di Lapo e frategli	fior	CCCCLXXII s 26 d 5
da	Michelone Novello	fior	CLXXXVIII s 22 d 2
da	Andrea Riccardi e comp	fior	CCXLVIII s 20 d 2
di XXII di giungnio			
da	Filippo di ser Giovanni e comp	fior	CCCXXXII s XIII d VI
da	Beninchasa di ser Piglialarme	fior	LXIII s VIII d III
Di XXX di giungnio			
da	Niccholo Dietifeci e comp	fior	L

- (3) Описи кредиторов содержат ранжированный по датам и статьям перечень имен (лиц или компаний), денежный измеритель (*fiorini*), суммы по видам монет (f, s, d). Название описи отсутствует, но это Опись кредиторов, что явствует из термина «кредит» (*a* или *ad*). Итоги указаны только в двух случаях. Общий итог кредиторов отсутствует, но определен (Т.М.) в сумме f8 176. Формат описи кредиторов имеет следующий вид (извлечение):

MCCCLXIII di XII di giungnio			
a	Michelone Novello	fior	VI
a	Michelone ditto	fior	CC

di XIII di giugno			
a	Michelone ditto	fior	VII
a	lui medesimo	fior	XX
a	lui medesimo	fior	XL
a	Michelone Novello	fior	IIII
a	ser Durante da Modigliana	fior	XII
a	Uberto Benvenuti	fior	X
ad	Antoni Ghuardi e comp	fior	CCCLXXX s 7 d 6
di XX di giugno			
a	Ghalasso da Uzano	fior	DI s VII d III
	Somma	fior	MIIDCCCCXXXIII s XIII d VIII a f

(4) Описи прочих операций содержат менее формализованное представление. Их обобщение имеет вид (для удобства суммы разделены запятыми – Т.М.):

(стр.)	(dare)	(сумма)	(avere)	(сумма)
1	2	3	4	5
22	Имя. Статьи расхода: оборудование, пошлыны, услуги. Posti a uscita – carta 175	50,3,2		
1	2	3	4	5
23	Имя. Сумма. Имена. Суммы. Имя. f 150 и f 40. Получено наличными (contanti)	14,4,0 5,41,0 190,0,0	Имя. Сумма. Posti a entrata – carta 16	300,0,0
24–26	Имена. Суммы. Posti a uscita – carta 174	32,57,4	Имя. Сумма. Posti a entrata – carta 27	234,0,0
27–29	Имена. Суммы (за минусом avemo)	1,43,0	Имена. Суммы	7,50,0
31–32	Имена. Суммы	689,45,0		
	Итого прочие дебиторы	981,26,6	Итого прочие кредиторы	541,50,0

Обобщим все полученные суммы на 30.06.1363 в современном представлении:

Денежная наличность	4 323	Кредиторы	9 569
Дебиторы	9 573	Прочие кредиторы	541
Прочие дебиторы	981	Капитал (активы минус кредиторы)	4 767
	14 877		14 877

Уместно отметить осторожное отношение банкира к вексям, что проявлялось в мелких деньгах (piccolo) и преобладании выданных, а не полученных векселей. Представляется, что наличные денежные средства и данные по описям дебиторов и кредиторов обеспечивали Angniolo da Uzzano наиболее существенной информацией, поэтому записи по вексям перечёркнуты.

Тетрадь 1363 г. не являлась регистром текущего бухгалтерского учёта. Она содержала выборки из него. Ссылки на другие регистры отсутствуют, поэтому допустимо сделать вывод о применении в 1363 г. единой бухгалтерской книги Libro grande (сравнить с прямыми указаниями на отдельные учётные регистры – Красную книгу и Тетрадь – в 1364 г., см. далее). Но что содержали Описи дебиторов и кредиторов –

выборки оборотов или остатков бухгалтерских счетов? Наше мнение состоит в том, что описи обобщали остатки счетов, так как суммы и записи явно недостаточны для оборотов значительной компании. Кроме того, копирование оборотов не имело смысла, если вёлся текущий бухгалтерский учёт операций. А он должен был вестись в соответствии с требованиями органов управления коммун. Основой описей дебиторов и кредиторов были их контокоррентные счета. Но зачем Angniolo da Uzzano составлял описи? Целей могло быть две. Одна из них – обобщение долгов; другая – оценка финансового положения компании, что представляется наиболее вероятным, так как для обобщения долгов опись кассы не требуется.

Мы можем по имеющимся данным определить liquidity and quick ratios на 30.06.1363:

Liquidity ratio	$(4\ 323 + 9\ 573 + 981) : (9\ 569 + 541)$	1, 5 times
Quick ratio	$(4\ 323) : (9\ 569 + 541)$	0, 4 times

Неизвестно, применял ли Angniolo da Uzzano коэффициенты финансового положения, но условия для этого были. Косвенным свидетельством их применения является определённым образом классифицированная учётная информация. Историки вправе обращаться как к прямым, так и к косвенным аргументам. Предшествующий банк Uzzano разорился в 1341 г. (Рутенбург, 1965, с. 25), поэтому существовала прямая заинтересованность в финансовом анализе.

Профессиональным знаниям по бухгалтерскому учёту обучали в итальянских университетах (они играли ведущую роль в Западной Европе) и в коммерческих школах (в Венеции и Флоренции XIV в. их было несколько). Математики обучали прикладным задачам на распределение прибыли и убытка, начислению процентов (простых и сложных), расчету по уравнениям (золотое правило), использованию таблиц мер и весов. Юристы закрепили обучением и практикой использование единой финансовой терминологии и нотариальной процедуры заверки документов.

Роль преподавателей в развитии методологии бухгалтерского учёта исключительна. Двойная запись (*la partita doppia*) была доведена их интеллектуальными усилиями до логически выверенного приёма. Банкир был явно немолод, его профессиональные знания были несколько устаревшими, его бухгалтерский стиль контрастирует с документами 1364 г. Но архив Uzzano демонстрирует также и эволюцию преподавания бухгалтерского учёта.

Если рассчитать ликвидность без прочих дебиторов и кредиторов, то данные практически те же на 30.06.1363:

Liquidity ratio	$(4\ 323 + 9\ 573) : (9\ 569)$	1, 5 times
Quick ratio	$(4\ 323) : (9\ 569)$	0, 5 times

Банкир в последний раз подводил итоги семейного бизнеса в преддверии близкой кончины (27.06.1363 были указаны расходы на сахар и каплунов в связи с болезнью Angniolo da Uzzano в сумме f2, s15).

Не исключено, что в 1363 г. мог определяться и капитал, по крайней мере информационная основа для этого была (термин *capitale* ясно указан в более позднем документе от 1370 (?)). Известно, что органы управления коммун проверяли учётные книги и требовали от компаний платить налоги в бюджет города. В ответ компании

стали вести секретные книги (*segreto libri*) для записей договоров о создании компании, взносов в компанию, прибыли владельцев (капитал), оплаты служащих, анонимных дебиторов и кредиторов.

Еще одной особенностью документов было одновременное использование терминов: *dare* и *uscita*, *avere* и *entrata*. *Dare* (дебет) и *avere* (кредит) являются расчётными терминами, *entrata* (приход) и *uscita* (расход) – имущественными. Это означает, что счета с этими парными категориями в 1363 г. корреспондировали! Контокоррентные счета (*conto corrente*) относились к расчётным банковским операциям, приходо-расходные счета – к имущественным. Сверка счетов имела название *riscontro*. Приходо-расходный учёт ещё раз встретится в документе от 1386 г., но в историческом плане он доживал последние дни, с 1494 г. (Трактат Л. Пачиоло) окончательно уступив место двойной записи контокоррентных счетов (*la partita doppia*).

БУХГАЛТЕРСКИЙ АРХИВ БАНКА UZZANO ЗА 1364 Г.

Учетные документы 1364 г. имеют название *Ragione veduta* (Подсчет сделан) с указанием периода. По внешнему виду это – три свободных листа, сложенных вчетверо, с записями на лицевой и оборотной сторонах. Они охватывают период 08.03–29.12.1364 с дискретным разделением по более мелким периодам. Термины дебета и кредита, как это было в 1363 г. не использованы, так как описи имеют названия Дебиторов и Кредиторов. Четкая стереотипность описей свидетельствует о более высоком уровне профессиональных знаний – нового собственника *Ghaleasso da Uzzano* или наёмного бухгалтера.

Дискретность периодов обобщения подтверждает сделанный нами ранее вывод о возможности использования бухгалтерских данных для анализа финансового положения. Но документы 1364 г. представляют интерес также с позиции стандартности учетных регистров. Именно эта особенность положительно отличает их от документов 1363 г. (для примера приведено извлечение за 30.11–29.12.1364):

	(регистр)	(имя)	(carta)		(сумма)					
Дебиторы	Красная книга	Ghaleasso da Uzano	c	3	f	7637		–		11
		Ghaleasso da Uzano e chompagni	c	56	f	234		15		7
		37 balle di lana	c	57	f	2003		–		11
		Andrea Ricciardi e chompagni	c	75	f	10294		8		3
Дебиторы	Белая тетрадь	Manetto di messere Geri	c	4	f	30	S	13	d	9
		Franciesco di Vanni	cc	72	f	500		–		–
		Rosellino Ghuccini al quaderno		–	f	2	S	10		
Кредиторы	Красная книга	Ghaleasso da Uzano e chomp.	cc	162	f	7 981		19		0
		Ghaleasso da Uzano	c	163	f	1000		–		–
		Andrea Ricciardi e chompagni	c	209	f	620		–		–
		Filippo (далее стрепто)	c	213	f	10844		6		9
		Bartolomeo Bonetti		194	f	–		3		10
Кредиторы	Белая первая тетрадь	Mazzetto di Gherardino	c	122	f	5		0		0
		Messere Amerigho Ciati	c	152	f	3		9		2
		Messere Nicholo da Uzano	c	220	f	68		23		9
Дебиторы	Тетрадь	Manatto di messere Gieri	c	4	f	30		13		9
		Uberto Benvenuti	c	228	f	3		23		–
Кредиторы	Красная книга	Ghaleasso da Uzano e chomp.	c	162	f	7981		19		0
		Ghaleasso da Uzano	c	163	f	1000		–		–
		Bartolomeo Bonetti	c	224	f	216		20		7
Кредиторы	Тетрадь	Michele di Vani	c	72	f	72		–		d
		Messere Amerigho Ciati	c	152	f	3		9		2

Очевидно, было два учетных регистра – Красная книга и Тетрадь (именуемая по-разному: Белая, Белая первая, Тетрадь).

БУХГАЛТЕРСКИЙ АРХИВ БАНКА UZZANO ЗА 1370–1377 ГГ.

Учетные документы 1370 и 1375 гг. содержат описи дебиторов и кредиторов, их обобщение; за 1377 г. – опись прихода и расхода, опись денежной наличности; без указания даты – описи тканей и статей расхода по магазину; за 1370-й (?) г. XIV столетия – описи дебиторов и кредиторов, включая анонимных. В документе, датированном 1370 г. (?) XIV столетия содержится ссылка на убыток (*mancha charitale*), и эта же сумма присутствует в документе от 1377 г. Странно, что он хранится вместе с документами 1386 г. Поэтому последовательность документов должна быть следующей (Т.М.):

(год)	(наименование)	(содержание)
1	2	3
01.05–31.08.1375	RAGIONE VEDUTA A DI XXXI D'AGOSTO 1375 DA DI PRIMO DE MAGGIO INFINO A QUESTO DI (Подсчет сделан по 31 августа 1375 с 1 мая до этого)	Описи дебиторов и кредиторов за 01.05–31.08.1375 по бухгалтерским книгам: Желтая вторая, Белая пятая, Чёрная третья, Оранжевая четвёртая. Итоги дебиторов и кредиторов
1	2	3
Октябрь 1377	ENTRATA DEL MESE D'OTTOBRE. USCITA DEL DITTO MESE 1377 (Приход и расход за октябрь месяц 1377)	Опись прихода и расхода по кассе за октябрь 1377 г. (знаки о проверке [.]). Итоги прихода и расхода
01.11.1377	CONTANTI RETROVAMMO IN CASSO AD PRIMO DE NOVEMBRE 1377 (Наличность, найденная в кассе на 1 ноября 1377)	Опись остатков наличных денежных средств на 01.11.1377. Итог cash
Две незаполненные страницы		
Отсутствует публикация		Опись прихода и расхода (знаки о проверке [.]). Итоги прихода и расхода
Отсутствует публикация		Опись остатков наличных денежных средств. Итог cash
Две незаполненные страницы		
Отсутствует публикация		Опись прихода и расхода (знаки о проверке [.]). Итоги прихода и расхода
Отсутствует публикация		Опись остатков наличных денежных средств. Итог cash
Две незаполненные страницы		
Ноябрь 1377	ENTRATA DEL MESE DE NOVEMBRE. USCITA DEL DITTO MESE 1377 (Приход и расход за ноябрь месяц 1377 г.)	Опись прихода и расхода за ноябрь 1377 г. (знаки о проверке [.]). Итоги прихода и расхода
30.11.1377	CHONTANTI RITROVAMO A DI ULTIMO DE NOVEMBRE 1377 (Наличность, найденная в кассе на последний день ноября 1377 г.)	Опись остатков наличных денежных средств на 30.11.1377. Итог cash
Две незаполненные страницы		

01–30.09.1370 (?)	RAGIONE DELLA COMPAGNIA DI UZZANO, ANN. 70 DEL SEC. XIV. RAGIONE VEDUTA ... DA DI PRIMO DI SETTEMBRE FINE A DETTO DI (Подсчет компании Uzzano, 70-й год XIV столетия. Подсчет сделан ... с 1 сентября до его окончания, по распоряжению)	Описи дебиторов и кредиторов за 70 (?) год XIV столетия по бухгалтерским книгам: Пятая белая, Третья черная, Четвертая оранжевая. 27 позиций по анонимным дебиторам и 4 позиции по анонимным кредиторам. Итоги дебиторов и кредиторов
01–30.09.1370 (?)	DRAPERIA D'UZANO	Опись тканей и статьи расхода

Документ на 31.08.1375 чрезвычайно интересен общими итогами (для примера нами приведен фрагмент, итоги – полностью, рис. 3):

1	(регистр)	(имя)	(carta)		(сумма)					
1	2	3	4		5					
Дебиторы	Желтая вторая книга	Lorenzo Lassolini	c	5	f	10	.			
		Il commune di Firenze	c	159	f	141	.	1	.	8
	Белая пятая книга	Messere Lucha de Totto	c	49	f	4	.	16	.	9
1	2	3	4		5					
	Черная третья книга	Ghabriello e Girolamo Arighi	c	107	f	6007	.	10	.	1
		Filippo Astai e compagni	c	113	f	5297	.	19	.	1
		Antonio d'Angnolo da Uzano proprio	c	126	f	500		–		–
		Monna Salvestre di Talento	c	A	f	20		–		–
		Lodovico e Bartolomeo de' Luoglia	c	E	f	4431	.	4	.	10
		Antonio d'Angnolo per le spese	c	E	f	376	.	6		11
		Ghuïdo Pilestri	c	G	f	2741		–		–
		Pettieri Vetturale	c	H	f	2	.	14	.	6
	Оранжевая четвертая книга	Antonio d'Angiolo per desavanzi	c	3	f	92	.	25	.	4
		Simone di Renzo e compagni	c	11	f	1303	.	6	.	2
Somma		f 24966 s 7 d 5 in f								
Кредиторы	Желтая вторая книга	Ghaleasso da Uzano	c	312	f	509		–		4
	Белая пятая книга	Rinieri d'Acciolini	c	193	f	3	.	23	.	3
	Черная третья книга	Filippo Astai e compagni	c	239	f	5247	.	19		–
	Оранжевая четвертая книга	Niccholo e Verzuso de'Lodovigi	c	179	f	12623	.	17		...
Somma		f 55115 s 27 d 4 in f								
Дебиторы еще	Оранжевая четвертая книга	Filippo Astai e compagni	c	14	f	541	.	2	.	–

		Niccholo e Verzuso de' Ludovigi	c	15	f	12544	.	14	.	4
		Monna Giovanna di Bonaccorso	c	21	f	21	.	-	.	-
Somma f 35087 s 17 d 9 a f										
E nella faccia de sotto f 24966 s 7 d 3 a f										
Somma tutti debitori f 60053 s 15 d 2 a f										
E in contanti f 3254 s 18 - a f										
Somma tutto f 63308 s 14 d 2 a fior										
Кредиторы Еще	Оранжевая четвертая книга	Filippo di Stai e compagni	c	185	f	10		7		8
		Giotto Ricci	c	186	f	254		23		6
Somma 1703 s 4 d 3 a fior										
E nella faccia di sotto 55115 s 7 d 4 a fior										
Somma tutti creditori f 56819 s 2 d 7 a fior										
6435 s 6 d 7 a fior										
Somma tutto f 63254 s 9 d 2 a fior										
Avanzi f 54 s 5 - - a fior										

Обобщение данных (Т.М.) на 30.08.1375: дебиторы 60 054 (24 966 + 35 088), касса 3 254, итого 63 308; кредиторы 56 819 (55 115 + 1 703); капитал на 01.05.1375 (но термин капитала не указан) 6 435, прибыль (avanzi) была определена по расчету: 54 (63 308 - (56 819 + 6 435)). Но это же и есть баланс на 31.08.1375 г.:

Денежная наличность	3 254	Кредиторы	56819
Дебиторы	60 054	Капитал (6 435 + 54)	6489
	63 308		63 308

Перед нами подход к признанию прибыли как разности чистых активов на конец и начало периода, без ведения счёта прибылей и убытков. Такой подход получил впоследствии название простой двойной записи. Баланс ещё не имел стандартного представления, но он уже был на практике, и сформировался сначала по содержанию, а затем по форме. Ликвидность на 30.08.1375:

Liquidity ratio	(3 254 + 60 054) : (56 819)	1, 1 times
Quick ratio	(3 254) : (56 819)	0, 1 times

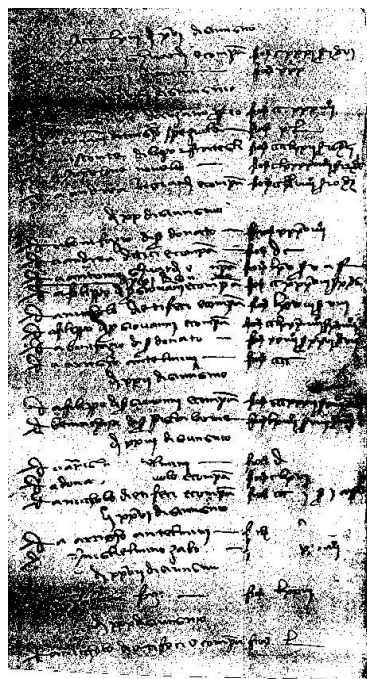

РИС. 3. Опись дебиторов на 16.06.1363 (3).

Ведомость прихода и расхода кассы за октябрь 1377 г. имела взаимосвязь с описью наличных денежных средств на 1.11.1377, так как содержала сравнение учётного и инвентарного остатков кассы:

	Оранжевая четвертая книга	Domenicho di berto Galigaio		XXX	f	18		16		6
		Niccholo di Giovanni da Uzano	c	ttt	f	624		13		-
		Somme	f	20231	s	3	d	8	a	fior
		Segreto	f	6944	s	6	d	11	a	fior
		Somme in tutto	f	27175.	10.		7	a	fior	
		Atti d'avanzo	f	29.	s	26	d	9	a	fior
		e per entrata e uscita	f	39.	f	27	d.	3		
E questi netto ad avanzo										
Settenbre	f	22	s	20	d	10				
Novembre	f	6	s	24	d	4				
Dicembre	f	18	s	16	d	4				
	f	48	s	3	d	6				
Ottobre manca	f	8	s	5	d	3				
Novembre	f	8	s	24	d	4	f	39	s	24
									d	3

Чистая прибыль (netto ad avanzo) с распределением по месяцам и включением убытка f8,5,3 за октябрь является прямым аргументом об использовании категорий финансовых результатов и капитала. Баланс и коэффициенты ликвидности по данным на 30.09.1370 (?):

Денежная наличность	3 057	Кредиторы	27 175
Дебиторы	24 047	Капитал (прибыль)	30
	27 205		27 205
Liquidity ratio	(3 057 + 24 047) : (27 175)		1, 0 times
Quick ratio	(3 057) : (27 175)		0, 1 times

Информация по магазину требует перевода и специального анализа, и в связи с этим не приводится нами.

БУХГАЛТЕРСКИЙ АРХИВ БАНКА UZZANO ЗА 1386

Документ 1386 г. представляет часть несохранившегося документа, и содержит приход и расход за 27 и 29 января. В нем использованы термины дебета (da), кредита (a или ad) и латинские цифры по статьям. Имеется также фрагмент обобщения прихода и расхода, причем в арабских цифрах. В документах наблюдается некоторый архаизм. В целом, информации этого документа недостаточно для определённых суждений.

Таким образом, документы банка Uzzano 1363–1386 гг. содержали аналитическую информацию, извлечённую из бухгалтерских регистров в целях наблюдения за финансовым положением. Италия является родиной не только двойной записи, но и финансового анализа. В связи с этим представляет огромный интерес анализ финансового положения компаний по опубликованным архивам Датини и Медичи.

ЛИТЕРАТУРА

1. Архив Санкт-Петербургского института истории РАН. Западноевропейская секция. Фонд 5. Картон 5. Дело 1.
2. Малькова, Т.Н. (2008). История бухгалтерского учёта / рец. Мацкевичюс. И.С., д-р экон.

- наук, профессор Вильнюсского университета – М.: Высшая школа, 449 с.; Малькова, Т.Н. (2005). История бухгалтерского учёта – СПб., СПбГУЭФ, 352 с.
3. Рутенбург, В.И. (1965). Торговые книги Флоренции / Итальянские коммуны XIV-XV веков. Сборник документов из архива Ленинградского института истории Академии наук СССР (ЛОИИ) – М.-Л.: Наука, 391 с.

THE ACCOUNTING ARCHIVE OF FIORENTINE BANK OF UZZANO (1363–1386) IN SAINT-PETERSBURG

Tatiana Malkova

Summary

The whole accounting archive of the Florentine bank of Uzzano comprises 53 stock units and date to 1363, 1364, 1370 (?), 1375, 1377, 1386. The archive is of great value, it is increasingly in demand for scientific research on history of accounting and financial analysis, that's why its present-day publication and accounting analysis are relevant. The archive was published in 1965, but it has presentation and publication drawbacks, it is not translated into modern language, there are some omitted documents; it is not provided with reliable accounting comments; the bank' documents are named as trade. Accounting analysis effort was made by the author of this article in 2005 and 2008. Part of the documents will be presented at the exhibition in the Hermitage (April-July 2012).

There was the goal of banker – evaluation of the financial position. The liquidity and quick ratios: at 30.06.1363 – 1,5 and 0,5; 30.09.1370 (?) – 1,0 and 0,1; 30.08.1375 – 1,1 and 0,1.

The documents contained analytic information, extracted from the accounting books for purposes of supervision over its financial position. Italy is not only the birth-place of double entry but also of financial analysis. In this regard the analysis of the financial position of Italian companies on the published archives of Datini and Medichi is of great interest.

SKIRTINGŲ METODOLOGIJŲ TAIKYMAS VERTINANT LIETUVOS TURTĄ

Jonas Martinavičius

Docentas, socialinių mokslų daktaras
Vilniaus universiteto Kiekybinių metodų ir modeliavimo katedra
Saulėtekio 9, 2 rūmai, 404 k., LT-10222 Vilnius
Tel. 236124, El. paštas: jonas.martinavicius@ef.vu.lt

***Anotacija.** Nagrinėjama šalies turto vertinimo problema naudojant dvi plačiai taikomas – Pasaulio Banko ir Nacionalinių Sąskaitų sistemos metodologijas. Diskutuojamos šalies turto definicijos ir vertinimo problemos, paskelbti naujai įvykdyti Lietuvos turto vertinimai, kritiškai apžvelgiant gautus rezultatus bei atliekant Lietuvos ir kai kurių ES šalių turto palyginimą.*

***Reikšminiai žodžiai:** turtas, vertinimo metodologijos, Lietuvos turtas*

IVADAS

Galima teigti, kad turto kategorija yra kertinė ekonomikos teorijos sąvoka, ir tai įrodo ekonomikos mokslo raida. Paminėtina, kad jau IV a. pr. Kr. graikų filosofas Aristotelis, savo filosofijos struktūros klasifikacijoje išskyręs praktinės filosofijos aspektus bei nagrinėdamas valstybę kaip bendrabūvio formą, aptarinėjo vertės, kainos, pinigų kategorijas ir suprato ekonomiką kaip mokslą apie turtą.

Visuotinai priimta, kad ekonomikos mokslo pagrindai suformuoti Fransua Kene (Fransua Queany) ir Adamo Smito (Adam Smith) veikaluose. Pirmasis, fiziokratų mokyklos atstovas ir laikomas makroekonominio modeliavimo pradininku, apie turtą savo veikale „Ekonominė lentelė“ (1758 m.) trumpai išsireiškė epigrafe taip: „Neturtingi ūkininkai – neturtinga šalis, neturtinga šalis – neturtingas karalius“. Antrasis, laikomas ekonomistų klasikų mokyklos Anglijoje pradininku savo požiūrį į ekonomikos mokslą ir turtą išreiškė jau veikalo pavadinime „Tautų turto prigimties ir priežasčių tyrimas“ (1776 m.).

Turto samprata yra nevienareikšmė ir gali būti klasifikuojama pagal labai įvairius požymius, pavyzdžiui, išskiriant ekonominį, sociologinį, natūralaus kapitalo ir kt. aspektus (Martinavičius, 2011), vien ekonominiu vadintinas turtas gali būti skirstomas labai įvairiai. Paminėtina verslo ir turto vertinimo sistema (Galiniene, 2005), turto vertinimas Nacionalinėje sąskaitų sistemoje (Europos Tarybos..., 1996), verslo ir turto vertinimo nacionaliniai ir tarptautiniai standartai (International valuation..., 2003, 2005) ir t. t.

Šalies turtas, kaip ir kiekviena makroekonominė sąvoka, yra sudėtinga sistemine kategorija, savyje apjungianti į vieną visumą ekonominius, socialinius, teisinius, geografinius ir t. t. turto formavimosi, disponavimo juo ir naudojimo veiksnius. Vien terminologija rodo didelę įvairovę, pavyzdžiui, mūsų naudojama nacionalinio turto samprata (Lietuvos nacionalinis, 1998) ne visada tiksliai išreiškia tai, ką, pavyzdžiui, Pasaulio banko terminologijoje reiškia „Wealth of nation“ (Where is..., 2006), arba „Assets“, „Worth“ nacionalinių sąskaitų sistemoje (System of National, 2009), arba „National Wealth“ Ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacijos terminijoje (OECD Glossary, 2008).

Tyrimo objektas – šalies turto vertinimas, naudojant skirtingas – Pasaulio Banko ir Nacionalinių Sąskaitų sistemos metodologijas.

Tyrimo tikslas – gauti skaitinius Lietuvos turto vertinimus, išryškinant taikomų metodologijų specifiką.

Tyrimo metodai – Teorinės ir praktinės literatūros šaltinių analizė, duomenų rinkimo, lyginimo, apibendrinimo metodai, statistinė analizė ir interpretacija.

LIETUVOS TURTAS TAIKANT PASAULIO BANKO TURTO VERTINIMO SISTEMĄ

Pasaulio Banko šalies turto (Total Wealth in Country) vertinimas remiasi tokiais prielaidomis (Where is the Wealth, 2006):

1. Bendra turto apimtis matuojama kaip būsimo vartojimo dabartinė vertė. Formaliai tam naudojama tokia išraiška

$$T_t = \int_t^{\infty} V(s) e^{-r(s-t)} ds \quad (1),$$

kur

T_t – bendra turto vertė t metais,

$V(t)$ – vartojimo funkcija t metais,

r – investicijų grąžos greitis,

s – investicijų/fondų naudojimo pradiniai metai

2. Statiniams ir įrengimams vertinti naudojamas nuolatinės inventORIZACIJOS metodas (Perpetual Inventory Method), kurio pagalba įvertinamas nusidėvėjimas (Gerhard Meinen, Piet Verbiest, 1998).
3. Išskiriami tokie struktūriniai turto elementai: gamtinis kapitalas, pagamintas kapitalas, miestų žemė, nematerialus kapitalas (detaliau žiūr. 1 lentelę).

Paskutiniai skelbti Pasaulio Banko atlikti 2000 metų šalių turto tyrimai apėmė daugiau kaip 100 įvairių pasaulio šalių, deja, Lietuvos turto vertinimo ten nėra (Where is the Wealth, 2006).

1 lentelėje pateikiami Baltijos šalių turto vertinimai, naudojant Pasaulio Banko šalies turto vertinimo metodologiją bei duomenis. Pastebėsime, kad vertinant Lietuvos požeminius išteklius, jų sudėtyje neįskaityti požeminio vandens išteklių, kurių apimtis siekia per 30 mlrd. Lt (Žukauskaitė, 2009), nes Pasaulio Bankas vandens ir žuvies išteklių neįtraukia į šalies turto vertę. Miško ir medienos išteklių vertinime naudoti 2006 metų duomenys (Mizaras, 2006), imta 2008 metų dirbamos žemės vertė.

Kalbant apie Lietuvos nematerialaus turto vertinimą, galima teigti, kad oficiali Lietuvos statistika nematerialaus turto realiai neįvertina, nes pavyzdžiui, 1998 metų duomenimis nematerialaus turto buvo už 509 mln. Lt, kas sudarytų 0,2 procento tuometinio Lietuvos turto (Lietuvos nacionalinis, 1998). Pasaulio banko vertinimuose nematerialus turtas (žmogiškasis kapitalas, socialinis kapitalas, darbo jėgos dalis (raw labor), įvairūs ekonominės-socialinės sistemos kokybiniai parametrai, tokie kaip institucijų kokybė ir pan.) sudaro žymią bet kurios šalies turto dalį. Pavyzdžiui, 2000 metais Danijoje nematerialus turtas siekė 84 procentus šalies turto, Vokietijoje – 85,3 procento, Bulgarijos – 65,3 procento, mūsų kaimynių – Latvijos – 60,9 procento, Estijos – 62,6 procento. Darydami prielaidą, kad Lietuvos

nematerialaus turto svoris panašus į jos kaimynių ir sudaro 61 procentą viso šalies turto, gavome, kad 2000 metais vienam Lietuvos gyventojui nematerialaus turto apimtis turėjo siekti beveik 43 tūkst. USD.

1 LENTELĖ. Baltijos šalių turtas 2000 metais, USD 1 gyv.

Šalis	Pože- miniai ište- kliai	Medie- nos ište- kliai	Miško neme- dienos ište- kliai	Sau- gomi plotai	Dir- bama žemė	Gany- klos	Gam- tinis kapi- talas	Paga- mintas kapitalas + miestų žemė	Nema- terialus turtas	Visas turtas
Estija*	384	1382	341	490	1114	2572	6283	18685	41802	66769
Latvija*	0	1155	279	668	1506	1877	5485	12979	28734	47198
Lietuva**	1936	759	2095	296	652	1224	6962	19162	42826	68950

* Šaltinis: sudaryta autoriaus pagal Pasaulio Banko duomenis (Where is the Wealth, 2006)

** Autoriaus atlikti vertinimai, remiantis Lietuvos institucijų duomenimis ir Pasaulio Banko metodologija

Nežiūrint į 1 lentelėje pateiktų duomenų tam tikrą sąlyginumą (vertinimas USD, nulis Latvijos požeminių išteklių įvertinimas, skirtingi duomenų šaltiniai), galima teigti, kad bendra duomenų logika patvirtinta ir ekonominės plėtros realijomis, kur Latvijai dažnai tenka besivejančios kaimynės vaidmuo. Kaip matyti iš 1 lentelės, gamtinių išteklių svoris Baltijos šalyse sudaro nuo 9,4 (Estija) iki 11,6 (Latvija) procento šalies turto. Palyginus su ES šalimis senbuvėmis, tai gana didelė dalis, nes, pavyzdžiui, Danijoje gamtinis kapitalas sudaro 2,1 procento šalies turto, Suomijoje – 2,7, Vengrijoje – 6,4, Švedijoje – 1,7, Vokietijoje – 0,9 procento.

Įdomus faktas, kad 1 lentelės duomenų pagrindu, Lietuvos turtas 2000 metais turėjo siekti 954 mlrd. Lt, Lietuvos statistikos departamento paskutinis oficialus 1998 metų vertinimas teigė Lietuvos turtą esant 233,5 mlrd. Lt.

Pasaulio Banko atlikti nematerialaus turto vertinimai leidžia teigti jo naudojamos metodologijos privalumus, atsižvelgiant į intensyviais vadinamus ekonominės plėtros faktorius.

Nacionalinių sąskaitų metodologijos taikymas rodo, kad ši plačiai taikoma šalies ūkio išteklių ir pasiektų rezultatų vertinimo sistema kol kas gana ribotai sugeba įvertinti labai svarbių intensyviai socialinei-ekonominėi plėtrai veiksnių, tokių, kaip žmogiškasis kapitalas, valstybės ir kitų institucijų veiklos kokybė, socialinės sistemos funkcionavimo pobūdis ir kt. poveikį.

LIETUVOS TURTO VERTINIMAS PAGAL NACIONALINIŲ SĄSKAITŲ METODOLOGIJĄ

1947 metais įkūrus Tarptautinę nacionalinių pajamų ir turto tyrimo problemų asociaciją, kurios pagrindiniai tikslai – suformuluoti tinkamą nacionalinio turto apibrėžimą ir teikti pasiūlymus bei juos tobulinti nacionalinio turto skaičiavimo klausimais, praėjo beveik 50 metų, kol Europos Sąjungos šalys sutarė dėl nacionalinio turto klasifikacijos ir vertinimo metodikos [Europos ...,1996] ir 2001 metais buvo išleisti pasauliniai nacionalinio turto vertinimo standartai [Government Finance, 2001], į juos atsižvelgta ir ES šalių teisiniuose aktuose.

Pastebėsime, kad turtas šalies lygmenyje Lietuvoje pradėtas vertinti nuo 1989 metų (Lietuvos nacionalinis, 1997, 1998). Tačiau pradėti šalies turto vertinimai tęsėsi tik iki

1998 metų, po to reguliariai atliekami tik valstybei priklausančio turto vertinimai (Valstybei ..., 2010; Išvada ..., 2010). Lietuvai 2004 metais įstojus į Europos Sąjungą, jai, kaip ir kitoms valstybėms narėms, tapo privalomas reguliarius statistikos duomenų teikimas pagal Europos Sąjungos nacionalinių ir regioninių sąskaitų sistemos nustatytas taisykles. Tačiau naujausių Lietuvos nacionalinio turto vertinimo rezultatų kol kas nėra skelbiama. Tyrinėjant padėti gauti paaiškinimai, kad Lietuvos Respublikos Statistikos departamento nacionalinių sąskaitų skyrius iki šiol nacionalinio turto pilno įvertinimo neatlieka, todėl tokių duomenų vartotojams pateikti negali.

Žemiau pateiktas Lietuvos nacionalinio turto 2008 metais vertinimas yra savarankiškai atliktas tyrimas remiantis Europos nacionalinių ir regioninių sąskaitų sistemos nacionalinio turto skaičiavimo 7 skyriaus metodologija pagal ten išskirtus straipsnius (Europos Tarybos, 1996). Tyrimui buvo naudojami Lietuvos Respublikos statistikos departamento, Lietuvos geologijos tarnybos prie Aplinkos ministerijos, Valstybės turto fondo, Lietuvos Respublikos žemės ūkio ministerijos, Nacionalinės žemės tarnybos prie Žemės ūkio ministerijos, Valstybinės įmonės Registrų centro, Valstybinės miškotvarkos tarnybos, Lietuvos Respublikos kultūros ministerijos ataskaitų duomenys.

Priminsime, kad minėtas Europos Tarybos Reglamento 7 straipsnis apibrėžia nacionalinio turto klasifikaciją ir vertinimo metodiką, įtvirtinančią tokią nacionalinio turto sąvoką: tai ekonominėje šalies teritorijoje esančių visų institucinių vienetų, sudarytų iš vienetų rezidentų, valdomų finansinio ir nefinansinio turtų suma. Tai reikštų, kad nacionalinis turtas, tai visos šalies ekonomikos grynoji vertė.

Nacionalinis turtas (T) skirstomas į tris grupes: nefinansinį sukurtą turtą (AN.1), nefinansinį nesukurtą turtą AN.2) ir finansinį turtą (AF). Į turto sąvoką neįtraukiama žmogiškasis kapitalas, gamtos turtai, kurie neturi ekonominės vertės (oras, upės vanduo) ir sąlyginis turtas (įsipareigojimai tarp dviejų institucinių vienetų dėl finansinio sandorio sąlygų, paremti sutartimi), kuris nėra finansinis turtas (su tam tikromis išimtimis, kai pati sutartis turi rinkos vertę ir ja galima prekiauti ar pakeisti kitu turtu rinkoje).

Savo ruožtu, nefinansinis sukurtas turtas – tai turtas, atsiradęs kaip gamybinių procesų rezultatas. Jis klasifikuojamas pagal tai, kokį vaidmenį vaidina gamyboje: ilgalaikis turtas (AN.11) (gamyboje naudojamas kelis kartus arba nuolat daugiau nei metus laiko), atsargos (AN.12) (gamyboje naudojamos kaip tarpinis produktas) ir vertybės (AN.13) (įsigyjamos ir laikomos kaip vertės kaupimo priemonės).

Nefinansinis nesukurtas turtas – tai turtas, atsiradęs iš kitų, ne gamybos procesų. Jis klasifikuojamas pagal atsiradimo būdą: materialus (AN.21) (gamtos turtas – atsirandantis natūraliai gamtoje) ir nematerialus (AN.22) (atsirandantis dėl teisinių ar apskaitos veiksnių).

Finansinis turtas – tai turtas, kurį sudaro mokėjimo priemonės (piniginis auksas, specialiosios skolinimosi teisės (AF.1), valiuta ir indėliai (AF.2), vertybiniai popieriai, išskyrus akcijas (AF.3), paskolos (AF.4), akcijos ir kiti nuosavybės vertybiniai popieriai (AF.5), draudimo techniniai atidėjimai (AF.6), kitos gautinos arba mokėtinos sąskaitos (AF.7).

Kiekviena finansinio turto rūšis, išskyrus piniginio aukso ir specialiųjų skolinimūsi teisių grupės, turi ekvivalentinį įsipareigojimą. Skirtumas tarp viso finansinio turto ir visų įsipareigojimų vadinamas grynuoju finansiniu turtu.

Nacionalinio turto klasifikacinė schema apima 78 atskirus šalies nacionalinio turto elementus, pagrindiniai sąryšiai išreiškiami taip:

$$T = AN + AF \quad (2)$$

$$AN = AN.1 + AN.2 \quad (3)$$

$$AF = AF.1 + AF.2 + AF.3 + AF.4 + AF.5 + AF.6 + AF.7 \quad (4)$$

Dėl vietos stokos neaiškinant Lietuvos nacionalinio turto atskirų elementų vertinimo detalių, pateksime (2) – (4) išraiškų skaitinius vertinimus 2008 metams.

$$AF = (396,14 - 34\,168,6 + 10\,170,83 - 13\,233,1 - 20\,900,1 + 220,56 - 9\,941,190) = -67\,455,5 \text{ mln. Lt}$$

$$AN = 445\,131,02 + 296\,531,62 = 741\,662,64 \text{ mln. Lt}$$

$$T = 741\,662,64 - 67\,455,5 = 672\,207,14 \text{ mln. Lt}$$

Gauti skaičiai reiškia, kad 2008 metų pabaigoje Lietuvos nacionalinio turto vertė sudarė per 672 mlrd. Litų, tame tarpe nefinansinis turtas buvo lygus 741,662 mlrd. Lt, o finansiniai įsipareigojimai viršijo aktyvus 67,456 mlrd. Lt.

Lietuvos nacionalinio turto atskirų metų apimties ir struktūros palyginimui duomenys pateikiami 2 lentelėje.

2 lentelė. Lietuvos nacionalinis turtas 1996 – 2008 metais (mln. Lt)

	1996.01.01	1997.01.01	1998.01.01	2008.12.31
Iš viso (T)	192 556.9	228 848.1	233 479.5	672 207,14
Nefinansinis turtas (AN)	193 222.9	233 331.4	240 749.2	741 662,64
Materialus turtas	181 299.8	219 407.1	231 091.2	724 072,09
Nematerialus turtas	315.0	356.1	509.0	2 537,3
Atsargos	11 608.1	13 568.2	9 126.5	15 003,65
Vertybės	22.5	49,6
Finansinis turtas (AF)	-666.0	-4 483.3	-7 269.7	-67 455,5
Aktyvai	48 494.4	55 558.1	57 812.1	261 807,5
Įsipareigojimai	49 160.4	60 041.4	65 081.8	329 263,0

Šaltinis: sudaryta autoriaus, naudojant (Lietuvos nacionalinis, 1997, 1998; Lietuvos nacionalinės, 2011) bei aukščiau minėtais duomenų šaltiniais.

Į 2 lentelėje pateiktą 2008 metų Lietuvos nacionalinio turto vertinimą nereikėtų žiūrėti kaip absoliučiai tikslų ir dėl to neginčijamą skaičių, kadangi jis buvo gautas ne nacionalinių sąskaitų sistemos rėmuose, o, atliekant autorinį tyrimą ir naudojant labai įvairius duomenų šaltinius. Tačiau laikytume šį vertinimą pakankamai tikslu, apibūdinant šalies turto bendrą dydį bei jo struktūrą. Tą netiesiogiai patvirtina valstybės turto vertinimo duomenys, teigiant, kad 2007 metais Valstybei nuosavybės teise priklausančio turto apimtis viršijo 200 mlrd. Lt. (Valstybės turtas, 2009), o 2008 m. pabaigoje valstybė turėjo turto už 220,3 mlrd. Lt. ((Navikas, 2010).

Kaip matyti iš 2 lentelės per dešimtmetį Lietuvos nacionalinio turto vertė beveik patrigubėjo, tą, matomai, galėjo sąlygoti kainų kilimas, nes nefinansinio turto vertė indeksas lygus 3,08, materialaus turto – 3,13. Akivaizdus finansinės padėties pokytis, sąlygotas ekonominių sunkumų laikotarpio, kai neigiamo balanso suma viršijo 67 mlrd. Lt.

Konstatuotina, kad valstybei reikėtų daugiau kreipti dėmesio vertybių apskaitai, kadangi 2 lentelėje pateikti tik valstybinio sektoriaus duomenys. Tvirtintume, kad analogiška padėtis yra ir nematerialaus turto vertinimo srityje, tai yra nacionalinių sąskaitų sistemos rėmuose vertinant šalies patentinį potencialą, institucijų prestižą, meno, literatūros kūrinius ir t.t. Čia turime galvoje tiesiogiai produkto kūrime dalyvaujantį intelektinį ir kitokį potencialą. Prisiminus Pasaulio Banko metodologiją, akivaizdus 2 lentelėje gauto šalies nematerialus turto apimties dalies skirtingumas lyginant su 1 lentelėje pateiktais duomenimis.

Pailiustruokime tai skaičiais. Pagal 2 lentelės informaciją vienam Lietuvos gyventojui 2008 metų pabaigoje teko 199 468 litai nacionalinio turto, naudojant oficialų USD 2008 metų pabaigos kursą (2,68 Lt/USD) tai būtų 74 428 USD/gyv. Lyginant šį skaičių su ES šalių skaičiais (Pasaulio Banko tyrimas) galima teigti, kad tai nėra didelė apimtis.

Tačiau, atsižvelgiant į 1 lentelėje užfiksuotą esminį Pasaulio Banko metodologijos ypatumą, vertinant nematerialaus turto įtaką ekonominėje plėtroje ir atitinkamo svorio suteikimą jam bendroje šalies turto apimtyje, gauname kitą vertinimą – Lietuvos turtas 2008 metų pabaigoje turėtų siekti 1790 mlrd.Lt, tai būtų virš 531 tūkst. Lt. gyventojui arba per 198 tūkst USD/gyv.

Palyginus su eilės šalių atitinkamais skaičiais 2000 metais: Austrija – 493 tūkst USD/gyv., Danija – 575 tūkst USD/gyv., Suomija – 419 tūkst USD/gyv., Vokietija – 496 tūkst USD/gyv., Nyderlandai – 421 tūkst USD/gyv., Portugalija – 207 tūkst USD/gyv., Ispanija – tūkst USD/gyv. (Where is the Wealth, 2006), galime spręsti ir apie savo šalies turimo turto dydį bei lygį ES šalių bendrijoje.

IŠVADOS

Šalies lygio turto vertinimo praktika rodo, kad nors metodiniame lygmenyje daug pasiekta, tačiau turto nacionaliniame lygmenyje apskaitos ir vertinimo srityje dar daug atliktinų darbų. Lietuvos ir užsienio autorių darbų analizė rodo, kad iki šiol neaišku, kaip vienareikšmiškai įvertinti Europos Sąjungos šalių turtą. EUROSTAT duomenų bazėje apie atskirų šalių apskaičiuotus turtus duomenys neskelbiami, tuo labiau nėra pateikiama glaustos metodologijos, kaip toks turtas turėtų būti skaičiuojamas. Skirtingų ES šalių statistikos tarnybų šaltiniai taip pat labai šykštūs vertinimais apie tų šalių nacionalinį turtą. Lietuvos statistika gali pasigirti tik 1998 metų šalies nacionalinio turto vertinimu, tačiau po to atliekami tik valstybei priklausančio turto vertinimai.

Akivaizdi turto ekonominiame vertinime išskylanti paradoksali situacija – atskiri turto elementai turi savo vertinimą/vertę, tačiau šių elementu visumos vertinimas dažniausiai nevienareikšmiškas, problematiškas ir keliantis įvairias diskusijas. Turto įkeitėjai ir paskolų teikėjai tai įvardija naudodami likvidumo sampratą, ekonomistai mato vertės nustatymo problemą, finansinės apskaitos specialistai, remdamiesi standartais turi net savo “tikrosios vertės nustatymo būdą”. Gana specifinius turto vertinimo metodus naudoja gamtinių išteklių įvertintojai, pavyzdžiui, kontingentinio vertinimo, hedoninio įkainavimo, produktyvumo pokyčių, pakaitalų ir kt. metodus.

Analizuojant, kodėl šalies turto statistika gana nepilna, fragmentiška ir nenoriai skelbiama, galima tą paaiškinti ir sampratos daugiaspektiškumu, metodologinėmis ir metodinėmis problemomis, net subjektyvumu, kuris atsiranda dėl turto vertintojo interesų ar prisilaikomų nuostatų. Tačiau svarbiausia priežastimi čia, mūsų nuomone, yra tai, kad atliekant šalies turto vertinimą, jį žiūrima kaip į sukauptų daiktų (ekonominių verčių) visumą,

neatsakant į klausimą, kaip turimas nacionalinis turtas funkcionuoja, ir kiek efektyviai jis panaudojamas. Šiam aspektui ateityje turi būti skirtas ypatingas dėmesys.

Turto sampratos genezė rodo, kad turta šalies mastu neužtenka suprasti ir vertinti kaip ekonominių verčių sumą. Šalies turto sampratoje be ekonominio turi atsispindėti sociologinis, ekologinis ir kiti aspektai, išreiškiantys visuomenės interesus ir viešosios gėrybės racionalaus naudojimo siekimą. Pasaulio Banko turto vertinimo metodologijoje tai atsispindima per nematerialaus turto dedamąją, kurioje išreiškiamas intensyvių ekonominės plėtros veiksnių potencialas.

Atlikti Lietuvos turto vertinimai parodė, kad skirtingų šalies turto vertinimo metodologijų taikymo rezultatai iš esmės skiriasi. Tai paaiškintina skirtinga šių metodologijų taikymo aprėptimi bei skirtinga jose naudojama šalies turto samprata, ką labiausiai išryškina nematerialaus turto sudedamosios vertinimas. Nežiūrint į tai, gautos Lietuvos turto vertinės išraiškos palengvina tarptautinius palyginimus, naudingos analizuojant ūkio dinamiką ir tendencijas, išryškinant šalies turto atskirų elementų vertinimo "siauras" vietas.

LITERATŪRA

1. Europos Tarybos Reglamentas (EB) Nr. 2223/96 1996 m. birželio 25 d. dėl Europos nacionalinių ir regioninių sąskaitų sistemos Bendrijoje. (1996)
2. Galinienė B. (2005). Turto ir verslo vertinimo sistema. Formavimas ir plėtros koncepcija. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2004 (2005 antras leidimas), 307 p.
3. Government Finance Statistics Manual, 2001
4. International valuation Standards Committee.(2003). International valuation Standards. London International valuation Standards. (2005). IVSC, London.
5. Išvada dėl valstybei nuosavybės teise priklausančio turto 2009 metais ataskaitos. Lietuvos Respublikos Valstybės kontrolė. Vilnius, 2010
6. Lietuvos nacionalinės sąskaitos pagal institucinius sektorius (2011), Lietuvos statistikos departamentas. Prieiga per internetą: <http://www.stat.gov.lt/lt/pages/view/?id=2855&PHPSESSID=>. (žiūrėta 2011 m. lapkričio 26 d.).
7. Lietuvos nacionalinis turtas.(1997, 1998) – V.: Statistikos departamentas
8. Martinavičius J. (2011). Nacionalinio turto vertinimo ir naudojimo problemos Lietuvoje. Ekonomikos ir turto vertės pokyčiai: tendencijos ir valdymo priemonės. Konferencijos mokslo darbai. Vilniaus universitetas, p. 114–123.
9. Meinen Gerhard, Verbiest Piet, de Wolf Peter-Paul. (1998). Perpetual Inventory Method. Service lives Discard patterns and Depreciation methods. Statistics Netherlands, Department of National Accounts. Prieiga per internetą: <http://www.oecd.org/dataoecd/13/58/2552337.pdf>, žiūrėta 2011 m. lapkričio 22 d.
10. Mizaras S. Lietuvos miškų metinės naudos bendroji ekonominė vertė. – Miškininkystė, 2006, Nr. 2 (60), 27–34 p.
11. Navikas P. Valstybės turtas turi duoti daugiau naudos.(2010). Prieiga per internetą: http://www.demokratija.eu/index.php?option=com_content&view=article&id=195:navikas&catid=3:nuomones&Itemid=16 (žiūrėta 2011 m. vasario 21 d.).
12. OECD Glossary of Statistical Terms.(2008), OECD. Prieiga per internetą: <http://stats.oecd.org/glossary>, žiūrėta 2011 m. spalio 7 d.
13. System of National Accounts 2008 (2009) New York.
14. Valstybei nuosavybės teise priklausantis turtas 2009 metais. Lietuvos Respublikos Statistikos departamentas. Vilnius, 2010.

15. Valstybės turtas – 200 mlrd. Litų. (2009). Prieiga per internetą: <http://www.ve.lt/naujienos/ekonomika/ekonomikos-naujienos/valstybes-turtas---200-mlrd-litu/,print.1>. (žiūrėta 2011 m. vasario 21 d.)
16. Where is the Wealth of Nations. Measuring Capital for the 21st Century. (2006), The World Bank, Washington, D.C. A publication of the World Bank, 188 p.
17. Žukauskaitė Lina. Verslo idėja: mėlynasis Lietuvos auksas.(2009). Prieiga per internetą: <http://www.delfi.lt/news/daily/voxpopuli/verslo-ideja-melynasis-lietuvos-auksas.d?id=23352488>, [žiūrėta 2011 m. vasario 9 d.]

DIFFERENT METHODOLOGICAL APPROACHES IN LITHUANIA'S ASSESMENT

Jonas Martinavičius

Summary

The article deals with the two methodological approaches in country's wealth assesment problem. It is stated that a few other dimensions besides the economic value of the wealth, such as sociological, ecological and other dimensions, should be used. Worl Bank methodology and National Accounts System measurement system is investigated, and the results of its application for the assesment of Lithuania's wealth are presented. The role of intangible capital as the essential difference between both methodologies is discussed, and in real figures the proposition is revealed. Analysis of Lithuania's wealth per capita figures contributed to highlite bottlenecks in the existing wealth assesment system, and tje suggestion concerning the development of contry's wealth assesment are proposed.

СУЩНОСТЬ ЭКОЛОГИЧЕСКИХ АКТИВОВ КАК ОБЪЕКТА БУХГАЛТЕРСКОГО УЧЕТА

Людмила Масько

старший преподаватель, УО «Полоцкий государственный университет»,
Республика Беларусь, 211446, Витебская область
г. Новополоцк, ул. Школьная д.3а, кв. 81
тел. +375 29 682-28-87
E-mail: ludamasko@mail.ru

***Аннотация.** Исследуется понятие «экологические активы». В результате, раскрыта экономическая сущность категории «экологические активы» как объекта бухгалтерского учета. Предложенное определение позволит привести в соответствие терминологию, применяемую в нормативно – правовых документах по бухгалтерскому учету, а также будет способствовать развитию контрольной функции учета за природоохранной деятельностью организаций.*

***Ключевые слова:** активы, экология, объект учета, экологические активы.*

ВВЕДЕНИЕ

Национальная стратегия устойчивого социально – экономического развития Республики Беларусь на период до 2020 года предусматривает необходимость внедрения механизма сохранения окружающей природной среды при осуществлении структурной перестройки экономики. В целях эффективного осуществления хозяйственной деятельности, основанной на принципах рационального природопользования, сохранения и улучшения качества окружающей среды необходима полная и достоверная учетная информация об активах экологического характера.

Вместе с тем, в нормативно – правовых актах Республики Беларусь по бухгалтерскому учету, в специальной литературе отсутствует определение понятия «экологические активы». Данная категория упоминается в литературных источниках отечественных и зарубежных авторов, но ее сущность однозначно не раскрывается. В рамках обозначенной проблемы необходимо раскрыть и обосновать экономическое содержание категории «экологические активы» как объекта бухгалтерского учета.

ОСНОВНАЯ ЧАСТЬ

Результаты проведенного исследования свидетельствуют о том, что в экономической литературе присутствуют только единичные определения понятия «экологические активы». Так в Словаре «Устойчивое развитие» отмечено, что: «ЭКОЛОГИЧЕСКИЕ АКТИВЫ (ENVIRONMENTAL ASSETS) – экологические блага, объекты, функции, природный капитал» (Словарь, электрон.ресурс). Как отмечает А.В. Зотов: «Экологический актив, с нашей точки зрения, это ресурсы, обусловленные совокупностью взаимоотношений с окружающей природной средой и природоохранной деятельностью, а также в процессе производства продукции, выполнения работ или оказания услуг и способные приносить в будущем экономические выгоды, а также снижать экологи-

ческие и финансовые риски. Будущие экономические выгоды, заключенные в экологических активах, могут быть реализованы различными путями: экономией капитальных вложений и текущих затрат, связанных с негативными экологическими последствиями, увеличением конкурентоспособности производимой экологически чистой продукции, оказанием услуг в экологической среде» (Зотов, 2006). Э.К. Муруева, выделяет категорию «экологически мотивированные внеоборотные активы» (Муруева, 2007), и относит к ней: «... комплексы очистных сооружений (заводы по очистке сточных вод), прессовщики отбросов, контейнеры для сбора отходов, фильтры воздушного загрязнения и т.д.» (Муруева, 2007). Е.В. Ильичева дает следующее определение: «Экологический актив, с нашей точки зрения, - это ресурсы обусловленные совокупностью взаимоотношений с окружающей природной средой и природоохранной деятельностью, а также в процессе производства продукции, выполнения работ или оказания услуг и способные приносить в будущем экономические выгоды, а также снижать экологические и финансовые риски» (Ильичева, 2010). В.Г. Ширококов и Ю.В. Алтухова выделяют понятие «природные активы» и предлагают следующее их определение как учетной категории: «... природными активами признаются окружающая среда и природные ресурсы, представляющие эко – системные блага и услуги, необходимые для ведения хозяйственной деятельности, а также денежные ресурсы и средства, вложенные в поддержание их критического уровня, принадлежащие организации на праве собственности или иного вещного права (за исключением переданного организацией другим экономическим субъектам в капитализированный финансовый лизинг), а также не принадлежащие организации, но используемые ею с целью получения экономических выгод» (Алтухова, Ширококов, 2010).

На наш взгляд, ни одно из приведенных выше определений экономической сущности понятия «экологические активы» не является исчерпывающим. Можно видеть, что авторами его учетная составляющая трактуется по – разному:

- как имущество организации (например, экологически мотивированные внеоборотные активы, объекты);
- как ресурс (экологические блага, природный капитал, ресурсы обусловленные совокупностью взаимоотношений с окружающей природной средой и природоохранной деятельностью, ресурсы способные приносить в будущем экономические выгоды, ресурсы способные снижать экологические и финансовые риски).

Как отмечает М.А. Пятов: «... , от того что понимается и что можно понимать под активами, обязательствами, капиталом, доходами и расходами, напрямую зависит то, как будет отражаться в учете тот или иной факт хозяйственной жизни, и, следовательно, то, что смогут увидеть в бухгалтерской отчетности предприятия ее пользователи» (Пятов, 2009). Следовательно, для раскрытия экономической сущности понятия «экологические активы» необходимо принимать во внимание определение активов вообще.

Анализ нормативно – правовых документов, экономической литературы позволяет нам сделать вывод о том, что существуют три основных подхода к раскрытию содержания активов в качестве объекта бухгалтерского учета:

- *юридический*, в котором актив определяется как имущество, учитываемое организацией или принадлежащее ему на праве собственности (Закон Республики

Беларусь «О бухгалтерском учете и отчетности» (Закон, 1994), Закон Российской Федерации «О бухгалтерском учете» (Закон, 1996).

Формирование такой трактовки данной учетной категории зависит от норм действующего Гражданского законодательства, а правоспособность юридического лица, накладывает определенные характеристики на актив как объект учета субъекта хозяйствования определенной формы.

Так, в Республике Беларусь, в соответствии со статьей 128 ГК РБ «К объектам гражданских прав относятся: вещи, включая деньги и ценные бумаги, иное имущество, в том числе имущественные права; работы и услуги; охраняемая информация; исключительные права на результаты интеллектуальной деятельности (интеллектуальная собственность); нематериальные блага» (Кодекс, 1998). Но вместе с тем, в соответствии с пунктом 2 статьи 47 ГК РБ: «В уставный фонд коммерческой организации не может быть внесено имущество, если право на отчуждение этого имущества ограничено собственником, законодательством или договором» (Кодекс, 1998). В соответствии со статьей 8 Закона Республики Беларусь «О бухгалтерском учете и отчетности»: «Активы, находящиеся в собственности (хозяйственном ведении, оперативном управлении) организации, учитываются обособленно от находящихся на бухгалтерском учете данной организации активов иных организаций и имущества физических лиц» (Закон, 1994).

В России, например, в соответствии со статьей 128 ГК РФ «К объектам гражданских прав относятся вещи, включая деньги и ценные бумаги, иное имущество, в том числе имущественные права; работы и услуги; охраняемые результаты интеллектуальной деятельности и приравненные к ним средства индивидуализации (интеллектуальная собственность); нематериальные блага» (Кодекс, 1994). В свою очередь, статья 8 Закона Российской Федерации «О бухгалтерском учете», предусматривает общее правило учета имущества организации, в зависимости от прав на него: «Имущество, являющееся собственностью организации, учитывается обособленно от имущества других юридических лиц, находящегося у данной организации» (Закон, 1996). Таким образом, видно, что в данном подходе первостепенным при определении актива является право собственности;

- *экономический*, в котором актив определяется как ресурс, контролируемый предприятием в результате прошлых событий, использование которого, приведет к получению экономической выгоды в будущем (Закон «О бухгалтерском учете и финансовой отчетности» Украины (Закон, 2006), Закон «О бухгалтерском учете и финансовой отчетности» Республики Казахстан (Закон, 2007), Генералова Н.В. (Генералова, 2010), И.Е. Глушков (Глушков, 1999), В.В. Ковалев и Вит. В.Ковалев (Ковалев, 2010), М. Мэтьюс, М. Перера (Мэтьюс, Перера, 1999), Н.Г. Белов, А.И. Хоружий, Н.Н. Карзаева, А.И. Павлычев, Л.В. Постникова, В.М. Ромадикова, И.В. Харчева, О.В. Якимец (Белов, 2010). Следует отметить, что формирование этой трактовки учетной категории обусловлено положениями МСФО. Поэтому, при использовании такого подхода, данные бухгалтерской отчетности организаций будут содержать информацию обо всех контролируемых организацией и содержащих экономическую выгоду ресурсах;
- *смешанный*, в котором активы определяются как материальные и экономические ресурсы, и одновременно имущество, которым владеет предприятие

(Д.А. Панков (Панков, 2005)), как имущество (П.Я. Папковская (Папковская, 2010)), или хозяйственные средства и имущество (В.И. Стражев (Стражев, 2010)), также представляются только хозяйственными средствами (Я.В. Соколов (Соколов, 2010)), контроль над которыми организация получила в результате свершившихся фактов ее хозяйственной деятельности (Н. В. Пошерстник (Пошерстник, 2010)) или образовавшиеся в результате прошлых событий, которые должны принести ей экономические выгоды в будущем (П.Г. Пономаренко и др. (Пономаренко, 2010)).

Как видно, трактование термина «активы» является весьма противоречивым и до конца не определенным не только в Республике Беларусь, но и за рубежом, что в свою очередь приводит к нарушению принципа сопоставимости учетной информации различных субъектов хозяйствования.

По нашему мнению, для раскрытия экономической сущности категории «экологические активы» необходимо исследовать общие для всех активов характерные признаки, изложенные в нормативно – правовых актах, словарях и литературных источниках. Проведенный анализ взглядов авторов позволил нам выделить общие характерные признаки категории «активы». Вместе с тем, следует принимать во внимание тот факт, что выделенные характерные признаки понятия «активы» разделяются в зависимости от подходов авторов, на формирование которых оказывает влияние организация бухгалтерского учета в стране, и в первую очередь разработанные и принятые Национальные стандарты его ведения.

Так, М.А. Пятов, исследуя трактовки актива и влияние различий между ними на содержание бухгалтерской информации, отмечает: «... в российской учетной практике в активе баланса отражается только то имущество, которое принадлежит фирме на праве собственности. Имущество, находящееся во владении или владении и пользовании фирмы отражается на забалансовых счетах. Данное правило российский бухгалтер воспринимает как нечто само собой разумеющееся» (Пятов, 2009). «Но доходы организации может приносить не только собственное имущество, но и ценности, находящиеся у фирмы на правах владения и пользования. С этой точки зрения более оправданным видится подход международных стандартов отчетности, где под активом понимаются ресурсы, контролируемые компанией и приносящие ей доход» (Пятов, 2009).

Как отмечают Я.В. Соколов и В.Я. Соколов: «Концепция контроля заключается в том, что имуществом предприятия следует считать не то, что принадлежит ему на правах собственности, а чем оно может распоряжаться или что контролировать. В рамках этой идеи вопрос о зачислении тех или иных объектов в активы предприятия или, наоборот, их списании, решается не в соответствии с их формальной юридической принадлежностью в настоящем, а в соответствии с намерениями сторон относительно будущего данных объектов. Так основные средства принимаются на баланс не потому, что предприятие является их собственником, а потому, что оно использует их для извлечения дохода» (Соколов, 2009). «Из концепции контроля логично вытекает и понимание активов как ресурсов, которое в МСФО вытесняет отождествление активов с имуществом» (Соколов, 2009).

В.Ф. Палий отмечает: «... право собственности не всегда принимается во внимание при решении вопроса об активах. Например, арендуемое имущество, не являясь

собственностью организации, может быть включено в его активы, если организация контролирует прибыль, ожидаемую от этого имущества» (Палий, 2009).

Отсутствие четкости в понятийном аппарате, используемом в бухгалтерском учете, а в частности в определении категории «актив» отмечают авторы В.Г. Ширококов и Ю.В. Алтухова: «Стоит отметить, что в настоящее время в отечественной системе нормативного регулирования бухгалтерского учета отсутствуют четкие понятия активов, капитала, экономических выгод» (Алтухова, Ширококов, 2010). Как подчеркивает М.Л. Пятов «Понятия выгоды или невыгоды, прибыльности и убыточности ... фактически чужды праву» (Пятов, 2010). «Так, например, критерии наличия права собственности на имущество и его роли как фактора получения компанией доходов могут не совпадать» (Пятов, 2010).

«Отсюда и при формировании отчетности, и при ее анализе (прочтении) важно понимать, с позиций права или экономики показывают нам данные бухгалтерского учета положение дел в организации» (Пятов, 2010). В этой связи, М.Л. Пятов обращает особое внимание на нарушение принципа приоритета содержания над формой, смысл которого «... как раз и состоит в том, чтобы определяющим для методологии учета было не юридическое, а именно экономическое содержание фактов хозяйственной жизни» (Пятов, 2010).

По нашему мнению, отечественная практика признания актива в учете и отражении его в балансе основана на принципе собственности, а значит на концепции статического учета.

Как отмечает Ж. Ришар: «Статический бухгалтерский учет – это учет, основной целью которого является определение того, позволит ли реализация (продажа) всех активов предпринимателя на данный момент получить сумму, необходимую для оплаты его кредиторской задолженности» (Ришар, 2000). «... фундаментальной целью статического бухгалтерского учета является выявление возможности покрытия долгов предприятия его активами, поскольку помещение в активе баланса ценностей и прав, не составляющих права собственности, надо признать невозможным» (Ришар, 2000). В противоположность концепции статического учета существует динамическая, под которой «Будем считать ... систему регистрации фактов хозяйственной жизни, главной целью которой является измерение, непрерывное или через близкие интервалы времени, эффективности хозяйственной деятельности предприятия. Эффективность может измеряться по-разному в зависимости от той или иной экономической системы» (Ришар, 2000). Например, «С динамической точки зрения, если арендуемые средства не фигурировали в активе баланса, то невозможно измерить фактически использованный капитал, а значит, нельзя и сравнить полученные финансовые результаты с этим капиталом. Без этого нельзя определить эффективность работы всего предприятия. Следовательно, любой актив, который предприятие использовало в своей деятельности, должен фигурировать в балансе» (Ришар, 2000). Относительно включения в актив прав владения и пользования Ж. Ришар подчеркивает: «... динамическая теория в том, что касается состава актива, выступает антиподом статической теории, так как не принимает во внимание такое понятие, как собственность (в части ее влияния на баланс)» (Ришар, 2000).

На наш взгляд, отечественная практика трактовки актива, в которой основным критерием его признания являются юридические права, не создаст возможности от-

ражения в бухгалтерском учете различных природных ресурсов, так как в соответствии с Конституцией Республики Беларусь, многие из них принадлежат государству.

Считаем, что при раскрытии содержания понятия «экологические активы» как объекта учета необходимо принимать во внимание специфику данной категории, которая заключается в том, что экологические активы частично содержат ресурсы природного происхождения, которые не произведены, но широко используются в хозяйственной деятельности.

Как отмечает А.П. Шевляков: «Учет использования материальных непроектированных активов является важной методологической проблемой совершенствования счетоведения в современных условиях хозяйствования. К непроектированным материальным активам относятся такие природные активы, как земля, богатства недр, натуральные биологические и водные ресурсы, эффективное владение которыми может быть установлено или передано. Это особый вид недвижимости, в состав которого входят принадлежащие субъекту хозяйствования на правах собственности земельные участки и природные ресурсы» (Шевляков, 2009).

В соответствии со статьей 1 Закона Республики Беларусь «Об охране окружающей среды»: «... природные ресурсы – компоненты природной среды, природные и природно-антропогенные объекты, которые используются или могут быть использованы при осуществлении хозяйственной и иной деятельности в качестве источников энергии, продуктов производства и предметов потребления и имеют потребительскую ценность» (Закон, 1992).

Вместе с тем, в определении того, какие активы могут называться экологическими в целях бухгалтерского учета важную роль играет их экологическая составляющая. Поэтому, для раскрытия экономического содержания понятия «экологические активы» необходимо провести исследование понятия «экология». Анализ специальной литературы позволяет нам выделить два подхода авторов к изложению понятия «экология»:

- *первый*, что «экология» – это раздел социологии, в котором рассматриваются проблемы взаимоотношения человека с окружающей средой. Исходя из этого, делается акцент только на взаимоотношение с природой отдельного вида организма, каким является человек;
- *второй*, что «экология» – это наука, изучающая взаимоотношения растительных и животных организмов и образуемых ими сообществ между собой и с окружающей средой. Следует отметить, что существенным отличием данного подхода, является отсутствие доминантной роли человека в природопользовании.

Принимая во внимание вышеизложенное, считаем обоснованными к выделению, следующие составляющие понятия «экология»:

- взаимоотношения человека (людей) и образуемых ими сообществ между собой и с окружающей средой;
- взаимоотношения растительных организмов и образуемых ими сообществ между собой и с окружающей средой;
- взаимоотношения животных организмов и образуемых ими сообществ между собой и с окружающей средой.

На наш взгляд экологические составляющие участвуют в формировании понимания того, какие именно активы можно назвать экологическими. При раскрытии их сущности как объекта бухгалтерского учета необходимо принимать во внимание предпринимательскую деятельность с экологическими аспектами. В соответствии с Законом Республики Беларусь «Об охране окружающей среды»: «... природопользование – хозяйственная и иная деятельность, в процессе которой используются природные ресурсы и оказывается воздействие на окружающую среду» (Закон, 1992). Как отмечают О.С. Шимова и А.М. Кабушко: «Природно – ресурсный потенциал страны и отдельных ее регионов изменяется в процессе природопользования, что обусловлено, с одной стороны, истощением отдельных видов природных ресурсов вследствие их исчерпаемости и нерационального использования. С другой стороны, научно – технический прогресс открывает возможности вовлечения в народнохозяйственный оборот новых видов природных ресурсов, расширения сырьевой и топливно – энергетической базы экономики» (Шимова, Кабушко, 2005).

П.Б. Арушаньянц, особо обращает внимание на взаимодействие человека с природными объектами и поиск решений по устранению техногенного воздействия на окружающую среду: «Ограниченность доступных человечеству природных ресурсов, необратимые качественные и невозполнимые количественные изменения окружающей природной среды обуславливают острую необходимость поиска эффективных научно обоснованных способов решения экологических проблем» (Арушаньянц, 2004).

Таким образом, возникает необходимость в природоохранной деятельности, которая позволит осуществлять мероприятия по сохранению природно-ресурсного потенциала и улучшению качества окружающей среды. Экологические активы, участвующие в такой хозяйственной деятельности многократно или в течение одного кругооборота, призваны будут приносить экологическую пользу.

Важность создания природоохранной деятельности подчеркивают Э.В. Гирусов, С.Н. Бобылев, А.А. Новоселов, И.Ю. Новоселова, Н.В. Чепурных, Г.В. Платонов, Н.Д. Эриашвили: «Все более важное место в жизни общества начинают занимать такие формы деятельности, которые направлены на поддержание природных условий общественного производства: природоохранная деятельность, деятельность по восстановлению природных богатств, рекультивации природных ландшафтов, строительству очистных сооружений и предприятий переработки вторичного сырья, а также деятельность по обеспечению функционирования этих предприятий» (Гирусов и др., 2010).

Исходя из вышеизложенного, можно сделать вывод о том, что экологические активы как объект бухгалтерского учета будут обладать общими признаками актива вообще, а также иметь специфические.

1. *Общие признаки экологического актива:*

- представляет собой ресурс долгосрочного или краткосрочного использования;
- контролируется организацией;
- способен приносить экономическую выгоду.

2. *Специфические признаки экологического актива:*

- представляет собой ресурс природного происхождения;

- представляет собой созданный ресурс, в процессе природопользования либо осуществления природоохранной деятельности;
- способен приносить экологическую пользу.

Таким образом, на основании проведенных исследований литературных источников, нормативно – законодательных актов и специальной экономической литературы, предлагается следующее **определение экологических активов как объекта бухгалтерского учета**: *ресурсы природного происхождения и созданные в процессе природопользования либо осуществления природоохранной деятельности долгосрочно или краткосрочно используемые, контролируемые организацией, способные приносить экономическую выгоду и экологическую пользу.*

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

По результатам проведенного исследования можно сделать вывод о том, что введение в научный оборот данного определения позволит привести в соответствие терминологию, применяемую в нормативных документах по бухгалтерскому учету, а также будет способствовать формированию полной и достоверной учетной информации об экологических активах субъектов хозяйствования, отвечающей всем современным требованиям ее пользователей, необходимой для принятия своевременных управленческих мер по решению экологических проблем.

ЛИТЕРАТУРА

1. Алтухова, Ю.В., Широбоков, В.Г. (2010) Учетно – аналитическое обеспечение управления устойчивым развитием сельскохозяйственных предприятий: монография / Ю.В. Алтухова, В.Г. Широбоков. – Воронеж: издательство «Истоки», 2010. – 221с.
2. Арушаньянц, П.Б., (2004) Эколого – экономическое регулирование деятельности предприятий водоотведения на основе механизмов страхования: автореферат. дис. канд. экон. наук : 08.00.05 / П.Б. Арушаньянц; Минск. «Белорусский государственный университет». – Минск, 2004. – 20с.
3. Белов, Н.Г. и др. (2010) Бухгалтерский учет в сельском хозяйстве: учебник / под ред. Н.Г. Белова, Л.И. Хоружий. – М.: Эксмо, 2010. – 608с. – (Новое экономическое образование)
4. Генералова, Н.В. (2010) Международные стандарты финансовой отчетности : учеб. пособие. – М.: ТК Велби, Изд – во Проспект, 2010. – 416с.
5. Гирусов, Э.В. (2010) Экология и экономика природопользования: учебник для студентов вузов, обучающихся по экономическим специальностям / под ред. Э.В. Гирусова. – 4-е изд., перераб. и доп. – М.: ЮНИТИ – ДАНА, 2010. – 607с. – (Серия «Золотой фонд российских учебников»). I. Гирусов, Эдуард Владимирович, ред.
6. Глушков, И.Е. (1999) Бухгалтерский учет на современном предприятии. Эффективное пособие по бухгалтерскому учету. – Новосибирск, «ЭКОР», 1999г. – 752 с.
7. Гражданский Кодекс Республики Беларусь (1998), с изменениями и дополнениями от 03.07.2011г.
8. Гражданский Кодекс Российской Федерации (1994), с изменениями и дополнениями от 19.10.2011г.
9. Зотов, А.В. (2006) Бухгалтерский учет и аудит экологической составляющей деятельности организации АПК : дис. канд. экон. наук : 08.00.12 / А.В. Зотов; Воронеж. ФГОУ ВПО

- Воронежский государственный аграрный университет имени К.Д. Глинки. – Воронеж, 2006. – 217с.
10. Ильичева, Е.В. (2010) / Отражение экологических обязательств в бухгалтерском учете предприятия. / [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://docs.google.com/viewer?a=v&q=cache:-eE>
 11. Ковалев, В.В., Ковалев Вит. В. (2010) Корпоративные финансы и учет: понятия, алгоритмы, показатели: учеб. пособие. – М.: Проспект, КНОРУС, 2010. – 768с.
 12. Муруева, Э.К. (2007) Экологические аспекты бухгалтерского учета: автореферат. дис. канд. экон. наук : 08.00.12 / Э.К. Муруева; Санкт - Петербург. «Санкт - Петербургская государственная лесотехническая академия им. С.М. Кирова. – СПб, 2007. – 24с.
 13. Мэтьюс, М.Р., Перера М.Б. (1999) Теория бухгалтерского учета. – М.: Москва, Аудит, 1999. – 664с.
 14. О бухгалтерском учете и отчетности: Закон Республики Беларусь, 18 октября 1994 г. №3321 – XII: в редакции Закона Республики Беларусь от 26.12.2007 № 302 – 3.
 15. О бухгалтерском учете: Закон Российской Федерации, 23 февраля 1996 г. № 129 – ФЗ.
 16. О бухгалтерском учете и финансовой отчетности в Украине: Закон Украины №3422 IV от 09.02. 2006г.
 17. О бухгалтерском учете и финансовой отчетности: Закон Республики Казахстан №234 – III от 28.02.2007г.
 18. Об охране окружающей среды: Закон Республики Беларусь, 26 ноября 1992 г. №1982 – XII: в редакции Закона Республики Беларусь от 31.12.2009 № 114 – 3.
 19. Палий, В.Ф. (2009) Международные стандарты учета и финансовой отчетности: Учебник. – 4-е изд. испр. и доп. – М.: ИНФРА – М, 2009. – 512 с. – (Высшее образование)
 20. Панков, Д.А. (2005) Бухгалтерский учет и анализ за рубежом : учеб. пособие / Д.А. Панков. – 3 –е изд. – М. : Новое знание, 2005. – 251 с. – (Экономическое образование).
 21. Папковская, П.Я. (2010) Теория бухгалтерского учета: учеб., 6-е изд., измененное и дополненное – Мн.: Информпресс, 2010. – 264с.
 22. Пономаренко, П.Г. [и др.] (2010) Бухгалтерский учет, анализ и аудит : учеб. пособие / под общ. ред. П.Г. Пономаренко. – 3-е изд., испр. – Минск : выш.шк., 2010. – 558с.
 23. Пошерстник, Н.В. (2010) самоучитель по бухгалтерскому учету. 15-е изд. – СПб.: Питер, 2010. – 416 с.: ил. – (Серия «Бухгалтеру и аудитору»).
 24. Пятов, М.Л. (2009) Бухгалтерский учет для принятия управленческих решений. – М.: ООО «1С – Паблишинг», 2009. – 268 с.: ил.
 25. Пятов, М.Л. (2010) Базовые принципы бухгалтерского учета / Серия «Теория для практиков», вып.1/– М.: ООО «1С – Паблишинг», 2010. – 226с.: ил.
 26. Ришар, Ж. (2000) Бухгалтерский учет: теория и практика: Пер. с фр./ Под ред. Я.В. Соколова. М.: Финансы и статистика, 2000. – 160с.
 27. Словарь [Электронный ресурс]. Устойчивое развитие – Режим доступа: <http://www.ustoichivo.ru/dictionary/3.htm>
 28. Соколов, Я.В. (2010) Бухгалтерский учет как сумма фактов хозяйственной жизни: учеб. пособие / Я.В. Соколов. – М.: Магистр; ИНФРА -М, 2010. – 224с.
 29. Соколов, Я.В., Соколов В.Я. (2009) История бухгалтерского учета: учебник. – 3-е изд., перераб. и доп. / Я.В. Соколов, В.Я.Соколов. М.: Магистр, 2009. – 287 с.: ил.
 30. Стражев, В.И. (2010) Теория бухгалтерского учета : учебник / В.И. Стражев. – Минск : выш. шк., 2010. – 144с.:ил.
 31. Шевляков, А. П. (2009) Парадигмы русской модели счетоводства капитального имущества : монография / А. П. Шевляков. – Гомель : учреждение образования «Белорусский торгово – экономический университет потребительской кооперации», 2009. – 140 с.

32. Шимова, О.С. (2005) Управление природопользованием и природоохранной деятельностью: учеб. пособие. / О.С. Шимова и А.М. Кабушко. – Мн.: Юнипак, 2005. – 220с.

ECONOMIC NATURE OF ENVIRONMENTAL ASSETS AS AN OBJECT OF ACCOUNTING

Ludmila Masko

Summary

It is studying the concept of “environmental assets”. As a result, revealed the economic substance of the category of “environmental assets” as the object of accounting. The proposed definition will align the terminology used in the normative – legal documents accounting, and will also contribute to the development control function of accounting for environmental management organizations.

Keywords: assets, the environment, the object of accounting, environmental assets.

ОСНОВНЫЕ ПОДХОДЫ К АНАЛИЗУ СТРУКТУРЫ ИСТОЧНИКОВ ФИНАНСИРОВАНИЯ ИНВЕСТИЦИЙ И ПРЕДЛОЖЕНИЯ ПО ИХ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЮ И ОПТИМИЗАЦИИ.

Матюш Игорь Викторович

УО «Полоцкий государственный университет»

211440, Республика Беларусь, г. Новополоцк, ул. Молодежная, д. 121, кв. 89, т.+375 29 710-69-06,

E-mail: matsiush@tut.by

***Аннотация.** В статье проводится анализ подходов к поиску оптимальной структуры капитала с целью определения критериев оптимизации структуры источников финансирования инвестиций. В рамках проведенного исследования было выявлено, что при расчете критериев оптимизации структуры источников финансирования инвестиций не учитывается период, когда предприятие погашает затраты, генерируемые заемными источниками в виде процента и части суммы основного долга, и при этом не получает еще доходов от инвестиционных объектов. В связи с этим была предложена методика определения величины минимального резерва собственных источников для погашения расходов, генерируемых заемными источниками, которая позволяет оценить финансовую устойчивость организации.*

***Ключевые слова:** инвестиции, источники, капитал.*

ВВЕДЕНИЕ

Характерной особенностью инвестиционной деятельности организаций на современном этапе является рост многообразия привлекаемых источников ее финансирования. В этих условиях одной из приоритетных задач является оптимальный выбор структуры источников финансирования инвестиций, от качественного решения которой во многом зависит эффективность и экономическая безопасность инвестиционной деятельности. На основе оптимизации данной структуры обеспечиваются необходимый уровень доходности и финансовой устойчивости организации. Целью данного исследования являются определение критериев оптимизации структуры источников финансирования инвестиций.

ОСНОВНАЯ ЧАСТЬ

Различные теоретические и методические аспекты проблемы оптимизации структуры источников финансирования инвестиционной деятельности организации нашли отражение в работах зарубежных и отечественных ученых. Однако, несмотря на всю ценность проведенных исследований, многие существенные аспекты оптимизации структуры источников финансирования инвестиций в условиях современного этапа развития отечественной экономики остаются недостаточно разработанными. Так, анализ работ по исследованию методов и оценки оптимизации структуры источников финансирования инвестиций свидетельствует о преобладании подхода к анализу структуры источников финансирования инвестиций, когда в основу оценки эффек-

тивности этой структуры берутся показатели прошлой деятельности организации, что не позволяет в полной мере определить уровень ее финансовой устойчивости.

При анализе основных теоретических подходов к оптимизации структуры источников финансирования инвестиционной деятельности предприятий необходимо исходить из того обстоятельства, что собственные, привлеченные и заемные средства различным образом участвуют в формировании инвестиционного капитала предприятий. В этом плане, основные подходы к оптимизации структуры источников финансирования инвестиций формируются на основе теорий структуры капитала, а разработка методик определения оптимального способа финансирования инвестиционных программ неразрывно связана с методическим инструментарием анализа структуры капитала.

Разумеется, под структурой источников финансирования инвестиций следует понимать не только соотношение собственного и заемного капиталов, но и их составляющих (прибыли, амортизации, эмиссии акций, облигаций, банковского кредита, коммерческого кредита, лизинга и др.) (Бланк, 2008). Однако наиболее общие теоретические подходы к анализу структуры капитала в экономической литературе строятся на анализе соотношения собственного и заемного капиталов предприятия. Сопоставление величин собственного и заемного капитала является традиционным в теории и методике финансового анализа, где оно используется в качестве одного из главных параметров финансовой устойчивости предприятия. Это направление исследования капитала организации достаточно глубоко теоретически проработано в отечественной и западной экономической науке и нашло широкое практическое использование в практических методах оценки финансового состояния организаций и базируется на данных финансовой отчетности.

Проблема оптимизации структуры капитала в рамках указанного подхода сводится, как правило, к обеспечению такого соотношения собственного и заемного капитала предприятия, при котором достигаются требуемые значения стандартных финансовых коэффициентов: финансового рычага, прибыли на акцию, рентабельности собственного капитала.

С этих позиций, соответственно, рассматривается и оптимизация источников финансирования инвестиций организаций. Д. Ю. Мишутин, в частности, отмечает, что «необходимость учета разнообразных положительных особенностей и недостатков использования собственного и заемного капиталов и их источников для финансирования крупных инвестиционных проектов ставит одну из наиболее важных и сложных задач – задачу оптимизации структуры источников финансирования инвестиций по разным критериям (финансовая устойчивость, прибыль, рентабельность)» (Мишутин, 2008).

Указанный подход к оптимизации структуры капитала реализуется также посредством построения так называемых моделей точек безразличия (равновесия), позволяющих сопоставить альтернативные варианты финансирования. Модели точек безразличия отражают зависимость прибыли, приходящейся на акцию, от использования таких методов финансирования, как эмиссия обыкновенных акций, эмиссия привилегированных акций, заемное финансирование и т.д. Целью анализа является определение точек равновесия, характеризующих такое состояние прибыли до выплаты процентов и налогов, при котором сравниваемые варианты равновыгодны, поскольку обеспечивают одинаковое значение прибыли на акцию.

Однако наряду с данным подходом существует другой вектор анализа структуры капитала, который является составной и важнейшей частью современной теории финансов. Данный вектор представлен теоретическим исследованием структуры капитала фирмы и поиском оптимального соотношения собственного и заемного капитала, формирующим основу выбора стратегических направлений его инвестиционной деятельности и финансового развития. Начальный этап разработки теории структуры капитала и цены источников финансирования связан с трудами Дж. Уильямса по оценке финансовых активов 30-х гг. XX века и более поздними работами Д. Дюрана. Однако интенсивные исследования в этой области начались со второй половины 50-х гг. с выходом работ Ф. Модильяни и М. Миллера, внесших основной вклад в разработку современного подхода к анализу структуры капитала. Практически все теории структуры капитала строятся на исследовании соотношения доли эмитируемых акций, представляющих собственный капитал, и облигаций, представляющих заемный капитал, а также анализе роли структуры капитала в формировании рыночной стоимости организации.

Анализ эволюции основных подходов к поиску оптимальной структуры капитала позволяет систематизировать их в следующем виде:

- традиционная теория структуры капитала;
- теория индифферентности структуры капитала;
- компромиссная теория структуры капитала;
- теории влияния асимметрии информации на оптимизацию структуры капитала.

Особенностью традиционной теории является предположение о значительной зависимости средней стоимости капитала фирмы от его структуры и возможности оптимизации структуры капитала на основе учета стоимости его составляющих. Теоретическая конструкция традиционного подхода приводит к заключению о том, что оптимизация структуры капитала при его формировании исключительно за счет заемных средств; заемный капитал выступает как приоритетный и единственный фактор, определяющий механизм такой оптимизации.

Однако с увеличением долга в общей структуре капитала возрастает финансовый риск и, следовательно, увеличивается стоимость собственного и заемного капитала. Максимизация использования заемного капитала приводит к потере финансовой устойчивости и угрозе банкротства. Поэтому традиционная теория и строящаяся на ее основе однофакторная модель формирования структуры капитала характеризуются чрезмерным упрощением и невозможностью практического применения, что послужило основанием для критики традиционного подхода многими исследователями.

Суть теории индифферентности структуры капитала, выдвинутой в 1958 году Ф. Модильяни и М. Миллером (теорема ММ), составляет тезис о том, что оптимизация структуры капитала не может быть достигнута ни по критерию минимизации средневзвешенной стоимости капитала, ни по критерию рыночной стоимости предприятия, поскольку структура капитала не оказывает воздействия на эти показатели.

Отличительной характеристикой данной концепции является анализ механизма формирования структуры капитала в тесной взаимосвязи с механизмом функционирования рынка капитала в целом, а также наличие ряда следующих ограничений и допущений:

- совершенство рынка капитала, что выражается в его полной конкурентности, полноте и прозрачности информации для всех участников рынка, отсутствии различий в процентных ставках для всех инвесторов и кредиторов, существовании единых условий займа и инвестирования;
- отсутствие транзакционных издержек (операционных расходов), связанных с формированием отдельных элементов капитала;
- отсутствие налогообложения прибыли и подоходного налогообложения владельцев акций и облигаций;
- стабильное значение прибыли фирмы (выручка от реализации за вычетом постоянных и переменных затрат равна операционной прибыли, значение которой постоянно);
- определение рыночной стоимости фирмы на бесконечном временном промежутке времени как капитализации операционной прибыли;
- типология всех предприятий, действующих на рынке, по уровню риска хозяйственной деятельности только исходя из критерия ожидаемого дохода на сформированные совокупные активы и степени вероятности его получения (риски, связанные с составом элементов капитала и обуславливающие потенциальную угрозу потери части активов в процессе банкротства, так называемые «издержки банкротства», не принимаются во внимание).

Данная концепция, будучи корректной в условиях принятых допущений, носит чисто теоретический характер и может рассматриваться лишь как принципиальный механизм оценки рыночной стоимости предприятия в условиях совершенного рынка.

Компромиссная теория, разработанная в трудах М. Миллера, Р. Масюлиса, Дж. Уорнера и других исследователей, включает в анализ структуры капитала ряд реальных экономических условий, которые не учитывались предшествующими концепциями. Согласно компромиссной теории структура капитала формируется под воздействием комплекса противоречивых факторов, определяющих соотношение уровня доходности и риска использования капитала, суммарное воздействие которых должно быть учтено в процессе оптимизации его структуры.

В модель оптимизации структуры капитала вводится ряд следующих факторов;

- фактор налогообложения прибыли. В хозяйственной практике большинства стран расходы по обслуживанию долга подлежат полностью или частично вычету из налогооблагаемой базы, в результате чего стоимость заемного капитала при прочих равных условиях всегда оказывается ниже стоимости собственного капитала в силу эффекта «налогового щита». Поэтому рост доли заемного капитала до определенных пределов, не вызывающих риск утраты финансовой устойчивости, ведет к снижению средневзвешенной стоимости капитала;
- фактор финансовых затруднений, связанный с использованием различных форм заемных средств при формировании структуры капитала предприятия. При росте доли заемного капитала воздействие фактора финансовых затруднений и угрозы банкротства усиливается. Кроме прямых издержек банкротства, существуют косвенные издержки. Они возникают еще до объявления предприятия банкротом, на стадии финансовых затруднений. К косвенным издержкам относят потери от неоптимальных управленческих решений и потери от изменения поведения контрагентов. Так, в ситуации финансовых затруднений

предприятия кредиторы могут избрать две линии поведения: снизить объем заемных средств, предоставляемых предприятию или потребовать более высокого уровня дохода с целью компенсации риска невозврата заемного капитала. В обоих случаях это приведет к росту средневзвешенной стоимости капитала. По мере увеличения доли заёмного капитала рентабельность собственного капитала возрастает благодаря экономии от снижения налогов, однако начиная с определенного момента рост задолженности ведет к снижению стоимости фирмы, поскольку экономия от снижения налогов перекрывается растущими затратами, связанными с поддержанием высокой доли заемного капитала. Это обуславливает необходимость определения экономической границы привлечения заемного капитала по его возросшей стоимости, при которой связанный с этим риск банкротства предприятия нивелирует эффект, достигаемый налоговыми преимуществами использования заемного капитала.

- фактор операционных (транзакционных) расходов, связанных с формированием капитала. Учет этого фактора определяет важность учета в процессе оценки стоимости отдельных элементов капитала, а также их средневзвешенной стоимости не только расходов по обслуживанию капитала, но и первоначальные затраты по его привлечению.

Воздействие указанных факторов формирует определенное соотношение уровня риска и доходности использования капитала предприятия при различной его структуре. Уровень риска используемого капитала определяется показателем доли заемного капитала в его общей сумме, порождающем при достижении определенных значений угрозу банкротства предприятия; уровень доходности – показателем средневзвешенной стоимости, учитывающем операционные расходы по привлечению различных элементов капитала.

Теории влияния асимметрии информации на оптимизацию структуры капитала, включающие ряд взаимосвязанных концепций (асимметрии информации, сигналов рынка, расходов по осуществлению контроля за использованием заемного капитала и др.), развивают положения компромиссной теории структуры капитала за счет введения в анализ дополнительных факторов, учет которых необходим при формировании оптимальной структуры капитала предприятия. Они исходят из положения о несовершенстве реально функционирующего рынка и вытекающей из этой его фундаментальной характеристики фактора асимметричности информации для отдельных участников рынка о перспективах развития предприятия. Асимметричность информации вызывает, в свою очередь, различные оценки будущего уровня доходности и риска и, следовательно, условия оптимизации структуры капитала. Так, менеджеры предприятия обычно владеют более достоверной информацией в этом отношении, чем инвесторы и кредиторы, что означает асимметричность информации. Если бы инвесторы и кредиторы имели такую же информацию, как и менеджеры, они смогли бы лучше сформулировать свои требования к уровню доходности предоставляемого предприятию капитала, что позволило бы оптимизировать структуру капитала в соответствии с его реальным финансовым состоянием и перспективами развития.

В условиях асимметрии информации кредиторы, предоставляя предприятию капитал, заинтересованы в возможности осуществления собственного контроля за эффективностью его использования и возврата. Затраты на осуществление такого контроля,

как правило, переключаются на собственников предприятия путем включения указанных затрат в плату за предоставляемый кредит. Уровень затрат на осуществление контроля зависит от масштабов используемого предприятием заемного капитала, поэтому с ростом этих масштабов происходит повышение средневзвешенной стоимости капитала предприятия и снижение рентабельности собственного капитала. Указанное обстоятельство определяет необходимость учета затрат на осуществление контроля за использованием заемного капитала в процессе оптимизации структуры капитала.

Исследование направлений определения оптимальной структуры капитала с учетом их адаптации к проблеме оптимизации структуры источников финансирования инвестиций позволило сделать следующие выводы. Процесс оптимизации структуры капитала направлен на установление такого соотношения собственных и заемных средств, которое позволяет обеспечить достижение критериев ее оптимизации, таких как уровень доходности и финансовой устойчивости организации.

Как отмечает, И.А. Бланк, современные теории структуры капитала располагают обширным методическим инструментарием оптимизации этого показателя; основными критериями выступают:

- приемлемый уровень и риска в деятельности предприятия;
- максимизация рыночной стоимости предприятия;
- минимизация средневзвешенной стоимости капитала предприятия;

Выбор конкретного критерия оптимизации определяется предприятием самостоятельно.

Проведенный анализ подходов с целью определения оптимальной структуры источников финансирования инвестиций позволило выявить недостатки, которые заключаются в том, что все методики базируются на предположении, что на всем протяжении периода инвестирования организация получает доход или планирует его получать. Однако, как известно, в инвестиционном процессе существует временной период между моментом вложения средств в инвестиционный объект и моментом, когда этот инвестиционный объект начинает приносить доходы. В свою очередь вложенные средства могут быть профинансированы как за счет собственных, так и за счет заемных источников. Использование заемных средств для финансирования инвестиций генерирует расходы по обслуживанию долговых обязательств (процентов по облигациям и за пользование кредитами), а также погашение стоимости облигаций и возврат кредита. И независимо от того, приносит или нет доход инвестиционный объект, организация должна оплачивать эти расходы. Поэтому, если организация не будет обладать достаточным объемом собственных средств для погашения таких расходов, это, в конечном итоге, отрицательно скажется на ее финансовом положении и может привести к полному банкротству.

Учитывая данный факт, предлагаем ввести дополнительный критерий для оптимизации структуры источников финансирования инвестиций: наличие минимального резерва собственных источников для погашения расходов, генерируемых заемными источниками. Для определения величины данного резерва предлагается следующая методика.

Исходя из количества инвестиционных объектов и привлеченных кредитов и займов определяется минимальная потребность собственных источников для погашения заемных в течении срока, когда объект инвестиций еще не приносит доход по формуле:

$$P_{си} = \sum_{n=1}^i Z_{кз_i} \cdot C_i, \quad [1]$$

где

$P_{си}$ – резерв собственных источников для погашения заемных;

$Z_{кз}$ – затраты генерируемые заемными источниками в виде % и части суммы основного долга, выплачиваемого кредитодателю;

C – срок, в течении которого объект инвестиций еще не приносит доход;

i – объект инвестиций;

n – количество объектов инвестиций.

Далее, сравнивая получившуюся величину резерва собственных источников для погашения заемных с имеющимися собственными источниками, можно сделать вывод о том, способна ли организация оплачивать долги по заемным источникам и насколько она финансово устойчива.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Проведя данное исследование, определили, что оптимальная структура источников финансирования инвестиций определяется путем установления такого соотношения собственных и заемных средств, которое позволяет обеспечить достижение критериев ее оптимизации, таких, как уровень доходности и финансовой устойчивости организации. На данный момент современные теории структуры капитала располагают обширным методическим инструментарием оптимизации этого показателя; основными критериями выступают: приемлемый уровень и риска в деятельности предприятия; максимизация рыночной стоимости предприятия; минимизация средневзвешенной стоимости капитала предприятия. Также было выявлено, что при расчете данных показателей не учитывается период, когда предприятие погашает затраты, генерируемые заемными источниками в виде процента и части суммы основного долга и при этом не получает еще доходов от инвестиционных объектов. В связи с этим была предложена методика определения величины минимального резерва собственных источников для погашения расходов, генерируемых заемными источниками, которая позволяет оценить финансовую устойчивость организации.

ЛИТЕРАТУРА

1. Бланк И.А. (2008) Управление формирование капитала – «Омега-Л», – С. 44.
2. Бочаров В.В. (2007) Финансовый анализ, – Санкт-Петербург.
3. Шеремет А.Д., Сайфулин Р.С., Негашев Е.В. Методика финансового анализа. – М: ИНФРА-М, 2002.
4. Мишутин Д.Ю. (2003) Управление большими системами – М, с. 78.

BASIC APPROACHES TO THE ANALYSIS OF THE STRUCTURE OF THE SOURCES OF FUNDS OF INVESTMENTS AND PROPOSAL FOR THEIR IMPROVEMENT AND THE OPTIMIZATION

Igor Matsiush

Summary

In article to be made the analysis of approaches to search of optimum structure of the capital for the purpose of definition of criteria of optimization of structure of sources of financing of

investments. Having conducted the given research have defined that optimization of structure of sources of financing of investments is defined by an establishment of such parity of own and extra means which allows to provide achievement of criteria of its optimization, such as level of profitableness and financial stability of the organization. At present modern theories of structure of the capital have extensive methodical toolkit of optimization of this indicator; as the basic criteria act: comprehensible level and risk in enterprise activity; maximization of market cost of the enterprise; minimization of the average cost of the capital of the enterprise. Also it has been revealed that at calculation of the given indicators the period isn't considered when the enterprise repays expenses generated by extra sources in the form of percent and a part of the sum of the basic debt and thus doesn't receive still incomes of investment objects. In this connection, the technique of definition of size of the minimum reserve of own sources for repayment of the expenses generated by extra sources which allows to estimate financial stability of the organization has been offered.

EUROPOS SAJUNGOS PLĖTROS PROBLEMOS: ŠIUOLAIKINIAI INOVACIJŲ IR GLOBALIZACIJOS IŠŠŪKIAI

Borisas Melnikas

prof. habil. dr., Vilniaus Gedimino technikos universitetas,
VGTU, Saulėtekio 11, LT-10223 Vilnius,
tel. 5-2744878, el. paštas: melnikas@vgtu.lt

Anotacija. Straipsnyje nagrinėjamos šiuolaikinėmis Europos Sąjungos raidos ir plėtros sąlygomis pasireiškiančios ekonomikos modernizavimo ir technologijų pažangos aktyvinimo problemos. Pagrindinis dėmesys teikiamas reagavimui į naujausius globalizacijos iššūkius, visų pirma – į poreikius kryptingai skatinti inovacijas bei plėtoti inovacinį potencialą. Straipsnyje pateikiama inovacijų aktyvinimo tematikai skirto tyrimo medžiaga. Tyrimo tikslas – išryškinti šiuolaikinius kryptingo inovacijų aktyvinimo Europos Sąjungoje poreikius bei apibrėžti inovacinio potencialo plėtojimui skirtos veiklos prioritetus, atskleisti globalizacijos sąlygojamus iššūkius bei šiuolaikines tinklaveikos galimybes modernizuojant ekonomiką ir aktyvinant technologijų pažangą.

Reikšminiai žodžiai: inovacijos, globalizacija, tinklaveika, Europos Sąjunga

IVADAS

Ekonominę situaciją ir raidos perspektyvas globalizacijos aplinkoje vis didesniu mastu nulemia gebėjimas visose gyvenimo srityse inicijuoti, skleisti ir įgyvendinti *inovacijas*. Ši aplinkybė yra itin reikšminga Europos Sąjungos raidos ir plėtros sąlygomis: būtent Europos Sąjungoje *inovacijų aktyvinimas* yra vertintinas kaip ypač aktuali tolimesnės socialinės ekonominės raidos ir mokslo bei technologijų pažangos problema.

Inovacijų aktyvinimas yra esminė prielaida užtikrinti Europos Sąjungos ekonominės sistemos konkurencingumą globalizacijos aplinkoje.

Inovacijų aktyvinimo Europos Sąjungoje dėlei yra būtina *kryptingai plėtoti ir efektyviai panaudoti inovacijų potencialą*. Inovacijų potencialo Europos Sąjungoje plėtojimas ir efektyvus panaudojimas yra esminė sąlyga ne tik tobulinti *Europos Sąjungos ekonomiką*, bet ir svarbus veiksnys sėkmingai sprendžiant *aktualias ekonominės raidos ir technologijų pažangos problemas globaliniu mastu*: inovacijų potencialo Europos Sąjungoje reikšmingumą ekonominei raidai ir technologijų pažangai viso pasaulio mastu nulemia šiuolaikinis Europos Sąjungos vaidmuo ir jos įtaka globaliniu mastu vykstantiems pokyčiams.

Inovacijų potencialo Europos Sąjungoje kryptingo plėtojimo ir efektyvaus panaudojimo klausimai šiuo metu yra vertinami kaip išskirtinai *aktualūs* tiek *teorine*, tiek ir *praktine* prasme, šiems klausimams yra skiriamas labai didelis dėmesys daugelyje mokslinių tyrimų ir praktinių darbų.

Kartu pastebėtina, kad kai kurių aktualių klausimų aptarimui ir sprendimui iki šiol buvo skiriamas aiškiai nepakankamas dėmesys:

- mokslinėje literatūroje iki šiol nebuvo pasiūlyta *inovacijų potencialo Europos Sąjungoje dimensija*, orientuota į Europos Sąjungos, kaip sudėtingos kultūrinės, ekonominės, technologinės, taip pat politinės ir socialinės sistemos ir erdvės, *ypatumų* išryškirimą,

- inovacijų inicijavimo, skleidimo ir įgyvendinimo praktikoje nėra reikiamu mastu atsižvelgiama į daugialypes *sinergetinių efektų* gavimo ir raiškos galimybes, tame tarpe į tas galimybes, kurios yra *išskirtinai* charakteringos Europos Sąjungai,
- šiuolaikinėse teorijose, skirtose inovacijoms ir jų vadybai, nėra reikiamu mastu išnagrinėtos galimybės įvairių *sinergetinių efektų* pagrindu kurti ir įgyvendinti inovacijas, orientuotas į *esminius technologinius proveržius* bei į *kokybinius pokyčius* šiuolaikinei visuomenei reikšmingose gyvenimo srityse,
- tiek praktinėje veikloje, tiek ir šiuolaikinėse teorijose stokojama dėmesio tokiam inovacijų aktyvinimo požiūriu reikšmingam reiškiniui, kaip *tarptautinių tinklų tipo organizacijų kūrimasis ir veiklos plėtojimas*,
- nėra suvokiama, kad tarptautinėje ekonomikoje iš esmės vyksta *transformacija į tinklų tipo ekonominę sistemą* ir nėra įvertinamas šios transformacijos poveikis į situaciją *inovacijų aktyvinimo srityje*.

Minėtų klausimų sprendimui skirtos idėjos bei autoriaus atliktų tyrimų rezultatai yra išdėstyti šioje publikacijoje.

Publikacijos tikslas – atskleisti naujas galimybes aktyvinti inovacijas bei kryptingai plėtoti inovacijų potencialą Europos Sąjungoje, ypač atsižvelgiant į šiuolaikinius globalizacijos bei į žiniomis grindžiamos visuomenės kūrimosi iššūkius.

Pagrindiniai publikacijos uždaviniai:

- identifikuoti globalizacijos procesų sąlygojamus iššūkius *inovacijų aktyvinimui* bei apibrėžti *inovacijų potencialo Europos Sąjungoje sąvoką*,
- išryškinti svarbiausius *inovacijų potencialo Europos Sąjungoje ypatumus*,
- įvertinti *sinergetinių efektų* gavimo ir raiškos galimybes, atsirandančias *tarptautinių tinklų tipo organizacijų* kūrimosi ir plėtros sąlygomis, atskleisti *tarptautinių tinklų* vaidmenį *inovacijų aktyvinimui*,
- apibūdinti tarptautinėje ekonomikoje vykstančias *naujo tipo transformacijas*, išreiškiančias *tarptautinių tinklų įsivyravimą bei įtakos didėjimą*.

Inovacijų potencialui Europos Sąjungoje, taip pat naujo tipo transformacijoms tarptautinėje ekonomikoje skirti teiginiai yra pateikiami detalai.

INOVACIJŲ POTENCIALAS EUROPOS SAJUNGOJE: SAMPRATA, PLĖTOJIMO IR EFEKTYVAUS PANAUDOJIMO IŠŠŪKIAI GLOBALIZACIJOS SĄLYGOMIS

Europos Sąjunga, jos socialinė ir ekonominė sistema įgauna vis didesnę vaidmenį šiuolaikiniame pasaulyje ir vis labiau įtakoja socialinę, ekonominę ir technologijų pažangą globaliu mastu. Savo ruožtu, Europos Sąjungos raidos perspektyvas žymiu mastu nulemia pačioje Europos Sąjungoje sukauptas *inovacijų potencialas: inovacijų potencialo* bei jo tolimesnio plėtojimo galimybių ir perspektyvų įvertinimas yra pagrindas suvokti ir spręsti aktualias socialinės, ekonominės ir technologijų pažangos Europos Sąjungoje problemas.

Europos Sąjungos inovacijų potencialas turi būti vertinamas kaip *esminis globalių pokyčių šiuolaikiniame pasaulyje veiksnys*, o tai reiškia, kad sugebėjimas adekvačiai suvokti ir tinkamai spręsti tiek mokslines, tiek ir praktines problemas *inovacijų potencialo plėtros, stiprinimo ir efektyvaus panaudojimo srityje* žymiu mastu nulemia visos Europos Sąjungos ir jos vaidmens globaliose sistemose perspektyvas.

Siekiant kryptingai plėtoti ir efektyviai panaudoti Europos Sąjungos inovacijų potencialą yra būtina sugebėti atsakyti į kelis klausimus:

- kaip apibrėžti *inovacijų potencialo sąvoką* ir kaip apibūdinti *inovacijų potencialo įtaką Europos Sąjungos socialinei ir ekonominei raidai*?
- į kokius iššūkius turėtų būti orientuojamas Europos Sąjungos inovacijų potencialas, tame tarpe – globalizacijos aplinkoje?
- kokie yra *svarbiausieji Europos Sąjungos inovacijų potencialo elementai*, kaip būtų galima *tobulinti patį potencialą ir didinti jo panaudojimo efektyvumą*?

Šie klausimai įvairiais aspektais yra nagrinėjami daugelyje mokslo darbų (Calori, R., Atamer, T., Nunes, P., 1999; Cohendet, P., Stojak, L., 2005; Currie, W., 2000; David, P.A., Foray, D., 2002; Ein-Dor, P., Myers, M., Raman, K.S., 2004; Goeransson, B., Soedeberg, J., 2005; Grace, A., Butler, T., 2005; Huseman, R.C., Godman, J.P., 1999; Leydesdorff, L., 2004; Melnikas, B., 2002; Perraton, J., 2001; Steinmueller, W.E., 2002).

Kartu pažymėtina, jog *kompleksinis požiūris į Europos Sąjungos inovacijų potencialą, kaip į sistemą*, iki šiol nėra suformuotas. Beje, tokio kompleksinio požiūrio nebuvimas yra viena iš priežasčių, kad Europos Sąjungoje stokojama kryptingos ir realistiškais strateginiais sprendimais grindžiamos veiklos, kuri būtų orientuota į *modernaus inovacijų potencialo sukūrimą ir efektyvų panaudojimą visos Europos Sąjungos mastu*.

Galima teigti, jog *kompleksinio požiūrio į Europos Sąjungos inovacijų potencialą, kaip į sistemą*, suformavimas ir įgyvendinimas yra *labai svarbi prielaida* aktyvinti įvairiapusiškos integracijos procesus visose socialinės ekonominės raidos ir technologijų pažangos Europos Sąjungoje srityse. Tai, tuo pačiu reiškia, kad *Europos Sąjungos inovacijų potencialo, kaip sistemos, kryptingas plėtojimas ir efektyvus panaudojimas* yra suvoktini kaip *svarbi mokslinio nagrinėjimo ir praktinių darbų sritis*.

Europos Sąjungos inovacijų potencialo sąvoka pačiu bendriausiuoju atveju gali būti apibrėžta taip: *Europos Sąjungos inovacijų potencialas – tai Europos Sąjungoje, kaip sistemoje, sukaupta visuma galimybių, skirtų inicijuoti, skleisti ir įgyvendinti įvairaus pobūdžio socialines, ekonomines ir technologines inovacijas, reikšmingas reaguojant į naujus iššūkius ir reikalavimus, pasireiškiančius globalioje aplinkoje*.

Toks apibrėžimas gali būti laikomas *universalium*, tuo labiau, kad juo yra išreiškiami keli *akcentai*, parodantys būtent *universalųjį* šio apibrėžimo pobūdį:

- yra pažymimas *reagavimas į iššūkius ir naujus reikalavimus*, kurie išryškėja globalioje aplinkoje,
- inovacijų potencialas suvokiamas kaip *visuma galimybių*, skirtų inicijuoti, skleisti ir įgyvendinti inovacijas įvairiose gyvenimo srityse,
- inovacijų potencialas yra siejamas su *visa Europos Sąjungos sistema*.

Pažymėtina, kad pati Europos Sąjunga gali būti iš esmės apibūdinama dvejopai (Europos Sąjunga kaip *valstybių organizacija* ir Europos Sąjunga, kaip *daugiadimensinė tarptautinė socialinių, kultūrinių, informacinių, ekonominių ir kitaip identifikuojamų erdvių sistema*), todėl ir *požiūriai* į Europos Sąjungos inovacijų potencialą taip pat gali būti *dvejopi*:

- *inovacijų potencialas*, charakteringas Europos Sąjungai kaip *valstybių organizacijai*: šiuo atveju Europos Sąjungos inovacijų potencialas yra vertintinas kaip *visose Europos Sąjungos šalyse turimų potencialų visuma*,
- *inovacijų potencialas*, charakteringas Europos Sąjungai kaip *daugiadimensinei tarptautinei socialinių, kultūrinių, informacinių, ekonominių ir kitaip identifikuojamų erdvių sistemai*: šiuo atveju Europos Sąjungos inovacijų potencialas yra vertintinas kaip *bendras visuminėse socialinėse, kultūrinėse, informacinėse, ekonominėse ir kitaip identifikuojamose erdvėse turimas inovacijų potencialas*.

Dvejopi požiūriai leidžia atskleisti įvairias paties inovacijų potencialo kūrimo, plėtojimo bei modernizavimo galimybes, taip pat įvairius variantus politikos, kuri turėtų būti įgyvendinama Europos Sąjungoje inovacijų aktyvinimo dėlei.

Europos Sąjungos inovacijų potencialas turi būti suvokiamas kaip *labai sudėtinga sistema*: tokio suvokimo galimybę ir tikslingumą patvirtina dvi aplinkybės:

- Europos Sąjungos inovacijų potencialas pasižymi *daugialypėmis orientacijomis*,
- Europos Sąjungos inovacijų potencialas pasižymi *sudėtinga struktūra*.

Europos Sąjungos inovacijų potencialo *orientacijų daugialypiskumą* galima apibūdinti ištyškinant šio potencialo pagrindu inicijuojamų, skleidžiamų bei įgyvendinamų *inovacijų bei poreikių tokioms inovacijoms įvairovę*. Beje, inovacijų bei jų poreikių įvairovės charakteristikos leidžia *kompleksiškai* apibūdinti *inovacijų potencialo raidos ir panaudojimo rezultatus*.

Inovacijų ir poreikių inovacijoms įvairovę galima apibūdinti, išryškinant šias aplinkybes:

1. Europos Sąjungos inovacijų potencialas turi būti orientuotas į inovacijas *visose* socialinės ekonominės raidos bei technologijų pažangos srityse, taip pat politiniame gyvenime ir kultūroje:
 - inovacijos *socialinės raidos* srityje turi būti orientuotos į *humanistinių ir demokrati-
nių vertybių* sklaidą ir realų įtvirtinimą, tuo pačiu siekiant realiai sukurti *naujo tipo
žiniomis grindžiamą visuomenę*,
 - inovacijos *ekonominės raidos* srityje turi būti orientuotos į *itin modernios ir konkuru-
ringos ekonomikos* sukūrimą, suvokiant, jog šioje ekonomikoje turi vyrėti *žinių
ekonomikos* modeliai ir standartai,
 - inovacijos *technologijų pažangos* srityje turi būti orientuotos į *kokybiškai naujo ly-
gio technologijų* sukūrimą ir paskleidimą įvairiose gyvenimo srityse, visų pirma –
sukuriant Europos Sąjungoje *naujo tipo alternatyvią energetiką* ir *itin modernią
technologiskai orientuotą produktų gamybos pramonę*,
 - inovacijos *politinio gyvenimo* srityje turi būti orientuotos į tai, kad tiek kiekvienoje
Europos Sąjungos valstybėje, tiek ir Europos Sąjungoje visumoje būtų realiai plė-
tojama *pilietinė visuomenė*, kad būtų realiai įgyvendinamos *žmogaus teisės ir laisvės*
ir kad kiekvienoje valstybėje būtų įgyvendinama *realioms visuomenės reikmėms
adekvati politika*,
 - inovacijos *kultūroje* turi būti orientuotos į *aukštos moralės* įtvirtinimą bei į *eko-
logiškos gyvenamos ir dorovingos elgsenos standartų* paskleidimą visose gyvenimo
srityse;
2. Europos Sąjungos inovacijų potencialas turi būti orientuotas į *visai* Europos Sąjun-
gai aktualių problemų sprendimą, tame tarpe prioritetą teikiant itin reikšmingomis laikyti-
noms problemoms:
 - *nepakankamų ekonominių galimybių*, skirtų palaikyti ir toliau didinti aukšto gerbū-
vio ir socialinio komforto standartus, problemos (šių problemų esmė yra ta, kad
Europos Sąjungoje vis mažesniu mastu sugebama palaikyti ir toliau didinti susi-
klosčiusius gerbūvio ir socialinio komforto standartus, kurie turėtų būti prieinami
kiekvienam gyventojui: negebėjimas spręsti šias problemas gali sukelti nepagei-
dajamus pernelyg didelės socialinės diferenciacijos reiškinius ir įvairias neigia-
mas socialines bei ekonomines pasekmes),
 - *europinės kilmės produktų nepakankamo konkurencingumo tarptautinėse ir globalio-
se rinkose* problemos (šių problemų esmė yra ta, jog Europos Sąjungoje gana spar-

čiai didėja gamybos kaštai beveik visuose ekonomikos sektoriuose, tuo tarpu, kai produkcijos kokybės gerėjimo tempai ir mastai nėra pakankamai dideli: dėl šios priežasties europinės kilmės produktai gana dažnai praranda savo konkurencinius pranašumus),

- *energetinių ir žaliavų išteklių deficito ir pabrangimo* problemos (šių problemų esmė yra ta, jog Europos Sąjungos ekonominė sistema yra labai smarkiai įtakojama vis labiau brangstančių energetinių ir žaliavų išteklių importo sąlygų, o taip pat ir tų aplinkybių, kuriomis išreiškiamas vis labiau didėjantis šių išteklių deficitas),
- *ekologinės* problemos, pasireiškiančios iš esmės visuose Europos Sąjungos regionuose ir visose visuomenės gyvenimo srityse,
- įvairiomis formomis pasireiškiančios *saugumo* problemos, tame tarpe – *viešojo saugumo*, taip pat saugumo problemos teisine, socialine, žmogaus teisių ir laisvių apsaugos bei ekologine prasme, saugumo problemos, pasireiškiančios kitomis formomis (pažymėtina, kad šiuolaikinėje visuomenėje saugumo užtikrinimas įgauna prioritetinės vertybės prasmę, todėl inovacijų orientavimas į saugumo užtikrinimą yra vertintinas kaip savaime suprantamas prioritetas; pažymėtina dar viena per visą žmonijos istoriją pasireiškusi aplinkybė: esminės inovacijos, visais laikais lėmusios žmonijos pažangą, įvairiomis formomis buvo siejamos su saugumo užtikrinimu, tame tarpe – militarinėmis formomis);

3. Europos Sąjungos inovacijų potencialas turi būti orientuotas į *darnią ir harmoningą* tiek visos Europos Sąjungos plėtrą, tiek ir į Europos Sąjungos, kaip sistemos, *pritaikymą* prie globalios aplinkos bei prie globaliu mastu vykstančių kokybinių pokyčių:

- inovacijų potencialas turi būti orientuotas į *harmoningą regionų raidą* Europos Sąjungoje: kiekvienas regionas viena vertus, turi būti suvokiamas kaip *unikalus* ir pasižymintis *specifine specializacija*, kita vertus, turi būti suvokiamas kaip *adekvatus bendriesiems modernumo standartams* ir tuo pačiu vertinamas kaip *konkurencingas* bendroje Europos Sąjungos erdvėje,
- Europos Sąjungos inovacijų potencialas turi būti orientuotas į aktyvų panaudojimą sprendžiant socialines, ekonomines, ekologines, taip pat saugumo ir kitas problemas *globaliu mastu*, tuo pačiu užtikrinant Europos Sąjungos, kaip sistemos, gebėjimą *pritaikyti prie globalios aplinkos*.

Nurodytosios, taip pat ir kitos charakteristikos leidžia atskleisti Europos Sąjungos inovacijų potencialo *orientacijų daugialypiškumą*. Iš kitos pusės, Europos Sąjungos inovacijų potencialas gali būti apibūdintas ir kitu būdu – išryškinant paties potencialo *struktūros sudėtingumą*: inovacijų potencialo struktūros charakteristikos leidžia apibūdinti tiek *pagrindinius inovacijų potencialo elementus*, tiek ir *inovacijų inicijavimo, kūrimo ir skleidimo galimybes*, o tuo pačiu – apibūdinti *gebėjimus* inovacijų kūrimui ir skleidimui, *prielaidas* plėtoti inovacijų kūrimą ir skleidimą bei *sąlygas* efektyviai panaudoti patį inovacijų potencialą.

Apibūdintosios charakteristikos bei jų panaudojimas leidžia ne tik suvokti paties inovacijų potencialo *sudėtingumą*, bet ir atskleisti galimybes *aktyvinti* inovacijų kūrimą, skleidimą ir įgyvendinimą. Pažymėtini keli esminiai dalykai:

1. Europos Sąjungos inovacijų potencialo *struktūroje*, kaip svarbiausieji, yra išskirtini tokie *elementai*:

- Europos Sąjungoje sukaupti *žmogiškieji ištekliai*, kurių struktūroje gana reikšmin-

ga dalis yra būtent tokie žmogiškieji ištekliai, kurie yra ypač orientuoti į įvairaus pobūdžio kūrybinę veiklą, į įvairias iniciatyvas bei inovacijas: tokių žmogiškųjų išteklių buvimas sudaro realias sąlygas inovacijų atsiradimui ir aktyvinimui,

- Europos Sąjungoje yra sukurta *moderni pramonės ir paslaugų materialinė bazė ir technologinė infrastruktūra*, taip pat ir infrastruktūra, reikalinga moksliniams tyrimams, eksperimentinei veiklai, praktiniam inovacijų įgyvendinimui,
 - Europos Sąjungoje yra sukurta *inovacijų rėmimui ir skatinimui visose srityse skirta infrastruktūra*, taip pat į inovacijas orientuota *švietimo, mokslo ir studijų* (tame tarpe – universitetinių ir neuniversitetinių studijų) sistema,
 - Europos Sąjungoje yra sukurta inovacijoms skatinti ir aktyvinti palanki politinė, socialinė, psichologinė, teisinė, organizacinė aplinka, taip pat inovacijoms skatinti ir aktyvinti skirta *viešosios vadybos ir administravimo infrastruktūra*;
2. Europos Sąjungos inovacijų potencialo plėtojimo ir panaudojimo efektyvinimo galimybes nulemia Europos Sąjungos erdvėje susiklosčiusių *kultūrų potencialas* ir šių *kultūrų įvairovė*:
- Europos Sąjungos erdvėje susiklosčiusios ir pasklidusios kultūros gali būti *identifikuojamos* atsižvelgiant į *daugialypius požymius* (įvairios etninės kultūros, skirtinga *konfesinė* kilme pasižyminčios kultūros, įvairių ir įvairiai apibrėžiamų *visuomenės grupių ir sluoksnių* kultūros, taip pat įvairioms *profesinėms* veikloms, skirtingiems *regionams* būdingos kultūros): *kultūrų įvairovės* aplinkybių suvokimas yra išskirtinai svarbus veiksnys plėtojant inovacijas,
 - įvairūs ir įvairiai identifikuotinių kultūrų *dariniai* akumuliuoja *skirtingas galimybes* plėtoti inovacijų potencialą ir jį efektyviai panaudoti: inovacijų skatinimo ir aktyvinimo dėlei yra būtina *kompleksiškai panaudoti* tas galimybes, kurias nulemia *skirtingų kultūrų sąveika bei junginiai* (pastaroji aplinkybė yra vertintina kaip prioritinė sąlyga plėtoti inovacijų potencialą Europos Sąjungoje).

Apibendrinant išdėstytus teiginius galima pažymėti, kad Europos Sąjungos inovaciniam potencialui charakteringos daugialypės orientacijos bei struktūros sudėtingumas atspindi esminius požymius, į kuriuos yra būtina atsižvelgti sprendžiant aktualias inovacijų skatinimo ir aktyvinimo problemas reaguojant į globalizacijos iššūkius ir reikalavimus.

SINERGETINIAI EFEKTAI PLĖTOJANT IR MODERNIZUOJANT INOVACIJŲ POTENCIALĄ EUROPOS SAJUNGOJE

Inovacijų prigimtis įvairiapusiškai atskleista daugelyje teorijų, kuriose yra parodyta, kad inovacijos iš esmės yra grindžiamos *sinergetinių efektų paieška ir panaudojimu*. Tai reiškia, kad Europos Sąjungos inovacijų potencialo kūrimo, plėtojimo ir efektyvaus panaudojimo problemų suvokimas ir sprendimas reikalauja pirmąjį dėmesį skirti būtent *sinergetinių efektų paieškos ir panaudojimo* skatinimui ir aktyvinimui.

Kaip žinia, *sinergetiniai efektai* yra gaunami *sujungiant į bendrą sistemą skirtingos kilmės elementus* ir tuo pagrindu sukuriant *kokybiškai naują situaciją*, pasiekiant *kokybiškai naujus tikslus* ar gaunant *kokybiškai naujus rezultatus*. Suvokiant, kad Europos Sąjungos socialinėse, ekonominėse ir kultūrinėse erdvėse egzistuoja *itin didelės galimybės sudaryti prielaidas* turėti įvairiausių *sinergetinius efektus*, *Europos Sąjungos inovacijų potencialo kryptingą plėtoją* ir *efektyvų panaudojimą* galima vertinti ypač *optimistiškai*.

Vertinant Europos Sąjungos inovacijų potencialo kryptingo plėtojimo ir efektyvaus panaudojimo perspektyvas, galima pažymėti kelias svarbiausias *sinergetinių efektų gavimą* nulemiančias aplinkybes:

- aplinkybės, kurias sąlygoja Europos Sąjungos erdvėje susiklosčiusių ir pasklidusių kultūrų *sąveika*: etninių, konfesinių, socialinių, profesinių, demografinių, regioninių ir kitų požymių įvairovė pasižyminčių kultūrų ir mentalitetų *sąveika* nulemia itin didesles galimybes, kad Europos Sąjungos erdvėje sparčiai ir dideliu mastu vyktų *naujų gyvenimo būdo modelių ir socialinės elgsenos stereotipų*, taip pat *naujų vertybių formavimosi ir pasklidimo procesai* (šie procesai charakterizuoja inovacijas visose politinio, socialinio, ekonominio, kultūrinio gyvenimo srityse ir atspindi didžiules galimybes visapusiškai plėtoti inovacijų potencialą),
- aplinkybės, kurias sąlygoja Europos Sąjungos erdvėje turimų *žmogiškųjų išteklių intelektualiniai bei kūrybiniai gebėjimai ir įvairios gyvenimo bei veiklos sritis apimančių mokslinių ir praktinių žinių kiekybė ir struktūra*: turimų žmogiškųjų išteklių gebėjimų bei įvairiose srityse sukaupėtų žinių sujungimas nulemia galimybes *kurti ir panaudoti naujas žinias*, tuo pačiu – visapusiškai skatinti ir skleisti *inovacijas*,
- aplinkybės, kurias nulemia Europos Sąjungoje turimas *pramonės ir kitų ekonomikos sektorių technologinis potencialas*, įvairioms *gamyboms bei paslaugoms* plėtoti skirti *gamybiniai pajėgumai* ir šių pajėgumų panaudojimui taikytina infrastruktūra: Europos Sąjungoje turimo technologinio potencialo elementų, įvairių gamybinių pajėgumų bei infrastruktūros grandžių sujungimai įvairiais deriniais į tarpusavyje sąveikaujančius naujus darinius sudaro labai reikšmingas prielaidas kurti ir plėtoti *kokybiškai naujas gamybos ir paslaugų sistemas*, kurios gali veikti naujų organizacinių formų pagrindu ir kuriose gali būti kuriami *kokybiškai nauji produktai*,
- aplinkybės, kurias nulemia Europos Sąjungoje sukurta *tolimesnei integracijai* panaudotina *politinių sprendimų priėmimo sistema*, taip pat *organizacinė, teisinė, informacinė, ekonominė infrastruktūra*: Europos Sąjungoje yra itin daug realių galimybių *koncentruotai ir kryptingai* panaudoti žmogiškuosius, finansinius, materialinius ir kitus išteklius bei *koordinuoti stambiu tarptautiniu mastu* įgyvendinamus inovatyvius projektus ir priemones, reikšmingas *visai Europos Sąjungai* ir orientuotas į *ilgalaikius kokybinio pobūdžio pokyčius* (galima teigti, kad Europos Sąjungoje yra sukauptas sinergetiniams efektams gauti palankus *politinių sprendimų ir organizacinių bei administracinių gebėjimų potencialas*, kuris gali būti panaudotas inicijuoti ir įgyvendinti stambaus masto inovacijas),
- aplinkybės, kurias nulemia *tarptautinių ryšių bei bendradarbiavimo plėtojimo globaliose erdvėse patirtis*, kuri yra sukaupta Europos Sąjungos šalių institucijų, įmonių ir organizacijų veiklos praktikoje: *bendradarbiavimo tarpusavyje* bei globaliose erdvėse patyrimas, taip pat *susiklosčiusių ryšių sistemos* yra vertintinos kaip svarbi prielaida įvairiapusiškai skatinti ir aktyvinti inovacijas.

Nurodytosios aplinkybės leidžia atskleisti *perspektyvas* plėtoti Europos Sąjungoje sinergetinių efektų paieškos bei efektyvaus panaudojimo procesus, tuo pačiu – plėtoti inovacijų potencialą. Kartu pabrėžtina, kad iš esmės visais nurodytųjų aplinkybių raiškos atvejais inovacijų skatinimas, kūrimas ir skleidimas gali būti grindžiami taip vadinamų *daugiadimensinių tarptautinių tinklų* kūrimu ir plėtojimu.

Galima teigti, jog sinergetinių efektų paieškos ir panaudojimo pagrindas yra būtent *daugiadimensinių tarptautinių tinklų*, kuriuos sudaro pačių įvairiausių specializacijų, įvairaus

pobūdžio ir įvairiomis formomis veikiančios įmonės, įstaigos, institucijos, kitos organizacijos, taip pat įvairiai apibrėžiami individai bei kiti subjektai, *kūrimasis bei veiklos plėtojimas*. Pastebėtina ir tai, jog minėtų tinklų veiklą itin smarkiai gali įtakoti šiuolaikinių *informacinių ir telekomunikacinių technologijų* panaudojimas bei šiuolaikinių *automatizavimo ir robotizavimo priemonių* įgyvendinimas.

TARPTAUTINIŲ TINKLŲ KŪRIMAS IR PLĖTOJIMAS AKTYVINANT INOVACIJAS

Tarptautinių tinklų kūrimas ir plėtojimas yra vertintinas kaip *prioritetinė kryptis* skatinant ir aktyvinant inovacijas bei didinant įvairiose srityse veikiančių subjektų veiklos efektyvumą globalizacijos sąlygomis bei kuriantis žiniomis grindžiamai visuomenei bei žinių ekonomikai.

Itin reikšmingais *daugiadimensinių tarptautinių tinklų* kūrimosi ir veiklos plėtojimo *atvejais*, įtakojančiais inovacijų skatinimą ir aktyvinimą Europos Sąjungoje globalizacijos aplinkoje, yra laikytini tokie:

- *pramonės ir paslaugų teikimo sistemos*, pasižyminčios *kompleksiniu pobūdžiu* ir veikiančios *tarptautinių tinklų* pavidalu ; tokiose sistemose gali būti masiškai įgyvendinamos informacinės ir telekomunikacinės technologijos bei automatizavimo ir robotizavimo priemonės ir turi būti kuriami ir skleidžiami *kokybiškai nauji produktai*,
- *tarptautinių tinklų* pavidalu veikiančios *žmogiškųjų išteklių ugdymui* skirtos *kompleksinio pobūdžio sistemos*, kuriose yra siekiama akumuliuoti *žiniomis grindžiamos visuomenės* kūrimo poreikius realizuojančias *švietimo, mokslo ir studijų bei technologijų pažangos visose gyvenimo srityse funkcijas* bei sudaryti prielaidas *realiai įgyvendinti „mokymosi visą gyvenimą“ principą*,
- *tarptautinių tinklų* pavidalu veikiančios *sistemos*, orientuotos į *esminius proveržius* ir į *kokybiškai naujų situacijų sudarymą* įvairiose gyvenimo srityse.

Minėtosios *tarptautinių tinklų* pavidalu veikiančios *sistemos* iš esmės gali būti vertinamos kaip itin svarbūs *modeliai*, taikytini Europos Sąjungos inovacijų potencialo tolimesnio modernizavimo dėlei.

Pramonės ir paslaugų teikimo sistemos, pasižyminčios *kompleksiniu pobūdžiu* ir veikiančios *tarptautinių tinklų pavidalu*, yra orientuotos į *sinergetinius efektus* bei į *inovacijų kūrimą* ir *skleidimą* keliais požiūriais:

- tokiuose tinkluose į *bendros veiklos sistemas* gali būti sujungtos įvairaus profilio, įvairiomis formomis ir skirtingose šalyse bei rinkose veikiančios pramonės, prekybos, logistikos, transporto įmonės, finansų ir draudimo verslo subjektai, taip pat įvairios įmonės ir organizacijos, atliekančios marketingo, audito, konsultavimo, juridinio aptarnavimo, personalo parinkimo ir parengimo bei kitas funkcijas, kitos įmonės, įstaigos ir organizacijos, įvairūs individai: tokiuose tinkluose gali būti įgyvendintos *naujos ir itin inovatyvios organizacinės ir valdymo formos*, reikalingos *partnerystei* ir *bendradarbiavimui* plėtoti, taip pat *naujos organizacinės struktūros* bei *nauji valdymo, savireguliacijos, planavimo ir veiklos koordinavimo metodai* bei *strateginių sprendimų priėmimo modeliai*,
- tokiuose tinkluose gali būti kuriami *naujo tipo produktai*, tame tarpe – įvairūs *kompleksinio pobūdžio produktai*, kurių esmė yra ta, jog kaip *produktas* yra suvokiama tam tikra *nauja veiklos sistema*, orientuota į *naujo tipo rezultatus* ir į *kokybinius pokyčius* tokių rezultatų panaudojimo srityje (beje, akcentas, išreiškiantis būtent *kompleksi-*

ņī produktų pobūdį, leidžia išryškinti sinergetiniais efektais grindžiamų inovacijų sukūrimą ir įgyvendinimą),

- tokiuose tinkluose gali būti sukuriamos ir panaudojamos *naujo tipo* ir itin *inovatyvios technologijos* bei *organizacinės formos*, visų pirma – technologijos, orientuotos į *tarptautinio elektroninio verslo* bei *gamybos, logistikos ir prekybos technologinių procesų automatizavimo ir robotizavimo* idėjų įgyvendinimą.

Pramonės ir paslaugų teikimo sistemų, kaip tarptautinių tinklų, kūrimas ir plėtojimas akumuluoja didžiulį inovacijų potencialą dar ir dėl to, kad gali *skatinti kokybiškai naujo technologinio lygio ekonomikos* susiformavimą globaliose erdvėse. Tokioms ekonomikoms gali būti būdingas *naujo tipo kompleksinių produktų*, kurių ir paskleidžiamų panaudojant naujo tipo technologijas, pasklidimas ir vartojimas. Beje, *naujo tipo kompleksinių produktų* tarpe itin reikšmingais laikytini tokie:

- naujai kuriamos ir sukurtos *tarptautinės gamybinių ir aptarnavimo pajėgumų sistemos*, skirtos kurti, gaminti bei globaliose erdvėse masiškai skleisti, tiražuoti, paskirstyti, taip pat aptarnauti *naujus masiniam vartojimui skirtų pramoninių gaminių modelių bei tipus* (pavyzdžiui, gamybinių ir aptarnavimo pajėgumų sistemos, kurioms funkcionuojant yra pagaminama ir paskleidžiama nauja tam tikro automobilių modelio serija, tam tikras lėktuvo tipas, tam tikras pramoninės ar technologinės įrangos tipas, taip pat tam tikras buitinės technikos tipas, tam tikri baldų, drabužių, kitų plataus vartojimo reikmenų tipai, tam tikri maisto produktai, kiti panašaus pobūdžio masiniam vartojimui skirti gaminiai),
- naujai kuriamos ir sukurtos *įvairios energijos gamybos bei gamtos išteklių gavybos, transportavimo, perdirbimo, paskirstymo bei pateikimo vartotojams* sistemos (pavyzdžiui, naftos, dujų, kitų gamtos išteklių gavybai ir transportavimui, taip pat elektros energijos, šilumos gamybai ir perdavimui ar vandens perdavimui, paskirstymui ir pateikimui vartotojams skirtos sistemos, tame tarpe – tarptautinės sistemos),
- naujai kuriamos ir sukurtos *įvairaus tipo transporto*, tame tarpe – *multimodalinio transporto* sistemos,
- naujai kuriamos ir sukurtos *urbanistinės* sistemos (miestai, jų rajonai, gyvenvietės, stambios pramoninės zonos),
- *įvairaus pobūdžio gamybinės paskirties bei paslaugų pajėgumai*, tame tarpe *įvairiuose pramonės, žemės ūkio, kituose gamybiniuose sektoriuose bei įvairiuose kultūros, švietimo, sveikatos apsaugos sektoriuose ir kitose sferose*.

Pramonės ir paslaugų teikimo sistemų, kaip tarptautinių tinklų, kūrimas ir plėtojimas skatina *kokybiškai naujo technologinio lygio ekonomikos* formavimąsi dar ir ta prasme, jog leidžia smarkiai aktyvinti *sąveiką ir partnerystę* tarp tų sistemų, kuriose prioritetiškai atliekamos *verslo funkcijos*, ir tų sistemų, kurios veikia *įvairiose mokslinių tyrimų, švietimo, studijų ir kultūros srityse*. Tokios sąveikos ir partnerystės pasėkoje gali būti kuriami ir plėtojami *kokybiškai aukštesnės pakopos tarptautiniai tinklai* – tai *žmogiškųjų išteklių ugdymui skirtos kompleksinio pobūdžio sistemos*, kurios turėtų būti orientuotos į *žiniomis grindžiamas visuomenės ir žinių ekonomikos sukūrimo* reikmes.

Tarptautinių tinklų pavidalu veikiančios žmogiškųjų išteklių ugdymui skirtos kompleksinio pobūdžio sistemos pasižymi prioritetine orientacija į *žmogiškųjų išteklių nepertraukiamą ugdymą* adekvačiai *žiniomis grindžiamos visuomenės ir žinių ekonomikos* sukūrimo iššūkiams. Pagrindiniais tokių sistemų požymiais gali būti laikomi tokie:

- žmogiškųjų išteklių ugdymas yra grindžiamas „*mokymosi visą gyvenimą*“ principu, išreiškiančiu tai, kad kiekvienas žmogus turi turėti galimybes nepertraukiamai tobulėti visą savo gyvenimą ir kad tobulėjimas permanentiškai turi būti orientuotas į būsimuosius poreikius, kuriuos nulemia kultūros bei socialinė ekonominė raida, mokslo bei technologijų pažanga, taip pat visuomenės ir jos gyvenimo būdo pokyčiai,
- žmogiškųjų išteklių ugdymas turi būti prioritetiškai orientuotas į *kūrybinio potencialo formavimą* siekiant sudaryti prielaidas vis aktyvesniam *konstruktyvių ateities vizijų kūrimui* ir sėkmingam *ateities planų įgyvendinimui*,
- žmogiškųjų išteklių ugdymas turi būti suvokiamas kaip *nepertraukiamas kompleksinis procesas*, kuriuo yra *sujungiami* daugialypiai mokymosi ir studijų, taip pat kvalifikacijos tobulinimo įvairiose srityse procesai, dalyvavimo moksliniuose tyrimuose procesai, savarankiško individualaus ir grupinio analitinio ir projekcinio darbo, taip pat vykdytojiško ir vadovujančio darbo įvairiuose sektoriuose ir įvairiose pakopose procesai, įvairaus profilio žinių įsisavinimo, gebėjimų ir kompetencijų ugdymo procesai (ugdymas kaip *kompleksinis procesas* sudaro prielaidas kiekvienam žmogui formuotis kaip *harmoningai asmenybei*),
- į žmogiškųjų išteklių ugdymą turi būti *įtrauktos įvairios institucijos ir organizacijos*, kurios dalyvauja žmogiškųjų išteklių ugdyme kaip vykdančios mokymo, studijų, tyrimų, profesinio orientavimo ir konsultavimo funkcijas, taip pat *įvairios įmonės, įstaigos ir organizacijos*, kuriose vyksta žmonių darbinė veikla ir įgaunamas įvairaus pobūdžio patyrimas bei kompetencijos (visos nurodytosios institucijos, įmonės ir organizacijos turi *tarpusavyje sąveikauti* kaip *tinklas*, orientuotas į sinergetinius efektus ir inovacijas),
- žmogiškųjų išteklių ugdymas turi būti orientuotas į *internacionalizavimo prioritetus*, todėl į ugdymo procesą *įtrauktinos institucijos, įmonės ir organizacijos* turi veikti būtent kaip *tarptautiniai tinklai* (beje, tokių tarptautinių tinklų pagrindą turėtų sudaryti įvairūs *universitetų, tyrimų institutų, mokslo ir technologijų parkų, inovacinių centrų*, taip pat įvairių *technologiskai orientuotų klasterių* ir kitų panašių organizacijų *tarptautiniai tinklai*: būtent tokie tinklai yra itin svarbūs atsižvelgiant į žiniomis grindžiamos visuomenės bei žinių ekonomikos kūrimo reikmes).

Išvardintieji požymiai leidžia apibūdinti *tarptautinių tinklų pavidalu veikiančias žmogiškųjų išteklių ugdymui skirtas kompleksinio pobūdžio sistemas* ir suvokti tokių sistemų vaidmenį plėtojant inovacijas globalizacijos aplinkoje.

Tarptautinių tinklų pavidalu veikiančių sistemų charakteristikos dėlei būtina paminėti dar vieną tokių tinklų atvejį – tai *tarptautinių tinklų pavidalu veikiančios sistemos, orientuotos į esminius proveržius ir į kokybiškai naujų situacijų sudarymą įvairiose gyvenimo srityse*.

Į esminius proveržius ir į kokybiškai naujų situacijų sudarymą įvairiose gyvenimo srityse orientuotos sistemos, veikiančios *tarptautinių tinklų pavidalu*, yra išskirtinai svarbios būtent *globalizacijos aplinkoje*. Tokių sistemų svarbą ir ypatumus iliustruoja kelios aplinkybės:

- tokių sistemų, veikiančių tarptautinių tinklų pavidalu, paskirtis – užtikrinti, kad būtų konstruktyviai ir sėkmingai sprendžiamos globaliniu ar stambiu tarptautiniu mastu pasireiškiančios humanitarinės, ekologinės, tarptautinio saugumo, taip pat kitos politinės, socialinės, ekonominės, technologijų pažangos problemos, kurios yra suvoktinės kaip aktualios daugelio šalių visuomenei ir kurių sprendimas reikalauja aktyvaus tarptautinio bendradarbiavimo bei išteklių ir pajėgumų konsolidacijos,

- tokių sistemų, veikiančių tarptautinių tinklų pavidalu, struktūroje gali būti įvairios nacionalinės ir tarptautinės tiek valstybių organizacijos ir institucijos, tiek ir nevyriausybinės organizacijos, taip pat nacionalinio ir tarptautinio verslo bei viešojo sektoriaus subjektai, kūrybinės ir kitokios visuomeninės organizacijos, įvairūs individai ir jų grupės,
- tokių sistemų susikūrimo pagrindu gali būti koncentruojami įvairaus pobūdžio išteklių ir pajėgumai, reikalingi tam, kad būtų sėkmingai parengiami ir įgyvendinami *stambaus masto tarptautiniai projektai*, skirti esminiams proveržiams ir kokybiniams pokyčiams įvairiose srityse.

Galima teigti, jog *tarptautinių tinklų pavidalu veikiančios sistemos, orientuotos į esminius proveržius ir į kokybiškai naujų situacijų sudarymą įvairiose gyvenimo srityse*, gali būti vertinamos kaip *itin aukštos pakopos tinklai*: būtent tokie tinklai gali būti traktuojami kaip savo *inovacijų potencialu* galintys būti adekvatūs globalizacijos sąlygomis išryškėjantiems iššūkiams.

Apibendrinant išdėstytus teiginius galima dar kartą pažymėti, jog visos apibūdintos sistemos, veikiančios ar galinčios veikti tarptautinių tinklų pavidalu, yra traktuotinos kaip *perspektyvios organizacinės formos*, skirtos inovacijų aktyvinimui bei plėtojimui globalinėse erdvėse, ypač – Europos Sąjungos tolimesnės raidos ir plėtros sąlygomis. Tai reiškia, kad tokių tarptautinių tinklų kūrimas ir visapusiškas jų veiklos plėtojimas yra esminis prioritetas *aktyvinant ir skleidžiant inovacijas bei stiprinant inovacijų potencialą Europos Sąjungoje*.

IŠVADOS IR REKOMENDACIJOS

Esminė prielaida užtikrinti tolimesnį ekonomikos augimą bei spartesnę mokslo ir technologijų pažangą Europos Sąjungoje yra *inovacijų potencialo kryptingas plėtojimas bei efektyvus panaudojimas*.

Inovacijų potencialas Europos Sąjungoje yra suvoktinas kaip *ypač sudėtinga sistema*, kurioje yra akumuluotos *išskirtinai didelės galimybės* inicijuoti, kurti, skleisti ir įgyvendinti inovacijas visose šiuolaikinei visuomenei aktualiose socialinio ir ekonominio gyvenimo bei mokslo ir technologijų pažangos srityse.

Išskirtinai didelės galimybės aktyvinti inovacijas nulemia Europos Sąjungoje sukaupti žmogiškieji ir intelektualiniai išteklių, didžiuliai gamybiniai pajėgumai visose ekonomikos sektoriuose, išplėta mokslo, studijų bei inovacijoms aktyvinti skirta infrastruktūra, didžiulis praktinis patyrimas aukštųjų technologijų kūrimo ir skleidimo srityje, išplėtoti tarptautiniai ryšiai. *Svarbūs inovacijų aktyvinimo veiksniai* yra kultūrų įvairovė, susiklėsčiusios atvirumo ir demokratiškumo tradicijos, taip pat polinkiai tolimesnei integracijai ir aktyvesniam tarptautiniam bendradarbiavimui.

Išskirtinai didelės galimybės aktyvinti inovacijas sąlygoja Europos Sąjungoje susiklosčiusios prielaidos gauti ir tinkamai panaudoti daugialypius *sinergetinius efektus*, kuriuos sąlygoja *tarptautinių tinklų tipo organizacijų kūrimasis ir plėtojimas*.

Aktyvinant inovacijas ypač reikšmingais yra laikytini tokie tarptautiniai tinklai:

- *pramonės ir paslaugų teikimo* sistemos, pasižyminčios kompleksiniu pobūdžiu ir veikiančios tarptautinių tinklų pavidalu visuose šiuolaikinės ekonomikos sektoriuose,
- tarptautinių tinklų pavidalu veikiančios *žmogiškųjų išteklių ugdymui* skirtos kompleksinio pobūdžio sistemos, kuriose yra siekiama akumuluoti *žiniomis grindžiamos visuomenės kūrimo poreikius* realizuojančias *švietimo, mokslo ir studijų bei technologijų*

pažangos visose gyvenimo srityse funkcijas bei sudaryti prielaidas įgyvendinti „*mokymosi visą gyvenimą*“ principą,

- tarptautinių tinklų pavidalu veikiančios sistemos, orientuotos į *esminius proveržius* ir į *kokybiškai naujų situacijų sudarymą* įvairiose gyvenimo srityse.

Tokie tarptautiniai tinklai šiuolaikinėje tarptautinėje ekonomikoje gali tapti *vyraujančiais subjektais*.

Tarptautinių tinklų tipo organizacijų paplitimas nulemia *šiuolaikinės tarptautinės ekonomikos transformavimosi* į „*tinklų ekonomikos sistemą*“ neišvengiamumą.

„Tinklų“ ekonomikos sąlygomis gali pasireikšti *naujos aplinkybės*, įtakančios inovacijų inicijavimo, kūrimo, sklaidos ir įgyvendinimo procesus:

- konkurencijos formų transformacija į buvusių konkurentų sąveiką ir partnerystę,
- nacionalinių dimensijų reikšmingumo sumažėjimas,
- valstybių vaidmens ekonominiame gyvenime esminiai pokyčiai,
- strateginio planavimo ir programavimo reikšmingumo didėjimas.

Minėtosios aplinkybės yra itin svarbios vertinant tiek inovacijų aktyvinimo perspektyvas, tiek ir inovacijų potencialo plėtojimo prioritetus, reikšmingus Europos Sąjungos raidos ir plėtros iššūkių kontekste.

Inovacijų potencialo Europos Sąjungoje plėtojimo ir efektyvaus panaudojimo problemos yra labai sudėtingos, todėl jų suvokimas bei sprendimas reikalauja tolimesnių kompleksinių tyrimų.

LITERATŪRA

1. Boldrin, M., Canova, F. (2001), „Inequality and convergence in Europe's regions: reconsidering European regional policies”, *Economic Policy*, vol. 16, issue 32, p. 205.
2. Bond, E., Syropoulos, C., Winters, L.A. (2001), „Deepening of regional integration and multilateral trade agreements”, *Journal of International Economics*, vol. 53, issue 2, pp.335–361.
3. Calori, R., Atamer, T., Nunes, P. (1999) *The Dynamics of International Competition* – London, Sage Publications, 256 p.
4. Chortareas, G.E., Pelagidis, T. (2004), „Trade flows: a facet of regionalism or globalisation?” *Cambridge journal of economics*, vol. 28, pp. 253–271.
5. *Cultures in Central and Eastern Europe* / Ed. M. Bateman. (1997), Oxford, Boston, Butterworth – Heinemann, 238 p.
6. Cohendet, P., Stojak, L. (2005), „The digital divide in Europe. The economic and social issues related to “knowledge-based Europe”, *Futuribles: Analyse et Prospective*, issue 305, p.p. 5–28.
7. Currie, W. (2000), *The Global Information Society* – Chichester, John Wiley, 288 p.
8. David, P.A., Foray, D. (2002), „An introduction to the economy of the knowledge society”, *International Social Science Journal*, issue 171, pp. 5–9.
9. Dicken, P. (1998), *Global Shift: Transforming the World Economy* – London, Sage Publications; A. Paul Chapman Publishing, 512 p.
10. *Ekonomikos modernizavimas: nauji iššūkiai ir ekonominės politikos prioritetai. Kolektyvinė monografija* / Galinienė, B., Melnikas, B. ir kt. (2007) – Vilnius, Vilniaus universitetas, 514 p.
11. Ein-Dor, P., Myers, M., Raman, K.S. (2004) „IT industry and the knowledge economy: A four country study”, *Journal of Global Information Management*, vol. 12, issue 4, pp. 23–49.
12. Farnsworth, K. (2005), „Promoting business-centred welfare: International and European business perspectives on social policy”, *Journal of European Social Policy*, vol. 15, issue 1, p.p. 65–80.

13. Garrett, G., Mitchell, D. (2001), "Globalization, Government, Spending and Taxation in OECD Countries", *European Journal of Political Research*, vol. 39, N3 .
14. Gerber, J.(1999), *International Economics*-Amsterdam, Addison Wesley Longman, 512 p.
15. Ghose, A.K. (2004), "Global inequality and international trade", *Cambridge journal of economics*, vol. 28, issue 2, pp. 229–252.
16. Goeransson, B., Soederberg, J. (2005), "Long waves and information technologies – On the transition towards the information society", *Technovation*, vol. 25, issue 3, p.p. 203–211.
17. Grace, A., Butler, T. (2005), "Beyond knowledge management: Introducing learning management systems", *Journal of Cases on Information Technology*, vol. 7, issue 1, p.p. 53–70.
18. Hayo, B., Seifert, W. (2003), "Subjective economic well-being in Eastern Europe", *Journal of Economic Psychology*, vol. 24, issue 3, pp. 329–348.
19. Hofbauer, H.(2003), *Osterweiterung. Vom Drang nach Osten zur peripheren EU – Integration – Wien, Promedia, 240S.*
20. Hummels, D., Ishii, J., Kei-Mu Yi. (2001) "The Nature and Growth of Vertical Specialization in World Trade", *Journal of International Economics*, vol. 54, pp. 75–96.
21. Hunt, S.D.(2000), *A General Theory of Competition: Resources, Competences, Productivity. Economic Growth*–London, Sage Publications, 256 p.
22. Huseman ,R.C., Godman J.P.(1999), *Leading with Knowledge: The Nature of Competition in 21 st. Century* –London, Sage Publications, 272 p.
23. Yarbrough ,B.V., Yarbrough ,R.M. (1999), *The World Economy; Trade and Finance – Chicago, The Dryden Press, 758 p.*
24. Krugman, P., Obstfeld, M.(1997), *International Economics – Amsterdam, Addison Wesley Longman, 800 p.*
25. Lavingne, M. (1995), *The Economics of Transition : From Socialist Economy to Market Economy – London, Macmillan Press, 295 p.*
26. Leydesdorff, L. (2004), "The university – industry knowledge relationship: Analyzing patents and the science base of technologies", *Journal of the American Society for Information Science and Technology*, vol. 55, issue 11, pp. 991–1001.
27. McNally, R. (1999), *The Comprehensive World Atlas – Stamford, Longmeadow Press, 224 p.*
28. Melnikas, B.(1997), "The Integrations Problems of the Baltic States: Possibilities for the Formation of a Unified Technological, Economic and Social Space" *East West Scientific Cooperation. Science and Technology Policy of the Baltic States and International Cooperation. NATO ASI Series, 4, Science and Technology Policy. – Dordrecht; Boston: Kluwer Academic Publisher, Vol.15. pp. 33–51.*
29. Melnikas, B.(1999), *Probleme der Integration der baltischen Staaten in westliche Strukturen (Berichte des Bundesinstituts fuer ostwissenschaftliche und internationale Studien), N 40, Koeln, 1999, 42 S.*
30. Melnikas B., Jakubavičius, A., Strazdas, R. (2000), *Inovacijos: verslas, vadyba, konsultavimas – Vilnius, Lietuvos inovacijų centras, 240 p.*
31. Melnikas, B. (2002), *Transformacijos. – Vilnius, Vaga, 750 p.*
32. Melnikas, B., Reichelt, B. (2004). *Wirtschaft und Mentalitaet : Tendenzen der EU-Osterweiterung – Leipzig, Leifim – Verlag, 159S.*
33. Merrill, R.E., Sedgwick H.D.(1997), *The New Venture Handbook – New York, Amacom, 256 p.*
34. Olsen, T.E., Osmundsen, P. (2003), "Spillovers and International Competition for Investments", *Journal of International Economics*, vol. 59, issue 1, pp. 211–238
35. Parker, B. (1998), *Globalisation and Business Practice: Managing Across Boundaries – London, Sage Publications, 672 p.*

36. Perraton, J. (2001), "The global economy – myths and realities", *Cambridge journal of economics*, vol. 25, pp. 669–684.
37. Politische und oekonomische Transformation in Osteuropa / Hrsg. G.Brunner, (2000), Baden Baden, Nomos, 252 S.
38. Porter, M. (1980), *Competitive Strategy: Techniques for Analyzing Industries and Competitors* – New York, The Free Press, 396 p.
39. Redding, S., Venables, A.J. (2004), "Economic geography and international inequality", *Journal of International Economics*, vol. 62, issue 1, pp. 53–82.
40. Rosenzweig, P. (2001), *Accelerating International Growth* – Chichester, John Wiley, 275 p.
41. Salvatore, D. (1990), *International Economics* – New York, Macmillan Publishing Company, 670 p.
42. Sangmon, K. (2002), "A Longitudinal Analysis of Globalization and Regionalization in International Trade: Social Network Approach", *Social Forces*, vol. 81, N2, pp.445–471.
43. Steinmueller, W.E. (2002), "Knowledge – based economies and information and communication technologies", *International Social Science Journal*, issue 171, pp. 141–154.
44. *The Sustainability of Long – Term Growth: Socioeconomic and Ecological Perspectives* / Ed. M. Munasinghe, O.Sunkel, C de Miguel, (2001) – Cheltenham, Edward Elgar Publishing, 464 p.

DEVELOPMENT PROBLEMS IN THE EUROPEAN UNION: CONTEMPORARY CHALLENGES OF INNOVATIONS AND GLOBALIZATION

Borisas Melnikas

Summary

The economic conditions and prospects of economic development in the context of globalization are getting more heavily dependent on the ability to initiate, disseminate and implement innovations in all spheres of life. This factor is of particular importance for the development and expansion of the European Union because activation of innovations is considered to be a significant problem associated with social and economic development and the advance of science and technology in the European Union.

To activate the innovations in the European Union, the potential of innovations should be purposefully developed and effectively used. This is not only a major condition of successful development of the economy in the European Union, but also a major factor influencing the solution of the significant global problems of economic development and technological advance. The importance of the innovation potential in the European Union for economic development and technological advance in the world is determined by the current role of the European Union and its influence on global changes.

Vast possibilities of activating innovations are created by favourable conditions existing in the European Union for producing and effective use of various synergetic effects required for creating and developing international networks.

The following international networks are particularly important for activating innovations:

- industrial and servicing systems of complex nature operating now in the form of international networks in all sectors of economy,
- complex systems operating as international networks, which are aimed at developing human resources to satisfy the creative needs of knowledge-based society for educational, scientific and technological development in all spheres of life and for making favourable conditions to implement the principle of 'life-long' (continuous) education,

- systems operating in the form of international networks aimed at making breakthroughs and creating new situations in various spheres of life.

These international networks may become the dominant formations in modern international economy.

Spreading of international networks implies the inevitability of transformation of international economy into an economic system of international networks.

The problems of increasing the innovative potential of the European Union and its effective use are very complicated, therefore, their comprehension and solution require further complex investigation.

ВНУТРЕННИЙ АУДИТ В СИСТЕМЕ УПРАВЛЕНИЯ ЭКОНОМИЧЕСКИМ СУБЪЕКТОМ: ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ

Светлана Мицюк,

кандидат экономических наук

Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко

03022, Украина, г. Киев, ул. Васильковская, 90-А, к. 402

+380505453616; e-mail: arimax@bigmir.net

***Аннотация.** В статье рассматривается необходимость постоянного и эффективного внутреннего контроля в системе управления. Показана взаимосвязь финансового состояния экономического субъекта с его конкурентоспособностью. Анализируются проблемы формирования достоверной бухгалтерской (финансовой) информации. Целью статьи является исследование особенностей внутреннего аудита и обоснования преимуществ его применения на предприятии как одной из составляющих эффективного управления.*

***Ключевые слова:** внутренний аудит, финансовые ресурсы, бухгалтерская информация, система управления, бухгалтерский учет.*

ВВЕДЕНИЕ

Изменчивость условий внешней экономической среды привела к усилению роли и значения правильных управленческих решений. Система внутреннего аудита на предприятии не только поможет осуществлять планомерный контроль над деятельностью субъекта ведения хозяйства с выявлением и устранением имеющихся недостатков и отклонений, но и даст возможность улучшить работу управленческих звеньев всех уровней, а также оперативно отреагировать на действие внутренних или внешних факторов.

В рыночных условиях основой стабильного положения любого экономического субъекта является его финансовое состояние, мерой которого служит его финансовая устойчивость. Именно финансовое состояние определяет конкурентоспособность экономического субъекта, его потенциал в деловом сотрудничестве, позволяет оценить степень гарантий экономических интересов, как самого экономического субъекта, так и его партнеров по финансовым и иным хозяйственным отношениям.

Таким образом, на первый план в современных условиях выходит вопрос управления финансовыми ресурсами экономического субъекта как основным и приоритетным видом ресурсов.

Целью статьи является исследование особенностей внутреннего аудита и обоснования преимуществ его применения на предприятии как одной из составляющих эффективного управления.

ИЗЛОЖЕНИЕ ОСНОВНОГО МАТЕРИАЛА ИССЛЕДОВАНИЯ

Чтобы эффективно управлять финансовыми ресурсами управленческому персоналу, необходимо, прежде всего, уметь реально оценивать финансовое состояние своего экономического субъекта и его существующих и потенциальных партнеров.

Рассматривая этапы принятия и реализации управленческих решений, можно отметить, что весь процесс управления строится на определенного рода информационных потоках, основу которого составляет бухгалтерская (финансовая) информация, процесс управления, в свою очередь, представляет собой процесс преобразования информации. При этом, чем сложнее структура внутренней среды экономического субъекта и чем сложнее и изменчивее взаимоотношения с внешней средой, тем больше информации необходимо для принятия эффективных управленческих решений. В этой связи возрастает роль современной системы бухгалтерского учета, являющейся основным информационным источником процесса управления.

В современных условиях возникла необходимость создания независимых контрольных органов, которые, осуществляя последовательный контроль над правильностью ведения бухгалтерского учета, подтверждая достоверность бухгалтерской (финансовой) информации, могут оказывать и квалифицированные консультационные услуги по улучшению методологии бухгалтерского учета, а также финансового состояния экономического субъекта. В то же время необходимым условием эффективности системы внутреннего контроля является наличие у экономического субъекта независимой организационной структуры – службы внутреннего аудита.

Внутренний аудит — не просто один из способов контроля над эффективностью деятельности звеньев структуры экономического субъекта, но и один из наиболее действенных инструментов выявления возможностей для повышения эффективности бизнеса.

Под внутренним аудитом понимается система контроля над соблюдением установленного порядка ведения бухгалтерского учета и надежностью функционирования системы внутреннего контроля, которая:

- организуется экономическим субъектом;
- регламентируется внутренними документами;
- действует в интересах руководства экономического субъекта и (или) собственников.

Для того, чтобы определить место внутреннего аудита в процессе управления экономическим субъектом, и в частности в системе внутреннего контроля, необходимо рассмотреть основные характерные черты этой системы.

Согласно существующим в международной практике положениям система внутреннего контроля состоит из трех основных элементов:

- организованной системы бухгалтерского учета;
- контрольной среды;
- отдельных средств контроля.

Исходя из этого, под организованной системой бухгалтерского учета экономического субъекта следует понимать систему учета, формирующую достаточно полную, своевременную и достоверную информацию о финансово-хозяйственной деятельности, обеспечивающую контроль над наличием и движением имущества, а также предотвращающую возможность появления злоупотреблений.

Под контрольной средой следует понимать общее отношение руководства экономического субъекта к необходимости организации и осуществления внутреннего контроля над функционированием данного субъекта и, как следствие, принимаемые в этой связи действия.

И наконец, под отдельными средствами контроля подразумевается в данном случае принятая руководством экономического субъекта политика, процедуры и иные действия, призванные обеспечить возможность выявления или предотвращения и исправления искажений информации в системе бухгалтерского учета, а также всего процесса управления экономическим субъектом с целью достижения его стратегических целевых установок.

Таким образом, современная система внутреннего контроля экономического субъекта представляет собой определенные средства контроля, принятые данным субъектом для того, чтобы достичь целей процесса управления, которые предусматривают степень выполнимости эффективного ведения финансово-хозяйственной деятельности, включая определенное следование политике управления, относительную точность и полноту бухгалтерской (финансовой) информации.

Внутренний аудит являет собой вид независимой деятельности, который проводится на отдельном предприятии с целью установления фактического состояния дел субъекта и поиска эффективных решений существующих проблем (Шишкин, 2008).

Составляющими внутреннего аудита на предприятии является его организационное и методическое обеспечение. Организационная составляющая находит свое отражение в структурном построении аудиторской службы на предприятии, установлении сроков и масштабов проведения проверок. Методика проведения аудита состоит из специальных приемов, способов и инструментов осуществления аудиторского контроля.

Методика внутреннего аудита описывается тремя основными приемами (Гордиенко, 2007):

- 1) установление фактических количественных измерений объекта аудита в натуральной форме, что проявляется в форме проведения инвентаризации материальных ценностей;
- 2) сравнение фактических данных с плановыми показателями, что предусматривает предыдущее построение текущих, оперативных и стратегических планов, которые вмещают ряд показателей, при исследовании которых можно было с высокой точностью судить о ходе того или иного явления.
- 3) метод оценки становится особенно актуальным при ускоренных темпах инфляции, реорганизации или ликвидации предприятия, установлении фактов краж и тому подобное.

Критерием качества внутреннего аудита на предприятии выступают такие показатели как: полнота аудиторских проверок, сумма расходов на их проведение и экономическая эффективность, которая предусматривает установление приемлемого для отдельного предприятия соответствия между затратами на содержание аудиторской службы и средствами, которые удалось сэкономить в ходе производительной деятельности внутренних аудиторов (Огнева, 2009).

Понятно, что приведенные показатели должны иметь способность значительно колебаться в зависимости от конкретных особенностей предприятия и внешних рыночных условий. Именно поэтому на западе практикуют разнообразные системы самооценки эффективности своей работы внутренними службами аудита, в частности была введена должность «менеджера обеспечения качества», который занимается лишь проверкой качества внутреннего аудита (Ченаш, 2009).

Одним из методов контроля качества внутреннего аудита есть процесс взаимных сверок, когда один работник дает и проверяет задание, порученное другому работнику и наоборот. Такая процедура уменьшает процесс «привыкания» к одинаковой работе, а, следовательно, помогает обнаружить механические ошибки.

Для экономии финансовых ресурсов некоторые предприятия поручают проведения внутреннего аудита финансовым отделам и отделам контроля, в составе которых иногда создаются специализированные подразделения для осуществления аудиторских проверок. В первую очередь служба внутреннего аудита сориентирована на защиту интересов владельца предприятия, который определяет ее конкретные задания.

Основными критериями построения внутренней аудиторской службы на предприятии выступает отрасль хозяйственной деятельности, в том числе специализация и размеры предприятия. Полное разграничение обязанностей работников бухгалтерии и внутренних аудиторов в большей степени характерно для больших предприятий.

Одним из условий осуществления контроля над выполнением намеченной программы есть процесс построения стратегических и текущих планов. Планирование выступает основным и начальным этапом управления предприятием, а качественно проведенная аудиторская проверка способствует улучшению фактических показателей работы и поиска новых ориентиров развития предприятия.

Функциональное назначение внутреннего аудита в значительной мере определяется его взаимосвязью с контролем как составной части системы управления (Лобозинська, 2007). Основными функциями системы внутреннего аудита на предприятии могут выступать:

- 1) контроль над правильностью составления финансовой, статистической, управленческой и налоговой отчетности;
- 2) контроль деятельности структурных подразделений предприятия;
- 3) надзор за работой систем управления и передачи информации;
- 4) оперативный контроль основных видов деятельности предприятия.

Кроме сугубо контролирующих функций служба внутреннего аудита также может оказывать помощь в решении проблемных вопросов структурным подразделениям предприятия, способствовать улучшению качества внешних аудиторских услуг, на основе аудиторских выводов этой структуры часто строятся стратегические, текущие и оперативные планы организации (Подольнячук, 2010).

Самым эффективным видом контроля, а, следовательно, и внутреннего аудита считается текущий контроль, в ходе которого уже известны определенные последствия процессов, которые начались, но еще возможно внести поправки в утвержденные планы. Внешний аудит имеет ограниченные возможности относительно осуществления оперативных поправок и специализируется в основном на проверке отчетных данных. Время проведения плановых и внеплановых проверок должно определяться не только в связи с установлением специалистами наивысшей вероятности возникновения отклонений в зависимости от фактического финансового состояния предприятия (в частности материально-ответственных лиц производственных подразделов предприятия целесообразно проверять при увеличении или уменьшении материальных ценностей в соответствующих подразделах), но и при изменении внешних рыночных условий (в частности инфляционных процессов в стране).

ВЫВОДЫ

В современных условиях возникает необходимость создания независимых контрольных органов, которые осуществляют последовательный контроль над правильностью ведения бухгалтерского учета, подтверждают достоверность бухгалтерской (финансовой) информации, и могут оказывать и квалифицированные консультационные услуги по улучшению методологии бухгалтерского учета, а также финансового состояния экономического субъекта.

Очевидно, что система управления экономическим субъектом ожидает от внутреннего аудита безошибочных результатов его деятельности, однако, постоянно следует помнить, что внутренние аудиторы не могут гарантировать абсолютной точности своих выводов и рекомендаций. Но в то же время внутренний аудитор должен соблюдать первоочередность интересов той социально-экономической системы, которой он служит, и не ронять свою профессиональную репутацию.

Кроме того, внутренний аудитор обязан на всех этапах своей деятельности, при решении тех или иных поставленных перед ним задач, понимать, что существует вероятность того, что вся информация, получаемая им из различных источников, может быть в некоторой степени недостоверной.

Именно поэтому, правильно проведенная процедура аудита на предприятии предусматривает установление четких правил контроля качества внутреннего аудита и установления обязанностей работников данной сферы в должностных инструкциях. На организацию системы внутреннего контроля во многом оказывают свое влияние размеры и отраслевая принадлежность предприятия, причем построение аудиторской службы, ее функционально-организационная и иерархическая структура должна согласовываться с формами организации бухгалтерского, налогового и управленческого учета, принятых на предприятии, автоматизацией учетных процессов и квалификацией работников – аудиторов. Одним из способов повышения эффективности внутреннего аудита есть взаимный контроль аудиторов и правильное построение системы оценки качества аудиторских услуг.

ЛИТЕРАТУРА

1. Гордієнко, Н.І., Харламова, О.В., Карпенко, М.Ю. (2007). Аудит, методика і організація: Навчальний посібник (для студентів економічних спеціальностей) – Харків, ХНАМГ, ч. 1, 163 с.
2. Лобозинська, С.М. (2007). Облік і аудит у банку: навч. посіб. за ред. проф. С. К. Реверчука – Київ, Знання, 630 с.
3. Огнева, А.М. (2009). Аудит інформаційних систем і технологій. Вісник Хмельницького національного університету. № 6, с. 229–232.
4. Подолячук, О.А. (2010). Значення внутрішнього аудиту в системі контролю сільськогосподарського підприємства. Економічний аналіз. № 6, с. 479–481.
5. Ченаш, В.С. (2009). Внутрішній аудит як система забезпечення ефективного управління підприємством. Вісник Хмельницького національного університету. № 6, с. 116–119.
6. Шишкин, В.Ю. (2008). Аудит и финансовый контроль. Главбух. № 3, с. 17–24.

AN INTERNAL AUDIT IS IN CONTROL SYSTEM BY AN ECONOMIC SUBJECT: PROBLEMS AND PROSPECTS

Svitlana Mytsiuk

S u m m a r y

In the article the necessity of permanent and effective internal control is examined for control system. Intercommunication of the financial state of economic subject is rotined with his competitiveness. The problems of forming of reliable book-keeping (financial) information are analysed. The necessity of creation of independent supervisory bodies, which carry out successive control above the rightness of conduct of record-keeping, validify book-keeping (financial) information, is rotined, and can render skilled consultative services in the improvement of methodology of record-keeping, and also the financial state of economic subject.

By the most effective type of control, and, consequently, and internal audit current control, which the certain consequences of processes which began are already known during, is considered, but it is yet possible to bring in amendments in the ratified plans. An external audit has the limited possibilities in relation to realization of operative amendments and specialized mainly on a current background check.

The leadthrough of procedure of audit on an enterprise foresees establishment of clear rules of control of quality of internal audit and establishment of duties of workers of this sphere in post instructions. On organization of the internal checking system sizes and of a particular branch belonging of enterprise render the influence, thus construction of public accountant service, it functionally – an organizational and hierarchical structure must conform to the forms of organization of book-keeping, tax and administrative account, accepted on an enterprise, by automation of registration processes and qualification of workers – public accountants. One of methods of increase of efficiency of internal audit is mutual control of public accountants and correct construction of the system of estimation of quality of public accountant services.

ПРОФЕССИЯ БУХГАЛТЕРА В ЛАТВИИ.

Инта Миллере

Доктор экономических наук

Доцент Латвийского Университета

Адрес: Аспазияс бульв. 5, Рига, Латвия, LV – 1050

Но. тел. +37167034771; e-mail: inta.millere@lu.lv

Аннотация. В статье автор изучает развитие и применение профессий бухгалтеров в Латвии, а также основные задачи и требования квалификации бухгалтеров. Автор обращает внимание на многообразие профессии бухгалтеров в Классификаторе профессий Латвийской Республики и предлагает оптимизацию их. Так как образование и сертификация бухгалтеров – вопрос существенный, автор изучает и определяет проблемы этого процесса.

В результате автор сформулирует рекомендации для устранения выявленных проблем и дальнейшего качественного развития профессии бухгалтера в Латвии.

Ключевые слова: бухгалтер, профессии бухгалтеров, квалификация бухгалтеров, сертификация бухгалтеров.

ВВЕДЕНИЕ

Актуальность исследования. Удачная хозяйственная деятельность невозможна без бухгалтерии, а качественное введение бухгалтерского учета может обеспечить только профессиональный бухгалтер. Профессия бухгалтера древняя и уважаемая. С развитием человечества, страны, экономики и предприятий, параллельно продолжает развиваться и профессия бухгалтера. В Латвии применяется разные профессии бухгалтеров, поэтому важно установить правильное название конкретной профессии, определить основные задачи профессии, а также организовать соответственное обучение и сертификацию бухгалтеров и других бухгалтерских профессий.

Объект исследования. Профессии бухгалтеров в Латвии.

Цель статьи: исследовать применение профессии бухгалтера в Латвии, выявить проблемы и дать рекомендации для их устранения.

Методы исследования. В статье использованы методы экономического анализа.

Применение профессии бухгалтеров в Латвии автор рассматривает в следующих двух частях:

- 1) Начало развития профессии бухгалтера и применение профессий бухгалтеров в Латвии с 1918 по 1940 год;
- 2) Современное применение профессий бухгалтеров в Латвии, проблемы развития.

1. НАЧАЛО РАЗВИТИЯ ПРОФЕССИИ БУХГАЛТЕРА И ПРИМЕНЕНИЕ ПРОВЕССИЙ БУХГАЛТЕРОВ В ЛАТВИИ С 1918 ПО 1940 ГОД

Как указал теоретик бухгалтерии Литлтон А.С., профессиональные бухгалтера:

- 1) должны иметь соответственные технические знания и опыт;
- 2) делают свои услуги в этической и экономически независимой атмосфере;

- 3) имеют публичное признание, так как их труд имеет практический характер и обществу важен результат работы профессионального бухгалтера. (Littleton, 1953 – An Accounting Thesaurus 500 Years of Accounting, 1995)

Профессия бухгалтера имеет большое наследие. Начало развития профессии бухгалтера можно искать в древних цивилизациях. Профессия счетных работников применялось в Древней Греции, в Вавилонии и в Ассирии, в Древнем Египте, в Афинах и в других странах и местах. »»На гербе бухгалтеров, признанном интернациональной эмблемой счетных работников, изображены: солнце, весы, кривая Бернулли и начертан девиз: «Наука – Добросовестность – Независимость». Солнце символизирует освещение бухгалтерским учетом финансовой деятельности, весы – баланс, а кривая Бернулли – символ того, что учет, возникнув однажды, будет существовать вечно.»» (Кутер, 2003)

Исследователи истории бухгалтерии отмечают, что первый бухгалтер был Христофор Штевер, которого в 1498 году на эту должность официально назначил император Священного Рима – Максимилиан I. (Danilans, 1984) Первое в истории общество бухгалтеров было образовано в Венеции в 1581 году. С Началом промышленной революции стали появляться профессиональные бухгалтеры. (Хендриксен, Ван Бреда, 2000) Как известно, самое старинное удостоверение присяжного бухгалтера выданного Карлу Суэлу в 1720 году в Лондоне. (Kēdens, 1934)

С 1918 по 1940 год профессия бухгалтера в Латвии была очень престижной. В известном словаре того времени – в словаре Конверсации было сказано: бухгалтер – служащий предприятия или учреждения, кому поручена ведение бухгалтерии и кто это делает самостоятельно. Бухгалтером не называет их помощников. В Латвии различает бухгалтеров и счетоводов. В больших предприятиях ответственность за ведение бухгалтерии несет старший бухгалтер (т.н. гробухгалтер) и ответственность несет и сам предприниматель. (Latviešu konversācijas vārdnīca, 1931) Ответственность главного бухгалтера за ведение бухгалтерского учета и требование подписать баланс была указана в «Законе о торговом бухгалтерском учете», принятом в 1939 году. Автор отмечает, что подобное требование сейчас не включено не в одном нормативном акте, которые регулирует порядок введения бухгалтерского учета и составление годового отчета.

Год после прокламирования независимой Латвийской Республики – в 1919 году, состоялось собрание по организации Латвийского бухгалтерского сообщества, которое было зарегистрировано в 1920 году. В последующем двадцатилетнем периоде Латвийское бухгалтерское сообщество (перенаименована – Латвийское бухгалтерское общество) организовала курсы по бухгалтерскому учету, содержала клуб членов общества, библиотеку, организовала и поддерживала бюро по введению бухгалтерского учета, организовала заседания и конференции бухгалтеров, издала журнал «Латвийский Бухгалтер и Эксперт» („Latvijas Grāmatvedis un Eksperts”), а также ежегодный «Календар для бухгалтеров» («Grāmatvežu kalendārs”) на более чем 100 страниц, в котором были включены все важные вопросы введения бухгалтерского учета. Латвийское бухгалтерское общество также организовала концерты, вечера членов общества и другие мероприятия. (Grāmatvežu kalendārs 1940.gadam, 1939) Все время в обществе было около 300 бухгалтеров, хотя в Латвии работали несколько тысяч бухгалтеров. Членский взнос был 7 лат в году. (Ērglis, 1934).

В учреждениях и в частных предприятиях зарплаты бухгалтеров были различными. Например, в государственных учреждениях оплата бухгалтеров в 1936 году и 1938 году колебалась от 144 до 494 латов в зависимости от величины государственного учреждения и класса бухгалтера. В государственных учреждениях работали бухгалтера I, II и III класса, а также старшие бухгалтера. Зарплата бухгалтеров самоуправлений зависела от числа жителей и колебалась от 97 до 416 латов. В частных предприятиях трудились бухгалтера и старшие бухгалтера, а также счетоводы. Максимальный размер зарплаты бухгалтеров промышленных предприятий был гораздо больше чем зарплата бухгалтеров в государственных учреждениях и самоуправлениях. Зарплата бухгалтеров в предприятиях зависла от размера предприятия, и в 1936 году была 80–850 лат, а в 1938 году – 100–980 лат. Работа бухгалтера – мужчины была довольно лучше оплачена, чем работа женщин – в 1936 году оплата бухгалтера – мужчины была 80–850 лат, в 1938 году – 100–980 лат, а женщин – в 1936 году – 80–500 лат и в 1938 году 90–550 лат. Старшие бухгалтера получали зарплату 300–1575 лат, а счетоводы – 75–500 лат. (Grāmatvežu kalendārs 1938. gadam, 1938)

Оценивая профессию бухгалтера в Латвии с 1918 по 1940 год, можно делать вывод, что профессия бухгалтера была престижна и довольно хорошо оплачена, бухгалтера создали свою профессиональную организацию – Латвийское бухгалтерское общество, которое даже выдавала свой журнал – «Латвийский Бухгалтер и Эксперт».

В следующей части статьи автор изучает применение профессий бухгалтеров в Латвии в настоящее время.

2. СОВРЕМЕННОЕ ПРИМЕНЕНИЕ ПРОФЕССИЙ БУХГАЛТЕРОВ В ЛАТВИИ, ПРОБЛЕМЫ РАЗВИТИЯ

Основные задачи и требования квалификации профессий, в том числе профессий бухгалтеров в Латвии определяет правила Кабинета министров Но. 461 «Правила о Классификаторе профессий, основных задачах, соответствующих профессий, и основных квалификационных требованиях и о порядке использования и актуализации Классификатора профессий», принятые в 2010 году. В Классификаторе профессий все профессии сгруппированы в десять основных групп в растущем порядке соответственно кодам Международной организации труда. Изучая Классификатор профессий, можно определить, что профессии бухгалтеров включены в первую, вторую, третью и четвертую основную группу. В отдельной группе первой основной группы – «административные и финансовые руководители», включены четыре профессии бухгалтеров: главный бухгалтер, заместитель главного бухгалтера, директор/руководитель бухгалтерского подразделения, заместитель директора/руководителя бухгалтерского подразделения.

Во второй основной группе есть отдельная группа «бухгалтеры», в которой включены следующие профессии: старший бухгалтер, ревизор, присяжный ревизор, ревизор ссуд, аудитор, аудитор систем информации, аудитор надзора, внутренний аудитор, эксперт надзора кредитных учреждений, эксперт бухгалтерии, эксперт методики, аналитик надзора кредитных учреждений, главный специалист внутреннего контроля, главный инспектор внутреннего контроля, главный специалист по координации, профилактики и учета информации.

В третьей основной группе «специалисты» – в отдельной группе «специалисты бухгалтерии» включены профессии: бухгалтер (квалификация четвертого уровня),

бухгалтер валютных дел, бухгалтер ценных бумаг, бухгалтер валютных операций, оператор счетов, администратор счетов, специалист финансов, бухгалтер (консультант), работник финансов, бухгалтер по учету материалов, специалист рыночных операций и платежей. Непонятно почему в отдельной группе «специалисты по статистике, математики и им родственные специалисты» включена профессия – помощник бухгалтера.

В четвертой группе «служащие» есть отдельная группа «работники учета и бухгалтерии» в которой включены следующие профессии: бухгалтер (квалификация третьего уровня), кассир, учетчик бухгалтерии, определитель себестоимости, диспетчер ремонтных работ, налоговый (пошлинный) администратор, счетовод, сметчик, инвентаризаторщик и в конце 2010 года создана новая отдельная группа – «работники расчета зарплат», где включена только одна профессия – бухгалтер зарплат.

Оценивая выше указанные профессии бухгалтеров, автор делает вывод, что в Классификаторе профессий без бухгалтеров в этих группах включены представители других профессий: ревизоры, аудиторы, специалисты внутреннего контроля, аналитики кредитных учреждений, специалисты финансов, диспетчеры и другие – всего 41 профессия. Автор считает, что целесообразно и достаточно если в Классификаторе профессий включить следующие профессии бухгалтеров: главный бухгалтер, заместитель главного бухгалтера, старший бухгалтер, бухгалтер (указывая требования квалификации), помощник бухгалтера, учетчик и счетовод. Для этого необходимо изменить выше рассмотренные правила Кабинета министров.

В правилах Кабинета министров No. 461 «Правила о Классификаторе профессий, основных задачах, соответствующих профессий, и основных квалификационных требованиях и о порядке использования и актуализации Классификатора профессий» включены обязанности отдельных групп и основные задачи профессиональной деятельности, но так как в группах включены разные профессии, задачи профессиональной деятельности охватывает очень многие требования, которые касаются всех должностей группы.

В выше указанных правилах должны быть включены стандарты всех профессий, но в данный момент не присоединен не один стандарт бухгалтерских профессий. Автор считает, что эти вопросы надо решать параллельно – то есть в Классификаторе профессий в отдельных группах включить только те профессии бухгалтеров, которых автор указал выше и для каждой из них разрабатывать стандарт профессии, где необходимо включить требования образования и детализированные обязанности.

Чтобы получить представление о количестве бухгалтеров в Латвии, автор в 2007 году в Центральном управлении статистики Латвийской Республики запросил и получил информацию «О средней зарплате и количестве бухгалтерских работников». Так как регулярно (два раза в году) меняется профессии бухгалтеров в Классификаторе профессий и в бухгалтерских группах включены не только профессии бухгалтеров, но и другие профессии, результаты не точные, но тем не менее от полученной информации можно сделать вывод, что количество специалистов бухгалтерии с 1998 по 2005 год почти удвоилось. В октябре 1998 года в Латвии в бухгалтерских профессиях были заняты 27 106 работников, а в октябре 2005 года – 50 916 из которых 94 % женщины.

Очень важный вопрос – образование бухгалтеров, но проблема в Латвии – присвоение квалификации бухгалтера. Как это сказано в «Законе о высших учебных заведениях», профессиональную квалификацию можно получить окончивая по меньшей

мере четырехлетнюю аккредитованную программу занятий высшего образования и получив профессиональное высшее образование бухгалтера. В правилах Кабинета министров №.74 «Правила о высшей профессиональной квалификации» определено, что в документах, которые заверяет высшее образование, можно указать одну из 17 профессиональных квалификаций, но профессиональная квалификация – бухгалтер, не предусмотрена, поэтому в Латвии по окончании профессиональных программ присваивается профессиональная квалификация – экономист.

В Латвии не существует обязательное требование для бухгалтеров – получение сертификата квалификации, но некоторые организации занимаются повышением квалификации бухгалтеров и их сертификацией. Одно из них Ассоциация бухгалтеров Латвийской Республики, которая образована в 1994 году. Чтобы получить сертификат профессионального бухгалтера, надо выполнить очень высокие требования. На сертификат профессионального бухгалтера более высокой степени может претендовать лицо, которое получило диплом высшего образования и кто имеет опыт – 3 года в должности бухгалтера или в ведущей должности в специальностях области экономики, где необходимы знания бухгалтерии, а также – которые сдали четыре экзамена: финансовую бухгалтерию, управленческую бухгалтерию, налоговую систему и коммерческие права. В данный момент Сертификат профессионального бухгалтера более высокой степени получили 359 бухгалтеров.

С сертификацией бухгалтеров занимается и другие организации, например, Центр сертификации бухгалтеров, который присваивает сертификат профессиональной компетенции бухгалтеров. Сертификат компетенции бухгалтеров в настоящее время получили уже 690 бухгалтеров. Срок использования сертификата компетенции бухгалтеров – три года – по сравнению – срок использования Сертификата профессионального бухгалтера – пять лет и после окончания срока годности сертификата можно пройти ресертификацию. Автор делает вывод, что претендентам, кто желает получить Сертификат профессионального бухгалтера в Ассоциации бухгалтеров Латвийской Республики или Сертификат компетенции бухгалтеров в Центре сертификации бухгалтеров, требования на сдачу экзаменов квалификации похожие, но в Ассоциации бухгалтеров Латвийской Республики требования к претендентам на сертификацию выше чем в Центре сертификации бухгалтеров – в Ассоциации бухгалтеров Латвийской Республики претендентам обязательное требование – высшее образование.

Проблема, что в Латвии профессия бухгалтеров не включена в регламентированных профессиях соответственно закону Латвийской Республики «О регламентированных профессиях и признании профессиональной квалификации» и поэтому в Латвии не существует требования сертификации бухгалтеров и нет единые критерии для сертификации бухгалтеров и для квалификации организаций, которые занимается сертификацией бухгалтеров – этим вопросом могут заниматься любые организации, которые определяет свои требования и критерии бухгалтерам и процесс сертификации. Такая ситуация не допустима. Автор считает, что на государственном уровне должны решить вопрос о сертификации бухгалтеров – оределить требования сертификации и определить организации, которые имеют право это выполнять.

ВЫВОДЫ

Начало развития профессии бухгалтера можно искать в античных странах – в Древней Греции, в Вавилонии и в Ассирии, в Древнем Египте, в Афинах и в других странах. Профессии бухгалтеров (бухгалтер и счетовод) применялись в Латвии с 1918 по 1940 год и были довольно престижны и довольно хорошо оплачены. В 1920 году была зарегистрирована Латвийское бухгалтерское сообщество (потом переименована – Латвийское бухгалтерское общество), которое организовала курсы по бухгалтерскому учету, содержала библиотеку, издавала журнал «Латвийский Бухгалтер и Эксперт» и участвовала в других важных мероприятиях бухгалтерской жизни.

В Латвии в данный момент профессии бухгалтеров находятся в первой, второй, в третьей и в четвертой основной группе Классификатора профессий и в группах бухгалтеров включены представители других профессий: ревизоры, аудиторы, специалисты внутреннего контроля, аналитики кредитных учреждений, специалисты финансов, диспетчеры и другие – всего 41 профессия. Автор считает, что целесообразно и достаточно если в Классификаторе профессий включить только следующие профессии бухгалтеров: главный бухгалтер, заместитель главного бухгалтера, старший бухгалтер, бухгалтер (указывая требования квалификации), помощник бухгалтера, учетчик и счетовод и должны для каждой из них разрабатывать стандарт профессий, где необходимо включить требования образования и детализированные должностные обязанности. Для этого необходимо делать соответствующие изменения в правилах Кабинета министров.

В Латвии по окончании профессиональных программ высшего образования бухгалтеров присваивается профессиональная квалификация – экономист и не существует обязательное требование для бухгалтеров – получение сертификата квалификации. С сертификацией бухгалтеров занимается разные организации – Ассоциация бухгалтеров Латвийской Республики, Центр сертификации бухгалтеров и другие, но так как в Латвии профессия бухгалтеров не включена в регламентированных профессиях, нет единые критерии для сертификации бухгалтеров и для квалификации организаций, которые занимаются сертификацией бухгалтеров, поэтому автор считает, что на государственном уровне в Латвии должны решить вопрос о сертификации бухгалтеров.

ЛИТЕРАТУРА

1. An Accounting Thesaurus 500 Years of Accounting. Ed. by R. J. Chambers. (1995) – Oxford, Pergamon, p. 1011
2. Augstskolu likums. Закон ЛР. 02.11.1995. (с изменением включая 14.07.2011.) Доступный: <http://www.likumi.lv/doc.php?id=37967>
3. Noteikumi par augstāko profesionālo kvalifikāciju. Правила КМ Но. 74, 18.02.1997. Latvijas Vēstnesis, 54/55 (769/770), 21.02.1997.
4. Noteikumi par Profesiju klasifikatoru, profesijai atbilstošiem pamatuzdevumiem un kvalifikācijas pamatprasībām un Profesiju klasifikatora lietošanas un aktualizēšanas kārtību. Правила КМ Но. 461, 18.05.2010. (с изменением включая 26.07.2011.) Доступный: <http://www.likumi.lv/doc.php?id=210806>
5. Danilans, A. (1984). Ekonomists grāmatvedis – Rīga, Zvaigzne, 88 с.
6. Ērglis, P. (1934) Grāmatvežu pienākumi atjaunotā Latvijā. Latvijas Grāmatvedis un Eksperts, Но. 2/3, 33–36 с.

7. Grāmatvežu kalendārs 1938. gadam. (1938) – Rīga, Rota III spiestuve, 127 c.
8. Grāmatvežu kalendārs 1940. gadam. (1939) – Rīga, Rota III spiestuve, 158 c.
9. Kēdens, R. (1934) Zvērinātu virsgrāmatvežu kvalifikāciju vēsture. Latvijas Grāmatvedis un Eksperts, No.2/3, 49–51 c.
10. Кутер, М. (2003). Теория Бухгалтерского учета – Москва, Финансы и статистика, 639 с.
11. Latviešu konversācijas vārdnīca. (1931) VI sējums – Rīga, A. Gulbja spiestuve, 10474–10489 c.
12. Хендриксен, Э. С., Ван Бреда, М. Ф. (2000). Теория бухгалтерского учета – Москва, Финансы и статистика, 574 с.
13. Ассоциация бухгалтеров Латвийской Республики. Доступный: <http://www.lrga.lv/>
14. Центр сертификации бухгалтеров. Доступный: <http://www.gramatvezusc.lv/index.html>

ACCOUNTANT PROFESSION IN LATVIA

Inta Millere

Summary

The profession of an accountant is ancient. It could be found in ancient civilizations as Ancient Greece, Babylon, Rome and others.

The author of the article has investigated the profession of an accountant in the period from 1918 till 1940 and the present situation in Latvia.

The profession of accountant was a prestigious and well paid profession in Latvia in the period from 1918 till 1940 and they had a professional organization – Society of Latvian Accountants, which published a magazine “Accountant and Expert of Latvia.”

Currently, accountants are included in the first, second, third and fourth groups in the Classification of professions. The author concluded that these groups include also controllers, auditors, internal control specialists, credit analysts, financial professionals, dispatchers and others – totally 41 professions.

The author examines accountants’ certification. There are no united requests for the certification of accountants in Latvia – any organization can certify accountants.

At the end of the article the author expresses the proposals for the future improvement of the profession of an accountant in Latvia.

УПРАВЛЕНИЕ ИНСТИТУЦИОНАЛЬНЫМИ ИЗМЕНЕНИЯМИ В СФЕРЕ НАЛОГООБЛОЖЕНИЯ

Ирина Новикова,

кандидат экономических наук

Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко

03022, Украина, г. Киев, ул. Ломоносова 81, кв. 607

Tel. +380964008492

E-mail: IE_NOVIKOVA@meta.ua

***Аннотация.** В статье исследуется суть и значение институциональных изменений, а также их влияние на сферу налогообложения. Показано определение степени этого влияния и возможные направления преодоления или минимизации негативных моментов с точки зрения новейших институциональных подходов.*

***Ключевые слова:** институционализм, институциональные изменения, сфера налогообложения, налоговая система, рыночная экономика.*

ВВЕДЕНИЕ

Актуальность темы настоящей работы продиктована тем, что широкомасштабные реформы, которые происходят в отечественных сферах рыночной экономики, выявили со всей очевидностью, сколь велика потребность в развитой теории институциональных экономических изменений, и в то же время продемонстрировали, насколько неудовлетворительным является ее нынешнее состояние. Преобразования в Украине - по всем их основным направлениям - приводят к последствиям, которые не могут быть предсказанными экспертами. Очевидно, что реформы в сфере налогообложения Украины не отразились положительно на деятельности бизнеса. Более того, попытка реформировать налоговую систему стимулировала развитие теневой экономики. Ослабление государственного контроля над потоками ресурсов, имевшее целью создание конкурентной среды, усилило распространение коррупции. Многострадальный налоговый кодекс по большому счету ничего не меняет и с незначительными косметическими изменениями дублирует концепцию налоговой системы Украины последних десяти лет, а, соответственно, дублирует и ее ключевые проблемы. Вероятно, традиционные подходы себя исчерпали и национальная экономика требует принципиально новых налоговых решений. Необходимо действовать и изменять, беря во внимание не только внешние потребности государства, но и внутренние возможности их удовлетворения. А именно стоит учитывать нормы и правила, которые уже устоялись в этой конкретной культуре и понимать, что всякое изменение нужно проводить на прочности и стабильности тех основных постулатов, на которые впоследствии оно будет опираться. Для того чтобы обеспечить успех определенных начинаний, в том числе и в сфере налогообложения, эмоциональным и поведенческим аспектам нужно уделять внимания не меньше чем производственным.

ЦЕЛЬ И ЗАДАЧИ РАБОТЫ

Цель работы – изучение теории институтов и институциональных изменений, также их влияние на сферу налогообложения.

В соответствии с поставленной целью нами был определен следующий круг задач:

1. охарактеризовать общие положения теории институтов;
2. раскрыть понятие и значение институциональных изменений;
3. определить влияние институциональных изменений на сферу налогообложения.

В литературе по данному вопросу отмечается следующее.

РЕЗУЛЬТАТЫ ИССЛЕДОВАНИЯ

В отечественной и зарубежной литературе отдельные вопросы, связанные с государственным институциональным регулированием экономической политикой, хозяйственным механизмом управления экономикой, в том числе сферой налогообложения, разработаны достаточно широко. Однако большинство литературных источников не отражают ряд существенных моментов, присущих трансформационной экономике Украины.

Следует заметить, что институционализм как течение экономической мысли неоднороден и включает ряд школ и направлений (Олейник, 2000). Их представители по-разному расставляют акценты в исследовании одних и тех же явлений. Например, теория общественного выбора обращает внимание, прежде всего на юридические нормы, а экономика соглашений интересуется в первую очередь неформальными нормами, образующими «правила игры» в различных областях деятельности.

Институциональные изменения - составная часть процесса социально-экономического развития, выражающаяся в развитии и изменении социальных институтов. Институциональные преобразования лежат в основе смены общественно-экономического устройства и могут осуществляться как революционным, так и эволюционным путем. Изменения институтов могут быть связаны со сменой модели экономического развития, экономической стратегии и экономической политики, осуществляемой в рамках одной и той же экономической системы. Вектор институциональных изменений лежит на линии основных социальных институтов: прав собственности, роли государства, его законодательных установлений и норм, налоговой и судебной системы, «правил игры» на рынке, типов хозяйствования и его различных организаций.

В так называемой неоинституциональной экономической теории институциональные изменения тоже являются одной из основных категорий. Концепция этих изменений развита американским экономистом лауреатом Нобелевской премии Д. Норт (Норт, 1997). Он рассматривает институциональные изменения как процесс изменения формальных правил и неформальных отношений (традиций, общепринятых норм поведения, достигнутых соглашений между участниками сделки). Источники институциональных изменений, по словам Норта, надо искать во внешней среде, накоплении опыта и знаний и объединении этих моментов в мысленных (ментальных) конструкциях действующих лиц. Преднамеренные институциональные изменения - результат действий предпринимателей, которые сравнивают транзакционные издержки перестройки институциональной структуры с ее экономическим эффектом.

Д. Норт считает, что не существует легких путей для институциональных преобразований, существует «дилемма институциональных изменений». Быстрые во времени институциональные изменения связаны с анахронизмом в процессе трансформации формальных и неформальных институтов. Медленные изменения могут никогда не закончиться, потому что по мере проведения реформ они встречают сопротивление бюрократов, групп со специальными интересами. Также растянутые во времени реформы могут сопровождаться сменой политической власти, в результате чего может иметь место отсутствие дальнейших институциональных преобразований, или даже контрреформы.

Эти институциональные преобразования зависят также от взаимодействия групп интересов, выражаемых государством и ветвями его власти. Неформализованная система взглядов и ценностей изменяется спонтанно, с различной скоростью, определяемой их происхождением и характером. Укорененные в традициях элементы общественного сознания (патернализм в Украине, нормы протестантизма в Западной Европе) изменяются чрезвычайно медленно.

Ключевую роль в системе социально-экономических институтов играют общественные нравы. Они образуют то неформальное ядро, вокруг и на основе которого, складываются формальные нормы, а также государственные и общественные учреждения, обеспечивающие проведение их в жизнь. Различные сферы человеческой деятельности не изолированы друг от друга. Соответственно, нравственные представления людей образуют некую целостность, опирающуюся на базовые понятия о добре и зле и определяющую характер их поступков в самых разных жизненных ситуациях. Поэтому нравы правомерно рассматривать в качестве обобщающей категории относительно всех типов соглашений – рыночного, индустриального, традиционного, гражданского, об общественном мнении, по поводу творческой деятельности, экологического. Именно господствующая нравственная позиция определяет наиболее вероятный вариант соотношения соглашений при переходе от одного вида деятельности к другому. Поэтому, совсем не случаен рост интереса к этическим проблемам экономического развития, отмечаемый в последние годы на Западе (Козловски, 1999). Он обусловлен не только повышением роли человеческого фактора в постиндустриальной экономике и усилением внешних эффектов хозяйственной деятельности. В еще большей степени этика призвана противодействовать тенденции к углублению дифференциации и усилению разобщенности социума, развивающейся на фоне растущей автономизации хозяйства. К этому можно добавить еще два момента. Во-первых, современная экономика развивается настолько стремительно, что право часто не поспевает за усложняющимися хозяйственными отношениями. Возникающие пробелы как раз и призвана заполнять этика. Во-вторых, многие стороны хозяйственных отношений просто невозможно или нецелесообразно регулировать нормами права. Петер Козловски приводит, в этой связи, пример с врачом, который, пользуясь неосведомленностью пациента, может предложить тому заведомо бесполезную операцию. Применительно к сфере налоговых отношений похожая ситуация возникает когда предприниматель уклоняется от уплаты налогов в полном объеме пользуясь недостаточной информированностью налоговых органов о характере его деятельности. В этих и подобных им случаях возможности злоупотребления определяются исключительно нравственным выбором стороны, располагающей более точной информацией.

В хозяйственной практике встречается немало ситуаций, когда добросовестность участников сделки хотя и поддается проверке, но связана с такими издержками, которые превышают выгоды обмена. В этих условиях готовность совершить обмен зависит от степени взаимного доверия сторон.

Доверие является этической категорией. В экономике необходимость учета нравственных аспектов хозяйственных отношений присутствует постоянно. Она касается не только деятельности корпораций, других субъектов предпринимательства, но и государства, лиц, представляющих его структуры, проводимой им экономической политики. Убедительным подтверждением данного тезиса стали результаты рыночного реформирования украинской экономики в 2008 г. Недооценка роли этических категорий при проведении политики преобразований, пренебрежительное отношение государства к своим обязательствам перед населением породили всеобщий кризис доверия.

Этический аспект экономической деятельности особенно отчетливо проступает в налоговых отношениях. В условиях рынка налоги служат одним из ведущих инструментов стимулирования деловой и инвестиционной активности, перераспределения доходов, выравнивания уровней потребления различных групп населения. Поэтому воплощение в жизнь ценностей свободы, созидания, творчества, социальной ответственности и справедливости во многом связано с совершенствованием налогового законодательства, повседневной практики налоговых органов, мерой оптимизации стимулирующей, фискальной и перераспределительной функций налогообложения. К сожалению, современная налоговая система Украины еще далека от оптимума. Позитивные сдвиги в налоговой сфере характеризуются, главным образом, повышением собираемости налогов, что позволило существенно улучшить ситуацию с выполнением обязательств государства перед населением. Вместе с тем, стимулирующая функция реализуется еще недостаточно. Масштабы инвестиционной активности хотя и росли в последнее время, однако, чересчур медленно и несбалансированно в структурном аспекте. Сохраняется значительный отток капитала из страны. Неэффективно выполняется и перераспределительная функция, о чем свидетельствует остающаяся чрезмерной дифференциация доходов и уровня жизни населения.

Можно констатировать, что современная налоговая система характеризуется очевидным перекосом в пользу решения фискальных задач и в ущерб всем остальным. С этических позиций это означает недооценку ценностей созидательного труда, творческой активности и социальной справедливости.

Существующие варианты преобразования налоговой системы Украины в неодинаковой мере отвечают требованию согласования экономики и этики. Действующий с 2011 года налоговый кодекс Украины – это не просто реформа фискальной системы Украины. Это новые условия ведения бизнеса. Положения кодекса создают необходимость для большинства предпринимателей приведение юридической стороны своего бизнеса с требованиями Налогового кодекса Украины.

В данном контексте весьма привлекательно выглядит модель налогового кодекса, разработанная группой под руководством Азарова Н.Я. В частности, налоговое законодательство Украины основывается на следующих принципах:

- всеобщность налогообложения – каждое лицо обязано уплачивать установленные налоги и сборы, плательщиком которых он является согласно положениям Кодекса;

- равенство всех плательщиков перед законом, недопущения любых проявлений налоговой дискриминации – обеспечение одинакового подхода ко всем налогоплательщикам независимо от социальной, расовой, национальной, религиозной принадлежности, формы собственности юридического лица, гражданства физического лица, места происхождения капитала;
- справедливость – установление налогов и сборов в соответствии с платежеспособностью налогоплательщиков;
- экономичность налогообложения – установление налогов и сборов, объем поступлений от уплаты которых в бюджет значительно превышает затраты на их администрирование;
- стабильность – изменения в любые элементы налогов и сборов не могут вноситься позднее, чем за шесть месяцев до начала нового бюджетного периода, в котором будут действовать новые правила и ставки. Налоги и сборы, их ставки, а также налоговые льготы не могут изменяться на протяжении бюджетного периода.

Во-первых, обращает на себя внимание идея общественного договора как исходного условия формирования эффективной налоговой системы. Эта идея хорошо вписывается в конвенционалистскую концепцию обоснования морали. В ее рамках именно общественный договор, в той или иной форме, выступает основой выработки таких правил общественного взаимодействия, которые бы в наибольшей степени отвечали требованиям справедливости, не сдерживая, вместе с тем, проявления частной инициативы и не покушаясь на убеждения и ценностные предпочтения отдельной личности. Один из наиболее популярных современных вариантов данной концепции, разработанный Дж. Ролзом прямо ориентирует на сочетание принципов социальной справедливости и экономической эффективности (Разин, 2003). В русле, именно такого подхода лежат предложения авторов рассматриваемой модели налогового реформирования, касающиеся введения налога на фонд потребления в прибыли предприятий и дифференциации ставки подоходного налога с физических лиц, с опорой на категории прожиточного минимума, рационального потребительского бюджета и бюджета полного достатка. Правомерно предполагать, что в случае реализации первого из этих предложений появятся дополнительные стимулы к инвестированию прибыли в развитие производства. Одновременно возникнет своеобразный противовес стремлению к безудержному наращиванию непроизводительного потребления. Что касается второго предложения, то его реализация, особенно в увязке с реализацией ряда других предложений тех же авторов, может способствовать воплощению в жизнь одного из фундаментальных положений теории Дж. Ролза предполагающего улучшение жизни самых неимущих слоев общества в ходе любых общественных преобразований.

Реформирование действующей налоговой системы предполагает достижение согласия между основными субъектами налоговых отношений, в первую очередь, между бизнесом и государством. Такое согласие совершенно необходимо, поскольку без него простое изменение налогового законодательства сделает налоговую систему еще менее эффективной. В результате могут быть утрачены даже те достижения, в налоговой сфере, которые имели место в последнее время.

Институциональные изменения в области налогообложения являются частным случаем более масштабных институциональных преобразований. При выборе эволю-

ционного пути таких преобразований происходит закрепление на уровне формальных институтов уже сложившихся неформальных норм. Однако диапазон выбора возможных вариантов в такой ситуации крайне ограничен.

Это объясняется тем, что многие неформальные нормы по своей природе применимы только в рамках локальных сообществ – семьи, круга знакомых или соседей, мафиозных образований и т.п. Поэтому их перевод с локального уровня на уровень всего общества невозможен в принципе.

Необходимо заметить, что взаимодействие формальных и неформальных институтов носит противоречивый характер. Поэтому, конгруэнтность как выражение меры возможной приспособляемости формальных и неформальных норм не является раз и навсегда заданной величиной. Особенно это справедливо в отношении отдельных областей человеческой деятельности. В некотором диапазоне мера конгруэнтности поддается регулированию на основе повышения государством цены в нелегальности.

Повышению эффективности государственной налоговой политики могли бы способствовать и целенаправленные меры морально-психологического воздействия, ориентированные на достижение позитивных сдвигов в общественном сознании. Инструментами осуществления этих мер могут выступать учреждения образования, культуры и искусства, средства массовой информации.

Вопросы хозяйственной этики должны быть шире представлены в учебных программах вузов, колледжей, общеобразовательных школ, других учебных заведений. В частности, в высших учебных заведениях не следует ограничиваться чтением отдельных небольших курсов предпринимательской и деловой этики. Проблема должна рассматриваться более глубоко и всесторонне. Вопросы хозяйственной этики целесообразно включить в национальные образовательные стандарты, а соответствующий раздел в учебные планы по экономической теории. Преподавание этой и других базовых экономических дисциплин следует вести в тесной увязке с обсуждением этических проблем хозяйственного развития. Соответствующей переработке должна подвергнуться и учебная литература по этим дисциплинам.

Мощным средством воздействия на массовое сознание служат учреждения культуры и искусства, пресса, радио и телевидение. В настоящее время закономерности их функционирования почти целиком определяются рыночной стихией. Однако государство не вправе оставлять их вне сферы своего влияния. Разумеется, речь не может идти о воссоздании пресловутой цензуры. Но помимо комплекса правовых и административных мер государство располагает и другими инструментами проведения в жизнь своих интересов. В частности, целесообразно шире использовать институт государственного заказа на создание произведений искусства, телевизионных и радиопередач, их трансляцию. По мнению автора, подобные меры способны эффективно содействовать достижению позитивных сдвигов в общественном сознании.

Мегатенденцией, определившей развитие системы социальных институтов в последние два десятилетия XX в., являются приватизация и дерегулирование. ООН характеризует приватизацию как «главный экономический феномен 80-х гг. во всем мире». В Украине на приватизированных предприятиях производится ныне 70% промышленной продукции. Дергулирование ведет к смещению акцентов в деятельности государственных институтов: сокращаются прямые формы государственного вмешательства в экономику. Основной функцией государства становится создание конку-

рентной среды, принятие единых правил для всех субъектов рынка, развитие производственной и социальной инфраструктуры. Институциональные изменения состоят также в реструктуризации предприятий, в т.ч. традиционных базовых отраслей промышленности (угольной, сталелитейной, текстильной). Они включают стимулирование малого и среднего бизнеса.

Посредством изменения механизма налогообложения можно придать налоговой системе качественно новые черты, например, изменить ее структуру, не меняя при этом количественного и видового состава налогов. Это позволит существенно увеличить доходы трудоспособной части населения через мотивационный механизм экономической заинтересованности в усилении трудовой активности. Через налоговую систему обеспечивается более эффективная и надежная социальная защита нетрудоспособных членов общества.

Налоговая система – это вечный поиск оптимального соотношения между правами и обязанностями. Как верно сказал когда – то американский писатель Оливер К. Холмс: «Налоги – это цена, которую мы платим за возможность жить в цивилизованном обществе». Хотя и не всегда чем выше эта цена, тем цивилизованней общество. Необходимо понять, что наше место в мире далеко не последнее, в том числе и по критерию такой важной для государства сферы, как налоговая система (Романовский, Врублевская, Сабанги, 2000).

Целью налоговой реформы является приведение налоговой системы в соответствие с приоритетами государственной политики социально-экономического развития, содействия постоянному экономическому росту путем либерализации налоговой системы, на основе совершенствованной инвестиционно-инновационной политики. Обеспечение достаточного объема совокупных налоговых поступлений в бюджеты всех уровней на основе проведения сбалансированной бюджетной политики, установления либерального отношения к плательщикам, которые добросовестно выполняют свои налоговые обязательства, и повышения ответственности за неуплату налогов (Лекарь, 2009)

Достижение главной цели государства – стойкого экономического роста и обеспечения уровня социальной справедливости – возможно лишь за счет создания надежной финансовой основы, стабильного, своевременного и полного поступления платежей в бюджет. Реализация этого задания связана с определением целей налоговой политики государства, изменениями методов проведения налоговой реформы, определением первоочередных заданий, которые наиболее эффективно будут влиять на инвестиционную, инновационную и социальную составляющие экономического развития, а также на совершенствование механизмов функционирования основных элементов системы налогообложения Украины.

Социально-экономические преобразования в Украине, направленные на формирование развитой рыночной экономики, потребовали коренного изменения налоговой системы страны. Налоговые реформы, являющиеся рациональным способом реформирования, проводились в условиях нестабильности и усиления противоречий, одно из которых можно охарактеризовать как противоречие между социальной справедливостью и рыночным характером налоговой политики. Украина, строящая рыночную экономику с социальной ориентацией, должна решить проблему налоговой справедливости, опираясь на зарубежный опыт и учитывая социальные последствия

налоговых реформ. Изменение системы налогообложения должно строиться на принципах системности, равенства всех перед налогом, справедливости.

Институциональные изменения в сфере налогообложения связаны со становлением в Украине налоговой системы рыночного типа и произошли в рамках трех этапов налоговой реформы.

Первый этап налоговой реформы (с 1991 г. по 1994 г.) - этап создания новой налоговой системы независимой Украины на основе законов «О системе налогообложения», принятого в 1991 г. Он фактически дублировал действующий доселе союзный, однако вместе с тем был первым шагом в создании налоговой системы суверенной Украины. В этом Законе был предоставлен перечень налогов, которые входили в налоговую систему Украины. Некоторые виды налогов были ликвидированы (налог с оборота, на экспорт и импорт).

В 1994 году был принят новый Закон «О системе налогообложения» с изменениями и дополнениями. В него были включены платежи и налоги, которые существуют на территории Украины с распределением их на общегосударственные и местные. Но изменения принятые в этом законе, как впрочем и суть его первоначального варианта не соответствовала стилю и уровню формирующийся экономической системы. Установленные налоги и платежи только по названию отвечают мировым стандартам, а по содержанию, то основа налоговой системы все же - доходы предприятий.

Следующий этап в формировании налоговой системы наступил в 1996 году, когда происходила важное изменение в структуре органов налоговой системы - образование Государственной Налоговой Администрации и местных налоговых инспекций. Эти нововведения – не просто замена названия, образования ГНА представляет собой новый и первый шаг украинского руководства по привлечению в сферу налогообложения теневого капитала, который достиг угрожающих размеров. До этого времени, в стране не существовало единой системы, контролирующей доходы всех юридических и физических лиц, – начала она функционировать с 01.01.97 г. В обязанности налоговых инспекций включен анализ экономической деятельности подчиненных предприятий, для чего созданы соответствующие отделы.

Таким образом, образования службы экономического анализа в рамках налоговой администрации позволило усовершенствовать и улучшить налоговый контроль.

Завершительным этапом институциональных изменений в налоговой системе стала разработка и принятие Налогового Кодекса Украины как единого нормативного акта, регулирующего все вопросы налоговых отношений, в том числе права, обязанности и ответственность их участников, взаимоотношения государства и налогоплательщиков.

В настоящее время налоги и налоговая система - это не только источники бюджетных поступлений, но и важнейшие структурные элементы экономики рыночного типа. Очевидно, что без формирования рациональной налоговой системы, не угнетающей предпринимательскую деятельность и позволяющей проводить эффективную бюджетную политику, невозможны полноценные преобразования экономики Украины.

На данном этапе развития налоговой системы нет другого аспекта реформы, который подвергался бы такой же серьезной критике и был бы предметом таких же жарких дискуссий и объектом анализа и противоречивых идей по реформированию.

В условиях рыночных отношений и особенно в переходный к рынку период налоговая система является одним из важнейших экономических регуляторов, основой финансово-кредитного механизма государственного регулирования экономики. От того, насколько правильно построена система налогообложения, зависит эффективное функционирование всего народного хозяйства. Поэтому именно налоговая система на сегодняшний день оказалась, пожалуй, главным предметом дискуссий о путях и методах реформирования (Журавская, Шинкоренко, 2005).

Реформирование налоговой системы будет проводиться до 2015 года, выходя из стратегических целей – построения социально-ориентированной конкурентоспособной рыночной экономики и интеграции в европейское содружество в соответствии с положениями Конституции Украины. В Украине создана налоговая система, которая по своему составу и структуре подобная налоговым системам развитых европейских стран. Основными задачами реформирования налоговой системы Украины является снижение налоговой нагрузки на экономику.

ВЫВОДЫ

Таким образом, институциональные преобразования должны быть последовательным динамическим процессом. Заранее определенная последовательность событий невозможна. А неправильное понимание ситуации может привести к формированию институциональной среды, в рамках которой экономические явления и процессы могут протекать не так, как виделось до проведения реформ.

Процесс реформирования налоговой системы должен происходить с учетом сформировавшихся социально-экономических ограничений и стереотипов. Необходимо комплексно проводить институциональные изменения в системе мотивации и стимулирования участников налогового процесса, как со стороны плательщиков, так и со стороны государства в лице госслужащих, которые должны нести персональную ответственность. Ибо игнорирование поведения и отношения участников процесса изменений к институциональным преобразованиям в налоговой сфере может привести к разбалансированию финансовых ресурсов государства.

ЛИТЕРАТУРА

1. Журавская И., Шинкоренко Д. (2005) Украинская система налогообложения: настоящее и будущее. Бизнес № 37 (400), С. 6–19.
2. Козловски П. (1999) Принципы этической экономики. СПб.: Экономическая школа,
3. Лекарь С. (2009) КМУ и ГНАУ: наступление на упрощенную систему // Бухгалтерия. №3 (834), С. 6–8.
4. Норт Д. (1997) Институты, институциональные изменения и функционирование экономики. М.: Начала, 190 с.
5. Олейник А.Н. (2000) Институциональная экономика. М.: ИНФРА-М.
6. Податковий кодекс України // Відомості Верховної Ради України. - 2011, № 13–14, № 15–16, № 17, с. 112. – Режим доступа: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2755-17>.
7. Разин А.В. (2003) Этика. М.: Академический проект.
9. Романовский М.В., Врублевская О.В., Сабантис Б.М. (2000) Финансы: Учебник для ВУЗов. М.: Изд. «Перспектива»; Изд. «Юрайт», 520 с.

MANAGING INSTITUTIONAL CHANGES IN TAXATION

Irina Novikova

Summary

This article examines the essence and importance of institutional changes and their impact on the world of taxation. Shown how to define the extent of this influence and the possible directions to overcome or minimize the negative aspects of in terms of new institutional approaches.

The aim research is the study of the theory of institutions and institutional changes and their impact on the scope of taxation.

In line with the goal we have identified the following range of tasks:

1. describe the general principles of the theory of institutions;
2. discover the concept and importance of institutional change;
3. determine the impact of institutional changes in taxation.

It was determined that institutional change must be dynamic process. Predetermined accurately calculate the sequence of events is impossible. A misunderstanding of the situation may lead to the formation of the institutional environment within which economic phenomena and processes will not evolves so, as was seen before the reforms.

The processes of reforming the tax system, to should be formed taking into account the socio-economic constraints and stereotypes. Necessary conduct an institutional comprehensive changes in the motivation and stimulating of participants of the tax process. Ignoring behavior and the attitude to institutional changes in the tax area, may lead to deregulation of financial resources of the state.

MOKESČIŲ REFORMOS IR NAŠTOS TYRIMAS LIETUVOJE

Albina Novošinskienė

docentė, socialinių mokslų daktarė

Aleksandro Stulginskio universiteto Ekonomikos ir vadybos fakulteto Apskaitos ir finansų katedra
tel. 8 27 39 70 49, el. paštas: albina.novosinskiene@asu.lt

Astrida Slavickienė

docentė, socialinių mokslų daktarė

Aleksandro Stulginskio universiteto Ekonomikos ir vadybos fakulteto Apskaitos ir finansų katedra
tel. 8 27 39 70 49, el. paštas: astrasl@mail.lt

***Anotacija.** Tyrimo tikslas – įvertinti Lietuvos mokesčių sistemos 2011 m. reformą, atskleidžiant pagrindinius bruožus, išryškinant teigiamus ir neigiamus aspektus. Mokesčiai svarbūs ne tik valstybei, bet ir jų mokėtojams. Ekonomikos nuosmukio laikotarpiu trečius metus besitęsianti mokesčių reforma įtakoja mokesčių našą. Mokesčių naštos palyginimui tarptautiniu mastu naudoti faktinius mokesčių tarifus, nes faktiniai mokesčių tarifai įvertina tikrąją mokesčių našą. Straipsnyje pateiktas mokesčių naštos mažinimo rekomendacijos.*

***Reikšminiai žodžiai:** mokesčiai, mokesčių reforma, našta, aspektai.*

IVADAS

Ekonomikos nuosmukio laikotarpiu mažėja BVP, darbo užmokestis, o tuo pačių ir mokesstinės pajamos, aktualių diskusijų klausimais tampa mokesčiai ir mokesčių našta. Kai į biudžetą surenkamų pajamų nepakanka, vyriausybė vykdo mokesčių reformą – didina tarifus, mažina mokesčių lengvatas ar keičia apmokestinimo bazę. Valstybė gali planuotų pajamų į biudžetą nesurinkti dėl didelio apmokestinimo, kai pajamos slepiamos ir didėja šešėlinė ekonomika. Mokesčių našta yra svarbi tiek mokesčių mokėtojams, tiek valstybei jos funkcijų atlikimui.

Daug mokslininkų tyrė apmokestinimą, mokesčių sistemas, mokesčių našą, šešėlinę ekonomiką: E. Buškevičiūtė, A. Novošinskienė, A. Slavickienė, O.G. Rakauskienė, E. Ramanauskienė. Mokesčių naštos apskaičiavimo klausimus analizavo Meškauskienė, Tvaronavičienė, Novošinskienė, Slavickienė, Savickienė, Pajuodienė, **Szarowska** ir kiti. Pasigendama naujų tyrimų, mokslinių diskusijų mokesčių reformos, jos įtakos mokesčių naštai klausimais. Tokie tyrimai leistų apibendrinti reformų patirtį ir pateikti mokslines įžvalgas ateities perspektyvoms apmokestinimo srityje.

***Tyrimų objektas** – 2011 m. mokesčių reforma Lietuvoje.*

***Tyrimų tikslas** – įvertinus mokesčių reformą bei jos įtaką mokesčių naštai Lietuvoje pateikti rekomendacijas mokesčių naštai mažinti.*

Tikslui pasiekti iškeliami ***uždaviniai***:

- Įvertinti 2011 m. mokesčių reformą Lietuvoje;
- Nustatyti mokesčių reformos poveikį mokesčių naštai ir paeikti rekomendacijas mokesčių naštai mažinti.

Tyrimo metodika. Mokesčių reforma ir našta tirta tarpusavyje suderinus analizės metodus (monografinį, loginį, statistinį ir kt.) ir palyginamąjį būdą, tiriamų klausimų nagrinėjimas sisteminiu požiūriu, išvadų formulavimas.

MOKESČIŲ REFORMOS IR NAŠTOS TYRIMO REZULTATAI

Apie 2009 ir 2010 m. vykdytas mokesčių reformas straipsnio autorės rašė jau 2010 m. (Novošinskienė, Slavickienė, 2010). Mokesčių reformai besitęsiant iš eilės trečius metus, straipsnyje analizuojama 2011 m. mokesčių reforma, o jos įtaka mokesčių naštai galima bus įvertinti pasibaigus 2011 m.

Valstybės mokesčines pajamas formuoja šie pagrindiniai mokesčiai ir įmokos: Gyventojų pajamų, pelno ir pridėtinės vertės mokesčiai bei valstybinio socialinio ir sveikatos draudimo įmokos. Todėl straipsnyje analizuojama ir vertinama šių mokesčių ir įmokų reforma 2011 m. bei mokesčių našta.

Gyventojų pajamų mokesčio reforma įteisinta mokesčio įstatymo pakeitimo ir papildymo įstatymu 2010 m. pabaigoje, nors įsigaliojo atgaline data – 2010 ir vėlesnių metų mokesčiais laikotarpiams. Gyventojų pajamų mokestis yra daugiausiai reformuotas ne tik 2009 ir 2010, bet ir 2011 m. Siekiant palengvinti mokesčio našlą ir skatinti gyventojus imtis individualios veiklos, sumažintas pajamoms iš individualios veiklos mokesčio tarifas nuo 15 iki 5 proc. Sumažintas tarifas taikomas individualios veiklos pajamoms, gautoms iš gamybos (įskaitant žemės ūkį), prekybos, daugumos paslaugų teikimo (išskyrus pajamas iš laisvųjų profesijų veiklos, pajamas iš VP). Tokiu būdu individualios veiklos pajamų apmokestinimas tampa alternatyva dirbantiems pagal verslo liudijimą. 15 proc. tarifas liko taikyti ne tik su darbo santykiais susijusioms pajamoms, jis taikomas autorinių, sportininkų ar atlikėjų pajamoms, gautoms iš to paties darbdavio ar ne iš darbdavio (ne individuali veikla), autorinių, atlikėjų, sportininkų pajamoms (individuali veikla), kitai individualiai veiklai, tantjemoms, individualios veiklos pajamoms, įskaitant turto pardavimą (išskyrus nekilnojamojo turto pardavimo pajamoms, nuomos pajamoms), iš laisvosios profesijos pajamoms: advokatų, jo padėjėjo, notaro, jo padėjėjo, anstolio, jo padėjėjo, konsultanto, architekto, inžinieriaus, dizainerio, gydytojo, psichologo, žurnalisto, maklerio, brokerio ir pan. veiklos, pajamoms iš vertybinių popierių (įskaitant pajamas iš išvestinių vertybinių popierių).

Nuo 2011 m. praplečiamas individualiai veiklai priskirtinų veiklų sąrašas – tai mokslinė veikla, laisvųjų profesijų veikla.

Pakeistas fiksuoto dydžio pajamų mokesčio taikymas – jį gali rinktis mokėti tik tie asmenys, kurie nėra registruoti PVM mokėtojais. Straipsnio autorių nuomone šis apmokestinimas tampa teisingesnis, nes didėjant pajamoms, didėja ir mokestis. Anksčiau fiksuotas pajamų mokestis nepriklausė nuo veiklos apimties, jį nustato savivaldybių tarybos ir jis negali būti mažesnis už pajamų mokestį, apskaičiuotą dvylikos minimaliųjų mėnesinių algų (MMA) sumai pritaikius 15 proc. pajamų mokesčio tarifą. Straipsnio autorės mano, kad fiksuotas pajamų mokestis yra žymiai mažesnis, palyginus su individualios veiklos pajamų mokesčiu, kur pajamų didėjimas neturi ribos, todėl asmenys, kurie yra PVM mokėtojai, jų našta padidės, nes negalės taikyti fiksuoto dydžio pajamų mokesčio.

Gyventojai, vykdydami individualią veiklą, gali iš pajamų atskaityti beviltišką skolą, susidariusią mokestiniu laikotarpiu. Autorių nuomone, apmokestinamųjų pajamų sumažinimas beviltiškų skolų dydžių sumažins mokesčių našlą.

Reforma pakeitė nuolatinio Lietuvos gyventojų patirtų išlaidų atskaitymo tvarką. Šie gyventojai gali atskaityti patirtas išlaidas mokant gyvybės draudimo, pensijų įmokas, įmo-

kas už studijas tik iš pajamų, kurios apmokestinamos 15 proc. tarifu. Gyventojai, kurie pajamų apmokestinimui taiko 5 proc. tarifą, negalė susigrąžinti dalį pajamų mokesčio. Straipsnio autorių nuomone, toks mokesčių mokėtojų diferencijavimas, neleidžiant sususigrąžinti dalį sumokėto pajamų mokesčio, neatitinka teisingumo principo.

2011 m. pakeista, o nuo 2010 m. taikoma apskaičiuojant metinį neapmokestinamąjį pajamų dydį (MNPD): į metines pajamas įtraukiamos pajamos, kurios apmokestinamos 15 proc. tarifu ir neįtraukiamos pajamos dirbant įsigijus verslo liudijimą. Autorės mano, kad dirbant su verslo liudijimu pajamos jau apmokestintos vieną kartą įsigyjant verslo liudijimą, todėl šios pajamos neturėtų įtakoti MNP dydžiui.

Nuo 2011 metų pradžios nekilnojamojo turto pardavimo pajamos nelaikomos individualios veiklos pajamomis. Nekilnojamojo turto pardavimo pajamoms taip pat taikoma Gyventojų pajamų mokesčio lengvata – jei nekilnojamasis turtas išlaikytas iki pardavimo 5 metus, pardavimo pajamos yra priskiriamos neapmokestinamosioms pajamoms.

Gyventojų pajamų mokesčio reformos teigiami ir neigiami aspektai parodyti 1 lentelėje.

1 LENTELĖ. Gyventojų pajamų mokesčio reformos įvertinimas

Teigiami aspektai	Neigiami aspektai
Sumažintas tarifas taikomas individualios veiklos pajamoms, gautoms iš gamybos (įskaitant ž.ū.), prekybos, daugumos paslaugų teikimo. Praplėstas individualiai veiklai priskirtinų veiklų sąrašas – tai mokslinė veikla, laisvųjų profesijų veikla. Galimas beviltiškos skolos atskaitymas. Gyventojų pajamų mokesčio lengvatos taikymas pardavimo pajamoms, jei nekilnojamasis turtas išlaikytas iki pardavimo 5 metus. Apskaičiuojant MNPD į metines pajamas neįtraukiamos dirbant su verslo liudijimu gautos pajamos.	Aukštas darbo jėgos apmokestinimas įskaitant VSD ir PSD. Fiksuoto dydžio pajamų mokesčių negali rinktis mokėti asmenys, kurie yra registruoti PVM mokėtojais. Nėra galimybės susigrąžinti pajamų mokesčių nuo patirtų išlaidų taikant 5 proc. pajamų mokesčio tarifą. Pakeista nekilnojamojo turto pardavimo pajamų neapmokestinimo sąlyga: vietoj 3 m. – 5 m.

2011 m. reforma neaplenkė ir **pelno mokesčio**: sutrumpintas metinės pelno mokesčio deklaracijos už 2010 metus pateikimo terminas – iki kito mokesčio laikotarpio šešto mėnesio pirmos dienos. Įmonės turės mažiau laiko rengti metinę finansinę atskaitomybę: vietoj 9 mėn. dabar ją turės parengti per 5 mėnesius.

Reforma įtakoją tantjemų priskyrimo paskirstytajam pelnui pakeitimą. Įmonės, kurios moka tantjemas valdybos ar stebėtojų tarybos nariams, jos priskiriamos leidžiamiems atskaitymams apskaičiuojant apmokestinamąjį pelną vietoj iki tol laikytu paskirstytuoju pelnu. Straipsnio autorių nuomone, tantjemų priskyrimas leidžiamiems atskaitymams, sumažins apmokestinamąjį pelną.

Žemės ūkio veiklą vykdančioms įmonėms sumažintas pelno mokesčio tarifas. Nuo 2011 m. pradžios įmonės, kurių pajamos iš žemės ūkio veiklos per mokesčio laikotarpį sudaro daugiau nei 50 proc. visų pajamų, apmokestinamasis pelnas apmokestinamas taikant 5 proc. pelno mokesčio tarifą.

Supaprastėjo beviltiškų skolų pripažinimas. Nebūtina, kad, beviltiškų skolų sumos, norint jas pripažinti beviltiškomis, būtų iki to mokesčio laikotarpio įtrauktos į įmonės pajamas. Skolos gali būti pripažintos beviltiškomis, jei įmonė negali jų susigrąžinti praėjus ne mažiau kaip vieneriems metams nuo jų įtraukimo į pajamas. Jeigu skolininkas yra miręs,

likviduotas ar bankrutavęs, skola pripažįstama beviltiška užregistravimo apskaitoje mokesčiu laikotarpiu.

Pelno mokesčio reformos teigiami ir neigiami aspektai matyti 2 lentelėje.

2 LENTELĖ. Pelno mokesčio reformos įvertinimas

Teigiami aspektai	Neigiami aspektai
Tantjėmų priskyrimas leidžiamoms atskaitymams. Sumažintas pelno mokesčio tarifas žemės ūkio veiklą vykdančioms įmonėms. Supaprastintas beviltiškų skolų pripažinimas.	Sutrumpintas metinės pelno mokesčio deklaracijos pateikimo terminas.

Mokesčių reforma pateikė ir *pridėtinės vertės mokesčio* (PVM) naujų pakeitimų. Gražinama PVM tarifo lengvata viešbučiams ir specialaus apgyvendinimo paslaugoms. Vietoj 2009 m. viešbučių teikiamoms apgyvendinimo paslaugoms taikyto 5 proc. tarifo įvestas 9 proc. lengvatinis PVM tarifas, taikytinas tik 2011 metais. Bendras PVM tarifas išliko padidintas (21 proc.).

Iki 2011 m. įmonės ir fiziniai asmenys, vykdančys individualią veiklą, privalėjo registruotis PVM mokėtojais, kai paslaugos teikiamos į ES ar įsigyjamos iš ES (jiems nėra privalės registruotis dėl prekių tiekimo, nes jų pajamos per paskutiniuosius 12 mėn. neviršijo 100000 litų bei dėl prekių įsigijimo iš kitų valstybių narių neviršijo 35000 litų per kalendorinius metus). PVM įstatymo pakeitimas numato teisę išsiregistruoti iš PVM mokėtojų, jeigu jų pajamos bei įsigytų prekių suma nurodytų dydžių neviršijo (100000 ir 35000 litų). Šiuo pakeitimu suvienodinamos apmokestinimo sąlygos asmenims, vykdančiams veiklą tik Lietuvoje ir asmenims, vykdančiam veiklą ne tik Lietuvoje.

PVM įstatymo 83 straipsnio pakeitimu nustatyta, kad pirkėjas PVM mokėtojas gali išrašyti patikslinančias sąskaitas faktūras (debitinį dokumentą) ne tik prekių grąžinimo atveju, bet ir kitais atvejais, kaip nuolaidos ir kt. Iki 2011 m. pirkėjo rašomas debitinis dokumentas buvo naudojamas tik prekių grąžinimo ar atsisakymo atvejais, o nuolaidos įforminamos pardavėjo kreditiniu dokumentu.

Kita PVM įstatymo pakeitimo nuostata susijusi su paslaugų suteikimo vietos nustatymu. Lietuvos apmokestinamiesiems asmenims už ES teritorijos ribų atliktos prekių vežimo paslaugos bei ilgalaikė transporto priemonių nuoma nėra PVM objektas. O renginių, konferencijų organizavimo paslaugų teikimas užsienio apmokestinamiesiems asmenims yra ne PVM objektas Lietuvoje, neatsižvelgiant į tai, kur vyksta renginys.

Pakeitimu įteisinta PVM lengvata: jei importo metu žinoma, kad prekės bus išgabentos į kitą valstybę narę, prekės neapmokestinamos importo PVM.

Šis apmokestinimas turi tokius teigiamus ir neigiamus aspektus (3 lentelė).

3 LENTELĖ. Pridėtinės vertės mokesčio reformos įvertinimas

Teigiami aspektai	Neigiami aspektai
Gražinama PVM tarifo lengvata viešbučiams ir specialaus apgyvendinimo paslaugoms. Įmonėms ir fiziniams asmenims, vykdančiams ekonominę veiklą, nėra privalės registruotis PVM mokėtojais, kai paslaugos teikiamos į ES ar įsigyjamos iš ES. Pirkėjo galimybė išrašyti debitinę sąskaitą faktūrą ne tik prekių grąžinimo ar atsisakymo atvejais. Importuojamos prekės išgabėtos į kitą valstybę narę, neapmokestinamos importo PVM.	Padidintas PVM tarifo lengvata viešbučiams ir specialaus apgyvendinimo paslaugoms nuo 5 iki 9 proc. Bendras PVM tarifas išliko padidintas (21 proc.).

2011 m. mokesčių reformos analizė parodė, kad įstatymų pakeitimai turi dauguma teigiamų aspektų, nei 2009 ir 2010 m. vykdyta reforma. 2009 m. pabaigoje įvykdyta reforma lėmė ekonominės krizės padarinius: mažėjančios valstybės pajamos bei darbo užmokestis, didėjantis nedarbas, šešėlinė ekonomika ir emigracija. Buvo pakeistas ir vėl atstatytas pelno mokesčio tarifas, panaikintos lengvatos žemės ūkyje, padidintas valstybinio socialinio draudimo įmokų bei pridėtinės vertės mokesčio tarifai, įvestas privalomasis sveikatos draudimas, pakeista neapmokestinamųjų pajamų dydžio taikymo tvarka (Novošinskienė, Slavickienė, 2010).

2011 m. mokesčių reforma vykdoma jau po kriziniu laikotarpiu, todėl mokesčių pakeitimai įgauna daugiau teigiamų bruožų. Nepaisant to, mokesčių sistema turi dar nemažai trūkumų, verslo sąlygos Lietuvoje negerėja, didelė darbo vietos kaina, valstybės skola didėja, didėja ir šešėlinė ekonomika.

Šalies apmokestinimo lygiui nustatyti skaičiuojamas mokesčių naštos rodiklis – mokesčių įplaukų ir Bendrojo vidaus produkto santykis. Mokestinės įplaukos apima visų mokesčių pajamas į nacionalinį biudžetą ir įmokas į nebiudžetinius fondus: valstybinio socialinio draudimo, privalomojo sveikatos draudimo bei garantinį fondus.

Statistikos departamentas nepateikia mokesčių naštos apskaičiavimo, o tik jos dydį. Statistikos departamentas, apskaičiuodamas Bendrąjį vidaus produktą, įtraukia neapskaitomos bei šešėlinės ekonomikos apimtis, todėl bendrosios mokesčių naštos rodiklis Lietuvoje yra sumažintas (Novošinskienė, Stankauskaitė, 2010).

Mokesčių našta Lietuvoje 2006–2010 m. skaičiavimą autorės pateikta 4 lentelėje.

4 LENTELĖ. Mokesčių našta Lietuvoje 2006–2010 m. procentais (Lietuvos Statistikos..., 2011; Bendrasis vidaus..., 2011)

Rodikliai, pokytis bei dalis mokestinėse pajamose	2006m.	2007m.	2008 m.	2009m.	2010*m.
Mokestinės pajamos mln. Lt	25307,6	30724,6	36027,5	29800,8	30332,4
Pokytis palyginus su ankstesniais metais %	20,6	21,4	17,3	- 17,3	1,8
· Mokesčiai į Nacionalinį biudžetą	15604,0	18628,7	21787,2	16463,2	17932,3
Mokesčių į nacionalinį biudžetą dalis mokestinėse pajamose %	61,7	60,6	60,5	55,3	59,1
· Įmokos į VSDF biudžetą	7500,8	9304,2	11070,9	10797,1	9984,8
Įmokų į VSDF biudžetą dalis mokestinėse pajamose %	29,6	30,3	30,7	36,2	32,9
· Įmokos į PSDF biudžetą	2170,7	2752,0	3131,2	2514,4	2398,8
Įmokų į PSDF biudžetą dalis mokestinėse pajamose %	8,6	9,0	8,7	8,4	7,9
· Įmokos į Garantinis fondą	32,1	37,9	38,2	18,0	16,5
Įmokų į garantinį fondą dalis biudžeto mokestinėse pajamose %	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
BVP to meto kainomis mln. Lt	82792,8	98669,1	111482,6	91914,0	95074,3
Pokytis palyginus su ankstesniais metais %	14,9	19,2	13,0	- 18,1	3,4
Mokestinių pajamų santykis su BVP %	30,6	31,1	32,3	32,4	31,9
Mokesčių našta % (Statistikos metraštis, 2010)	29,4	29,6	30,1	29,4	29,0
BVP vienam gyventojui Lt	24393	29230	33198	27408	28926

*negalutiniai duomenys

Iš lentelės duomenų matyti, kad mokesčių našta per analizuojamą laikotarpį didėjo iki 2009 m. – padidėjimas sudarė 1,8 procentinių punktų, o 2010 ji sumažėjo 0,5 procentinio punkto ir 2010 m. sudarė 31,9 proc. Per 2006–2010 m. laikotarpį mokesčių našta padidėjo 1,3 procentinio punkto. Mokesčių naštos padidėjimą 2009 m. lėmė žymus mokestinių pajamų sumažėjimas (2009 m. palyginus su 2008 m. mokestinės pajamos sumažėjo 17,8 proc.) ir sparčiau mažėjęs BVP (analogiškai sumažėjo 18,1 proc.). Mokestinės pajamos per 2006–2010 m. laikotarpį padidėjo 19,8, o Bendrasis vidaus produktas – 14,8 proc. Mokestinėse pajamose 2006–2010 m. labiausiai išaugo įmokos į VSDF – padidėjimas sudarė 33,1 proc. (šios įmokos mokestinėse pajamose sudaro 32,9 proc. 2010 m.). Per analizuojamą laikotarpį padidėjo ir mokesčiai į nacionalinį biudžetą – 14,9 proc. (šie mokesčiai sudaro 59 proc. mokestinių pajamų).

Neesant patvirtintos Lietuvoje mokesčių naštos skaičiavimo metodikos, Statistikos departamentas, Lietuvos laisvosios rinkos institutas, mokslininkai, ekspertai, auditoriai pateikia skirtingą mokesčių naštos rodiklio apskaičiavimą. Kaip apskaičiuojama mokesčių našta ES valstybėse taip pat nėra informacijos. LR Statistikos departamentas, skaičiuodamas mokesčių našta, taip pat neatskleidžia jos apskaičiavimo, o į mokesčines pajamas įtraukia tik sumokėtus mokesčius (Novošinskienė, Savickienė, 2008; (Novošinskienė, Stankauskaitė, 2010). Straipsnio autorių apskaičiuota mokesčių našta keliais procentiniais punktais yra didesnė, nei pateikia LR Statistikos departamentas, nes skaičiuojant BVP neįtraukia šešėlinės ekonomikos, kuri mokesčių nemoka.

Gyventojų darbo pajamos apmokestinamos ir valstybinio socialinio ir sveikatos draudimo įmokomis. Šią našta sudaro įmonės ir darbuotojo mokamos įmokos ir ji nėra maža. Lietuvos gyventojų tam tikrų socialinių grupių darbo pajamų apmokestinimo pokyčių 2008–2011 metais lyginamuoju tyrimu (2009) nustatyta, kad didėjant pajamoms, mokesčių našta didėja, išskyrus asmenų, vykdančių veiklą įsigijus verslo liudijimą, individualios veiklos ir ūkininkų grupėse. Darbo ir socialinio tyrimo institutas dar 2009 m. apskaičiavo darbo vietos naštos ir kainos kitimą. Skirtingų pajamų grupėse: nuo 35,30 proc. uždirbant 800 litų per mėn. iki 42,02 proc. uždirbant 4638 litų per mėn. o darbo vietos kaina – atitinkamai nuo 1048,64 litų iki 6079,49 litų.

Schneider (2004) teigia, kad svarbiausi šešėlinės ekonomikos veiksniai yra tiesioginių (kartu ir privalomojo socialinio draudimo įmokų) ir netiesioginių mokesčių našta. Schneider (2006), analizuodamas mokesčių naštos elementus, nurodo didelį darbo pajamų apmokestinimą mokesčiais ir įmokomis. Kuo didesnis darbo užmokesčio skirtumas iki apmokestinimo ir po apmokestinimo, tuo darbuotojai ir darbdaviai labiau ištraukia į šešėlinę ekonomiką. Autoriaus teigimu tarifų sumažinimas ir lengvatų įvedimas nemažina šešėlinės ekonomikos, o ją tik stabilizuoja, nes būtinos ir kitos reguliavimo, mokesčių kontrolės priemonės. Straipsnio autorių nuomone, tarifo sumažinimas yra veiksminga šešėlinės ekonomikos mažinimo priemonė – pavyzdžiui, sumažinus pelno mokesčio tarifą, pajamos iš pelno mokesčio į biudžetą padidėjo. Reikia pastebėti, kad įmonių didelė socialinei apsaugai įmokų našta didina šešėlinės ekonomikos apimtį. LLRI tyrime numatyta, kad šešėlinė ekonomika nemažės ir 2011 m sudarys 28 proc. (Lietuvos ekonomikos tyrimas, 2011). Socialinio draudimo įmokos procentais ES šalyse pateikta 5 lentelėje.

Iš lentelės duomenų matyti, kad darbuotojo ir darbdavio socialinio draudimo įmokų dalys yra labai skirtingos. Autorių nuomone, būtina įmokų tarifą paskirstyti po lygiai, mažinant darbdavio ir didinant darbuotojo dalį, nes dėl didelės darbdavio naštos didelė darbo

5 LENTELĖ. Socialinio draudimo įmokos Europos Sąjungos šalyse 2010 m. (Social Security..., 2010)

Nr.		Socialinio draudimo įmokos dydis proc.		
		Darbuotojo dalis	Darbdavio dalis	Bendra dalis
1	Danija	-	-	-
2	Švedija	7	23,43	30,43
3	Belgija	13,5	24,77	37,84
4	Prancūzija	9,8	32,68	42,48
5	Suomija	7,1	20,38	27,48
6	Italija	9,19	30,17	39,36
7	Austrija	17,2	25,15	42,35
8	Olandija	22,5	17,5	40
9	Vokietija	19,25	19,61	38,86
10	Slovėnija	22,1	16,1	38,2
11	Didžioji Britanija	11	12,8	23,8
12	Vengrija	17	27	44
13	Kipras	6,8	6,8	13,6
14	Ispanija	6,25	31,08	37,33
15	Čekija	11	34	45
16	Portugalija	11	23,75	34,75
17	Liuksemburgas	12,35	11,4	23,75
18	Bulgarija	12,1	16,8	28,9
19	Malta	10	10	20
20	Lenkija	22,71	17,61	40,32
21	Airija	4	8,5	12,5
22	Graikija	11,55	22,1	33,65
23	Estija	2,6	33,3	35,9
24	Latvija	9	24,09	33,09
25	Lietuva	9	30,98	39,98
26	Slovakija	10,4	27,2	37,6
27	Rumunija	16,2	27,8	44

užmokesčio dalis tampa šešėlinės ekonomikos dalimi, siekiant išvengti įmokų mokėjimo. Gyventojų mokesčių našta padidės dėl socialinio draudimo persikirstymo ir dėl padidinto PVM tarifo iki 21 proc. (nuo 2009 09 01), todėl siūloma sumažinti pridėtinės vertės mokesčio tarifą būtinojo naudojimo prekėms.

Szarowska (2009) pateikia mokesčių naštos palyginimui tarptautiniu mastu naudoti taip vadinamus numanomus mokesčių tarifus vietoj įstatyminių tarifų dėl esamų apmokestinimo skirtumų. Įstatyminiai mokesčių tarifai neparodo tikrojo apmokestinimo lygio dėl to, kad ES šalyse yra skirtingos mokesčių sistemos, apmokestinimo bazės ir esančios mokesčių tarifų įvairovės. Įstatyminių mokesčių tarifų palyginimas dažnai naudojamas dėl jo paprastumo. Numanomi tarifai išreiškia mokesčio poveikį ekonominei veiklai pagal jų funkcijas – darbui, kapitalui, vartojimui. Vertinamas ne tarifas ir mokesčių bazė, o šalies pajamų iš tam tikros veiklos ir nuo šių pajamų surinktų į biudžetą mokesčių santykis (Szarowska, 2009). Straipsnio autorių nuomone, toks mokesčių tarifas vadintinas „faktiniu“ ir leidžia daryti tikslesnes išvadas apie tikrąją mokesčių naštą. Faktiniai mokesčių tarifai įvertina tikrąją (faktinę) mokesčių naštą ir galima naudoti ekonominės veiklos pagal funkcijas apmokestinimui atskirose šalyse tirti.

Faktinis mokesčio tarifas darbui apskaičiuojamas kaip santykis darbui tenkančių mokesčių ir įmokų (gyventojų pajamų mokesčio, darbuotojo ir darbdavio socialinio bei sveikatos draudimo įmokos) ir darbo pajamų.

Faktinis mokesčio tarifas kapitalui apskaičiuojamas kaip santykis tarp kapitalo mokesčių (pelno) ir viso kapitalo verslo pajamų. Į kapitalo mokesčių apibrėžimą patenka pelno mokestis, visi mokesčiai ir rinkliavos, kurie yra kaip būtina sąlyga jam uždirbti. Rodiklis parodo vidutinę mokesčių naštą, tenkančią kapitalo pajamoms.

Faktinis vartojimo mokesčių tarifas apskaičiuojamas kaip santykis pajamų iš vartojimo mokesčių ir visų namų ūkių vartojimo išlaidų. Į vartojimo mokesčių pajamas Europos komisija įtraukia pridėtinės vertės mokestį, muitus, žyminius mokesčius, finansinių ir kapitalo sandorių mokesčius, eksporto muitus ir pinigines kompensacines sumas, taikomas eksportui, tarptautinių sandorių mokesčius, mokesčiai už gamybinę taršą, pagalvės mokesčiai, namų ūkių mokėjimai už licencijas (Taxation trends in European Union, 2009; Szarowska, 2009) (6 lentelė).

6 lentelė. Faktiniai kapitalo, darbo ir vartojimo mokesčių tarifai ES (Taxation trends in European Union, 2010)

Šalis	Vartojimo mokesčiai	Darbo mokesčiai	Kapitalo mokesčiai	Šalis	Vartojimo mokesčiai	Darbo mokesčiai	Kapitalo mokesčiai
Belgija	20,9	41,5	24,9	Liuksemburgas	27,3	31,7	25,0
Bulgarija	21,4	25,5	8,8	Vengrija	28,2	41,0	19,5
Čekija	21,6	36,4	17,5	Malta	19,5	20,2	32,2
Danija	31,5	35,0	22,5	Olandija	26,2	35,5	23,6
Vokietija	19,8	38,8	28,0	Austrija	22,7	40,3	22,7
Estija	27,6	35,0	16,5	Lenkija	19,0	30,7	17,5
Airija	21,6	25,5	14,4	Portugalija	16,2	23,1	23,7
Graikija	14,0	29,7	30,5	Rumunija	16,9	24,3	14,8
Ispanija	12,3	31,8	32,8	Slovėnija	24,2	34,9	19,1
Prancūzija	18,5	41,1	34,7	Slovakija	17,3	31,2	16,8
Italija	16,3	42,6	27,4	Suomija	25,7	40,4	23,6
Kipras	17,9	26,1	10,6	Švedija	27,6	39,4	23,8
Latvija	19,9	28,7	13,8	J. Karalystė	16,8	25,1	28,3
Lietuva	16,5		16,8	ES 27	20,9	32,9	21,8

Iš 6 lentelės duomenų matyti, kad mažiausias faktinis tarifas tenka vartojimui, o didžiausia mokesčių našta tenka darbui. Autorių siūlomas socialinių įmokų paskirstymas darbdaviui ir darbuotojui po lygiai, sumažins šešėlinę ekonomiką, nes darbdaviui mokesčių našta mažės.

IŠVADOS

1. 2011 m. mokesčių reforma įgauna daugiau teigiamų bruožų. Verslo sąlygos Lietuvoje negerėja, didelė darbo vietos kaina, didelė socialinio draudimo našta darbdaviui ir tai didina šešėlinę ekonomiką.
2. Paskirstyti socialinio draudimo įmokų tarifą po lygiai, mažinant darbdaviui ir didinant darbuotojui dalį, nes didelė darbo užmokesčio dalis tampa šešėlinės ekonomikos dalimi, siekiant išvengti įmonės įmokų mokėjimo.

3. Padidėjusių gyventojų mokesčio našta dėl socialinio tarifo perskirstymo ir dėl padidinto PVM tarifo iki 21 proc. mažins pridėtinės vertės mokesčio tarifo sumažinimas būtinąjo naudojimo prekėms.
4. Mokesčių naštos palyginimui tarptautiniu mastu naudoti faktinius mokesčių tarifus darbui, kapitalui ir vartojimui, nes faktiniai mokesčių tarifai įvertina tikrąją (faktinę) mokesčių našta.

LITERATŪRA

1. Bendrasis vidaus produktas (BVP)/ Prieiga per Internetą. [žiūrėta 2011 spalio 12 d.]. Prieiga per internetą: <http://db1.stat.gov.lt/statbank/selectvarval/saveselections.asp?MainTable=M2010201&PLanguage=0&TableStyle=&Buttons=&PXSID=18529&IQY=&TC=&ST=ST&rvar0=&rvar1=&rvar2=&rvar3=&rvar4=&rvar5=&rvar6=&rvar7=&rvar8=&rvar9=&rvar10=&rvar11=&rvar12=&rvar13=&rvar14=>
2. Lietuvos ekonomikos tyrimas 2010/2011 (2). 2011. Lietuvos laisvosios rinkos institutas, Vilnius.
3. Lietuvos gyventojų tam tikrų socialinių grupių darbo pajamų apmokestinimo pokyčių 2008–2011 metais lyginamasis tyrimas. 2009. Vilnius: Darbo ir socialinių tyrimų institutas.
4. LIETUVOS STATISTIKOS METRAŠTIS. 2011. Vilnius: Statistikos departamentas prie LR Vyriausybės.
5. NOVOŠINSKIENĖ A., SAVICKIENĖ J. 2008. Mokesčių naštos tyrimas Lietuvoje // Apskaitos ir finansų mokslas ir studijos: problemos ir perspektyvos = Science and studies of accounting and finances: problems and perspectives: tarptautinės mokslinės konferencijos straipsnių rinkinys. Nr. 1 (6). Akademija, ISSN 2029-1175. p. 115–119.
6. NOVOŠINSKIENĖ A., SLAVICKIENĖ A. 2010. Lietuvos mokesčių sistemos reformos vertinimas [interaktyvus]. Ekonomikos ir vadybos fakulteto 2009 metų mokslinių tyrimų rezultatai // Mokslinės konferencijos straipsnių rinkinys Nr. 1 (6), ISSN 1822-39. Prieiga per internetą: <http://www.lzuu.lt/mtr/2009/index.php>.
7. NOVOŠINSKIENĖ, A.; STANKAUSKAITĖ, A. 2010. Mokesčių naštos apskaičiavimo ir analizės tyrimas. Tarptautinė mokslinė konferencija. Apskaitos ir finansų mokslas ir studijos: problemos ir perspektyvos. Nr. 1 (7), p. 141–146.
8. SCHNEIDER F. (2004). The size of the shadow economies of 145 countries all over the world: First results over the period 1999 to 2003. Bonn, Germany Institute for the Study of Labor.
9. SCHNEIDER F. (2006). Shadow economies around the world: what do we really know? Working paper No. 0617, Johannes Kepler University of Linz, Austria.
10. SZAROWSKA I. 2009. Tax Burden and competition in the European Union – Does it change? Silesian University – School of Business Administration.
11. Social Security Programs Throughout the World: Europe, 2010 [interaktyvus]. [žiūrėta 2011 spalio 12 d.]. Prieiga per internetą: < http://ec.europa.eu/taxation_customs/resources/documents/taxation/gen_info/economic_analysis/tax_structures/2011/report_2011_en.pdf >.
12. TAXATION TRENDS IN EUROPEAN UNION. 2011. General information [interaktyvus]. Economic analysis of taxation [žiūrėta 2011 spalio 12 d.]. Prieiga per internetą: <http://ec.europa.eu/taxation_customs/resources/documents/taxation/gen_info/economic_analysis/tax_structures/2011/report_2011_en.pdf>.

RESEARCH OF LITHUANIA TAX REFORM AND TAX BURDEN**Albina Novošinskienė, Astrida Slavickienė****S u m m a r y**

Lithuanian tax system reform in 2011 is carried out during post-crisis period, consequently tax changes receive more positive aspects. Taxes are important not only to the state, but also the taxpayers. State is not able to collect all planned revenues to country budget due to the high taxation, hidden income and increase level of black economy.

In Lithuania there is large fluctuation of job places, labour income is taxed by state social and health insurance tax, income tax. These contributions are paid by the employer and the employee, but their sizes are very different – employers pay almost 3 times more. Due to large employers' social security burden, there is suggestion to redistribute rate of contribution evenly: reducing the employer rate and increasing employee rate. After redistribution of social rate, tax burden will increase for population, so it is proposed to reduce value-added tax rate for primary commodities. Comparing tax burden on international level only actual tax rates are used, because actual tax rates assess the true tax burden.

Key words: taxes, tax reform, the burden, aspects.

ДОБАВЛЕННАЯ СТОИМОСТЬ КАК СВЯЗУЮЩЕЕ ЗВЕНО В УПРАВЛЕНИИ ФИНАНСОВЫМИ ПОТОКАМИ НА МИКРО- И МАКРОУРОВНЕ И ОБЪЕКТ БУХГАЛТЕРСКОГО ЭКОНОМИЧЕСКОГО УЧЁТА И АНАЛИЗА

Панков Дмитрий

Доктор экономических наук, профессор

Кухто Юлия

Магистр экономических наук

УО «Белорусский государственный экономический университет»

Республика Беларусь, 220070, г. Минск, пр. Партизанский, 26

+375-29-6462730; +375-29-7100044

e-mail: Dapankov@mail.ru, Yuliya_kuhto@mail.ru

Аннотация. Основная цель исследования – усиление функции учёта и расширение спектра его возможностей посредством выделения такого его подвида как экономический учёт, одной из главных задач которого является формирование на бухгалтерских счетах методом двойной записи информации о его важнейшем объекте – вновь созданной бизнесом стоимости (добавленной стоимости). Научная новизна исследования заключается в том, что в рамках разрабатываемых методик бухгалтерского экономического учёта информация о добавленной стоимости и других показателях экономического оборота (промежуточном потреблении, потреблении основного капитала) будет формироваться в разрезе их детерминант, реального денежного обеспечения и в сопряжённости с этапами кругооборота капитала. Кроме того, данная модель учёта будет включать «встроенные» элементы анализа (бухгалтерского анализа). В результате – учётно-аналитическая система будет генерировать дополнительную релевантную информацию не только о финансовых результатах функционирования бизнеса, но и о показателях, находящихся в настоящее время за рамками информационной системы организации (например, добавленной стоимости и располагаемом доходе). Кроме того, использование разрабатываемой учётно-аналитической модели создаст возможность для реализации условия прямой системной преемственности показателей организации с показателями национального счетоводства.

Ключевые слова: добавленная стоимость, бухгалтерский экономический учёт, бухгалтерский анализ, финансовый менеджмент, национальное счетоводство.

ВВЕДЕНИЕ

Давно назрела, а в настоящее время в связи с нестабильностью национальной экономики ощущается особенно остро объективная необходимость формирования интегрированной системы финансовых показателей на микро- и макроуровне, обеспечивающих информационную насыщенность принимаемых решений по стимулированию экономического роста. Категория экономического роста является интегральной, объединяющей важнейшие показатели деятельности отдельно взятых организаций и

функционирования государства в целом. Следовательно, проблему экономического роста необходимо поднимать снизу вверх, начиная с микроуровня, и решать поэтапно, доходя до уровня государства. И здесь в качестве приоритетного встаёт вопрос об использовании «сквозных» показателей в качестве индикаторов экономического роста субъектов различного уровня. Одним из таких показателей является добавленная стоимость, которая в настоящая время находится за пределами не только учётной, но и в целом информационной системы организации, а, следовательно, не подвергается прямому управленческому воздействию.

Несмотря на возрастающий интерес к использованию в учётно-аналитической практике организаций таких показателей экономического оборота, как добавленная стоимость и располагаемый доход, очевидна недостаточность теоретико-методологических разработок вопросов их учёта и анализа, особенно в Республике Беларусь. По нашему мнению, основной недостаток подходов, предлагаемых в существующих научных публикациях, заключается в том, что добавленная стоимость не подлежит системному учёту, а выводится расчётным путём по данным бухгалтерской и статистической отчётности. Последнее, на наш взгляд, вообще не допустимо, поскольку не секрет, что в организациях при формировании данных статистической отчётности зачастую пренебрегают требованием точности в пользу скорости составления соответствующих форм. Кроме того, сегодня уже мало кого устраивает обобщение информации в отчётности. В условиях стремительного развития информационных технологий, способствующих мгновенной передаче деловой информации на любое расстояние, даже ежемесячная финансовая отчётность является не достаточно своевременной, следовательно, появляется необходимость в совершенствовании техники учётных процедур, переосмыслении отдельных элементов методов учёта, способов систематизации и обобщения учётной информации, а также методик её анализа. В этой связи мы разрабатываем такую модель учёта, которая будет включать встроенные элементы анализа, непосредственно использующего данные бухгалтерских счетов. При этом данная модель будет основываться на объективных законах кругооборота капитала, персонификации финансовых интересов агентов и контрагентов бизнеса, основном бухгалтерском равенстве ($\text{Активы} = \text{Обязательства к уплате} + \text{Капитал собственника} + \text{Доходы} - \text{Расходы}$), а также необходимости обязательного учёта и анализа реального денежного обеспечения основных показателей экономического оборота и финансовых результатов деятельности организации.

1. КЛАССИЧЕСКАЯ ТРАКТОВКА КАТЕГОРИИ «ДОБАВЛЕННАЯ СТОИМОСТЬ»

Персонификация информации о результатах функционирования бизнеса – одна из первостепенных задач развития информационной системы организации, которую необходимо решать в рамках таких её элементов, как бухгалтерский экономический учёт и анализ. Однако, прежде всего, следует найти такой финансовый показатель, который был бы способен одновременно отвечать следующим требованиям: 1) максимально адекватно отражать текущий результат деятельности организации (Булыга, Кохно, электронный ресурс); 2) гармонизировать интересы основных участников бизнеса (Булыга, Кохно, электронный ресурс); 3) выступать связующим звеном в оценке темпов экономического развития субъектов на микро- и макроуровне.

Выдвинутые требования обусловлены новыми экономическими условиями, развитием информационной (постиндустриальной) экономики и, как следствие, возрастанием роли учёта, который призван удовлетворять её потребностям в объективных релевантных данных, причём зачастую таких данных, которые в настоящее время находятся за пределами предметной области бухгалтерского учёта.

Рассмотрим во взаимосвязи первое и второе требования. В системе исчисляемых в настоящее время финансовых показателей «... именно выручка является финансовым источником удовлетворения интересов всех участников бизнес-процесса» (Булыга, Кохно, электронный ресурс), поскольку выручка, полученная денежными средствами, – основной источник погашения всех обязательств к уплате. Однако выручка не является показателем, характеризующим финансовый итог работы организации, поскольку включает в себя овеществлённые результаты прошлого труда (например, стоимость материалов, израсходованных на изготовление продукции, включается в себестоимость этой продукции, а значит – в её цену и выручку от реализации). С другой стороны прибыль характеризует результат деятельности организации за отчётный период, однако не выполняет вторую задачу – удовлетворение финансовых интересов основных участников бизнеса. С экономической точки зрения прибыль – есть приращение капитала, инвестированного собственником в бизнес, в результате кругооборота этого капитала и воздействия на него персонала организации в течение отчётного периода. С юридической точки зрения прибыль как категория также имеет отношение лишь к собственникам (учредителям) организации, которые после уплаты налогов, согласно нормам гражданского законодательства Республики Беларусь, имеют исключительное право распоряжаться ею. Таким образом, и с экономической, и с юридической точек зрения прибыль учитывает интересы лишь собственников (учредителей) организации, помещая тем самым наёмных работников за границы бизнес-системы и определяя эту группу субъектов как внешний фактор ведения бизнеса (Булыга, Кохно, электронный ресурс). Однако такое положение дел не отвечает современным требованиям осуществления коммерческой деятельности, поскольку в последнее время изменяется сама парадигма развития бизнеса – возрастает роль информационных технологий и труда, особенно интеллектуального, наблюдается качественное изменение системы интересов «собственник – наёмный работник», демократизируются отношения собственности, формируются новые категории «человеческий капитал», «интеллектуальный капитал», появляются методики их учёта и оценки (Булыга, Кохно, электронный ресурс; Богатырёва, Панков, 2007). Относительно третьего требования, очевидно, что выручка и прибыль ему не отвечают, поскольку являются показателями, исчисляемыми на уровне предприятия. Макроэкономика оперирует другими показателями – такими как валовой внутренний продукт (ВВП), валовая добавленная стоимость (ВДС), валовой располагаемый доход (ВРД), и ключевым показателем в этой системе является добавленная стоимость.

В рамках настоящего исследования мы исходим из двух трактовок сущности категории «добавленная стоимость»: а) с точки зрения классической экономической теории; б) с точки зрения национального счетоводства.

Рассмотрим первую из них.

Теорию добавленной (прибавочной) стоимости впервые выдвинул классик английской политической экономии А. Смит («Исследование о природе и причинах богатств

ва народов», 1776). Несколько позже её развивали Ж.Б. Сэй («Трактат политической экономии, или Простое изложение способа формирования, распределения и потребления богатства», 1803), Д. Рикардо («Начала политической экономии и налогового обложения», 1817), К. Маркс («Капитал», 1867-1910), А. Маршалл («Принципы экономической науки», 1890-1891), Дж.Б. Кларк («Распределение богатства», 1899) и др.

Суть теории добавленной стоимости можно представить в следующих положениях:

1. Новую стоимость своим трудом создают наёмные работники. Эта стоимость частично достаётся её создателям в виде заработной платы, а остальную часть в форме прибыли получает собственник капитала. А. Смит утверждал: «Стоимость, которую рабочие прибавляют к стоимости материалов, распадается ... на две части, из которых одна идёт на оплату их заработной платы, а другая - на оплату прибыли их предпринимателя на весь капитал, который он авансировал в виде материалов и заработной платы» (Смит, 1962).
2. Рабочий день наёмного работника делится на две части. Сначала он затрачивает необходимый труд, идущий на содержание его самого и его семьи – создает эквивалент его заработной платы. Потом он расходует прибавочный труд, во время которого производит прибавочную (добавленную) стоимость.
3. Деление новой стоимости на две известные доли вызывает противоположность экономических интересов наёмных работников и бизнесменов, так как увеличение доходов одних происходит за счёт уменьшения зарплаток других.

Д. Рикардо сформулировал закон, согласно которому величины заработной платы и прибыли находятся в обратной пропорциональной зависимости. Он пришёл к следующему заключению: «Какая доля продукта уплачивается в форме заработной платы – вопрос в высшей степени важный при изучении прибыли, ибо нужно сейчас же заметить, что последняя будет высока или низка в той же самой пропорции, в какой будет низка или высока заработная плата» (Рикардо, 1955).

К. Маркс в своём труде «Капитал», подробно раскрыл суть вновь созданной стоимости (Маркс, электронный ресурс).

По К. Марксу выручка, полученная предприятием, распадается на две составляющие (формула 1):

$$W = C + ПС, \quad [1]$$

где:

W – выручка от реализации продукции (выполнения работ, оказания услуг);

C – денежная сумма, израсходованная на оплату овеществлённого прошлого труда (стоимость средств и предметов труда);

ПС – вновь произведённая (прибавочная или добавленная) стоимость.

В свою очередь вновь произведённая стоимость (ПС) представляет собой следующую величину (формула 2):

$$ПС = V + M, \quad [2]$$

где

V – оплата труда работников, непосредственно создающих новую стоимость;

M – прибыль собственника предприятия.

Таким образом, основываясь на положениях классической экономической теории можно сделать вывод о том, что добавленная стоимость на конкретном предприятии создаётся собственниками (учредителями) и наёмными работниками: первые помещают в оборот свой капитал, а вторые непосредственно вкладывают в создание готового продукта свой труд. Именно исходя из этого, собственников (учредителей) и наёмных работников можно определить как основных участников бизнес-процесса (Булыга, Кохно, электронный ресурс) или его агентов. Следовательно, интересы именно этих субъектов являются основополагающими для конкретного предприятия. Остальные стороны участвуют в бизнесе опосредованно (все кроме финансовых посредников, предоставляющих бизнесу кредитные ресурсы). Они не создают добавленную стоимость, значит, их финансовые интересы можно считать косвенными, а самих участников внешними по отношению к бизнес-системе (Булыга, Кохно, электронный ресурс) или контрагентами. Финансовых посредников (а именно банки и иные финансово-кредитные учреждения) мы предлагаем выделять в отдельную группу участников, поскольку по отношению к бизнесу они являются внешними, но их капитал, вовлечённый в оборот организации, наравне с капиталом собственника непосредственно участвует в создании добавленной стоимости. И во многих случаях именно благодаря заёмному финансовому капиталу создаётся добавленная стоимость. Однако степень удовлетворения интересов займодавцев не связана с величиной добавленной стоимости, произведённой в данном отчётном периоде. Их доход (в виде полученных процентов за пользование кредитами и займами) определён условиями договора. Поэтому данную категорию участников бизнеса мы определим как внешние субъекты (контрагенты) бизнеса, непосредственно участвующие в создании добавленной стоимости, но имеющие косвенный финансовый интерес.

Классификация участников бизнес-процесса по степени их участия в создании добавленной стоимости и наличию прямого финансового интереса в бизнесе представлена на рисунке 1.

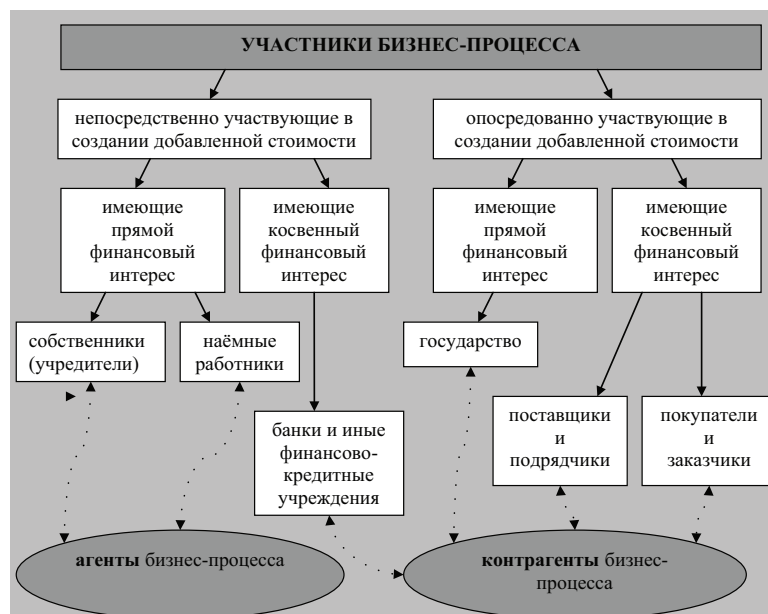

РИСУНОК 1. Классификация участников бизнес-процесса по степени участия в создании добавленной стоимости и наличию прямого финансового интереса в бизнесе

Как известно, капитал в процессе кругооборота проходит несколько стадий или этапов: финансирование, снабжение, производство продукта, реализацию продукта, перераспределение финансовых ресурсов. При этом добавленная стоимость начинает формироваться уже на этапе производства продукта. И здесь, на наш взгляд, необходимо дифференцировать рассматриваемый показатель с точки зрения стадий кругооборота капитала. Это важно для того, чтобы иметь представление о том, какая величина добавленной стоимости является доходом, заработанным бизнесом за отчётный период, а какая её часть в данный момент времени представляет собой расход прошлого периода (по отношению к рассматриваемому моменту времени), который в будущем должен стать доходом. При этом в случае неблагоприятного сценария развития событий часть добавленной стоимости в виде так называемого отложенного дохода может в реальный доход так и не превратиться. Следовательно, для корректной интерпретации информации о финансовых результатах бизнеса необходимо расценивать такую добавленную стоимость как величину, отягощающую финансовое положение организации в данный момент времени.

Отметим, что как для собственников и персонала организации – внутренних участников (агентов) бизнеса, так и для его внешних участников (контрагентов) денежные средства являются важнейшим активом. И, несмотря на то, что последние участвуют в создании добавленной стоимости опосредованно, часть её на этапе перераспределения финансовых ресурсов идёт на удовлетворение их финансовых интересов. А поскольку добавленная стоимость является одним из важнейших финансовых показателей бизнеса, встаёт вопрос о «наполненности» её величины денежными средствами. В связи с этим мы предлагаем разделять добавленную стоимость на: 1) произведённую, 2) произведённую, но не реализованную, 3) реализованную, 4) реализованную и обеспеченную денежными средствами.

Добавленная стоимость произведённая – это часть вновь созданной бизнесом стоимости, которая в данный момент времени воплощена в составе незавершённого продукта (в себестоимости незавершённого производства). В данном случае понятие «произведённая» является условным. Однако мы его применяем для краткости изложения, а также с целью разграничения с той величиной добавленной стоимости, которая воплощена в составе готовой продукции. Добавленная стоимость произведённая, но не реализованная – это часть вновь созданной бизнесом стоимости, которая в конкретный момент времени воплощена в составе готовой продукции. Добавленная стоимость реализованная – это часть вновь созданной бизнесом стоимости, которая воплощена в составе выручки от реализации, полученной за отчётный период. На этапе реализации в составе добавленной стоимости появляется такой её элемент, как прибыль, а сама добавленная стоимость есть не что иное, как часть дохода, полученного бизнесом. После стадии реализации наступает стадия перераспределения финансовых ресурсов. Однако реально перераспределить можно только денежные средства. И если доход по итогам отчётного периода получен лишь в виде дебиторской задолженности, то говорить об эффективном перераспределении финансовых ресурсов не представляется возможным. В связи с этим для получения более релевантных данных о доходах организации целесообразно выделять добавленную стоимость, реализованную и обеспеченную денежными средствами.

Таким образом, взяв за основу классическое определение добавленной стоимости Ж. Ришара (Ришар, 1977), дадим модифицированные синтаксические определения данной категории в сопряжённости с этапами трансформации капитала.

Добавленная стоимость произведённая есть разница между себестоимостью незавершённого продукта на отчётную дату с одной стороны, промежуточным потреблением и потреблением основного капитала в составе этого продукта с другой.

Добавленная стоимость реализованная, но не реализованная есть разница между объёмом выпущенного продукта в стоимостном выражении на отчётную дату с одной стороны, промежуточным потреблением и потреблением основного капитала, необходимыми для выпуска данного объёма продукта, с другой.

Добавленная стоимость реализованная есть разница между выручкой от реализации продукта, полученной за отчётный период, с одной стороны, промежуточным потреблением и потреблением основного капитала, необходимыми для выпуска и реализации данного объёма продукта, с другой.

Добавленная стоимость реализованная и обеспеченная денежными средствами есть разница между выручкой от реализации продукта, полученной денежными средствами за отчётный период, с одной стороны, промежуточным потреблением и потреблением основного капитала, необходимыми для выпуска и реализации данного объёма продукта в той его части, по которой выручка обеспечена денежными средствами, с другой.

2. ТРАКТОВКА ПОКАЗАТЕЛЯ «ДОБАВЛЕННАЯ СТОИМОСТЬ» С ПОЗИЦИИ НАЦИОНАЛЬНОГО СЧЕТОВОДСТВА

Одной из главных целей для любого правительства является обеспечение экономического роста, поскольку от этого зависят и благосостояние населения, и уровень безработицы, и многие другие показатели социально-экономического развития страны. В связи с этим в центре внимания государственного управления в области экономики находится показатель валового внутреннего продукта (ВВП), величина которого выступает индикатором экономического роста на макроуровне. Под ВВП понимается сумма всей произведённой на предприятиях добавленной стоимости. Однако парадокс заключается в том, что в Республике Беларусь показатель добавленной стоимости не является ни объектом учёта, ни объектом статистического наблюдения на микроуровне. Организации уплачивают налог на добавленную стоимость (НДС), при этом основной объект налогообложения по НДС - обороты по реализации товаров (работ, услуг) и имущественных прав на территории Республики Беларусь, а не сама величина добавленной стоимости, созданной организацией. То есть имеет место явный разрыв связи в информационном обеспечении управления финансовыми потоками на микро- и макроуровне.

Исчисление показателей функционирования национальной экономики Республики Беларусь осуществляет Национальный статистический комитет, используя при этом международно признанную систему национальных счетов (СНС). Центральное место в системе показателей макроэкономического учёта и анализа занимает валовой внутренний продукт (ВВП), который тесно связан с показателем добавленной стоимости. Все организации, независимо от вида экономической деятельности и сферы производства (материального или нематериального), производят добавленную сто-

имость. Как было отмечено выше, сумма всей произведённой в экономике валовой добавленной стоимости и есть валовой внутренний продукт. В свою очередь валовая добавленная стоимость (ВДС) исчисляется как разность между выпуском и промежуточным потреблением.

Под выпуском в СНС понимается суммарная стоимость товаров (независимо от их использования) и услуг, являющихся результатом экономической деятельности резидентов в отчётном периоде. При этом в соответствии с методологией СНС различают два типа выпуска: рыночный и нерыночный. Для целей расчёта добавленной стоимости под выпуском понимается сумма реализованной продукции (услуг), прироста незавершённого производства, а также готовой и отгруженной продукции. То есть показатель добавленной стоимости не дифференцирован с точки зрения стадий кругооборота капитала. Это первая существенная методологическая особенность в трактовке добавленной стоимости в национальном счетоводстве.

Промежуточное потребление – это стоимость товаров и услуг, которые потребляются в отчётном периоде в процессе производства. В соответствии с методологией СНС промежуточное потребление включает материальные затраты, оплату нематериальных услуг (в том числе услуг финансового посредничества), командировочные расходы в части оплаты проезда к месту служебной командировки и обратно и расходы по найму жилого помещения, оплата разовых работ, выполняемых работниками, не состоящими в штате организации. Здесь вскрывается вторая особенность – включение оплаты услуг финансового посредничества (в том числе процентов за пользование заёмным финансовым капиталом) в состав промежуточного потребления. Это вполне обоснованно, поскольку финансовое посредничество в национальном счетоводстве расценивается как нематериальные услуги, оплату за которые предписано относить к промежуточному потреблению. Однако если посмотреть на услуги финансового посредничества (в части предоставления бизнесу банковских кредитов) с позиции прямого участия заёмного капитала в создании добавленной стоимости, то тогда целесообразно включать плату за пользование этим капиталом в состав добавленной стоимости. На наш взгляд, для руководства компании важно располагать информацией и о том, какова общая величина добавленной стоимости, и том какая её часть создана за счёт использования заёмного капитала.

Третьей методологической особенностью расчёта показателей экономического оборота в СНС является то, что амортизация основных средств и нематериальных активов (потребление основного капитала) не входит в промежуточное потребление. Поэтому ВВП и ВДС имеют соответственно определения «валовой» и «валовая», которые означают то, что в состав этих показателей входит величина потребления основного капитала. В трактовке же показателей «добавленная стоимость» и «промежуточное потребление» с точки зрения классической экономической теории амортизация является элементом последнего. И это вполне оправданно, поскольку с точки зрения кругооборота капитала амортизация есть не что иное, как потребление в данном операционном цикле части овеществлённого (в виде объектов основных средств и нематериальных активов) результата прошлого труда. И для оценки результатов бизнеса в отчётном периоде более объективным является показатель добавленной стоимости без учёта величины потребления основного капитала. В таком представлении исследуемый показатель отражает реальную величину новой стоимости, созданной бизнесом, следовательно, более информативен для анализа и управления.

Четвёртая концептуальная особенность трактовки категории «добавленная стоимость» в национальном счетоводстве заключается в том, что СНС отождествляет добавленную стоимость лишь с доходом, созданным конкретным видом экономической деятельности в общем объёме валового внутреннего продукта, тогда как на уровне предприятия целесообразно изучать показатель добавленной стоимости не только с позиции финансового результата бизнеса в целом, но и с точки зрения носителя этой величины, то есть конкретного продукта.

Таким образом, в трактовках добавленной стоимости как показателя, характеризующего результат функционирования экономической системы на микро- и макроуровне, наблюдается некоторая асимметричность. Разрабатываемые нами методики бухгалтерского экономического учёта и анализа добавленной стоимости учитывают описанные выше методологические различия в «наполнении» данного показателя и включает две формы раскрытия информации о добавленной стоимости: 1) посредством использования метода двойной записи её элементов на предварительно открытых субсчетах к соответствующим счетам типового плана счетов с последующим формированием детального отчёта о создании, распределении и денежном обеспечении основных показателей экономического оборота и финансовых результатов деятельности организации; 2) посредством использования документального способа статистического наблюдения с последующим формированием отчёта о создании и распределении добавленной стоимости и располагаемого дохода. Первая форма будет удовлетворять информационным потребностям финансового менеджмента организации, вторая – нуждам национального счетоводства. Однако обе они будут взаимосвязаны, а в качестве связующего звена будет выступать показатель добавленной стоимости.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Очевидно, что для скоординированного эффективного управления финансовыми потоками связь между ними на различных уровнях должна чётко отслеживаться, подвергаться анализу и регулироваться. Одним из инструментов подобного управления может выступать система бухгалтерского экономического учёта и анализа организации, а главным связующим звеном в координации информации на микро- и макроуровне – добавленная стоимость, поскольку: а) этот показатель является одним из основных в оценке состояния темпов развития национальной экономики; б) любая институциональная единица создаёт добавленную стоимость, следовательно, использование её в качестве объекта экономического учёта не только существенно расширит границы для анализа результатов работы организации, но и позволит прямым и точным способом исчислять валовую добавленную стоимость видов экономической деятельности на макроуровне, а, следовательно, и валовой внутренний продукт экономики.

ЛИТЕРАТУРА

1. Богатырёва, В. В., Панков, Д. А. (2007). Человеческий капитал как значимая часть активов организации – Вестник Полоцкого государственного университета, Сер. Д, Экономические и юридические науки, № 4, С. 2-9.
2. Булыга, Р. П., Кохно П. А. (электронный ресурс). Экономическая стратегия России на основе теории прибавочной стоимости – Журнал «Проблемы современной экономики», Режим доступа: <http://www.m-economy.ru/art.php?nArtId=1789>.

3. Маркс, К. (электронный ресурс). Капитал – Режим доступа: <http://www.esperanto.mv.ru/Marksismo/Kapital1/index.html>.
4. Методика по формированию счета производства: утв. постановлением Национального статистического комитета Республики Беларусь от 27.12.2010 № 282 (электронный ресурс) – Минск, компания «Экспертцентр», Национальный центр правовой информации Республики Беларусь.
5. Панков, Д.А., Воскресенская, Л.С. (2008). Бухгалтерский анализ: теория, методология, методики – Минск, Элайда, 120 с.
6. Панков, Д.А., Кухто Ю.Ю. (2009). Бухгалтерский анализ – Минск, Издатель А.Н. Вараксин, 224 с.
7. Рикардо, Д. (1955). Начала политической экономии и налогового обложения – Москва, 522 с.
8. Ришар, Ж. (1977). Аудит и анализ хозяйственной деятельности предприятия – Москва, Юнити, 376 с.
9. Смит, А. (1962). Исследование о природе и причинах богатства народов – Москва, Издательство социально-экономической литературы, 655 с.

**VALUE ADDED AS A CONNECTING LINK AT THE MICRO- AND MACROLEVEL
FINANCIAL MANAGEMENT AND MAJOR OBJECT OF THE ECONOMIC
ACCOUNTING AND ANALYSIS**

Dmitri Pankov, Yuliya Kuhto

Summary

The article discloses the value added essence as one of the basic finance indicator of enterprise's activity; proves necessity of economic accounting and analysis of the value added at the microlevel with the purpose to harmonize the basic business-process participants (owners and wage earners) financial interests and also to form the integrated system of finance indicators at the micro- and macrolevel for the proved estimation of economic development rates. Scientific novelty of the research consists in the following: the information about value added and other indicators of economic overturn (intermediate consumption, basic capital consumption) forms in the crosscut their determinant, real cash security and in the conjugation to stages of the capital overturn. Besides, the given model of the accounting will include "the-built-in" elements of the analysis called accounting analysis.

INVESTICINIŲ FONDŲ RIZIKOS IR JŲ ANALIZĖ

Modestas Plakys

socialinių mokslų daktaras

Vilniaus Gedimino technikos universitetas, Saulėtekio al. 11, Vilnius

Tel. 8 676 37937

El. paštas: modestas.p@gmail.com

Anotacija. Straipsnyje analizuojamos investicinių fondų rizikos, jų atsiradimo priežastys ir vertinimo galimybės. Dėmesys teikiamas svarbiausioms investicinių fondų rizikos rūšims: kredito, rinkos ir operacinei rizikai bei jų vertinimo rodikliams. Investicinių fondų veikloje vyraujančių rizikos rūšių įvardijimas sudaro prielaidas tinkamai suvokti šiuolaikiniams investiciniams fondams būdingas aktualijas ir problemas, kurių sprendimai leidžia kryptingai plėtoti investicinius fondus sudėtingoje naujų iššūkių aplinkoje.

Reikšminiai žodžiai: investicinis fondas, rizika ir jos vertinimas, grąža, operacinė rizika.

IVADAS

Investicinių fondų veiklos plėtojimas gali būti suprantamas kaip kryptingas supančios ekonominės aplinkos pokyčių procesas, orientuotas į apibrėžtų investicinių fondų tikslų ar siekių įgyvendinimą. Investicinių fondų rinkų plėtra atspindi šiuolaikinės ekonomikos dinamiškumą ir daugialypiškumą: joje reiškiasi daugialypiai pokyčiai, spartėja investicijų procesai, didėja įvairių investicinių produktų ir paslaugų mastai, plėtojasi investicinių fondų veiklos aptarnavimo infrastruktūros sektorius.

Plėtojant investicinių fondų veiklą globaliose rinkose, naujai pasireiškia investicinių fondų veiklos efektyvumo galimybės: šiuolaikinės globalizacijos sąlygomis investicinių fondų veiklos plėtojimas tampa esminiu finansų rinkų raidos ir plėtros veiksniumi, didėja investicinių fondų kaip finansų tarpininkų vaidmuo. Vykstant sparčiai investicinių fondų plėtrai, atsiranda naujų rizikos rūšių ir neapibrėžtumų, kurie lemia atskiros rizikos valdymo srities plėtojimą.

Tyrimo tikslas: išanalizuoti investicinių fondų rizikos rūšis ir jų vertinimo galimybes.

Tyrimo uždaviniai: 1) išanalizuoti pagrindines investicinių fondų rizikos rūšis; 2) išnagrinėti operacinės rizikos požymius; 3) pristatyti investicinių fondų rizikos vertimo rodiklius.

Tyrimo objektas: investiciniai fondai ir jų rizikos.

Tyrimo metodai: mokslinės literatūros analizės, lyginamosios analizės, apibendrinimo metodai.

1. INVESTICINIŲ FONDŲ SAMPRATA

Viena svarbiausių šiuolaikinės ekonomikos grandžių yra investicinė veikla. Investicinėje veikloje dalyvauja didelė įvairovė pasižymintys ekonominiai subjektai. Tarp jų ypač reikšmingais laikytini investiciniai fondai.

Investicinių fondų sampratos išdėstytos daugelyje tarptautinių mokslinių leidinių, skirtų finansinio tarpininkavimo ir investicinių priemonių tyrimams publikuoti. Jillas E. Fis-

chas, atlikęs investicinių fondų JAV rinkoje tyrimus, nustatė, kad investicinius fondus vadinti finansinėmis priemonėmis yra teisingiau, nei juridiniais asmenimis, o investuotojus siūloma įvardinti kaip investicinių priemonių turėtojus, o ne juridinio asmens dalininkus (Fisch, 2010).

Lietuvos Respublikos kolektyvinio investavimo subjektų (LR KIS) įstatymas apibrėžia investicinius fondus kaip veiklos formą, kur bendrosios dalinės nuosavybės teise juridiniams ar fiziniams asmenims priklausantis turtas valdymo įmonės valdomas patikėjimo teise, laikantis Kolektyvinio investavimo subjektų įstatyme ir investicinio fondo taisyklėse nustatytos tvarkos ir sąlygų (LR KIS įstatymas, 2008).

Nagrinėjant investicinius fondus kaip finansinio tarpininkavimo objektus – investiciniai fondai yra finansų tarpininkai, kurių pagrindinis tikslas pritraukti mobiliąsias santaupas, pasižyminčias pertekliumi, ir nukreipti jas į tuos ūkio sektorius, kuriuose labiausiai stokojama finansinių išteklių (Parihar et al., 2009). Tai yra vientisa finansų sistemos dalis, kuri formuoja vidurinę šalies gyventojų klasę, užtikrindama kapitalo rinkų stabilumą ir suteikdama dinamiškumo atskirų ekonomikų plėtojimui (Shirazi, 2010). Investiciniai fondai yra dominuojanti finansinio tarpininkavimo forma JAV rinkoje (Fisch, 2010).

Investiciniai fondai yra finansinių paslaugų sektoriaus dalis, kuri apima du pagrindinius finansų institucijų tipus: depozitines ir nedepozitines institucijas. Depozitines institucijas – tai yra komerciniai bankai, taupymo, paskolų specializuoti bankai ir kreditų unijos. Nedepozitines institucijas – tai yra investiciniai fondai, draudimo bendrovės, pensijų fondai, investiciniai bankai, rizikos valdymo įmonės (Haslem, 2003; Besley, Brigham, 2007).

Apskritai, investicinių fondų veikla – tai konkrečių finansinių paslaugų teikimas arba finansinis tarpininkavimas modernios ekonomikos sąlygomis, kai didelė reikšmė tenka finansų sistemoje vykstančiam finansinių išteklių paskirstymui ir finansinės rizikos valdymui. Šios dvi finansų sistemos funkcijos yra tiesiogiai susijusios su investicinių fondų veikla.

Plečiantis investicinių fondų spektrui, atsirandant inovatyvioms finansinėms priemonėms, keičiasi investuotojų poreikiai, dažnai siejami su finansų rinkų svyravimais ir didesnio masto korekcijomis. Kartu keičiasi ir investuotojų lūkesčiai, siejami su efektyvesniu rizikos valdymu investiciniuose fonduose.

2. INVESTICINIAMS FONDAMS BŪDINGOS RIZIKOS

Rizika apibrėžiama kaip galimų nuostolių tikimybė ir dažnai įvardijama kaip neapibrėžtumo sinonimas. Finansinėse operacijose rezultatų neapibrėžtumas nebūtinai reiškia nuostolius: geresnių rezultatų tikimybė lygi blogesniems rezultatams, nei tikėtasi (Rutkauskas, 2000). Investicinių fondų portfeliai yra vertybinių popierių rinkiniai, atspindintys jiems būdingą rizikos lygį, išreiškiamą tikėtinos grąžos ir rizikos palyginimu (Sharpe, 1966). M. C. Jensenas 1968 m. įrodė, kad istorinė investicinių fondų grąža negarantuoja tokių pačių rezultatų ateityje (Jensen, 1968), kas dažniausiai yra laikoma pagrindiniu saugaus investavimo į investicinius fondus argumentu. Investicinių fondų grąžos nepastovumas ir svyravimai didina investicijų riziką ir apsunkina investicinių fondų pasirinkimą. Keletas mokslinių studijų pagrindė investuotojų nuomonę, kad geriausių investicinių fondų rezultatai gali būti pastovūs ir pasikartoti (Goetzman, Brown, 1995; Ibbotson, Patel, 2002), tačiau egzistuoja visuma neapibrėžtumų, dėl kurių investicinės grąžos rezultato pastovumas yra abejotinas. Investicijų pajamingumą ir grąžą veikia daugelis veiksnių, iš jų ir įvairios rizikos rūšys (Jasienė, Kočiūnaitė, 2007).

Investicinių fondų rizikos, galinčios sukurti neatstatomos vertės nuostolius, yra įvardijamos kaip:

- vertybinių popierių leidėjo arba emitento rizika, kuri sukuria situaciją patirti nuostolių dėl vertybinių popierių emitento nesugebėjimo įvykdyti savo skolinių įsipareigojimų;
- sandorio šalies rizikos atveju egzistuoja rizika patirti nuostolių dėl sandorio šalies nesugebėjimo įvykdyti savo finansinius įsipareigojimus, kurie buvo įgyti sudarant sandorį;
- atsiskaitymų rizika – tikimybė patirti nuostolių, kai dėl atsiskaitymo už sandorį metu sandorio šalis negali pervesti atitinkamų lėšų ar vertybinių popierių;
- palūkanų normos rizika – tikimybė patirti nuostolių dėl nepalankių rinkos pokyčių, kurie gali turėti tokias formas:
 - o palūkanų normų pokytis;
 - o palūkanų normų nepastovumo pokytis;
 - o skirtingos rizikos palūkaninių priemonių palūkanų normų santykio pokytis;
 - o išankstinis skolinių įsipareigojimų padengimas (išpirkimas).

Valiutos kurso pokyčio rizika siejama su galimais nuostoliais dėl nepalankaus užsienio valiutos kurso pokyčio vietinės valiutos atžvilgiu, kuris lemia neigiamą turto, laikomo ta užsienio valiuta, pokytį.

Rinkos likvidumo rizika – tai rizika patirti nuostolių dėl mažo rinkos likvidumo, kuris neleidžia realizuoti turimų investicijų norimu laiku ir už norimą kainą.

3. OPERACINĖS RIZIKOS POŽYMIAI INVESTICINIŲ FONDŲ VALDYMO SRITYJE

Operacinė investicinių fondų rizika apibrėžiama kaip rizika, kylanti dėl investicinių fondų veiklos procesų, taikomų technologijų, dirbančių žmonių poveikių ir išorinių aplinkos veiksnių. Investicinių fondų valdytojai kasdienėje veikloje susiduria su įvairiomis skatinimo priemonėmis, kurios gali nulemti investicinio fondo vertybinių popierių portfelio rizikos lygį.

1976–1991 metų investicinių fondų rezultatų tyrimai parodė, kad prastesnius rezultatus kalendorinių metų viduryje pasiekusių investicinių fondų valdytojai stengdavosi labiau padidinti investicinių fondų riziką metų pabaigoje, siekdami aplenkti geresnius rezultatus pasiekusius kitų investicinių fondų valdytojus (Brown et al., 1996). Plečiantis investicinių fondų veiklai, formuojantis aktyviai investicinių fondų komunikacijai fondų valdytojų veiksmai gali sukelti papildomą riziką investuotojams.

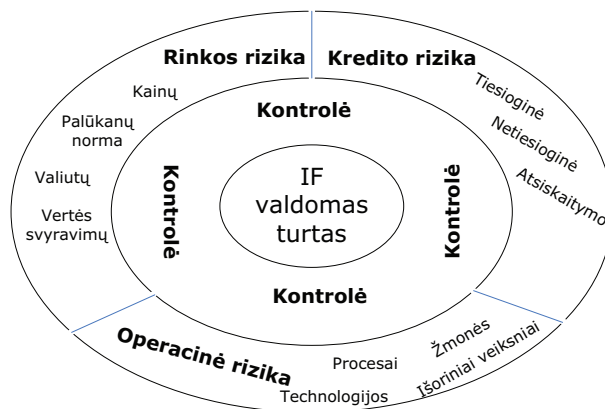
J. L. Koskis ir J. Pontiffas, nagrinėję investicinių fondų pasiektus rezultatus, nustatė, kad išnagrinėjus 675 akcijų fondus, investuojančius į išvestines finansines priemones, matyti, kad šie pasižymi panašiu rizikos lygiu ir pasiekta grąža, kaip ir tie, kurie neinvestuoja į išvestines finansines priemones. Rizika investuojančiuose į išvestines finansines priemones investiciniuose fonduose yra mažinama dirbtinai. Pagrindinės priežastys – investicinių fondų valdytojų lėta reakcija į pinigų srautus investiciniuose fonduose ir fondų valdytojų skatinimo, motyvavimo sistemos (Koski, Pontiff, 1999).

Tyrinėjant sėkmės mokesčių įtaką fondų grąžos rezultatams egzistuoja prielaida, kad sėkmės mokesčio naudojimas turi įtakos fondų valdytojų sprendimų priėmimui. Investiciniai fondai pasižymi teigiamu investicinei grąžai efektu renkantis akcijas (platesnė diversi-

fikacija, daugiau metodų naudojama atrankai), kai bendra portfelio rizika yra didesnė (Elton et al., 2003). Žvelgiant iš investuotojų perspektyvų, teigiamas alfa rodiklis ir mažesni komisiniai mokesčiai sėkmės mokesčių taikančius investicinius fondus daro patrauklesnius už įprastinius. Investuotojų lėšų srautas yra spartesnis šio tipo investiciniuose fonduose ir sėkmės mokesčių taikantys investiciniai fondai ženkliai padidina rizikos lygį portfelyje po nesėkmingų valdymo periodų (korekcijų), lyginant su tais, kurie nenaudoja sėkmės mokesčio, skirto investicinio fondo valdytojams skatinti.

Nepriklausomai nuo taikomo sėkmės mokesčio, svarbus požiūris į investicinių fondų valdytojų motyvacijos ir rizikos ryšį, kadangi ignoruojant investicinių fondų valdytojų skatinimo programas, užkertamas kelias investicinių fondų portfelio valdymo efektyvumui didinti. Rizika dėl darbuotojų sprendimų kylant rinkoms yra ne tokia didelė, kaip prasidėjus korekciniais kapitalo rinkų laikotarpiams (Kempf et al., 2009). Akivaizdu, kad rizika dėl darbuotojų veiklos, investicijų portfelio valdymo, tampa viena reikšmingiausių šiuolaikinių investicinių fondų veikloje.

Operacinės rizikos valdymas investicinių fondų veikloje siejamas su besitęsiančiu investicinio fondo vidaus ir išorės aplinkos rizikos vertinimu, rizikos valdymo sprendimų priėmimu ir rizikos kontrolės priemonių įgyvendinimu. Procesai, žmonės, technologijos ir išorės veiksniai yra pagrindiniai operacinės rizikos objektai investicinių fondų veikloje. Analizuojant vykstančius investicinių fondų veiklos optimizavimo aspektus yra perkeliama pavidimų vykdymas į elektronines prekybos sistemas – tokiu būdu mažinama operacinė rizika. Pavidimų perkėlimas iš materialiosios į nematerialiąją elektroninę prekybos sistemą globaliai įvyko dešimtajame dešimtmetyje ir turėjo įtakos investicijų valdymo įmonių veiklai. Šiuolaikinių investicinių fondų valdytojų gebėjimus sėkmingai diversifikuoti investici-

1 PAV. Svarbiausios investicinių fondų rizikos rūšys

jas užtikrina efektyvių ir globalių elektroninių prekybos sistemų naudojimas ir žmogiškojo veiksnio įtakos mažinimas vykdant prekybinius pavidimus (Decker, 2008)

Trijų rizikos rūšių: rinkos, kredito ir operacinės rizikos visuma sudaro investicinių fondų veiklos rizikos apibendrinimą (1 pav.). Pastovi ir nuolatinė rizikos kontrolė ir rizikos valdymo priemonių taikymas yra esminiai investicinių fondų valdymo bendrovių tikslai, siekiant veiklos efektyvumo augimo. Mokslinėje literatūroje išskiriamos kitos smulkesnės investicinių fondų rizikos: diversifikacijos, koncentracijos, likvidumo rizikos yra svarbios investuotojo aspektu.

Investicijų rizikos valdymas yra reikšmingas siekiant stabilių ir pastovių investicinių fondų veiklos rezultatų, didinant pritraukiamų lėšų srautus į investicinius fondus ir renkantis investicinius fondus kaip investavimo priemones.

4. INVESTICINIŲ FONDŲ RIZIKOS VERTINIMAS

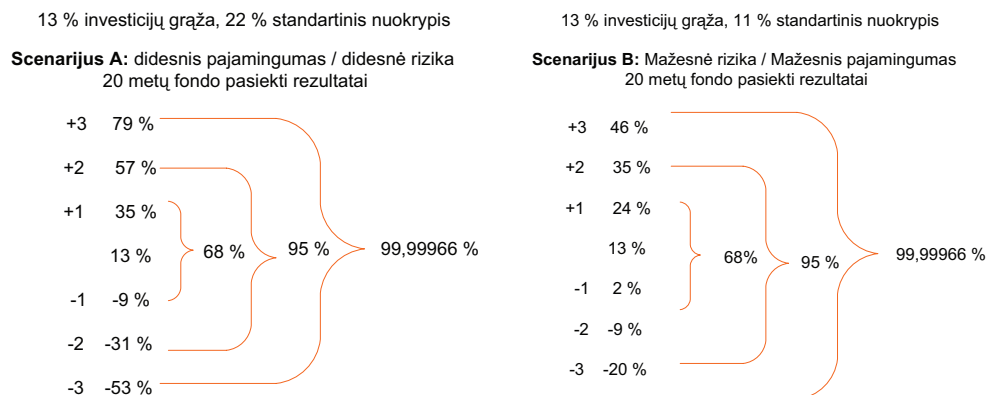
Investicinių fondų veiklos tyrimuose septintajame XX a. dešimtmetyje W. Sharpe'as nustatė, kad investicinių fondų valdytojai, pasirinkdami turto klases, nustato atitinkamos rizikos lygį, kuris būtų priimtinas investuotojams, pasižymintiems atitinkamu rizikos tolerancijos lygiu (Sharpe, 1966). Aštuntajame dešimtmetyje J. Bogle tyrinėjo rizikos ir grąžos ryšio pastovumą, nustatydamas, kad investicijų grąža ženkliai didėja, augant investicijų rizikai ir esant atitinkamai aukštam standartiniam nuokrypiui (Bogle, 1970). Grupuojant investicinius fondus susidaro atitinkamos rizikos investicinių fondų grupės, kurių rizika ilguoju laikotarpiu išlieka pastovi (Klemkosky, 1976). Investicinių fondų reitingavimo bendrovės pradėjo klasifikuoti investicinius fondus pagal atitinkamos rizikos ir turto klasių pobūdį. Tokiu būdu susidarė palankios prielaidos investuojantiems į investicinius fondus lyginti atitinkamų grupių investicinių fondų grąžą ir vartoti lyginamojo indekso sąvoką.

Investicinių fondų veikloje svarbiausiu laikytinas pritraukiamų lėšų srautas. Nustatyta, kad pritraukiamų lėšų srautas teigiamai koreliuoja su pasiektos investicinės grąžos rezultatu (Chevalier, Ellison, 1995; Sirri, Tufano, 2002), taigi investicijų efektyvumas gali būti įvertintas lyginant investicijų grąžos rizikos priedą su bendrąja rizika. Rizikos lyginimo matu pasirenkant standartinį nuokrypį – nustatomas investicinio fondo grąžos svyravimų intervalas: didesnis standartinis nuokrypis rodo didesnę investicinio fondo riziką. Vidutinis standartinis nuokrypis – tai rizikos matavimo rodiklis su tam tikru patikimumo lygiu, parodantis, kiek faktinė investicinio fondo grąža gali skirtis nuo vidutinės numatomos fondo grąžos (Jasiėnė, Kočiūnaitė, 2007).

$$\sigma = \sqrt{\sum_{i=1}^N \frac{(r_i - \bar{r})^2}{N-1}}, \quad (1)$$

čia: r – imties vidurkis; N – imties dydis.

Standartinis nuokrypis yra tik vienas rodiklių, nurodančių riziką, susijusią su nagrinėjamu vertybiniu popieriumi. Investicinio fondo A (2 pav.) standartinis nuokrypis 22 % reiškia

2 PAV. Dviejų investicinių fondų standartinio nuokrypio poveikis investicijų grąžai (Templeton, 2006)

čia, kad remiantis 20 metų pasiektų rezultatų istorija, investicijų grąžos svyravimai buvo didesni ir egzistavo 68 % tikimybė, kad investicinio fondo pajamingumas svyruos tarp 35 % ir minus 9 % (Templeton, 2006).

Investicinio fondo B standartinis nuokrypis 11 % reiškia, kad remiantis 20 metų pasiektų rezultatų istorija, investicijų grąžos svyravimai buvo mažesni ir egzistavo 68 % tikimybė, kad investicinio fondo pajamingumas svyruos tarp 24 % ir 2 % (Templeton, 2006). Standartinio nuokrypio dydis yra reikšmingas investicinio fondo pasirinkimo tarp investuotojų argumentas ir palyginti reikšmingas investicinių fondų rinkos plėtojimui nagrinėjant atitinkamos rinkos investicinių fondų konkurencijos lygi.

Investicinių fondų palyginimo su investicinių fondų rinkos dalyvių rezultatais įvertinimo rodiklis – alfa koeficientas tarp investuotojų kuria papildomą pasitikėjimą investiciniu fondu, kartu užtikrina pinigų srautų į investicinius fondus pastovumą. Lyginant alfa koeficiento rezultatus aktualus tampa jo reikšmės įvertinimas: teigiamas alfa rodiklis formuoja investuotojo nuomonę, kad investicinio fondo rezultatai yra geresni nei bendras rinkos pelningumo rezultatas (Pastor, Stambough, 2002).

$$\alpha = \frac{\sum y - \beta * \sum x}{n}, \quad (2)$$

čia:

n – ataskaitinių laikotarpių skaičius;

β – sisteminės rizikos matas beta;

x – rinkos arba lyginamojo indekso pasiektas investicijų grąžos rezultatas ataskaitiniu periodu;

y – investicinio fondo pasiektas investicijų grąžos rezultatas ataskaitiniu periodu.

Vertinant investicinių fondų rezultatus ne mažiau svarbus yra sisteminės rizikos rodiklis β , kuris parodo, kiek pasikeičia investicinio fondo vieneto vertė, pasikeitus lyginamojo indekso reikšmei, tai yra kiek investicinio fondo rezultatai yra jautrūs rinkos svyravimams. Mokslinėje literatūroje beta rodiklis naudojamas kaip regresinės analizės modelių komponentas ir atskirai neanalizuojamas (Lynch et al., 2002):

$$\beta_t = Var_t(r_{p,t+1})^{-1} Cov_t(r_{p,t+1}, r_{t+1}), \quad (3)$$

čia:

$r_{p,t+1}$ – lyginamojo indekso portfelių pajamingumas, nesant portfelio sudarymo sąnaudų;

$Cov(r_{p,t+1}; r_{t+1})$ – kovariacijos koeficientas tarp portfelio pajamingumo ir lyginamojo indekso (arba rinkos) pajamingumo.

Beta rodiklio naudojimo pobūdis siejamas su gebėjimu įvertinti istorinius investicinio fondo grąžos rezultatus ir juos palyginti su atitinkamos rinkos sisteminė rizika. Vyraujant situacijai, kai investicinio fondo $\beta < 1$, daroma prielaida, kad investicinio fondo turto vertės kintamumas yra mažesnis nei rinkos, kurioje investuojama. Susidarius situacijai, kai investicinio fondo $\beta = 1$, tuomet fondo turto vertė yra tiesiogiai priklausoma nuo rinkos pokyčių; nagrinėjant investicinio fondo rezultatus, kai $\beta > 1$, daroma prielaida, kad nagrinėjamo investicinio fondo turto vertės kitimas yra didesnis nei rinkos rezultatų svyravimai (Vinod, 2004).

Siekiant įvertinti investicinių fondų valdytojų darbo kokybę, nustačius patiriamas išlaidas – pasitelkiamas W. Sharpe'o rodiklis. Jis parodo, kiek investicijos grąžos vienetų tenka

vienam investicijos rizikos (vidutinio standartinio nuokrypio) vienetui.

$$S = \frac{R - Rf}{\sigma} = \frac{E[R - Rf]}{\sqrt{\text{var}[R - Rf]}} \quad (4)$$

čia:

- R – investicinio fondo grąžos vidutinė metų norma;
- Rf – nerizikingos investicijos arba lyginamojo indekso grąža;
- δ – standartinis nuokrypis.

Sharpe'o rodiklis leidžia nustatyti, ar konkrečiu nagrinėjamu atveju investicinio fondo grąžą lemia profesionalūs investiciniai sprendimai ir gera investavimo strategija, ar tik prisiimta papildoma rizika (Jasienė, Kočiūnaitė, 2007). Šalia Sharpe'o rodiklio naudojami Jenseno Alpha, Treynoro, Sortino rodikliai, kurie detaliau lygina investicinių fondų valdytojų veiklos rezultatus.

Bendra rizikos rodiklių charakteristika apibendrinama:

- suformuluojant investicinių fondų atrankos kriterijus investuotojams;
- vertinant tarpusavyje atitinkamų investicinių fondų grupių rezultatus.

Rizikos kriterijų sujungimas leidžia visapusiškai įvertinti investicinių fondų investicinės grąžos istorinius rezultatus.

IŠVADOS

Plečiantis investicinių fondų spektrui, atsirandant inovatyvioms finansinėms priemonėms, keičiasi investuotojų poreikiai, dažnai siejami su finansų rinkų svyravimais ir didesnio maso korekcijomis. Kartu keičiasi ir investuotojų lūkesčiai, siejami su efektyvesniu rizikos valdymu investiciniuose fonduose.

Trijų rizikos rūšių: rinkos (kainų, palūkanų normų, valiutų vertės svyravimų), kredito (tiesioginė, netiesioginė, atsiskaitymo) ir operacinės rizikos visuma sudaro investicinių fondų veiklos rizikos apibendrinimą. Pastovi ir nuolatinė rizikos kontrolė ir rizikos valdymo priemonių taikymas yra esminiai investicinių fondų valdymo bendrovių tikslai, siekiant veiklos efektyvumo augimo.

Pagrindiniai investicinių fondų rizikos vertinimo rodikliai (standartinis nuokrypis, alfa, beta, Sharpe'o rodikliai) vertina investicinių fondų riziką investicinės grąžos aspektu, tuo tarpu operacinės rizikos valdymas investicinių fondų veikloje siejamas su besitęsiančiu investicinio fondo vidaus ir išorės aplinkos rizikos vertinimu, rizikos valdymo sprendimų priėmimu ir rizikos kontrolės priemonių įgyvendinimu.

LITERATŪRA

1. Besley, S.; Brigham, F. E. (2007). *Essentials of Managerial Finance*, 14th edition. Thomson/South-western, 834 p.
2. Bogle, J. (2000). *Common Sense on Mutual Funds – new imperatives for the intelligent investor*. John Wiley and Sons, 468 p.
3. Brown, K.; Harlow, W.; Starks, L. (1996). Of tournaments and temptations: An analysis of managerial incentives in the mutual fund industry. *Journal of Finance*, Vol. 51, issue 1, p. 85–110.
4. Decker, M. (2008). *Securities Industry and Financial Markets Association. Quarterly Research Report 3(2)*. New York, 46 p.
5. Elton, E. J.; Gruber, M. J.; Blake, C. R. (2003). Incentive Fees and Mutual Funds. *Journal of Finance*, Vol. 58, issue 2, p. 779–804.

6. Fisch, J. E. (2010). Rethinking The Regulation of Securities Intermediaries. *University of Pennsylvania Law Review*, Vol. 158, issue 7, p. 1961–2041.
7. Goetzmann, W. N.; Brown, S. J. (1995). Performance Persistence. *The Journal of Finance*, Vol. 50, issue 2, p. 679–698.
8. Haslem, A. J. (2003). *Mutual funds: risk and performance analysis for decision making*. Wiley-Blackwell, 578 p.
9. Ibbotson, R. G.; Patel, K. A. (2002). Do Winners Repeat with Style? Yale ICF Working Paper 00-70.
10. Jasienė, M.; Kočiūnaitė, D. (2007). Investicijų grąžos įvertinimo atsižvelgiant į riziką problema ir jos sprendimo galimybė. *Ekonomika*, 79 tomas, 64–76 p.
11. Jensen, M. C. (1968). The Performance of Mutual Funds in the Period 1945-1964. *Journal of Finance*, Vol. 23, issue 2, p. 389–416.
12. Kempf, A.; Ruenzi, S.; Thiele, T. (2009). Employment risk, compensation incentives, and managerial risk taking: Evidence from the mutual fund industry. *Journal of Financial Economics*, Vol. 92, issue 1, p. 92–108.
13. Klemkosky, R. C. (1976). Additional Evidence on the Risk Level Discriminatory Powers of the Wiesenberger Classifications. *The Journal of Business*, Vol. 49, issue 1, p. 48–50.
14. Koski, J. L.; Pontiff, J. (1999). How are derivatives used? Evidence from the mutual fund industry. *Journal of Finance*, Vol. 54, issue 2, p. 791–816.
15. Lietuvos Respublikos kolektyvinio investavimo subjektų įstatymas [interaktyvus]. [žiūrėta 2008 09 12]. Prieiga per internetą: <<http://www3.lrs.lt>>.
16. Lynch, A. W.; Wachter, J.; Boudry, W. (2002). Does Mutual Fund Performance Vary over the Business Cycle? New York University. Working Paper, No. S-MF-0.
17. Parihar, B. B. S.; Sharma, R.; Parihar, D. S. (2009). Analyzing Investors' Attitude Towards Mutual Funds as an Investment Option. *Journal of Management Research*, Vol. 8, issue 7, p. 56–64.
18. Pastor, L.; Stambaugh, R. F. (2002). Investing in equity mutual funds. *Journal of Financial Economics*, Vol. 63, issue 3, p. 351–380.
19. Rutkauskas, A. V. (2000). *Finansų ir komercijos kiekybiniai modeliai* – Vilnius, Technika, 504 p.
20. Sharpe, W. (1966). Mutual fund performance. *The Journal of Business*, Vol. 39, issue 1, p. 119–138.
21. Shirazi, A. H. (2010). Mutual fund a financial weapon of mass. *The Nation*, Vol. 41, issue 9/10, p. 19–20.
22. Chevalier, J.; Ellison, G. (1995). Risk taking by mutual funds as a response to incentives. *Journal of Political Economy*, Vol. 105, issue 6, p. 1167–1200.
23. Sirri, E.; Tufano, P. (2002). Costly Search and Mutual Fund Flows. *The Journal of Finance*, Vol. 53, issue 5, p. 1589–1622.
24. Templeton, F. (2006). Beta and Standard deviation of Mutual funds. *Material of Investment Conference* p. 4–16.
25. Vinod, H. D. (2004). Ranking mutual funds using unconventional utility theory and stochastic dominance. *Journal of Empirical Finance*, Vol. 11, issue 3, p. 353–377.

RISKS OF INVESTMENT FUNDS AND THEIR ANALYSIS

Modestas Plakys

S u m m a r y

In the article the risk types of investment funds and their evaluation possibilities is being analyzed. The global expansion of investment funds and increase of innovative investment products has direct correlation with fluctuation and development of financial markets and size of investment funds. The attention is paid to the core types of risks: credit risk, market risk, operational risk and their measures for investment funds. The usual investment funds risk measures (standard deviation, alpha, beta, Sharpe ratio) depend on investment funds return results. Operational risk management is directly connected with monitoring of internal and external factors that affect the increase of risks in the investment funds market.

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ МЕТОДИКИ РАСПРЕДЕЛЕНИЯ КОСВЕННЫХ РАСХОДОВ МЕЖДУ ОБЪЕКТАМИ КАЛЬКУЛИРОВАНИЯ В ОРГАНИЗАЦИЯХ СВЯЗИ

Примакова Марина

кандидат экономических наук, доцент кафедры

Учреждение образования «Полоцкий государственный университет»,

Республика Беларусь, 211440 г. Новополоцк, ул. Молодежная, д. 174, корп. 3, кв. 28;

тел. +375 0214 515 900,

e-mail: maguja@yandex.ru

***Аннотация.** В статье проведен анализ используемых в отечественной и международной практике методов калькулирования себестоимости услуг связи. Осуществлено исследование порядка распределения косвенных затрат, составляющих доминирующую долю совокупных расходов телекоммуникационных организаций. В результате обобщения многообразия методов исчисления себестоимости усовершенствована методика калькулирования себестоимости услуг связи с применением системы АВС, устанавливающей причинно-следственные связи между услугами связи и понесенными при их оказании расходами. Это позволит формировать полную себестоимость предоставляемых услуг и, на основе этого, принимать оптимальные управленческие решения в области тарифообразования и формирования ассортимента услуг связи.*

***Ключевые слова:** калькулирование, распределение косвенных затрат, себестоимость.*

ВВЕДЕНИЕ

В условиях становления рыночной экономики одним из основных вопросов эффективности деятельности организаций электросвязи является тарифная политика, оптимальность которой определяется учетом и дифференциацией производственных затрат и расчетом себестоимости по оказываемым видам услуг связи. Согласно законодательству Республики Беларусь тарифы на услуги связи формируются на основе плановой себестоимости. В связи с этим проблема научно обоснованного исчисления себестоимости услуг (работ, продукции), как одного из основных факторов ценообразования и формирования ассортимента услуг связи, имеет особо актуальное значение для телекоммуникационных организаций.

ОСНОВНАЯ ЧАСТЬ

Под полной себестоимостью услуг электросвязи следует понимать выраженные в денежной форме затраты на все виды ресурсов, которые несут телекоммуникационные организации в процессе оказания услуг потребителям. Себестоимость отдельных видов услуг электросвязи представляет собой затраты, связанные непосредственно с передачей конкретных видов сообщений (телефонных разговоров, телетекстов, e-mail и т.д.) или обслуживанием предоставляемых в пользование потребителям технических устройств (телефонных каналов, телефонов, базовых станций).

Исчисление себестоимости продукции, работ, услуг осуществляется посредством процедуры калькулирования, тесно взаимосвязанной с процессом учета затрат на производство и с группировкой затрат по отдельным калькуляционным статьям и элементам затрат. Калькулирование себестоимости услуг связи охватывает относительно автономный участок производственного учета, имеющий собственные отраслевые организационные принципы построения, объекты изучения, методы достижения цели, виды и формы учетных регистров, в которых отражаются исходные данные, промежуточные итоги и конечные результаты.

Для организаций электросвязи с целью формирования информационной базы в качестве основы тарифов на услуги связи, объектами исчисления себестоимости являются отдельные услуги телефонной связи, телеграфной связи, проводного вещания, передачи данных, подвижной электросвязи, услуги по эфирной трансляции телевизионных программ, эфирной трансляции звуковых программ и звукоусиления.

Объекты калькуляции имеют прямую экономическую связь с калькуляционными единицами, характеризующими содержание, сущность и потребительскую стоимость калькулируемого объекта (Карпова, 1998). Для телекоммуникационного производства присуще слияние технологических аспектов двух форм: производства и предоставления услуг, поэтому при калькулировании используются различные калькуляционные единицы, из всего комплекса которых для расчета себестоимости услуг связи необходимо выделить один измеритель, который будет рассматриваться как основной. Чтобы правильно сформировать тарифы и измерить экономическую эффективность услуг связи, необходимо определить себестоимость единицы услуги, выраженной в натуральных величинах. Натуральной единицей услуги электросвязи может быть ее продолжительность, объемы переданной информации, количество событий (подключение, вызов, факт передачи сообщения и т.д. Используя данный критерий, для каждого вида оказываемых услуг электросвязи определим собственный носитель затрат – объекты калькулирования и их натуральные единицы измерения:

- работы по первоначальному подключению абонента к сети – абонент;
- оказание услуг телефонной связи – минута соединения;
- оказание услуги телеграфной связи – слово;
- передача данных – 1 байт информации;
- оказание услуги присоединения других операторов связи, оказание услуги по пропуску трафика других операторов связи – минута.

Калькулирование себестоимости продукции (работ, услуг) условно можно подразделить на три этапа. На первом исчисляется себестоимость всего объема оказанных услуг связи в целом, на втором – фактическая себестоимость по каждому виду услуг, на третьем – себестоимость единицы оказанной услуги. В действительности процесс калькулирования является более сложным и чередуется с процессом учета затрат. Следует отметить, что в силу специфики производства услуг связи рассчитать себестоимость каждой предоставляемой услуги достаточно трудоемко и сложно, поэтому в отечественной телекоммуникационной отрасли рассчитывается полная себестоимость всех оказанных услуг, а также относительный стоимостной показатель, соответствующий себестоимости 100 рублей доходов.

Исчисление себестоимости единицы продукции (работ, услуг) представляет собой завершающую стадию процесса калькулирования, предполагающего выбор конкретных

приемов и способов группировки и распределения расходов, образующих метод калькулирования. Отечественные отраслевые методические рекомендации по планированию, учету и калькулированию себестоимости продукции (работ, услуг) предусматривают многовариантные решения и предоставляют организациям возможность выбора наиболее рационального с учетом характера и структуры производимой продукции (оказываемых услуг), особенностей финансово-хозяйственной деятельности.

Обобщение теории и практики калькуляционных расчетов позволяет дать следующее определение методу калькулирования себестоимости услуг связи – это научно обоснованная совокупность приемов и способов, в процессе которых осуществляется распределение производственных затрат между объектами калькулирования для точного и своевременного определения себестоимости технологических процессов, отдельных видов и единиц услуг электросвязи.

Выбор метода калькулирования в значительной степени зависит от отраслевых характеристик производственного процесса и видов производимой продукции (работ, услуг). Приводимые в экономической литературе немногочисленные примеры применения на практике методов калькулирования себестоимости услуг связи требуют их адаптации к особенностям производства и оказания услуг связи. Кроме того, предпочтение того или иного метода калькулирования себестоимости услуг связи обосновывается принятием оптимальных управленческих решений в области тарифообразования и формирования ассортиментной политики. Для достижения указанной цели необходим расчет полной себестоимости предоставляемых услуг.

Традиционно в организациях связи полная себестоимость услуг определяется путем распределения собранных «котловым методом» на счете 20 «Основное производство» расходов между услугами пропорционально полученным доходам. Такой подход к группировке и распределению затрат не является достоверным и не предоставляет возможность определить реальную себестоимость произведенных услуг, оценить экономическую эффективность от производства конкретной услуги связи.

При решении вопроса, связанного с полным расчетом себестоимости единицы оказанных видов услуг связи, возникает момент, связанный с распределением косвенных расходов, составляющих наибольший удельный вес в общих затратах организаций связи. С учетом данного нюанса, в целях наиболее рационального и точного определения полной себестоимости услуг связи для телекоммуникационной отрасли в мировой практике используется система пооперационного калькулирования себестоимости ABC (activity-based costing), позволяющая установить причинно-следственную связь между оказываемыми услугами связи и расходами, понесенными при оказании таких услуг. Особенностью метода ABC является распределение затрат в соответствии с детальным расчетом фактического использования ресурсов, потребляемых в различных бизнес-процессах, точным расчетом стоимости производственных процессов и их влиянием на себестоимость продукции и услуг. Схема распределения косвенных расходов включает следующие этапы:

- 1) обособление групп затрат косвенных расходов;
- 2) идентификация технологических процессов (функций, операций);
- 3) выбор баз распределения затрат для каждого технологического процесса;
- 4) определение себестоимости технологических процессов;

- 5) выбор баз распределения себестоимости технологических процессов (драйверов операций) для каждого объекта калькулирования – вида услуги связи;
- 6) определение суммы косвенных расходов по объектам калькулирования;
- 7) определение полной себестоимости калькуляционной единицы.

Исследования экономической литературы по порядку распределения и перераспределения затрат показали, что достоверность перенесения их в стоимость услуг достигается путем применения метода АВС, использующего прием поэтапного распределения косвенных расходов на себестоимость продукции (работ, услуг):

- 1) распределение расходов по технологическим процессам;
- 2) распределение расходов технологических процессов по услугам связи.

Распределение затрат – процесс соотнесения понесенных затрат с определенными объектами калькулирования, который осуществляется при помощи расчета коэффициентов распределения, пропорциональных величине выбранной базы. Различают условное и причинно-следственное распределение затрат. В отечественной методике калькулирования себестоимости услуг связи, как и во всех традиционных системах, основой является условное распределение затрат, где за базу принимаются оплата труда основных работников или доходы от оказанных услуг, в результате чего показатели себестоимости оказываются искаженными. В условиях роста доли косвенных расходов и функциональной обособленности подразделений указанный метод распределения затрат для организаций связи нельзя назвать адекватным, так как необоснованно смещается центр затрат. Более рациональным способом дифференциации затрат является причинно-следственное распределение, лежащее в основе метода АВС. Метод АВС рассматривает косвенные расходы как совокупность статей, имеющих различное значение и соответственно распределяемых пропорционально своей собственной базе, имеющей логическую связь с распределяемыми расходами.

Для калькулирования себестоимости продукции (работ, услуг), база распределения, характеризующая причинно-следственную связь между затратами и объектами калькулирования, является важным фактором, в значительной степени влияющим на размер затрат. База распределения (драйвер) – это пропорции (процентные отношения) распределения расходов, полученные на основе данных о количественных (натуральных) показателях хозяйственной деятельности оператора связи. Для перераспределения затрат экономически обоснованным способом на разных этапах расчета в системе АВС выделяют драйверы ресурсов (перераспределяют затраты на процессы, генерируя связанные с данным процессом затраты) и драйверы процессов (перераспределяют себестоимость процессов на объекты калькулирования).

На первом этапе текущие расходы со счетов аналитического учета распределяются по технологическим процессам (операциям). В процессе дифференциации затрат между технологическими операциями основной проблемой является обеспечение достоверности распределения затрат. Наиболее точное разделение достигается, если затраты прямо относятся к операции (т.е. не требуют распределения). В противном случае возникает главная проблема калькулирования себестоимости по любому методу – проблема выбора адекватной базы распределения. Для того чтобы избежать косвенного распределения сумм статей затрат между технологическими процессами, учет расходов должен быть организован таким образом, чтобы затраты были первично локализованы. Возможность логического отнесения затрат на технологические опера-

ции предоставляет реализация концепции раздельного учета затрат по местам возникновения затрат, которые или сами являются причиной возникновения затрат, или этой причиной являются протекающие внутри них хозяйственные процессы.

Местами возникновения затрат в организациях связи являются технологические процессы – совокупность последовательно выполняемых действий (операций, функций) не ограниченных во времени, генерирующих затраты и направленных на достижение распознаваемого результата (создание или обслуживание услуги связи). Все технологические процессы могут быть разделены на следующие группы: основные, вспомогательные и управленческие. Основные технологические процессы непосредственно связаны с эксплуатацией средств и линий связи, а также оказанием услуг, в том числе услуг присоединения и услуг по пропуску трафика. К первой составляющей основных процессов относятся эксплуатация, контроль состояния, техническое обслуживание и ремонт используемого оборудования. Основные технологические процессы, связанные с оказанием услуг, отражают деятельность операторов по продвижению и маркетингу предоставляемых конечным потребителям услуг; выполнению работ по заключению договоров с абонентами и обеспечению их доступа к сетям и соответствующим услугам; осуществлению расчетов с пользователями и операторами за услуги и другие. Вспомогательные технологические процессы включают сферы деятельности, связанные с созданием нормальных организационно-технических и санитарно-гигиенических условий труда и производства. Они связаны с обеспечением работы персонала, эксплуатацией зданий и сооружений, эксплуатацией оргтехники и других внеоборотных активов. Управленческие процессы относятся к общему руководству организацией связи, организации учета, отчетности и аудита, общему маркетингу, снабжению, планированию развития сети оператора, обеспечению защиты информационных ресурсов, проведению метрологических проверок и метрологическому обеспечению и т.д.

Затраты идентифицируются по конкретным технологическим операциям на основании первичных документов в момент их учетной регистрации. В связи с этим, при отнесении затрат на технологические процессы в первичных учетных документах отдельными реквизитами должны быть отражены: номер субсчета того технологического процесса, для выполнения которого эти затраты понесены; аналитическая позиция соответствующей статьи затрат.

В случае невозможности непосредственного отнесения статьи затрат на один технологический процесс, расходы распределяются пропорционально базе распределения, отражающей причины возникновения и степень использования данных затрат соответствующим технологическим процессом. По своему экономическому содержанию базы распределения (драйвера) представляют собой совокупность фактических количественных показателей производственной деятельности оператора связи за отчетный период, наиболее тесно коррелирующих с затратами на осуществление конкретных видов технологических процессов, задействованных в оказании услуг связи.

Чаще всего в качестве драйверов при распределении затрат по технологическим процессам могут выступать:

- при распределении расходов на оплату труда и связанных с ними выплат и начислений – данные о количестве фактически отработанного времени;
- при распределении расходов по эксплуатации зданий, сооружений, аренде помещений – площадь арендуемых помещений;

- при распределении потребленной электроэнергии – показания счетчиков или паспортная потребляемая мощность оборудования и т.д.

На следующем этапе распределения косвенных расходов фактические затраты, собранные на счетах технологических процессов, распределяются между услугами связи в определенной последовательности:

- 1) перераспределение затрат внутри вспомогательных процессов, и их последующее распределение на основные и управленческие технологические процессы. Вспомогательные технологические процессы распределяются последовательно, что исключает взаимное распределение этих процессов друг на друга и образование нераспределенных остатков на субсчетах. Драйверами в данном случае являются количественные показатели об организационно-функциональном строении организации связи: площадь помещений, численность работников и т.д.;
- 2) распределение затрат основных технологических процессов на счета калькуляции себестоимости. Драйверами процессов на этом этапе являются количественные характеристики оказываемых услуг: количество обработанных телеграмм, заявок на обслуживание, выставленных счетов, подключений абонентов, количество минут трафика и т.д., пропорционально которым основные процессы переносят на них свою стоимость;
- 3) перенесение стоимости управленческих процессов на услуги связи. Распределение затрат управленческих производственных процессов на виды услуг выполняется поэтапно, причем суммы затрат, распределенные ранее и отнесенные на себестоимость услуг связи, учитываются при расчете следующих пропорций распределения. Поскольку по управленческим процессам невозможно определить базу распределения в натуральных показателях, перераспределение данных на виды услуг производится на основании данных о суммах затрат за период, понесенных для оказания конкретных видов услуг. Данный этап перераспределения является заключительным и формирует полную себестоимость услуг связи.

Таким образом, ABC изменяет базу распределения расходов на отдельные виды услуг: вместо использования в качестве такой базы доходов, получаемых от оказания услуг электросвязи, используются данные о результатах производственной деятельности, о функциональном строении организации, позволяющие установить причинно-следственные связи между технологическими процессами и объектами калькулирования (услугами электросвязи).

Итак, становится очевидным, что пооперационное распределение затрат методом ABC, хотя и является достаточно трудоемким и сложным, дает более точное определение себестоимости услуг электросвязи. Рассмотренная учетная модель соответствует требованиям Международных стандартов финансовой отчетности и обеспечивает информационную основу системы управленческого контроля в процессе принятия управленческих решений.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Исходя из изложенного, можно говорить о методе ABC не только как о способе распределения косвенных расходов, а как о комплексном подходе к калькулированию, по-

звояющем рассчитать наиболее точную полную себестоимость услуг электросвязи. Это позволяет, с одной стороны, аргументировано обосновать тарифы на услуги связи в регулирующих органах, с другой стороны – принимать верные управленческие решения по выбору ассортимента оказываемых услуг. Кроме того, применение системы ABC дает возможность управлять затратами как в разрезе отдельных услуг связи, так и отдельных технологических процессов с целью эффективного планирования и контроля затрат и, в конечном счете, их снижения.

ЛИТЕРАТУРА

1. Карпова Т.П. (1998). Управленческий учет: Учеб. для студентов вузов. – М.: Аудит, ЮНИТИ, 350 с.
2. Методические рекомендации по прогнозированию, учету и калькулированию себестоимости продукции (товаров, работ, услуг) в промышленных организациях Министерства промышленности Республики Беларусь, утверждены приказом Минпрома РБ от 01.04.2004 № 250.
3. Положение о порядке формирования тарифов на услуги связи, оказываемые организациями Министерства связи Республики Беларусь. Утверждено Постановлением Министерства экономики Республики Беларусь и Министерства связи Республики Беларусь от 21 мая 2003 г. N 110/12 с изм и доп.

IMPROVEMENT OF THE METHODOLOGY OF INDIRECT COST ALLOCATION ON COST UNITS IN TELECOMMUNICATION COMPANIES

Marina Primakova

SUMMARY

The article provides the analysis of the costing methodologies in telecommunication services applied in domestic and international accounting practice. It also includes studies of the order of allocation of indirect costs, which constitute the major portion of expenses in telecommunication sector. As a result of aggregation of the variety of costing methodologies, there is the improvement of the ABC costing methodology, which determines cause-effect relations between various types of telecommunication services and respective expenses incurred. This allows to calculate the total cost of rendered services and, based on it, take sound management decisions in respect of pricing and determination of the range of provided telecommunication services.

TURIZMO SEKTORIAUS VEIKLOS VERTINIMAS

Valdas Radickas

magistrantas

Vilniaus universitetas, Saulėtekio al. 9-II, LT-10222, Vilnius, +370 614 32589,

el. paštas: rad.valdas@gmail.com

Rūta Mačiuitytė-Radickienė

magistrantė

Vilniaus universitetas, Saulėtekio al. 9-II, LT-10222, Vilnius, +370 627 20923,

el. paštas: ruta.maciuityte@gmail.com

Daiva Tamulevičienė

asistentė

Vilniaus universitetas, Saulėtekio al. 9-II, LT-10222, Vilnius, +370 5 2366 153,

el. paštas: daiva.tamuleviciene@vkk.lt

***Anotacija.** Straipsnyje nagrinėjamos turizmo formos, turizmo paslaugų rūšys, turizmo sektorių įtakojantys veiksniai bei šio sektoriaus vystymosi perspektyvos prielaidos. Įvertinami Lietuvos turizmo informacijos centrų tokie veiklos rodikliai, kaip bendro lankytojų skaičiaus ar lankytojų skaičiaus pagal valstybes, iš kurių jie atvyko, dinamika, užsienio lankytojų pasiskirstymas Lietuvos turizmo informacijos centruose. Taip pat įvertinamas atvykusių svečių skaičius, jų pasiskirstymas Lietuvos apgyvendinimo vietose, analizuojamas atvykusių svečių pasiskirstymas pagal šalis, iš kurių jie atvyko, jų geografinis pasiskirstymas, pajamos iš atvykstamojo turizmo, kelionių balansas, nagrinėjami Lietuvos turizmo sektoriaus veiklą įtakojantys veiksniai.*

***Reikšminiai žodžiai:** turizmas, turizmo informacijos centrai, atvykstamasis turizmas.*

IVADAS

Pastaruosiu metu, kai paslaugų sektorius yra sparčiausiai auganti ekonomikos šaka, turizmas įgauna ypatingą reikšmę. Būtent jis turi didžiausią augimo potencialą daugelyje šalių (tarp jų yra ir Lietuva). Turizmas tampa prioritetine veikla, turinti pakankamai potencialias plėtros galimybes, taip sukurdamą papildomą pridėtinę vertę bei papildomas darbo vietas.

Šiuo metu turizmui, kaip ir daugeliui kitų sektorių, tenka susidurti su vis naujais pavojais ir aršia konkurencija, todėl ir šiame sektoriuje tenka ieškoti naujų rinkodaros metodų, kurti naujus turizmo produktus ir paslaugas, paslaugų prekybai taikyti naujas technologijas. Turizmo sektoriaus svarbą ir šio sektoriaus tyrimo poreikį nusako tokie rodikliai, kaip sukurta pridėtinė vertė, bendrosios pridėtinės vertės dalis ar turizmo produkcijos dinamika. Lietuvos statistikos departamento išankstiniais duomenimis, 2010 m. turizmo sektoriuje sukurta pridėtinė vertė sudarė 2,4 mlrd. litų, arba 2,8 procento šalies bendrosios pridėtinės vertės, ir, palyginti su 2009 m., padidėjo 8 procentais. Turizmo produkcija išaugo 10,4 procento. 2010 m. šiame sektoriuje dirbo 41,8 tūkst. asmenų arba 4,4 procento visų privataus sektoriaus darbuotojų. 2006 – 2010 metais turizmo sektoriaus įmonių skaičius augo vidutiniškai 4,12 proc., kai tuo tarpu bendras įmonių skaičius minėtu laikotarpiu vidutiniškai didėjo

3,24 proc., o 2010 m., palyginus su 2009 m., net sumažėjo 1,62 proc. (Veikiantys ūkio subjektai ..., 2011; Turizmo įmonių veikla ..., 2011).

Turizmo sektoriaus plėtros perspektyvumą ir svarbą pagrindžia ir A. Miškinio bei K. Petrolovskajos (2007) nuomonė, jog turizmo veikla ir šia veikla užsiimančios įmonės yra svarbus Lietuvos ekonominės plėtros bei integracijos katalizatorius, kurios aptarnaudamos turistus teikia nemažą dalį susijusių paslaugų – apgyvendinimo, maitinimo, vežimo, prekybos ir kitų klientų aptarnavimo paslaugų, teikiamų tiek pavieniems asmenims, tiek žmonių grupėms, – visumą. Todėl svarbu iširti ir įvertinti turizmo sektoriaus įmonių veiklos ypatumus bei vystymosi tendencijas.

Tyrimo tikslas – atsivėlgiant į turizmo sektoriaus ypatumus, pateikti šio sektoriaus veiklos vertinimą.

Tyrimo metodai – mokslinės literatūros šaltinių analizė, informacijos sisteminimas, lyginimas ir apibendrinimas.

Turizmo sektoriaus veiklos vertinimo procese, buvo remiamasi Statistikos departamentu, Ūkio ministerijos, Valstybės turizmo departamento ir kitų šaltinių teikiama informacija.

TURIZMO SEKTORIAUS VERTINIMO TEORINIAI ASPEKTAI

Daugelio valstybių raidą lemia ne tik pagrindinės pramonės šakos (maisto produktų, statybinių medžiagų, metalo dirbinių, chemijos produktų, plastikų ir baldų gamyba), bet ir didelę įtaką turi paslaugų sektorius – ypač turizmas.

Nors turizmo sektoriaus ribos turi neapibrėžtumo požymių, tačiau ši sritis gali būti suvokiama kaip atskira industrija. Dažniausiai turizmo sąvoka apibūdinama taip: žmonių judėjimas erdvėje ir laike, iš savo bendruomenių laisvalaikio ir verslo tikslais (Klaipėdos universitetas..., 2011). Todėl turizmas apima visus ryšius ir fenomenus, susijusius su žmonėmis, kurie keliauja dėl pačių įvairiausių priežasčių.

Turizmas, kaip ekonominė sistema, sudarytas iš turizmo subjekto (tai rekreacijos ir turizmo paslaugų vartotojas, kitaip vadinamas turistu ir lankytoju) ir turizmo objekto (tai turizmo paslaugų sistema, siūlanti turistams kelionės organizavimo, svetingumo, transporto, informacijos bei kitas specifines paslaugas). Būdami susiję, turizmo objekto elementai (turizmo vietovių išteklių, turizmo įmonės ir organizacijos) gamina ir teikia turizmo subjektui turizmo paslaugų kompleksą, kuris realizuojamas rinkoje kaip savarankiškas turizmo produktas, kuris susideda iš trijų dalių: kelionės, turistinių ekskursinių paslaugų bei prekių. Turizmo produktas turi atitikti turistų poreikius ne tik savo visuma, bet ir atskirais komponentais. Paslaugos ir prekės turi būti suderintos su siūlomo turistinio maršruto tikslais. Turistinė paslauga gali būti nupirkta ir naudojama tik jos sukūrimo vietoje, pvz., muziejaus lankymas, o turizmo produktą galima įsigyti nuolatinėje gyvenamojoje vietoje, o naudoti jo pagaminimo vietoje (Šedienė, 2008).

Turizmas – tai ūkio šaka, apjungianti įvairias paslaugas, profesijas ir yra susijusi su daugeliu ekonominės veiklos sričių. Turizmo sektoriaus vystymas yra svarbus ekonomine, socialine, šalies įvaizdžio bei tarptautinio bendradarbiavimo prasmėmis. Lietuvoje turizmo sektoriaus valdymo funkcijas atlieka Lietuvos Respublikos Vyriausybė, Ūkio ministerija, Valstybinis turizmo departamentas prie Ūkio ministerijos, apskričių viršininkai ir savivaldybės (Ūkio ministerijos tinklalapis..., 2011).

Turizmo produktas yra specifinis. Tai paslauga, kurios negalima kaupti, todėl jos teikimo ir vartojimo procesas sutampa su gamybos procesu. Kitas svarbus bruožas – tai pro-

dukto kompleksiskumas. Paprastai tai kelių ar keliolikos suderintų paslaugų (informavimo, transportavimo, maitinimo, pramogų ir kt.) rinkinys. Pirkdamas turizmo produktą pirkėjas negauna paslaugų iš karto, nors ir sumoka pinigus, o gauna turistinės kelionės garantiją. Svarbu yra nustatyti, kokie yra turistų tikslai, nes atsižvelgiant į juos ir turi būti kuriamas turizmo produktas (Klaipėdos universitetas..., 2011).

Tam tikros šalies atžvilgiu apibrėžiamos trys turizmo formos, kurios apibūdintos 1 lentelėje.

1 LENTELĖ. Turizmo formos

Turizmo formos pavadinimas	Turizmo formos apibūdinimas
Vietinis turizmas	Tai tokia turizmo forma, kai tam tikros šalies gyventojas keliauja savo šalies teritorijoje.
Išvykstamasis turizmas	Tai tokia turizmo forma, kai išvykstama į kitą valstybę.
Atvykstamasis turizmas	Ši forma apima kitos šalies gyventojus (kitai vadinamus užsienio turistais), keliaujančius kitoje šalyje. Užsienio turistai yra asmuo, kuris iš pastovios gyvenamosios vietos vyksta į kitą šalį, kurioje neturi pastovios gyvenamosios vietos, praleidžia joje daugiau negu vieną naktį, bet ne ilgiau nei metus ir pagrindinis kelionės tikslas nėra samdomoji veikla, apmokama toje šalyje. Atvykstamasis turizmas pagerina šalies mokėjimo balansą ir padidina bendrąjį vidaus produktą (BVP), sukurdamas turizmo sferą aptarnaujančias ekonomikos šakas bei naujas darbo vietas.

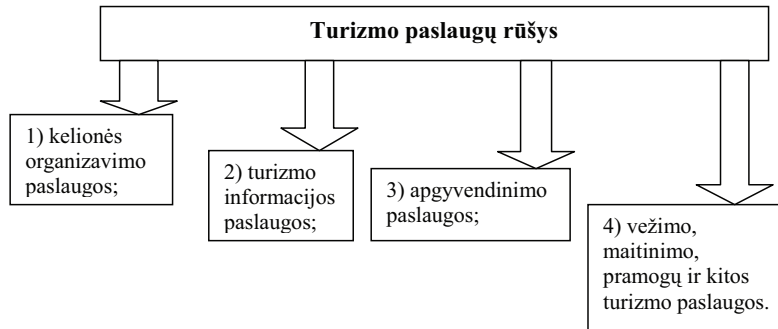
Šaltinis: sudaryta autorių pagal Valstybinio turizmo departamento duomenis, 2009

Vertinant vietinį turizmą (Turizmas Lietuvoje., 2011), pastebima, jog 2010 m. į keliones su nakvyne vyko 7,2 procento mažiau turistų negu 2009 m. (2010 m. – 746,3 tūkst., 2009 m. – 803,9 tūkst.). Dauguma vietinių turistų kelionių nebuvo ilgos ir truko apie 1–3 nakvynes. Populiariausias vietinių turistų kelionės tikslas liko tas pats kaip ir ankstesniais metais – draugų ir giminių lankymas, populiariausia transporto priemonė – lengvasis automobilis. Tyrimo duomenimis, 2010 m. 100 gyventojų teko 74 kelionės su nakvyne, vienas gyventojas per metus kelionėms išleido vidutiniškai 111 litų. Daugiausia keliavo 15–44 metų amžiaus žmonės (66 %). Vyrų ir moterų keliavo vienodai.

Išvykstamojo turizmo statistiniai duomenys rodo, jog 2010 m. Lietuvos gyventojų vienadienės ir turistų kelionės į užsienį sudarė 4,3 mln. Palyginti su 2009 m., vienadienių ir turistų kelionių į užsienį skaičius padidėjo 18,4 procento. 2010 m. iš Lietuvos į užsienį išvyko 1,2 mln. turistų. Vidutinė vienos kelionės užsienyje trukmė buvo 7 nakvynės. Vidutinės vienos kelionės išlaidos per dieną sudarė 221 litą, tai 8 procentais daugiau nei 2009 m. Daugiausia pinigų per dieną išleista Graikijoje (312 Lt), Belgijoje (309 Lt), Ispanijoje (305 Lt) ir Egipte (293 Lt) (Turizmas Lietuvoje., 2011).

Analizuojant atvykstamąjį turizmą, 2010 m. vidutinė užsieniečio kelionė Lietuvoje sudarė 4,3 nakvynės (2009 m. – 4,5 nakvynės). 75 procentus visų kelionių su nakvyne sudarė trumpesnės trukmės kelionės (1–3 nakvynės). Palyginti su 2009 m., jų padidėjo 13,5 procento. Bendras nakvynių skaičius 2010 m. sudarė 6,4 mln. ir, palyginti su 2009 m., jų padaugėjo 6,3 procento. 2010 m. užsienio keliautojas su nakvyne Lietuvoje vidutiniškai išleido 1046 litus, tai 4 procentais daugiau nei 2009 m. Daugiausia kelionėje išleido turistai iš Izraelio ir Jungtinių Amerikos Valstijų – apie 1,7 tūkst. per 7 nakvynių kelionę, mažiausiai – latviai ir estai – atitinkamai 540,2 litus ir 605,2 litus per 3 nakvynių kelionę. Iš viso 2010 m.

užsieniečiai kelionėse su viena ar daugiau nakvynių išleido 1,6 mlrd. litų, arba 17 procentų daugiau nei 2009 m. Pusė (51%) atvykusių turistų nurodė, kad buvo apsistoję viešbučiuose ir moteliuose, 36 procentai – pas gimines ir draugus. Populiariausios užsienio turistų lankytos vietovės buvo Vilnius – 63 procentai, Kaunas – 25, Klaipėda – 16, Trakai – 12 ir Palanga – 8 procentai. Dauguma atvykusių užsieniečių apie Lietuvą buvo sužinoję iš draugų ir giminių (45%), ankstesnio vizito (37%) ir interneto (36%). Beveik visi (96%) užsienio turistai keliones Lietuvoje vertino labai gerai arba gerai (Turizmas Lietuvoje., 2011).

1 PAV. Turizmo paslaugų rūšys

Šaltinis: sudaryta autorių pagal LRTĮ, 1998

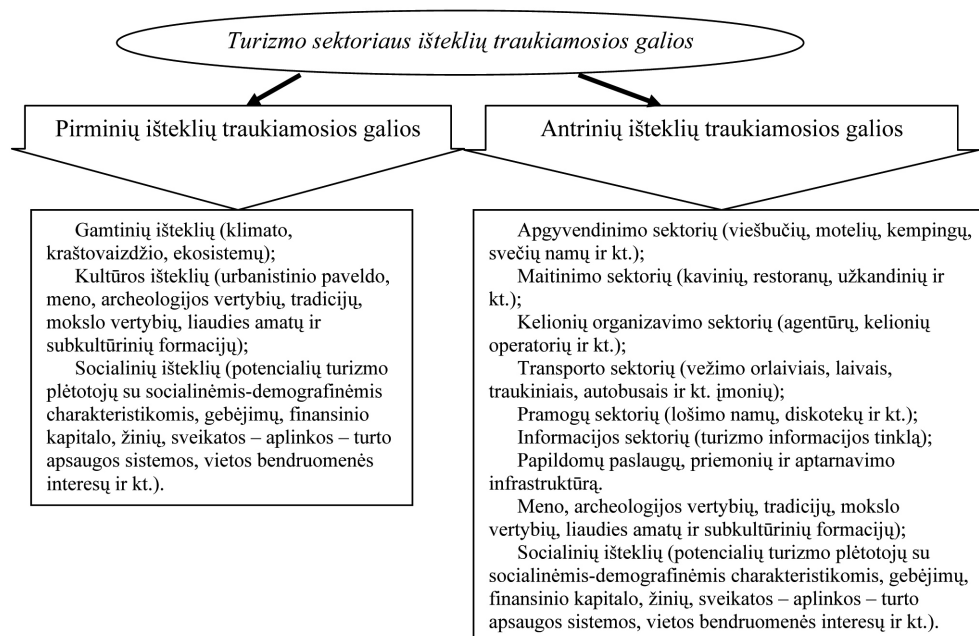
Lietuvoje pagrindines turizmo kategorijas reglamentuoja Turizmo įstatymas (LRTĮ, 1998), kuriame išskirtos turizmo paslaugų rūšys pateiktos 1 paveiksle.

Pastaruosius 50 metų turizmas vystėsi stulbinančiu tempu ir tapo pasauline pramonės šaka, padėjusia net ir silpnoms pasaulio valstybėms pagerinti savo ekonomikos rodiklius (Klaipėdos universitetas..., 2011). Burneika D. ir Kriauciūnas E. (2007) teigia, jog tokios tendencijos sudaro puikias galimybes vystyti turizmo rinką ir didinti šios šakos pajamas visose šalyse, taip pat ir Lietuvoje. Taip pat Europos Sąjungos raidos tendencijos byloja, kad didžiausi yra turizmo plėtros tempai. Be to, Burinskienė M. bei Rudzkiene V. (2005) nuskaido turizmo svarbą, kaip kiekvienos šalies ekonomikos dalį, sukuriančia daug papildomų prekių ir paslaugų. Labanauskaitė D. (2008) pastebi, jog pastaraisiais dešimtmečiais turizmas pripažįstamas viena pirmaujančių ir dinamiškiausių pasaulio ūkinės veiklos rūšių, o 2006 m. PTO duomenimis, 85 proc. pasaulio valstybių turizmas priskiriamas prie penkių daugiausia eksportuojančių ūkinės veiklos rūšių.

Tokią turizmo svarbos augimą lemia turistinės vietovės pirminių ir antrinių išteklių traukiamosios galios, kurios pateiktos 2 paveiksle.

Dėl turizmo pramonės stiprėjimo Pasaulinė turizmo Organizacija prognozuoja, kad 2020 metais tarptautiniai atvykimai pasieks 1,56 milijardus. Vidinės kelionės sudarys 1,2 milijardo pasaulinių atvykimų, tolimosios kelionės – 0,4 milijardo. Pagal turistų srautų apimtį, 2020 metais prognozuojami trys labiausiai lankomi regionai: Europa (717 mln. Turistų), Rytų Azija ir Ramiojo vandenyno regionas (397 mln.) ir Amerika (282 mln.) (Klaipėdos universitetas..., 2011).

Lietuvoje taip pat pakankamai intensyviai plėtojamas turizmo sektorius. Turizmo planavimo veikla, pradėta vykdyti praeito dešimtmečio pradžioje, intensyviai vystosi tiek nacionaliniame, tiek regioniniame lygmenyje. Mūsų šalyje turizmas yra viena iš prioritetinių ūkio šakų, kuriai skiriamas ypatingas dėmesys. 2003 metai itin reikšmingi Lietuvos turiz-

2 PAV. Turizmo sektoriaus išteklių traukiamosios galios

Šaltinis: sudaryta autorių pagal Klaipėdos universiteto duomenis (2011)

mui. Lietuva pirmoji iš Baltijos valstybių tapo Pasaulio turizmo organizacijos nare. Narystė Europos Sąjungoje ir NATO taip pat atvėrė Lietuvai daugiau galimybių prisistatyti pasauliui, suaktyvėjo turistų srautai.

Lietuva pamažu vis labiau pripažįstama kaip naujas tarptautinio turizmo regionas, kuris šiuo metu besiformuoja pietryčių Baltijos jūros šalių geografinėje ir ekonominėje erdvėje. Lietuvą kertantys tarptautiniai transporto srautai ir artimos didžiulės turizmo rinkos yra tarptautinio turizmo plėtrai svarbūs veiksniai. Istorinė raida lėmė gausius etninius ir kultūrinius ryšius tarp Lietuvos ir jos išeičių į kitas šalis – Lenkiją, Rusiją, Vokietiją, Izraelį, Jungtines Amerikos Valstijas – užsimezgimą. Tokie ryšiai taip pat yra svarbūs tarptautinio turizmo plėtrai.

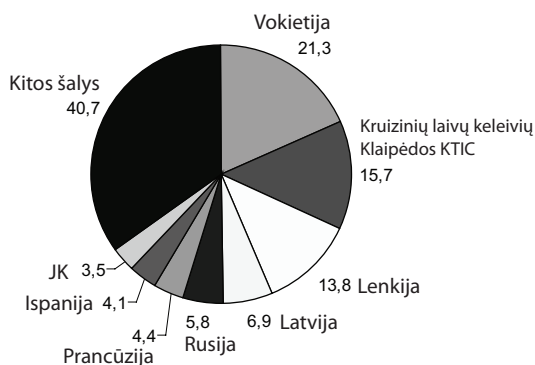
Todėl vis daugiau dėmesio ir lėšų skiriama formuojant šalies turizmo įvaizdį ir pristatant Lietuvos turizmą užsienio rinkoms. Dėl šios priežasties didelę reikšmę turi Lietuvos turizmo informacijos centrai, kurių pagrindinė funkcija – plėsti atvykstantį turizmą į šalį ar regionus ir pateikti lankytojams išsamią informaciją. Lietuvoje turizmo informacijos centrai steigiami panaudojant Vakarų šalių patirtį, kai jų steigėjai yra vietos savivaldybės ar apskričių administracijos. Taip pat didelę reikšmę turi organizuojami renginiai, pritraukiantys papildomus turistų srautus į Lietuvą ir pozicionuojantys mūsų šalį užsienio piliečiams, pavyzdžiui užpernai vykęs projektas „Vilnius – Europos kultūros sostinė 2009“, Gatvės muzikos dienos, kasmetinė dainų šventė, 2011 m. vykęs Europos vyrų krepšinio čempionatas ir kiti renginiai. Atsižvelgiant į tai, jog prioritetinis turizmo sektoriaus vystymo segmentas šiuo metu išskiriamas, kaip atvykstamojo turizmo skatinimas, toliau šiame straipsnyje bus nagrinėjami turizmo centrai, kurių veikla pirmiausia ir nukreipta atvykstamojo turizmo plėtojimui, bei pats atvykstamojo turizmo segmentas.

TURIZMO INFORMACIJOS CENTRŲ VEIKLA

Analizuojant turizmo informacijos centrų veiklą, paminėtina jog Valstybinio turizmo departamento duomenimis (Valstybinis turizmo departamentas/ Trumpa..., 2011) 2009 metų pabaigoje Lietuvoje buvo 51 turizmo informacijos centras (be Nacionalinių ir regioninių parkų informacijos centrų). Šiuose centruose 2009 m. I pusmetį apsilankė 232,5 tūkstančių lankytojų, tai yra 6,7 proc. daugiau nei 2008 m. I pusmetį. 2009 m. I pusmetį centruose apsilankė 116,2 tūkst. Lietuvos gyventojų, o užsieniečių – 116,3 tūkst.

Daugiausiai užsieniečių turizmo informacijos centruose (TIC) lankėsi iš Vokietijos (18,3%), Lenkijos (11,9%), Latvijos (6%), Rusijos (5%), Prancūzijos (3,8%), Ispanijos (3,5%), Jungtinės Karalystės (3,1%). Nemaža dalis užsieniečių iš įvairių šalių aplankė Klaipėdos KTIC, keliaudami kruiziniais laivais (13,5%) (3 pav.) (Valstybinis turizmo departamentas/ Lietuvos..., 2011).

Lankytojų iš užsienio pasiskirstymas Lietuvos TIC pagal šalis (tūkst.)

3 PAV. Lankytojų skaičius Lietuvos turizmo informacijos centruose (tūkst.), 2009m.

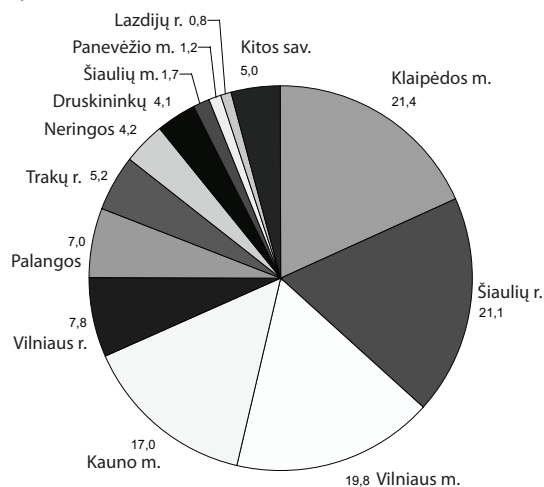
Šaltinis: Valstybinis turizmo departamentas/ Lietuvos turizmo statistika 2009 m. (2011)

Beveik iš visų šalių užsieniečių lankytojų Lietuvos turizmo informacijos centruose daugėjo. Didžiausias padidėjimas buvo turistų iš Vokietijos (25,3%), Lenkijos (14,5%), Prancūzijos (24,5%), Ispanijos (48,9%), kruizinių laivų keleivių Klaipėdos KTIC (27,6%). Bendras turistų iš užsienio skaičiaus padidėjimas 2009 m. I pusmetį palyginus su 2008 m. I pusmečiu buvo 18,5%, taigi duomenys rodo, kad turistai labiau linkę patys domėtis Lietuva ir planuoti keliones bei mažiau naudotis turizmo agentūrų paslaugomis.

Daugiausia užsienio lankytojų apsilankė Klaipėdos turizmo informacijos centre – 18,4%, Šiaulių rajono TIC – 18,2%, Vilniaus miesto – 17%, Kauno – 14,6%, Vilniaus rajono TIC – 6,7% visų interesantų. Palyginus su 2008 m. I pusmečiu, 2009 m. I pusmetyje didžiausias lankytojų skaičiaus augimas, netgi 13 kartų, užfiksuotas Šiaulių rajono turizmo informacijos centre, tada Vilniaus miesto TIC – 24,5%, Klaipėdos miesto TIC – 26,3%, Trakų rajono TIC – 27,5%. Didžiausias lankytojų sumažėjimas buvo Druskininkų TIC – 44,1%, Šiaulių miesto TIC – 37,4%, Vilniaus rajono TIC – 34,8% (4 pav.).

Didelį turistų skaičiaus išaugimą Šiaulių rajono TIC galima paaiškinti tuo, kad šiemet buvo atidarytas naujas turizmo informacijos centras Šiaulių rajone prie Kryžių kalno, kuris susilaukė milžiniško turistų antplūdžio, o ta dalis užsieniečių, kurie atvykdavo lankyti Kryžių kalno, bet eidavo į Šiaulių miesto TIC, perėjo į turizmo informacijos centrą patogesnėje vietoje. Vilniuje turistų srautas pagausėjo dėl vykdomo projekto „Vilnius – Europos kultūros sostinė 2009“, todėl ten turistų skaičius buvo didesnis beveik ketvirtadaliu.

Lankytojų iš užsienio pasiskirstymas Lietuvos TIC pagal savivaldybes (tūkst.)

4 PAV. Lankytojų iš užsienio pasiskirstymas Lietuvos turizmo informacijos centruose (tūkst.)

Šaltinis: Valstybinis turizmo departamentas/ Lietuvos turizmo statistika 2009 m. (2011)

Atlikta analizė rodo, jog, nors pasaulinė ekonominė krizė sumažino turistų srautus, tačiau turizmo informacijos centruose lankytojų skaičius didėjo, taip pat beveik penktadaliu išaugo ir lankytojų iš užsienio, kas atspindi pakankamą šių centrų pagrindinės funkcijos – skatinti atvykstantįjį turizmą plėtojimą, vykdymą bei tinkamą jų veiklos kryptį.

ATVYKSTAMOJO TURIZMO ĮTAKA LIETUVOS TURIZMO SEKTORIUI

Kita svarbi turizmo sektoriaus sritis, įtakojanti šalies ūkio vystymosi rodiklius yra atvykstantis turizmas. Nagrinėjant atvykstantojo turizmo duomenis, matoma, jog Pasaulinė ekonomikos krizė įtakuoja atvykstantojo turizmo padėtį Lietuvoje. Tai atspindi sumažėję turistų srautai palyginus su ankstesniais metais.

Per 2009 m. 9 mėnesius Lietuvos apgyvendinimo įstaigose buvo apsistoję apie 1165 tūkst. svečių – 21,8% mažiau, negu 2008 m. tą patį laikotarpį. Lietuvos apgyvendinimo įstaigose užsienio svečių per 2009 m. 9 mėn. apsistojo 624 tūkst. (53,6% visų svečių). Pažymėtina, kad užsienio svečių skaičiaus sumažėjimas, lyginant su 2008 m. atitinkamais ketvirčiais, didžiausias buvo šių metų trečią ketvirtį (2009 m. I ketv. sumažėjo 12,1%, II ketv. – 17,8%, III ketv. – 19,2%). Užsienio svečių skaičiaus sumažėjimas Lietuvoje, lyginant su kitomis Baltijos šalimis per 2009 m. sausio – rugsėjo mėn., nėra pats mažiausias: Estijoje užsienio svečių skaičius apgyvendinimo įstaigose, lyginant su 2008 m. 9 mėn., krito 5,4%, Lietuvoje – 17,5%, Latvijoje – 20,8% (užsienio svečių skaičius Latvijoje per 2009 m. 9 mėn. buvo 614,3 tūkst.; Estijoje – 1088,9 tūkst.). Neįskaičiavus suomių turistų, kurių įtaka yra ženkliai ypatingai Estijos turizmo rinkai, užsienio svečių skaičiaus kritimas, lyginant su 2008 m. 9 mėn., Baltijos šalyse yra toks: Lietuva – 17,2%, Latvija – 20,5%, Estija – 11,7%. Didžioji dalis Lietuvos užsienio svečių (87,8% visų svečių) per 2009 m. 9 mėn. apsistojo Lietuvos viešbučiuose ir svečių namuose – 547,9 tūkst. - tai 17,2% mažiau, nei per tą patį 2008 m. laikotarpį (Valstybinis turizmo departamentas/ Lietuvos..., 2011).

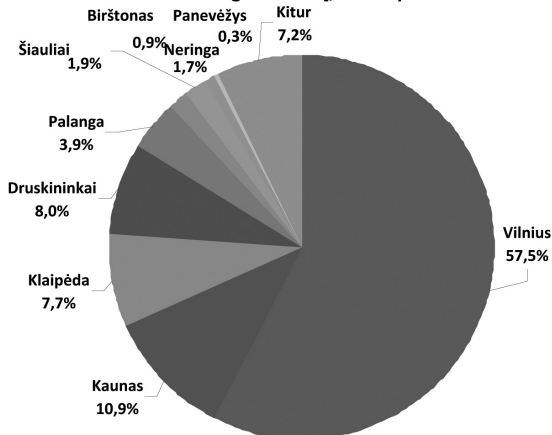
Pažymėtina, kad užsienio svečių skaičius Lietuvos viešbučiuose ir svečių namuose per 2009 m. sausio – rugsėjo mėn., lyginant su 2008 m. sausio – rugsėjo mėn., sumažėjo 17,2%,

o poilsio įstaigose - 50,4%, sveikatingumo įstaigose – 22,9 % (Valstybinis turizmo departamentas/ Lietuvos..., 2011).

Didžiausią dalį užsienio svečių 2009 m. sausio – rugsėjo mėn. Lietuvos apgyvendinimo įstaigose sudarė svečiai iš ES (27 be Lietuvos) šalių – 446,2 tūkst. (71,5% visų užsienio svečių). Pagal šalis daugiausiai užsienio svečių per 2009 m. 9 mėn. Lietuvos apgyvendinimo įstaigose buvo iš Lenkijos (17,0 %), Vokietijos (15,8%), Rusijos (9,9%) bei Latvijos (8,2%), tačiau svečių mažėjimo tempai iš šių šalių buvo nevienodi: svečių iš Latvijos skaičius, lyginant su 2008 m. 9 mėn., sumažėjo 26,5%, Lenkijos – 19,1%, Vokietijos – 16,6%, Rusijos – 11,9%. Iš kaimyninių šalių per 2009 m. 9 mėn., lyginant su 2008 m. tuo pačiu laikotarpiu, svečių skaičius Lietuvos apgyvendinimo įstaigose 17,2% padidėjo iš Baltarusijos (Valstybinis turizmo departamentas/ Lietuvos..., 2011).

Užsienio svečių geografinis pasiskirstymas Lietuvoje akivaizdžiai rodo, kad pagrindinė užsienio turistų lankymosi vieta yra Vilniaus miestas (5 pav.). Pagrindinę šių svečių dalį sudaro turistai, atvykstantys verslo tikslais, kurių poreikius pilnai tenkina 4, 5 žvaigždučių viešbučių apgyvendinimo sektorius, tačiau turistinės klasės viešbučių sostinėje vis dar trūksta. Lietuvos kurortų apgyvendinimo įstaigose per 2009 m. 9 mėn., lyginant su tuo pačiu 2008 m. laikotarpiu, apsistojo svečių mažiau: Druskininkų – 13,9%, Palangos – 19,8%, Neringos – 36,8%, Birštono – 10,3%. Pažymėtina, kad užsienio svečių skaičius per 2009 m. 9 mėn. Lietuvos sveikatingumo įstaigose sumažėjo 22,9%, lyginant su 2008 m. tuo pačiu laikotarpiu. Pritraukiant didesnę turistų skaičių, Lietuvos kurortams ypač aktualus tampa svečių užimtumo klausimas, kurį galima išspręsti ir toliau gerinant pramogų ir laisvalaikio infrastruktūrą, bei teikiamų paslaugų kokybę ir gerinant rinkodarą (Valstybinis turizmo departamentas/ Lietuvos..., 2011).

Užsieniečių turistų apgyvendinimo įstaigose pasiskirstymas pagal viešnagės vietovę, 2009 I pusm.

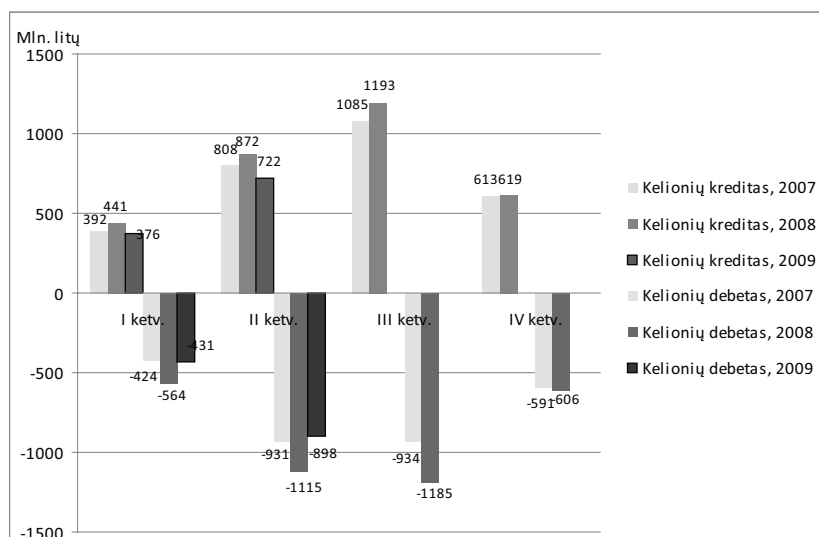
5 PAV. Užsieniečių turistų apgyvendinimo pasiskirstymas pagal vietovę

Šaltinis: Valstybinis turizmo departamentas/ Lietuvos turizmo statistika 2009 m. (2011)

Taigi, Lietuvoje vis dar nepakanka pigaus apgyvendinimo, tokio kaip kempingai, turistinės stovyklos ir pan., o Vilniuje – turistinės klasės viešbučių. Kaimo vietovėse viešbučių stygiaus problemą dalinai išsprendžia kaimo turizmo paslaugų teikėjai, kurių 2009 m. gruodžio 1 d. buvo 714. Nepakankama Lietuvos bei atskirų regionų teikiamų paslaugų reklama užsienio rinkose. 2009 m. aviakompanijai „FlyLAL – Lithuanian Airlines“ nutraukus skry-

džius, ypač tiesioginius, sumažėjo turistų srautas viešbučiuose ir svečių namuose būtent iš šių šalių, pvz., iš Jungtinės Karalystės 38,9%, Italijos – 26,6%, Airijos – 42,7%, tačiau dėl egzistuojančio tiesioginio skrydžio Vilnius – Praha turistų skaičius iš Čekijos, lyginant su tuo pačiu 2008 m. laikotarpiu, padidėjo 11,4% (Valstybinis turizmo departamentas/ Lietuvos..., 2011).

Analizuojant atvykstantąjį turizmą vertine išraiška, Lietuvos banko duomenimis (Valstybinis turizmo departamentas/ Lietuvos..., 2011) Lietuva iš atvykstamojo turizmo 2009 m. I pusmetį gavo 1098,5 mln. litų pajamų (kelionių kreditas) – 16,3% mažiau nei 2008 m. I pusmetį. Lietuvos išvykstamojo turizmo pajamos (kelionių debetas) buvo 1328,9 mln. litų – 20,8% mažiau nei 2008 m. I pusmetį. Taigi 2009 m. I pusmečio Lietuvos kelionių balansas yra neigiamas 230,4 mln. litų. Pažymėtina, kad ši tendencija tęsiasi jau treči metai iš eilės. Lietuva tampa šalimi, kurioje dominuoja išvykstamasis turizmas (6 pav.).

6 PAV. Lietuvos kelionių mokėjimai, mln. litų

Šaltinis: Valstybinis turizmo departamentas/ Lietuvos turizmo statistika 2009 m. (2011)

Pažymėtina, kad pagal 2009 m. I pusm. rezultatus atvykstamojo turizmo pajamos (kelionių kreditas), lyginant su 2008 m. I pusm., tarp Baltijos šalių augo tik Latvijoje –6%, o Estijoje sumažėjo – 5,3% (Valstybinis turizmo departamentas/ Lietuvos..., 2011).

Taigi, atvykstamojo turizmo bei išvykstamojo turizmo pajamų balansas akivaizdžiai rodo, kad turistai pirmenybę laisvalaikio praleidimui teikia užsienio šalims. Tai sąlygoja tiek turizmo paslaugų kainos, tiek teikiamų paslaugų kokybė, tiek tinkamos turizmo infrastruktūros, galinčios sumažinti tokių ryškų turizmo sezoniskumą Lietuvoje, stoka.

Nors kol kas Lietuva dar negali būti vadinama svarbiu pasaulio turizmo objektu, ji turi nemažai galimybių šios ekonominės veiklos sferų plėtojimui: Lietuvoje yra daug istorinių paminklų, tarp jų – ir didžiausių miestų senamiesčiai, graži gamta, turtingas kultūrinis gyvenimas, didėjantis aukštos klasės viešbučių ir restoranų skaičius. Tačiau vis dėlto dabartiniu metu Lietuvos turizmo potencialas nėra aiškiai išnaudojamas. Galima paminėti kelias šito priežastis: daugumos turizmo objektų būklė neleidžia panaudoti jų atvykstamajam turiz-

mui, didžioji dalis infrastruktūros objektų neatitinka vakarietiško standartų, pavyzdžiui geležinkelio paslaugų teikimo kokybė yra žemesnė nei užsienyje, nepakankamai išvystyta informacinė sistema. Minimos tokios palankios turizmo plėtrai Lietuvoje sąlygos: patogi geografinė padėtis (Lietuvos teritorija yra Europos žemyno viduryje, ypatingai svarbus šalies pasiekiamumas įvairiomis transporto priemonėmis); turizmo išteklių gausa (kurortai bei gamtiniai kompleksai, pajūrio zona, kultūros paveldo objektų bei kitų kultūrinio turizmo objektų gausa); įvairių etninių grupių susidomėjimas Lietuva ir atgyjantys ryšiai (nemaža dalis lietuvių gyvena įvairiose pasaulio šalyse, taip pat egzistuoja ir kitų šalių piliečių susidomėjimas Lietuva); gerėjantis Lietuvos šalies bei Lietuvos turizmo tarptautinis įvaizdis (daugelį metų Lietuva buvo uždara šalis, todėl dabar ji tampa savotišku „atradimu“ turistams); šalia Lietuvos esančios gausios turizmo rinkos.

Pagrindiniai veiksniai, mažinantys šalies turistinį patrauklumą (Vilniaus savivaldybė..., 2011): mažas apgyvendinimo paslaugų pasirinkimas; itin skurdi pramogų rinka; patalpų tarptautinėms konferencijoms trūkumas ir esamų neparengtumas; menkas gamtos ir kultūros vertybių eksponavimas ir naudojimas turizmui; informacijos apie turizmo paslaugas bei turistinius objektus ar vietas trūkumas; neigiamas ar tendencinga informacija apie Lietuvą užsienio žiniasklaidos priemonėse; nusikalstamumas; vizų gavimo ir pasienio formalumų problemos. Lietuvoje pastebimas gana didelis atvykstantojo turizmo sezoniskumas, kuris aiškinamas tuo, kad neturime didelių (2000-3000 tūkstančių vietų) konferencijų salių, kas būtų itin patrauklu verslo turizmui.

IŠVADOS

Turizmas yra svarbi kiekvienai šaliai ūkio šaka, kuri apjungia įvairias paslaugas, profesijas ir yra susijusi su daugeliu ekonominės veiklos sričių. Todėl turizmo sektoriaus, kurio valdymo funkcijas atlieka Lietuvos Respublikos Vyriausybė, Ūkio ministerija, Valstybinis turizmo departamentas prie Ūkio ministerijos, apskričių viršininkai ir savivaldybės, vystymas yra svarbus ekonomine, socialine, šalies įvaizdžio bei tarptautinio bendradarbiavimo prasmėmis. Turizmo produkto specifiškumas pasireiškia suteikiama paslauga, kurios negalima kaupti, tuo sutapatinant jos teikimo ir vartojimo procesus, bei šio produkto kompleksiskumas, išreiškiamo kelių suderintų paslaugų rinkiniu.

Lietuvoje turizmo sektoriaus įgavo naujus parametrus, nuo 2000 m. pradėjus turizmo planavimo veiklą, bei intensyviai vystosi tiek nacionaliniame, tiek regioniniame lygmenyje, o Lietuvai tapus Europos sąjungos ir NATO nare, atsivėrė daugiau galimybių prisistatyti pasauliui, suaktyvėjo turistų srautai. Todėl Lietuvą kertantys tarptautiniai transporto srautai ir artimos didžiulės turizmo rinkos yra tarptautinio turizmo plėtrai svarbūs veiksniai.

Vis daugiau dėmesio skiriama Lietuvos turizmo įvaizdžio formavimui ir pristatymui užsienio rinkoms, kuriant Lietuvos turizmo informacijos centrus. 51 Lietuvoje buvo turizmo informacijos centruose 2009 m. I pusmetį apsilankė 232,5 tūkstančių lankytojų, tai yra 6,7 proc. daugiau nei 2008 m. I pusmetį. 2009 m. I pusmetį centruose apsilankė 116,2 tūkst. Lietuvos gyventojų, o užsieniečių – 116,3 tūkst. Daugiausia užsienio lankytojų apsilankė Klaipėdos turizmo informacijos centre – 18,4%, Šiaulių rajono TIC – 18,2%, Vilniaus miesto – 17%, Kauno – 14,6%, Vilniaus rajono TIC – 6,7% visų interesantų. Palyginus su 2008 m. I pusmečiu, 2009 m. I pusmetyje didžiausias lankytojų skaičiaus augimas, netgi 13 kartų, užfiksuotas Šiaulių rajono turizmo informacijos centre, tada Vilniaus miesto TIC – 24,5%, Klaipėdos miesto TIC – 26,3%, Trakų rajono TIC – 27,5%. Lietuvos turizmo infor-

macijos centrų analizės duomenys rodo, kad jų veikla pasiteisino ir susidomėjimas Lietuvos turizmo sektoriumi didėja.

Analizuojant atvykstamojo turizmo duomenis, paminėtina, jog per 2009 m. 9 mėnesius Lietuvos apgyvendinimo įstaigose buvo apsistoję apie 1165 tūkst. svečių – 21,8% mažiau, negu 2008 m. tą patį laikotarpį. Lietuvos apgyvendinimo įstaigose užsienio svečių per 2009 m. 9 mėn. apsistojo 624 tūkst. (53,6% visų svečių). Pažymėtina, kad užsienio svečių skaičiaus sumažėjimas, lyginant su 2008 m. atitinkamais ketvirčiais, didžiausias buvo šių metų trečią ketvirtį (2009 m. I ketv. sumažėjo 12,1%, II ketv. – 17,8%, III ketv. – 19,2%). Tai galėtų sąlygoti nepakankamos pigaus apgyvendinimo, tokio kaip kempingai, turistinės stovyklos, turistinės klasės viešbučių ir pan. galimybės, taip nepakankama Lietuvos bei atskirų regionų teikiamų paslaugų reklama užsienio rinkose.

Kol kas Lietuva dar negali būti vadinama svarbiu pasaulio turizmo objektu, nors ir turi nemažai galimybių šios ekonominės veiklos sferos plėtojimui: mūsų šalyje yra daug istorinių paminklų, tarp jų – ir didžiausių miestų senamiesčiai, graži gamta, turtingas kultūrinis gyvenimas, didėjantis aukštos klasės viešbučių ir restoranų skaičius. Tačiau vis dėlto dabartiniu metu Lietuvos turizmo potencialas nėra aiškiai išnaudojamas.

LITERATŪRA IR ŠALTINIAI

1. Burinskienė M, Rudzkienė V. (2005) Modelling and forecasting of country tourism development in Lithuania // Journal of environmental engineering and landscape management, 2005. Vol. XIII, No 3. Prieiga per internetą: <http://vddb.laba.lt/fedora/get/LT-eLABA-0001:J.04~2005~ISSN_1648-6897.V_13.N_3.PG_116-120/DS.002.1.01.ARTIC> [Žiūrėta 2011-10-15].
2. Burneika D., Kriaučiūnas E. (2007) Some premises for balanced development of ecotourism on the territory of Lithuania // Ekologija, 2007. Vol. 53. Prieiga per internetą: <http://images.katalogas.lt/maleidykla/EkoPr72/EkoPr_010_015.pdf> [Žiūrėta 2011-10-15].
3. DeFranco A. L., Lattin T. W. (2007) Hospitality financial management. – USA, New Jersey: John Wiley&Sons, Inc., 368p.
4. Jagels M. G, Hospitality management accounting (2007), John Wiley & Sons, Inc., 596 p.
5. Klaipėdos universitetas. Turizmo esmė, sąvoka. Prieiga per internetą: <<http://www.ku.lt/coastlearn/tourism/>> [Žiūrėta 2011-11-15].
6. Labanauskaitė D. (2008) Lietuvos atvykstamojo turizmo plėtros ekonominis vertinimas // Ekonomika ir vadyba: 2008 13. Prieiga per internetą: <<http://web.ebscohost.com/ehost/pdf?vid=1&hid=9&sid=8fa13522-58b9-42c3-b4a7-2bf977051c57%40sessionmgr11>> [Žiūrėta 2011-10-15].
7. Lietuvos Respublikos turizmo įstatymas, 1998-03-19, Nr. VIII-667. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=260081> [Žiūrėta 2011-10-15].
8. Miškinis A., Petrolovskaja K. (2007) Atvykstamojo turizmo Lietuvoje konkurencingumas Baltijos šalių kontekste // Ekonomika, Nr. 2007 79. Prieiga per internetą: <<http://www.leidykla.eu/fileadmin/Ekonomika/79/142-155.pdf>> [Žiūrėta 2011-10-15].
9. Statistikos departamento leidinys “Verslo struktūros rodikliai“ (2009) Prieiga per internetą: <<http://www.stat.gov.lt/lt/catalog/viewfree/?id=1957>> [Žiūrėta 2011-11-15].
10. Šedienė B. (2008) Atvykstamojo turizmo paslaugų struktūros Lietuvoje tobulinimas. Prieiga per internetą: <http://vddb.library.lt/fedora/get/LT-eLABA-0001:E.02~2008~D_20080618_122621-70780/DS.005.0.01.ETD> [Žiūrėta 2011-11-15].
11. Ūkio ministerija. Turizmas (2008) Prieiga per internetą: <http://www.ukmin.lt/lt/veiklos_kryptys/turizmas/> [Žiūrėta 2011-11-05].

12. Valstybinis turizmo departamentas. Lietuvos turizmo statistika 2009 m. Prieiga per internetą: <http://www.tourism.lt/turizmo_statistika/ts_lt.php> [Žiūrėta 2011-11-01].
13. Valstybinis turizmo departamentas. Trumpa Lietuvos turizmo statistikos apžvalga 2009 m. Prieiga per internetą: <http://www.tourism.lt/turizmo_statistika/apzvalgos.php> [Žiūrėta 2011-05-01].
14. Veikiantys ūkio subjektai// Statistikos departamento duomenų bazės. Prieiga per internetą: <<http://db1.stat.gov.lt/statbank/SelectVarVal/saveselections.asp>> [Žiūrėta 2011-11-05]
15. Vilniaus savivaldybė. Turizmo plėtros strategija 2008-2010 m. Prieiga per internetą: <<http://www.vilnius.lt/newvilniusweb/index.php/50/?>> [Žiūrėta 2011-11-05].
16. Turizmo įmonių veikla//Statistikos departamento teminės lentelės. Prieiga per internetą: <<http://db1.stat.gov.lt/statbank/selectvarval/saveselections.asp?MainTable=M4090601&P Language=0&TableStyle=&Buttons=&PXSID=4653&IQY=&TC=&ST=ST&rvar0=&rvar1=&rvar2=&rvar3=&rvar4=&rvar5=&rvar6=&rvar7=&rvar8=&rvar9=&rvar10=&rvar11=&rvar12=&rvar13=&rvar14=>>> [Žiūrėta 2011-11-05].
17. Turizmas Lietuvoje 2010. Prieiga per internetą: <<http://www.stat.gov.lt/lt/catalog/viewfree/?id=1956>> [Žiūrėta 2011-11-05].

EVALUATION OF THE TOURISM SECTOR PERFORMANCE

Valdas Radickas, Rūta Mačiūitytė-Radickienė, Daiva Tamulevičienė

Summary

Tourism is perceived as one of the most dynamic and leading economic activities in the world. The tourism industry development is rather important to Lithuania's international competitive ability. In Lithuania, tourism is one of the priority sectors of the economy, which is given special attention, because it has a considerable growing potential. It can create additional added value and reduce the unemployment. There are three types of tourism: inbound, outbound and local tourism. The geopolitical location and the particularity of tourism resources of Lithuania determine the favourable possibilities of the inbound tourism development in this country.

This article analyzes forms and types of tourism, factors influencing the tourism sector and assumptions of the sector's development prospects. Indicators of the performance of tourism information centres such as the total number of visits, the number of visitors by country, from which they came, the dynamics of foreign visitors to the distribution of the Lithuanian tourist information centres are evaluated. Also the number of guests arrived, their distribution in Lithuanian accommodation, guests arrived by countries, from which they came, their geographic distribution, income from foreign tourism, travel balance and factors influencing the Lithuanian tourism sector are analyzed.

Tourism activity and enterprises engaged in these activities are essential for Lithuania's economic development and integration because tourist handling includes related services such as accommodation, catering, transportation, marketing and other customer support services to both individuals and groups of people.

INTELEKTINIO KAPITALO INTERPRETACIJA ŠIUOLAIKINĖS RINKOS SĄLYGOMIS: TEORINIS TYRIMAS

Agnė Ramanauskaitė

Doktorantė

Vilniaus universiteto Kauno humanitarinio fakulteto

Finansų ir apskaitos katedra

Muitinės 8, LT-44280 Kaunas

Tel. (8 37) 42 29 26

El. paštas: agne.ramanauskaite@khf.vu.lt

***Anotacija.** Pastaruoju metu sudėtinga priimti tinkamus investicinius sprendimus vadovaujantis tik įmonių metinėse finansinėse ataskaitose atskleidžiama informacija, kadangi vis svarbesnę reikšmę rinkoje įgauna intelektinis kapitalas, kurio didžioji dalis pagal galiojančius apskaitos principus nevertinama ir neatskleidžiama išoriniams informacijos vartotojams dėl šiam kapitalui būdingo neapibrėžtumo ir neapčiuopiamumo. Tačiau rinkos dalyvių poreikis tokio tipo informacijai vis didėja, o tai verčia ieškoti naujų galimybių ir priemonių intelektinio kapitalo vertinimui bei atskleidimui. Pirmasis žingsnis siekiant atsakyti į klausimą „kaip išmatuoti?“ yra atsakymo į klausimą „ką išmatuoti?“ paieška, todėl šiame straipsnyje analizuojama intelektinio kapitalo samprata ir skirstymas į sudedamąsias dalis.*

***Reikšminiai žodžiai:** intelektinis kapitalas, intelektinio kapitalo samprata, intelektinio kapitalo komponentai, intelektinio kapitalo elementai.*

ĮVADAS

Dabartinėse įmonių metinėse finansinėse ataskaitose duomenų apie investicijas į intelektinį kapitalą (toliau – IK) pateikimas nėra privalomas, nors moksliniuose darbuose vis dažniau pabrėžiama, jog žmonių proto ir sugebėjimų ugdymas, vidinių procesų harmoningas vystymas bei gerų santykių su klientais ir tiekėjais palaikymas yra svarbiau negu įmonės įrengimų ar kito materialaus turto tobulinimas. Dėl to išoriniai informacijos vartotojai apie įmonę ir jos veiklą gauna tik dalį duomenų, o tai tiesiogiai daro įtaką jų priimamiems sprendimams. Pats IK nagrinėtas daugelio autorių (žr. 1 lentelę) darbuose, tačiau vieningos nuomonės dėl jo sampratos, skirstymo ir šioje srityje naudojamų terminų nėra prieita.

Tyrimo objektas – IK samprata.

Tyrimo tikslas – teoriniu lygmeniu išanalizuoti IK sąvoką ir skirstymą į sudedamąsias dalis įvertinant jų tarpusavio ryšį.

Tyrimo uždaviniai: 1) ištirti mokslo darbuose pateikiamus IK apibrėžimus ir IK sąvokos interpretacijas; 2) išanalizuoti IK skirstymą į sudedamąsias dalis; 3) atskleisti IK sudedamųjų dalių tarpusavio ryšį.

Tyrimo metodai – sisteminė mokslinės literatūros šaltinių analizė, sintezė, apibendrinimas, lyginimas, modeliavimas.

IK TYRIMUOSE NAUDOJAMI TERMINAI IR SAMPRATOS ĮVAIROVĖ

Analizuojant *kapitalo* interpretacijas šiuolaikinėje ekonomikoje reikia pradėti nuo filosofų pradininkų minčių. Merkantilistai kapitalo apytaką ratu suvedė į jo piniginę formą. Fiziokratai, A.Smith'as ir D.Ricardo nagrinėjo kapitalo apytaką ratu kaip gamybinę formą. O K.Marx'as rėmėsi visų trijų kapitalo formų – piniginės, gamybinės ir prekinės – vienove. Jis nagrinėjo jų apytaką ratu ir tyrė skirtingas stadijas, per kurias pereina judėdamas kapitalas. Kapitalą, sudarantį piniginio, gamybinio ir prekinio kapitalo viena laikės apytakos vienovę, K.Marx'as pavadino pramoniniu kapitalu, kurį išskyrė į pastovų, skirtą gamybos priemonių įsigijimui, ir kintamą – visos naujai sukuriamos vertės šaltinį (Čiegis, 2006).

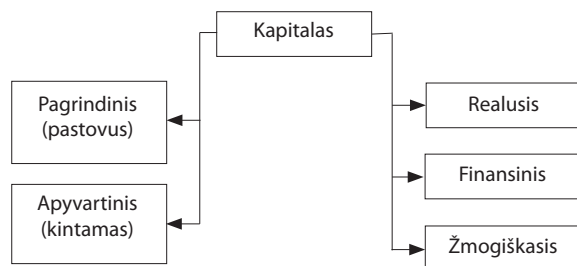
Vėlesniuose tyrimuose *kapitalas* buvo įvardijamas kaip vienas iš trijų gamybos veiksnių – kartu su žeme ir darbu. Ekonomistai apibūdina, jog *žemė* suprantama plačiaja prasme – ji apima ir pačią žemę, ir gamtos išteklius; *darbas* – tai žmogiškieji ištekliai, o *kapitalo* terminas gali būti skaidomas į realųjį ir finansinį. *Realusis kapitalas* vartojamas apibūdinti tuos daiktus, kurie bus naudojami gamybos procese: pastatai, įrengimai, medžiagos ir kt., o *finansinis kapitalas* – tai tik finansinės vertybės: akcijos, obligacijos ar banko indėliai (Wonnacott ir kt., 1994). Kiti autoriai be minėtų dviejų išskiria ir *žmogiškąjį kapitalą* ir apibūdina jį kaip darbuotojų įgūdžių visumą argumentuodami, jog ekonomika, kurioje daug kvalifikuotų darbuotojų, bus gerokai našesnė už ekonomiką, kur didžioji dalis darbuotojų nemoka skaityti ar rašyti. Pažymėtina, jog visas kapitalo formas galima kaupiti: realųjį – investuojant į fizinius objektus, finansinį – į finansinius objektus, o žmogiškąjį – mokantis ir atliekant praktiką (Blanchard, 2007).

Atrodo, kapitalą galėtumėme prilyginti turtui, tačiau įsigilinkime į turto sąvoką. *Turtas* (angl. *asset/wealth*) – tai viskas, kas vertinga ir turi savininką; tai ekonominiai ištekliai, kuriais ekonominis subjektas disponuoja ir tikisi gauti tam tikrą naudą ateityje. Turtas yra platesnė ekonominė sąvoka negu kapitalas, į kurią įeina ir tai, ko žmogus nėra sukūręs (žemė ir jos gelmių ištekliai, miškai, žvėrys ir kt.) (Martinkus ir kt., 2008).

Taigi, ekonomikoje naudojamos sąvokos yra gana abstrakčios ir nevienodai traktuojamos mokslinėje literatūroje, o dėl to ir sunkiau suprantamos. *Kapitalas* – tai abstrakčiausia, labai apibendrinanti sąvoka. Šio termino aiškumas priklauso nuo atitikimo bendrinės kalbos žodžių prasmei. Dabartinės lietuvių kalbos žodyne kapitalo sąvoka turi keturias reikšmes, kurioms bendra tai, kad išreiškia fizinę kapitalo sampratą. Tai dominuoja ir daugelyje šiuolaikinių ekonomikos terminų žodynų (Bružauskas, 2006).

Apibendrinant galima teigti, jog kapitalas pasireiškia įvairiomis formomis (žr. 1 pav.), ir pagal tai gali būti skirstomas į *pagrindinį* (kitų autorių įvardijamą kaip pastovųjį) ir į *apyvaritinį* (arba kintamąjį), taip pat į *realųjį*, *finansinį* ir *žmogiškąjį*. Ir nors moksliniuose darbuose nagrinėjamo kapitalo sąvoka apima visas gamybai reikalingas materialias ir nematerialias vertybes, tačiau vieningos nuomonės šiuo klausimu nėra. Įvairiuose šaltiniuose kapitalas apibūdinamas ir skirstomas skirtingai, nėra nusistovėjusių terminų.

Nagrinėjant IK sampratos interpretacijas moksliniuose darbuose sutinkami panašūs skirstymai – išskiriamas trijų tipų kapitalas, kurie įvardijami kaip trys esminiai įmonės ištekliai (Marr, 2008): 1) *finansinis kapitalas*, t.y. pinigai ir akcijos; 2) *materialus kapitalas*, t.y. pastatai ir įrengimai; ir 3) *nematerialus kapitalas* (Goh ir kt., 2004). Tačiau iškyla naudojamos terminijos problema – daugelyje šaltinių (Daum, 2003; Standfield, 2005; Campbell ir kt., 2009; ir kt.) nematerialiam kapitalui įvardinti naudojami keli skirtingi terminai: nematerialus turtas (angl. *intangible assets*) ir IK (angl. *intellectual capital*). Tačiau griežto skirtu-

1 PAV. Kapitalo sąvoka ir struktūra ekonomikoje

ŠALTINIS: sudaryta autorės.

mo tarp šių terminų nėra nurodoma ir dažniausiai jie naudojami kaip sinonimai įvardijant visą nematerialų kapitalą įmonėje akcentuojant, jog abu jie yra ilgalaikio vertės kūrimo organizacijoje šaltiniai (Campbell ir kt., 2009).

Be jau minėtųjų moksliniuose darbuose aptinkama ir daugybė kitų terminų – taip yra dėl to, jog IK analizuojamas ne tik ekonomikos, bet ir vadybos, teisės ir sociologijos moks-

lą kontekste (Taljūnaitė, 2010). Pavyzdžiui, finansinėje literatūroje šis kapitalas įvardijamas nematerialiuoju turtu (angl. *intangible assets*), apskaitoje – neapčiuopiamybėmis (angl. *intangibles*), ekonomikoje – žinių turtu (angl. *knowledge assets*) ar žinių kapitalu (angl. *knowledge capital*), vadyboje ir teisėje – IK (angl. *intellectual capital*), taip pat nematerialiais ištekliais (angl. *intangible resource*), nematomais ištekliais (angl. *invisible resource*) ir kitais sinonimais (Vaškelenienė, 2003; Lev, 2001; Palumickaitė, 2008). Išskiriama, jog tuo atveju, kai reikalavimas į būsimą naudą yra teisiškai apsaugotas, pvz. patentai, prekės ženklai ar autorinės teisės, tuomet šiam turtui naudojama sąvoka intelektinė nuosavybė (angl. *intellectual property*) (Lev, 2001). Be jau minėtųjų terminų N. Bontis (2002) išskiria ir daugelį kitų: žinių organizacijos (angl. *knowledge organizations*), mokymosi organizacijos (angl. *learning organizations*), organizacinis mokymas (angl. *organizational learning*), informacijos amžius (angl. *information age*), žinių epocha (angl. *knowledge era*), informacinis turtas (angl. *information assets*), nematerialiojo turto valdymas (angl. *intangible management*), paslėptoji vertė (angl. *hidden value*) ir žmogiškasis kapitalas (angl. *human capital*).

Apibendrinant galima teigti, jog moksliniuose darbuose naudojami skirtingi terminai nagrinėjamam kapitalui įvardinti, o tai labai trukdo tyrėjų tarpusavio supratimui ir sėkmingam tolesnių tyrimų atlikimui. Siekiant išvengti maišaties autorė siūlo susitarti ir visuotinai naudoti dažniausiai pasitaikantį (Andriessen, 2004) ir, autorės nuomone, geriausiai atspindintį analizuojamą kapitalą terminą – IK (angl. *intellectual capital*). Pažymėtina, jog Lietuvos Respublikos Terminų banke atskirai šio termino nėra išskirta, tačiau jis minimas termino kapitalas apibrėžtyje¹.

Analizuojant pačią IK sampratą teigiama, jog socialinių mokslų kontekste nėra susitarta dėl bendro IK apibrėžimo, nes IK termino formavimosi pradžia siejama tik su 1990 m. ir juo apibūdinamas nematerialusis turtas (Taljūnaitė, 2010). Lyginant ir vertinant įvairių autorių siūlomus nagrinėjamo kapitalo apibrėžimus pastebimos kelios tendencijos:

1) siekis išvardinti įvairius ir kaip įmanoma visus jo komponentus bei vengimas apibūdinti IK kaip visumą, pavyzdžiui: IK (pateiktas vienas iš Kaplan and Norton (2001) suformuluotų apibrėžimų; pastarieji jį įvardina kaip neapčiuopiamą turta, angl. *intangible assets*) apibūdinamas kaip darbuotojų įgūdžiai, kompetencijos ir motyvacija; duomenų bazės ir

¹ Indėlis į gamybą, investuojant į materialųjį kapitalą (pvz., įmonės, įstaigas, įrangą, įrankius) ir *intelektinį kapitalą* (pvz., bendrąjį išsilavinimą, profesinį pasirengimą). Kapitalas yra vienas iš trijų pagrindinių gamybos veiksnių, kiti du – darbo jėga ir gamtos ištekliai. Materialusis ir *intelektinis kapitalas* yra labai svarbūs ekonomikai plėtoti.

informacinės technologijos; efektyvūs ir savireguliuojantys organizaciniai procesai; produktų ir paslaugų inovacijos; santykiai su pirkėjais ir jų lojalumas; ir politinis, reguliavimo ir socialinis palaikymas (Andriessen, 2004);

2) skirtumo tarp IK ir nematerialaus turto atskleidimas siekiant išryškinti nagrinėjamam kapitalui būdingas savybes, pavyzdžiui: IK skiriasi nuo nematerialios nuosavybės (angl. *intangible property*) tuo, kad IK dar nėra dokumentuotas patentų, prekės ženklų, autorių teisių ar kita specifine balanse pateikiamo turto forma. Tai tiesioginės tyrimų ir plėtros išlaidos, kurios dar negarantuoja savo naudingumo įmonei ar perkamumo tarp išorinių asmenų. Intelektinės išlaidos kapitalizuojamos ir įmonės balanse pateikiamos tik tada, kai yra įsigytos iš išorės asmenų, o įmonės viduje patirtos išlaidos pripažįstamos sąnaudomis pagal visuotinai priimtus apskaitos principus (angl. *generally accepted accounting principles – GAAP*) (Lilly ir kt., 2004);

3) lyginant jį su kitu kapitalu, pavyzdžiui: turtas – tai reikalavimas į būsimą naudą, tokią kaip nuompinigia iš komercinio turto, palūkanų sumos už obligacijas ar pinigų srautai naudojant gamybos priemones. IK (autoriai naudoja terminą nematerialus turtas, angl. *intangible assets*) – tai toks pats reikalavimas, tik jis neturi fizinio ar finansinio (akcijos ar obligacijos) įkūnijimo; taip pat taupo pinigus (Lev, 2001);

4) siekimas kurti naują IK apibrėžimą, pavyzdžiui: IK (autorė naudoja terminą organizacijos intelektinis kapitalas – OIK) laikomas vertę įmonėje kuriančiu bei didinančiu kapitalu, priklausančiu nuo nematerialaus turto kiekio bei dydžio, besivystančio įmonei funkcionuojant, didėjant darbuotojų kompetencijai, gerėjant santykiams su klientais ir t.t. (Palumickaitė, 2008).

Moksliniuose darbuose pateikiamų IK apibrėžimų įvairovė jau ne kartą buvo analizuota kitų mokslininkų. Tyrimų rezultatai parodė, jog: 1) nėra vieno visuotinai priimto IK apibrėžimo; 2) dažnai minima vertės kūrimo koncepcija, o tai parodo, jog jei IK kokia nors forma nekuria įmonei pridėtinės vertės – jis nenaudingas; ir 3) daugumoje apibrėžimų naudojami tie patys žodžiai: žinios, įgūdžiai, „žinau-kaip“, patirtis, nematerialios vertybės, informacija, procesai, vertės kūrimas (Engström ir kt., 2003; Westnes, 2005).

Apibendrinant galima teigti, jog atsižvelgus į IK sampratos įvairovę moksliniuose darbuose siekis kurti naują apibrėžimą ar kitaip jį apibūdinti būtų dar vienas trukdis vieningos IK sampratos kūrimo. Todėl tikslinga ir reikalinga susitarti ir visuotinai įtvirtinti vieną IK apibrėžimą.

IK SKIRSTYMAS Į SUDEDAMĄSIAS DALIS

Kaip jau minėta aukščiau, dauguma autorių siekdami apibūdinti IK išskiria įvairius jo komponentus. Skirtingi autoriai teorinių ir empirinių tyrimų pagrindu pateikia skirtingus skaidymus. Apibendrinti duomenys pateikti 1-oje lentelėje. Nors moksliniuose darbuose pateikiamo IK skirstymo įvairovė jau ne kartą buvo analizuota kitų mokslininkų, tyrimų rezultatai rodo, jog plačiai priimtas IK komponentų išskyrimas į žmogiškąjį, organizacinį ir santykių (Engström ir kt., 2003; Westnes, 2005), ką parodo ir autorės atliktas tyrimas. Be to, kuo daugiau IK sudedamųjų dalių siekiama išskirti, tuo jie tampa įvairesni ir tarpusavyje sunkiai palyginami.

Be jau minėtų rezultatų išryškėjo ir naudojamos terminijos skirtingumas – toms pačioms IK sudedamosioms dalims įvardinti skirtingi autoriai naudoja vis kitus terminus, pavyzdžiui, „žmogiškasis kapitalas“ (angl. *human capital*) taip pat vadinamas „į žmogų orientuotas turtas“ (angl. *human-centered assets*), arba „personalo kompetencija“ (angl. *competence*

1 LENTELĖ. IK sudedamosios dalys

Eilės numeris	Išskiriamos sudedamosios dalys Autoriai (metai)	Žmogiškasis/Individų kompetencijos	Organizacinis/Struktūrinis/Vidinis	Santykių/Klientų/Išorinis/Rinkos	Intelektinės nuosavybės vertybės	Inovacijų	Atradimai (angl. discovery)	Technologiniai gebėjimai	Partnerių	Kultūra ir strateginiai gebėjimai	Atsinaujinimas ir vystymas
1	Sveiby ir kt. (1989)	+	+								
2	Brooking (1996)	+	+	+	+						
3	Edvinsson and Malone (1997)	+	+								
4	Roos ir kt. (1997)	+	+								
5	Sveiby (1997)	+	+	+							
6	Sullivan (1998)	+			+						
7	Borneman ir kt. (1999)	+	+	+							
8	Pike and Roos (2000)	+	+	+							
9	Pulic (2000)	+	+								
10	Abeysekera (2001)	+	+	+							
11	Lev (2001)	+	+				+				
12	Mouritsen ir kt. (2001)	+	+	+				+			
13	M'Pherson and Pike (2001)	+	+	+							
14	Viedma (2001)	+	+	+							
15	Bontis (2002a)	+	+	+							
16	Bontis (2002b)	+	+								
17	Bontis (2002c)	+	+	+	+						
18	Bounfour (2002)	+	+	+		+					
19	Rodov ir Leliaert (2002)	+	+	+							
20	April ir kt. (2003)	+	+	+							
21	Bozzolan ir kt. (2003)	+	+	+							
22	Daum (2003a)	+	+	+					+	+	
23	Daum (2003b)	+	+	+							
24	Vaškeliënė (2003)	+	+	+		+					
25	Bareišis (2004)	+	+								
26	Bornemann ir Sammer (2004)	+	+	+							
27	Chen ir kt. (2004)	+	+	+		+					
28	Goh ir Lim (2004)	+	+								
29	Holmen (2005)	+	+	+							+
30	Westnes (2005)	+	+	+							
31	Carlin ir kt. (2006)	+	+	+							
32	Campos ir de Pablos (2007)	+	+	+							
33	Palumickaitė ir Matuzevičiūtė (2007)	+	+								
34	Marr (2008)	+	+	+							
35	Campbell ir Rahman (2009)	+	+	+							
36	Fitz-enz (2009)	+	+	+							
37	Bornemann ir Alwert (2010)	+	+	+							
38	Yaghoubi ir kt. (2010)	+	+	+							
39	Mačerinskienė ir Aleknavičiūtė (2011)	+	+	+							
Iš viso:		39	38	29	3	3	1	1	1	1	1

ŠALTINIS: sudaryta autorės.

of personnel), ar kitais sinonimais (Bontis, 2002). Kituose moksliniuose darbuose „organizacinis kapitalas“ (angl. *organizational capital*) dar vadinamas struktūriniu (angl. *structural*) ar vidiniu (angl. *internal*), o „santykių kapitalas“ (angl. *relational capital*) įvardijamas ir kaip klientų (angl. *customers*), reputaciniu (angl. *reputational*) ar išoriniu (angl. *external*) kapitalu ir kitais sinonimais.

Apibendrinant įvairių autorių siūlomus IK skirstymus į atskiras sudedamąsias dalis ir siekiant išvengti maišaties naudojamoje terminijoje autorė siūlo IK *komponentams* įvardinti naudoti terminus: *žmogiškasis kapitalas* (angl. *human capital*), *organizacinis kapitalas* (angl. *organizational capital*) ir *santykių kapitalas* (angl. *relational capital*), o pastarieji atsižvelgus į įmonės poreikius bei specifiką gali būti skirstomi į smulkesnes sudedamąsias dalis – *elementus*, pavyzdžiui, vienas iš žmogiškojo kapitalo elementų yra darbuotojų išsilavinimas.

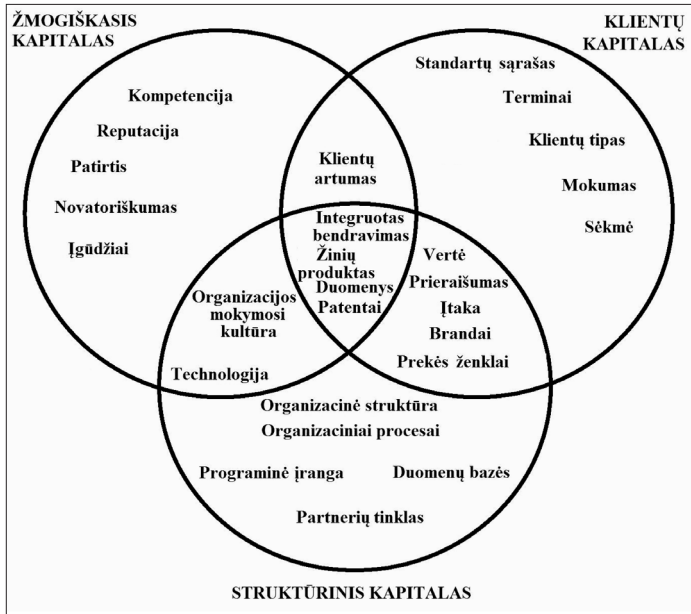
IK KOMPONENTŲ SAMPRATA IR TARPUSAVIO RYŠYS

Dažniausiai mokslininkų darbuose išskiriamas IK komponentas – *žmogiškasis kapitalas* apibrėžiamas kaip jungtinis žinių, įgūdžių, novatoriškumo ir kiekvieno įmonės darbuotojo gebėjimų atlikti užduotį rinkinys. Tai taip pat apima įmonės vertę, kultūrą ir filosofiją. Šis kapitalas pasižymi tuo, jog jis negali priklausyti įmonei (Bontis, 2002). Šis kapitalas apima talentingus darbuotojus, kurie iškyla su savo idėjomis naujiems produktams bei patentams (Daum, 2003). Žmogiškasis kapitalas yra darbuotojų įgūdžių, motyvacijos, lojalumo ir įsipareigojimo kombinacija. Būtent žmonės yra tas katalizatorius, kuris suaktyvina tiek neapčiuopiamas ir inertines IK formas, tiek ir pasyvias materialaus kapitalo formas taip pagerindami jų naudojimo efektyvumą (Fitz-enz, 2009).

Beveik tokią pačią dalį mokslininkų darbuose užima ir *organizacinis kapitalas*, kuris apibūdinamas kaip techninė įranga, programinė įranga, duomenų bazės, organizacinė struktūra, patentai, prekės ženklai ir visos kitos organizacinės galimybės, kurios palaiko darbuotojų produktyvumą. Kitais žodžiais tariant – tai lieka įmonėje darbo dienos pasibaigus ir darbuotojams išėjus. Skirtingai nuo žmogiškojo kapitalo, šis gali priklausyti įmonei ir tokiu būdu juo galima disponuoti (Bontis, 2002). Šis kapitalas apima procedūras ir organizacines struktūras, kurios palengvina produktyvų darbuotojų bendradarbiavimą (Daum, 2003).

Trečiasis pagal dažnumą minimas IK komponentas – *santykių*, kuriuos įmonė palaiko su klientais ir verslo partneriais ir kuriais pagrįsta įmonės rinkodara bei komerciniai gebėjimai, *kapitalas* (Daum, 2003). Šis kapitalas apima įmonės santykius su visais kitais išoriniais vienetais, tiek įmonėmis, tiek žmonėmis. Tai gali apimti klientus, tarpininkus, darbuotojus, tiekėjus, partnerius, reguliuojančias institucijas, žiniasklaidą, visuomenę, kreditorius ar investuotojus (Marr, 2008).

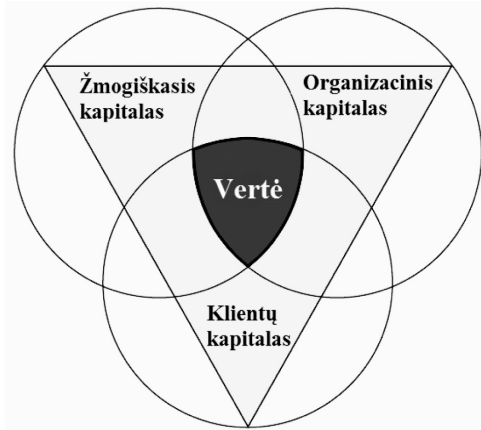
Visi minėti komponentai pagal poreikį ir atsižvelgus į įmonės specifiką ar veiklos sritį galėtų būti išskaidomi į smulkesnes sudedamąsias dalis – elementus. Galimi elementų pavyzdžiai pateikti 2-ame paveiksle. Atkreiptinas dėmesys į tai, jog susiliejus tam tikriems komponentams formuojasi abiejų komponentų savybių turintys elementai, pavyzdžiui, persidengus žmogiškajam ir klientų kapitalui formuojasi klientų artumas, kitaip – santykiai su klientais ir jautrumas jų specifiniams poreikiams. Struktūrinio ir klientų kapitalo kombinacija atspindi įmonės gebėjimą sukurti prekės ženklus klientams, tuo pačiu ir vertę, kurią klientai priskiria būtent tos firmos registruotajam prekės ženklui. Žmogiškojo ir struktūrinio kapitalo kombinacija glūdi žinių judėjimo procesuose, t.y. žinių ir įgūdžių pasidalinimas ir platinimas (Rodov ir kt., 2002).

2 PAV. IK komponentų persidengimas ir elementai
 ŠALTINIS: Rodov ir kt. (2002).

Pabrėžtina ir tai, jog visi IK komponentai nėra ir negali būti griežtai atskirti. Tik jiems visiems susijungus egzistuoja nuolatinis vertės kūrimas (žr. 3 pav.), t.y. trikampio viduryje. Ilgalais įmonės tikslas yra didinti šio persidengimo plotą tuo būdu didinant įmonėje kuriamą vertę (Europos institucijų atlikta studija, 2003).

Atsižvelgus į komponentų santykį su įmone ir jos aplinka žmogiškasis ir organizacinis kapitalai galėtų būti vadinami vidiniu įmonės kapitalu, o santykių – išoriniu. Tai pailiustruoja 4-asis paveikslas. Šiai IK klasifikavimo schemai pateikiamas paaiškinimas, jog pats IK grindžiamas žiniomis, kurios yra įkūnytose individuose; žinios kaupiamos įmonės viduje ir juda tarp asmenų ir jų grupių tokiu būdu jungdamos organizaciją bei jos procesus; galiausiai, kiekviename įmonės veiklos etape yra kuriami santykiai su klientais, tiekėjais, valstybinėmis institucijomis ir pan. (Campos ir kt., 2007).

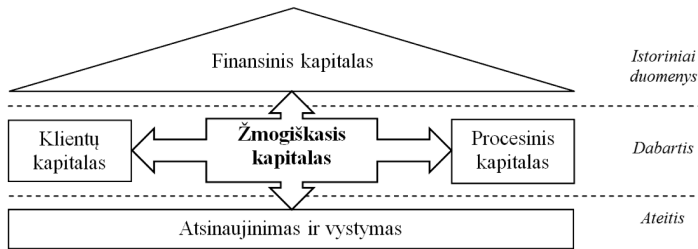

3 PAV. IK komponentų persidengimas ir vertės kūrimas
 ŠALTINIS: Europos institucijų atlikta studija, 2003, p. 156.

4 PAV. IK vieta ir sąveika įmonėje
 ŠALTINIS: Campos ir kt. (2007).

Kiek platesnė IK komponentų sąveikos iliustracija pateikta 5-ame paveiksle. Kaip namo stogas pavaizduotas finansinis kapitalas – ten kaupiami visi istoriniai duomenys. Namo pamatai simbolizuoja ateitį – atsinaujinimas ir vystymas. Abu šie objektai rodo, kaip įmonė yra pasiruošusi ateičiai. Atraminės sienos, simbolizuojaiančios įmonės dabartį – klientų (arba kitaip – santykių) ir procesinis (kitai – organizacinis) kapitalai. Namo viduje yra žmogiškasis kapitalas, nes žmonės prisideda prie visų kitų komponentų (Holmen, 2005).

5 PAV. Kapitalo tarpusavio sąveika ir vieta įmonėje

ŠALTINIS: sudaryta autorės pagal Holmen (2005).

Išanalizavus IK sampratą, skirstymą į komponentus ir elementus bei jų tarpusavio sąveiką ir vietą įmonėje daroma išvada, jog IK – tai materialios formos neturinčios įmonėje sukurtos, įsigytos ar palaikomos vertybės, kurios *kartu* su materialiais ir finansiniais įmonės ištekliais padeda kurti pridėtinę vertę. Šiame apibrėžime siekiama akcentuoti tai, jog:

- 1) IK neturi materialios formos (arba ši forma nėra vyraujanti);
- 2) IK gali būti įsigytas, sukurtas arba tiesiog palaikomas įmonėje, neatsižvelgiant į nuosavybės teises (pvz., žmogiškasis kapitalas negali priklausyti įmonei, tačiau įmonė gali į jį investuoti ar naudoti kitus įtraukimo į vertės kūrimo procesą metodus);
- 3) IK ar jo komponentai negali veikti atskirai kaip tokie – tik visi kartu ir tik su kitais įmonės ištekliais bus įmanomas vertės kūrimas ateityje.

IŠVADOS

1. Kapitalas pasireiškia įvairiomis formomis, jo sąvoka apima visas gamybai reikalingas materialias ir nematerialias vertybes, tačiau vieningos nuomonės šiuo klausimu nėra – įvairiuose šaltiniuose kapitalas apibūdinamas ir skirstomas skirtingai, nėra nusistovėjusių terminų.
2. Moksliniuose darbuose naudojami skirtingi terminai straipsnyje nagrinėjamam kapitalui įvardinti, o tai labai trukdo tyrėjų tarpusavio supratimui ir sėkmingam tolesnių tyrimų atlikimui. Siekiant išvengti maišaties autorė siūlo susitarti ir visuotinai naudoti IK (angl. *intellectual capital*) terminą.
3. Autorė siūlo IK komponentams įvardinti naudoti terminus: *žmogiškasis kapitalas* (angl. *human capital*), *organizacinis kapitalas* (angl. *organizational capital*) ir *santykių kapitalas* (angl. *relational capital*), o pastarieji atsižvelgus į įmonės poreikius bei specifiką gali būti skirstomi į smulkesnes sudedamąsias dalis – *elementus*.
4. Siūloma naudoti tokį IK apibrėžimą: „IK – tai materialios formos neturinčios įmonėje sukurtos, įsigytos ar palaikomos vertybės, kurios *kartu* su materialiais ir finansiniais įmonės ištekliais padeda kurti pridėtinę vertę“.

LITERATŪRA

1. Abeysekera, I. (2001) A Framework to Audit IC. *Journal of Knowledge Management Practice* [interaktyvus].
2. Andriesen, D. (2004) Making Sense of IC. Designing a Method for the Valuation of Intangibles. JAV: Elsevier, Inc., 440 p.
3. April, K. A., Bosma, P., Deglon, D. A. (2003) IC measurement and reporting: establishing a practice in SA mining. *Journal of IC* [interaktyvus], vol. 4, No. 2, p. 165–180.
4. Bareišis, V. (2004) IK įvertinimo modelių apžvalga. Lietuva ant ES slenksčio: nauji iššūkiai ekonomikai ir vadybai, 7-oji respublikinė doktorantų ir magistrantų konferencija, Kaunas: VDU, p. 5–10.
5. Blanchard, O. (2007) *Makroekonomika*, 4th Edition, Vilnius: Tyto Alba, p. 669.
6. Bontis, N. (2002) Assessing Knowledge Assets: A Review of the Models Used to Measure IC. *International Journal of Management Reviews* [interaktyvus]. vol.3, p. 41–60.
7. Borneman, M., Alwert, K. (2010) The German guideline for IC reporting: method and experiences. *Journal of IC* [interaktyvus], Vol. 8, No. 4, p. 563–576.
8. Borneman, M., Knapp, A., Schneider, U., Sixl, K. I. (1999) Holistic Measurement of IC. *International Symposium, Measuring and Reporting IC: Experience, Issues, and Prospects* [interaktyvus].
9. Borneman, M., Sammer, M. (2004) IC Report as an Assessment Instrument for Strategic Governance of Research and Technology Networks [interaktyvus].
10. Bozzolan, S., Favotto, F., Ricceri, F. (2003) Italian annual IC disclosure. An empirical analysis. *Journal of IC* [interaktyvus], Vol. 4, No. 4, p. 543–558.
11. Bružauskas, V. (2006) Įmonių nuosavo kapitalo formavimo, panaudojimo ir apskaitos problemos. Apskaitos ir finansų mokslas ir studijos: problemos ir perspektyvos. Tarptautinės mokslinės konferencijos straipsnių rinkinys, Akademija: LŽŪU, Nr. 1 (5), p. 21–28.
12. Campbell, D., Rahmen, M. R. (2009) A Longitudinal Examination of IC Reporting in Marks & Spencer Annual Reports, 1978–2008 [interaktyvus]. 8th Australasian Conference on Social and Environment Accounting Research (CSEAR), Christchurch, New Zealand.
13. Campos, E. B., De Pablos, P. O. (2007) The Intellectual Capital Statement: New Challenges for Managers. Joia, L. A. *Strategies for information technology and intellectual capital: challenges and opportunities*. UK: Information Science Reference, Idea Group Inc., p. 91–109.
14. Carlin, T. M., Ford, G., Petty, R. M. (2006) The Voluntary reporting of IC: a study of Hong Kong companies over time [interaktyvus]. *International Conference on Business and Information*, Singapore.
15. Chen, J., Zhu, Z., Xie, H. Y. (2004) Measuring IC: a new model and empirical study. *Journal of IC* [interaktyvus], Vol. 5, Is. 1, p. 195–212.
16. Čiegis, R. (2006) *Ekonominių teorijų istorija: vadovėlis*, Vilnius: VU leidykla, p. 728.
17. Daum, J. H. (2003) *Intangible Assets and Value Creation*. West Sussex: John Wiley & Sons Ltd. 421 p.
18. Engstrom, T. E. J., Westnes, S. F., Westnes, P. (2003) Evaluating IC In the Hotel Industry. *Journal of IC* [interaktyvus], Vol. 4, No. 3, p. 287–303.
19. Fitz-enz, J. (2009) *The ROI of human capital: measuring the economic value of employee performance*, 2nd ed. New York: American Management Association. 312 p.
20. Goh, P. Ch., Lim, K. P. (2004) Disclosing IC in company annual reports: Evidence from Malaysia. *Journal of IC* [interaktyvus]. vol. 5, no. 3, p. 500–510.
21. Holmen, J. (2005) IC Reporting. *Management Accounting Quarterly* [interaktyvus]. July, vol.6, no.4.
22. Yaghoubi, N.-M., Salarzahi, H., Moloudi, J., Yaghoubi, E. (2010) Review of Relationship between IC and Organizational Justice. *Asian Social Science* [interaktyvus], Vol. 6, No. 10, p. 120–126.

23. Lev, B. (2001) *Intangibles: management, measurement, and reporting*. Washington, D.C.: The Brookings Institution. 216 p.
24. LR terminų bankas. (2005) Paieška terminų straipsniuose [interaktyvus]. Valstybinė lietuvių kalbos komisija, LR Seimas, ITD: terminai.vlkk.lt.
25. Lilly, M. S., Reed, R. O. (2004) Estimates Of Intangible Capital In Financial Statements. *Journal Of Applied Business Research* [interaktyvus]. vol. 20, no.1, p. 63–74.
26. Mačerinskienė, I., Aleknavičiūtė, G. (2011) The evaluation of IC influence on entrepreneurs-hip. *Ekonomika ir vadyba* [interaktyvus], Nr. 16, p. 558–566.
27. Marr, B. (2008) Disclosing the invisible: Publishing IC statements. *CMA Management* [interaktyvus], rugpjūčio mėn., vol./is. 82/5(35–39).
28. Martinkus, B., Žilinskas, V. J. (2008) *Ekonomikos pagrindai*, Kaunas: Technologija, p. 790.
29. Palumickaitė, J. (2008) Organizacijos IK vertinimo modelis. *Daktaro disertacijos santrauka*. Kaunas. 38 p.
30. Palumickaitė, J., Matuzevičiūtė, K. (2007) IK ir vertės kūrimas: teorinis aspektas. *Ekonomika ir vadyba: aktualijos ir perspektyvos*, Šiauliai: ŠU, Nr. 1(8), p. 206-211.
31. Rodov, I., Leliaert, Ph. (2002) FiMIAM: financial method of intangible assets measurement. *Journal of IC „Measuring intellectual capitalism“* [interaktyvus], Vol. 3, Iss. 3, p. 323–336.
32. Standfield, K. (2005) *Intangible Finance Standards: Advances in Fundamental analysis & Technical analysis*. USA: Elsevier Inc. 360 p.
33. Study on the Measurement of Intangible Assets and Associated Reporting Practices [interaktyvus]. (2003) EUROPA: Enterprise, April 2003.
34. Taljūnaitė, M. (2010) IK kaita: sąvoka, tyrimai ir politikos modelių kūrimas. *Filosofija. Sociologija* [interaktyvus], T. 21, Nr. 2, p. 160–168.
35. Vaškelienė, L. (2003) IK atspindėjimo tradicinėje apskaitos sistemoje problemos. *Transformacijos Rytų ir Centrinėje Europoje: žurnalo „Tiltai“ priedas*, Klaipėda: KU, Nr.13, T.2, p. 492–497.
36. Westnes, P. (2005) What is IC? Defining and describing the concept [interaktyvus], *Arbeidsnotat RE*, Nr. 054, 59 p.
37. Wonnacott, P., Wonnacott, R. (1994) *Makroekonomika*, Vilnius: Litterae Universitatis, p. 417.

INTELLECTUAL CAPITAL INTERPRETATIONS IN MODERN MARKET CONDITIONS: THEORETICAL RESEARCH

Agnė Ramanauskaitė

Summary

Recently it is difficult to make appropriate investment decisions in accordance with information disclosed in companies annual financial statements, as the growing role of market value becomes the intellectual capital, most of which is in accordance with applicable accounting principles can not be considered and disclosed to the external users of financial information, because of the inherent uncertainty and impalpability of that capital. However, market participant's need of this type information is increasing, which makes the search of for new opportunities to evaluate and disclose of intellectual capital. The first step in answering the question „how to measure?“ is the answer to the question „what to measure?“ search, therefore this article examines the concept of intellectual capital and its components.

Keywords: intellectual capital, the concept of intellectual capital, intellectual capital components, intellectual capital elements.

APSKAITOS IR VERSLO VALDYMO SISTEMŲ DĖSTYMO VILNIAUS UNIVERSITETO EKONOMIKOS FAKULTETE PATIRTIS

Česlovas Ratkevičius

docentas, socialinių mokslų daktaras,

Vilniaus universiteto Ekonomikos fakulteto Ekonominės informatikos katedra,

Saulėtekio al. 9, 2-307, LT-10222 Vilnius

El. paštas: ceslovas.ratkevicius@ef.vu.lt

***Anotacija.** Aprašomo tyrimo tikslas – apžvelgti kompiuterinių apskaitos ir verslo valdymo sistemų (VVS) dėstymo Vilniaus universiteto Ekonomikos fakultete (VU EF) retrospektyvą ir numatyti šių sistemų panaudojimo mokymo procese vystymo kryptis. Straipsnyje pagrindžiama VVS panaudojimo mokymo procese svarba, chronologiškai aprašoma VU EF studentų mokymui naudota ir šiuo metu įdiegta taikomoji programinė įranga, atskleidžiamos su šių programų panaudojimu susijusios metodinės bei technologinės IT infrastruktūros problemos ir pateikiamos šių problemų sprendimų rekomendacijos. Straipsnyje suformuluotas rekomendacijas galima panaudoti ne tik didinant apskaitos ir VVS programinės įrangos panaudojimo efektyvumą VU EF, bet ir kitose mokymo įstaigose.*

***Reikšminiai žodžiai:** verslo valdymo sistemos, VVS mokymo procese, VVS mokymo priemonės, VU EF IT infrastruktūra.*

1. VVS NAUDOJIMO MOKYMO PROCESĖ SVARBA

VVS dažniausiai apibrėžiama kaip integruotos programinės įrangos (PI) rinkinys, automatizuojantis pagrindinius įmonės gamybos, logistikos, finansų, marketingo, žmogiškųjų išteklių ir kitus verslo procesus. Po to, kai prieš keliolika metų sprendamos 2000-jų metų programinę problemą daugelis įmonių pakeitė savo originalias programas standartine verslo programine įranga, VVS tapo jų informacinių sistemų šerdimi (Mandal ir kt., 2008). Ilgą laiką šios tik su didžiausiomis privataus ar viešo sektoriaus organizacijomis VVS su laiku tapo prieinamos ir vidutinio dydžio, o tam tikri modifikuoti variantai – net smulkioms įmonėms. Tai patvirtina faktas, kad šiuo metu daugiau, nei 92% Vokietijos pramonės įmonių naudoja VVS (Konradin, 2009). Todėl šių sistemų pagrindų teorinės ir praktinės žinios yra vienas iš kriterijų, kuriais vadovaujasi įmonių vadovai, besirinkdami darbuotojus ir nustatydami jų darbo užmokestį (Sager ir kt., 2006). Atsižvelgdami į tai, universitetai, siekdami ruošti darbo rinkai konkurencingus specialistus, į mokymo programas įtraukia su VVS susijusias disciplinas. VVS panaudojimo mokymo procese svarba ir galimybės plačiai nagrinėjamos ir mokslinėje literatūroje (Antoucci ir kt., 2004; Boyle, Strong, 2006; Fedorowicz ir kt., 2004; Hawking ir kt., 2004; Peslak, 2005). Būtina atkreipti dėmesį į tai, kad formuodami praktinius VVS panaudojimo įgūdžius, studentai kartu susipažįsta ir su sistemose inkorporuota verslo procesų organizavimo geriausia praktika, naudojama pažangiausiose pasaulio įmonėse (Watson, Schneider, 1999).

2. APSKAITOS IR VVS PROGRAMINĖ ĮRANGA VU EF

VU Ekonomikos fakultetas turi ilgametes VVS naudojimo mokymo procese tradicijas. Dar 1990 m. UAB „Labbis“ studentų mokymui čia įdiegė savo sukurtą programinę sistemą, apimančią visas apskaitos grandis. Sistema yra nepriklausoma nuo konkretaus apskaitos modelio, naudojamo sąskaitų plano. Ji yra pakankamai lanksti ir lengvai pritaikoma bet kurioje įmonėje. Šiuo metu VVS „Labbis III“ ir jos supaprastintą apskaitos programą „Konto“ naudoja daugiau nei 3000 Lietuvos įmonių (VVSgidas, 2011). „Konto“ programos mokymui ir studentų žinių patikrinimui yra sukurta nuotolinio mokymo ir egzaminavimo sistema.

Fakulteto kompiuterinėse auditorijose yra įdiegtos ir kitos Lietuvos gamintojų apskaitos sistemos: UAB „Rivilė“ sukurta sistema „Rivilė-Gama“, UAB „Saikas“ informacinė sistema „Draudimas“, palengvinanti draudimo bendrovių darbą atliekant apskaitą, administruojant žalas, kaupiant ir efektyviai apdorojant informaciją apie sutartis su draudėjais, tarpininkais, perdraudikais.

1996 metais šio straipsnio autoriaus iniciatyva Švedijos įmonė AB „Scala International“ VU EF studentų mokymui padovanojo VVS „Scala“, kurią sudarė 18 funkcinų modulių (Monitorius, 1996). Tuo metu ši sistema susilaukė daug išskirtinių tarptautinės profesionaliosios spaudos recenzijų ir vertinimų. Remiantis žurnalo „Accountancy Age“ organizuotos specialistų apklausos duomenimis ji pelnė geriausios 1994 metų apskaitos programinės įrangos titulą (Ratkevičius Č., 1996). „Scala“ buvo pirmoji užsieninė VVS, įdiegta Lietuvoje. Ją iki šiol tebenaudoja UAB „Omnitel“, UAB „Tele2“, AB „Lietuvos energija“, UAB „Paroc“ ir dar per 130 kitų Lietuvos įmonių. Tačiau ilginiui dėl nepakankamo dėmesio sistemos vystymui, vangios rinkodaros politikos ir kitų priežasčių šios VVS pozicijos pasaulinėje rinkoje nuolat silpnėjo. 2008 metais naujoji VVS „Scala“ savininkė JAV kompanija „Epicor Software Corporation“, taupydama finansinius išteklius ir visame pasaulyje mažindama darbuotojų skaičių, uždarė savo atstovybę Lietuvoje. Tuo pačiu, ženklai pablogėjo šios VVS vartotojų aptarnavimas. VU EF įdiegtą sistemą keliolika metų savo iniciatyva prižiūrėjo ir studentų mokymo procesą užtikrino fakulteto Ekonominės informatikos katedros dėstytojai, kurie turėjo kelių metų „Scala“ sistemos diegimo ir priežiūros patirtį.

Siekiant užtikrinti galimybę studentų mokymo procese naudoti modernesnę programinę įrangą 2008 m. spalio 20 d. VU Ekonomikos fakultetas įstojo į „Microsoft Dynamics akademinių aljansą“, tuo pačiu, nemokamai įgydamas 200 vardinių „Microsoft Dynamics CRM“ santykių su klientais valdymo sistemos ir 50 konkurentinių „Microsoft Dynamics

1 PAV. VVS „Scala“ dovanojimo ceremonija VU rektorate

NAV“ VVS licencijų. Bendra šios PĮ rinkos vertė yra apie 1 mln. litų. Prieš tapdami šio aljanso nariais mes atlikome „Microsoft Dynamics“ verslo PĮ tinkamumo naudojimui mokymo procese vertinimą.

Renkantis VVS studentų mokymui buvo atsižvelgta į daugelį veiksnių. Vienas svarbiausių veiksnių, įvertinantis siūlomo standartinio programinio produkto galimybes bei jo atitiktumą įmonės poreikiams yra VVS funkcionalumas (Ratkevičius D., 2011). Šį kriterijų savo tyrimuose taip pat išskiria Keil ir Tiwana (2006), Liao, Li ir Lu (2007) ir kiti.

„Microsoft Dynamics NAV“ funkcionalumas buvo tiriamas ir naudojant specializuotos funkcinės galios rodiklį (Ratkevičius Č., Ratkevičius D., 2012), kuris procentais išreiškia sistemos tinkamumą tam tikrą veiklą vykdančioms įmonėms. Palyginimui, apdorojus apie 500.000 rodiklių, analogiškai buvo įvertintas dar 138 populiariausių pasaulyje VVS funkcionalumas. „Microsoft Dynamics NAV“ specializuota funkcinė galia buvo įvertinta taip:

- tinkamumas mažų ir vidutinio dydžio įmonių finansinės apskaitos vykdymui – 98% (3–12 vieta);
- tinkamumas didelių korporacijų finansinės apskaitos vykdymui – 93% (13–19 vieta);
- tinkamumas didmeninės prekybos (distribucijos) įmonėms – 91% (14–18 vieta);
- tinkamumas gamybinėms įmonėms – 91% (12–13 vieta).

Tokiu būdu, buvo nustatyta, kad „Microsoft Dynamics NAV“ šiuo metu yra viena funkcionaliausių sistemų pasaulinėje VVS rinkoje.

Renkantis VVS studentų mokymui buvo atsižvelgta ne tik į sistemos funkcionalumą, bet ir į kitus veiksnus. Kadangi VU ruošia specialistus šiuolaikinei globaliai darbo rinkai, todėl taip pat buvo vertinamas sistemos vartotojų skaičius ir jų geografinė aprėptis. „Microsoft“ kompanijos duomenimis (Microsoft, 2010) daugiau kaip 1 mln. darbuotojų 80-yje šalių kasdieniniame darbe naudoja „Microsoft Dynamics NAV“ ir „Microsoft Dynamics CRM“ programines sistemas, kurių vartotojų sąsaja yra išversta į daugiau nei 40 kalbų.

Renkantis programinę įrangą svarbus ne tik bendras, bet ir vietinių sistemą naudojančių įmonių, bei konsultantų, galinčių profesionaliai atlikti sistemos priežiūrą, skaičius. Šiuo požiūriu „Microsoft“ kompanija yra vienvaldis lyderis Lietuvoje. Kompanijos IDC duomenimis (IDC, 2010) „Microsoft Dynamics“ produktai dominuoja Lietuvoje, užimdami 40% VVS rinkos. 2010 m. daugiau nei 650 Lietuvos įmonių naudojo „Microsoft Dynamics NAV“ sistemą. Pagal „Microsoft Dynamics NAV“ vartotojų skaičių, tenkanti 1000 gyventojų, Lietuva pasaulyje yra trečia (po Danijos ir Islandijos). Toks platus šių VVS naudojimas sukūrė daugiau nei 500 kompetentingų (sertifikuotų) specialistų bazę. Tai leido suformuoti išvystytą „Microsoft Dynamics“ partnerių tinklą, kurį sudarė 15 – „Microsoft Dynamics NAV“ ir 4 – „Microsoft Dynamics CRM“ diegėjų įmonės.

Sėkmingas VVS diegimas plačiąja prasme gali būti suprantamas kaip VVS diegimas, neviršijant projektui skirto laiko bei biudžeto, bet, tuo pačiu, leidęs realizuoti didžiąją dalį pasirinkto sistemos funkcionalumo. Viena svarbiausių ir reikšmingiausių sėkmingą VVS diegimą užtikrinančių priemonių – diegimo proceso standartizavimas. „Microsoft“ kompanija yra sukūrusi „Microsoft Dynamics Sure Step“ metodiką (Shankar Ch., Bellefroid V., 2011), griežtai apibrėžiančią VVS diegimo etapus, juose vykdomas veiklas, bei pateikiančią šių veiklų atlikimo rekomendacijas.

Įsisavinti žinias padeda vadovėliai ir kitos mokymo priemonės. Pagal išleistas mokomosios literatūros kiekį „Microsoft Dynamics“ programiniai produktai nusileidžia tik „SAP“ VVS aprašymams.

Įstojus į „Microsoft Dynamics akademinį aljansą“ fakulteto dėstytojams buvo suteikta prieiga prie mokymo įstaigoms skirto internetinio tinklalapio (Facon, 2011), kuriame sukaupta kolegų iš kitų universitetų paruošta metodinė literatūra, mokomieji filmai ir kita medžiaga, skirta mokymo proceso efektyvumo didinimui. „Microsoft“ kompanija kasmet organizuoja regionines „Microsoft Dynamics“ vartotojų ir mokymo įstaigų dėstytojų konferencijas, kuriose pristatomos šios programinės įrangos naujovės. Šio straipsnio autorius dalyvavo pastarosiose dvejose tokiose konferencijose, kurios vyko Vienoje (Austrija) ir Londone (Didžioji Britanija). Dėstytojams taip pat suteikiama prieiga prie „Microsoft Dynamics“ vartotojų vidinio tinklalapio (Custsource, 2011), kuriame publikuojama oficiali kompanijos mokomoji literatūra, elektroninio mokymo priemonės, pateikiama informacija apie organizuojamus mokymus ir aprašoma sistemos diegėjų ir programuotojų sertifikavimo sistema.

Atsižvelgdamas į aukščiau išvardintus kriterijus VU Ekonomikos fakultetas studentų mokymui pasirinko „Microsoft Dynamics NAV“ ir „Microsoft Dynamics CRM“ sistemas. Padedant UAB „xRM Systems“ ir UAB „New Vision Baltija“ šios sistemos buvo įdiegtos fakultete esančiuose serveriuose užtikrinant jų prieigą iš nutolusių kompiuterių, prijungtų prie interneto. Tokiu būdu, studentams sudarytos sąlygos mokytis naudoti „Microsoft Dynamics“ VVS ne tik esant universitete, bet ir būnant namuose ir kitur. Tai labai padeda mokymo procese.

Per du „Microsoft Dynamics CRM“ dėstymo universitete metus buvo paruošta 12 Vadovybos informacinių sistemų specialybės studentų, kurie, išlaikę oficialų testą, tapo sertifikuotais šios sistemos specialistais. Už aukštus pasiekimus VU Ekonomikos fakultetui 2010 ir 2011 metais buvo suteiktas „Microsoft Dynamics akademinio aljanso“, kuris vienija daugiau nei 1600 mokymo įstaigų, asocijuoto nario statusas. Tokiu būdu, du metus iš eilės VU EF pateko tarp 10% geriausių pasaulio mokymo įstaigų, kurioms suteikiamas toks įvertinimas. Pažymėtina, kad VU EF – vienintelis asocijuotas „Microsoft Dynamics akademinio aljanso“ narys iš keliolikos Lietuvos, Latvijos ir Estijos mokymo įstaigų, studentų mokymo procese naudojančių „Microsoft Dynamics“ programinę įrangą.

VU EF nuolat plečia mokymo procese naudojamos programinės įrangos spektrą. Jau kelis metus čia naudojama moderni sprendimų modeliavimo sistema „Powersim“. Praėjusiais metais studentų mokymui buvo įsigyta „IBM Cognos Express“ – įmonių ir organizacijų veiklos planavimui ir kontrolei skirta analitikos sistema. Ji suteikia galimybes nesudėtingai, greitai ir efektyviai analizuoti didelės apimties duomenis bei pateikti įvairaus detalumo ataskaitas vaizdžiu formatu (grafikai, prietaisų skydeliai ir kt.). Tai leidžia įmonėms stebėti veiklos rodiklius, atsirandančias problemines sritis ir kryptingai siekti užsibrėžtų tikslų. Tais pačiais metais fakulteto kompiuterinėse auditorijose buvo atnaujinta statistiniam duomenų apdorojimui skirta programinė įranga. Tuo tikslu buvo įsigyta naujausia anksčiau naudotos „STATGRAPHICS Centurion XVI“ sistemos versija, bei įdiegtas IBM kompanijos SPSS statistinio apdorojimo ir duomenų gavybos programų rinkinys.

Nors VU EF yra pelnęs tarptautinį pripažinimą kaip lyderis VVS panaudojimo mokymo procese srityje ir jo dėstytojai yra kviečiami dalyvauti tarptautinėje „Microsoft Dynamics akademinio aljanso“ mentorystės programoje, padedant kitoms Europos, Afrikos ir Vidurio Rytų regiono mokymo įstaigoms pradėti naudoti mokymo procese „Microsoft Dynamics“ verslui skirtą programinę įrangą, tačiau vertėtų įvardinti ir tam tikras problemas, kurių sprendimas padėtų efektyviau išnaudoti fakulteto IT infrastruktūrą ir turimą programinę įrangą.

3. VVS NAUDOJIMO MOKYMO PROCESE PROBLEMOS IR JOS VYSTYMO KRYPTYS

Pagrindinė kliūtis, trukdanti integruoti VVS į mokymo procesą, yra tam reikalingų pedagoginio personalo praktinių IT įgūdžių ir universalių, daugiadisciplininių žinių, apimančių įvairius įmonių verslo procesus, trūkumas. Todėl pageidautina, kad studentai būtų supažindinami su šiomis sistemomis ne tik „Informacinių sistemų“ kurse, bet atskiri jų moduliai būtų naudojami ir kituose mokymo kursuose. Pavyzdžiui, pagrindiniai santykių su klientais sistemų valdymo moduliai (pardavimų, rinkodaros, paslaugų) galėtų būti sėkmingai dėstomi „Pardavimų vadybos“, „Marketingo valdymo“, „Paslaugų vadybos“ ir kituose kursuose. Dar platesnės „Microsoft Dynamics NAV“ panaudojimo mokymo procese galimybės. Žemiau pateiktame 2 pav. išvardinti šios sistemos moduliai, kurie pagal turimą programinės įrangos licenciją yra įdiegti VU EF.

Tokiu būdu, turimą „Microsoft Dynamics NAV“ sistemą galima būtų naudoti praktiniuose užsiėmimuose dėstant „Finansinę ir valdymo apskaitą“, „Logistiką“, „Gamybos organizavimą“ ir kitus studijų dalykus. Tačiau reikia pripažinti, kad VVS yra sudėtingos sistemos, todėl šios srities kurso paruošimas reikalauja žymiai daugiau laiko sąnaudų, negu sugaištama ruošiant kitus kursus (Hawking, McCarthy, 2004).

Naudojant VVS mokymo procese, būtina užtikrinti jos administravimą ir priežiūrą. Šį darbą gali atlikti tik pakankamai kvalifikuoti IT specialistai, kurių trūksta aukštosiose mokyklose, kadangi verslo įmonės jiems siūlo atlyginimus, gerokai viršijančius mokymo įstaigų finansines galimybes.

Šiuo metu VU Ekonomikos fakulteto personalo kabinetuose ir studentų mokomosiose klasėse įdiegti pakankamai galingi ir brangūs asmeniniai kompiuteriai, kurie naudojami kaip izoliuotos darbo vietos. Toks kompiuterinės technikos naudojimas leidžia tik minimaliai išnaudoti jos galimybes. Šį izoliuotų asmeninių kompiuterių parką ypatingai sudėtinga aptarnauti, užtikrinant duomenų saugumą bei antivirusinę apsaugą. Nepakankamai efektyvi fakulteto kompiuterių tinklo architektūra, apsunkina pažangių sistemų, kurios jau kelio-

Skyriai	
Pasirinkti pagal skyrių	
 Finansų valdymas Didžioji knyga Banko sąskaitų valdymas Grynujų pinigų valdymas Gautinos sumos	Mokėtinos sumos Ilgalais turtas Atsargos Periodinė veikla
 Pardavimai ir rinkodara Pardavimai Užsakymų apdorojimas	Rinkodara Atsargos ir kainodara
 Pirkimai Planavimas Užsakymų apdorojimas	Atsargos ir įkainojimas
 Sandėlis Užsakymai ir Kontaktai Planavimas ir vykdymas Atsargų valdymas pgl....	Atsargų valdymas kel.... Atsargos
 Gamyba Prekės dizainas Pajėgumai Planavimas	Vykdymas Įkainojimas
 Darbai	
 Išteklių planavimas	
 Aptarnavimas Sutarties valdymas Išsiuntimo planavimas	Užsakymų apdorojimas
 Personalas	

2 PAV. VU EF įdiegtos „Microsoft Dynamics NAV 2009“ sistemos moduliai

lika metų naudojamos verslo valdymui Lietuvos ir užsienio įmonėse diegimą ir priežiūrą. Šios sistemos pritaikytos kliento-serverio architektūros kompiuterių tinklams, kuriuose visi duomenys ir pagrindinė programinė įranga yra įdiegta galingame serveryje, o vartotojai šiuos duomenis pasiekia ir apdoroja, naudodami žymiai mažesnio galingumo pigesnius kompiuterius. Tokia, centralizuotą duomenų ir programų saugojimą numatanti architektūra suteikia šiuos privalumus:

- Žymiai lengviau užtikrinti tinklo kompiuterių apsaugą nuo virusų, kadangi galima automatizuoti jų antivirusinę priežiūrą iš centrinio serverio įjungus virusų paieškos programą vienu metu visuose kompiuteriuose. Apsaugai nuo virusų patekimo į kompiuterius galima įdiegti specialias technines ir programines užkardas (angl., *firewall*).
- Atsiranda galimybė reguliariai atlikti serveryje saugomų visų programų ir duomenų kopijavimą. Tokiu būdu, sugadinti duomenys gali būti lengvai atstatyti iš naujausios jų kopijos.
- Visiems kompiuterių tinklo vartotojams suteikiami unikalūs vardai, kuriuos kartu su slaptažodžiu jie privalo įvesti, jungdamiesi prie bet kurio kompiuterio. Tokiu būdu, užtikrinamas kiekvieno vartotojo veiksmų atsekamumas ir duomenų apsauga.
- Studentai, atlikdami laboratorinius darbus, nėra susieti su konkrečiu kompiuteriu, kadangi visos programos ir duomenys saugomi centriniam serveryje, prie kurio jie gali prisijungti iš kiekvieno tinkle esančio kompiuterio. Sugedus bet kuriam tinklo kompiuteriui arba pasenusius kompiuterius keičiant naujais išlieka prieigos prie kiekvieno vartotojo duomenų galimybė.
- Studijų metu galima naudoti darbų tęstinumo principą, t.y. viename semestre sukurti duomenys gali būti vėliau naudojami kitose disciplinose.
- Galima taikyti kolaboratyvaus darbo scenarijus, kuomet vieną užduotį atlieka keli asmenys, turintys prieigos teises prie bendrų duomenų.
- Galiausiai, tokia kompiuterių tinklo architektūra yra pigesnė, lyginant su dabartine, kadangi ji nereikalauja brangių kompiuterių naudojimo atskirose darbo vietose. Tokiu būdu, atsirastų galimybė sutaupyti finansines lėšas, skiriamas fakulteto IT infrastruktūrai.

Pastaruoju metu pasaulyje sparčiai populiarėja taip vadinama „debesų kompiuterija“ (ang., *cloud computing*). Šios naujos IT technologijos esmė yra ta, kad įmonės nuomos pagrindu (ang., *software as a service – SaaS*) per interneto naršyklę naudoja programinę įrangą, įdiegtą išoriniuose duomenų centruose. Už šios įrangos priežiūrą, jos atnaujinimą bei duomenų saugumą atsako šių duomenų centrų specialistai. Tokiu būdu jau galima naudoti „Microsoft Dynamics CRM Online“ sistemą. Artimiausiu metu planuojama sukurti ir analogišką „Microsoft Dynamics NAV“ variantą. „Debesų kompiuterijos“ panaudojimas sumažintų mokymo įstaigų aukštos kvalifikacijos IT specialistų, prižiūrinčių mokymo procese naudojamą programinę įrangą, poreikį.

IŠVADOS

Turėdamas ilgametę apskaitos ir VVS panaudojimo mokymo procese tradicijas šiuo metu fakultetas yra pakankamai gerai aprūpintas modernia šio tipo PĮ ir jos panaudojimui reikalinga kompiuterine technika. Tačiau, nepaisant to, kad atskiri fakulteto dėstytojai už aukštus pasiekimus ruošiant kvalifikuotus VVS ir santykių su klientais valdymo sistemų diegimo

specialistus, yra pelnę tarptautinį pripažinimą, turima PĮ ir kompiuterinė technika galėtų būti naudojama efektyviau. Tam tikslui rekomenduojama perprojektuoti esamą fakulteto IT architektūrą numatant centralizuotą duomenų ir programų saugojimą. Ruošiant šį projektą reikėtų įvertinti ir „debesų kompiuterijos“ teikiamos technologijos galimybes.

Turimos verslo PĮ įsisavinimui, būtų naudinga dėstytojams organizuoti specializuotus „Microsoft Dynamics NAV“ ir „Microsoft Dynamics CRM“ sistemų mokymus, kuriuos galėtų praveisti komercinių įmonių, parduodančių ir diegiančių šias sistemas, konsultantai. Įsisavinus šių sistemų pagrindus reikėtų paruošti praktines užduotis studentams, šių užduočių atlikimo instrukcijas, žinių patikrinimo testus ir kitas metodines priemones. Tai yra sunkus ir daug laiko reikalaujantis darbas. Todėl rekomenduojame sukurti dėstytojų, praktinių užsiėmimų metu naudojančių įvairius apskaitos ir VVS bei santykių su klientais valdymo sistemų modulius, motyvavimo priemones. Juk universitetas – ne tik mokslo, bet ir mokymo įstaiga.

Norėtume atkreipti dėmesį į tai, kad dauguma šiame straipsnyje paminėtų problemų būdingos ne tik VU EF, bet ir kitoms Lietuvos bei užsienio mokymo įstaigoms.

LITERATŪRA

1. Antonucci, Y. L., Corbitt, G, Stewart, G., Harris, A. L. (2004). Enterprise systems education: Where are we? Where are we going? *Journal of Information Systems Education*, Winter 2004, Vol. 15, No. 3, p. 227–234.
2. Boyle, T. A., Strong, S. E. (2006). Skill requirements of ERP graduates. *Journal of Information Systems Education*, Winter 2006, Vol. 17, No. 4, p. 403–412.
3. Custsource (2011). Microsoft Dynamics Customer Source [žiūrėta 2011 m. birželio 26 d.]. Prieiga per internetą: < <https://mbs.microsoft.com/customersource/default>>.
4. Facccon (2011). Microsoft Faculty Connection [žiūrėta 2011 m. birželio 26 d.]. Prieiga per internetą: < <http://www.facultyresourcecenter.com/curriculum/facetmain.aspx>>.
5. Fedorowicz, J., Gelinis, U. J. J., Usoff, C., Hachey, G. (2004). Twelve tips for successfully integrating enterprise systems across the curriculum. *Journal of Information Systems Education*, Fall 2004, Vol. 15, No. 3, p. 235–244.
6. Hawking P., Mccarthy, B., Stein, A. (2004). Second wave ERP education. *Journal of Information Systems Education*, Fall 2004, Vol. 15, No. 3, p. 327–332.
7. IDC (2010). Worldwide Enterprise Applications 2009 Vendor Shares. August 2010, Doc. # 224067, 35 p.
8. Keil, M.; Tiwana, A. (2006). Relative importance of evaluation criteria for enterprise systems: a conjoint study. *Information Systems Journal*, 2006, No. 16/3, p. 237–262.
9. Konradin Business GmbH (2009). Konradin ERP-Studie 2009: Einsatz von ERP-Lösungen in der Industrie. [žiūrėta 2011 m. birželio 26 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.infor.de/erp-studie-2009/>>.
10. Liao, X. W.; Li, Y.; Lu, B. (2007). A model for selecting an ERP system based on linguistic information processing. *Information Systems*, 2007, No. 32/ 7, p. 1005–1017.
11. Mandal, P., Saputro J. W., Gunasekaran A. (2008). Enhancing understanding of business processes through ERP education. *Decision Sciences Institute Conference Proceedings*, 2008, p. 3091–3096.
12. Microsoft (2010). Microsoft Dynamics NAV. [žiūrėta 2010 m. birželio 26 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.microsoft.com/en-us/dynamics/erp.aspx>.

13. Monitorius (1996). "Scala" – Vilniaus universitete. *Monitorius*, 1996, Nr. 14(113), p. 1.
14. Peslak, A. R. (2005). A twelve-step, multiple course approach to teaching enterprise resource planning. *Journal of Information Systems Education*, Summer 2005, Vol. 16, No. 2, p. 147–155.
15. Ratkevičius, Č. (2003). Devynis kartus pamatuok, dešimtą... pirk (kokią kompiuterinę verslo valdymo sistemą įsigyti). *Vadovo pasaulis*, 2003, Nr. 5–7.
16. Ratkevičius, Č. (1998). Besirenkantiems kompiuterinę apskaitos sistemą. *Vakarų ekspresas*, 1998, N 61(1793).
17. Ratkevičius, Č. (1997). Kaip pasirinkti kompiuterinę apskaitos sistemą? *Apskaita ir kontrolė*, 1997, Nr. 34(176).
18. Ratkevičius, Č. (1996). Scala žengia į Lietuvą. *Apskaita ir kontrolė*, 1996, Nr. 15(123).
19. Ratkevičius, Č., Ratkevičius D. (2010). Why we have chosen Microsoft Dynamics Business Applications for students training at Economics Faculty of Vilnius University? [žiūrėta 2011 m. spalio 25 d.]. Prieiga per internetą: <<https://www.facultyresourcecenter.com/curriculum/>>.
20. Ratkevičius, Č., Ratkevičius D. (2012). "Microsoft Dynamics" verslo valdymo sistemų tinkamumo studentų mokymui tyrimas. *Informacijos mokslai*, 2012 [ruošiamas spaudai], ISSN 1392-0561.
21. Ratkevičius, D. (2011). Programiniai verslo valdymo sistemų atrankos veiksniai. *Buhalterinės apskaitos teorija ir praktika*, Vilnius: Lietuvos buhalterinės apskaitos švietėjų ir tyrėjų asociacija, 2011 [ruošiamas spaudai], ISSN 1822-8682.
22. Sager, J., Mensching, J., Corbitt, G., Connolly, J. (2006). Market power of ERP education. *Journal of Information Systems Education*, Summer 2006, Vol. 17, No. 2, p. 151–162.
23. Shankar, Chandru; Bellefroid, Vincent (2011). Microsoft Dynamics Sure Step 2010. Birmingham: Pact Publishing Ltd., 2011. 360 p. ISBN 1849681104.
24. VVSGidas (2011). Populiariausių lietuviškų apskaitos programų gamintojai. [žiūrėta 2011 m. lapkričio 24 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.vvsgidas.lt/lt/>>.
25. Watson, E., Schneider, H. (1999). Using ERP systems in education. *Communications of the association for Information Systems*, Vol. 1, Article 9, February 1999.

VILNIUS UNIVERSITY ECONOMICS FACULTY EXPERIENCE IN USING ACCOUNTING AND ENTERPRISE RESOURCE PLANNING SYSTEMS FOR STUDENTS TRAINING

Česlovas Ratkevičius

Summary

Economics Faculty of Vilnius University has a long traditions in usage of accounting and Enterprise Resource Planning (ERP) software for students training. This article in the chronological sequence presents the history of implementing local accounting software („Labbis“, „Konto“, „Draudimas“, „Rivile“) and foreign ERP systems („Scala“, „Microsoft Dynamics CRM“ and „Microsoft Dynamics NAV“) into faculty's curriculums. The following criteria of selecting the „Microsoft Dynamics“ business software for students training are described: functional power, global and local market share, partners network, availability of training materials and implementation methodology, certification system. This software also incorporates world's best practice for many of business processes. So, it is a perfect tool not only for IT skills training but also for gaining practical knowledge in the business processes area.

In spite of fact that in years 2010–2011 the faculty has been recognized as the “Microsoft Dynamics Academic Alliance” associate level institution the installed business software could be used more widely. One significant hurdle to use the installed ERP and CRM systems more efficiently is a limited knowledge and experience of academic staff charged with responsibility of integrating this software into their courses. These systems are complex and the time required for developing curriculum is far in excess of what staff has experienced for curriculum development in other areas. So, it is recommended to organize “Microsoft Dynamics CRM” and “Microsoft Dynamics NAV” training courses for the faculty’s academic staff. It could be also useful to develop a clear teachers’ motivation system for usage business software in their classes.

This article also invokes research of the architecture of the current faculty’s IT infrastructure. It is recommended to centralize this infrastructure for cost saving, increasing its maintenance efficiency, security, performing data backups, enabling collaborative students’ activity.

VERSLO VALDYMO SISTEMŲ FINANSINĖS APSKAITOS FUNKCINIŲ GALIMYBIŲ ANALIZĖ

Česlovas Ratkevičius

Docentas, socialinių mokslų daktaras
Vilniaus universiteto Ekonomikos fakulteto
Ekonominės informatikos katedra
Saulėtekio al. 9, 2-307, LT-10222 Vilnius
El.paštas: ceslovas.ratkevicius@ef.vu.lt

Donatas Ratkevičius

Doktorantas
Vilniaus universiteto Ekonomikos fakulteto
Ekonominės informatikos katedra
Saulėtekio al. 9, 2-307, LT-10222 Vilnius
El.paštas: donatas.ratkevicius@ef.vu.lt

Anotacija. *Sudėtingomis dabartinės ekonominės situacijos sąlygomis ypatingai padidėja apskaitos ir finansų skyrių darbuotojų atsakomybė siekiant užtikrinti sėkmingą įmonių veiklą. Sugriežtėjus bankų teikiamų kreditų sąlygoms būtina kuo racionaliau panaudoti turimus materialius ir finansinius išteklius. Tam tikslui įmonės diegia apskaitos ir verslo valdymo sistemas (VVS), užtikrinančias savalaikį informacijos apie verslo procesų būklę pateikimą įmonės vadovybei. Šiuolaikinės VVS yra sudarytos iš atskirų programinių modulių, naudojančių integruotą duomenų bazę. VVS finansų valdymo modulių funkcionalumo lygis apsprendžia apskaitos ir finansų skyrių darbuotojų galimybes efektyviai atlikti savo darbą sudarant finansinės atskaitomybės ataskaitas, kontroliuojant turimus išteklius ir jų panaudojimą, prognozuojant piniginius srautus ir kt. Šio straipsnio **tikslas** – kiekybiškai įvertinti šiuolaikinių VVS finansinės apskaitos funkcionalumo lygį. Tyrimo tikslui pasiekti keliami uždaviniai: išskirti pagrindinius finansinėje apskaitoje naudojamus VVS modulius, įvertinti jų apskaitos funkcijų realizavimo laipsnį, sugrupuoti šiuolaikines VVS pagal finansinės apskaitos funkcinę galią. **Reikšminiai žodžiai:** verslo valdymo sistemos, VVS moduliai, VVS funkcionalumas, VVS funkcinė galia, klasterinė analizė.*

1. PAGRINDINIAI ŠIUOLAIKINIŲ VVS FINANSŲ APSKAITOS MODULIAI IR JŲ FUNKCIJOS

Vienas pagrindinių VVS atrankos kriterijų yra sistemos funkcionalumas, kuris apsprendžia jos galimybes automatizuoti įvairius verslo procesus (Han, 2004; Ratkevičius, 2003). Ayağ ir Özdemir (2007) nuomone, sistemos funkcionalumas tiesiogiai veikia įmonės produktyvumą ir įvertinamas atsižvelgiant į modulių kompleksumą, funkcinių atitikimą bei sistemos saugumo lygmenį. Pasaulinį pripažinimą turinti mokslinių tyrimų kompanija „Aberdeen Group“ išskyrė pagrindinius 26 modulius, kurie sudaro šiuolaikines VVS (Aberdeen, 2009). Atsižvelgiant į veiklos specifiką įmonėms dažniausiai pakanka įsigyti tik 10–12 sistemos modulių. Tačiau, nepriklausomai nuo veiklos pobūdžio, visų VVS branduolį sudaro finansų valdymo moduliai, kuriuose registruojama ir apdorojama informacija apie vykdomų

veiklos operacijų poveikį įmonės finansinei būklei. Kiekvienas šių modulių automatizuoja įvairių finansinės apskaitos funkcijų atlikimą. Straipsnyje aprašomame tyrime mes išskyrėme šiuos pagrindinius VVS finansinės apskaitos modulius: Didžioji knyga; Biudžetas; Mokėtinos sumos; Gautinos sumos; Ilgalaikis turtas; Atsargos; Užsakymų įvedimas; Darbo užmokestis.

Didžioji knyga yra svarbiausias VVS finansinės apskaitos modulis bet kurioje organizacijoje. Šis modulis gali būti paprastas, sudarytas iš sąskaitų ir atskirų lentelių, arba jis gali būti formuojamas kaip sudėtinga daugiamatė struktūra, kurią analizuojant naudojami moderniausi užklausų generavimo įrankiai. Didžiosios knygos modulyje formuojamas įmonės balansas, pelno-nuostolių ataskaita, kaupiami operacijų sąrašai, kurių pagrindu pateikiamos sąskaitų apyvartos ir likučiai.

Šiuolaikinės VVS suteikia galimybes registruoti finansines operacijas įvairiomis valiutomis. Įvestos sumos pagal dokumente nurodytą datą galiojantį užsienio valiutos kursą automatiškai konvertuojamos į litus ar kitą sistemoje nurodytą bazinę valiutą. Tuo pačiu, suteikiama galimybė įvertinti pelną/nuostolius dėl valiutų kurso svyravimo ir gauti finansines ataskaitas skirtingomis valiutomis. Šios, tarptautinę apskaitą realizuojančios funkcijos, gali būti integruotos atskirame VVS modulyje arba inkorporuotos į kitus finansinius modulius.

Biudžeto modulyje, remiantis ankstesnių metų faktiniais duomenimis ir kita informacija pagal iš anksto sudarytus šablonus formuojami planiniai finansiniai rodikliai ir kontroliuojamas jų vykdymas.

Mokėtinų sumų modulyje registruojama informacija apie iš tiekėjų gautas sąskaitas, fiksuojamos šių sąskaitų apmokėjimo operacijos, prognozuojami būsimi mokėjimai, registruojami mokėjimo pasiūlymai ir generuojamos likučių ataskaitos. Be to, čia pateikiama pirkimų statistika, skolų suvestinės, atskaitomųjų mokesčių ir kitos ataskaitos. Šio modulio paskirtis – tikslus skolų registravimas, skolų grupavimas, savalaikis jų apmokėjimas ir apmokėjimų kontrolės užtikrinimas.

Gautinų sumų modulyje registruojama informacija apie pateiktas sąskaitas ir kitas finansines operacijas, kurios atliekamos aptarnaujant klientus. Šiame modulyje fiksuojami mokėjimai, formuojamos likučių ataskaitos, skirtos sekti skolininkų atsiskaitymus, pardavimų statistiką. Gautinų sumų modulio paskirtis – užtikrinti, kad už visas parduotas prekes ir suteiktas paslaugas būtų išrašytos sąskaitos, informuoti apie rizikingas skolų atgavimo situacijas.

Ilgalaikio turto valdymo modulyje registruojamas šio turto sukūrimas arba įsigijimas, vertės keitimo, vidinio perdavimo iš vieno atskaitingo asmens kitam operacijos, skaičiuojamas turto nusidėvėjimas ir jo likutinė vertė.

Funkcinė VVS raida prasidėjo nuo 1960 metais pradėtų kurti atsargų apskaitos kompiuterinių sistemų. Ir šiuo metu atsargų valdymo modulis yra vienas svarbiausių VVS sudėtinių elementų. Dėl netikslios apskaitos netiksliai įvertinama turimų atsargų vertė, pritrūksta atsargų arba susidaro jų perteklius, kritiniais atvejais tenka brangiau mokėti už reikalingas medžiagas, sandėliuose susikaupia nereikalingų atsargų, pritrūksta sandėliavimo patalpų, nesilaikoma gamybos grafiko, blogėja gaminamos produkcijos kokybė, krenta gamybos našumas, prarandami klientai ir sumažėja pardavimai. Šiuolaikinės VVS atliekant pirkimo/pardavimo operacijas automatiškai atnaujina su atsargomis susijusius duomenis. Remiantis šiais duomenimis formuojamos atsargų, jų trūkumo, judėjimo dažnumo ataskaitos, spausdinamas inventorizacijos žiniaraštis. Atsargų valdymo modulio svarbiausia dalis – vertybių, prekių byla. Čia kaupiama išsami informacija apie visus produktus: žaliavas, gaminius arba

nematerialias prekes. Be to, šioje byloje fiksuojami duomenys apie prekių kainas, kaštus (galima naudoti įvairius vertinimo metodus ir skirtingas valiutas), atliekama mato vienetų konversija. Čia taip pat aprašomos finansinės atsargų apskaitos taisyklės.

Užsakymų įvedimo modulyje registruojami susitarimai, numatantys prekių arba paslaugų tiekimą klientams. Pardavimo procesas pradedamas sukuriant pirminį pardavimo pasiūlymą, kuris sudaromas atsižvelgiant į konkrečiam pirkėjui ir prekei taikomas kainas, nuolaidas ir kt. Klientui priėmus pasiūlymą jis automatiškai paverčiamas pardavimo užsakymu. Šiuolaikinėse VVS galima formuoti ne tik tradicinius, bet ir kitokių tipų pardavimo užsakymus, pavyzdžiui, pakartotinius, kredito arba neatliktus užsakymus, jei užsakytų prekių nėra sandėlyje. Užsakymų įvedimo modulyje taip pat atliekamas prekių pristatymo planavimas, tiekimo grafikų sudarymas remiantis pasirinktais prekių gabenimo maršrutais ir transporto priemonėmis.

Darbo užmokesčio modulyje kaupiami visi duomenys apie darbuotojus, sudaromi jų darbo grafikai, formuojami darbo laiko tabeliai. Naudojant specializuotas programines priemones čia aprašomi įvairių darbo užmokesčio priskaitymų ir atskaitymų skaičiavimo algoritmai. Pagrindinė šio VVS modulio paskirtis – suformuoti darbuotojų duomenų, darbo apmokėjimo istorijos ir statistikos, SODROS ir kitas ataskaitas (atsiskaitymo lapeliai, darbo užmokesčio žiniaraščiai,...).

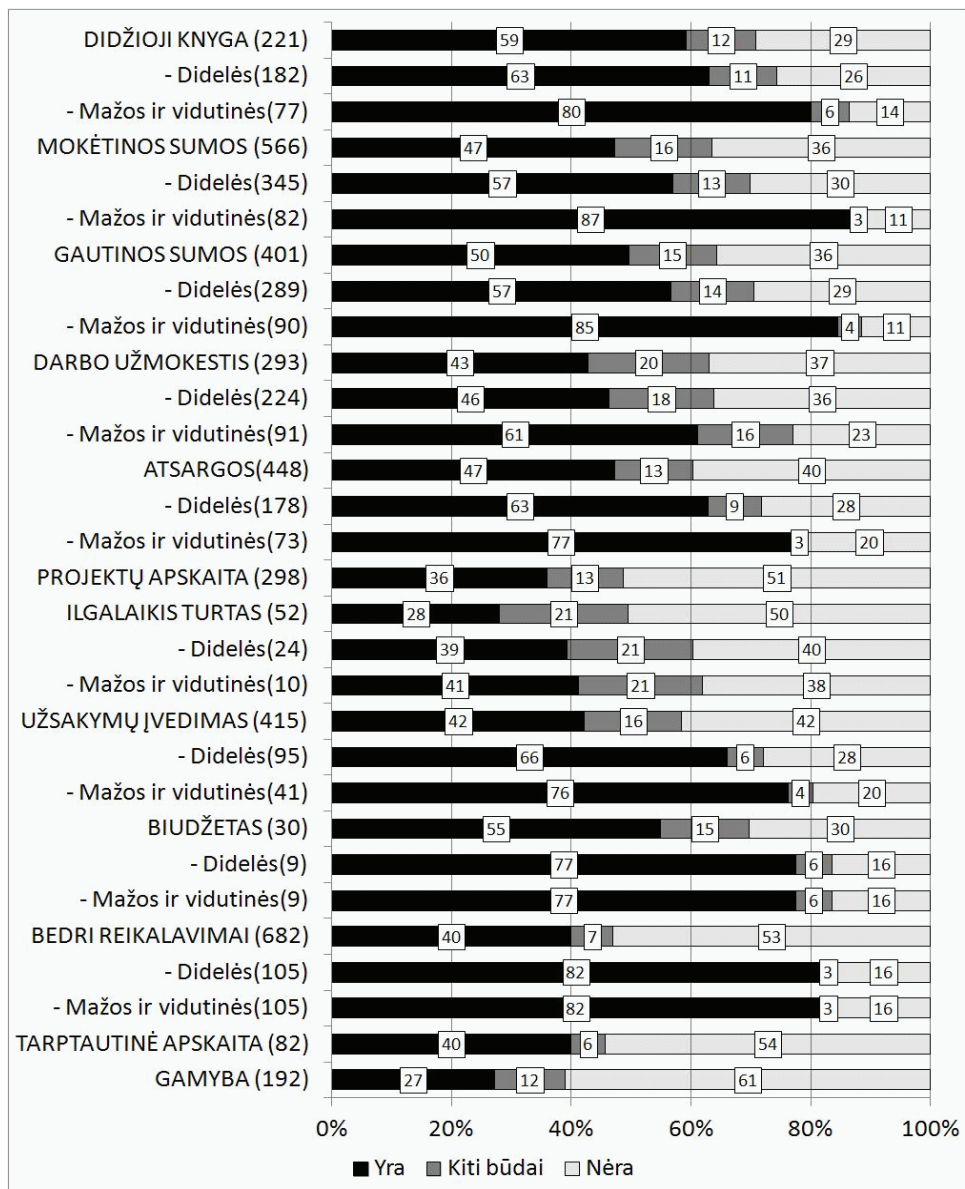
2. APSKAITOS FUNKCIJŲ REALIZAVIMAS VVS MODULIUOSE

Šiuolaikinės VVS sugeba automatizuoti kelis tūkstančius įvairių verslo procesų funkcijų. Didžioji dalis šių funkcijų yra įgyvendintos standartinėse šių sistemų versijose. Kitų funkcijų realizavimui reikia modifikuoti programinę įrangą, keisti numatytą duomenų bazės struktūrą, naudojant ataskaitų generatorius kurti papildomas ataskaitas ir kt. Dalies funkcijų atlikimui naudojami kitų gamintojų programiniai produktai. VVS kūrėjai nuolat tobulina savo sistemas. Atsižvelgdami į klientų poreikius jie numato funkcijas, kurias planuojama įtraukti į būsimas sistemų versijas.

Šiame straipsnyje aprašomame apskaitos funkcijų realizavimo tyrime buvo panaudoti „The Accounting Library“ (Solutions, 2010; TAL, 2011), „Technology Evaluation Centers“ (TEC, 2011), „TechMATCHPRO“ (TechMATH, 2011) ir kitų komercinių VVS atrankos sprendimų paramos sistemų (SPS) duomenys. Tokių būdu, buvo sukaupia informacija apie daugiau nei 3000 funkcijų realizavimo būdus 130-yje VVS. Remiantis daugiau nei 2000 VVS atrankos projektų, kuriuose buvo naudojama „The Accounting Library“ SPS, išskirtos 578 funkcijos, kurios yra svarbios mažoms įmonėms, siekiančioms kompiuterizuoti finansų apskaitą. Šiam tikslui didelės korporacijos išskyrė 1451 svarbias funkcijas. VVS atrankos projektuose buvo įvardinti ir bendro pobūdžio reikalavimai: operacinės sistemos ir duomenų bazių valdymo sistemos tipai, sistemos priežiūros ir vartotojų mokymo būdai, papildomų ataskaitų generavimo galimybės ir kt. Palyginimui, šiame straipsnyje aprašomame tyrime buvo analizuojamas ir projektų bei gamybos valdymo modulių funkcijų realizavimas. Nors daugelyje VVS biudžeto valdymo funkcijos yra sudėtinė Didžiosios knygos modulio dalis, tačiau, atsižvelgdami į šios funkcinės srities svarbą įmonių finansų valdymui, mes atskirai analizavome biudžeto formavimo ir jo vykdymo kontrolės funkcijų realizavimą. Tyrimo metu gauti apibendrinti rezultatai pavaizduoti 1 pav., kuriame šalia modulio pavadinimo skliaustuose yra nurodytas bendras visų galimų jo funkcijų skaičius. Atskirai pateiktas ir skirtingo dydžio įmonėms svarbių funkcijų, kurias jos išskyrė VVS atrankos projektų metu,

skaičius. Horizontaliose diagramos juostose įvairaus ryškumo atkarpomis ir procentine išraiška pavaizduota ši informacija:

- funkcijų dalis, kuri yra besąlygiškai įdiegta analizuotų sistemų standartinėse versijose;
- kitais aukščiau paminėtais būdais realizuojamų funkcijų dalis;
- nerealizuotų funkcijų, kurių nėra dabartinėje sistemoje ir jos nenumatytos būsimoje sistemos versijoje, dalis.

1 PAV. Įvairaus dydžio įmonių finansinės apskaitos funkcijų realizavimo verslo valdymo sistemose būdai

ŠALTINIS: sudaryta autorių

Nors besirinkdamos VVS finansinei apskaitai mažos ir vidutinio dydžio įmonės išskyrė beveik trigubai mažiau svarbių funkcijų palyginus su didelėmis korporacijomis, tačiau, nepriklausomai nuo įmonių dydžio, sutapo jų reikalavimai biudžeto formavimo ir jo vykdymo kontrolės funkcionalumui. Įmonės taip pat įvardijo tuos pačius bendruosius reikalavimus. Siekdamos efektyviai kontroliuoti savo finansinius išpareigojimus didelės korporacijos aukščiausius reikalavimus išskėlė „Mokėtinų sumų“ moduliui. Jos svarbiomis įvardijo net 345 šio modulių funkcijas. Šios įmonės taip pat didelę dėmesį skyrė „Gautinų sumų“, „Darbo užmokesčio“, „Didžiosios knygos“ ir „Atsargų“ moduliams, išskirdamos atitinkamai 289, 224, 182 ir 178 svarbias funkcijas. Mažų įmonių funkciniai reikalavimai daugumai VVS modulių yra pasiskirstę tolygiai. Pažymėtina, kad VVS atlieka ir daug kitų funkcijų, kurios nėra svarbios įmonėms, siekiančioms kompiuterizuoti tik finansinę apskaitą.

Dauguma finansinės apskaitos funkcijų analizuotose VVS yra realizuotos standartinėse šių sistemų versijose. Ypatingai gerai išvystytas mažoms ir vidutinio dydžio įmonėms svarbios funkcijos. Net 87% šioms įmonėms svarbių „Mokėtinų sumų“ modulių funkcijų yra vykdomos be jokių papildomų priemonių. „Gautinų sumų“ ir „Didžiosios knygos“ modulių standartinės galimybės taip pat užtikrina atitinkamai 85% ir 80% reikalingų funkcijų automatizavimą. Kadangi didelių korporacijų veikla yra sudėtingesnė, todėl ir jų funkciniai reikalavimai yra aukštesni. Tačiau jie taip pat pakankamai gerai realizuoti šiuolaikinėse VVS. Pavyzdžiui, standartinės šių sistemų galimybės automatizuoja 66% „Užsakymų įvedimo“, 63% „Didžiosios knygos“ ir „Atsargų“ modulių funkcijų.

Palyginti žemą reikalingų „Ilgalaikio turto“ funkcijų realizavimo laipsnį galima paaiškinti tuo, kad daug šio turto turinčios įmonės jo apskaitai, dažniausiai naudoja specializuotas programas. Darbo užmokesčio apskaitai universalių VVS gamintojai taip pat dažnai į savo sukurtas sistemas integruoja kitų gamintojų programinę įrangą. Neaukštas (40%) tarptautinės apskaitos funkcijų realizavimas paaiškinamas tuo, kad dauguma šiame tyrime analizuotų VVS yra sukurtos JAV. Šioje šalyje, turinčioje pakankamai didelę vidinę produktų ir paslaugų rinką, daugiavaliutė apskaita nėra labai aktuali.

Mūsų atliktas tyrimas parodė, kad standartinės analizuotų VVS galimybės automatizuoja tik 27% gamybos valdymo ir 36% projektų apskaitos funkcijų. Todėl galima teigti, kad finansinės apskaitos automatizavimo galimybės šiuolaikinėse VVS yra išvystytos žymiai geriau, negu kitos šių sistemų funkcijos.

3. VVS SPECIALIZUOTOS FUNKCINĖS GALIOS KLASTERINĖ ANALIZĖ

Analizuotų VVS klasifikavimas į grupes pagal jų finansinės apskaitos funkcijų realizavimo lygį buvo atliekamas statistiniu klasterinės analizės metodu. Šiam tikslui buvo panaudotas straipsnio autorių sudarytas (Ratkevičius Č. ir Ratkevičius D., 2012) specializuotos VVS funkcinės galios rodiklis $SFGFIN_j$, charakterizuojantis i-osios VVS tinkamumą įmonei. Šio rodiklio reikšmę galima įvertinti pagal formulę:

$$SFGFIN_i = \frac{\sum_{j=1}^n S_j f_{ij}}{\sum_{j=1}^n S_j} \times 100, \quad (1)$$

čia f_{ij} – i-osios VVS j-osios funkcijos realizavimo įvertinimas;

s_j – VVS j-osios funkcijos svarba;

n – vertinamų VVS funkcijų skaičius.

Rodiklio f_{ij} reikšmė (nuo 0 iki 1) buvo nustatoma atsižvelgiant į j-osios funkcijos realiza-

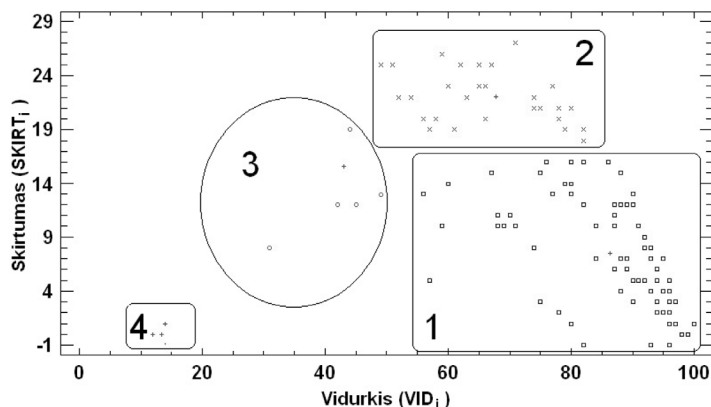
vimo i-ojoje VVS būdą (funkcija yra įgyvendinta, jos realizavimui naudojami trečių šalių papildiniai, funkcija bus įgyvendinta būsimoje sistemos versijoje ir t.t.). Remiantis aukščiau minėtų VVS atrankos projektų, kuriuose buvo naudojamos analizuotos sprendimų paramos sistemos, duomenimis dešimties balų skalėje (visiškai nereikalinga funkcija – 0 balų, kritiškai svarbi funkcija – 9 balai) buvo vertinama kiekvienos funkcijos svarba s_j finansinę apskaitą kompiuterizuojančioms įvairaus dydžio įmonėms.

Siekdami, kad tyrimo rezultatai atspindėtų analizuojamų VVS finansinės apskaitos funkcionalumą priklausomai nuo įmonių dydžio, mes naudojome šiuos klasterizavimo požymius:

- VVS specializuotos funkcinės galios vidurkis (VID_i);
- VVS specializuotos funkcinės galios skirtumas ($SKIRT_i$).

VID_i ir $SKIRT_i$ reikšmės nustatomos pagal i-osios VVS specializuotos funkcinės galios $SFGFIN_i$ rodiklius, įvertintus remiantis mažų ir vidutinio dydžio įmonių bei didelių korporacijų finansinės apskaitos funkciniais reikalavimais.

Remdamiesi tyrimų kompanijų „Gartner“ (Gartner, 2011) ir „Data Research DPU“ (DPU, 2011) patirtimi visas VVS mes grupavome į 4 klasterius, kurie buvo formuojami, naudojant vidutinės jungties (ang., *Group Average*) metodą ir Euklido atstumo kvadrato (ang., *Squared Euclidean*) atstumo tarp klasterių matą. Analizė buvo atliekama naudojant STATGRAPHICS Centurion XVI statistinę programinę įrangą (STATGRAPHICS, 2011). Gauti rezultatai pateikti 2 pav. ir 1 lentelėje.

2 PAV. VVS klasterizavimas pagal jų finansinės apskaitos specializuotą funkcinę galią

ŠALTINIS: sudaryta autorių

1 LENTELĖ. VVS klasterių charakteristikos

Klasteris	Narių skaičius	Dalis, %	Centroidai	
			Vidurkis	Skirtumas
1	89	64,03	86,35	7,53
2	38	27,34	67,71	22,08
3	9	6,47	43,00	15,56
4	3	2,16	13,33	0,00

ŠALTINIS: sudaryta autorių

Pirmąjį klasterį sudaro VVS, turinčios aukštą finansinės apskaitos specializuotos funkcinės galios rodiklio reikšmę, įvertintą tiek pagal mažų ir vidutinio dydžio įmonių, tiek pagal didelių korporacijų reikalavimus. Antras klasteris apjungia aukštą specializuotos funkcinės galios rodiklio reikšmę, įvertintą pagal mažų ir vidutinio dydžio įmonių reikalavimus, tačiau žemesnį funkcionalumą, reikalingo didelėms įmonėms lygį. Kadangi į 3-4 klasterį pateko per 90% visų analizuotų VVS, todėl galima teigti, kad nedidelių įmonių finansinės apskaitos funkcinius poreikius pakankamai gerai automatizuoja didžioji dauguma šiuolaikinių universalių VVS. Devynios trečio klasterio sistemos pagal „Data Research DPU“ (DPU, 2011) klasifikaciją pergyvena „kūdikystės“ etapą. Tai, dažniausiai, naujų įmonių programiniai produktai, kuriems būdingi modernūs, bet dar neišbandyti technologiniai sprendimai, pakankamai žema kaina, nedidelis klientų skaičius ir neišvystyta jų aptarnavimo organizacinė struktūra. Ketvirto klasterio sistemų finansinės apskaitos specializuotos funkcinės galios rodikliai ženkliai skiriasi nuo kitų VVS, todėl visas 3 šio klasterio sistemas galima traktuoti kaip statistines išskirtis.

IŠVADOS

Šiuolaikinėse VVS finansinės apskaitos funkcionalumas yra išvystytas pakankamai gerai. Todėl dauguma įmonių besirenkančių kompiuterinę sistemą šių funkcijų automatizavimui, didesnę dėmesį gali skirti kitų VVS atrankos kriterijų (sistemos kainą, aptarnavimo sąlygas, konsultantų profesionalumą,...) vertinimui. Pažymėtina, kad panaudojant universalias VVS finansinei apskaitai automatizuoti išnaudojama tik dalis šių sistemų galimybių.

Aprašytame tyrime buvo analizuojamos tik užsieninių VVS funkcinės galybės. Lietuviškų apskaitos programų gamintojams buvo siūloma pagal šio straipsnio autorių sudarytą metodiką įvertinti savo sukurtų sistemų galimybes bei nustatyti jų stipriąsias ir silpnąsias puses, tokiu būdu, numatant tolesnio vystymo kryptis. Tačiau, dėl didelio tokio projekto darboimlumo toks vietinių VVS sertifikavimas nukeltas ateičiai.

LITERATŪRA

1. Aberdeen Group (2009). ERP in the Midmarket 2009: Managing the Complexities of a Distributed Environment. [žiūrėta 2011 m. lapkričio 29 d.]. Prieiga per internetą: <<http://aberdeen.com/aberdeen-library/6200/RP-enterprise-resource-midmarket.aspx>>.
2. Ayağ, Z., Özdemir, R. G. (2007). An intelligent approach to ERP software selection through fuzzy ANP. *International Journal of Production Research*, No. 45/10, p. 2169-2194.
3. DPU (2011). Data Research DPU Updates the Boston Matrix for Most Leading ERP Systems. [žiūrėta 2011 m. lapkričio 30 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.dpu.se/boston_e.html#Anchor-Life-49575>.
4. Gartner (2011). Magic Quadrant and MarketScope: Frequently Asked Questions. [žiūrėta 2011 m. lapkričio 30 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.gartner.com/technology/research/methodologies/research_process.jsp>.
5. Han, S.W. (2004). ERP-Enterprise Resource Planning: A cost-based business case and implementation assessment. *Human Factors in Ergonomics and Manufacturing*, 2004, No 14/3, p. 239-256.
6. Ratkevičius, Č. (2003). Devynis kartus pamatuok, dešimtą ... pirk (kokią kompiuterinę verslo valdymo sistemą įsigyti). *Vadovo pasaulis*, 2003, Nr. 5-7.

7. Ratkevičius, Č., Ratkevičius D. (2012). „Microsoft Dynamics“ verslo valdymo sistemų tinkamumo studentų mokymui tyrimas. Informacijos mokslai, 2012 [ruošiamas spaudai], ISSN 1392-0561.
8. Solutions (2010). The Accounting Library, Midlothian: Solutions, Workbook I., 2010.
9. STATGRAPHICS (2011). STATGRAPHICS Centurion XVI.I. [žiūrėta 2011 m. lapkričio 30 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.statgraphics.com/>>.
10. TAL (2011). The Accounting software library CD edition. [žiūrėta 2011 m. birželio 27 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.accountinglibrary.com/cd-home.php>>.
11. TEC (2011). Technolog Evaluation Centers. [žiūrėta 2011 m. spalio 25 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.technologyevaluation.com/>>.
12. TechMATH (2011). TechMATH Pro [žiūrėta 2011 m. spalio 25 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.techmatchpro.com>>.

ANALYSIS OF ENTERPRISE RESOURCE PLANNING SYSTEMS' FINANCIAL ACCOUNTING FUNCTIONAL POWER

Česlovas Ratkevičius, Donatas Ratkevičius

Summary

Complicated current economical situation raises responsibility of accounting and financial departments for successful companies' activity. When faced with limited access to credit, finance executives need to find a way to minimize costs, carry less inventory, collect their accounts receivable more quickly, and free up cash to pursue the investments that will help the business to grow. A well-executed ERP strategy aids the finance executive in facing these challenges more effectively.

Functionality – one of the most important software related ERP selection criterion. It could be calculated taking into account standard ERP functional power and its suitability with company needs. This paper analyzes ERP systems suitability for performing financial accounting tasks. A full statistical functional power comparison analysis of more than 130 the top accounting and business management solutions was performed. More than 1000 accounting functions have been taken into consideration. By using a statistical cluster analysis method ERP systems were grouped into 4 categories. Characteristics of these categories also were described in this research.

Finally, it was made a conclusion that contemporary ERP software has quite high functional power for performing financial accounting tasks. So, in this software selection projects more attention could be paid to not ERP software related criteria (implementation partner reputation, consultants experience, trainings quality etc.).

AUDITO ĮRODYMŲ SAMPRATA IR SAVYBĖS: SISTEMINIS POŽIŪRIS

Daiva Raziūnienė

asistentė

Vilniaus universitetas

Saulėtekio al. 9 – 610, Vilnius

Mob. tel. 8 652 12814

El. paštas: daiva.raziuniene@ef.vu.lt

Anotacija. Atliekamo įvairių šalių mokslininkų nuomonės apie audito įrodymų savybes tyrimo tikslas atskleisti audito įrodymams apibrėžti skirtų požymių įvairovę, nustatyti audito įrodymų vertinimo tikslus, prioritetus ir hierarchiją.

Straipsnyje pateikta Lietuvos autorių ir užsienio šalių audito metodologijos autorių darbu, susijusių su audito įrodymų rinkimu, analizė. Išskirtos svarbiausios audito įrodymų savybės nurodytos mokslininkų darbuose ir Tarptautiniuose audito standartuose. Pateiktas audito įrodymų klasifikavimas pagal informacijos kūrėjų ir vartotojų prioritetus.

Reikšminiai žodžiai: Audito įrodymai, audito metodologija, įrodymų savybės, pakankamumas, tinkamumas.

ĮVADAS

Audito įrodymų rinkimo, gavimo ir vertinimo procesas nulemia efektyvų auditoriaus darbo laiko naudojimą ir teikiamų paslaugų kokybės užtikrinimą. Daugelis Lietuvos ir užsienio mokslininkų, nagrinėjantys auditoriaus nuomonės pagrindimo būdus ir metodus, tyrinėja audito įrodymų rinkimo problemas

Tyrimo objektas – audito įrodymų samprata mokslo šaltiniuose, savybių požymiai ir jų reikšmė audito planavimo procese.

Tikslas – audito įrodymų savybių įvairovės atskleidimas ir jų suskirstymas atsižvelgiant į finansinės informacijos vartotojų lūkesčius.

Tyrimo uždaviniai – nustatyti audito įrodymų reikšmę audito procese, apžvelgti audito įrodymų sampratą Lietuvos ir užsienio autorių mokslinėse publikacijose ir reguliuojančių institucijų parengtuose standartuose, nustatyti svarbiausius audito įrodymų požymius ir suklasifikuoti pagal skirtingų vartotojų keliamus prioritetus.

Tyrimo metodai – literatūros analizė, sisteminimas, palyginimas, vertinimas, indukcinis ir dedukcinis metodai.

AUDITO ĮRODYMŲ SAMPRATOS FORMAVIMAS

Audito įrodymai – plati ir dažnai naudojama sąvoka šiuolaikiniame audito procese. Visuotinai pripažinti ir plačiai pasaulyje taikomi Tarptautiniai audito standartai ypatingą dėmesį skiria audito įrodymų rinkimui ir vertinimui. Tarptautinių audito standartų nuostatų pripažinimą ir laikymąsi deklaruoja 67 pasaulio valstybės. Galima teigti, kad praktikoje audito įrodymų gavimo, rinkimo ir vertinimo reguliavimui skiriamas ypatingas dėmesys: 10 iš 36 šiuo metu galiojančių Tarptautinių audito standartų skirta audito įrodymams (IFAC, 2010). Teisingas audito įrodymų interpretavimas yra reikšmingas tiek socialiniu, tiek ekonominiu, tiek teisiniu požiūriu.

Dabartinės lietuvių kalbos žodynas *įrodymo* sąvoką apibrėžia trimis aspektais. Pirmiausia tai veiksmas – įrodyti, t.y. patvirtinti teigimą faktais, argumentais. Antroji reikšmė – įrodymas – tai argumentas, faktas, patvirtinantis įrodomąjį dalyką. Atkreiptinas dėmesys, jog teisėje naudojama daiktinio įrodymo sąvoka. Trečioji reikšmė – įrodymas, tai protavimų sistema, kuria prieinama nauja išvada (DLKŽ, 2000).

Žodžio įrodyti sinonimas pagal A. Liberio žodyną- apskūsti (Liberis, 2002). Apskūsti reiškia pranešti kam kieno nors kaltę arba paduoti skundą (DLKŽ, 2000).

Įrodymų sampratos visapusiškam nagrinėjimui svarbu žinoti antonimo reikšmes. Leksikoje antonimai – žodžių poros, turinčios priešingas reikšmes, nusakančios priešingas sąvokas, žyminčios priešingas ypatybes. Įrodymas – patvirtinimas, remiantis faktais, o priešinga jam reikšmė – *išrodymas, paneigimas* t.y. faktų nebuvimo įrodymas (Ermanytė, 2003). Išrodyti – daugelį parodyti pvz. viską išsirodė, kita reikšmė – atrodyti, turėti išvaizdą. Paneigti – atmesti, nepripažinti pvz. faktų nepaneigsi (DLKŽ, 2000).

Oxfordo Universiteto žodynas pateikia dvi žodžio *įrodymai* reikšmes. Įrodymas – tai turimi faktai, aplinkybės ar kitoks sustiprinantis tikėjimą teiginys; ar teiginys nustatantis dalyko teisingumą ar pagrįstumą. Teisine prasme įrodymas – tai informacija asmeniškai perduota arba gauta iš dokumentų ir turinti tendenciją patvirtinti faktus ar teiginius (COXD, 1995).

Teisinėje aplinkoje įrodymų sąvoka naudojama tokia prasme, jog įrodymai sudaro sąlygas patvirtinti tam tikrų faktų buvimą arba nebuvimą. Jie gali būti: parodymai arba liudijimas; dokumentiniai įrodymai; daiktiniai įrodymai, apklausa. Įrodymus reguliuojančios taisyklės apima visas nuostatas, kurios skirtos faktų pateikimui, pristatymui ir patikrinimui ikiteisiminių procesų metu, ypač įtraukiant nuostatas dėl įrodymų leistinumo/priimtino (*admissibility*) ir jų nepriimtino (*exclusionary rules*). Tuo pačiu, naudojami tokie sąvokų institutai kaip netiesioginiai (*circumstantial*) įrodymai, įtikinamieji (*conclusive*) įrodymai, tiesioginiai įrodymai, pirminiai įrodymai, antriniai įrodymai, video įrodymai (Oxford dictionary, 1997).

Audito įrodymų rinkimas yra sąlygojamas kelių svarbių audito koncepcijų. Mokslinėje literatūroje ir teisės aktuose, reguliuojančiuose audito atlikimo procesą, pabrėžiama, kad audito įrodymų rinkimas yra sąlygojamas apibendrinančio auditoriaus požiūrio į audito objektą. Vienas auditoriaus požiūrio formavimo būdų – profesinio skepticizmo koncepcija. Šios koncepcijos esmė – auditoriaus daromų prielaidų turinys. Auditorius, planuodamas auditą ir atlikdamas audito procedūras, tikisi tokių sąlygų ar aplinkybių audituojamos įmonės veikloje, kurios gali daryti įtaką reikšmingų klaidų finansinėse ataskaitose atsiradimui. Be to, profesinis skepticizmas siejamas ir su tuo, kaip auditorius vertina surinktus audito įrodymus. Auditoriaus požiūris į audito įrodymus turi pasireikšti dvejopai. Pirmiausia auditoriui būdingas kritinis požiūris, o antra – abejonė dėl patikimumo ir atidumas informacijos vertinimo metu.

Kritinio mąstymo kompetencijos pasireiškia tam tikrais gebėjimais. Kritinio mąstymo analitikai apibrėžia gebėjimus susijusius su įsitikinimais, tiesos ir logikos sąsajomis ir jų padoriniais. Autoriai išskiria gebėjimus:

1. Įvertinti informacijos ir nuomonių patikimumą.
2. Nustatyti galimas prielaidas ir spėjimus.
3. Nustatyti skirtumą tarp norminių ir nenorminių reikalavimų.
4. Atpažinti tinkamus ir netinkamus reikalavimus ir argumentus, atsižvelgiant į kontekstą.

5. Atpažinti konfliktą, suderinamumą, lygiavertiškumą.
6. Kritikuoti ir konstruoti analogiškus argumentus ir paaiškinimus.
7. Suprasti ir vertinti priežastinius argumentus.
8. Įvertinti informaciją, ją apibendrinti, pagrįsti (Ališauskienė, Jones 2000).

Auditoriaus profesinės nuomonės formavimo procese, kuris grindžiamas audito įrodymų rinkimu, yra svarbūs gebėjimai įvertinti, atpažinti, nustatyti, kritikuoti, suprasti, apibendrinti ir pagrįsti.

Audito įrodymų rinkimas yra viena iš svarbiausių audito proceso dalių. Kai kurie auditoriai laikosi nuomonės, kad audito įrodymai turėtų būti prioritetinga auditoriaus pareiga ir atsakomybė pagrindžiant audito išvadą. Jeigu auditoriaus išvadą galima būtų įvardinti kaip produktą, tai audito įrodymai būtų tai, kas suteikia audito procesui turinį arba šį procesą paverčia realiu ir išmatuojamu.

Audito teorijoje ir praktikoje dažnai nagrinėjami audito įrodymų gavimo, rinkimo ir vertinimo proceso elementai. Audito įrodymai siejami su faktais ir argumentais, nagrinėjami kaip dokumentų forma, analizuojami kaip procesas ar sistema. Audito įrodymų sampratos ir interpretavimų įvairovė parodo, kad audito įrodymai yra vienas iš svarbiausių audito proceso elementų. Jų rinkimas, gavimas ir vertinimas yra neišsamiama ir dažnai nagrinėjama problema. Problemos analizuojamos pradedant audito planavimu, rizikos modelio taikymu, reikšmingumo nustatymu, baigiant auditoriaus išvados pateikimu.

Egzistuoja įvairios audito įrodymų formos ir procedūrų tipai, naudojami atitinkamiems įrodymams surinkti. Audito įrodymai ir procedūros yra neatsiejami susiję su audito tikslais. Audito programoms įtaką daro audito planavimo standartai. Audito įrodymai yra renkami remiantis sisteminiu požiūriu, tuo tarpu, audito programos privalo būti plėtojamos remiantis rizikos ir reikšmingumo koncepcijomis. Nagrinėdamas audito įrodymus L. F. Konrath tiria audito įrodymų charakteristikas, audito objektus, audito procedūras. Jo darbuose išskiriamos sąsajos tarp audito įrodymų ir susijusių audito procedūrų, reikšmingumo ir audito įrodymų bei ryšiai tarp audito įrodymų, audito rizikos ir reikšmingumo. L. F. Konrath teigia, kad audito įrodymų rūšys ir audito procedūros turi atitikti pasirinktus audito tikslus. Autorius išskiria trijų tipų audito įrodymų charakteristikas:

1. Faktiniai ir indukciniai (*inferential*) įrodymai;
2. Apskaitos duomenys ir pagrindžiančioji informacija;
3. Įrodymų veiksmingumas (*sufficiency*) ir atitikimas reikalavimams (*competence*).

Prieš nustatydamas renkamų audito įrodymų rūšis ir taikytinas procedūras auditorius, turi aiškiai apibrėžti tinkamus audito objektus. Autorius išskiria dvi pagrindines audito objektų grupes: informacinių sistemų auditą ir sandorių bei likučių auditą. Jo nuomone, informacinių sistemų auditą sudaro dvi dalys: pramonės šakos ar verslo supratimas ir egzistuojančios vidaus kontrolės struktūros supratimas (Konrath, 1993).

Audito įrodymai G. W. Cosserrat mokslo darbuose pateikiami kaip viena iš trijų pagrindinių koncepcijų, taikomų audito veikloje. Rizika, reikšmingumas, įrodymai – tai sisteminės audito proceso dalys. Audito rizika kyla auditoriui išreiškus besąlyginę nuomonę apie finansinių ataskaitų teisingumą, kai jos iš esmės yra klaidingos. Reikšminga informacija – tokia informacija, kuri turi reikšmės, yra svarbi arba esminė. Vertinant arba atskleidžiant apskaitos informaciją, akcentuojamas vartotojų poreikis. Audito įrodymai – yra pirminis auditoriaus nuomonės pagrindas, finansinėse ataskaitose pateiktų hipotezių patvirtinimo priemonė. Įrodymais grįsti duomenys yra priemonės, kurias naudoja auditorius, konstruo-

damas savo įrodymus, nuomonės pagrindimui. G.W. Cosserat savo veikale audito įrodymus nagrinėja remdamasis visuotinai pripažinta tarptautine praktika, paaiškina tarptautiniuose audito standartuose nurodytas audito įrodymų savybes ir pagrindžiančios informacijos tipus (Cosserat, 2009).

R. K. Mautz ir H. A. Saraf teigia, kad audito įrodymų sudarymas priklauso nuo audito aplinkybių ir kad auditoriai naudoja nuovoką (*judgement*) jų surinkimui ir įvertinimui (Mautz, Saraf, 1961). Autoriai W.F. Messier, S.M. Glover, D.F. Prawitt išskiria ir įvardija pagrindines audito koncepcijas- rizikos vertinimą, reikšmingumą ir įrodymus audito procese. Savo darbe autoriai apibrėžia audito riziką ir pateikia audito rizikos modelio privalumus ir trūkumus; apibūdina auditoriaus atliekamo rizikos vertinimo proceso nuoseklumą, dalyvius, procedūras; pateikia reikšmingų iškraipymų rizikos, susijusios su klaidomis ir apgaulėmis, vertinimo proceso eigą. Ypatingas dėmesys yra skiriamas audito įrodymų ir juos pagrindžiančių dokumentų analizei. Nagrinėjamas audito įrodymų ir audito išvados ryšys, vadovybės tvirtinimų esmė, nurodomas audito procedūrų klasifikavimas, aptariamais audito dokumentų tikslai, turinys, formatas, nuosavybės ir dokumentų valdymo klausimai. Audito įrodymų koncepcija grindžiama trimis dimencijomis t.y. audito įrodymų prigimtimi, savybėmis ir vertinimu (Messier, Glover, Prawitt, 2008).

Atlikus mokslo darbuose pateikiamą audito įrodymų tyrinėjimo analizę, galima daryti pagrįstą apibendrinimą, jog egzistuoja dvi aiškios audito įrodymų analizės kryptys. Viena – įrodymų kaip veiksmų, procedūrų ir dokumentų analizė, kita – sisteminio požiūrio į audito įrodymus formavimas, aptariant savybes, klasifikavimą, vertinimo principus.

AUDITO ĮRODYMŲ SAVYBIŲ LIETUVOS MOKSLININKŲ DARBUOSE ANALIZĖ

Audito teorijos istorinės prielaidos labai skirtingos lyginant Lietuvos ir išsivysčiusių užsienio valstybių patirtį. Lietuvoje šiuolaikinio audito nuostatos įsigaliojo prieš dvidešimt metų, perimant pažangių šalių patirtį, o užsienio valstybėse audito teorijos ir praktikos istorija siekia daugiau nei 150 metų. Dėsninga, kad Lietuvos mokslininkų darbuose pateikiami audito teorijos aiškinimai ir užsienio šalių mokslininkų pateikiamos koncepcijos turi tam tikrą skirtumą.

Aktyviausia mokslinė veikla audito metodologijos srityje pasireiškė laikotarpyje nuo 1992 m. iki 1997 m. To meto mokslo darbai skirti audito reikšmės, svarbos, klasifikavimo, etapų, nuoseklumo pagrindimui. Vėlesniuose darbuose t.y. nuo 2000 metų, analizuojami audito tikslų, audito rizikos, reikšmingumo, audito planavimo ir procedūrų, audito atrankos klausimai. Šiame kontekste audito įrodymų problema įgauna vis didesnę teorinę ir praktinę vaidmenį.

Audito įrodymų tema pradėta nagrinėti Lietuvos mokslininkų darbuose nuo 1994 metų. V. Lakis, J. Mackevičius, P. Raštikas, Kabašinskas, I. Toliatienė, I. Matickienė savo darbuose dažniausiai akcentuoja audito informacijos ir duomenų naudojimą. Aktualu tai, jog tuo metu galiojantis 1996 metų Tarptautinis audito standartas buvo plačiai analizuojamas mokslininkų ir aktyviai taikomas tarptautinių bendrovių praktikoje. Audito įrodymų vaidmenį audite reguliavo 8 –asis Tarptautinis audito standartas: „*Audit evidence*“. Kabašinskas J. ir Toliatienė I. *Audit evidence* – vadina audito duomenimis ir pateikia svarbiausias nuostatas apie juos. Autoriai teigia, kad „audito duomenys apskritai turi padėti susidaryti nuomonę apie finansinę informaciją. Pakankamumas ir tinkamumas yra tarpusavyje susiję

ir būdingi duomenims, gautiems tiek iš savarankiškų, tiek iš pasitikėjimo testų“ (Kabašinskas, Toliatienė, 1997). Autoriai atkreipia dėmesį į audito duomenų savybes ir nurodo, jog „audito duomenų pakankamumas susiejamas su tinkamumu ir patikimumu“. Nagrinėdami duomenų svarbos ir vertinimo problemas autoriai pamini duomenų ir informacijos reikšmingumo klausimus. Jie rašo: „duomenys ir informacija apskritai reikšminga, jeigu esamomis aplinkybėmis galima nustatyti, kad turtas šiuo metu yra natūra, tokiu pavidalu, kaip iššifruota (ar praleista), arba duomenys sufalsifikuoti, netikslūs tyrimo metodai ir kt. Visa tai be jokios abejonės, turės poveikį informacijos vartotojų sprendimams“ (Kabašinskas, Toliatienė, 1997). Audito duomenis autoriai skirsto pagal duomenų tipus:

Tiesiogiai prieinami: dokumentai, apskaitos registrai, kiti įrašai, fizinis buvimas (natūriniai).

Auditoriaus gauti duomenys: vadybininkų personalo paaiškinimai, klausimynai, trečiųjų šalių patvirtinimai (t.y. atsargų, debitorių, investicijų, bankų, kreditorių), vėlesni įvykiai.

Autoriai pastebi, kad „veiksmas ar sprendimas būtų įvykdytas remiantis finansinės atskaitomybės duomenimis, reikia žinoti apie informacijos vartotojų kompetenciją. Žinomos šios informacijos vartotojų klasės: atsargus investuotojas, vidutiniškai atsargus investuotojas, informuotas investuotojas, inteligentiškas finansinės atskaitomybės skaitytojas, tie, kurie turi pakankamą supratimą apie verslą bei ekonomiką ir kruopščiai studijuoja informaciją. Tačiau Jungtinėje Karalystėje vadovaujamosi viena nuostata- visi vartotojai gauna tą pačią, tikrą ir bešališką, nuomonę. Bet kokia informacija, kuri daro priešingą poveikį, yra svarbi.“ Audito duomenys, pagal J. Kabašinską ir I. Toliatienę, yra klasifikuojami pagal pobūdį. Išskiriami žodiniai (apklausos ir stebėjimai), rašytiniai (apskaitos dokumentai ir įrašai, atskaitomybė, susirinkimų protokolai, kontrolės įrašai); natūriniai (materialus turtas, pinigai); loginiai samprotavimai (įvertinimo sistema, analitinė apžvalga, atrankos rezultatas, loginiai ryšiai tarp įvykių ir padarinių, pasikeitusių sąlygų poveikio nustatymas, įkvėpimas ir intuicija (Kabašinskas, Toliatienė, 1997). Nors minėtieji autoriai audito įrodymų termino nenaudoja, tačiau aiškiai teigia, kad audito duomenys yra labai svarbi auditoriaus nuomonės formavimo sąlyga.

Tuo pačiu laikotarpiu kita autorė I. Matickienė I. 1997 metų veikale analizuoja audito planavimo ir organizavimo klausimus. Autorė pateikia auditinės veiklos, audito technologijų, audito informacijos terminų paaiškinimus, tačiau audito įrodymų sąvoka dar nenaudojama. Tačiau pabrėžiamas būtinumas „atskirai aptarti informacijos vietą, tikrinimo būdus ir rūšis audite, kadangi informacija – auditorystės produkcija ir tuo pačiu auditoriaus darbo objektas. Būtent auditorius turi puikiai mokėti ją rinkti, apdoroti ir vertinti“. Audito informacijos rūšis autorė išskiria tokias: žodinė, rašytinė (kompiuterinė), vidinė, išorinė, absoliučiai tiksli, santykinai tiksli, orientacinė. I. Matickienė teigia, kad „auditui reikalinga informacija (duomenys) renkama ir gaunama įvairiais būdais. Pagrindinės informacijos gavimo procedūros: perskaičiavimas, apžiūra (stebėjimas), atsakingų asmenų rašytiniai patvirtinimai, žodinė apklausa, anketavimas, dokumentų tikrinimas, matematinių modelių ir kitų analizės būdų taikymas, kompiuterinis skenavimas.“ Tačiau platesnių paaiškinimų dėl išvardintų būdų autorė nepateikia. I. Matickienė remdamasi užsienio autorių įžvalgomis ir savo patirtimi pasiūlo, jos nuomone, universalų audito apibrėžimą „Auditas – tai oficiali nepriklausoma informacijos apie finansinę atskaitomybę ar kitą ekonominę veiklą realumo ir patikimumo analizė ir įvertinimas lyginant su bendraisiais apskaitos principais, standartais ir kitais norminiais dokumentais bei auditoriaus raštiškos nuomonės apie tai pateikimas.“ Ši apibrėžimą ji pasiūlė įtraukti į LR audito įstatymą (Matickiene, 1997).

V. Pečiūra teigia, kad labai svarbią reikšmę įmonės audite turi paraleliniai įrodymai. Remdamiesi būtent paralelinių įrodymų koncepcija, auditoriai gali greičiau patikrinti pelno ir nuostolio ataskaitą sudarančias sąskaitas, skirdami mažesnes darbo sąnaudas. Tačiau apibendrinančios sąvokos paraleliniams įrodymams apibrėžti autorius nepateikia. Remiantis mokslo darbe pateiktų paaiškinimų, galima daryti išvadą, kad autorius paraleliniais įrodymais vadina absoliutinius ir santykinus rodiklius, leidžiančius apytiksliai identifikuoti galimus sąskaitų nukrypimus. V. Pečiūros nuomone didžiausią auditoriaus darbo dalį formuojant savo nuomonę apie finansines ataskaitas sudaro finansinių ataskaitų tvirtinimus liečiančių įrodymų gavimas ir įvertinimas. Tai sudėtingas procesas, nes dažnai negalima vienareikšmiškai atsakyti kokie įrodymai yra geriausi ir tvirtiausi. Auditorius nagrinėja riziką, susijusią su finansinių ataskaitų tvirtinimais, įmanomų gauti įrodymų tipus, kitų įrodymų šaltinių patikimumą ir tada susidaro savo nuomonę, kuri užtikrina įtikinamus įrodymus ir maksimalų audito efektyvumą (Pečiūra, 1998). Autorius audito įrodymų savybėms apibrėžti renka įvairius kokybinius požymius. Analizuodamas audito įrodymų sampratą, jis pažymi, kad audito įrodymai turi būti svarbūs, pakankamai svarūs, pakankami, patikimi, įtikinami, geri ir tvirti. Konkrečių savybių parametru nustatymas šio mokslininko darbe nagrinėjamas, autorius apsiribojo savybių išvardijimu.

J. Mackevičius savo mokslinius tyrinėjimus audito srityje pateikė keliose monografijose ir vadovėliuose. Tarp svarbiausių audito temų, kurios nagrinėja audito aplinką, reikšmę, audito koncepcijas, standartus ir postulatus, ypatingas dėmesys yra skiriamas audito proceso analizei. Tame tarpe išskiriamos temos: audito atranka, testai ir procedūros, reikšmingumas, įrodymai, darbo dokumentai ir kt. Nagrinėdamas audito įrodymų klausimus apibrėžia įrodymų esmę ir reikšmę, įvardija audito įrodymų sudėtines dalis, o įrodymai- klasifikuojami, vertinamas audito įrodymų pakankamumas ir patikimumas bei atskleidžiamas audito įrodymų rinkimo ir įvertinimo procesas. Autorius pateikia audito įrodymų apibrėžimą nurodydamas, kad „audito įrodymai – tai audito metu parengta ar gauta informacija, reikalinga patvirtinti arba paneigti tam tikras išvadas“ (Mackevičius, 2001). Audito įrodymų esmę J. Mackevičius atskleidžia pateikdamas sisteminį požiūrį į įrodymų skirtumus ir bendrybes. Jis pažymi, kad audito įrodymai dažniausiai klasifikuojami pagal 6 požymius. Originaliai autorius apibrėžia audito įrodymų savybes, nurodydamas: „svarbu, kad audito įrodymai būtų konkretūs, turėtų juridinę galią, kad juos būtų galima panaudoti sprendžiant tam tikrus diskusinius audito klausimus. Būtina, kad įrodymai būtų patikimi ir jų pakaktų“ (Mackevičius, 2001).

Atskira tema A. Kustienės mokomojoje knygoje skirta audito įrodymams ir darbo dokumentams. Čia pateikiamas apibrėžimas: „audito įrodymais vadinama visa auditoriaus surinkta informacija, reikalinga patvirtinti arba paneigti tam tikras išvadas ir pagrįsti auditoriaus nuomonę“ (Kustiene, 2008).

1 lentelėje pateikiamos Lietuvos mokslininkų darbuose naudojamos audito įrodymų savybės apibūdinančios sąvokos. Daugeliu atvejų, autoriai pamini kokybinius parametrus, tačiau neskiria dėmesio šių sąvokų turinio aiškinimui ir jų vertinimui. Išnagrinėjus mokslinėje literatūroje pateiktą audito įrodymų savybių spektrą, akivaizdu, jog vyrauja kokybiniai požymiai.

Apibendrinant autorių išvalgas apie audito įrodymų savybes, galima teigti, kad trys audito įrodymų savybės – tai pakankamumas, tinkamumas ir patikimumas – yra svarbiausios ir dažniausiai minimos savybės, nes penkiuose iš septynių analizuotų autorių darbų buvo

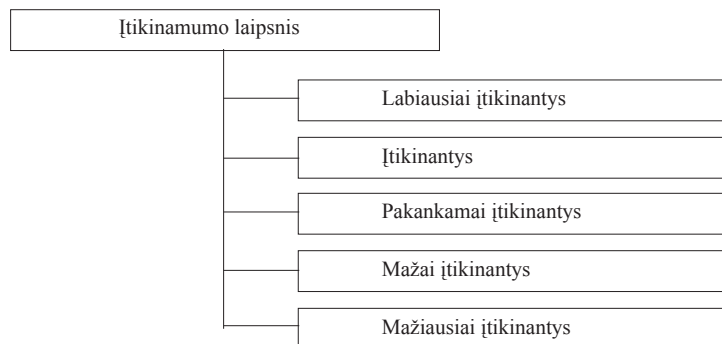
1 LENTELĖ. Audito įrodymų savybės nurodytos Lietuvos mokslininkų darbuose 1994-2011 m.

Eil. nr.	Savybės <i>p/g</i> <i>abėcėlė</i>	V. Lakis	J. Kabašinskas I. Toliatiėnė	I. Matickiėnė	V. Pečiūra	J. Mackevičius	D. Daujotaitė	A. Kustienė	J. Mackevičius D. Raziūniėnė	Dažnumas
		1994	1994	1997	1998	2001	2006	2008	2010	
1.	Absoliučiai tikslūs			X						1
2.	Gerai				X					1
3.	Įtikinami				X				X	2
4.	Juridinę galią turintys					X				1
5.	Konkretūs					X				1
6.	Orientaciniai			X						1
7.	Patikimi		X		X	X	X			4
8.	Pakankami	X	X			X	X	X	X	6
9.	Paraleliniai				X					1
10.	Priešaringi					X				1
11.	Pirminiai					X				1
12.	Pakankamai svarūs				X					1
13.	Santykiniai tikslūs			X						1
14.	Svarbūs				X					1
15.	Tinkami naudojimui	X	X			X		X	X	5
16.	Tvirtai				X					1
	Savybių skaičius pagal autorių	2	3	3	7	7	2	2	3	

ŠALTINIS: sudaryta autorės

paminėti šie terminai. Be abejo, svarbu prisiminti, kad jau nuo 1996 metų Tarptautiniai audito standartai audito įrodymų savybėms apibrėžti panaudojo būtent šiuos tris terminus. Todėl tikėtina, kad neatsitiktinai Lietuvos mokslo darbuose šios sąvokos plačiai prigijo. Kita vertus, atkreiptinas dėmesys, kad keli mokslininkai ypač kūrybiškai plėtoja audito įrodymų temą ir įvardija savybes tokiais išskirtiniais terminais – gerai, svarūs, tvirti, orientaciniai. Praktiniu požiūriu, įrodymų savybės turi padėti finansinės informacijos vartotojui – tiek profesionalui, tiek mažiau informuotam asmeniui- objektyviai įvertinti finansinės informacijos patikimumo užtikrinimo lygmenį. Todėl audito įrodymų savybėms apibrėžti naudojami terminai turi būti aiškūs, tikslūs ir prasmingi.

Akivaizdu, kad audito įrodymų savybes tikslinga apibrėžti ir grupuoti pagal audito įrodymų paskirtį. Audito įrodymai pagal savo pirminę paskirtį turi padėti pagrįsti auditoriaus nuomonę. Tačiau plačiąja prasme, audito įrodymus gali vertinti ir kiti finansinės informacijos vartotojai tokie kaip: audito užsakovai – visuomenė, savininkai, bendrovės vadovybė; arba audito kokybę kontroliuojančios institucijos – audito kontrolieriai. Todėl pirmiausia, audito įrodymų savybes vertėtų nustatyti informacijos rinkimo, gavimo ir vertinimo požiūriu. O išorės finansinės informacijos vartotojų požiūriu, audito įrodymų savybės turėtų atskleisti šių vartotojų vertinimo prioritetus, formuojant pasitikėjimą finansinių ataskaitų ir veiklos užtikrinimo paslaugų patikimumu.

1 PAV. Įtikinamumo laipsniai (Robertson, 1993).

Auditoriaus požiūriu, svarbiausia pareiga yra surinkti audito įrodymus pagrindžiančius nuomonę. Todėl požymių hierarchijoje lemiamą vaidmenį turi vaidinti įrodymai, skirti auditoriaus įsitikinimui, jog nuomonei pagrįsti užtenka tinkamų audito įrodymų, surinktų naudojant efektyvius veiksmus ir neviršijant racionalaus sąnaudos ir naudos santykio. Pagal subjekto, tiesiogiai veikiančio audito proceso metu poreikius, ypatingai svarbu sukurti prioritetiškai naudojamus audito įrodymų požymius. (Žiūrėti 1 pav.) Pagal audito įrodymų įtikinamumo arba patikimumo laipsnį teorijoje išskiriami keli lygmenys. Robertsonas pateikia penkių dimencijų skalę audito įrodymų įtikinamumo laipsniui įvertinti.

Audito įrodymų įtikinamumas (patikimumas) yra vienas iš veiksnių, lemiančių audito įrodymų pagrįstumą. Klasifikuojant audito įrodymų patikimumą, mokslininkai pirmiausia akcentuoja įrodinėjamojo dalyko prigimtį. Toliau pateikiama klasifikavimo sistema yra susijusi su audituojamu dalyku – finansinėmis ataskaitomis. Todėl daugelis autorių pažymi pirminių ir antrinių, pagrindžiančių ar patvirtinančių audito įrodymų grupes. Audito įrodymų savybės yra pagrindas formuojant profesinį požiūrį sprendimų priėmimo procese, siekiant pagrįstų sprendimų. Taigi, svarbiausių savybių išskyrimas ir jų įvertinimas sudaro sąlygas efektyviam auditoriaus darbui planuojant audito procedūrų pobūdį, laiką ir apimtį.

IŠVADOS

1. Bendrąja prasme įrodymus suteikia faktai, aplinkybės ir teiginiai, pagrindžiantys arba suformuojantys nuomonę apie dalyko teisingumą ar pagrįstumą. Informacija tinkama kaip įrodymas gali būti perduota asmeniškai arba remiantis dokumentais.
2. Įrodymus reguliuojančios taisyklės apima visas nuostatas, kurios skirtos faktų pateikimui, pristatymui ir patikrinimui ikiteisiminių procesų metu, ypač įtraukiant nuostatas dėl įrodymų priimtumo, ar jų nepriimtumo. Tuo pačiu, naudojamos tokios sąvokos kaip netiesioginiai įrodymai, įtikinamieji įrodymai, tiesioginiai įrodymai, pirminiai rodymai, antriniai įrodymai, video įrodymai.
3. Audito įrodymai užtikrinimo paslaugų teikimo kontekste pateikiami kaip viena iš trijų pagrindinių koncepcijų. Rizika, reikšmingumas, įrodymai – tai sisteminės audito proceso dalys. Audito rizika kyla auditoriui išreiškus besąlyginę nuomonę apie finansinių ataskaitų teisingumą, kai jos iš esmės yra klaidingos. Vertinant arba atskleidžiant apskaitos informaciją, akcentuojamas vartotojų poreikis.

4. Ypatingas dėmesys turi būti skiriamas audito įrodymų ir juos pagrindžiančių dokumentų analizei. Audito įrodymų koncepcija grindžiama trimis dimencijomis t.y. audito įrodymų prigimtimi, savybėmis ir vertinimu. Atlikus mokslo darbuose pateikiamą audito įrodymų tyrinėjimo analizę, galima daryti pagrįstą apibendrinimą, jog egzistuoja dvi aiškios audito įrodymų analizės kryptys. Viena – įrodymų kaip veiksmų, procedūrų ir dokumentų analizė, kita – sisteminio požiūrio į audito įrodymus formavimas, aptariant savybes, klasifikavimą, vertinimo principus.
5. Apibendrinant autorių išvalgas apie audito įrodymų savybes, galima teigti, kad trys audito įrodymų savybės – tai pakankamumas, tinkamumas ir patikimumas – yra svarbiausios ir dažniausiai mokslinėje literatūroje nagrinėjamos savybės. Praktiniu požiūriu, įrodymų savybės turi padėti finansinės informacijos vartotojui – tiek profesionalui, tiek mažiau informuotam asmeniui – objektyviai įvertinti finansinės informacijos patikimumo užtikrinimo lygmenį. Todėl audito įrodymų savybėms apibrėžti naudojami terminai turi būti aiškūs, tikslūs ir prasmingi.
6. Audito įrodymų savybės mokslinėje literatūroje apibrėžiamos įvairiomis kategorijomis. Svarbu yra įvertinti ir apibrėžti kiekvieno subjekto požiūriu prioritetiškai svarbias įrodymų savybes. Tačiau auditorius prioritetu turėtų rinktis audito įrodymų įtikinamumo laipsnį. Tikslinga naudoti audito įrodymų įtikinamumo laipsnių skalę, o jos lygių nustatymas turi būti pagrįstas auditoriaus profesiniu sprendimu ir atskleistas audito darbo dokumentuose.

LITERATŪRA

1. Arens, A.A., Loebbecke, J. K. (1988) *Auditing, an integrated approach* p.829. ISBN 0-13-051814-X.
2. Carmichael, D.R., Willingham, J.J. (1989) *Auditing Concepts and methods*, New York McGraw-Hill Book Company p. 591
3. Cosserrat, G. W., Rodda, N. (2009) *Modern auditing* John Wiley & Sons, Ltd. ISBN 978-0-470-31973-4. p. 733
4. *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas* (2000) Vilnius, Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas ISBN 5-420-01242-1 psl. 967.
5. Daujotaitė, D. (2006) *Finansinis auditas*, Vilnius:VVAM, 189 p. ISBN 9955-528-12-5
6. Ermanytė, I. (2003) *Antonimų žodynas* Vilnius Lietuvių kalbos institutas, ISBN 9986-668-52-2 p. 144 viso psl. 582.
7. Grobstein, M., Loeb, S.E., Neary, R. D. (1985) *Auditing A risk analysis approach* ISBN 0-256-02791-9
8. Kabašinskas, J., Toliatienė, I. (1997) *Auditas* Vilnius ISBN 9986-430-24-0 p. 380
9. Kabašinskas, J., Toliatienė, I. (1994) *Pažintis su auditu* Vilnius ISBN 9986-634-00-8 p.121
10. Kustienė, A. (2008) *Audito pagrindai*. Mokomoji knyga, LŽŪA leidykla Akademija p. 99 ISBN 978-9955-760-23-8.
11. Konrath, L. F. (1993) *Auditing concepts and Applications: A Risk – Analysis Approach*. West Publishing Company, 2 nd ed. ISBN 0-314-01099-8 p. 815.
12. Konrath, L. F. (2000) *Auditing concepts and Applications: A risk analysis approach*.- second edition – New York:West Publishing Company, 815 p.
13. Louwers, T.J., Ramsay, R.J., Sinason, D.H., Strawser, J.R. (2008) *Auditing and Assurance Services* McGraw-Hill Irwin ISBN – 13:978-0-07-337936-4 p. 864.

14. Liberis, A. (2002) *Sinonimų žodynas* Vilnius Lietuvių kalbos institutas, ISBN 9986-668-32-8 p. 582.
15. Mackevičius, J. (1994). *Audito pradmenys*. Vilnius:Mintis, 257 p.
16. Maticikienė, I. (1997) *Audito planavimas ir organizavimas*, KTU ISBN 9986-13-542-7 p. 139
17. Mackevičius, J. (2001) *Auditas: teorija, praktika, perspektyvos*. Vilnius:TEV, 827 p.
18. Mackevičius, J., Raziūnienė, D. (2011) *Auditas: klausimai, atsakymai, testai*, Vilnius: VUL p.221 ISBN 978-9955-634-37-9.
19. Mautz, R. K., Saraf, H. A. (1961) *The Philosophy of Auditing*. American Accounting Association, Sarasota, FL, p. 74.
20. Messier, W.F., Glover, S.M., Prawitt, D.F. (2008) *Auditing and Assurance Services : A systematic approach* McGraw Hill p.787 ISBN 978-0-07-128408-0 p.786.
21. *Oxford dictionary of law* Oxford University Press Great Britain 1997 ISBN 0-19-2800066-3 p. 515.
22. Pečiūra, V. (1998) *Lietuvos gamybinių įmonių audito plėtra* VGTU p. 168 Socialiniai mokslai, Ekonomika 04S.
23. Puškorius, G.(2004). *Veiklos auditas*.- Vilnius: LTU leidybos centras.
24. Ratliff, R.L., Wallace, G.E., Sumners, W.G. McFarland, W.G., Loebbecke, J.K. (1996) *Internal Auditing: Principles and Techniques*, The Institute of Internal Auditors, Florida p. 1105.
25. Robertson, J. C. (1993) *Instructors Resource Guide with Solutions to accompany Auditing* Homewood:IRWIN, p 1124.
26. Robertson, J. C. (1993) *Auditing* 7 ed. Homewood:IRWIN, p 1124.
27. The Concise Oxford Dictionary (1995) ISBN 0-19-861320-2 p. 467.
28. Taylor, D. H., Glezen, G. W. (1988) *Auditing :Integrated Concepts and Procedures*. Fourth Edition.- New York :John Wiley & Sons, ISBN 0-471-88721-8. p. 905
29. Waltz J. R., Park R. C. (1995) *Evidence Cases and Materials* – eighth edition Westbury, New York The foundation press, Inc. ISBN 1-56662-189-5.

AUDIT EVIDENCE CONCEPT AND CHARACTERISTICS: A SYSTEMATIC APPROACH

Daiva Raziūnienė

Summary

There are several important issues described in the article. Audit evidence is a fundamental concept in auditing by which the auditors achieve the objective of reasonable assurance that none of management's assertions is materially misstated. Audit evidence needs to be sufficient and appropriate to afford a reasonable basis to form auditor's opinion. Factors that affect the sufficiency of audit evidence are materiality and risk, economic factors and size and characteristics of the population. For audit evidence to be appropriate must be relevant and reliable. There are three main audit evidence concept dimensions – audit evidence nature, criteria and evaluation. Foreign and Lithuanian scientific articles and books contain many various characteristics of the audit evidence. The issue is to use these characteristics for effective and efficient auditing. The priority of selected criteria should be categorized by degree of persuasiveness. Finally, important aspect is that audit evidences are gathering by professional judgement and professional person should evaluate audit evidence in order to assure financial statement users for audit quality.

Key words: audit evidence, audit methodology, audit evidence criteria, competent, appropriate.

APSKAITOS PROFESIJOS IR PROFESIONALUMO SAMPRATOS ANALIZĖ: LIETUVOS ATVEJIS

Daiva Raziūnienė,

asistentė

El. paštas: daiva.raziuniene@ef.vu.lt

Jurga Skvarčienė-Nirenberg,

magistrė

El. paštas: jurga.skvarciene-nirenberg@ef.vu.lt

Rasa Subačienė,

docentė

Vilniaus universitetas

Saulėtekio al. 9 – 610, Vilnius

Mob. tel. 8 652 12814

El. paštas: rasa.subaciene@ef.vu.lt

Anotacija. Apskaitos informacijos kokybė, kurią teikia šios profesijos atstovai, lemia priimamus įmonės valdymo sprendimus. Požiūrio formavimasis į apskaitos veiklos profesionalumą yra nulemtas įvairių objektyvių ir subjektyvių sąlygų bei aplinkybių, todėl būtina kritiškai įvertinti specifinius požymius, kurie galėtų apibūdinti veiklos profesionalumo lygį. Požiūris į apskaitos profesionalą, jo išsilavinimą, kvalifikacijos kėlimą, atliekamą darbą ir prestižo didinimą priklauso ne tik nuo individualaus asmens savybių, bet ir susiklosčiusių ekonominių sąlygų. Lietuvoje nemaža dalis buhalterių išsilavinimą yra įgiję prieš 20–30 metų ir jų akademinis pasiruošimas neatitinka konkurencingos rinkos reikalavimų. Kita vertus, paskelbus Lietuvos nepriklausomybę buhalteriais tapo neturintys specialaus išsilavinimo asmenys, išklause kvalifikacijos kursus, rengtus įvairių konsultavimo įmonių. Siekiant visapusiškai integruotis į ES apskaitos erdvę, būtina atlikti Lietuvos apskaitos kaip profesijos požymių identifikavimą ir nustatyti galimas profesionalumo ugdymo sąlygas.

Reikšminiai žodžiai: Apskaitos profesija, buhalteris, kvalifikacija, profesionalumas, profesionalizacija.

IVADAS

Apskaitos sistemos elementus, apskaitos informacijos formavimo procesą nagrinėjo daugelis ekonomikos, buhalterinės apskaitos, finansinės analizės ir audito mokslų atstovų. Tačiau apskaitos profesija dar menkai Lietuvos mokslininkų ištirta. Nagrinėjant Lietuvos apskaitos profesijos požymius, tokius kaip: apskaitos specialistų paruošimas, kvalifikacijos kėlimas, prestižo didinimas, etikos kodeksas, didelį darbą atliko J. Mackevičius, K. Valužis, G. Kalčinskas. Tačiau nei vienas iš šių autorių nagrinėdamas apskaitos profesiją nesiremė tradiciniais sociologiniais modeliais, todėl jų darbuose pasigendama teorinio požiūrio ir metodologinio profesijos požymių nagrinėjimo.

Tyrimo objektas – Lietuvos apskaitos profesijos būklės identifikavimas.

Tyrimo tikslas – įvertinti Lietuvos apskaitos profesijos ir profesionalumo sampratą.

Tyrimo metodai – literatūros analizė, sisteminimas, palyginimas, vertinimas, indukcinis ir dedukcinis metodai.

PROFESIJOS IR SPECIALYBĖS SAMPRATOS ANALIZĖ

Siekiant įvertinti apskaitos profesijos sampratą, pirmiausia tikslinga būtų išnagrinėti profesijos ir specialybės sąvokas, nusakyti jų apibrėžimus, išskirti šias sąvokas apibūdinančius požymius.

Žodis „profesija“, išvertus iš lotynų kalbos, reiškia „viešai kabėti“, t.y. pranešti kitiems apie savo veiklą, užsiėmimą, specialybę (Климов, 1990). Dabartinis lietuvių kalbos žodynas profesiją apibūdina, kaip specialaus pasirengimo reikalaujantį užsiėmimą (2000). Tarptautinių žodžių žodynas „profesiją“ aiškina kiek konkrečiau: „specializuoto ir kvalifikuoto darbo rūšis, atitinkanti darbo pasidalijimą gamybos ir kultūros sferose, kelianti dirbančiajam specialius reikalavimus“ (Vaitkevičiūtė, 2002). Esama nemažai į „profesiją“ panašių sąvokų: užsiėmimas, tarnyba, pareigybė, verslas, amatas, specialybė. Jos įvairiai aiškinamos. Artimiausia pagal reikšmę yra specialybė – žinių, mokėjimų ir įgūdžių visuma, reikalinga kvalifikuotam ir specializuotam darbui atlikti. Išskiriamos pagrindinės, vidurinės ir aukštos kvalifikacijos specialybės. Jas teikia atitinkamos profesinės mokyklos, kolegijos, universitetai. Dar ne taip senai vyravo įsitikinimas, kad profesija, susiaurinta atskiromis operacijomis, yra specialybė. Vadinasi, specialybe laikoma tam tikra darbo apimtis, bet ją sudaro ne tik tai, bet ir žinios, tam tikras teorinis parengimas. Profesija suprantama kaip gamybos šaka, o specialybė – kaip darbo pasidalijimas įmonės viduje. Tačiau Jovaiša 1981 metais paneigė šią teoriją, teigdamas, kad: „specialybė ne tas pats, kas profesija, nors jas skirti sunku, nes jos dažnai sutampa. Specialybę reikėtų vadinti profesija tada, kai žmogus užima darbo vietą pagal specialybę, t.y. kai žmogaus specialybė tampa profesija (Jovaiša, 1981).

Vienas pirmųjų lietuvių autorių, kuris išgrynino profesijos, specialybės ir specializacijos sąvokas buvo Laužackas (2005), savo knygoje „Profesinio rengimo terminų aiškinamasis žodynas“ ne tik jas aprašė, bet ir nurodė šių terminų ryšį: dažniausiai *specialybė* suvokiama siauriau nei *profesija*. Autoriaus nuomone, *profesijos* sąvoka atspindi veiklos pobūdį, o *specialybė* – praktikoje realizuojamą profesinę veiklą. Be šių sąvokų dažnai vartojamas ir neretai painiojamas dar vienas terminas – *specializacija*. Tačiau reikia prisiminti, kad profesija daugiau socialinis ir psichologinis reiškinys. Profesija yra socialinės veiklos rūšis. Ji kvalifikuota, socialiai prasminga funkcija, visuomenės atvertas kelias darbui, kūrybai. Profesija paprastai laikoma nuolatine žmogaus specialybe, veiklos, užsiėmimų rūšis, darbo pasidalijimo rezultatas, veiklos rūšis. Šitaip nustatoma profesijos vieta visuomenės gyvenime (Jovaiša, 1981). Užsienio darbo sociologai ir profesinio orientavimo specialistai pabrėžia dar vieną profesijos požymį – „pragyvenimo šaltinį“. Profesija turinti būti tokia asmens veikimo specifikacija ir kombinacija, kuri yra ilgalaikio aprūpinimo arba darbo gavimo vilčių pagrindas. Vienas iš pirmųjų užsienio autorių, kuris pabandė apibrėžti sąvoką profesija buvo Carr-Saunders (1928) jis yra pasakęs (citata iš paskelbtos jo paskaitos): „kad tai ką mes vadiname profesija, gali būti, kad tai tam tikras kompetentingų asmenų skaičius, kurie užsiima tam tikra veikla, kuriai atlikti reikia specializuoto mokymo. Profesija paremta tuo, kad kvalifikuotos paslaugos atliekamos kitiems už tam tikrą mokesťį ar atlygį.“ Įdomu tai, kad jis su kolegomis praėjus porai metų atliko profesijų identifikavimo tyrimą, kuris paremtas ankstesniu apibrėžimu. Tačiau jau pristatydamas tyrimą, atsargiau kalba apie profesijos charakteristikas, nes mano, kad kas gali būti pritaikyta vienai profesijai, nelabai tinka kitai (Malin, 2000). Welsh ir Woodward (1989) pasiūlė tokį savo profesijos sąvokos apibrėžimą: „...asmuo, kuris savo gyvenimą paskyrė tam tikrų ir unikalių žinių ir įgūdžių taikymui...“ Bet su tokiu plačiu aiškinimu, negalima sutikti, nes taip galima būtų galima apibūdinti daugelį darbinių veiklų, nes yra amatų, kuriems reikia teorinių žinių, bet jie negali būti laikomi profesijomis. Todėl mokymo ir švietimo laipsnis, negali būti laikomas pagrindiniu

veiksniu profesijai nustatyti. 1 lentelėje pateikiami, autorių nuomone, plačiausiai mokslinėje literatūroje naudojami profesijos ir su ja susijusių sąvokų apibūdinimai.

1 LENTELĖ. Profesijos ir su ja susijusių sąvokų apibūdinimas

Sąvoka	Lietuvių autoriaus Laužacko apibūdinimas	Oksfordo anglų kalbos žodyno apibūdinimas
Profesija	atitinkamomis žiniomis, gebėjimais pagrįstos žmonių veiklos kombinacijos, teikiančios jiems materialinio apsirūpinimo ir aktyvaus įsijungimo į visuomeninio gyvenimo struktūras prielaidas. Profesinė veikla, pavyzdžiui, teisė, medicina ar inžinerija, kuriai atlikti reikia ženklaus profesinio pasirengimo, darbo patirties ir specializuotų tam tikros trukmės studijų. Galimybė užsiimti šia veikla gali būti tam tikru būdu reglamentuojama.	yra užsiėmimas, pašaukimas arba karjera, kai asmuo atlikdamas darbą taiko specialias tam tikros srities mokslo žinias. Profesinė veikla yra susijusi su sistemingomis prailgintomis akademinėmis žiniomis ir oficialia kvalifikacija. Profesijos yra paprastai reglamentuojamos profesiniu įstaigų, kurios gali nustatyti kvalifikacinius egzaminus, išduoda licenzijas specialistams ir užtikrina jų etikos kodekso laikymosi darbinėje veikloje.
Specialybė	tam tikra mokslo žinių ir pažinimo faktų visuma, kurią įsisavina žmogus, rengdamasis darbui konkrečioje profesijoje, t. y. įgyja reikiamą kvalifikaciją. Specialybė dažniausiai sutampa su mokymo / studijų programa.	Specialybė – užsiėmimas, studijų kryptis, ar įgūdis, kuriam skiriama daug laiko ir pastangų ir kuriame asmuo yra patyręs.
Specializacija	siauresnė už specialybę žinių ir pažinimo sritis; darbo pasidalijimo ar pasiskirstymo forma, kai asmuo sutelkia savo veiklą į vieną palyginti siaurą veiklos sritį. Ši sąvoka pažymi, jog asmuo mokosi specialybės, įgyja žinių, gilinasi į kurią nors siaurą veiklos sritį.	žmogaus dėmesio sutelkimas į ribotas užduotis ir tapimas tam tikros srities ekspertu. Specializacija reikalauja siauresnės srities žinių arba įgūdžių. Šis terminas suprantamas kaip darbo pasidalijimas.

ŠALTINIS: sudaryta autorių pagal Laužacko (2005) ir Oksfordo anglų kalbos žodyno (2005) pateikiamais sąvokų apibūdinimais

Kaip matome iš 1 lentelės siūlomi apibrėžimai yra panašūs, tiek lietuvių, tiek užsienio šalių autoriai, akcentuoja, kad profesijai ir specialybei būdingos sistemingos, specializuotos žinios. Tik pagal Oksfordo žodyne pateiktą apibūdinimą, galime pastebėti, kad profesijai keliami didesni reikalavimai, išreiškiami kvalifikacinio lygio ar etikos kodekso taikymo darbinėje veikloje aspektais.

PROFESIJOS IDENTIFIKAVIMO POŽYMIAI

Sociologai paprastai tiria profesinį reiškinių, empiriškai stebėdami pagrindinius požymius. Todėl daugybė modelių buvo sukurta, apibrėžiant visuotinai pripažintų profesijų požymius. Tokie modeliai buvo suvokiami arba kaip statinis atributų arba kaip dinamiškas tęstinumo modelis. Statinis atributų modelis gali būti suvokiamas, kaip nustatyta sąrašas, apibūdinantis savybes, kurios paprastai būdingos pripažintoms profesijoms (Lubell, 1980). 2 lentelėje pateikiama įvairių autorių suformuluoti profesijai būdingi bruožai. Pažymėtina, kad vienas iš pirmųjų profesijai būdingų bruožų statinio atributo modelį sukūrė Abraomas Flexner (1915). Šis modelis įvertina profesijai būdingus požymius. Po to dar daugelis sociologų, tokių kaip: Moris ir Cogan (1938); Everett ir Hughes (1945), Bernard Barber (1954) aprašė ir / ar įvertino profesinį fenomeną.

2 LENTELĖ. Profesijai būdingi požymiai

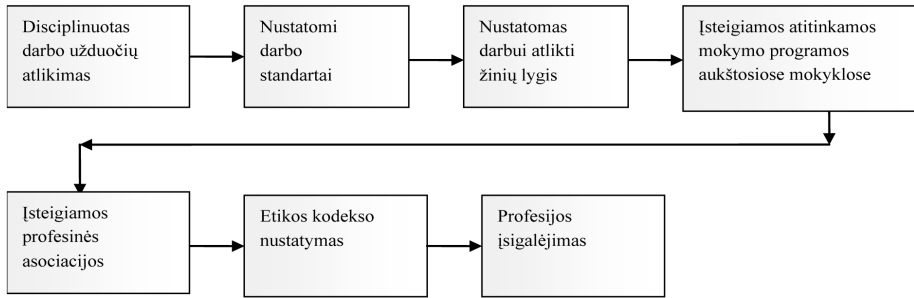
Eil. Nr.	Autorius	Profesijai būdingi bruožai
1	Abraham Flexner (1915)	<ol style="list-style-type: none"> 1. Profesijai būdinga didelė atsakomybė 2. Žinios turi būti gautos iš mokslo ir studijų 3. Studijuojant privalomos ir praktinės žinios 4. Savo žiniomis profesijos atstovai turi šviesti visuomenę 5. Darbe profesijos atstovai yra moraliai motyvuoti
2	Ernest Greenwood (1957)	<ol style="list-style-type: none"> 1. Sisteminės žinios 2. Autoritetas 3. Bendruomenės reguliavimas 4. Etikos kodeksas 5. Profesinė kultūra
3	Richard Hall (1968)	<ol style="list-style-type: none"> 1. Profesinės organizacijos 2. Paslaugos ne pelno siekimui 3. Savireguliacija 4. Įsipareigojimai profesijai 5. Savarankiškumas praktikos prasme <p>Pastaba: kiekviena profesija, privalo vystytis individualiai per profesionalumą ir drausmę.</p>
4	Michael Bayles (1988)	<ol style="list-style-type: none"> 1. Išsilavinimas 2. Darbas susijęs su intelektine paslauga 3. Nauda visuomenei.
5	Nicholas Burbules & Kathleen Densmore (1991)	<ol style="list-style-type: none"> 1. Profesinė autonomija 2. Aiškiai apibrėžta, labai išsivysčiusi, specializuota teorinių žinių bazė su mokymo kontrole 3. Sertifikavimas ir licencijavimas naujiems rinkos dalyviams 4. Savivaldos institucijos 5. Profesinė etika 6. Įsipareigojimas visuomenei.

ŠALTINIS: sudaryta autorių, remiantis Flexner (1915); Greenwood (1957); Hall (1968); Bayles (1988); Burbules & Densmore (1991)

Vienas pirmųjų, kuris aprašė dinaminio tęstinumo (profesionalizacijos) modelį buvo Carr-Snunders (1928). Jis išskyrė tokius etapus, kuriuos „amatas turi praeiti, kad taptų profesija“: pirmiausia susikuria didelio masto specializuota profesija, tada bendrų interesų praktikai bando įtikinti visuomenę jos reikalingumu, vėliau vyksta kvalifikacijos patvirtinimo procesas (kuriami standartai), pagaliau profesinė organizacija bando kontroliuoti paslaugų asortimentą (jos nariai didina ekonominę galią ir taip siekia monopolijos, taip pat per atsakomybę ir atskaitomybę visuomenei siekiama politinės valdžios). Po penkerių metų, jau su kolega Wilson jis sudaro patobulintą dinaminio tęstinumo (profesionalizacijos) modelį, kuris pavaizduotas 1 paveiksle.

1978 metais Myron Samuel Lubell savo daktaro disertacijoje „Organizacinio konflikto reikšmė JAV apskaitos profesijos teisės aktų evoliucijoje“ pripažįsta, kad dvidešimtajame amžiuje buvo suformuluota begalė profesionalizacijos modelių ir visi jie iš esmės yra teisingi ir turi panašumų. Jis juos nuodugnai tyrinėjo ir pateikė autoriaus Theodore Caplow, 1966 metais aprašytą profesionalizacijos modelį, kuris jo nuomone apibendrino visus iki tol sudarytus modelius:

1 žingsnis – Profesinės organizacijos įsteigimas. Šios organizacijos nariams nustatomos kvalifikacinio lygio reikalavimai.

1 PAV. Dinaminio tęstinumo (profesionalizacijos) modelis pagal Carr-Saunders ir Wilson

ŠALTINIS: sudaryta autorių pagal Carr-Saunders ir Wilson (1933)

2 žingsnis – Pavadinimo pakeitimas, siekiant identifikuoti narius ir apsaugoti profesiją nuo kvalifikacinių reikalavimų neatitinkančių narių

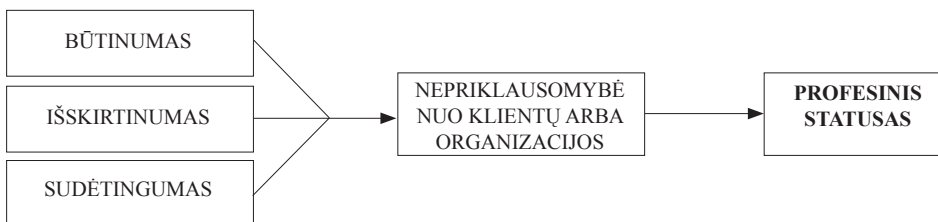
3 žingsnis – Etikos kodekso paskelbimas. Kuriamos taisyklės ir kriterijai. Etikos kodeksas skelbia naujos profesijos orientaciją į viešąsias paslaugas.

4 žingsnis – Prailginta politinė agitacija. Tokios veiklos tikslas yra įgyti visuomeninę ir teisinę paramą (Lubell, 1980).

Forsyth ir Danisiewicz 1985 metais pasiūlė dinaminio tęstinumo (profesionalizacijos) proceso vaizdavimo modelį, kuriuo parodoma, kaip tam tikra darbinė veikla (užsiėmimas) tampa tikra profesija. Šis modelis, kuris pateiktas 2 paveiksle, apima tiek užsiėmimo paslaugų pobūdį, tiek pastangas, kurias reikia įdėti norint sukurti profesijos įvaizdį.

Pasak autorių darbinės veiklos atliekamų paslaugų tipas turi nuteikti, kad yra būtina (turi didelę svarbą klientams); yra išskirtinė (darbinės veiklos vykdytojai yra monopolininkai); yra kompleksiška (atliekamos paslaugos nėra rutiniškos, o joms atlikti taikomos specializuotos žinios). Todėl geriausiai profesionalizacijos procesą apibūdina šios sąvokos: būtinumas; išskirtinumas ir sudėtingumas. Būtent šie trys elementai svarbiausi siekiant profesinio statuso (Forsyth, Danisiewicz, 1985).

Išnagrinėti statinis atributų bei dinaminio tęstinumo (profesionalizacijos) modeliai pateikia skirtingas autorių šių modelių interpretacijas, atsižvelgiant į jas galima būtų išskirti tokius profesijos identifikavimo požymius: sisteminės žinios, profesinės organizacijos, tam tikras kvalifikacinis lygis (atitinkamos mokymosi programos aukštesiose mokyklose), etikos kodeksas.

2 PAV. Profesionalizacijos modelis pagal Forsyth ir Danisiewicz

ŠALTINIS: sudaryta autorių pagal Forsyth ir Danisiewicz (1985)

APSKAITOS PROFESIJA LIETUVOJE

Apskaitos profesijos formavimasis Lietuvoje nagrinėjamas pagal dinaminio tęstinumo Carr-Saunders and Wilson (1933) siūlomą modelį. Šio modelio pasirinkimą lėmė, autorių nuomone, Lietuvos apskaitos profesijos formavimosi proceso atitikimas, modelyje nusakomais etapais: užduočių atlikimas, darbo standartų nustatymas; žinių lygio nustatymas; aukštųjų mokyklų mokymo programų kūrimas; profesinių organizacijų ir etikos kodekso sukūrimas.

Disciplinuotas darbo užduočių atlikimas. Visi profesionalūs apskaitos darbuotojai atlikdami jiems pavestas pareigas palaiko tokį profesinių žinių ir kompetencijos lygį, kuris užtikrina, kad klientui ar darbdaviui būtų teikiamos aukšto lygio profesinės paslaugos, pagrįstos šiuolaikine praktine patirtimi, įstatymais ir metodika. Apskaitos darbuotojas, teikdamas profesines paslaugas, dirba kruopščiai ir laikosi galiojančių specialiųjų ir profesinių standartų, taip pat laikosi atitinkamų teisės aktų, reglamentuojančių apskaitos procesą, ir vengia jo profesiją diskredituojančių veiksmų.

Nustatomi darbo standartai. Apskaitos profesijos darbo proceso standartais Lietuvoje rūpinasi VšĮ „Audito ir apskaitos tarnyba“. Jos pagrindinis tikslas yra tenkinti viešuosius interesus užtikrinant finansinių ataskaitų informacijos vartotojų patikėjimą audituotomis finansinėmis ataskaitomis ir ūkio subjektams sudarant galimybę parengti finansines ataskaitas, kuriose parodomas tikras ir teisingas vaizdas apie įmonę, o finansinių ataskaitų informacijos vartotojai, remiantis jomis, gali priimti teisingus sprendimus.

Nustatomas darbui atlikti žinių lygis. Apskaitos profesijos profesionalumo minimalūs reikalavimai nustatomi pagal atitinkamo išsilavinimo bei darbo šioje trukmės kriterijus. Norint tapti apskaitos profesijos profesionalu reikia turėti aukštąjį arba aukštesnįjį (tokiu atveju reikalingas ne mažesnis nei 10 m. darbo stažas buhalterinės apskaitos srityje) išsilavinimą; turėti ne mažesnį kaip 3 metų buhalterinės apskaitos, finansų, ekonomikos ar kontrolės darbo patirtį per paskutinius 10 metų; būti nepriekaištingos reputacijos; išlaikyti 4 egzaminus buhalterio profesionalo vardui įgyti. Taip pat norint dirbti auditoriumi reikia turėti aukštąjį išsilavinimą, 3 metų darbo patirtį auditoriaus padėjėju, išlaikyti kvalifikacinį egzaminą (Buhalteriai profesionalai/LBAA..., 2011).

Išteigiamos atitinkamos mokymo programos aukštosiose mokyklose. Tarpukario Lietuvoje apskaitos specialistams rengti buvo skiriama labai mažai dėmesio. Iki pirmojo pasaulinio karo Lietuvoje veikė dvi komercinės ir viena prekybos mokykla bei buhalterijos kursai, rengiantys apskaitos darbuotojus prekybos, bei pramonės įmonėms. Karo metu, Vokietijai okupavus Lietuvą (1915-1918 m), kursai buvo uždaryti, o komercinės mokyklos evakuotos į Rusijos gilumą. Tarpukario nepriklausomoje Lietuvoje apskaitos specialistai su aukštuoju išsilavinimu nebuvo rengiami. Pagrindinis krūvis, rengiant šios srities specialistus, tuo metu teko komercinėms gimnazijoms, prekybos mokykloms ir mokyklų tipo kursams. Tik tarybiniais metais apskaitos specialistai pradėti rengti aukštosiose mokyklose, technikuose ir specialiuosiuose kursuose. Atkūrus nepriklausomybę apskaitos specialistus rengia aukštosios mokyklos – universitetai (VU; LŽŪU; KTU) ir kai kurios kolegijos (Vilniaus kolegija, Vilniaus kooperacijos kolegija, Kauno kolegija, Utenos kolegija, Alytaus kolegija, Marijampolės kolegija ir kt.). Buhalterinės apskaitos kursus rengia darbo rinkos mokymo centrai ir įvairios privačios mokymo, konsultavimo paslaugas teikiančios organizacijos bei vyriausybės įsteigtos viešosios įstaigos (Apskaitos ir audito tarnyba, Auditorių rūmai). Buhalterius praktikus perkvalifikoja Lietuvos buhalterių ir auditorių asociacija, UAB „Pačiolis“ UAB

„Mokesčių srautas“. Aukštosios mokyklos rengiančios apskaitos specialistus, reaguoja į besikeičiančius visuomenės interesus ir derina savo veiklą su šalies interesais. Pagrindinė aukštųjų mokyklų funkcija – rengti studentus būsimai veiklai, ugdyti jų kūrybines galias, kritinį mąstymą, problemų sprendimo ir dalykinio bendravimo įgūdžius. Todėl universitetuose suteikiamas gilesnis teorinis išsilavinimas, o kolegijose derinamas teorinių ir praktinių įgūdžių formavimas. (Lietuvos buhalterinės apskaitos švietėjų ir tyrėjų asociacija, 2007).

Isteigiamos profesinės asociacijos. Lietuvos buhalterių ir auditorių asociacija (LBAA) – nepelno siekianti visuomeninė nevyriausybinė profesinė organizacija buvo įkurta 1990 m. rugsėjo 7 d. Vilniuje. LBAA – tai nepriklausoma savarankiška profesinė kūrybinė organizacija, jungianti buhalterius, revizorius, ekspertus, mokslininkus ir kitus žmones, užsiimančius veikla, susijusia su buhalterine apskaita, finansine analize ir kontrole. Svarbiausioji LBAA idėja, kad vienas, nors ir labai stiprus dviasia žmogus, negali būti tiek reikšmingas ir tiek daug tikslų pasiekti, kaip profesinė asociacija. LBAA – profesinės vienybės ir kūrybinių galimybių susivienijimas. Nagrinėjant šios profesinės asociacijos raidą, pastebima, jog 1990-1991 m. – tai optimizmo ir dvasinio pakilimo metai. Tuo metu LBAA veikloje svarbiausia buvo kūrimasis, savosios vietos ieškojimas visuomenėje, tradicijų kūrimas. 1992-1996 m. buvo būdingas nenuoseklumas ir disharmonija, LBAA aktyviai ir kovingai plėtojo veiklą, siekė išsitvirtinti visuomenėje, puoselėjo tradicijas, dalyvavo vykdant buhalterinės apskaitos reformą. Nuo 1995 m. prasidėjo naujų veiksmų ir vilčių metai. 1998 m. LBAA veikloje pastebimas racionalaus darbo ir bendradarbiavimo su valdžios institucijomis laikotarpis, rengiant teisės aktus, susijusius su apskaita, finansinės atskaitomybės sudarymu. Pagrindinis uždavinys, kuriant Asociaciją, buvo teikti įmonių buhalteriams metodinę ir praktinę paramą, įgyvendinant buhalterinės apskaitos norminius aktus. Asociacijos darbų programoje buvo numatyta organizuoti konferencijas, seminarus, kūrybines išvykas, asociacijos narius aprūpinti norminiais dokumentais ir metodine medžiaga, teikti paramą ruošiant specialistus bei keliant jų kvalifikaciją, koordinuoti mokslinius tyrimus, plėsti mokslo ir praktikos ryšius. Vienas svarbiausių asociacijos uždavinių buvo aktyviai dalyvauti, kuriant naująją buhalterinės apskaitos sistemą, atitinkančią Vakarų Europos tradicijoms, teikti metodinę ir praktinę paramą ir atstatyti nepagrįstai nuvertintą buhalterio profesijos prestižą. Naujos buhalterinės apskaitos sistemos būtinumas buvo siejamas su šalies nepriklausomybės atkūrimu, naujų Lietuvos įstatymų priėmimu ir daugybe esminių pokyčių ekonominiame šalies gyvenime. Pirmuoju LBAA prezidentu buvo išrinktas Vilniaus universiteto Prof. habil. dr. Jonas Mackevičius. Didėjant darbo kokybės poreikiui, vis daugiau Lietuvos įmonių pageidauja profesionalių buhalterių paslaugų. Atsižvelgdama į tai, ir siekdama gerinti Lietuvos buhalterių darbą, nuo 2000 m. LIETUVOS BUHALTERIŲ IR AUDITORIŲ ASOCIACIJA vienintelė Lietuvoje rengia buhalterius – profesionalus (Buhalteriai profesionalai/LBAA..., 2011)

Etikos kodekso nustatymas. Apskaitos profesijos atstovų etikos klausimai buvo pradėti svarstyti 19 a. pabaigoje, kai pradėjo kurtis pirmosios profesinės organizacijos Didžiojoje Britanijoje, JAV, Kanadoje ir kitose šalyse. Pirmosios apskaitos specialistų profesinės etikos taisyklės 1905 metais buvo parengtos Amerikos buhalterių asociacijos (Mackevičius, 2007). 1907 metais etikos taisyklės įtraukiamos į asociacijos įstatus. 1905 – 1916 metais etikos taisyklės buvo keičiamos ir tobulinamos. Tačiau iki pat 1916 metų asociacija buvo gana silpna ir negalėjo priversti narių laikytis etikos kodekso. Todėl 1916 metais asociacija reorganizuojama ir 1917 metais patvirtinamas pirmasis etikos kodeksas, su aštuonio-

mis taisyklėmis, iš kurių dvi buvo perrašytos iš 1907 metų įstatų. Tačiau svarbiausi etikos kodekso pakeitimai įvyko 1973 metais. 1983 m. Amerikos buhalterių asociacija (AICPA) įsteigė specialų komitetą profesinės etikos standartams studijuoti ir nustatyti jų tinkamumą ir veiksmingumą visuomeninėje aplinkoje. 1986 m. siūlomuose standartuose buvo išreikšti etikos ir profesinio elgesio reikalavimai (Bishop, Tondkar, 1987). Etikos kodeksas, kuriuo dabar vadovaujasi apskaitos specialistai buvo patvirtintas Tarptautinės buhalterių federacijos 2005 metais ir vadinasi Buhalterių profesionalų etikos kodeksas Šiame kodekse skelbiami keturi pagrindiniai reikalavimai, skirti buhalteriams profesionalams, tai: patikimumas, profesionalumas, paslaugų kokybė, pasitikėjimas. Taip pat pateikti šeši pagrindiniai principai, kurių privalo laikytis visi apskaitininkai (sąskaitininkai, buhalteriai, auditoriai), nesvarbu, kokios jų funkcijos ir kur jie dirba: garbingumas, nešališkumas (objektyvumas), profesinė kompetencija ir reikiamas dėmesys aplinkai, konfidencialumas, profesionalus elgesys, specialių standartų laikymasis. Šie reikalavimai taikomi ir Lietuvoje apskaitos profesijai (Lietuvos buhalterinės apskaitos švietėjų ir tyrėjų asociacija, 2007).

Atkreiptinas dėmesys, kad visi aukščiau išvardinti etapai pagrindžia apskaitos profesijos požymių buvimą. Suprantama, kad profesinės etikos normos ir etikos kodekse iškeliamos vertybės gali prisidėti prie darbo kokybės ir veiklos efektyvumo bei veiksmingumo didinimo, tačiau turi būti išpildoma svarbi sąlyga – vertybės turi būti ne tik deklaruojamos, bet ir jomis vadovaujamosi tose situacijose, kai aiškiai ir detalai apibrėžtų sąlygų nėra, o priimami sprendimai turi būti skaidrūs ir teisingi, veikiant neapibrėžtumo sąlygomis.

IŠVADOS

Išnagrinėjus apskaitos profesijos formavimosi aspektus, galima teigti, jog profesija reikalauja specializuotų žinių aukštojo mokslo srityje, tačiau darbinei praktinei veiklai vykdyti, jos ne visada reikalingos visa studijuotų dalykų apimtimi; profesijai būdingas savarankiškumas, individuali atsakomybė; profesija vadovaujasi tam tikru etikos kodeksu ir yra reglamentuojama, nustatant jai kvalifikacinius reikalavimus.

Profesijų požymių identifikavimo modelių analizė atskleidė, kad tarp sociologų nėra vieningos nuomonės, kokius požymius priskirti profesijos identifikavimui. Autoriai profesijos požymius identifikuoja remdamiesi statinio atributų ar dinaminio tęstinumo modeliais. Remiantis atlikta analize, išskiriami tokie profesijos identifikavimo požymiai: sisteminės žinios, profesinės organizacijos, tam tikras kvalifikacinis lygis (atitinkamos mokymosi programos aukštosiose mokyklose), etikos kodeksas.

Vertinant apskaitos profesijos formavimąsi Lietuvoje, yra nustatyti disciplinuotų darbo užduočių atlikimo; nustatomų darbo standartų; nustatomo darbui atlikti žinių lygio; atitinkamos mokymo programos aukštosiose mokyklose įsteigimo; profesinės asociacijos įsteigimo bei etikos kodekso nustatymo etapai.

LITERATŪRA

1. Bartaška R, Zaikauskas E. (1998) Anglų – Lietuvių apskaitos terminų žodynelis. Vilnius: Vilniaus Universiteto leidykla, 89 p.
2. Bayles M. (1988) *The Professions // Ethical Issues in Professional Life*. New York: Oxford University Press. Prieiga per internetą: <<http://www.structuremag.org>> [Žiūrėta: 2011-10-25]

3. Bishop A., Tondkar R. (1987) Development of a Professional Code of Ethics // Journal of Accountancy.
4. Buhalteriai profesionalai/LBAA. Prieiga per internetą: <http://www.lbaa.lt/index.php?p=29> [Žiūrėta: 2011-11-20]
5. Buhalterių profesionalų etikos kodeksas, Mokslotyros institutas, 2005-616 psl. ISBN: 9986795346
6. Soanes C., Stevenson A. (2005) The Oxford Dictionary of English (revised edition). Vilniaus universiteto prenumeruojamos duomenų bazės / Oxford Reference Online. [Žiūrėta: 2011-11-05]
7. Dabartinės lietuvių kalbos žodynas (2000) Lietuvių kalbos institutas, redaktorių kolegija: Stasys Keinys (vyr. red.) – 4 asis. leid. – Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 967 p.
8. Garbanovas G. (1997) Kaip mus vadinti? // Apskaitos apžvalga, 1997 Nr. 3.
9. Greenwood E. (1957) Attributes of a Profession // Social Work, 1957, Vol. 2, July. Prieiga per internetą: <<http://richardcheeks.com/professor/profattributes-x.htm>> [Žiūrėta: 2011-09-20]
10. Hall R. J. (1968) Professionalization and Bureaucratization // American Sociological , Vol. 33, No 1, February 1968, Prieiga per internetą: <<http://onlinelibrary.wiley.com>> [Žiūrėta: 2011-09-20]
11. Климов Е. А. (1996) Психология профессионального самоопределения. Ростов-на-Дону: Изд – во „Феникс“.
12. Jovaiša L. (1993) Pedagogikos terminai. Kaunas: Šviesa, 264 p.
13. Jovaiša L. (1981) Asmenybė ir profesija. Kaunas, Šviesa, 247 p.
14. Lietuvos buhalterinės apskaitos švietėjų ir tyrėjų asociacija // Buhalterinės apskaitos specialistų rengimas Lietuvoje (2007) Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla 252 p.
15. Laužackas R. (2005) Profesinio rengimo terminų aiškinamasis žodynas. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla 63 p.
16. Mackevičius J. (1991) Buhalterinės apskaitos raida Lietuvoje. Vilnius: Spauda, 444 p.
17. Mackevičius J. (2010) Kas jis – buhalteris?! // Apskaitos, audito ir mokesčių aktualijos, 2010, Nr. Nr. 26 (602).
18. Mackevičius J. (2007) Kodeksą reikia tobulinti // Apskaitos, audito ir mokesčių aktualijos, 2007 Nr. 16.
19. Malin N. (2000) Professionalism, boundaries and the workplace, Routledge, 2000, [interaktyvus] žiūrėta 2011-10-30 prieiga per internetą.
20. Miniotaitė J. (2010) Finansų ministerija sieks nustatyti kvalifikacinius reikalavimus buhalteriams // Apskaitos ir mokesčių apžvalga, 2010 Nr. 2.
21. Schmidt J. A. (2008) What Is a Profession? // Structure magazine, 2008 November. Prieiga per internetą: <<http://www.structuremag.org/Archives/2008-11/C-Infocus-Schmidt-Nov-08.pdf>> [Žiūrėta: 2011-09-20]
22. Tarptautiniai mokymosi standartai buhalteriams profesionalams / Lietuvos auditorių rūmai, neoficialus vertimas (2007). Prieiga per internetą: <<http://www.ifac.org/Education/Resources.php#Publications>> [Žiūrėta: 2011-10-20]
23. Tarptautinių žodžių žodynas (1985) Vilnius: Mokslo, 527p.
24. Vaitkevičiūtė V. (2002) Tarptautinių žodžių žodynas. Vilnius: Žodynas, 1119 p.

CONCEPTION AND ATRIBUTES OF THE ACCOUNTING PROFESSION: LITHUANIAN CASE

Daiva Raziūnienė, Jurga Skvarčienė-Nirenberg, Rasa Subačienė

Summary

The accounting system elements such as: the accounting law, financial statements, chart of accounts, business accounting standards was addressed by many economic, accounting, financial analysis and audit representatives. However, one of the most important elements of the accounting system – the accounting profession is not yet sufficiently studied by scientists in Lithuania. It is important to formulate new approaches to accounting professional, his work, prestige building and training in order to develop Lithuanian accounting system. There is no need to prove that the skills of the profession depends on the quality of accounting information, the skills needed not only to the specific accounting tasks to carry out, but often the important management decision making, business activity monitoring and forecasting. Many of our country's accountants gained university degree 20-30 years ago and their academic preparation no longer meets requirements of higher competitive market. On the other hand, after declaration of the independence of Lithuania, some people become ,accountants' without higher education, just after formal training qualifications, held by various limited liability companies. In order to fully integrate Lithuanian accounting system to the European accounting system it is not enough to have good accounting law, financial reporting forms, chart of accounts, business accounting standards. It is needed one more very important element of the accounting system – the accounting profession.

Literature analysis showed that the profession is complex combination of social phenomenon, and different cultures can be seen specifically: work activity in a country with a professional status in other countries can be regarded as a craft. Therefore, the scientists suggested to measure professions by the identification of traditional sociological models. Identification of the profession not only confirms the status, but also shows the status purify weak points, show where the lack of cultivation, and what should be changed. There is one more aspect of whom it needed to. For the last ten years Lithuanian Association of Accountants and auditors preparing professional accountants. Professional – a person who has a profession, as it engaged in, a good specialist. That is why the first step in investigating the differences between specialist and a professional is the identification of accounting profession in Lithuania.

The authors are not agreeing unanimously how professionalization happens. One proposes to investigate the characteristics of the profession, while others do encourage assessment of the historical perspectives of certain moves to the craft of professional status.

The main features of are various professional knowledge, customer acceptance, the responsibility for the quality of work, workplace learning, lifelong learning, responsibility, flexibility, regularity, well-developed intuition, criticism, scholarship, exuberance, confidence, goal achievement.

APSKAITOS TEORIJOS VYSTYMO SI YPATUMAI

Kristina Rudžionienė

Docentė, daktarė

Vilniaus universiteto Kauno humanitarinio fakulteto Finansų ir apskaitos katedra

Muitinės 8, LT-44280 Kaunas, tel. (370 7) 42 29 26

El.paštas: rudzioniene@khfvu.lt

Anotacija. Straipsnyje išanalizuota apskaitos teorijos samprata, didžiausias dėmesys skirtas jos raidos ypatumams. Išryškėjo skirtingos apskaitos praktikos ir teorijos vystymosi tendencijos: apskaitos praktika istoriją skaičiuoja nuo pirmųjų žmonijos civilizacijų, o teorija, palyginus su praktika, yra labai jauna disciplina, nes formuotis pradėjo tik pastaraisiais amžiais, o sparčiausiai vystėsi XX amžiuje. Be to, pagrindinės apskaitos teorijos – pozityvioji apskaitos teorija ir normatyvinės apskaitos teorijos – dažnai kritikuojamos, kad neatitinka pilnaverčių teorijų požymių.

Reikšminiai žodžiai: apskaita, apskaitos teorijos, raida, mokslas.

ĮVADAS

Pasak R. J. Chambers (1963), Godfrey ir kt. (2006), apskaita nuo kitų mokslų skiriasi vienu svarbiu aspektu – tai mokslas, kilęs iš praktinės veiklos. Šiuo metu apskaitos praktika neatskiriama nuo apskaitos teorijos vystymosi, tačiau taip jau istoriškai susiformavo, jog ilgą laiką apskaitos praktika egzistavo be apskaitos teorijos. Kita vertus, dabar apskaitos teorija daro didelę įtaką apskaitos praktikai ir ekonomikai, o pagal egzistuojančią praktiką formuluojami nauji teorijos teiginiai. Taigi apskaitos praktika ir teorijos susijusios. Apskaitos teorijų yra daug, tačiau vienos universalios teorijos nėra. Apskaita yra laikoma multiparadigminiu mokslu (Riahi–Belkaoui, 2004). Anot Kuno, nė viena apskaitos teorija nebuvo geresnė ar sėkmingesnė už kitas (Deegan, 2003). Apskaitos teorijas analizuoja ir kritikuoja daug autorių (Watts, Zimmerman, 1986, 1990; Glautier, Underdown, 1994; Mackevičius, 1994; Hendriksen, Van Breda, 2000; Schroeder ir kt., 2001; Deegan, 2003; Godfrey ir kt., 2004; Wolk ir kt., 2004; Riahi-Belkaoui, 2004; ir kt.).

Lietuvoje apskaitos teorija suprantama kaip pagrindiniai jos principai: bendrieji apskaitos principai, dvejybinis įrašas, ilgalaikio turto nusidėvėjimo ir atsargų įkainojimo metodai, finansinės ataskaitos ir kiti dalykai, kurie visose šalyse yra vienodi. Tačiau egzistuoja ir finansinės apskaitos teorijos, kurios gali numatyti, paaiškinti egzistuojančią apskaitos praktiką, nusakyti, kaip reiktų vertinti turtą, kaip atskleisti apskaitos informaciją ir t.t. (Rudžionienė, 2006). Kadangi apskaitos teorijos Lietuvoje retai suvokiamos teisingai, o užsienio literatūroje dažnai kritikuojamos, kad neatitinka pilnavertės mokslinės teorijos požymių, todėl aktualu išsamiai išanalizuoti apskaitos teorijos sampratą, jos tikslus, atsiradimo prielaidas bei palyginti su mokslinės teorijos kokybinėmis charakteristikomis.

Tyrimo objektas – finansinės apskaitos teorija.

Tyrimo tikslas – identifikuoti apskaitos teorijos sampratą, išanalizuoti jos raidą bei teorijos pilnavertiškumą.

Tyrimo metodai – sisteminė mokslinės literatūros šaltinių analizė, sintezė, apibendrinimas, lyginimas ir modeliavimas.

APSKAITOS TEORIJOS SAMPRATOS ANALIZĖ

Terminas „teorija“ turi ne vieną, o kelias reikšmes (Godfrey ir kt., 2004). Apskaitos teorijų vadovėliuose pateikiama daug apskaitos teorijos apibrėžimų. Žodis „teorija“ (gr. *theoria* – tyrimas) kilęs iš graikų kalbos ir pačia bendriausia prasme reiškia tyrimą. „Tarptautinių žodžių žodyne“ (1985), „Oksfordo verslo žodyne“ (Oxford Dictionary for the Business World) (1993), „Dabartiniame lietuvių kalbos žodyne“ (2011) žodžio „teorija“ nurodytos tokios reikšmės: (1) logiškas tikrovės, praktikos patyrimo aiškinimas, apibendrinimas; (2) kurios nors srities tiriamąjį dalyką aiškinančių mokslinių teiginių sistema.

Anot Glautier, Underdown (1994), Schroeder ir kt. (2001), Wolk ir kt. (2004), teorijos tikslas – paaiškinti ryšius ir/ar prognozuoti fenomeną. Vadinasi, konkrečios disciplinos teorijos vienas pagrindinių tikslų – turėti gerai suformuluotą žinių, kurios būtų sistemškai sukauptos, susistemintos ir patikrintos, sistemą, kuria būtų galima vadovautis apibrėžiant ir ateities veiksmus.

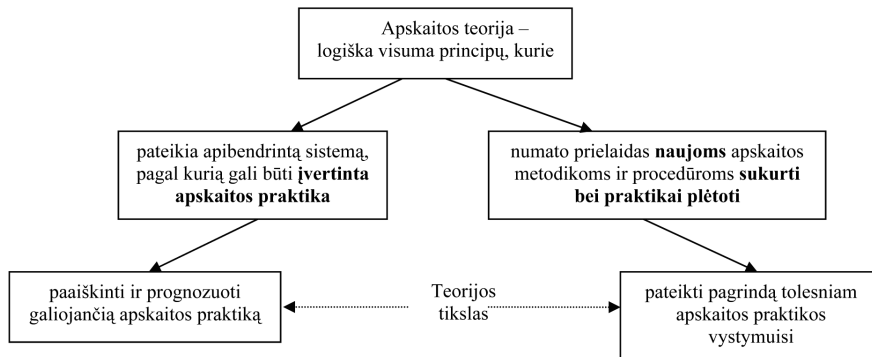
Teorijos skirstomos į normatyvines ir pozityviasias: normatyvinės teorijos aiškina, kas turi būti padaryta konkrečiomis aplinkybėmis, o pozityviosios teorijos – kas yra realiame pasaulyje (Palij, Sokolov, 1981; Glautier, Underdown, 1994; Schroeder ir kt., 2001; Deegan, 2003; Godfrey ir kt., 2004; Wolk ir kt., 2004). Normatyvinių ir pozityviųjų teorijų tikslai skiriasi, nors jų skirtumai ne visada būna akivaizdūs (Mathews, Perera, 1999). Godfrey ir kt. (2004) nuomone, idealiu atveju neturėtų būti tokio skirtumo, nes gerai suformuluota ir išvystyta teorija apima ir tai, kas turi būti, ir tai, kas yra, o Palij ir Sokolov (1981) manymu, turėtų dominuoti normatyvinis tikslas.

Kadangi šios teorijos skiriasi, todėl ir apskaitos teorija gali būti apibrėžiama taip pat dvejopai – dauguma autorių cituoja vieną iš seniausių ir geriausių Hendriksen (1970) apskaitos teorijos apibrėžimą: „apskaitos teorija – logiška principų visuma, kuri

- pateikia apibendrintą sistemą, pagal kurią gali būti įvertinta apskaitos praktika; ir
- numato prielaidas naujoms apskaitos metodikoms ir procedūroms sukurti bei praktikai plėtoti.“

Apskaitos teorijos apibrėžimo pobūdis sąlygoja ir nevienodus apskaitos teorijos tikslus. Vieni mokslininkai sako, kad apskaitos teorijos **tikslas** – ieškoti loginių apskaitos principų, padedančių įvertinti apskaitos praktiką, numatančių jos evoliucinį vystymąsi (Hendriksen, 1970; Mackevičius, 1994). Kiti teigia, kad apskaitos teorijos tikslas – paaiškinti galiojančią apskaitos sistemą, jos praktiką ir mokslą, norint geriau ją suprasti ir vertinti, prognozuoti nestebėtą praktiką (Watts, Zimmerman, 1986; Mackevičius, 1994; Schroeder ir kt., 2001; Deegan, 2003; Riahi-Belkaoui, 2004; Wolk ir kt., 2008). O treči sujungia šiuos du tikslus, teigdami, kad apskaitos teorijos tikslas – paaiškinti esamą apskaitos praktiką ir pateikti pagrindą tolesniam jos vystymuisi (Godfrey ir kt., 2006). Apibendrintas apskaitos teorijos apibrėžimas ir jo ryšys su keliamais teorijai tikslais pateiktas autorės sudarytame 1 paveiksle.

Skirtingos apskaitos teorijos turi skirtingus tikslus (Deegan, 2003). Daug autorių (Watts, Zimmerman, 1979; Schroeder ir kt., 2001; Deegan, 2003; Riahi-Belkaoui, 2004; Coetsee, 2010; ir kt.) pripažįsta, jog nėra visuotinai pripažintos bendros apskaitos teorijos, nors buvo įdėta daug pastangų ją suformuluoti. Nėra universalios teorijos, kuria būtų galima įvertinti jau nusistovėjusias, naujai atsiradusias ar dar tik siūlomas praktines procedūras, t. y. objektyviai įvertinti praeitį, dabartį bei numatyti ateities rezultatus. Apskaitoje yra kelios tam tikra prasme konkuruojančios teorijos, nes apskaitos teorija yra dar tik vystymosi stadijoje: reikia tyrimų, priimtos apskaitos teorijos turėtų būti patikrintos, kad būtų sukurta bendra

1 PAV. Apskaitos teorijos apibrėžimo ir tikslų ryšys

ŠALTINIS: sudaryta autorės pagal Hendriksen (1970) apskaitos teorijos apibrėžimus ir kitų nurodytus apskaitos teorijos tikslus

apskaitos teorija (Schroeder ir kt., 2001). Todėl termino „apskaitos teorija“ samprata lieka labai neaiški, nes ją galėtume suprasti kaip 1) idealią apibendrinančią apskaitos teoriją, kuri siektų normatyvinių ir pozityvių tikslų, bet tokia teorija dar nesukurta; arba 2) tai, kas yra apskaitos pagrindai: dvejetainis įrašas, dokumentavimas, ilgalaikio turto nusidėvėjimo ir atsargų įkainojimo metodai, jų apskaitos būdai, sąskaitų koregavimas ir uždarymas, finansinių ataskaitų sudarymas ir kt. Dėl apskaitos teorijos neapibrėžtumo autorė siūlo nevartoti termino „apskaitos teorija“, kai kalbama bendrąja prasme. Yra ne viena apskaitos teorija, todėl šį terminą reikėtų vartoti daugiskaita, t. y. „apskaitos teorijos“.

Pasak C.Deegan (2003), kadangi negalime apskaitos teorijos nagrinėti be žmonių elgesio (jų poreikių gauti finansinę informaciją, priežasčių, kodėl žmonės elgiasi vienaip ar kitaip ir kt.) apskaitos teorijos gali:

- *nurodyti*, kaip finansinėse ataskaitose turi būti įvertintas turtas; *nurodyti*, kokia apskaitos informacija turi būti pateikta konkrečioms suinteresuotųjų grupėms, kad patenkintų jų informacijos poreikius (normatyvinės apskaitos teorijos: istorinių kainų, esamosios įsigijimo kainos, esamosios realizavimo vertės, dabartinės vertės, bendrųjų kainų pokyčio apskaita);
- *prognozuoti*, kodėl vadovai pasirenka konkretų apskaitos metodą siekdami padidinti įmonės pelną (Pozityvioji apskaitos teorija);
- *prognozuoti*, kokios atitinkamos suinteresuotųjų grupės turės įtakos apskaitos informacijai, kuri jiems pateikiama; *prognozuoti*, kad įmonė siekia būti suprasta visuomenės, kurioje ji veikia, ir stengiasi atsiskaityti jai pateikdama atitinkamą informaciją (Suinteresuotųjų ir Legitimumo teorijos).

Apskaitos teorijos taip pat siekia *paaiškinti*, kodėl ir kaip reglamentuojama apskaitos praktika, žiūrint į šį procesą iš politikos mokslo pozicijų (apskaitos reglamentavimo teorijos: Visuomeninio intereso, Patraukimo, Ekonominių interesų grupių teorija).

Taigi idealu, jeigu būtų sukurta tokia apskaitos teorija, kuri galėtų ir paaiškinti egzistuojančią praktiką, ir prognozuoti esant tam tikroms aplinkybėms būsimą situaciją, ir nurodyti, kas turi būti, tačiau iki šiol sukurta teorijos sprendžia tik vieną iš išvardintų problemų.

APSKAITOS TEORIJŲ RAIDA

Anot Riahi-Belkaoui (2004), apskaita egzistavo jau pirmosiose žmonijos civilizacijose (apie 3000 metų pr.m.e. – Egipto, Mesopotamijos, asirų, šumerų), nes žmonės visada norėjo užregistruoti ūkinius įvykius, susiskaičiuoti turtą, mokesčių pajamas. Dažniausiai buvo tvarkoma valstybės vadovų ir kitų turtingųjų ūkio apskaita. Apskaita ilgai buvo tik registravimo priemonė, t.y. žmonių surašyta veikla savo informacijos poreikiams tenkinti – jokių apskaitos teorijų užuomazgų nebuvo.

1494 m. italų vienuolis Luka Pačiolis parašė knygą „Summa de Arithmetica Geometria Proportioni et Proportionalita“ (Aritmetikos, geometrijos, mokymo apie proporcijas ir santykius suma), kurioje pirmą kartą buvo aprašytas dvejetainis įrašas. Reikia pažymėti, jog jis jo neišrado, o tik aprašė, kaip jis taikomas (Riahi-Belkaoui, 2004) italų pirklių apskaitoje. Jau apie 1250-1400 m. italų pirklių veiklos registruose atsirado sąskaitų, dvejetainės operacijos registravimo elementų (Riahi-Belkaoui, 2004). Dvejetainis įrašas jau buvo plačiai taikomas praktikoje, žinoma, dar labai elementariai – ne taip, kaip šiais laikais – bet pagrindinė dvejetainio įrašo esmė XV amžiaus Italijoje jau buvo. Pelno (nuostolių) ataskaita, balansas atsirado apie 1600 m.. Iki pat XIX a. apskaita buvo labai paprasta, todėl jai apibūdinti labiau reikėtų vartoti terminą ne „apskaita“, o „sąskaityba“ (angl. book-keeping). Dvejetainio įrašo užuomazgų jau buvo ir inkų imperijoje 1577 m. (Riahi-Belkaoui, 2004). Pasak Godfrey ir kt. (2006), per maždaug 300 metų po Pačiolio traktato, apskaitos vystymasis susivedė į praktikos tobulinimą, todėl ši laikotarpį būtų galima pavadinti ikiteoriniu periodu. Goldberg (1949) teigia, kad „nuo Pačiolio laikų iki pat XIX a. pradžios nebuvo sugalvota apskaitos teorijų. Kai kur buvo pasirodę teorijos siūlymų, tačiau tų idėjų nepakako, kad būtų sudaryta apskaitos sistema“.

XIX a. sąskaityba tampa apskaita (angl. accounting). Apskaitos tobulėjimą paskatinęs veiksnys – verslo korporacijų susikūrimas Anglijoje (Glautier, Underdown, 1994; Schroeder ir kt., 2001). Daug verslininkų, tiesiogiai nedirbusių korporacijose, norėjo iš finansinių ataskaitų žinoti savo investicijų būklę – nuosavybė ir kontrolė pateko į skirtingas rankas, išaugo valdymo ir finansinės apskaitos informacijos paklausa (Godfrey ir kt., 2006). Palaipsniui korporacijose atsiskyrė kapitalas ir pelnas, atsirado poreikis skaičiuoti nusidėvėjimą, taikyti kitas sudėtingesnes procedūras. Teisinis korporacijų veiklos, apmokestinimo reglamentavimas jau nuo 1845 m. sąlygojo apskaitos standartų kūrimą Anglijoje. Buvo reikalaujama iš pelno išmokėti dividendus, tvarkyti apskaitą ir atlikti nuo įmonės vadovų nepriklausomą auditą. Antrojoje XIX a. pusėje pramonės perversmas prasidėjo ir JAV, kur taip pat išaugo poreikis reguliuoti apskaitą, rengti profesionalius buhalterius ir auditorius.

1917 m. buvo įkurta Niujorko vertybinių popierių birža, kurioje daugiau kaip 1900 listinguojamų įmonių turėjo viešai pateikti savo metines finansines ataskaitas. Tačiau toks prekybos reguliavimas dar buvo menkas. Iki XX a. 4 dešimtmečio JAV apskaita buvo nereglamentuota, todėl ji įvairiose įmonėse, įvairiais laikotarpiais ir įvairiose pramonės šakose skyrėsi, o finansinės ataskaitos buvo sudaromos vadovaujantis skirtingomis taisyklėmis (Wolk ir kt., 2004). Susiklosčiusi ekonominė situacija (1929 m. Didžioji depresija), atsiradusios pagrindinės ekonomikos teorijos, analizuojančios, kaip suvaldyti ir ateityje išvengti tokių krizių (Keinso, Friedmano ir kt.), lėmė tai, jog valstybė pradėjo labiau kištis į apskaitos reguliavimą. Tačiau tik 1934 m. buvo įkurta Vertybinių popierių ir prekybos Komisija (angl. Securities and Exchange Commission – SEC). Taip pat įkurta Amerikos apskaitos asociacija (angl. American Accounting Association – AAA) ir Amerikos sertifikuotų viešųjų

buhalterių institutas (angl. American Institute of Certified Public Accountants – AICPA) tam, kad reglamentuotų egzistuojančią praktiką. Tuo metu, pasak Mackevičiaus (1994), Schroeder ir kt. (2001), Wolk ir kt. (2004), pagrindinėse „apskaitos madas diktuojančiose“ šalyse (JAV ir Didžiojoje Britanijoje) buvo išleisti pirmieji apskaitą reglamentuojantys teisės aktai: 1920 m. Didžiojoje Britanijoje – Kompanijų įstatymas, JAV 1933 m. – vertybinių popierių įstatymas, 1934 m. – vertybinių popierių prekybos įstatymas. Po Antrojo Pasaulinio karo pramonei reikėjo stambaus kapitalo, kad galėtų plėstis, todėl žymiai padaugėjo investuotojų. Įmonių finansinės ataskaitos tapo svarbiu informacijos sprendimams priimti šaltiniu, daug dėmesio susilaukė ir apskaitos taisyklės, pagal kurias rengiamos šios ataskaitos. Taigi ankstyvasis apskaitos teorijos plėtojimas priklausė nuo indukcijos proceso, t. y. idėjų, teorijos formulavimo pagal stebėjimus. 1920–1960 m. apskaitos teorijos buvo pagrįstos stebėjimu to, kas yra praktikoje, ir konkrečių principų formulavimu reglamentavime. Taip atsirado bendrieji apskaitos principai, pvz., konservatyvumo arba atsargumo, piniginio mato ir kt.. Šis periodas vadinamas bendramoksliniu periodu (angl. general scientific period) (Godfrey ir kt., 2006).

Vėliau (1960–1980 m.) apskaitos teorijoje įsivyravo dedukcinis požiūris, o indukcinis požiūris tuo metu buvo kritikuojamas, kad jis tik konstatuoja tai, kas yra, neteikia jokių patarimų, kaip gerinti esamą situaciją. Šiuo laikotarpiu buvo siekiama nurodyti konkrečias apskaitos procedūras, kurios būtų neišvestos iš esamos praktikos. Dėl daugelyje šalių esančios infliacijos daug tyrimų bei teorijų aiškino istorinių kainų apskaitos ribotumą ir pateikė patobulintus apskaitos modelius turtui vertinti, kad būtų išvengta greitai augančių kainų poveikio apskaitos informacijai. Šios teorijos siekė nurodyti reguliuotojams, kaip turėtų būti reglamentuojama apskaitos praktika – tai normatyvinės teorijos. Tačiau jos negali būti patikrintos, ar siūlydamos radikalius pokyčius apskaitoje, yra teisingos, ar visos jų idėjos iš tikrųjų įgyvendinamos. Reikia pastebėti, jog apskaitos praktika daug šių idėjų faktiškai nepritaikė – toliau buvo registruojami ūkiniai įvykiai istorinėmis kainomis (įsigijimo savi-kaina), tik pastaraisiais dešimtmečiais pradedamos taikyti kai kurios minėtų teorijų idėjos.

8 dešimtmečio viduryje ir vėliau labai paplito apskaitos praktikos aiškinimas ir prognozavimas – indukcinis požiūris (specifinė mokslinė teorija arba pozityvumo era). Tuo metu daug mokslininkų tyrė apskaitos praktiką ir mažiau taikė dedukcinį požiūrį savo tyrimuose. Pozityviosios teorijos buvo pagrįstos stebėjimais. Šios teorijos gali būti ir toliau tikrinamos bei tobulinamos tolesniais stebėjimais skirtingose šalyse skirtingomis aplinkybėmis. Šiai teorijai atsirasti didelės įtakos turėjo ir tai, kad daug įmonių duomenų tapo viešai prieinami, tyrimams buvo galima panaudoti statistinius metodus, duomenis apdoroti galėjo galinga kompiuterinė įranga. Pozityviosios teorijos ne tik pateikia apibendrinančias išvadas, bet ir paaiškina jas, o tai padaryti padėjo suformuluota ekonomikos teorija. Pozityvioji teorija nesiekia pasakyti, kad tai, kas yra praktikoje, yra geriausia ar efektyviausia, ar kas turėtų būti daroma. Dažniausiai pozityvioji apskaitos teorija ne tik tiria, kokius apskaitos metodus, procedūras pasirenka įmonių vadovai priklausomai nuo tam tikrų veiksnių, pvz., įmonės dydžio, išskolinimo lygio ir kt., bet ir aiškina kitus apskaitos praktikos aspektus (pelno valdymas, lyginimas, kūrybinė apskaita ir kt.).

Pozityvusis požiūris buvo kritikuojamas dėl tikslumo stokos, žmogiškojo veiksnio įtakos tyrimų rezultatams, todėl 9 dešimtmetyje atsirado elgsenos tyrimai (1 lentelė). Elgsenos tyrimai apima platesnio socialinio apskaitos duomenų poveikio, pagrindinių veikėjų (vadovų, akcininkų, kreditorių, valdžios institucijų ir kt.) reakcijos į apskaitos informaciją

analizę (Godfrey ir kt., 2006). Elgsenos apskaitos teorija akcentuoja psichologinių, socialinių veiksnių įtaką individams ir jų ruošiamai apskaitos informacijai. Šie tyrimai buvo pradėti dar 1967 metais (Birnberg, J., Shields, J. 1989).

1 LENTELĖ. Apskaitos teorijos vystymasis

Amžius	APSKAITOS TEORIJOS VYSTYMOSI PERIODAS
Iki XV	Praktikos tobulėjimas
XV	1450–1750: ikiteorinis periodas – praktikos tobulėjimas
XVI	
XVII	
XVIII	1750–1920: praktikos formalizavimas
XIX	1800–1955: bendramokslinis periodas – praktikos aiškinimas
XX	1956–1970: normatyvinis periodas – idealios praktikos paieškos 1970–2000: pozityvioji apskaita – aiškina ir prognozuoja praktiką
XXI	Nuo 2000 iki dabar: mišrūs tyrimai – pozityvioji ir elgsenos teorijos

ŠALTINIS: Godfrey ir kt. (2006).

Socialinės gerovės požiūrio apskaitoje atsiradimas lėmė naują apskaitos teorijos vystymosi etapą (Glautier, Underdown, 1994), kuris prasidėjo pastaraisiais dešimtmečiais. Daug dėmesio skiriama įmonės socialinei atskaitomybei, kuri išplečia apskaitos vaidmenį analizuojant verslo sprendimų socialinį poveikį įvairioms suinteresuotųjų grupėms vietoje anksčiau vyravusio tik ekonominio poveikio analizės. Socialinės atsakomybės poreikis atsirado dėl padidėjusio dėmesio gamtosauginėms problemoms ir dėl kitų įmonės veiklos padarinių aplinkai. Vadovybė turi būti atsakinga ne tik dėl pelningumo, bet ir dėl socialinio poveikio visuomenei. Dėl to kyla naujų tikslų apskaitai ir uždavinių buhalteriams. Apskaita dabar analizuojama kaip žmogaus veikla. Ekonomikos įtaka apskaitai taip pat labai išaugo. Sprendimų naudingumo akcentavimas pastaraisiais dešimtmečiais sujungė kelias disciplinas – ekonomiką, sociologiją, psichologiją, kiekybinę analizę – ir apskaita tapo tarpdisciplininis mokslu (Glautier, Underdown, 1994).

Apskaitos teorija yra pakankamai naujas mokslas, palyginus su matematikos ar fizikos teorija (Godfrey ir kt., 2006). Apskaita vystėsi kaip registravimo įrankis, tik Pačiolio traktatas aprašė dvejetainį įrašą nebandydamas jo analizuoti, o visos pagrindinės teorijos susiformavo XX a. antroje pusėje ir tobulinamos iki šiol.

APSKAITOS TEORIJŲ, KAIP MOKSLO, KRITIKA

Lietuvių kalbos žodyne mokslas apibūdinamas kaip 1) istorijos procese susikaupusių ir nuolat didėjančių žinių apie gamtos, visuomenės ir mąstymo raidos dėsningumus sistema ir 2) žinių gavimas, mokymasis. Mokslas paprastai apibūdinamas kaip stebėjimas, atpažinimas, aprašymas, eksperimentinis tyrimas, teorinis fenomeno aiškinimas. Jis turi metodologinį pagrindimą, yra studijuojamas, nes susiformuoja tam tikra žinių apie tam tikrą patirtį visuomenai. Mokslui būdinga savita kalba. Ji būtina tam, kad mokslininkai vieni kitus galėtų suprasti (Kardelis, 2002). Vertinant šiuo aspektu, apskaitos teorijos turi sukaupusios dėsningų žinių sistemą, paremtą stebėjimu, aprašymu, tyrimais, teoriniais išvedžiojimais ir pagrindimais bei išreikštą savotiška kalba, specifiniais terminais. Apskaitos teorijos taip pat studijuojamos kaip mokslas. Taigi jos visiškai atitinka pirmąjį bei antrąjį mokslo apibrėžimus.

Anot Kardelio (2002), vis dėlto traktuojant mokslą kaip objektyvios realybės pažinimo būdą bei reiškinį numatymo ir jų valdymo priemonę, būtina atkreipti dėmesį į tai, jog galutinis ir svarbiausias mokslo tikslas yra teorija. G. Mouly (Kardelis 2002) teigimu, galimos šios išskirtinės teorijos kokybinės charakteristikos:

- teorija turi būti empiriškai patikrinta. Jos patikimumą galima patikrinti iš jos išplaukiančių hipotezių validumu. Jeigu bandymas paneigti šias hipotezes nepasitvirtina, tuomet didėja pasitikėjimas teorijos validumu;
- teorija privalo derinti stebėjimo rezultatus su iki tol patvirtintais teoriniais teiginiais bei būti pagrįsta patikrintais empiriniais duomenimis;
- teorijoje svarbu vartoti paprastus terminus. Todėl geriausia teorija yra ta, kuri kuo paprasčiau paaiškina sudėtingus reiškinius.

Šia prasme Pozityvioji apskaitos teorija yra bene populiariausia apskaitos teorija ir pripažįstama kaip pilnavertiškiausia, nes paremta neoklasikinės ekonomikos teorijos prielaidomis, paaiškina egzistuojančią praktiką, stengiasi nuspėti ją, yra patikrinta, tačiau dažnai tikrinant šią teoriją empiriškai, hipotezės nepasitvirtina, todėl sunku teigti, kad ji „į apibendrinančią struktūrą įtraukia daug faktų“. Deja, šios teorijos egzistuojančios praktikos aiškinimai paremti daugiau stambių, netgi specifine veikla užsiimančių įmonių stebėjimais ir empiriniais tyrimais. Anot Deegan (2003), teorija leidžia nustatyti, kaip įmonės tvarko apskaitą, ir tai paaiškinti ekonomiškai, tačiau ši teorija taip pat aktyviai kritikuojama, nes tik aprašo apskaitos praktiką, o ne nurodo, kas turi būti. Toks pozityviosios teorijos pobūdis atitolina apskaitos mokslininkus nuo praktikų, nes praktikai suinteresuoti kasdieniu darbu pasirinkti apskaitos politiką, o mokslininkai, šiuo atveju, yra nieko nesiūlantys apskaitos praktikos komentatoriai (Deegan, 2003).

Ir priešingai, daug Pozityviosios teorijos šalininkų labai kritiškai nusiteikę normatyvinių teorijų atžvilgiu (Deegan, 2003), nes šios nusako tik tai, kaip turėtų būti vertinamas turtas ir įsipareigojimai bei apskaičiuojamas kuo realnesnis pelnas. Tačiau nė viena teorija nėra ir nebuvo visuotinai pilnai įdiegta praktikoje, nes neparemta dvejybiniu įrašu, o tik rekomenduoja koreguoti jau suskaičiuotus apskaitos duomenis (Riahi-Belkaoui, 2004). Be to, bet kurios šiuo būdu kuriamos teorijos pagrindumas labiausiai priklauso nuo mokslininko sugebėjimų tiesiogiai išskirti ir logiškai sugretinti skirtingus apskaitos proceso elementus (Mackevičius, 1994). Normatyvinis tyrimas laikomas „nemoksliniu“ (Mattessich, 2002), nes jis nepatikrinamas empiriškai. Tuo tarpu empiriškai pagrįstos teorijos susideda iš teiginių, gautų induktyviai patikrinus prielaidas ar hipotezes, todėl dažniau vadinamos „moksliškėmis“, nes, kaip ir dauguma teorijų kituose moksluose, yra paremtos stebėjimais (Deegan, 2003), o toks teorijų tikrinimo procesas vadinamas „moksliniu metodu“ (Glautier, Underdown, 1994).

Taigi yra įvairių teorijų šalininkų ir kūrėjų nuomonių dėl to, kaip pozityvioji ir normatyvinės apskaitos teorijos atitinka mokslinės teorijos požymius. Šių teorijų kritika priklauso nuo to, ko tikimasi iš apskaitos teorijos, iš kokių mokslų perimti teorijos tikrinimo metodai, tačiau galima teigti, jog ir normatyvinės teorijos, ir pozityvioji apskaitos teorija atlaikė išbandymą laiku, nes jos sukurtos prieš 3-4 dešimtmečius, iki šiol tikrinamos bei diskutuojama dėl jų teiginių, o kai kurie pritaikomi šiuolaikiniame reglamentavime. Svarbu, kad apskaitos teorijos, perimdamos kai kurias ekonomikos, politikos mokslų prielaidas, turi savo prielaidas, principus, teiginius, egzistuoja savita tyrimo metodologija, kurios pagrindu

galima formuluoti tam tikrus teiginius, kurti naujas apskaitos metodikas, procedūras, atlikti svarbius empirinius tyrimus ir kt. Tai lemia apskaitos teoriją, kaip mokslo teoriją, savitumą, savarankiškumą ir pilnavertiškumą.

IŠVADOS

Idealu, jeigu būtų sukurta tokia apskaitos teorija, kuri galėtų ir paaiškinti egzistuojančią praktiką, ir prognozuoti esant tam tikroms aplinkybėms būsimą situaciją, ir nurodyti, kas turi būti, tačiau iki šiol sukurtos teorijos sprendžia tik vieną iš išvardintų problemų. Dėl apskaitos teorijos neapibrėžtumo terminas „apskaitos teorija“ nevartotinas, nes yra kelios apskaitos teorijos, todėl reiktų šio termino vartoti daugiskaitą.

Apskaitos teorijos yra dar pakankamai naujas mokslas. Apskaitos praktika ilgai vystėsi be teorijos, Pačiolis tik aprašė paplitusią apskaitos techniką, o visos pagrindinės teorijos susiformavo XX a. antrojoje pusėje ir tobulinamos iki šiol.

Apskaitos teorijos atitinka pagrindinius mokslo kriterijus ir jo kokybines charakteristikas: turi savo prielaidas, principus, teiginius, egzistuoja savita tyrimo metodologija, kurios pagrindu galima formuluoti tam tikrus teiginius, kurti naujas apskaitos metodikas, procedūras, atlikti svarbius empirinius tyrimus ir kt. Tai lemia apskaitos teoriją kaip mokslo teoriją savitumą, savarankiškumą ir pilnavertiškumą. Apskaitos teorijos atlaikė išbandymą laiku, nes jos sukurtos prieš 3–4 dešimtmečius, iki šiol yra tikrinamos bei diskutuojama dėl jų teiginių, o kai kurios yra pritaikomos šiuolaikiniame reglamentavime.

LITERATŪRA

1. Birnberg, J., Shields, J. (1989). *Three Decades of Behavioral Accounting Research: A Search for Order*. Behavioral Research in Accounting, Vol. 1, p. 23–74.
2. Coetsee, D. (2010). *The Role of Accounting Theory in the Development of Accounting Principles*. Meditari Accountancy Research, Vol. 18, No. 1, p. 1–16.
3. Coetsee, D. (2010). *The Role of Accounting Theory in the Development of Accounting Principles*. Meditari Accountancy Research, Vol. 18, No. 1, p. 1–16.
4. Deegan, C. (2003). *Financial Accounting Theory*, Roseville, NSW: McGraw–Hill.
5. Glautier, M.W.E., Underdown, B. (1994). *Accounting Theory and Practice*, London: Pitman, 784 p.
6. Godfrey, J.M. (2006). *Accounting Theory*./ J.M. Godfrey, A. Hodgson, S. Holmes, A. Tarca, John Wiley & Sons, Inc., 682 p.
7. Goldberg, L., (1949). *The Development of Accounting*. Australian Accountancy Student. March, p. 3–8; May, p. 51–59; July, p. 99–107; September, p. 146–154.
8. Hendriksen, E. (1970). *Accounting Theory*, Illinois: Richard D. Irwin.
9. Kardelis K. (2002) *Mokslinių tyrimų metodologija ir metodai*: vadovėlis. Kaunas: Judex, 400p.
10. Lietuvių kalbos žodynas. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <http://www.lkz.lt/startas.htm>.
11. Mackevičius, J. (1994). *Apskaita*. Vilnius: Mintis. 560 p.
12. Mackevičius, J. (2005). *Nepriklausomos Lietuvos buhalterinės apskaitos raida ir problemos (1990 – 2005 m.)*, Apskaitos ir audito sistemų integracija į ES erdvę, nauji iššūkiai ir galimybės: tarptautinės konferencijos pranešimai, Vilnius, p. 144–151.
13. Mattessich, R.V. (2002). *Accounting Schism or Synthesis? A Challenge for the Conditional-Normative Approach*. Canadian Accounting Perspectives, Vol.1, No. 2, p. 185–216.

14. Riahi – Belkaoui, A. (2004). *Accounting Theory*, Thomson, University of Illinois.
15. Rudžionienė, K. (2006). *Finansinės apskaitos teorijų dėstymo Lietuvos aukštojoje mokykloje lygis, problemos ir perspektyvos*, Apskaitos ir finansų mokslas ir studijos: problemos ir perspektyvos: tarptautinės mokslinės konferencijos straipsnių rinkinys, Nr. 1, p. 156–161.
16. Schroeder, R.G., Clark, M.W., Cathey, J.M. (2001). *Financial Accounting: Theory and Analysis*, John Wiley & Sons, Inc., 568p.
17. *Tarptautinių žodžių žodynas* (1985). Vilnius: Vyr. enciklopedijų red., 528p.
18. *The Oxford Dictionary for the Business World* (1993). Oxford University Press.
19. Watts, L.W., Zimmerman, J.L. (1979). *The Demand for and Supply for Accounting Theories: the Market for Excuses*. *Accounting Review*, LIV (2), p. 273–305.
20. Watts, L.W., Zimmerman, J.L. (1986). *Positive Accounting Theory*, Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.
21. Watts, R. L., Zimmerman, J. L. (1990). *Positive Accounting Theory: A Ten Year Perspective*, *Accounting Review*, Vol. 65, No 1, p. 131–156.
22. Wolk, H. I., Dodd, J. L., Tearney, M. G. (2004). *Accounting Theory: Conceptual Issues in a Political and Economic Environment*, Thomson: Aouth-Western. 721 p.
23. Мэтьюс, М.Р., Перера, М.Х.Б. (1999). *Теория бухгалтерского учёта*: Учебник/Пер. с англ. под ред. Я.В.Соколова, И.А.Смирновой. Москва: Аудит, ЮНИТИ.
24. Палий, В.Ф. Соколов, Я. В. (1981). *АСУ и проблемы теории бухгалтерского учёта*. М.: Финансы и статистика, 224 с.
25. Хендриксен, Э.С., Ван Бреда, М.Ф. (2000). *Теория бухгалтерского учёта*: Пер. с англ./Под ред. проф. Я.В. Соколова, Москва: Финансы и статистика, 576 с.

PECULARITIES OF ACCOUNTING THEORY DEVELOPMENT

Kristina Rudžionienė

Summary

After theoretical analysis of what is accounting theory and what is its' main purpose, it is stated that different accounting theories solve one of the purposes of scientific theory: prescribe or explain and predict. There is no one accounting theory, which could combine all purposes. Therefore, it is suggested do not use term 'accounting theory', when there are many accounting theories. As accounting practice was used in ancient history, accounting theories are very young discipline, which appeared in XX century and is developing until now. Besides, accounting theories – Positive accounting theory and normative accounting theories – are criticised that they fulfill only one purpose of the scientific theory, they are not full scientific theories. But the main accounting theories stand the test of time because they were formulated before 3–4 decades, they are researching and discussing until now, some ideas are implemented in accounting regulation.

Key words: accounting, accounting theories, development, science.

INTELEKTINIO KAPITALO PRIPAŽINIMAS IR ĮVERTINIMAS FINANSINĖJE APSKAITOJE

Kristina Rudžionienė

Docentė, daktarė Vilniaus universiteto Kauno humanitarinio fakulteto
Finansų ir apskaitos katedra
Muitinės 8, LT-44280 Kaunas, Tel. (8 37) 42 29 26
El.paštas: rudzioniene@khf.vu.lt

Agnė Ramanauskaitė

Doktorantė, Vilniaus universiteto Kauno humanitarinio fakulteto
Finansų ir apskaitos katedra
Muitinės 8, LT-44280 Kaunas, Tel. (8 37) 42 29 26
El.paštas: agne.ramanauskaitė@khf.vu.lt

Anotacija. Straipsnyje išanalizavus intelektualio kapitalo sampratą nustatytas intelektualio kapitalo ir nematerialaus turto ryšys. Intelektinis kapitalas savo prigimtimi turėtų būti laikomas nematerialiuoju turtu, nes 1) neturi materialios formos; ir 2) tikėtina ekonominė nauda ateityje. Analizuojant, ar pagal dabar galiojančius teisės aktus įmonių intelektualis kapitalas pripažįstamas finansinėje apskaitoje, nustatyta, kad ne visas intelektualis kapitalas pripažįstamas nematerialiuoju turtu, nes dalis intelektualio kapitalo neatitinka nematerialaus turto pripažinimo kriterijų, iš kurių pagrindinis – patikimai nustatyta vertė. Taip pat atskleidžiamos dabartinių įvertinimo metodų pritaikymo intelektualiam kapitalui teorinės galimybės, tačiau įmonės viduje sukurto intelektualio kapitalo vertinimas sudėtingas ir praktiškai negali būti pritaikytas nė vienas dabar taikomas įvertinimo būdas.

Reikšminiai žodžiai: finansinė apskaita, intelektualis kapitalas, pripažinimas, įvertinimo metodai.

ĮVADAS

Įmonės vertė apsprendžiama kasdien, milijonams akcininkų perkant ir parduodant jos akcijas. Tokiu būdu apspręsta vertė žinių organizacijoje paprastai ženkliai skiriasi nuo jų apskaitinės (balansinės) vertės (Vaškeliene, 2003). Kai tarp įmonės rinkos ir balansinės vertės susidaro didelis skirtumas, toks skirtumas dažniausiai siejamas su intelektualiu kapitalu (Holmen, 2005). Intelektinio kapitalo kategorija susiformavo greta fizinio kapitalo, žemės ir darbo sąvokų, siekiant išsamiau įvertinti pagrindinius gamybos veiksmus (Palumickaitė ir kt., 2007). Taigi, intelektualis kapitalas kartu su materialiuoju ir finansiniu kapitalu yra trys esminiai įmonės ištekliai (Marr, 2008), kurie turėtų būti įvertinti ir pateikti finansinėse ataskaitose, kad būtų patenkinti informacijos vartotojų poreikiai. Tačiau dabartiniu metu naudojamos įmonių finansinių ataskaitų formos pateikia nepakankamai informacijos, kuri atitiktų vidaus ir išorės informacijos vartotojų poreikius nuolat besikeičiančiomis konkurencinės rinkos sąlygomis (Mackevičius, 2006). Šiuolaikinė tradicinė finansinė apskaita ir ataskaitos negali patenkinti informacijos apie intelektualinį kapitalą poreikių, nes joje nenumatytas nei jo pripažinimas, nei įvertinimas. Apskaitos standartuose reikalaujama, kad išlaidos, patirtos įmonės intelektualiam kapitalui vystyti, turi būti pripažintos sąnaudomis. Įmonėms, kurios didžiąją savo išteklių dalį investuoja į intelektualinį kapitalą, toks išlaidų pri-

pažinimas sąnaudomis mažina einamąją įmonės būklę ir veiklos rezultatus (Marr, 2008). Šios intelektualio kapitalo pripažinimo ir vertinimo finansinėje apskaitoje problemos analizuojamos šiame straipsnyje.

Tyrimo objektas – intelektualinis kapitalas (toliau – IK).

Tyrimo tikslas – išanalizavus IK sampratą, ištirti, kaip esant šiuolaikiniam reglamentavimui galima pripažinti ir įvertinti IK finansinėje apskaitoje.

Tyrimo metodai – sisteminė mokslinės literatūros šaltinių analizė, sintezė, apibendrinimas, lyginimas, modeliavimas.

IK SAMPRATA IR RYŠYS SU NEMATERIALIUOJU TURTU

IK apima visus neapčiuopiamus išteklius, kurie gali būti priskirti tai įmonei ir prisideda prie jos strategijos įgyvendinimo. Išskiriami keturi šių išteklių tipai (Pukelienė ir kt., 2007): 1) *darbuotojai* – žinių ištekliai su būdingomis savybėmis, tokiais kaip įgūdžiai ir asmeniniai gebėjimai, patirtis, išsilavinimas, motyvacija, atsidavimas ar noras pritapti; 2) *žinios* – orientuotos į klientus ir partnerius, ypatingai santykius su vartotojais, tiekėjais, svarbus jų pasitenkinimas ir lojalumas, vartotojų ir klientų poreikių supratimas bei bendradarbiavimas su vartotojais produkto vystymosi etapuose; 3) *virtuali infrastuktūra* – taip pat gali būti priskiriama žinių ištekliais, nes ją sudaro įmonės inovacijos procesai, kokybės procedūros ir kontrolės procesai, aptarnavimas; 4) *technologijos* (IT sistemos, internetas, IT intensyvumas, IT gebėjimas ir IT naudojimas) – žiniomis paremtas turtas, suteikiantis technologinę paramą kitiems trims žinių ištekliais.

Moksliniuose darbuose nėra vieno visuotinai priimto IK apibrėžimo. Vieni jį apibūdina kaip darbuotojų įgūdžius, kompetencijas ir motyvaciją; duomenų bazes ir informacines technologijas; efektyvius ir savireguliuojančius organizacinius procesus; produktų ir paslaugų inovacijas; santykius su pirkėjais ir jų lojalumą; politinį, reguliavimo ir socialinį palaikymą (Andriessen, 2004). Kiti jį apibrėžia kaip vertę įmonėje kuriančiu bei didinančiu kapitalu, priklausančiu nuo nematerialaus turto kiekio bei dydžio, besivystančio įmonei funkcionuojant, didėjant darbuotojų kompetencijai, gerėjant santykiams su klientais ir t.t. (Palumickaitė, 2008). Treti aiškina, jog tai reikalavimas į būsimą naudą, tik lyginant su materialiuoju turtu jis neturi fizinio ar finansinio įkūnijimo (Lev, 2001).

Apibendrinus įvairių autorių nuomonę teigiama, jog IK – pretenzijos į ateityje gausimą naudą, kurios neturi fizinio arba finansinio įkūnijimo ir susidedančios iš įmonės *žmogiškojo* (dirbančiųjų žinių, patirties, kompetencijų ir kt.), *santykių* (su vartotojais, tiekėjais, įmonės tinkliškumo, verslo ženklų, įvaizdžio), *procesų* (strateginių procesų, sistemų, informacinių technologijų panaudojimo ir kt.) ir *inovacijų* (produktų bei paslaugų srityse) kapitalų visumos (Vaškelienė, 2003). Teigiama, jog norint išlaikyti įmonės vertę visi keturi komponentai turi būti nuolat palaikomi ir vystomi (Chen ir kt., 2004).

Šioje srityje taip pat naudojamas *intelektinės nuosavybės* terminas, kuris šiandien vartojamas taip pat dažnai kaip ir kitų nuosavybės ar turto rūšių pavadinimai. Jis traktuojamas kaip: tam tikra forma išreikšta nauja informacija; nemateriali vertybė; išimtinės asmens teisės į jo intelektualinę veiklos rezultatą; autoriaus santykis su jo kūrybos rezultatu; būtinas kultūros ir technologinės pažangos elementas (Žilinskas ir kt., 2007). Pagal Pasaulinės intelektualinės nuosavybės organizacijos (angl. *WIPO*) steigiamosios konvencijos nuostatas intelektualinė nuosavybė apima teises, susijusias su: literatūros, meno ir mokslo kūriniais, vaidybine artistų veikla, fonogramų įrašais, radijo ir televizijos laidomis, visų žmogaus veiklos sričių išra-

dimais, moksliniais atradimais, pramoniniais pavyzdžiais (dizainu), prekių ir paslaugų ženklais, firmų vardais ir kitais komerciniais žymenimis, kitas panašaus pobūdžio teises (Muitinės departamentas prie LR FM). Moksliniuose darbuose *intelektinė nuosavybė* apibrėžiama kaip teisiškai apsaugotas intelektinis turtas, o pastarasis – kaip koduotos, apčiuopiamos ar fiziškai aprašytos specifinės žinios, į kurias kompanija turi nuosavybės teisę ir gali jomis prekiauti. Bet kokios apibrėžtos žinios, kurios surašomos ar įvedamos į kompiuterių bylas, gali būti laikomos intelektiniu turtu ir gali būti apsaugotos (Mikulėnienė ir kt., 2000).

Taigi, IK galima apibrėžti taip: „materialios formos neturintios įmonėje sukurtos, įsigytos ar palaikomos vertybės, kurios *kartu* su materialiais ir finansiniais įmonės ištekliais padeda kurti pridėtinę vertę“. Šiame apibrėžime akcentuojama tai, jog IK neturi materialios formos (arba ši forma nėra vyraujanti); IK gali būti įsigytas, sukurtas arba tiesiog palaikomas įmonėje, neatsižvelgiant į nuosavybės teises (pavyzdžiui, žmogiškasis kapitalas negali priklausyti įmonei, tačiau įmonė gali į jį investuoti ar naudoti kitus įtraukimo į vertės kūrimo procesą metodus); IK ar jo komponentai negali veikti atskirai kaip tokie – tik visi kartu ir tik su kitais įmonės ištekliais bus įmanomas vertės kūrimas ateityje.

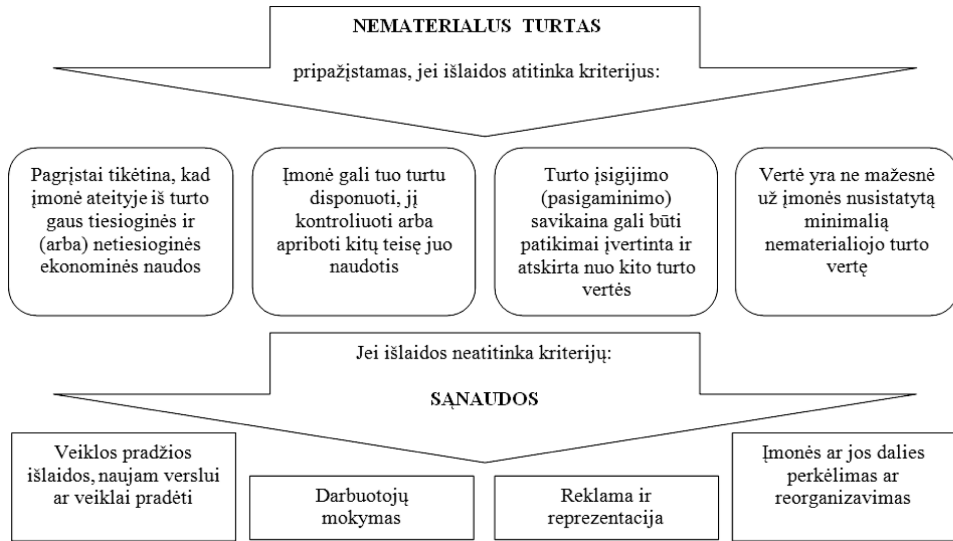
Tarptautiniuose apskaitos standartuose, Jungtinių Amerikos valstijų ir Kanados Visuotiniai priimtiniuose apskaitos principuose tokio pobūdžio turtui identifikuoti naudojamas terminas „nematerialus turtas“, kuris apibrėžiamas kaip „*identifikuojamas nepiniginis turtas, neturintis fizinio pavidalo, atskirtas nuo kito turto ar kylantis iš sutartinių ar juridinių teisių*“. Verslo apskaitos standartuose ši samprata kiek platesnė – tai „*neturintis materialios formos nepiniginis turtas, kuriuo įmonė disponuoja, kurį naudodama tikisi gauti tiesioginės ir (arba) netiesioginės ekonominės naudos ir kurio vertė yra ne mažesnė už įmonės nusistatytą minimalią nematerialiojo turto vertę*“. Palyginus šiuos ir aukščiau minėtus apibrėžimus, IK iš dalies būtų galima prilyginti nematerialiam turtui dėl kelių bendrų savybių: 1) neturi materialios formos; ir 2) tikėtina ekonominė nauda ateityje. Todėl toliau nagrinėjamos galiojančios finansinės apskaitos taisyklės ir principai siekiant nustatyti IK pripažinimo ir įvertinimo apskaitoje galimybes.

INTELEKTINIO KAPITALO PRIPAŽINIMO FINANSINĖJE APSKAITOJE GALIMYBĖS

Tiek Verslo apskaitos standartai (toliau – VAS), tiek Tarptautiniai apskaitos / finansinės atskaitomybės standartai (toliau – TAS/TFAS) nustato konkrečius kriterijus, kuriuos turi atitikti turtas, kad būtų pripažintas nematerialiuoju turtu (žr. 1 pav.).

Remiantis VAS'ų nuostatomis, įmonės darbuotojų kvalifikacija, išlaidos, patirtos siekiant sudaryti pirkėjų sąrašus ir panašius objektus, nelaikomos nematerialiuoju turtu. Įmonės patirtos išlaidos susikurtiems prekių ženklams, straipsnių antraštėms ir panašios išlaidos taip pat neturi būti pripažįstamos nematerialiuoju turtu. Jos negali būti atskirtos nuo visų verslo plėtros išlaidų, todėl negali būti pripažįstamos nematerialiuoju turtu. 13–ajame VAS'e teigiama, jog jei išlaidos neatitinka nematerialiojo turto apibrėžimo ir jo pripažinimui keliamų kriterijų, jos pripažįstamos sąnaudomis jų susidarymo metu.

Nematerialiojo turto pavyzdžiai, remiantis VAS'ais, gali būti: prekių ženklai (tik tuo atveju, jei jie yra įgyjami), patentai ir licencijos, autorių ir gretutinės teisės, plėtros darbai, kompiuterių programos, prestižas ar taršos integruotos prevencijos ir kontrolės leidimai. Tam tikrais atvejais nematerialusis turtas gali būti susietas su materialia forma. Standartas aiškina, kad toks turtas gali būti kompaktiniame diske (kompiuterių programos), popieri-

1 PAV. Nematerialaus turto pripažinimo apskaitoje kriterijai

ŠALTINIS: sukurta autorių pagal VAS (2010).

nėse laikmenose (licencijos ar patentai), kino juostoje ar pan. Tais atvejais, kai turtas turi materialiojo ir nematerialiojo turto požymių, nustatant, kuriam turtui jį priskirti, įvertinama, kuris požymis vyrauja. Jei nematerialusis turtas yra neatskiriama materialiojo turto dalis, jis apskaitomas kartu su tuo materialiojo turto vienetu. Pavyzdžiui, kompiuterio operacinė sistema, be kurios kompiuteris negali veikti, priskiriama kompiuterio įsigijimo savikainai, o programa, kuri nėra sudedamoji kompiuterio įrangos dalis, apskaitoma kaip nematerialusis turtas.

TAS'uose pateikiami nematerialaus turto vienetų pavyzdžiai yra: kompiuterių programinė įranga, patentai, autorių teisės, kino filmai, pirkėjų sąrašai, hipotekos paslaugų sąrašai, žvejybos licencijos, importo kvotos, frančizės, santykiai su pirkėjais arba tiekėjais, klientų lojalumas, rinkos dalis ir rinkodaros teisės. Tačiau ne visi punktai atitinka nematerialiojo turto apibrėžimą, t. y. galimybę jį identifikuoti, išteklių kontrolę bei būsimos ekonominės naudos gavimą. Jeigu objektas neatitinka nematerialiojo turto apibrėžimo, tai jo įsigijimo arba sukūrimo viduje išlaidos pripažįstamos sąnaudomis, kai jos yra patiriamos.

TAS'uose aiškinama, jog kartais būna sudėtinga įvertinti, ar viduje sukurtos nematerialiosios vertybės atitinka nematerialiojo turto pripažinimo kriterijus. Taip nutinka dėl sunkumų nustatant: 1) ar (ir kada) turtas gali būti identifikuojamas ir ar jis gali kurti būsimą ekonominę naudą; ir 2) patikimą turto įsigijimo (pasigaminimo) savikainą. Kai kuriais atvejais viduje kuriamo nematerialiojo turto įsigijimo (pasigaminimo) savikainos negalima atskirti nuo viduje sukurto prestižo palaikymo ir didinimo arba nuo kasdienės veiklos vertės.

Pasak TAS'ų, ūkio subjektas, norėdamas nematerialiajam turtui pritaikyti bendruosius pripažinimo ir pirminio įvertinimo reikalavimus, visam viduje sukurtam nematerialiajam turtui papildomai taiko specialius reikalavimus ir nuorodas. Norėdamas įvertinti, ar viduje sukurtas nematerialusis turtas atitinka pripažinimo kriterijus, ūkio subjektas skirsto tokio turto kūrimo procesą į tyrimo etapą ir plėtos etapą. Tyrimo ir plėtos veikla skiriama ži-

nioms kurti. Todėl, nors dėl šios veiklos gali atsirasti fizinės formos turtas (pavyzdžiui, bandomasis pavyzdys), turto materialumo požymis yra antrinis, palyginti su nematerialumo požymiu, t.y. jo teikiamomis žiniomis.

Lygiai taip pat ir VAS'ai leidžia kelias išimtis pasigamintam (sukurtam) nematerialiam turtui pripažinti. Tai plėtra ir tyrimai. Reikia pabrėžti, kad jei įmonė negali atskirti tyrimo išlaidų nuo plėtos išlaidų, visos išlaidos priskiriamos tyrimo išlaidoms, o tyrimo išlaidos pripažįstamos sąnaudomis to laikotarpio, per kurį jos susidaro.

Tyrimas. Pagal VAS'us **tyrimas** – suplanuota veikla, atliekama siekiant naujų mokslo ar technikos žinių. Tyrimo išlaidų pavyzdžiai gali būti: veikla, skirta įgyti naujų žinių; gautų žinių įvertinimas ir jų pritaikymas; alternatyvių medžiagų, priemonių, gaminių, procesų, sistemų ar paslaugų ieškojimas. Remiantis TAS'ais, *tyrimas* – autentiškas ir suplanuotas tyrinėjimas, atliekamas siekiant naujų mokslo arba technikos žinių ir supratimo. Šio etapo pavyzdžiai: naujų žinių įgijimas; siekis gauti tyrimo rezultatus arba kitų žinių, jų įvertinimas ir galutinis taikymo parinkimas; alternatyvių medžiagų, priemonių, gaminių, procesų, sistemų arba paslaugų paieška; naujų ar pagerintų medžiagų, priemonių, gaminių, procesų, sistemų arba paslaugų galimų alternatyvų formavimas, kūrimas, įvertinimas ir galutinė atranka.

Pagal TAS'ų nuostatas, kai kuriais atvejais ūkio subjektas patiria išlaidų, siekdamas gauti būsimos ekonominės naudos, tačiau nėra jokio įsigyto arba sukurto nematerialiojo ar kito kio turto, kurį būtų galima pripažinti. Tokiais atvejais išlaidos pripažįstamos sąnaudomis iškart, kada jos patiriamos. Pavyzdžiui, išlaidos tyrimams pripažįstamos sąnaudomis joms atsiradus, išskyrus atvejus, kai jos yra verslo jungimo savikainos dalis.

Plėtra. VAS'uose *plėtra* apibrėžiama kaip tyrimų rezultatų ar kitų žinių taikymas planuojant arba kuriant naujus ar iš esmės pagerintus produktus (medžiagas, įrengimus, gaminius, procesus, sistemas ar paslaugas) prieš pradėdant komercinę jų gamybą ar naudojimą. Plėtos pavyzdžiai gali būti: pavyzdžių ir modelių projektavimas, konstravimas ir išbandymas iki gamybos ar naudojimo pradžios; instrumentų, įrankių pavyzdžių, formų ir atspaudų projektavimas pagal naujas technologijas; įrangos, kuri skirta bandomiesiems pavyzdžiams pagaminti, projektavimas, konstravimas ir eksploatavimas; pasirinktų naujų alternatyvių medžiagų, įrangos, produktų, procesų, sistemų ar paslaugų projektavimas, konstravimas ir testavimas.

Vykdamas plėtos darbus, susidariusios išlaidos nematerialiuoju turtu gali būti pripažįstamos tik tada, kai įmonė turi patikimų įrodymų, kad:

- ji turi techninių galimybių, finansinių ir kitų išteklių užbaigti plėtos darbus;
- ji ketina baigti gaminti (kurti) nematerialųjį turtą ir jį naudoti arba parduoti;
- ji sugebės naudoti arba parduoti nematerialųjį turtą;
- nematerialusis turtas ateityje teiks įmonei ekonominės naudos;
- ji gali patikimai įvertinti su nematerialiojo turto pasigaminimu (sukūrimu) susijusias išlaidas.

Plėtra pagal TAS'us – tyrimų rezultatų arba kitų planavimo ar projektavimo žinių taikymas kuriant naujas ar iš esmės pagerintas medžiagas, įrenginius, produktus, procesus, sistemas ar paslaugas prieš pradėdant komercinę gamybą arba naudojimą. Šiame etape sukurtas nematerialusis turtas turi būti pripažįstamas tada ir tik tada, kai ūkio subjektas gali įrodyti:

- kad yra techninių galimybių užbaigti šį nematerialųjį turtą taip, kad jį būtų galima naudoti arba parduoti;
- kad jis ketina užbaigti šį nematerialųjį turtą ir jį naudoti ar parduoti;

- kad jis turi galimybių naudoti ar parduoti šį nematerialųjį turtą;
- būdą, kuriuo šis nematerialusis turtas kurs tikėtiną būsimą ekonominę naudą. Be kitų dalykų, ūkio subjektas gali įrodyti, kad egzistuoja šio nematerialiojo turto rezultatų arba paties nematerialiojo turto rinka, o jei turtas bus naudojamas savo reikmėms – jo naudingumą;
- kad jis turi tinkamų techninių, finansinių ir kitų išteklių, reikalingų plėtrai užbaigti ir nematerialiajam turtui naudoti arba parduoti;
- kad jis gali pagrįstai įvertinti su nematerialiuoju turtu susijusias išlaidas jo plėtros laikotarpiu.

Apibendrinant VAS ir TAS/TFAS nuostatas, kurios nustato nematerialaus turto pripažinimą finansinėje apskaitoje, galima teigti, jog dalis IK nėra atspindima finansinėse ataskaitose, o išlaidos šiam turtui formuoti yra pripažįstamos to laikotarpio sąnaudomis, o tai mažina įmonės savininkų nuosavą kapitalą. Nors, žiūrint iš turinio pusės, patirtos išlaidos darbuotojų mokymams, naujų klientų paieškai ir pan. ne mažina, o didina įmonės vertę per IK vystymą.

Analizuojant JAV Visuotinai priimtus apskaitos principus (angl. *U.S. GAAP*; toliau – JAV VPAP) galima pastebėti, jog pripažįstant nematerialųjį turtą esminių neatitikimų TAS'ams nėra, išskyrus tai, jog JAV VPAP'ai nenumato vidaus tyrinėjimo ir plėtros išlaidų kapitalizavimo, t.y. šios išlaidos turi būti pripažįstamos sąnaudomis jų patyrimo momentu. Kitaip negu TAS'uose, išskiriami ypatingi atvejai, kai nematerialusis turtas – programinė įranga – kuriamas vidaus reikmėms ir kai kuriama pardavimui: nustatytos ribos, kada ir kokios išlaidos programinės įrangos kūrimo gali būti kapitalizuotos. Taip pat nustatyti ypatingi atvejai reklamos ir reprezentacijos išlaidoms – atskirais atvejais JAV VPAP'ai leidžia jas pripažinti nematerialiuoju turtu. Šiuose principuose pabrėžiama, jog išlaidos, kurios negali būti pripažįstamos turtu, yra: viduje sukurtas prestižas; išlaidos, patirtos klientų sąrašo plėtimui; veiklos pradžios išlaidos; mokymo išlaidos.

Apžvelgiant Kanados Visuotinai priimtus apskaitos principus (angl. *Canadian GAAP*, toliau – Kanados VPAP) ryškių neatitikimų TAS'ams taip pat nėra. Tačiau, kalbant apie reklamos ir reprezentacijos išlaidas, kadangi Kanados VPAP'uose nėra tiksliai apibrėžtas šių išlaidų patyrimo momentas, gali būti neatitikimų lyginant TAS'us ir Kanados VPAP'us. Taip pat, remiantis Kanados VPAP'ų nuostatomis kai kurios išlaidos, patirtos reorganizuojant ar apjungiant veiklą, gali būti kapitalizuojamos, jei atitinka nustatytus kriterijus. Šito TAS'ai nenumato. Kanados VPAP'uose taip pat pabrėžiama, jog išlaidos, kurios negali būti kapitalizuojamos, yra: viduje sukurtas prestižas; išlaidos, patirtos klientų sąrašo plėtimui; veiklos pradžios išlaidos; mokymo išlaidos.

Išanalizavus VAS'ų, TAS/TFAS'ų, JAV ir Kanados VPAP'ų nuostatas nustatyta, jog ne visas IK pripažįstamas nematerialiuoju turtu apskaitoje. Taip yra todėl, jog dalis IK neatitinka nematerialaus turto pripažinimui keliamų kriterijų, iš kurių pagrindinis – patikimai nustatyta vertė. Kaip rodo praktika, ne visą neapčiuopiamą turtą įmanoma įvertinti piniginiiais vienetais. Jei tai iš tiekėjo įsigyta programinė įranga, tuomet jos įsigijimo savikainą patvirtina pirkimo dokumentas, tačiau jei tai įmonės žmogiškieji ištekliai arba klientų bazė, – tokiu atveju iškyla problema norint įvertinti šią materialios formos neturincią vertybę.

Apibendrinant standartų, reglamentuojančių nematerialaus turto pripažinimą buhalterinėje apskaitoje, nuostatas galima teigti, jog nei viena standartų grupė nepaaiškina IK sąvokos ir nenumato jo pripažinimo apskaitoje. Remiantis standartų nuostatomis išlaidos

turi būti pripažįstamos to laikotarpio sąnaudomis, t. y. pateikiamos pelno (nuostolių) ataskaitoje. Tai riboja duomenų pateikimo išoriniams informacijos vartotojams pakankamumą ir dėl to priimami investiciniai sprendimai gali būti ne visada teisingi.

IK KAIP NEMATERIALIOJO TURTO ĮVERTINIMO GALIMYBĖS APSKAITOJE

1-ajame VAS'e „Finansinė atskaitomybė“ reglamentuojami finansinių ataskaitų elementų (turto, įsipareigojimų, nuosavo kapitalo, pajamų ir sąnaudų) įvertinimo būdai:

1. Įsigijimo savikaina – kai turtas įvertinamas įsigijimo metu sumokėto atlygio tikrąja verte, o įsipareigojimai – gautina arba mokėtina pinigų ar pinigų ekvivalentų suma, kurią numatoma gauti ar sumokėti esant normalioms verslo sąlygoms;
2. Tikroji vertė – kai turtas ar įsipareigojimas įvertinami suma, už kurią gali būti apsieista turtu ar paslaugomis arba kuria gali būti užskaitytas tarpusavio įsipareigojimas tarp nesusijusių šalių, kurios ketina pirkti (parduoti) turtą arba užskaityti tarpusavio įsipareigojimą;
3. Grynoji galimo realizavimo vertė – kai turtas įvertinamas pardavimo kaina esant įprastoms verslo sąlygoms, atėmus įvertintas produkcijos gamybos užbaigimo ir pardavimo išlaidas;
4. Dabartinė vertė – kai turtas įvertinamas dabartine diskontuota būsimojo laikotarpio pinigų įplaukų suma, kurią, kaip tikimasi, turtas turėtų uždirbti ateityje esant normalioms verslo sąlygoms;
5. Tikroji vertė atėmus pardavimo išlaidas – kai turtas įvertinamas suma, už kurią nesusijusios šalys gali parduoti turtą arba įplaukas kuriantį turto vienetą ir iš kurios atimamos galimos pardavimo išlaidos;
6. Naudojimo vertė – kai turtas įvertinamas dabartine grynujų būsimųjų pinigų srautų, kuriuos tikimasi gauti naudojant turtą ir jį perleidžiant pasibaigus jo naudingo tarnavimo laikui, verte;
7. Amortizuota savikaina – kai ilgalaikis finansinis turtas įvertinamas įsigijimo savikaina, atėmus atgautą sumos dalį ir to turto nuvertėjimo sumą ir pripažinus sukauptą skirtumą tarp įsigijimo savikainos ir išpirkimo sumos amortizaciją.

Tuomet, kai IK (pvz., programinę įrangą, patentus, licencijas ir pan.), kuris priklauso nematerialiajam turtui, galima įsigyti iš kitų subjektų, tuomet dėl jo įvertinimo ir pripažinimo finansinėje apskaitoje nekyla problemų, nes pagal 13-ojo VAS nuostatas šis turtas pirminio pripažinimo metu apskaitoje registruojamas vienu iš būdų:

- įsigijimo savikaina;
- jeigu apmokama ilgiau nei per 12 mėn., – dabartine verte;
- jeigu gautas neatlygintinai, – tikrąja verte (Rudžionienė, 2009), jei yra aktyvioji to turto rinka ir tikroji vertė gali būti patikimai nustatyta. Jei neatlygintinai gauto nematerialiojo turto aktyviosios rinkos nėra, nemokamai ar už labai mažą kainą gauto turto įsigijimo savikaina laikoma išlaidų, kurios tiesiogiai susijusios su to turto įsigijimu ir paruošimu naudojimui, suma. Jei nematerialiojo turto aktyviosios rinkos nėra ir neatlygintinai gaunant nematerialųjį turtą nepatiriama jokių išlaidų, šio turto įsigijimo savikaina yra lygi nuliui.

Po pirminio pripažinimo ilgalaikis nematerialusis turtas finansinėse ataskaitose pateikiamas įsigijimo savikaina, atėmus sukauptą amortizacijos sumą ir turto nuvertėjimo sumą (įsigijimo savikainos būdu). Vadovaujantis 23-uoju VAS'u „Turto nuvertėjimas“ reikia nu-

statinėti, ar įmonės turimo turto balansinė vertė yra didesnė už jo atsiperkamąją vertę. Tuomet turtas laikomas nuvertėjusiu ir apskaitoje registruojami nuostoliai dėl turto nuvertėjimo. O turto atsiperkamąja verte laikoma turto tikroji vertė, atėmus pardavimo išlaidas, arba naudojimo vertė – ta, kuri iš jų yra didesnė. Taigi galima teigti, kad įsigyto nenuvertėjusio IK vėlesnis pripažinimas apskaitoje yra gana paprastas – jis amortizuojamas ir finansinėse ataskaitose parodomas likutine verte. Jeigu šis įsigytas IK nuvertėja, tuomet nustatinėti jo atsiperkamąją vertę yra sudėtinga.

Pagal 13-ąją VAS, pasigamintas (sukurtas) nematerialusis turtas pirminio pripažinimo metu apskaitoje registruojamas pasigaminimo (sukūrimo) savikaina. Tačiau kaip nustatyti įmonės viduje sukurto IK įsigijimo savikainą, niekur nėra nustatyta. Todėl šis reikalavimas gali būti įgyvendintas programinės įrangos, plėtros darbų ar pan. apskaitoje, bet kitų IK rūšių (pvz. žmoniškųjų išteklių, klientų duomenų bazių ir pan.) registravimui apskaitoje neįmanomas. Kiti apskaitoje numatyti įvertinimo būdai (tikroji vertė, grynoji galimo realizavimo vertė, dabartinė vertė, tikroji vertė, atėmus pardavimo išlaidas, naudojimo vertė, amortizuota savikaina) taip pat sudėtingi pritaikyti IK vertinimui, nes praktiškai vertinimo metu reikalinga nustatyti pardavimo kainą, turėti aktyvią tokių objektų rinką ir t.t. Tačiau IK negali būti parduodamas kaip vienetas, nes kiekvienoje įmonėje jis yra įsiliejęs į visumą įmonės naudojamų išteklių, jo struktūra bei pobūdis skirtingose įmonėse gali ženkliai skirtis, o nuo to priklauso ir jo vertė.

Taigi Lietuvos apskaitos reglamentavime įmonės viduje sukurto nematerialiojo turto tokio, kaip IK, įsigijimo savikaina negali būti patikimai įvertinta, todėl šis turtas nepripažįstamas kaip atskiras nematerialusis turtas. Kiti apskaitos standartuose nurodyti įvertinimo būdai taip pat negali patikimai nustatyti šio turto vertės.

IŠVADOS

1. IK iš dalies būtų galima prilyginti nematerialiajam turtui dėl kelių bendrų savybių: 1) neturi materialios formos; ir 2) tikėtina ekonominė nauda ateityje.
2. Ne visas IK yra pripažįstamas nematerialiuoju turtu apskaitoje. Taip yra todėl, jog dalis IK neatitinka nematerialaus turto pripažinimui keliamų kriterijų, iš kurių pagrindinis – patikimai nustatyta vertė.
3. Nei viena apskaitos standartų grupė nepaaiškina IK sąvokos ir nenumato jo pripažinimo apskaitoje. Remiantis standartų nuostatomis išlaidos turi būti pripažįstamos to laikotarpio sąnaudomis, t. y. pateikiamos pelno (nuostolių) ataskaitoje.
4. Nei vienas iš septynių apskaitos standartuose nurodytų įvertinimo būdų nepritaikomas įmonės viduje sukurto IK vertei nustatyti. Dėl šios pagrindinės problemos IK nepateikimas ir finansinėse ataskaitose, kas iškreipia įmonės finansinę būklę. IK pripažinimui ir įvertinimui apskaitoje būtina nustatyti kitokią nei dabar galiojantys metodą bei nustatyti jo pateikimo finansinėse ataskaitose tvarką.

LITERATŪRA

1. Andriessen, D. (2004) Making Sense of Intellectual Capital. Designing a Method for the Valuation of Intangibles. Burlington: Butterworth–Heinemann, 440 p.
2. Chen, J., Zhu, Z., Xie, H.Y. (2004) Measuring intellectual capital: a new model and empirical study. Journal of Intellectual Capital, Vol. 5, Is. 1, p. 195–212.

3. EUR–Lex. (2011) Tarptautiniai apskaitos standartai. ES oficialusis leidinys Nr. L320.
4. Holmen, J. (2005) Intellectual Capital Reporting. Management Accounting Quartely. Summer, Vol.6, No.4.
5. KPMG LLP. (2011) IFRS compared to Canadian GAAP: An overview [interaktyvus].
6. KPMG LLP. (2011) IFRS compared to U.S. GAAP: An overview [interaktyvus].
7. Lev, B. (2001) Intangibles: management, measurement, and reporting. Washington, D.C.: The Brookings Institution. 216 p.
8. Mackevičius, J. (2006) Įmonių finansinių ataskaitų informacija: reikšmė, vertinimas, analizė. Informacijos mokslai. Nr.37, p. 53–63.
9. Marr, B. (2008) Disclosing the Invisible: Publishing Intellectual Capital Statements. CMA Management. 2008 m. rugpjūčio/rugsėjo mėn. [interaktyvus].
10. Mikulėnienė, R., Jucevičius, R. (2000) Organizacijos intelektinis kapitalas: sandaros ir pagrindinių sąvokų interpretacijos, Socialiniai mokslai, Nr.3 (24), p. 65–76.
11. Muitinės departamentas prie Lietuvos Respublikos finansų ministerijos. (2011) Leidinys „Kaip apsaugoti intelektinę nuosavybę?“ [interaktyvus].
12. Palumickaitė, J. (2008) Organizacijos intelektualio kapitalo vertinimo modelis. Daktaro disertacijos santrauka. Kaunas. 38 p.
13. Palumickaitė, J., Matuzevičiūtė, K. (2007) Intelektinis kapitalas ir vertės kūrimas: teorinis aspektas. Ekonomika ir vadyba: aktualijos ir perspektyvos, Nr. 1(8), p. 206–211.
14. PricewaterhouseCoopers LLP. (2010–2011) IFRS and US GAAP similarities and differences [interaktyvus].
15. Pukelienė, V., Palumickaitė, J., Matuzevičiūtė, K. (2007) Intelektinio kapitalo matavimas ir vertinimas: teorinis aspektas. Taikomoji ekonomika: sisteminiai tyrimai, Nr.1, p. 103–114.
16. Rudžionienė, K. (2009). Finansinių ataskaitų elementų įvertinimo būdai viešojo ir privataus sektoriaus apskaitoje // Ekonomika ir vadyba: aktualijos ir perspektyvos. Nr. 2 (15), p. 227–236.
17. Vaškeliene, L. (2003) Intelektualaus kapitalo atspindėjimo tradicinėje apskaitos sistemoje problemos. Iš Transformacijos Rytų ir Centrinėje Europoje: žurnalo „Tiltai“ priedas. Nr.13, T.2, p. 492–497.
18. VšĮ Audito ir apskaitos tarnyba. (2007) Verslo apskaitos standartai [interaktyvus].
19. VšĮ Audito ir apskaitos tarnyba. (2007) Verslo apskaitos standartų rekomendacijos [interaktyvus].
20. Žilinskas, V.J., Kasperavičius, P., Kiškis, M. (2007) Intelektinė nuosavybė ir jos teisinė apsauga: Vadovėlis aukštosioms mokykloms, Klaipėda: KU leidykla, p. 559.

RECOGNITION AND MEASUREMENT OF INTELLECTUAL CAPITAL IN FINANCIAL ACCOUNTING

Kristina Rudžionienė, Agnė Ramanauskaitė

Summary

In this article it was analyzed the concept of intellectual capital and relationship between intellectual capital and intangible assets. There were found that intellectual capital in its nature should be recognized as intangible assets because: 1) it has no material form, and 2) there is expected economic benefit in the future. There was concluded, that not all corporate intellectual capital is recognized as intangible asset in financial accounting because one part of intellectual

capital does not meet the criteria for the recognition of intangible asset, the main one – the reliable measurement of value. Also there was revealed the theoretical possibilities of adaptation current methods of measurement for intellectual capital. However, it is difficult to measure intellectual capital created within the corporate, and no one of current methods of measurement could be practically applied. It is needed the additional regulation for intellectual capital recognition and measurement in financial accounting in order to present true and fair financial position of the company.

Key words: financial accounting, intellectual capital, recognition, methods of measurement.

ПЕРЕХОД НА МСФО КАК ИНСТРУМЕНТ РАСШИРЕНИЯ ИНВЕСТИЦИОННЫХ ВОЗМОЖНОСТЕЙ БЕЛОРУССКИХ ПРЕДПРИЯТИЙ

Вероника Савощик

УО «Высший государственный колледж связи»

ул.Ф.Скорины, 8/2, Минск, Республика Беларусь

+37544 7047492

N1kusja@rambler.ru

Аннотация. Цель исследования – обосновать необходимость унификации финансовой отчетности белорусских организаций и определить основные направления ее приведения в соответствие с Международными стандартами финансовой отчетности (МСФО).

Основные результаты работы состоят в:

- 1) определении экономических предпосылок унификации финансовой отчетности белорусских организаций;
- 2) выявлении причин низкого уровня распространения международных стандартов при составлении финансовой отчетности в Беларуси;
- 3) разработке основных направлений реформирования белорусской системы финансовой отчетности в соответствии с МСФО.

Научная новизна исследования заключается в разработке научных и практических рекомендаций по приведению финансовой отчетности организаций Республики Беларусь в соответствии с международными стандартами.

Ключевые слова: МСФО, финансовая отчетность, инвестиции.

ВВЕДЕНИЕ

Любое государство нуждается в инвестициях. И Республика Беларусь не является исключением. И хотя за последние годы доля инвестиций в ВВП Беларуси неуклонно растет¹, уровень инвестиционной активности белорусских предприятий, по-прежнему, остается на довольно низком уровне. В числе основных причин затрудняющих приток инвестиций в экономику Беларуси эксперты чаще всего называют неустойчивую макроэкономическую ситуацию в стране (значительная налоговая нагрузка², инфляционные процессы, дорогие кредиты) и высокий уровень государственного вмешательства в экономику³. Тем не менее, не только низкая привлекательность белорусской экономики негативно влияет на инвестиционные возможности отечествен-

¹ По данным Всемирного банка и Международной финансовой корпорации общий объем налогообложения организаций РБ составил 62,8% от прибыли. Этот показатель соответствует 156 месту в рейтинге «Doing Business-2012» [7].

² В 2011 году государственное вмешательство в экономику Беларуси значительно сократилось: был ослаблен ценовой контроль, придан рекомендательный характер ряду нормативных актов в области оплаты труда, реализован переход к свободному курсообразованию.

³ Положения (принципы) бухгалтерского учета

ных предприятий. Серьезным барьером на пути иностранных инвестиций подчас становится непрозрачность финансовой отчетности белорусских предприятий, которая не только не позволяет обеспечивать сопоставимость бухгалтерской информации, но и не дает возможности потенциальному инвестору реально оценить положение дел на кредитуемом предприятии и, соответственно, свой риск. А такая ситуация в бизнесе расценивается просто: нет прозрачности – нет доверия – нет инвестиций.

Меж тем, общепринятым инструментом, гарантирующим предоставление прозрачной и унифицированной информации о финансовом состоянии компании для широкого круга участников рынка, в том числе и зарубежных, являются международные стандарты финансовой отчетности (МСФО).

ПРОБЛЕМЫ ПЕРЕХОДА БЕЛАРУСИ К МЕЖДУНАРОДНЫМ СТАНДАРТАМ

В отечественную практику бухгалтерского учета попытки внедрить МСФО делались с 1998 года, когда была принята государственная программа перехода на международные стандарты бухгалтерского учета Республики Беларусь. Однако, на сегодняшний день, говорить о фактическом использовании в практике белорусских предприятий МСФО не приходится. Лишь немногие белорусские компании составляют свою отчетность и в соответствии с МСФО (руководствуясь требованиями собственников бизнеса) и в соответствии с ПБУ⁴ (руководствуясь требованиями белорусского законодательства). В их числе банковские структуры, предприятия, входящие в состав концерна «Белнефтехим», ИП «Велком». По официальной информации 20 (а по неофициальной – в два раза меньше) из 100 крупнейших предприятий республики в том либо ином виде имеют и аудиторскую отчетность по МСФО. Эти цифры подтверждают: международные стандарты финансовой отчетности белорусским бизнесом игнорируются.

Основными причинами не применения МСФО белорусскими организациями является:

- Требование белорусского законодательства по составлению отчетности в соответствии с ПБУ и, следовательно, необходимость дублирования финансовой отчетности. Как и в 1998 году, так и в настоящее время составление отчетности в Республике Беларусь регламентируется Законом Республики Беларусь «О бухгалтерском учете и отчетности» от 18 октября 1994 г. № 3321-ХІІ. Настоящий Закон определяет правовые и методологические основы организации и ведения бухгалтерского учета, устанавливает требования, предъявляемые к составлению и представлению бухгалтерской отчетности, регулирует взаимоотношения по вопросам бухгалтерского учета и отчетности в Республике Беларусь.

Состав бухгалтерской отчетности определяется спецификой деятельности белорусской организации (таблица 1).

Обязательным условием является соблюдение установленных сроков предоставления финансовой отчетности: квартальная отчетность предоставляется в течение 30 дней по окончании квартала; годовая - в течение 90 дней по окончании года [2].

На практике, время составления финансовой отчетности только в ПБУ, по оценке Всемирного банка, занимает 900 часов в год⁵. Очевидно, что на дублирование финан-

⁴ Положения (принципы) бухгалтерского учета

⁵ Всемирный Банк рекомендует снизить эту цифру до 160 ч. [8]

ТАБЛИЦА 1. Состав бухгалтерской отчетности различных белорусских организаций

Вид организации	Состав бухгалтерской отчетности
Организации (за исключением организаций, финансируемых из бюджета, а также некоммерческих организаций, не осуществляющих предпринимательскую деятельность и не имеющих, за исключением выбывших активов, оборотов по реализации товаров, выполнению работ, оказанию услуг)	бухгалтерский баланс; отчет о прибылях и убытках; отчет об изменении капитала; отчет о движении денежных средств; приложения, предусмотренные нормативными правовыми актами по бухгалтерскому учету и отчетности; пояснительная записка
Организации, достоверность годовой бухгалтерской отчетности которых подлежит обязательному аудиту	+ аудиторское заключение
Организации, финансируемые из бюджета	Определяется Министерством финансов Республики Беларусь
Некоммерческие организации, не осуществляющие предпринимательскую деятельность и не имеющие, за исключением выбывших активов, оборотов по реализации товаров, выполнению работ, оказанию услуг	бухгалтерский баланс; отчет о прибылях и убытках; отчет о целевом использовании полученных средств.

совой отчетности в МСФО времени и желания у работников бухгалтерии попросту не остается.

- Отсутствие квалифицированных составителей и аудиторов отчетов, основанных на МСФО. Последние исследования показывают, что отчетность по МСФО в странах с переходной экономикой для многих крупных компаний готовят по большей части аудиторские фирмы, т.к. бухгалтерские сотрудники, подготовленные в условиях плановой экономики и детальной регламентации, не имеют опыта оценки бухгалтерских событий. Вместе с тем, на сегодняшний день, услуги по переводу отечественной отчетности в МСФО на белорусском рынке представляют лишь единичные компании, причем стоимость их услуг довольно высока. Поэтому привлечение специалистов и аудиторов МСФО оказывается не под силу большинству белорусских организаций.
- Перевод текста МСФО представляет собой достаточно сложную проблему, как со стороны понятийного аппарата, так и со стороны времени и ресурсов. Официальным языком МСФО является – английский, уровень освоения которого у белорусских практиков – бухгалтеров крайне низкий. Кроме того, для применения в Беларуси норм МСФО требуется не просто официальный их перевод на государственный язык, а создание постоянно действующей системы перевода текстов стандартов и интерпретаций в связи с регулярными изменениями, вносимыми в них Советом по МСФО. Все это предполагает реализацию механизма внедрения МСФО на государственном уровне, и в первую очередь, серьезную корректировку в налоговом и гражданском законодательстве. А это, в условиях перманентного бюджетного дефицита Республики Беларусь, в ближайшее время реализовать вряд ли представляется возможным.
- Отсутствие заинтересованности в составлении отчетности по международным стандартам у управленческого персонала белорусских компаний. А именно для

обеспечения менеджеров информацией, необходимой для принятия управленческих решений, и предназначена финансовая отчетность, составляемая в соответствии с МСФО. Но, пока в Республике Беларусь, ни сам «управленческий учет», ни его основа – финансовая отчетность, реально не востребована пользователями.

- Отсутствие необходимости ряда компаний в привлечении потенциальных инвесторов и выхода на международный уровень. Отчеты, составленные в соответствии с МСФО, предназначены в первую очередь для потенциальных инвесторов. Поэтому тем компаниям, которые не собираются их привлекать или выходить на международный уровень, думать о внедрении у себя МСФО необязательно.

ПРЕИМУЩЕСТВА МСФО ДЛЯ БЕЛОРУССКИХ ОРГАНИЗАЦИЙ

В то же время, очевидно, что формирование отчетности в соответствии с МСФО позволит белорусским предприятиям:

- ✓ приобщиться к международным рынкам капитала. Внедрение МСФО для белорусского бизнеса открывает возможность выхода на зарубежные рынки капитала и снижение цены привлекаемого капитала. На зарубежных рынках капитала компания сталкивается с требованиями кредиторов по предоставлению качественной финансовой информации. Основная проблема заключается в том, что западные финансовые институты не в состоянии оценить финансовое положение заемщиков и результаты их деятельности исходя из информации, подготовленной согласно белорусскому законодательству. Сегодня некоторые крупные финансово-кредитные институты отказываются рассматривать инвестиционные проекты без представления финансовой отчетности в формате МСФО, ведь она позволит кредитору снизить риски, связанные с непрозрачностью финансовой отчетности;
- ✓ значительно сократить время и ресурсы для разработки принципиально новых национальных правил учета и отчетности. Приобщение белорусской системы учета к МСФО позволит наиболее рационально решить проблему создания эффективной системы бухгалтерского учета и отчетности, отвечающей потребностям рыночной экономики;
- ✓ добиться прироста рыночной капитализации. Это преимущество, на первый взгляд, представляется для белорусских банков и компаний неактуальным, поскольку биржевой рынок акций в Беларуси развит слабо, но его, тем не менее, можно рассматривать как фактор более достоверной оценки стоимости организации для инвесторов;
- ✓ более эффективно использовать информацию для принятия управленческих решений. Организации, и в том числе белорусские, постепенно приходят к тому, что строят свой управленческий учет, ориентируясь на международную практику. Тем самым они добиваются, с одной стороны, предоставления менеджменту предприятия более наглядной информации о деятельности, с другой – упрощения для себя составления отчетности согласно международным стандартам.

Среди основных макроэкономических стимулов можно выделить:

- приток иностранных инвестиций в экономику;

- большую прозрачность отечественных компаний и, как следствие, улучшение имиджа белорусского бизнеса за рубежом;
- более глубокую интеграцию экономики страны в мировую хозяйственную систему;
- улучшение качества статистической информации и возможность ее сопоставления.

ВАРИАНТЫ ПЕРЕХОДА НА МСФО БЕЛОРУССКИХ ПРЕДПРИЯТИЙ

Мировой опыт показывает, что воплотить в жизнь планы по унификации финансовой отчетности в соответствии с МСФО непросто: в любой стране для этого приходится преодолевать не столько технические, сколько культурные, корпоративные, политические и экономические различия. Причем чем больше экономика страны отличается от рыночной, тем сложнее идет реформа бухучета.

В Республике Беларусь, как и в других странах, подготовить финансовую отчетность по международным стандартам можно двумя способами:

- ❖ путем трансформации национальной финансовой отчетности в отчетность по МСФО;
- ❖ ведением параллельного учета по стандартам МСФО и по национальным правилам.

Трансформация представляет собой процесс подготовки отчетности в соответствии с МСФО на основе данных отчетности, составленной по белорусским стандартам, посредством реклассификации и оценки объектов учета в целях приведения их к международным стандартам. Для трансформации отчетности по МСФО используется уже готовая отчетность по белорусским стандартам и аналитические расшифровки к ней по статьям баланса и отчета о прибылях и убытках. Трансформация проводится путем внесения соответствующих корректировок и дополнительных проводок в целях доведения активов, обязательств и капитала до величины, по которой они должны отражаться по МСФО.

Трансформация – это разовая процедура, которая проводится по состоянию на отчетную дату. В связи с этим предприятие, на котором не налажен параллельный учет по МСФО, не может получать оперативную информацию за промежуточные между отчетными датами периоды. Поэтому при трансформации точность данных отчетности снижается, поскольку корректируются только существенные статьи и используются оценочные суждения. Например, при составлении отчетности в иностранной валюте в процессе трансформации вместо исторических курсов на дату каждой операции применяют средние курсы. Особенностью метода трансформации является то, что он может быть применен только после составления отчетности по национальным правилам.

Трансформация национальной финансовой отчетности в отчетность по МСФО может проводиться несколькими способами: с помощью коэффициентов пересчета и на основе дополнительных расчетов. Единой методики проведения трансформации не существует. На нее может влиять специфика финансово-хозяйственной деятельности конкретного предприятия, особенности организации бухгалтерского учета и учетная политика, наличие временных, финансовых ресурсов и квалифицированного в данной области персонала.

Параллельный учет основан на автономном отражении каждого факта хозяйственной жизни: по белорусским национальным стандартам и по МСФО. По сравнению с трансформацией такой способ подготовки отчетности является более достоверным и оперативным, но требует значительных затрат на осуществление, связанное с большими временными издержками и высокими запросами к квалификации персонала. Для ведения параллельного учета необходимо иметь две бухгалтерии или одни и те же бухгалтеры должны выполнять двойную работу: вести белорусский учет и учет по МСФО.

Предложенные способы имеют как положительные, так и отрицательные стороны (таблица 2).

ТАБЛИЦА 2. Сравнительная характеристика способов подготовки отчетности по МСФО.

Способ подготовки отчетности по МСФО	Преимущества	Недостатки
Трансформация отчетности	низкие затраты на подготовку отчетности по МСФО (особенно для крупных структур); простота осуществления процедуры; наглядность корректирующих записей	высокий информационный риск; присутствие субъективных оценок; низкая оперативность (подготовка после составления национальной отчетности)
Параллельный учет	высокая степень надежности и точность представления информации; минимизация субъективных суждений; высокая оперативность подготовки отчетности; независимость от времени подготовки отчетности по национальным стандартам	высокие затраты на программное обеспечение; продолжительный период внедрения системы параллельного учета и ее отладка; необходимость вести параллельный учет в каждом структурном подразделении предприятия

Высокие затраты на ведение параллельного учета определяют выбор компаний в пользу метода трансформации, получившего наибольшее распространение. В целом считается, что риск ошибок при трансформации выше, чем при ведении параллельного учета. Однако многие предприятия считают трансформацию вполне приемлемым методом подготовки международной отчетности. К тому же на внедрение параллельного учета по МСФО уходит довольно продолжительное время, в течение которого компаниям все равно приходится составлять отчетность по МСФО методом трансформации. Поэтому, на наш взгляд, наиболее оптимальным для белорусских компаний в современных условиях, является вариант трансформации национальной финансовой отчетности в отчетность по МСФО.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

В условиях нестабильности белорусской экономики, проблема привлечения зарубежных инвестиций становится одной из наиболее актуальных для многих белорусских компаний. Международные стандарты финансовой отчетности, как признанный инструмент предоставления прозрачной и унифицированной информации, способны обеспечить инвестору реальное представление о финансовом положении объекта инвестирования, и тем самым, уменьшить его предпринимательский риск.

Однако, в настоящее время на фоне задекларированной необходимости внедрения МСФО в белорусскую практику бухгалтерского учета, реальных шагов к переходу на международные стандарты в республике так и не сделано. Это связано как с существующей трудоемкостью ведения бухучета в национальных стандартах, так и с отсутствием реальных побудительных мотивов у управленческого персонала отечественных компаний. Нет фактической заинтересованности и у органов государственной власти, что выражается в отсутствии сколько-нибудь научно-обоснованной и практико-ориентированной (с учетом особенностей ПБУ) стратегии перехода на МСФО.

Международный опыт внедрения МСФО предлагает несколько возможных сценариев данной процедуры, которые условно можно свести к двум вариантам - трансформация национальной финансовой отчетности в отчетность по МСФО и ведение параллельного учета по стандартам МСФО и по ПБУ. С учетом современного состояния финансовой отчетности в Республике Беларусь более привлекательным представляется первый вариант.

Переход на МСФО путем трансформации национальной финансовой отчетности, позволит белорусским предприятиям приобщиться к международным рынкам капитала, значительно сократить время и ресурсы для ведения бухгалтерского учета, повысить эффективность управленческого учета и, как результат, добиться прироста рыночной капитализации. При этом инициатором и основным двигателем процесса перехода на МСФО должно выступить государство в лице специально уполномоченных органов.

ЛИТЕРАТУРА

1. Бутынец Ф.Ф., Георгиева Н.И. (2011). Функции учета в социально-ориентированной экономике. Журнал Международный бухгалтерский учет. Издание № 18, стр. 45–52.
2. Закон Республики Беларусь «О бухгалтерском учете и отчетности». URL: http://ncpi.gov.by/minfin/Bux/Z_250601.htm
3. Кожарская Н.В. (2010). Проблемы перехода и перспективы внедрения МСФО в Республике Беларусь. Журнал Бухгалтерский учет и анализ. Издание № 4, стр. 27–31.
4. Кожарский В.В. (2011). Бухгалтерская финансовая отчетность по белорусским и международным стандартам – Минск, Экоспектива, 211 с.
5. Мамина М.Т. (2011). Международная унификация бухгалтерского учета как фактор развития предпринимательской среды. Журнал Международный бухгалтерский учет. Издание № 15, стр. 37–41.
6. Официальный сайт Национального статистического комитета Республики Беларусь. URL: <http://belstat.gov.by>
7. Сайт Всемирного банка и Международной финансовой корпорации. URL: <http://www.doingbusiness.org/data/exploreeconomies/belarus>
8. Сайт «ИТ-страна». URL: <http://www.it-strana.by/86>
9. Сыч Д.И. (2011). Составление отчетности по МСФО: последствия для финансового анализа. Журнал Финансовый директор. Издание № 1, стр. 44–50.
10. Ширококов В.Г., Проворотов Р.С. (2010). Сравнительная характеристика способов подготовки отчетности по МСФО. Журнал Международный бухгалтерский учет. Издание № 14, стр. 2–5.

TRANSITION TO IFRS AS A TOOL FOR ENHANCED INVESTMENT OPPORTUNITIES OF BELARUSIAN COMPANIES

Veronika Savoshik

S u m m a r y

The importance of unification of the Belarusian records according to International Financial Reporting Standards (IFRS) in the context of the increasing of investment attractiveness of Belarusian business is based in the article. The main reasons for the low level of international standards usage in Belarusian companies' financial reports are analysed. It is listed the main advantages of IFRS for individual Belarusian enterprises, and for Belarusian economy as a whole. According to the results of all the international experience in transformation of the national records into IFRS, two main areas of standartization for the Belarusian organizations are pointed out: the transformation of national regulations of accounting into IFRS and accounting in the national regulations of accounting as well as in IFRS, their advantages and disadvantages are described. The area of possible application is determined.

ISSAI LIETUVOS VALSTYBINIAME AUDITE: REIKALAVIMAI IR JŲ ĮTAKA

Živilė Simonaitytė

Vilniaus universiteto Ekonomikos fakulteto
Apskaitos ir audito katedros doktorantė
Saulėtekio al. 9-II, Vilnius LT-10222,
tel. 370 683 72273, el. p.: zivile.simonaityte@gmail.com

Anotacija. Straipsnyje analizuojama kokie nauji reikalavimai atsirado valstybiniame audite nuo 2010 m., kai buvo patvirtinti tarptautiniai aukščiausiųjų audito institucijų standartai bei vertinama, kaip šie reikalavimai turėtų būti pritaikyti Lietuvoje. Pateikiami pagrindiniai skirtumai tarp tarptautinių audito standartų ir Lietuvoje taikomų reikalavimų bei įvertinami pagrindiniai veiksmai, kurių turi būti imtasi siekiant konvergencijos.

Reikšminiai žodžiai: ISSAI, Valstybės kontrolė, valstybinis auditas

ĮVADAS

INTOSAI, tarptautinė aukščiausiųjų audito institucijų organizacija, savo strateginiame plane numatė parengti profesionalius audito standartų nurodymus (angl. *Framework of professional standards*) savo narėms. Taip atsirado tarptautiniai audito standartai skirti aukščiausioms audito institucijoms – ISSAI (angl. *International Standards of Supreme Auditing Institutions*), tačiau INTOSAI sprendimas sukurti šiuos standartus nepakeičia kitų, jau egzistuojančių nurodymų. Yra pabrėžiama (About the ISSAI, 2011), kad kiekviena aukščiausia audito institucija yra nacionalinė organizacija, todėl kiekviena iš jų turi nuspręsti ISSAI taikymo apimtį remdamasi savo teisine sistema.

LR valstybės kontrolė, Lietuvos aukščiausioji audito institucija, yra INTOSAI narė, kuri taip pat turi nuspręsti kokių mastu ir apimtį reikia taikyti ISSAI. Šis iššūkis yra pakankamai didelis, nes Lietuvoje valstybinį finansinį auditą reglamentuoja pakankamai daug dokumentų (LR valstybės kontrolės įstatymas, Valstybinio audito reikalavimai, Finansinio audito vadovas ir kt.), kurios reikia peržiūrėti ir galimai pritaikyti prie ISSAI.

Tyrimo tikslas – ištirti ISSAI taikymo ypatumus Lietuvoje bei įvertinti reikiamus pokyčius Lietuvos valstybiniame audite.

Tyrimo uždaviniai:

1. Apibrėžti ISSAI apimtį ir pokyčius valstybinio audito reglamentavime.
2. Įvertinti pagrindinius skirtumus tarp ISSAI ir Lietuvos praktikos.
3. Pateikti siūlymus dėl Lietuvos valstybinio audito priartinimo ISSAI.

Tyrimo objektas – ISSAI taikymas Lietuvos valstybiniame audite.

Tyrimo metodai: teorinis kokybinis (nestruktūrizuotas) aprašomasis tyrimas; lyginamoji teisės aktų ir standartų analizė, pagrindinių skirtumų tarp ISSAI ir šiuo metu taikomų reikalavimų valstybiniam finansiniam auditu nustatymas.

PERMAINOS VALSTYBINIO AUDITO REGLAMENTAVIME

Valstybinis auditas – tai valstybės biudžeto, savivaldybių biudžetų, įvairių valstybės fondų bei Europos Sąjungos paramos fondų tikrinimas. Valstybinį auditą atlieka valstybės institucijos darbuotojai (Mackevičius, Raziūnienė, 2011).

INTOSAI iki šiol naudojami standartais, kurie buvo patvirtinti 1997 metais. Šie standartai buvo netinkami naudoti tiek dėl savo atitolimo nuo dabartinės audito praktikos, tiek dėl to, kad neapėmė visų audito aspektų, su kuriais susiduria aukščiausios audito institucijos savo veikloje. Nuo to laiko INTOSAI rengė atskirus dokumentus, siekdami neatitolti nuo audito praktikos ir pateikti kuo geresnes gaires savo nariams, tačiau darėsi vis sunkiau išlaikyti vieningą sistemą ir nuoseklų požiūrį į aukščiausiųjų audito institucijų atliekamą darbą. Dėl šios priežasties 2007 metais buvo patvirtinta naujų standartų struktūra. Šioje struktūroje ankstesni INTOSAI dokumentai buvo suklasifikuoti pagal temas. Patvirtinus šią struktūrą buvo galima aiškiai matyti, kuriose srityse yra jaučiamas gairių trūkumas ir ką dar reiktų patobulinti pasauliniame valstybinio audito reglamentavime. Nuo tada INTOSAI profesinių standartų komitetas pildė standartų struktūrą įvairiais dokumentais, kurie reglamentuoja auditą sričių, kurioje anksčiau jokio reglamentavimo nebuvo (Schnipper, 2011). 2010 m. vykusiame INCOSAI buvo priimta dar viena INTOSAI deklaracija – Pietų Afrikos deklaracija dėl tarptautinių audito standartų skirtų aukščiausios audito institucijoms (The Johannesburg, 2010). Joje nustatyta, kad INTOSAI tikslas – skatinti tinkamą viešojo sektoriaus valdymą, tai įgyvendinama per ISSAI. INTOSAI strateginis planas – padėti aukščiausios audito institucijoms kuo sėkmingiau pritaikyti ISSAI. Taip pat nustatyta, kad ISSAI bus nuolat atnaujinami, tam, kad nebūtų atotrūkio tarp audito praktikos ir ISSAI nuostatų.

Patvirtinta ir nuolat papildoma ISSAI struktūra yra sudaryta iš keturių lygių. Pirmajame lygyje pateikiama Limos deklaracija, kuri priimta dar 1977 metais ir joje pateikiami pagrindiniai principai dėl aukščiausiųjų audito institucijų nepriklausomumo. Antrasis lygis – tai INTOSAI etikos kodeksas, kuris taikomas tiek planuojant aukščiausios audito institucijos veiklą, tiek atliekant auditus, tiek skelbiant jų rezultatus. Kol kas antrojo lygio dokumentai (dar vadinami pagrindiniais audito principais) neatspindi naujausių ISSAI struktūros pokyčių. Dėl šios priežasties INTOSAI sudarė harmonizavimo grupę, kurios pagrindinis tikslas – sukurti aiškesnį ryšį tarp Limos deklaracijos ir kitų lygių ISSAI standartų (Schnipper, 2011). Trečiajame lygyje pateikiami INTOSAI audito standartai, kurie apima pagrindinius audito atlikimo principus ir nuostatas. Juos taip pat galima skaidyti į keturis pogrupius:

- 1) pagrindiniai valstybinio audito principai;
- 2) pagrindiniai valstybinio audito standartai (pagrindinės temos – kvalifikaciniai reikalavimai, nepriklausomumas, interesų konfliktai, kompetencija, atsakomybė ir kt.);
- 3) teminiai valstybinio audito standartai (padalinti pagal tokias temas kaip planavimas, įrodymai ir jų rinkimas, finansinių ataskaitų analizė, vidaus kontrolė ir kt.);
- 4) valstybinio audito ataskaitų teikimo ir kitų atskaitymo būdų standartai (juose nustatyti reikalavimai audito išvadai, ataskaitoms, jų reguliarumui ir kt.).

Ketvirtajame lygyje pateikiamos standartų įgyvendinimo gairės, kurios yra pritaikytos konkretesniems klausimams. Jos suskirstytos pagal auditų tipus – finansinis auditas, veiklos auditas ir atitikties auditas. Taip pat svarbu pastebėti, kad ISSAI yra suderinti su tarptautiniais audito standartais, t.y. ISSAI nekartojamos nuostatos, kurios yra pateiktos tarptautiniuose standartuose. Visa ISSAI struktūra pateikiama 1 paveiksle.

1 lygis. Pamatiniai principai ISSAI 1: Limos deklaracija	
2 lygis. Aukščiausių audito institucijų veikimo prielaidos ISSAI 10: Meksiko deklaracija dėl AAI nepriklausomumo ISSAI 11: INTOSAI gairės ir geroji praktika susijusi su AAI nepriklausomumu ISSAI 20: Skaidrumo ir atskaitomybės principai ISSAI 21: Skaidrumo geroji praktika ISSAI 30: Etikos kodeksas ISSAI 40: AAI kokybės kontrolė	
3 lygis. Pagrindiniai audito principai ISSAI 100: INTOSAI audito standartai – pagrindiniai principai ISSAI 200: INTOSAI audito standartai – bendrieji principai ISSAI 300: INTOSAI audito standartai – specialieji principai ISSAI 400: INTOSAI audito standartai – atsiskaitymas	
4 lygis. Audito gairės – įgyvendinimo nurodymai ISSAI1000 ISSAI1320 ISSAI1560 ISSAI1003 ISSAI1330 ISSAI1570 ISSAI1200 ISSAI1402 ISSAI1580 ISSAI1210 ISSAI1450 ISSAI1600 ISSAI1220 ISSAI1500 ISSAI1610 ISSAI1230 ISSAI1501 ISSAI1620 ISSAI1240 ISSAI1505 ISSAI1700 ISSAI1250 ISSAI1510 ISSAI1705 ISSAI1260 ISSAI1520 ISSAI1706 ISSAI1265 ISSAI1530 ISSAI1710 ISSAI1300 ISSAI1540 ISSAI1720 ISSAI1315 ISSAI1550 ISSAI1800 ISSAI1805 ISSAI1810 ISSAI3000 ISSAI3100 ISSAI4000 ISSAI4100 ISSAI4200	4 lygis. Audito gairės – specialieji nurodymai ISSAI5000 ISSAI5010 ISSAI5110 ISSAI5120 ISSAI5130 ISSAI5140 ISSAI5210 ISSAI5220 ISSAI5230 ISSAI5240 ISSAI5310 ISSAI5410 ISSAI5411 ISSAI5420 ISSAI5421 ISSAI5422 ISSAI5430 ISSAI5440 ISSAI5500 ISSAI5600

1 PAV. ISSAI struktūra

ŠALTINIS: sudaryta autorės, remiantis Lakis, 2007, About the ISSAI, 2011.

ISSAI struktūra sudėtinga, taip yra todėl, kad standartai yra rengiami visiems galimiems audito tipams (finansiniam, veiklos, atitikties), taip pat juose apimamos itin specifinės sritys, pvz. ISSAI 5500, kurį planuojama parengti 2013 m. bus skirtas su nelaimėmis susijusiai paramai audituoti (angl. *Guidelines on Audit of Disaster-related Aid*) arba ISSAI 5200 – 5299, kurie yra skirti privatizavimo proceso auditui atlikti (Level 4, 2011).

ISSAI pagrindinis tikslas – padėti aukščiausioms audito institucijoms visame pasaulyje jų kasdieninėje audito praktikoje. Dėl to, kiekviena valstybė, kuri nori taikyti ISSAI turi nuspręsti koku mastu ir apimti jie tinka, kokios nuostatos turi būti integruotos ir kaip visas procesas gali būti optimizuotas, t.y. nei ISSAI, nei INTOSAI konkrečių integravimo gairių ir nurodymų nepateikia. Tai nereiškia, kad valstybėms narėms nesuteikiama jokia pagalba pasirinkus integruoti ISSAI, pavyzdžiui, profesinių standartų komitetas dalyvauja regioniniuose kongresuose ir seminaruose, kuriuose INTOSAI narėms yra pristatomi ISSAI ir jų taikymo privalumai (Matthiasen, 2011).

Nors įvairūs seminarai ir pristatymai organizuojami, tačiau kiekviena šalis, kuri taiko ISSAI, vis dar susiduria su pakankamai dideliais jų integravimo ir pritaikymo iššūkiais. Dėl šios priežasties tiek INTOSAI, tiek aukščiausios audito institucijos, tiek mokslo pasaulis turi susitelkti ir užtikrinti kuo efektyvesnį adaptavimo procesą.

SKIRTUMŲ TARP VALSTYBINIO AUDITO REGLAMENTAVIMO LIETUVOJE IR ISSAI VERTINIMAS

Lietuva, kuri yra INTOSAI narė nuo 1995 metų, taip pat taiko aukščiausiųjų audito institucijų standartus savo veikloje. Taip pat kaip ir kitose INTOSAI valstybėse narėse, integravimo procesas Lietuvoje nėra itin paprastas ir klausimų nekeliantis procesas. LR valstybės kontrolė ir jos vieta numatyta LR Konstitucijoje. Pagrindiniai reikalavimai atliekamam valstybiniam finansiniam (teisėtumo) auditui nustatyti LR valstybės kontrolės įstatyme (Lietuvos Respublikos valstybės kontrolės, 2010). Jame taip pat nustatyta, kad valstybinis auditas yra atliekamas pagal Valstybinio audito reikalavimus (Valstybinio audito, 2006). Šiuose reikalavimuose pateikiami pagrindiniai principai, kuriais remiantis atliekamas finansinis (teisėtumo) auditas. Siekiant šiuos reikalavimus detalizuoti, pateikti praktinius jų taikymo paaiškinimus bei gerąsias praktikas yra patvirtintas Finansinio audito vadovas, kuris taikomas atliekant finansinius (teisėtumo) auditus (Finansinio audito, 2011). Kai kurios specifinėms sritims audituoti yra rengiami atskiri metodiniai nurodymai ir išaiškinimai, pavyzdžiui, rekomendacijų stebėjimui, išorės ekspertų pasitelkimui. Galima įžvelgti tam tikras paraleles tarp ISSAI ir LR valstybės kontrolės veiklą reglamentuojančių ir veikloje naudojamų dokumentų (žr. 2 paveikslą).

ISSAI	Finansinio (teisėtumo) audito reglamentavimas	Panašumai
1 lygis. Pamatiniai principai	LR Konstitucija	Nustato pagrindinius principus dėl statuso ir nepriklausomumo.
2 lygis. Aukščiausių audito institucijų veikimo prielaidos	LR valstybės kontrolės įstatymas	Apima bendrus organizavimo principus, struktūrą, etiką ir pan.
3 lygis. Pagrindiniai audito principai	Valstybinio audito reikalavimai	Nustato audito procesus, jų vykdymą.
4 lygis. Audito gairės – įgyvendinimo nurodymai	Finansinio audito vadovas	Konkrečiai aprašo kokios nuostatos kada ir kaip taikomos, kokie aspektai įgyvendinami ir kt.
4 lygis. Audito gairės – specialieji nurodymai	Kiti metodiniai nurodymai ir išaiškinimai	Taikomi tik esant specifinėms aplinkybėms ar situacijoms.

2 PAV. Panašumai tarp ISSAI ir finansinio (teisėtumo) audito reglamentavimo

ŠALTINIS: sudaryta autorės

2 paveiksle nurodyti panašumai tarp ISSAI ir Lietuvos dokumentų yra, tačiau tai tik struktūriniai panašumai, kurie dar neužtikrina, kad Lietuvoje auditas atliekamas pagal ISSAI. Siekiant pereiti prie ISSAI taikymo Lietuvoje nereikia keisti teisinio reglamentavimo struktūros, tačiau reikia detaliau nagrinėti kiekvieno Lietuvos dokumento turinį ir nustatyti, ar jis atitinka ISSAI.

LR valstybės kontrolėje 2011 m. buvo įsteigta darbo grupė, kurios pagrindinis tikslas – išanalizuoti tarptautinius ir INTOSAI audito standartus ir parengti Finansinio (teisėtumo) audito vadovo pakeitimų projektą (Dėl darbo grupės, 2011). Tai rodo, kad Valstybės kontrolėje yra siekiama pereiti prie ISSAI. Siekiant atlikti šį suvienodinimą reikia identifikuoti pagrindinius skirtumus tarp ISSAI ir valstybės kontrolės dokumentų. Galima pasirinkti daug įvairių būdų, kaip analizuoti skirtumus, tačiau patys pagrindiniai yra tie, kurių regla-

mentavimas nesutampa arba kurie yra neregamentuoti ISSAI arba Lietuvos valstybinio audito metodikoje. Tokie skirtumai pateikiami 3 paveiksle.

ISSAI	Skirtumai
ISSAI 11, INTOSAI gairės ir geroji praktika, susijusi su AAI nepriklausomumu, ISSAI 1200	Turėtų būti keičiamas LR valstybės kontrolės įstatymas, jame nurodant, kad auditas Valstybės kontrolėje atliekamas pagal ISSAI.
ISSAI 1510. Pirmojo audito užduotys – pradiniai likučiai	Lietuvos valstybiniame audite neregamentuota.
ISSAI 1501. Audito įrodymai – konkretūs svarstymai dėl atskirų sričių	LR valstybės kontrolės finansinio audito vadovas pateikia ne tokius detalius nurodymus dėl audito įrodymų rinkimo. Kituose dokumentuose jokių nurodymų nėra.
ISSAI 1580. Rašytiniai pareiškimai	Lietuvos valstybiniame audite neregamentuota.
ISSAI 1540. Apskaitinių įvertinimų, įskaitant tikrosios vertės apskaitinius įvertinimus, ir susijusios atskleistos informacijos auditas	Lietuvos valstybiniame audite neregamentuota.
ISSAI 1570. Veiklos tęstinumas	Iš esmės veiklos tęstinumas viešajame sektoriuje nėra vertinamas, todėl Lietuvoje tai nėra reglamentuota, tačiau pagal ISSAI tam tikrais atvejais jis turėtų būti vertinamas.
ISSAI 1710. Lyginamoji informacija – atitinkami duomenys ir lyginamosios finansinės ataskaitos	Lietuvos valstybiniame audite neregamentuota.
ISSAI 1720. Auditoriaus atsakomybė dėl kitos informacijos dokumentuose, į kuriuos įtrauktos audituotos finansinės ataskaitos	Lietuvos valstybiniame audite neregamentuota.
ISSAI 1800. Specialūs svarstymai – pagal specialios paskirties tvarką sudarytų finansinių ataskaitų auditas	Lietuvos valstybiniame audite neregamentuota.
ISSAI 1805. Specialūs svarstymai – atskirų finansinių ataskaitų ir atskirų finansinės ataskaitos elementų, sąskaitų ir straipsnių auditas	Lietuvos valstybiniame audite neregamentuota.
ISSAI 1810. Užduotys pateikti išvadą dėl finansinių ataskaitų santraukos	Lietuvos valstybiniame audite neregamentuota.
ISSAI 1210. Susitarimas dėl audito užduočių sąlygų	Valstybės kontrolė neturi galimybės atsakyti vykdyti užduotį, todėl Lietuvoje tai neregamentuota.
ISSAI 1402. Audito svarstymai, susiję su paslaugų organizaciją naudojančia įmone	Kol kas Lietuvos viešajame sektoriuje nėra pavyzdžių, kad apskaitai tvarkyti ir ataskaitoms sudaryti būtų samdoma įmonė. Jei toks atvejis būtų, reiktų taikyti šį ISSAI, tačiau Lietuvoje tai nėra reglamentuota.

3 PAV. Pagrindiniai ISSAI ir valstybinio finansinio (teisėtumo) audito skirtumai

ŠALTINIS: sudaryta autorės, remiantis Packages, 2011 ir Finansinio audito vadovas, 2011, Valstybinio audito, 2006.

3 paveiksle pateikiami pagrindiniai skirtumai, kurie šiuo metu egzistuoja, tačiau yra ir kitų, ne tokių pastebimų skirtumų, pvz. audito plano ir strategijos rengimas. Pagal dabartinę Valstybės kontrolės praktiką audito strategija / planas yra rengiami atlikus audito planavimo etapą, o pagal ISSAI audito planavimas iki strategijos yra trumpas.

Dar vienas pakankamai reikšmingas skirtumas tarp ISSAI ir Valstybės kontrolės praktikos – tai vadovybės tvirtinimų naudojimas. Šiuo metu Valstybės kontrolėje naudojami baigtumo, tikrumo, įvertinimo, teisėtumo ir atskleidimo tvirtinimai (Valstybinio audito, 2006). ISSAI naudojami tarptautinių audito standartų vadovybės tvirtinimai, kurie yra su-

skirstyti į tris grupes – tvirtinimai apie ūkinių operacijų grupes ir įvykius audituojamu laikotarpiu, tvirtinimai apie sąskaitų likučius ataskaitinio laikotarpio pabaigoje ir tvirtinimai apie pateikimą ir atskleidimą. Iš esmės šis padalinimas yra tinkamas ir valstybiniam auditui, nes ne visi tvirtinimai, kurie yra aktualūs balansiniams dokumentams yra vertinti tikrinant pelno (nuostolių) tipo dokumentus, tačiau yra vienas esminis skirtumas – tai teisėtumo tvirtinimas. Pagal ISSAI atitikties auditas yra atskira sritis ir tik tuo atveju, jei jis atliekamas kartu su finansinių ataskaitų auditu yra integruojamas teisėtumo tvirtinimas (Compliance Audit Guidelines Related to, 2010), tuo tarpu Valstybės kontrolėje visi finansiniai auditai yra finansiniai teisėtumo auditai, taigi teisėtumo tvirtinimas yra privalomas. Šis skirtumas taip pat turi būti apsvarstytas ir imtasi atitinkamų sprendimų.

Apibendrinant galima pastebėti, kad skirtumų tarp Lietuvos praktikos ir ISSAI tikrai yra. Nors audito reglamentavimo struktūra Lietuvoje yra pakankamai aiški, tačiau analizuojant konkrečius audito procesus ar elementus, skirtumai gan aiškiai pastebimi. Kai kurie iš šių skirtumų yra skirtingos audito praktikos pasekmė, o kai kurie susiję su Lietuvos valstybinio audito reglamentavimo aplinka. Nepaisant priežasčių, reiktų užtikrinti, kad Lietuvos valstybinis auditas kuo labiau atitiktų ISSAI, o tose vietose, kur jis neatitinka, būtų nustatytos aiškios to priežastys ir numatymas, kad atitikčiai nėra poreikio.

PERĖJIMAS PRIE ISSAI: GRUŽIJOS PAVYZDYS IR PASIŪLYMAI LIETUVAI

Nustčius pagrindinius skirtumus reikia analizuoti, kokių veiksmų reikia imtis, kad Lietuvoje taikoma valstybinio audito praktika atitiktų aukščiausiųjų audito institucijų standartų reikalavimus. Šiam tikslui galima trumpai peržvelgti kitų šalių, kurios susidūrė su panašiomis problemomis patirtį. Viena iš tokių valstybių yra Gruzija. Nuo to laiko, kai Gruzija atgavo nepriklausomybę 1991 metais, ji taip pat kaip ir Lietuva turėjo perorientuoti politinius ir ekonominius procesus į demokratiją ir rinkos ekonomiką. Skirtingai nei Lietuvoje, Gruzijoje iki 2000 metų buvo daug įvairių neramumų (ekonominės krizės, pilietiniai neramumai), todėl esminiai pokyčiai čia prasidėjo nuo 2003 metų. Nuo tada Gruzijos ekonomika augo sparčiausiai jos istorijoje ir net 2008 metų konfliktas su Rusija (Pietų Osetijos ir Abchazijos regionuose) nesustabdė jos reformų proceso. Gruzijos kontrolės rūmai (aukščiausia šios šalies audito institucija) remia reformas ir turi lemiamą reikšmę užtikrinant vyriausybės atskaitytumą. Taip pat kaip ir Lietuvoje Gruzijos kontrolės rūmų vieta nustatyta šalies konstitucijoje (Porzucek, 2011):

- rūmai turi būti nepriklausomi savo veikloje;
- jie turi prižiūrėti valstybinių fondų ir kitų išteklių panaudojimą ir išlaidas;
- kontrolės rūmai taip pat turi teisę tikrinti kitas valstybines institucijas bei teikti pasiūlymus parlamentui dėl mokesčių reglamentavimo tobulinimo;

Pagrindinės rūmų galios nustatytos konstitucijoje. Kontrolės rūmų įstatymas nustato jų įgaliojimus, organizacinę struktūrą, procedūras bei garantuoja nepriklausomumą. Naujasis kontrolės rūmų įstatymas buvo priimtas 2008 m. Iki jo priėmimo buvo rengta daug įvairių diskusijų ir bendrauta su užsienio organizacijomis. Visa tai padėjo pasiekti pagrindinį tikslą – užtikrinti, kad įstatytas atitinka INTOSAI standartus. Kai kurie kritikai teigia, kad Gruzija galėjo tiesiog paimti kitos šalies įstatymą, kuris atitinka INTOSAI standartus ir jį išsiversti, tačiau nėra teisingas požiūris – juk kiekvienoje valstybėje vyrauja specifinė aplinka, kurią reikia įvertinti.

Remiantis tiek INTOSAI, tiek kitų šalių patirti visų pirma Lietuvoje reiktų identifikuoti pagrindinius skirtumus. Esminiai skirtumai buvo apžvelgti šiame straipsnyje, tačiau reiktų juos analizuoti žymiai atidžiau ir užtikrinti, kad kiekvienas skirtumas yra identifikuotas ir nustatytos visos su juo susijusios aplinkybės. Identifikavus skirtumus reiktų juos vertinti. Čia, remiantis Gruzijos patirtimi, reiktų neapsiriboti tik vidiniais Valstybės kontrolės ištekiais, ypatingai jei skirtumas gali paveikti ir kitus. Pavyzdžiui, rašytinių pareiškimų įvedimas pakeistų ne tik valstybinio audito praktiką, bet ir audituojamųjų veiksmus, nes šiuos pareiškimus auditoriams jie turėtų parengti. Taigi vertinant skirtumus reiktų rengti išorines diskusijas tiek su mokslo atstovais, tiek su audituojamaisiais, tiek su informacijos vartotojais (pvz., Seimo audito komitetu). Aptarus pagrindinius skirtumus galima būtų identifikuoti, kokie pokyčiai reikalingi valstybinio audito reglamentavime. Kai kurie iš jų gali būti atlikti pakeitus vidinius Valstybės kontrolės dokumentus (pvz., finansinio audito vadovą), o kitiems būtų reikalingas ir kitų institucijų įsikišimas (pvz., Valstybės kontrolės įstatymo keitimui). Nustačius priemones, kurios turi būti įgyvendintos LR Valstybės kontrolė turėtų įgyvendinti pasirinktas priemones bei, jei jų įgyvendinimas nėra Valstybės kontrolės kompetencijoje, inicijuoti, kad atsakingos institucijos imtųsi šio įgyvendinimo bei prižiūrėti procesą. Atlikus visus veiksmus, reiktų iš naujo peržiūrėti Lietuvos valstybinio audito reglamentavimo sistemą tam, kad būtų įsitikinta, jog visi norimi skirtumai panaikinti. Nustačius, kad reikia tam tikrų tobulinimų, visą ciklą, tik mažesne apimtimi reiktų kartoti iš naujo.

Apibendrinant Lietuva, pereidama prie ISSAI, turėtų šį perėjimą atlikti keliais žingsniais:

1. Skirtumų identifikavimas.
2. Skirtumų įvertinimas.
3. Galimybių skirtumus naikinti nustatymas.
4. Pasirinktų priemonių įgyvendinimas ar inicijavimas.
5. Pasiiekto rezultato įvertinimas ir koregavimas (jei reikia)

Šie etapai turėtų užtikrinti, kad Lietuvos perėjimas prie ISSAI bus sklandus ir geriausiai atitinkantis Lietuvos sistemą ir procesus.

IŠVADOS

Nuo to laiko kai INTOSAI patvirtino naujus standartus, skirtus aukščiausios audito institucijoms, yra imamas įvairiausių veiksmy, siekiant padėti INTOSAI narėms integruoti standartus į savo veiklą – organizuojami seminarai, leidžiami gerosios praktikos pavyzdžiai, kuriamos jungtinės darbo grupės. Nepaisant visų šių veiksmy, kiekviena šalis vis dar susiduria su dideliais ISSAI integravimo ir pritaikymo iššūkiais. Dėl šios priežasties tiek INTOSAI, tiek aukščiausios audito institucijos, tiek mokslo pasaulis turi susitelkti ir užtikrinti kuo efektyvesnę adaptavimo procesą.

Vertinant Lietuvos valstybinio audito reglamentavimą ir praktiką pastebima, kad skirtumų tarp Lietuvos praktikos ir ISSAI tikrai yra. Nors audito reglamentavimo struktūra Lietuvoje yra pakankamai aiški, tačiau analizuojant konkrečius audito procesus ar elementus, skirtumai gan aiškiai pastebimi. Kai kurie iš šių skirtumų yra skirtingos audito praktikos pasekmė, o kai kurie susiję su Lietuvos valstybinio audito reglamentavimo aplinka. Nepaisant priežasčių, reiktų užtikrinti, kad Lietuvos valstybinis auditas kuo labiau atitiktų ISSAI, o tose vietose, kur jis neatitinka, būtų nustatytos aiškios to priežastys ir numatymas, kad atitikčiai nėra poreikio.

Siekiant tokio rezultato išskirtini keli pagrindiniai žingsniai, kurių reiktų imtis:

1. Skirtumų identifikavimas.
2. Skirtumų įvertinimas.
3. Galimybių skirtumus naikinti nustatymas.
4. Pasirinktų priemonių įgyvendinimas ar inicijavimas.
5. Pasiekto rezultato įvertinimas ir koregavimas (jei reikia)

Šie etapai turėtų užtikrinti, kad visos Lietuvos perėjimas (ne tik Valstybės kontrolės, kuri atlieka auditus pagal ISSAI, bet ir informacijos vartotojų, kurie turi suprasti gaunamą rezultatą) prie ISSAI bus sklandus ir geriausiai atitinkantis Lietuvos sistemą ir procesus.

LITERATŪRA

1. About the ISSAI framework (2011). Prieiga per internetą: <http://www.issai.org/composite-188.htm> (žiūrėta 2011 m. spalio 8 d.).
2. Compliance Audit Guidelines Related to Audit of Financial Statements (2010). Prieiga per internetą: [http://www.issai.org/media\(798,1033\)/ISSAI_4200_E_Endorsement_version_June.pdf](http://www.issai.org/media(798,1033)/ISSAI_4200_E_Endorsement_version_June.pdf) (žiūrėta 2011 m. spalio 9 d.).
3. Dėl darbo grupės sudarymo (2011). LR valstybės kontrolieriaus įsakymas Nr. V-203.
4. Finansinio audito vadovas (2011). LR valstybės kontrolieriaus įsakymas Nr. V-125, 2005, aktuali redakcija Nr. V-114.
5. Lakis, V. (2007). Audito sistema: raida ir problemos. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla 386 p.
6. Level 4: Auditing Guidelines – Specific Guidelines (2011). Prieiga per internetą: <http://www.issai.org/composite-280.htm> (žiūrėta 2011 m. spalio 9 d.).
7. Lietuvos Respublikos valstybės kontrolės įstatymas (2010). Valstybės žinios Nr. 99-2504, 2007, aktuali redakcija Nr. 67-3342.
8. Mackevičius, J., Raziūnienė, D. (2011). Auditas: klausimai, atsakymai, testai. Vilnius: Vilniaus universitetas, 223 p.
9. Matthiasen, M. (2011). Spotlight on ISSAIs. International Journal of Government Auditing, Vol. April 2011.
10. Packages of audit guidelines (2011). Prieiga per internetą: <http://www.issai.org/composite-381.htm> (žiūrėta 2011 m. spalio 9 d.).
11. Porzucek, J. (2011) INTOSAI Standards and Capacity Building: A Case Study from the Chamber of Control of Georgia. International Journal of Government Auditing, Vol. of April 2011.
12. Schnipper, N. (2011). Spotlight on ISSAIs. International Journal of Government Auditing, Vol. of July 2011.
13. The Johannesburg Accords (2010). XX INCOSAI.
14. Valstybinio audito reikalavimai (2006). LR valstybės kontrolieriaus įsakymas Nr. V-26, 2002, aktuali redakcija Nr. V-15. Prieiga per internetą: <http://192.168.100.178//page.aspx?id=32> (žiūrėta 2011 m. spalio 9 d.).

BRINGING ISSAI INTO LITHUANIAN PUBLIC AUDIT: REQUIREMENTS AND THEIR INFLUENCE

Živilė Simonaitytė

S u m m a r y

Article analyses the changes in governmental auditing since year 2010 when most of the new International Standards for Supreme Audit were introduced. Framework (four levels – Lima declaration, working assumptions, fundamental auditing principals and implementation guidelines) of new standards and bringing it to every member state of INTOSAI is discussed. As every member country of INTOSAI is affected by these standards situation in Lithuanian governmental audit related to the new standards is covered. The purpose of the article is to evaluate application of International Standards for Supreme Audit Institutions in Lithuania and to evaluate the changes, which need to be made in Lithuanian governmental auditing. Article provides main differences between international standards and practice of Lithuania (themes or steps of audit which is not covered by Lithuanian governmental auditing guidelines, which is different from ISSAI practice, etc.). As every member country of INTOSAI is entitled to adopt standards based on its experience and national legislation, the steps for the convergence are suggested.

АНАЛИЗ РИСКОВ АУДИТОРСКОЙ ПРОВЕРКИ

Соколов В.Я. д.э.н.

профессор

Санкт-Петербургский университет

экономики и финансов

партнер ПрайсвотерхаусКуперс

Санкт-Петербург, Казанская, 41 кв.3 190000

тел +7 905 543 0885 vyacheslav.sokolov@ru.pwc.com

Аннотация. Данная статья посвящена вопросам оценивания аудиторского риска на основе мультипликативной и аддитивной модели. Содержит рекомендации по выбору и расчету составляющих частей общего аудиторского риска – неотъемлемый риск, риск средств контроля и риск необнаружения. Анализ построен на эмпирических наблюдениях, которые показывают, что наибольшее распространение получили проверки с общим уровнем вероятности отсутствия ошибок в 95 %. Показывается, что риск аудитора заключается в возможности составления заключения об отсутствии существенных ошибок в отчетности клиента, в то время как в действительности эта отчетность содержит существенные ошибки. Это определение значительно точнее бытующего на практике мнения о том, что риск аудитора заключается в выражении неверного мнения, поскольку отрицательное заключение или отказ от него не наносят ущерба обществу. Выпуская отрицательные заключения, аудитор знает ошибки, их причину и величину, и его вывод полностью основан на известных ему фактах, тогда как, выдавая положительное заключение, аудитор основывается на известных ему фактах, которые составляют только часть всех необходимых для положительного заключения. Таким образом, в положительном заключении присутствует фактор неопределенности, тогда как в отрицательном – нет.

Ключевые слова: аудит, риск, модель, контроль, необнаружение.

Риск – понятие очень широкое и подразумевает появление возможных неприятностей. Причем это появление относится к будущему и представляет анализ, проводимый исследователем в настоящем «с точки зрения будущих последствий» (Гиденс, 2004, с. 4). Исследование риска – черта нашего времени, черта общества, видящего в будущем не свой конец, а непрерывность своей деятельности, «оно широко используется лишь в обществе, ориентированном на будущее, для которого будущее – это территория, подлежащая завоеванию и колонизации» (Там же)¹. Данная статья посвящена вопросам оценивания аудиторского риска на основе мультипликативной и аддитивной модели. Она содержит рекомендации по выбору и расчету составляющих частей общего аудиторского риска, сделанные на основе эмпирического наблюдения за аудиторскими проверками – неотъемлемый риск, риск средств контроля и риск необнару-

¹ Там же, любопытно, что по мнению Гидденса, риск – отличительная черта капиталистического общества, отличающегося от всех остальных своей устремленностью в будущее, что стало возможным в связи с изобретением двойной записи, позволившей оценивать будущие прибыли и убытки там же, с. 40-41, ранее же люди были согласны с утверждением Архиепископа Вулфстана, сказавшего на проповеди в Йорке в 1014 г. «Мир движется стремительно и приближается к концу» (цит. Гидденс, 2004, С. 9)

жения. Анализ построен на эмпирических наблюдениях автора за практикой проведения аудита в России (2000-2011) и Франции (1998-1999).

Риск аудитора заключается в возможности составления заключения об отсутствии существенных ошибок в отчетности клиента, в то время как в действительности эта отчетность содержит существенные ошибки. Это определение значительно точнее бытующего на практике мнения о том, что риск аудитора заключается в выражении неверного мнения (Богатая, 2003, с.122-123), поскольку отрицательное заключение или отказ от него не наносят ущерба обществу, единственной пострадавшей стороной может оказаться предприятие, следовательно, не приводит и к судебному преследованию аудитора. Кроме того, выпуская отрицательные заключения, аудитор знает ошибки, их причину и величину, и его вывод полностью основан на известных ему фактах, тогда как, выдавая положительное заключение, аудитор основывается на известных ему фактах, которые составляют только часть всех необходимых для положительного заключения фактов. Иначе говоря, в положительном заключении присутствует фактор неопределенности², тогда как в отрицательном – нет. Отказ от выпуска заключения означает, что отчетность не обладает качеством проверяемости, следовательно, не верна по определению, как не отвечающая базовым принципам учета.

Поскольку, как известно, аудиторский риск, зависит от трех факторов (Монтгомери, 1997, с. 139): бухгалтерского учета предприятия, надежности систем контроля, аудиторских процедур, аудитору приходится сталкиваться с тремя видами рисков: учета, контроля и аудиторских процедур.

Риск учета относится к внутренне присущим рискам, Он имманентен предприятию и не может быть устранен. *Errare humanum est*. Природа данного риска в человеческой ошибке³. Деятельность различных служб предприятия может приводить к ошибкам в бухгалтерской отчетности. На данный вид рисков влияют особенности деятельности предприятия, его деловое окружение, стиль руководства и квалификация его персонала, экономическая ситуация в отрасли и в стране в целом. Риски учета рассматриваются аудитором на стадии предварительного планирования. Аудитору следует убедиться в компетентности руководства, понимании бухгалтерским персоналом правил ведения учета, в достаточной квалификации сотрудников предприятия. Поскольку одним из главных принципов учета является принцип непрерывности деятельности предприятия, подразумевающий необходимость составления исторической, а не ликвидационной отчетности, аудитор должен хорошо представлять экономическую ситуацию в отрасли и стране, разбираться в особенностях деятельности проверяемого предприятия, чтобы оценить возможность несоответствия отчетности предприятия принципу непрерывности. Аудитор не может избежать риска учета или изменить его размер, он может лишь оценить его. Для каждой из статей отчетности риск может быть различен. Поскольку данный риск не может быть устранен, то следует предположить, что для каждой отчетной статьи он либо нормальный, либо превышает норму.

² По словам Б. Паскаля (1623 – 1662) человек, принимающий решение, заключает пари с энтропией (неопределенностью – В.С.) и дальше действует в ее границах.. (Цит Морен, 2004, с. 25).

³ Способность человека заблуждаться по Канту является источником его наслаждения! (Уонт, 1998, с.3).

Риск контроля заключается в невыявлении ошибок системой внутреннего контроля предприятия. Он не носит естественного характера и полностью зависит от деятельности администрации предприятия. Риск контроля должен быть обратно пропорционален риску учета, так как система контроля направлена на поиск ошибок, пропущенных системой учета. Аудитор не может влиять на этот риск, как и на риски учета, и только оценивает его, анализируя эффективность системы контроля. Формы и методы оценки риска внутреннего контроля определяются аудитором исходя из размера предприятия, его деятельности, организационной структуры и проч. Для его расчета аудитор может использовать любую технику: опросы, анкетирование, изучение документов, организационных схем и проч.

Окончательную уверенность относительно величины риска внутреннего контроля достигается его тестированием, включающим: проверку документов, подтверждающих функционирование внутреннего контроля, например, проверку документов на наличие необходимых подписей, опросом и наблюдением за контрольными процедурами, которые не находят письменного подтверждения, с целью определения их факта их наличия и выявления лиц, проводивших их, повторения процедур контроля, например сверку аудитором записей по банковскому счету с выписками банка, для того чтобы убедиться, что предприятие правильно выполняет такую процедуру.

Тестирование контроля может не проводиться, если аудитор изначально предполагает, что риск внутреннего контроля высок вследствие неэффективности его системы, тогда аудитор должен допустить для аудиторских процедур только повышенный уровень риска. Если же риск контроля рассматривается аудитором как допустимый, то чем он выше, тем большее количество тестов контроля ему надлежит провести. Впрочем, и при допустимом риске контроля аудитор вправе отказаться от его тестирования и вести проверку счетов так же как и в условиях неэффективного контроля. Такое решение может быть принято, если аудитор сочтет, что тестирование контроля будет осложнено и потребует от него больше времени, чем увеличение объемов непосредственной проверки счетов. Данный подход достаточно популярен в России, поскольку большинство предприятий не имеет инструктивно описанной системы контроля или не документирует его результаты. Тем не менее, и в нашей стране и тем более в отношении предприятий, применяющих МСФО, фокус аудиторской проверки неуклонно смещается в сторону тестирования контроля. Этому способствует также и углубление автоматизации учета и контроля. Так, если еще недавно в торговле инвентаризация была практически единственным средством подтверждения выручки, то развитие автоматизации кассовых расчетов, рост супермаркетов и магазинов с похожей организацией продаж основным методом проверки делает тестирование системы расчетов с покупателями, бар-кодов и их считывания, автоматической системы инвентаризации управления запасами.

Риск аудиторских процедур состоит в необнаружении существенных ошибок процедурами, проводимыми аудитором. Его значение определяется величиной рисков учета и контроля, т.к. для того, чтобы измерить вероятность не обнаружить ошибку, аудитор должен предварительно оценить вероятность того, что эта ошибка присутствует в учете и при этом не выявляется системой контроля предприятия. Рассчитанное таким образом вероятностное значение используется аудитом для определения объема выборок при сборе аудиторских доказательств, который обратно пропорцио-

нален величине риска аудиторской процедуры. Если аудитор допускает в своей работе больший риск необнаружения, ему необходимо меньше доказательств, чем в том случае, когда для него приемлем только низкий риск.

Несмотря на то, что общий риск зависит от трех факторов, его величина не определяется на их основе, так как представляет собой не естественную величину, а степень уверенности аудитора в своих выводах. Общий риск, таким образом, есть доверительная вероятность правильности гипотезы об отсутствии ошибок в проверенной аудитором совокупности – статье отчетности, счете. Значение этой вероятности выбирается аудитором и может зависеть от его политики, клиента и целей проверки. Стремление аудитора к расширению клиентуры и повышению гонораров толкает его на снижение данной вероятностной величины, но возрастающие риски ответственности, давление общества заставляют повышать ее. Тем самым поддерживается необходимый «осторожный» уровень. Контроль за качеством аудиторских проверок, осуществляемый профессиональными институтами аудиторов или государственными организациями, способствует поддержанию высокой степени уверенности при аудиторских проверках. Наибольшее распространение среди аудиторов получили проверки с уровнем вероятности отсутствия ошибок в 95 % (Адамс, 1995, с. 207).

Широкую известность получила мультипликативная модель зависимости трех видов риска, достаточно полно описанная в аудиторской литературе Робертсон, с. 55): $P = 1 - (1 - I) * (1 - C) * (1 - R)$, где P – доверительная вероятность⁴ отсутствия ошибки в проверяемой совокупности (статье отчетности), I – доверительная вероятность отсутствия ошибки в учете, C – доверительная вероятность выявления ошибки системой контроля, R – доверительная вероятность нахождения ошибки при проведении аудиторских процедур.

Данная модель может быть трансформирована в аддитивную (Терехов, 2001, с. 474), которая проста в применении и потому более пригодна для практики расчетов аудитора. В этой модели I, C, R заменяются на соответствующие коэффициенты надежности: $p = i + c + r$. Каждому величине вероятности ставится в соответствие определенный коэффициент. Значения коэффициентов приведены в таблице 1.

ТАБЛИЦА 1. Коэффициенты надежности

Доверительная вероятность, %	99	95	90	85	80	70	63	50
Коэффициент надежности при ожидании отсутствия ошибок	4,6	3,0	2,3	1,9	1,6	1,2	1,0	0,7

С помощью табл. 1 легко перейти от аддитивной модели к мультипликативной (табл. 2)

⁴ Там же, любопытно, что по мнению Гидденса, риск – отличительная черта капиталистического общества, отличающегося от всех остальных своей устремленностью в будущее, что стало возможным в связи с изобретением двойной записи, позволившей оценивать будущие прибыли и убытки там же, с. 40-41, ранее же люди были согласны с утверждением Архиепископа Вулфстана, сказавшего на проповеди в Йорке в 1014 г. «Мир движется стремительно и приближается к концу» (цит. Гидденс, 2004, С. 9)

ТАБЛИЦА 2. Переход от аддитивной модели мультипликативной

	i	C	R	P
Аддитивная модель				
Коэффициенты	1	1,3	0,7	3
Вероятность в %	63	73	50	95
Мультипликативная модель				
Риск (1 – вероятность)	0,37	0,27	0,5	0,05
Вероятность в %				95

Удобство аддитивной модели заключается в простоте расчета риска аудиторских процедур по заранее установленным рискам учета и контроля. Аудитор заранее задает значения не зависящих от него коэффициентов I и C, выбирает общую доверительную вероятность проверки и рассчитывает риск аудиторской проверки как разницу рисков $r = p - i - c$.

Для определения рисков учета и контроля аудитор должен исследовать информацию, собранную на стадии предварительного планирования. Ее анализ позволяет выбрать вероятность отсутствия ошибки в учете и ее выявления системой внутреннего контроля. Аудитор устанавливает для себя качественные критерии выбора коэффициентов для каждой проверяемой статьи отчетности. Анализ деятельности предприятия и его учетной системы дает аудитору возможность определить, для какой отчетной статьи он нормальный, а для какой превышает норму. Так, если аудитор знает о наличии ошибок, то вероятность их отсутствия следует считать равной нулю, риск же можно считать равным 100%, так как поскольку ошибка обнаружена, следовательно, система учета ее не предотвращает ее и на этом участке неэффективна. Для тех статей, ошибка на которых не обнаружена, риск учета считается нормальным. Т.е. ошибка может быть или не быть, но вероятность отсутствия ошибки должна несколько превышать 50%, так как система учета не действует случайно, в то же время она не может быть достаточно высокой, так как эта система не гарантирует отсутствия ошибки, если бы такая гарантия была бы возможной, внутренний контроль и аудит не требовались бы. Таким образом, вероятность отсутствия ошибки в счете, гарантируемая системой учета, лежит где-то в границах 60-70%. Коэффициент аддитивной модели для учетных рисков, следовательно, может быть принят равным 1, что удобно для вычислений и восприятия аудитора: есть ошибка – коэффициент надежности – 0, нет ошибки – 1.

Поскольку риски контроля связаны с риском учета, то они оцениваются с учетом последних. Если система учета надежна, следовательно, вероятность того, что она не содержит ошибки, как оказано выше, превышает 50%, то надежная система контроля должна выявлять ошибки с вероятностью, превышающей вероятность системы учета. Это объясняется тем, что надежность систем контроля должна быть по определению выше, нежели надежность системы учета, ибо первая прямо направлена на исправление погрешностей второй. Контроль должен не только создавать возможность для обнаружения ошибок, но и быть ориентирован на определение конкретно установленного типа ошибок. Например, если риск связан с отражением бартерных операций, то аудитор, решающий опираться в проверке на внутренний контроль, должен быть уверен, что: а) существует сотрудник предприятия, который контролирует расчеты по бартеру, б) от данного сотрудника не зависит подписание договоров с поставщиками или покупателями, он не определяет цены во взаиморасчетах, в) задолженность

каждого покупателя и поставщика учитывается по каждому из них, а внутри по товарным и расчетным документам, на момент расчетов известно, сколько составляет задолженность того или иного корреспондента, г) зачет отражается документально, путем выставления счетов или составления специальных справок к ним, д) существует контроль за ценами как на поступающую, так и на отгружаемую продукцию со стороны администрации предприятия, е) существуют определенные правила предоставления или непредоставления скидок, бухгалтерия располагает данными о НДС в счетах поставщиков и покупателей, и правильность выделения НДС по бартерным операциям контролируются лицом, ответственным за налоговые расчеты. Именно наличие такого ориентированного контроля позволяет фактору С обеспечить надежность равную 1, которая была потеряна по фактору I. Если же контроль не ориентирован, то, следовательно, он не препятствует возникновению специфических ошибок, и его влияние на надежность равно 0, как и значение учетного фактора. Принимая решение, опираться ли ему на систему контроля, аудитор должен также учитывать не только вероятность надежности данной системы, но и то, насколько просто проверить ее функционирование, так контроль, который не может быть проверен аудитором, не принимается им во внимание, ибо нет доказательств его существования, а контроль, проверка ответственности которого занимает больше времени, нежели проверка счета, был бы неэффективен в смысле затраченного на аудит времени. Простой пример. Предприятие может располагать отличной системой контроля за выставлением счетов и расчетов с покупателями, но если число таких покупателей невелико и аудитор может легко получить от них подтверждение задолженности перед проверяемым предприятием, то тестирование контроля не имеет смысла. Следует также заметить, что поскольку система контроля, ориентированная на устранение специфических ошибок, как правило сложна, то зачастую выгоднее для тех статей отчетности, по которым установлены такие ошибки, провести тесты, направленные на поиск таких ошибок, нежели проверять систему контроля. Таким образом, если в аддитивной модели для учета принят коэффициент 1, то для контроля следует использовать коэффициент несколько выше, например 1,3. Если система учета ненадежна, но система внутреннего контроля по мнению аудитора надежна, выявляет ошибки, допускаемые системой учета, то это означает, что процедуры внутреннего контроля настолько надежные, что они обеспечивают не только обычную вероятность обнаружения ошибок, пропущенных системой учета, но повышенную вероятность выявления даже тех ошибок, которые возникают вследствие системы учета. Например, в учете предприятие отражает материалы, принятые на переработку (давальческое или толинговое сырье), на балансовом счете, но с помощью ежегодной инвентаризации на 1 января определяет стоимость остатка таких товаров и делает исправительную проводку для составления отчетности. Очевидно, что в данном случае, несмотря на неверный учет, отчетность будет составлена правильно. Следовательно, в аддитивной модели коэффициент контроля в этом случае будет равен сумме коэффициентов учета и обычного контроля, (в нашем примере 2,3 или вероятность 90 %) для обеспечения единой совокупной величины этих не зависящих от аудитора факторов риска.

Если система контроля неэффективна, то она не может обеспечивать ни выявление случайных ошибок, ни исправление систематических, следовательно, коэффициент контроля для нее в аддитивной модели принимается равным нулю и величину надежности, которая обычно обеспечивается внутренним контролем, аудитор должен

обеспечить своими процедурами. Если же при этом неэффективна и система учета, то внутренние факторы надежности не действуют и аудитору приходится обеспечить всю доверительную вероятность отсутствия ошибки собственными усилиями путем проведения максимально подробного тестирования по большой выборке.

ЛИТЕРАТУРА

1. Адамс Р. Основы аудита: Пер. с англ. / Под ред. Я.В. Соколова. – М.:Аудит, ЮНИТИ (1995).
2. Арнс А., Лоббек Дж. Аудит: пер с англ. – М.: Финансы и статистика, (1995) с. 241, Андреев В.Д. Практический аудит. – М.: Экономика (1994).
3. Богатая И.Н., Хахонова Н.Н. Аудит. – Ростов н/Д: Феникс (2003).
4. Гидденс Э. Ускользающий мир: как глобализация меняет нашу жизнь/ Пер с англ. – М.: Издательство «Весь мир» (2004).
5. Монтгомери аудит /Ф.А. Дефлиз, Г.Р. Дженик, В.М. О' Рейли, М.Б. Хирш, пер. с англ. Под ред. Я.В. Соколова. – М.: Юнити (1997).
6. Морен. Э. Принципы познания сложного в науке XXI века. // Вызов познанию, стратегии развития науки в современном мире. М.: Наука (2004).
7. Поппер К. Логика научного исследования: Пер с англ. / Под общ. Ред. В.Н. Садовского. – М.: Республика (2004).
8. Робертсон Дж. Аудит Пер с англ. М.: КРМГ, аудиторская фирма Контакт (1993).
9. Терехов А.А. Законодательные решения. – М.: Финансы и статистика (2003).
10. Уонт К., Климовски А. Кант для начинающих /Пер с англ. – Ростов-на-Дону: «Феникс» (1998).

AUDIT RISK ASSESSMENT

Sokolov Vyacheslav

Summary

Audit risk is a possibility of issuing a report which says that no material misstatements are identified in the client's financial statements while the statements actually have material errors. This definition is more accurate if compared to a widely spread opinion that audit risk is a risk of issuing a failing report as adverse opinion or disclaimer do not bring any damage to the company. When issuing an adverse opinion, the auditor is aware of errors, their reason and size, and their opinion is fully based on the facts they know, while the auditor's unqualified opinion is based on available facts which make only a part of those required to issue an unqualified opinion. In other words, an unqualified opinion bears the factor of uncertainty, while an adverse opinion does not. Disclaimer of opinion means that the statements are not qualified for audit and hence are inherently misstated failing to comply with the basic accounting principles.

It is known that audit risk depends on the three factors, i.e. the entity's accounting system, controls reliability and audit procedures. And the auditor comes across three types of risk: inherent, controls and detection. The article covers the quantitative methods of assessment of these risk components. An additive risk model is based on their analysis. Its values may be used as parameters for audit sampling. The additive model is easy to use as it simplifies audit procedures risk assessment for pre-identified accounting and control risks. The auditor preliminarily sets the value of inherent and control risks ratios, selects confidence coefficient for sampling and determines audit risk as a difference between total and detection risks. The analysis is based on empirical observations which show that auditors most commonly use a 95% aggregate level of probability of not having errors.

ПОЛИМОРФИЗМ ИНТЕРПРЕТАЦИЙ БУХГАЛТЕРСКОЙ ИНФОРМАЦИИ

Соколова Наталья

кандидат экономических наук, доцент,
Санкт-Петербургский Государственный Университет,
Санкт-Петербург, ул. Чайковского 62,
+7(812)2720785, nat-sokol-spb@yandex.ru

Аннотация. Целью исследования является анализ информационных искажений, возникающих на пути продвижения бухгалтерской информации от фактов хозяйственной жизни к пользователю отчетности. В статье сформулированы ключевые причины этих информационных преломлений: ограничения бухгалтерского учета как модели, вариативность методологии учета, условность (субъективность) учетной процедуры, вариативность финансовой отчетности, вариативность методологии анализа финансовой отчетности, принцип дополнительности, апперцепция отчетности пользователем.

Ключевые слова: ограничения учета, финансовая отчетность, анализ, вариативность учета и отчетности, пользователи отчетности, интерпретация финансовой отчетности.

ВВЕДЕНИЕ

Бухгалтерский учет как наука, использующая логику в качестве инструмента познания, нередко наталкивается на теоретические противоречия либо на противоречия теории опыту, это и приводит к формированию информационных противоречий или парадоксов, возникающих при интерпретации бухгалтерской информации.

Объектом данного исследования является полиморфизм интерпретаций бухгалтерской информации, под полиморфизмом понимается такое свойство фактов хозяйственной жизни как вариативность интерпретации.

Целью данного исследования является раскрытие сущности полиморфизма интерпретаций и его влияния на процесс принятия решений заинтересованными пользователями отчетности.

Для достижения поставленной цели решаются следующие задачи:

- обосновать понятие информационных преломлений и выявить точки их возникновения;
- классифицировать причины возникновения информационных преломлений на пути от фактов хозяйственной жизни до заинтересованного пользователя и раскрыть их полиморфизм.

В исследовании используются общенаучные методы и приемы, такие как группировка, детализация, сравнение, анализ-синтез и пр.

ВОЗНИКНОВЕНИЕ ИНФОРМАЦИОННЫХ ПРОТИВОРЕЧИЙ ПРИ АНАЛИЗЕ ФИНАНСОВОЙ ОТЧЕТНОСТИ В СВЕТЕ ИНФОРМАЦИОННЫХ ПРЕЛОМЛЕНИЙ

Бухгалтерская информация на своем пути от бухгалтера до заинтересованного пользователя проходит несколько информационных преломлений.

Первое информационное преломление имеет место при отражении фактов хозяйственной жизни в системе бухгалтерского учета как следствие применения бухгалтерской процедуры и реализуемых учетных принципов. Именно здесь возникает то, что можно назвать информационными бухгалтерскими искажениями. *Вторая точка смысловых преломлений* – это формирование финансовой отчетности. Это преломление во многом обусловлено процессами регулирования практики финансового учета. На основании данных бухгалтерской отчетности аналитик рассчитывает финансовые коэффициенты, раскрывающие картину финансово-хозяйственную деятельность компании, и здесь возникает *третье преломление информации*. И, наконец, *четвертое преломление* имеет место при принятии управленческих решений заинтересованным пользователем бухгалтерской информации.

Перечисленные «информационные преломления» являются причиной полиморфизма интерпретаций содержания финансовой отчетности, что в свою очередь порождает аналитические противоречия при ее анализе. Полиморфизм – (от греч. *polymorphos* – многообразный)¹ свойство фактов хозяйственной жизни иметь разнообразные информационные интерпретации.

ПРИЧИНЫ ВОЗНИКНОВЕНИЯ ИНФОРМАЦИОННЫХ ПРОТИВОРЕЧИЙ И ИХ ПОЛИМОРФИЗМ

Описанные выше информационные преломления имеют как объективные и субъективные причины. Первые являются следствием противоречия применяемой методологии учета действительному содержанию отражаемых фактов. «Движение вперед нашего познания, – пишет П.Л. Капица (1894–1984), – происходит тогда, когда между теорией и опытом возникают противоречия. Эти противоречия дают ключ к более широкому пониманию, они заставляют нас развивать нашу теорию» (Капица, 1998). Вторые – вызваны проблематикой личностного восприятия информации.

К объективным причинам можно отнести нижеследующие.

Противоречие между условной действительностью и безусловной реальностью. Бухгалтерский учет – это язык знаков, созданный для замены реальных объектов их символами, позволяющими описать хозяйственную деятельность и ее результаты. А любой знак, так или иначе, упрощает и/или искажает действительность. «Любой символ является непостоянной средой, которая ни в каком значении не может непосредственно нести смысл или истину» (Деррида, 2000).

Глубина этих различий определяется смысловыми противоречиями между содержанием хозяйственного факта и его «заменителем», сформированным через принципы, методы, и приемы обработки информации в бухгалтерском учете. Накапливаясь, эти системные искажения приводят к иллюзорному восприятию производимой системой информации как полностью адекватной поставленным задачам и абсолютно соответствующей реальной действительности. Вместе с тем, как писал И.П. Павлов: «научный ум имеет дело с маленьким уголком действительности, а ум обычный имеет дело со всей жизнью» (Павлов, 1918).

¹ Этот термин широко используется в разных научных сферах. Так, в биологии он означает существование особей одного и того же вида с различными по строению формами. В физике, минералогии, химии означает способность некоторых веществ существовать в многообразных состояниях с различной атомной кристаллической структурой.

Кроме того финансовая отчетность является финансовой *моделью* фирмы (Ковалев, 2010). Моделирование является одним из ключевых методов бухгалтерского учета, «средством концептуальной реконструкции фактов хозяйственной жизни и хозяйственных процессов» (Соколов, 2000). Ограничения бухгалтерского учета как модели отражения действительности признают и зарубежные специалисты (Jones, 2010).

Вариативность бухгалтерской методологии. При отражении фактов хозяйственной жизни в учете, бухгалтер, формируя учетную политику, имеет возможность выбирать один из возможных вариантов бухгалтерской методологии. Данный выбор также вносит определенные ограничения относительно возможностей представления в отчетности информации о финансовом положении предприятия. Это приводит к вариативности отчетности и результатов ее интерпретации.

На степень вариативности финансовой отчетности большое влияние оказывает содержание действующих регулятивов (Генералова, Корабельников, 2008; Nobes, Parker, 2010). С другой стороны, вариативность методологии бухгалтерского учета, во многом обусловлена множественностью характеристик фактов хозяйственной жизни (Соколов, 2010). Квалификация каждого факта хозяйственной жизни (его признание, оценка и раскрытие) определяется набором его информационных «слоев», прежде всего, экономическим и юридическим. При этом для объективного представления информации о деятельности фирмы в отчетности необходимо представлять как экономическое, так и юридическое содержание фактов хозяйственной жизни, однако эти две трактовки достаточно часто противоречат друг другу.

Еще одним фактором, оказывающим влияние на вариативность методологии учета, является «приоритетный пользователь», в интересах которого формируется учетная информация (Хендриксен, Ван Бреда, 2000). Конфликт интересов пользователей бухгалтерской информации заключается в противоречии задач представления информации о платежеспособности и рентабельности компаний (Пятов, Соколова, 2011). Реализация этих двух противоречащих друг другу целей предполагает совершенно разные подходы к оценке и признанию элементов отчетности компании. В теории учета это находит отражение в статической и динамической концепции балансов, однако на практике это затрудняет анализ бухгалтерских данных.

Условность (субъективность) применения учетной процедуры. Важной характеристикой учетной практики является доминирующее влияние англо-американской учетной школы (Генералова, 2011). В данной учетной школе существенная роль при квалификации фактов хозяйственной жизни отводится *бухгалтеру*, а именно, *профессиональному суждению*, которое он выносит. Здесь бухгалтер выступает как аналитик, а не как «учетчик». Это усиливает субъективный характер данных учета, поскольку суждение – это, прежде всего, мнение, основанное на знаниях, умениях и опыте конкретного специалиста; более того, оно не статично (Генералова, 2005).

Таким образом, один и тот же факт хозяйственной жизни может быть отражен по-разному, вплоть до признания или непризнания, в силу профессионального суждения того или иного составителя финансовой отчетности. Это приводит к полиморфизму бухгалтерских интерпретаций, а именно, к различному содержанию, оценке и раскрытию информации об элементах финансовой отчетности (активах, обязательствах, капитале, доходах и расходах).

Вариативность формирования финансовой отчетности. Информационное преломление на этом этапе обусловлено двумя группами причин. Во-первых, сама

отчетность является следствием учетной процедуры, и соответственно, причины информационных искажений, перечисленные выше, оказывают влияние и на показатели финансовой отчетности. Во-вторых, это также причины, порождаемые непосредственно процессом формирования финансовой отчетности. Как было отмечено ранее, процесс формирования финансовой отчетности сегодня выделился в самостоятельную процедуру бухгалтерского учета, и приобрел едва ли не первостепенное значение для всей учетной процедуры. Так, если ранее *учетные правила*, главным образом, были нацелены на регулирование техники отражения на счетах бухгалтерского учета фактов хозяйственной жизни, что в свою очередь отражалось в отчетных формах, то ныне *стандарты финансовой отчетности* регулируют порядок отражения операций и событий в финансовой отчетности, и как следствие определяют учетную процедуру.

Среди специальных методов формирования финансовой отчетности, влияющих на ее вариативность, можно выделить *группировку статей отчетов* (отчета о финансовом положении, отчета о финансовых результатах, о движении денежных средств и о движении капитала). Так, стандарты финансовой отчетности позволяют в определенных рамках представить один и тот же объект в различных статьях (например, предоплаты за основные средства в отчете о финансовом положении могут быть представлены по строке «Основные средства», «Прочие внеоборотные активы», «Долгосрочная дебиторская задолженность», «Авансы выданные поставщикам»), это в свою очередь предопределяет влияние на результаты анализа отчетности (Соколова, 2010).

Степень агрегации при формировании статей финансовой отчетности также не урегулирована во многих национальных и наднациональных учетных системах². Имеют вариативы и сами *форматы финансовых отчетов*. Например, расходы по обычным видам деятельности в отчете о финансовых результатах могут быть представлены методом «по сущности», так и методом по «функции расходов», что окажет влияние на их анализ; выбор в пользу прямого или косвенного метода формирования раздела операционной деятельности отчета о движении денежных средств также приведет к различному представлению, и как следствие, интерпретации данного отчета.

Вариативность методологии анализа финансовой отчетности. Речь идет о причинах информационных преломлений в третьей точке на пути «от фактов хозяйственной жизни к пользователю отчетности», которые помимо влияния озвученных выше факторов обусловлены вариативностью методологии анализа финансовой отчетности. Как и методология учета, методология анализа отчетности, включающая методы, приемы и модели анализа, также оказывает влияние на полиморфизм бухгалтерских интерпретаций. Это обусловлено аргументацией различных процедур, абсолютных показателей, коэффициентов, отражающих экономический потенциал компании.

Так, например, коэффициент текущей ликвидности, определяемый как соотношение оборотных активов к краткосрочным обязательствам может иллюстрировать высокую ликвидность по данным бухгалтерского баланса, в то время как в реальной ситуации предприятие будет испытывать существенные проблемы с платежеспособностью.

² Например, в соответствии с МСФО (IAS) 1 «Представление финансовой отчетности» составитель финансовой отчетности самостоятельно определяет форму отчетных форм, стандарт приводит лишь минимальный перечень статей для раскрытия.

Этот аналитический парадокс является следствием сразу нескольких учетных процедур. Во-первых, это результат несопоставимости оценок статей бухгалтерского баланса, которые подвергаются сравнению. Так, в составе оборотных активов представлены монетарные и немонетарные статьи. К первым относятся денежные средства и их эквиваленты, в частности, дебиторская задолженность. В составе вторых доминирующую долю занимают запасы. В балансе и те, и другие будут представлены в денежной оценке. Но, возникает сомнение относительно того, насколько денежная оценка этих статей соответствует моменту времени, на который составляется баланс, то есть отчетной дате? И, действительно, если оценка монетарных статей основывается на покупательной способности денег на текущий момент времени (на момент составления баланса), то, оценка немонетарных статей осуществляется по историческим ценам и относится к периоду, предшествующему отчетной дате составления бухгалтерского баланса. А долги предприятия перед контрагентами – это доходы, относящиеся к прошлым периодам и расходы, относящиеся к будущим периодам. Таким образом, оценивая ликвидность, мы сопоставляем статьи, имеющие денежную оценку на разные моменты времени. Во-вторых, это следствие несопоставимости сроков погашения обязательств и периодов оборачиваемости оборотных активов. В составе краткосрочных обязательств могут присутствовать совершенно разные по срокам погашения статьи. Объединяет их лишь то, что максимальный срок погашения не более 12 месяцев. Не менее разнородным выглядит состав оборотных активов по срокам обращения.

Подходы к анализу отчетности во многом обусловлены страновыми особенностями, хотя говорить о единстве национальных подходов также не приходится. Так, среди российских специалистов в этой области нет единства взглядов на модель анализа финансовой отчетности (Ковалев, 2006; Шеремет, Негашев, 2003; Баканов, Шеремет, 1987; Пятов, Соколова, 2011).

Принцип дополнителности. В свое время Нильс Бор вел напряженную работу по исследованию применения понятия дополнителности сначала в физике, а потом и в других областях знаний. Речь шла о том, что нельзя изучать организм, разбив его на отдельные атомы, ибо самое главное понимать связи, которые между ними существуют (Бор, 1970–1971). Также и в учете: нельзя забывать, что предприятие – это живой организм, а рентабельность, оборачиваемость и платежеспособность это качественные характеристики этого организма. Однако чем точнее и достовернее оценивается одна из них, например, платежеспособность, тем менее достоверную оценку получает другая, например, рентабельность.

Так, например, при выборе метода оценки запасов при отражении выпуска и продажи продукции, мы предопределяем величину показателей рентабельности и ликвидности: чем больше в отчетном периоде списано сумм оценки материалов, тем меньше рентабельность и соответственно, чем больше оценка остатка материалов в балансе, тем выше показатель ликвидности. То есть, выбор метода ФИФО в условиях инфляции, позволяет представить финансовое положение организации в самом выгодном свете: с максимальными показателями ликвидности и рентабельности. Однако, это совсем не означает, что так оно и есть. В условиях роста цен использование метода ФИФО формирует совершенно не реалистичную картину прибыли – предполагает демонстрацию максимальной ее величины (без поправки на фактор инфляции). Однако при этом при формировании оценки запасов организации, остатку запасов дается оценка, максимально соответствующая условию роста цен. (Соколова, 2011).

Апперцепция отчетности пользователем или субъективная причина возникновения информационных противоречий. И, наконец, значимую роль на пути продвижения информации от факта хозяйственной жизни до принятия управленческого решения играет интерпретация отчетности самим пользователем. Восприятие учетной информации и результатов ее анализа, т.е. результат ее интерпретации, будет сугубо индивидуален в каждом конкретном случае, для каждого заинтересованного пользователя в силу различия в апперцепции (возможностей понимания) последнего (Соколов, Львова, 2010). Так возможны ситуации, при которых ожидания, связанные у пользователя отчетности с получаемыми данными, и реакция на них не соответствует их смысловому значению, определяемому методологией бухгалтерского учета и анализа. Другими словами, узнавая, что фирма получила прибыль, пользователь отчетности считает, что речь идет о полученных фирмой деньгах, но это совсем не так.

Данная группа причин обусловлена множеством факторов, среди которых следует отметить и *недостаточную подготовленность пользователей финансовой информации*. Эффективное функционирование системы бухгалтерского учета и отчетности невозможно без совершенствования бухгалтерского образования, в т.ч. наличия достаточного числа пользователей учетной информации, имеющих потребность в финансовой информации и навыки ее использования при принятии экономических решений, в частности, определении направлений инвестирования капитала и анализе рисков, связанных с этим. В противном же случае, пользователь, не понимающий природу бухгалтерской информации и ограниченности ее анализа, способен сделать поверхностные выводы, не адекватные реальному положению дел, которые смогут спровоцировать неверные управленческие решения.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Мы рассмотрели далеко не все ситуации «информационных преломлений», возникающих на долгом пути бухгалтерской информации от фактов хозяйственной жизни до конечного пользователя. В реальной экономической жизни их объективно гораздо больше, поскольку они являются неотъемлемым атрибутом любого информационного поля, и бухгалтерский учет – не исключение. Нельзя также забывать, что в практической бухгалтерии бывают смешаны совершенно разные теоретические концепции, а это также не может не приводить к логической неустойчивости финансовой отчетности. Именно поэтому так важно понимать каковы причины полиморфизма, то есть вариативности интерпретаций бухгалтерской информации.

ЛИТЕРАТУРА

1. Баканов М. И., Шеремет А. Д. (1987). Теория анализа хозяйственной деятельности. М.: Финансы и статистика, 564 с.
2. Бор. Н. (1970—71). Избранные научные труды. В 2-х томах. М.: Наука. 453 с.
3. Генералова Н. В., Корабельников А. А. (2008). Методология бухгалтерского учета и ее влияние на показатели финансовой отчетности. Финансы и бизнес., № 1. С. 162–176.
4. Генералова Н. В., Модеров С. В. (2011). МСФО в России: взгляды Я.В. Соколова и практика применения. Соколовские чтения «Взгляд из прошлого в будущее»: доклады международной научной конференции 10-11 февраля 2011 г. Том 2. – СПб.: Нестор-История. С. 269–283.

5. Деррида, Ж. (2000). Письмо и различие. СПб.: Академический проект, 430 с.
6. Капица П. Л. (1998). Научные труды. Наука и современное общество. Редактор П.Е. Рубинин. М.: Наука, 341 с.
7. Ковалев В. В., Ковалев Вит. В. (2006). Финансовая отчетность. Анализ финансовой отчетности (Основы балансоведения). М.: ТК Велби, Проспект, 424 с.
8. Ковалев В. В. (2010). Бухгалтерский учет в России: смена приоритетов. Вестник СПбГУ, Сер. 5: Экономика. Вып. 4. С. 98–112.
9. Павлов И. П. (1918). Вторая лекция из цикла «Об уме вообще, о русском уме в частности». Природа. № 3
10. Пятов М. Л., Соколова Н. А. (2011). Анализ финансовой отчетности. М.: Бухгалтерский учет, 325 с.
11. Соколов Я. В. (2000). Основы теории бухгалтерского учета. М.: Финансы и статистика, 466 с.
12. Соколов Я. В., Львова Д. А. (2010). Теория психологической экономии Р.М. Орженцого. Вестник СПбГУ, Сер. 5: Экономика. Вып. 2. С. 109–120.
13. Соколов Я. В. (2010). Бухгалтерский учет как сума фактов хозяйственной жизни. М.: Магистр; ИНФРА М, 420 с.
14. Соколова Н. А. (2010). Анализ ликвидности. Бухгалтерский учет. № 5. С. 101–106.
15. Соколова Н.А. (2011). Проблемы восприятия результатов анализа бухгалтерской информации или аналитические парадоксы. Бухгалтерский учет. № 8. С. 112–123.
16. Шеремет А. Д., Негашев Е. В. (2003). Методика финансового анализа деятельности коммерческих организаций. М.: ИНФРА-М, 562 с.
17. Хендриксен Э. С., Ван Бреда М.Ф. (2000). Теория бухгалтерского учета: Пер. с англ. / Под ред. проф. Соколова Я. В. – М.: Финансы и статистика, 675 с.
18. Jones M. (2010). Accounting (2nd edition), Wiley, 321 p.
19. Nobes C., Parker R. (2004). Comparative International Accounting (8th edition). Prentice Hall, 230 p.

POLYMORPHISM OF INTERPRETATIONS OF THE ACCOUNTING INFORMATION

Sokolova Natalia

Summary

The accounting information undergoes to information distortions on a way from the facts of economic life to the user of financial reports. The object of this research is polymorphism of interpretations of the accounting information, polymorphism is such property of the facts of economic life as variability of interpretation. Objective of this research is disclosing of essence of polymorphism of interpretations and its influence on decision-making process by interested users of the reporting. The article considers the key reasons of these information distortions and polymorphism of interpretations of the accounting information, such as accounting restrictions as model, variability of methodology of the accounting, convention (subjectivity) of accounting procedure, variability of the financial reporting, variability of financial analysis methodology of the financial reporting, a complementarity principle, user's apperception of the financial reporting. In article are considered the reasons of existence of polymorphism of accounting interpretations on practical examples.

Keywords: polymorphism, limitations of accounting, financial reporting, financial analysis, variation of the accounting, users of financial reports, interpretation of financial reporting.

„NESISTEMINIŲ“ AUDITO ĮMONIŲ KONKURENCINIŲ VEIKSNIŲ VERTINIMAS OLIGOPOLIJOS SĄLYGOMIS

Jolanta Dalia Staliūnienė

lektorė, Kauno technologijos universitetas,
Laisvės al. 55-410, Kaunas, tel.: (8*37) 30 06 56,
el. paštas: jolanta.staliuniene@ktu.lt

Rasa Lukošūnaitė

BDO auditas ir apskaita,
Kęstučio gt. 58-5, Kaunas, tel.: (8 37) 32 03 90,
el. paštas: rasa.lukosiunaite@bdo.lt

Anotacija. Straipsnyje ištirti konkurenciniai „nesisteminės“ audito įmonės veiksniai, suformuluotos tyrimo hipotezės, sudaryta tyrimo eiga, anketa, apskaičiuota reprezentatyvi imtis, atlikta apklausa Vilniuje ir Kaune, apdoroti apklausos duomenys pateikiami „atotrūkio“ metodu. Pirmoji ir antroji hipotezės siejasi su marketingo komplekso kriterijais. Pirmoji kyla iš problemos, kad audito rinkai traukiantis, greičiau mažėja smulkių įmonių pajamos. Antroji hipotezė yra prielaida esamai situacijai gerinti. Hipotezės formuluojamos taip: **H01:** Kainos lygis nepriklauso nuo laiko, kurį audito įmonė veikia rinkoje. **H02:** Marketingo požiūrių dalyviai ir kaina audito versle yra svarbiausi veiksniai. Trečioji hipotezė siejasi su institucinio atitikimo komplekso kriterijais ir formuluojama: **H03:** Smulkios audito įmonės turi žemesnį institucinio atitikimo lygį nei vidutinės. Ketvirtoji hipotezė siejasi su kokybės vertinimo komplekso kriterijais ir formuluojama taip: **H04:** Smulkios audito įmonės yra mažiau kritiškos kokybės požiūriu. Išanalizavus tyrimo duomenis, hipotezės buvo patvirtintos arba paneigtos susistemintais duomenimis. Audito paslaugos institucinės kokybinės dalies įvertinimas smulkaus audito verslo rinkoje atskleidžia, kad svarbiausiais konkurencingumo kriterijais galima laikyti nepriklausomumą, konfidencialumą ir profesionalumą. Pagal technologinės kokybės smulkaus audito verslo konkurencingumo vertinimo eigos dalį smulkiame audito versle aktyviausia konkurencija vyksta konsultavimo, prisitaikymo vartotojo poreikiams, kokybės kontrolės priežiūros bei paslaugos prieinamumo lygmenyse.

Raktiniai žodžiai: oligopolija, konkurencija, nesisteminė audito įmonė

IVADAS

Aktualumas. 2010 metų spalio mėnesį EK paskelbtoje „Žaliojoje knygoje kalbama ir apie per didelį rinkos koncentracijos laipsnį „Didžiojo ketveto“ įmonėse bei tokios situacijos sukeltą sisteminės rizikos susikaupimą, o „sisteminės įmonės“ arba įmonės, kurios veiklos mastas pasiekė „sisteminių dydį“, žlugimas gali sutrikdyti visos rinkos veikimą. Nemažai rinkų Lietuvoje turi po nedaug apylygių dalyvių ir todėl gali būti apibūdinamos kaip oligopolinės veiklos sritys ir rinkos: telekomunikacijų paslaugų, vaistų prekybos, degalų, viešųjų pirkimų, viešojo administravimo. 2009 metais Lietuvos audito rinkos koncentracija didėjo lyginant su ankstesniais laikotarpiais: 20 proc. audito įmonių (audito įmonių skaičius 2009 m. pabaigai buvo 193, 20% sudaro – 39 įmonės) išleido 68,2 proc. (praėjusiu laikotar-

piu buvo 66,7 proc.) visų metinių auditoriaus išvadų bei gavo 87,0 proc. (praėjusiu laikotarpiu buvo 83,9 proc.) visų pajamų iš audito veiklos. Kaip rodo statistika, audito sektoriuje keturios stambiausios firmos (UAB „Deloitte Lietuva“, UAB „Ernst & Young Baltic“, UAB „KPMG Baltics“, ir UAB „PricewaterhouseCoopers“) kontroliuoja 22,7 procentų rinkos, todėl tikslinga nagrinėti audito rinkos oligopolijos atvejį.

Mokslininkai matematiškai oligopoliją apibrėžia naudojant vadinamąjį keturių firmų koncentracijos santykį. Jei ūkio sektoriuje keturios stambiausios firmos kontroliuoja daugiau kaip 40 procentų verslo. Straipsnyje keliami moksliniai klausimai: kokie veiksniai „nesisteminės“ audito įmonės konkurencinėje kovoje yra nesvarbūs, o kuriems teikti didžiausią pirmenybę? Kaip „nesisteminė“ įmonei įvertinti savo galimybes visos Lietuvos rinkos kontekste?

Siekiant įvertinti atotrūkį lyginant su rinkos būkle, straipsnyje **objektu** pasirinkta „nesisteminės“ audito įmonės, kas patvirtina tiriamos problemos **naujumą**.

Straipsnio **tikslas** – ištirti audito konkurencinę aplinką Lietuvoje, taikant „atotrūkio“ metodą konkrečiai „nesisteminė“ įmonei.

Tikslas įgyvendintas per **uždavinius**: (1) atlikta mokslinę-probleminę-empirinę smulkaus audito verslo Lietuvos rinkoje analizė; (2) suformuluota audito įmonės vertinimo eiga; (3) išskirtos konkuravimo sričių kriterijų grupės; (4) taikant audito įmonių atstovų apklausą, įvertintas „nesisteminės“ audito įmonės atotrūkis lyginant su rinkos vidurkiu; (5) apibendrinti tyrimų rezultatai.

Taikyti tyrimo metodai: mokslinė-probleminė-empirinė teorinė analizė, tyrimų anketos ir apklausos organizavimo metodika, statistiniai metodai, „atotrūkio“ metodas. Naudojami kompiuteriniai duomenų apdorojimo paketai SPSS, Statistica, MS Excel.

MOKSLINĖ-PROBLEMINĖ-EMPIRINĖ SMULKAUS AUDITO VERSLO LIETUVOS RINKOJE ANALIZĖ

Smulkios audito įmonės sudaro 85 proc. visų audito rinkos dalyvių, jų konkuravimo problemų tyrimas yra aktualus ir naudingas, todėl šią įmonių grupę tikslinga pasirinkti kaip konkurencingumo problemos audito rinkoje nagrinėjimo objektą. Daugiausiai audito įmonių yra įkurtų didžiuosiuose Lietuvos miestuose: Vilniuje – 107, Kaune – 38 ir Klaipėdoje – 12. Tuo tarpu kituose šalies miestuose įkurtos tik 36 audito įmonės. Lyginant pagal apskritis taip pat daugiausiai audito įmonių yra įkurtų Vilniaus (56 proc. visų audito įmonių), Kauno (20 proc.) ir Klaipėdos (8 proc.) apskrityse. Statistikos departamento duomenimis smulkių įmonių bankrotų skaičius sparčiai didėjo, o daugeliui vadovų, tame tarpe ir audito įmonių, kilo klausimas – kaip išlikti ir pakelti įmonės konkurencingumą vystant, investuojant ar imantis kitų veiksmų?

Kadangi audito paslauga iš esmės atitinka visas paslaugos savybes, tyrimui galima taikyti rinkodaros mokslininkų (J. McCarthy, 1960; V. Pranulis, 2007; N. Langvinienė, 2008; ir kiti) paplitusių paslaugos marketingo komplekso vertinimo modelį 7P („Booms & Bitner“, 1981).

Antra tyrimui pasirinkta teorija – institucinė – kai tiriamą kiek audito paslauga atitinka *institucinius nurodymus* bei visuomenės lūkesčius. Šioje dalyje audito verslo paslaugų paketo kriterijai išskirti pagal Buhalterių profesionalų etikos kodeksą bei Tarptautiniuose audito standartuose paminėtas sritis bei pasinaudojus įvairių autorių (V. Beattie, S. Fearnley, 1995; S. Stungurienė, 2009; D. J. Staliūnienė, 2010; E. Gimžauskienė, 2010) straipsniuose api-

būdintomis audito savybėmis. Apibendrinant audito paslaugos institucinę dalį paslaugos vertinimo eigoje, straipsnio autorių nuomone, geriausiai vertinti šiuos kriterijus: nepriklausomumas, patikimumas, profesionalumas, Inovatyvios žinios, konfidencialumas, aukštas darbo intensyvumas, kontaktų stiprumas, paslaugų asortimentas ir jų kokybė.

Audito versle dėl finansinių sunkumų, kuriuos sukelia sezoniškumo problemos, ar dėl kliento papildomų poreikių išpildymo formuojamos ir papildomos paslaugos, tačiau pačio verslo kilmės priežastis vis tik yra audito paslaugos teikimas. Dėl šios priežasties *trečia audito paslaugos vertinimo eigos dalis* bus skirta audito paslaugos savybėms *technologiniu aspektu* vertinti. Tam išskiriami tokie esminiai kriterijai (V. Beattie, S. Fearnley, 1995; D. J. Staliūnienė, 2010; E. Gimžauskienė, 2010): kokybės kontrolės priežiūra, paslaugos prieinamumas, konsultavimas, specialių audito užduočių vykdymas, prisitaikymas vartotojo poreikiams, darbų pasiskirstymas.

Sujungus šiuos tris audito paslaugos vertinimo aspektus, **suformuota audito paslaugos konkurencingumo vertinimo eiga**, kuria naudodamasi įmonė gali įvertinti savo teikiamos paslaugos konkurencingumą artimiausių konkurentų atžvilgiu pagal paslaugos marketingo, institucinio atitikimo ir technologinius aspektus. Tačiau tam, kad ši eiga turėtų praktinę naudą, reikalingi rinkos imties duomenys. Juos išanalizavus ir grafiškai apdorojus, galima (1) nustatyti įmonės marketingo komplekso atotrūkį konkurentų atžvilgiu; (2) nustatyti, kurias savybes vystyti, norint sėkmingai konkuruoti.

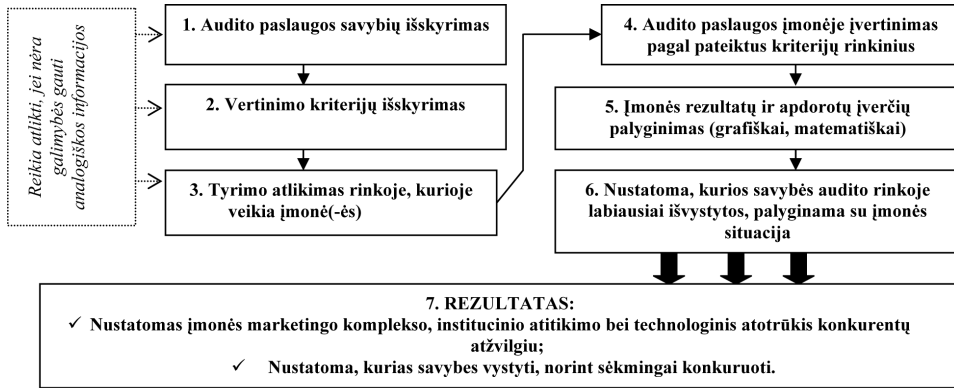
KONKURENCINGUMO TYRIMO METODOLOGIJA

Siekiant atlikti tyrimą, buvo sudaryta trijų dalių anketa. Pirmojoje dalyje pateikiami bendrieji klausimai:

Bendrieji anketos klausimai	Jų poreikio pagrindimas
Įmonėje dirbančių auditorių skaičius bei regionas, kuriame veikia įmonė	– padės patikrinti ar teisingai įvykdytos nusistatytos kvotos ir padės pastebėti skirtumus tarp vieno ir dviejų auditorių įmonių bei skirtingų regionų įmonių konkurencingumo vertinimo tendencijų
Įmonės veiklos laikotarpis	– padės vertinant atsakymų patikimumą ir suteiks galimybę pastebėti jaunesnių ir senesnių įmonių konkurencingumo tendencijų skirtumus
Įmonės klientų skaičius bei apytikslė apyvarta	– padės nustatyti tokius antrinius rodiklius, kaip apytikslė apyvarta iš vieno kliento ar įmonės veiklos laikotarpio ir gaunamų pajamų/pritrauktų klientų priklausomybė. Tiek iš pačių atsakymų, tiek iš išvestinių rodiklių, galima spėsti apie įmonės veiklos sėkmingumą, vėliau palyginti skirtingų grupių konkurencingumą sudarytoje vertinimo eigoje.

Antrojoje anketos dalyje siekiama išsiaiškinti įmonių konkurencingumą pagal savęs vertinimą lyginant su artimiausiais konkurentais. Kiekvienos įmonės atstovui-auditoriui pateikiamos trys anksčiau sudarytos veiksnų grupės – *marketingo komplekso, paslaugų paketo bei pagrindinės paslaugos* – tam, kad jis įvertintų savo įmonės padėtį pagal kiekvieną kriterijų. Sudaryta lentelė, kurioje auditorius gali kiekvieną kriterijų įvertinti nuo 1, kai kriterijus išreikštas minimaliai arba yra labai mažas lyginant su konkurentais, iki 5, kai kriterijus atspindi labai svarbią įmonės veiklos kompetencija arba yra labai išvystytas, lyginant su konkurentais.

Trečiojoje dalyje tiriama įmonių atstovų nuomonė apie kiekvieną iš kriterijų, prašant juos išranguoti kiekviename rinkinyje (marketingo komplekso, paslaugų paketo bei audito) atskirai atitinkamai nuo 1 iki 7, nuo 1 iki 8 ir nuo 1 iki 6. Pagal šiuos rezultatus tiek su ties

1 PAV. Loginė audito įmonės konkurencingumo vertinimo eiga

kiekvienam respondentui, tiek atskirose grupėse galima nustatyti, kokie skirtumai egzistuoja įmonėse tarp labiausiai vystomų savybių ir savybių, kurias vadovaujantis asmuo laiko svarbiausiomis

„**Atotrūkio**“ **metodas** (benchmarking & benchlearning) yra galimybė palyginti savo verslą su geriausiomis praktikomis toje rinkoje. Kriterijai paprastai matuoja kokybę, laiko bei materialius kaštus. Palyginimo metu identifikuojamos „geriausios praktikos“ ir jų rezultatai palyginami su tam tikros įmonės rezultatais. Tokiu būtu matosi, kaip tobulėja konkurentai ir galima išryškinti procesus, dėl kurių „geriausios praktikos“ tokiomis tapo (Karlöf, Lundgren, 2001). Šiuo atveju atrinkti „geriausias praktikas“ sudėtinga dėl vienetų skirtinumo (dydžio, išteklių ir pan.), todėl tirta bendra konkurentų rinka. Kiekvieno respondento duomenys gali būti atskirai pavaizduoti grafiniame modelio variante, taip nustatant to respondento būklę.

Loginė audito įmonės konkurencingumo įvertinimo schema pateikiama 1 paveiksle. Vertinant audito konkurencingumą pagal pateiktą eigą, (1) pirmiausia reikia išskirti paslaugos savybes. Atsižvelgiant į jas, (2) nustatomi vertinimo kriterijai – jie gali atitikti tam tikras savybes arba ne, gali būti stambesni, bendresni arba išskaidyti į smulkias detales, priklausomai nuo tiriančiojo poreikių. Tada (3) tyrimas atliekamas rinkoje, kurioje veikia įmonė, t.y. tarp tų įmonių, kurių veikla yra tokio pačio pobūdžio (konkurentų).

Pagal pasirinktus kriterijus ar jų rinkinius (4) įvertinama tiriamą įmonę. Tai gali atlikti ekspertai ar įmonės atstovai. Turint tam tikros įmonės įverčius ir tyrimo rezultatus atitinkamoje rinkoje (konkurentų), galima šias reikšmes (5) palyginti „atotrūkio“ metodu, kurį galima išreikšti tiek grafiškai, tiek matematiškai. Iš palyginimo rezultatų (6) matyti, kurios savybės tarp konkurentų išvystytos labiausiai ir koks tiriamos įmonės santykis su rinkos rezultatu. Iš to (7) galime daryti išvadą apie atotrūkį konkurentų atžvilgiu bei planuoti atskirų savybių vystymą.

Pagal gautus skaitinius rezultatus ir grafinį vaizdą, smulkios audito įmonės vadovas gali matyti, ties kuriomis savybėmis jo padėtis yra geresnė ar blogesnė už vidutinę padėtį rinkoje ir imtis atitinkamų veiksmų numatant tolimesnę įmonės veiklą ar planuojant jos tobulinimą.

ATOTRŪKIO METODO TAIKYMAS KONKURENCINGUMO VERTINIME

Imties tūrio nustatymui pasitelkta Cochran (1977, p. 75) siūlomos formulės, diskretiems (kategoriniams) kintamiesiems pagal atrankinės visumos proporcijas, Martišiaus ir Kėdaičio (2004, p. 178) pateikta išraiška:

$$n = \frac{z_{\alpha/2}^2 \times N \times [\pi \times (1 - \pi)]}{\varepsilon^2 \times (N - 1) + z_{\alpha/2}^2 \times [\pi \times (1 - \pi)]} \quad (1)$$

kur: n – imties tūris,

$z_{\alpha/2}$ – standartinis normaliojo skirstinio $N(0,1)$ α lygmens kritinė reikšmė (su 95 proc. patikimumu $z_{\alpha/2} = 1,959$ (Čekanavičius, Murauskas, 2000),

N – atrankinės visumos dydis,

π – parametro proporcija atrankinėje visumoje (jei neturime iš ankstesnių tyrimų, tariama, kad $\pi = 0,5$; Martišius, Kėdaitis, 2004),

ε – atrankos paklaida, šiuo atveju ± 5 proc. (maksimali leistina socialiniuose tyrimuose).

Kaip minėta, LAR duomenimis (2011 metų kovo mėn.) Lietuvoje veikia **164** smulkaus verslo įmonės, turinčios teisę teikti audito paslaugas (iš viso 188 audito įmonės) – jos sudaro generalinę aibę.

Imties tūrio nustatymui pasitelktus pirmą formulę (1), apskaičiuojamas imties tūris:

$$n = \frac{1,959^2 \times 164 \times [0,5 \times (1 - 0,5)]}{0,05^2 \times (164 - 1) + 1,959^2 \times [0,5 \times (1 - 0,5)]} = \frac{157,34492}{1,3669202} = 115,11 \approx 116$$

Apskaičiuotasis imties tūris visada apvalinamas į didesniojo sveiką skaičių pusę, o ne pagal aritmetinio apvalinimo taisyklę.

Kadangi gautas imties tūris, $n = 116$, sudaro daugiau kaip 5 procentus visos atrankinės visumos, imties tūris perskaičiuojamas pagal toliau pateiktą imties tūrio pataisos formulę ribotoms atrankinėms visumoms:

$$n^* = \frac{n}{1 + \frac{n-1}{N}} = \frac{n}{\frac{N+n-1}{N}} = n \times \frac{N}{N+n-1} \quad (2)$$

kur: n^* – pataisytas imties tūris ribotai atrankinei visumai,

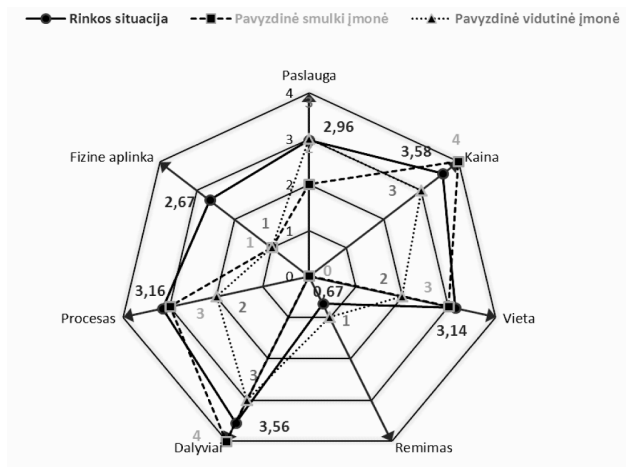
n – pradinis gautasis imties tūris,

N – atrankinės visumos dydis.

Atlikus paskaičiavimus gautas toks pataisytas imties tūris:

$$n^* = n \times \left(\frac{N}{N + n - 1} \right) = 116 \times \left(\frac{164}{164 + 116 - 1} \right) = 116 \times \frac{164}{247} = 68,186377 \approx 69$$

Imties tūrio pataisos formulę patartina taikyti tik sąlyginai mažoms imtims (Steve Simon, 2008; Creative Research Systems, 2010 ir kt.). Toks imties susiaurinimas padeda greičiau ir su mažiau resursų atlikti tyrimą, tačiau prarandama apie 50 proc. tikslumo. Reikėtų pažymėti, kad imties tūrio pataisos formulė ribotoms atrankinėms visumoms taikoma tik

2 PAV. Audito paslaugos marketingo komplekso vertinimas pavyzdinėse įmonėse

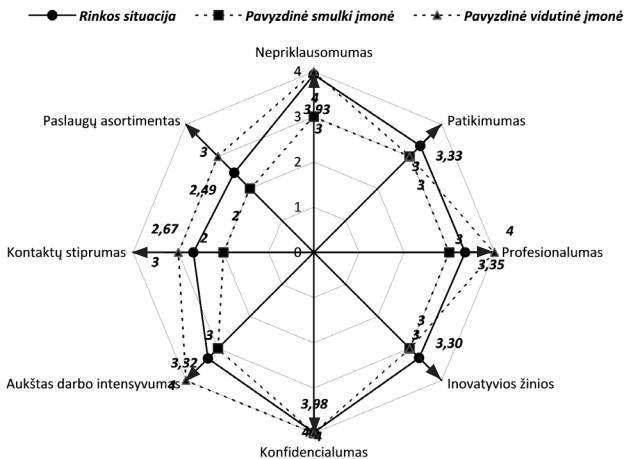
vieną kartą, net jei pataisytas imties tūris išlieka didesnis nei 5 proc. visos atrankinės visumos.

Pagal tyrimo rezultatus nustatyta, kad tarp metinės apyvartos ir metų, kuriuos įmonė veikia rinkoje, yra labai silpnas teigiamas ryšys (koreliacija yra nereikšminė – koeficientas tesiekia 0,21). Tuo tarpu tarp apytikslės metinės audito įmonės apyvartos padalintos iš vidutiniško metinio audito klientų skaičiaus ir metų, kuriuos įmonė veikia audito rinkoje, teigiamas ryšys yra dar silpnesnis (koreliacijos koeficientas 0,17). Todėl galima teigti, kad hipotezė **H01**: „Kainos lygis nepriklauso nuo laiko, kurį audito įmonė veikia rinkoje“ pasitvirtino (ryšys yra nepakankamas, kad galima būtų teigti, jog ilgiau audito rinkoje veikiančios smulkūs vienetai uždirba daugiau).

Norint suprasti audito konkurencingumo vertinimo eigos taikymo galimybes, prasminga pateikti vertinimą naudojantis atsitiktinai atrinktais atskiras grupes atstovaujančiais pavyzdžiais. Tačiau didelėms įmonėms, smukios nesudaro didelės konkurencijos, todėl šioms artimiausi konkurentai dažniausiai yra kitos stambios, dažniausiai tarptautinės, bendrovės. Atrinkus kandidatą iš minėtos vidutinių ir didesnių įmonių grupės ir iš smulkių pateikiamas jų santykis su smulkios audito rinkos situacija (2 pav.).

Pavyzdinė vidutinė įmonė šiuo atveju, rodos, turi mažiau galimybių konkuruoti pasirinktais kriterijais – jai sunkiau sekasi pritraukti dalyvių, išlaikyti patrauklią kainą, vietą, vystyti procesą, geriau sekasi tik rėmimo srityje. Antroji hipotezė gali būti grindžiama dvejopais duomenimis – realia situacija audito įmonėse arba audito įmonių atstovų nuomone, pagal kurią svarbiausiais konkurencingumo kriterijais marketingo komplekse turėtų būti procesas bei dalyviai. Vis tik 1 paveiksle galima matyti tyrimo duomenis pagal atliktą tyrimą audito rinkoje ir čia populiariausi konkuravimo veiksniai šiek tiek skiriasi – pirmąją kainą ir dalyviai, tik tada procesas. Tokiu būdu hipotezė **H02**: „Marketingo požiūrių dalyviai ir kainą audito versle yra svarbiausi veiksniai.“ pasitvirtina.

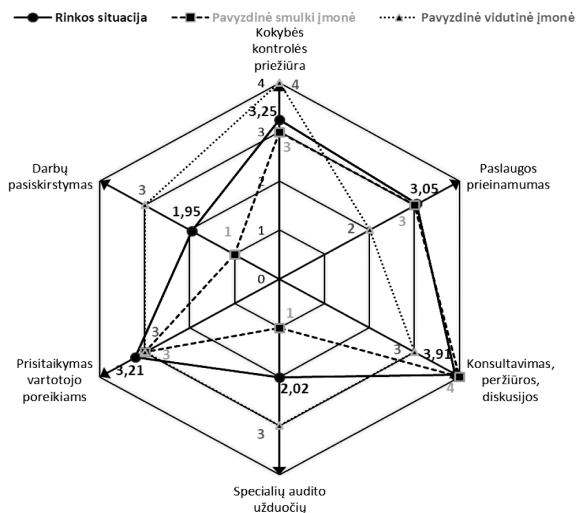
Vertinant antrą eigos dalį galima matyti, kad čia vidutinio dydžio audito įmonei sekasi geriau nei smulkiajai. Ji turi platesnį, labiau išvystytą paslaugų asortimentą, profesionalenius, labiau išsilavinusius, su didesne patirtimi darbuotojus, pakankamai resursų tinkamai išlaikyti konfidencialumą bei stiprius kontaktus, platesnį ratą klientų, kapitalo savininkų, dėl ko nenukenčia jų nepriklausomumas. Net šešiais kriterijais iš aštuonių ji lenkia rinkos

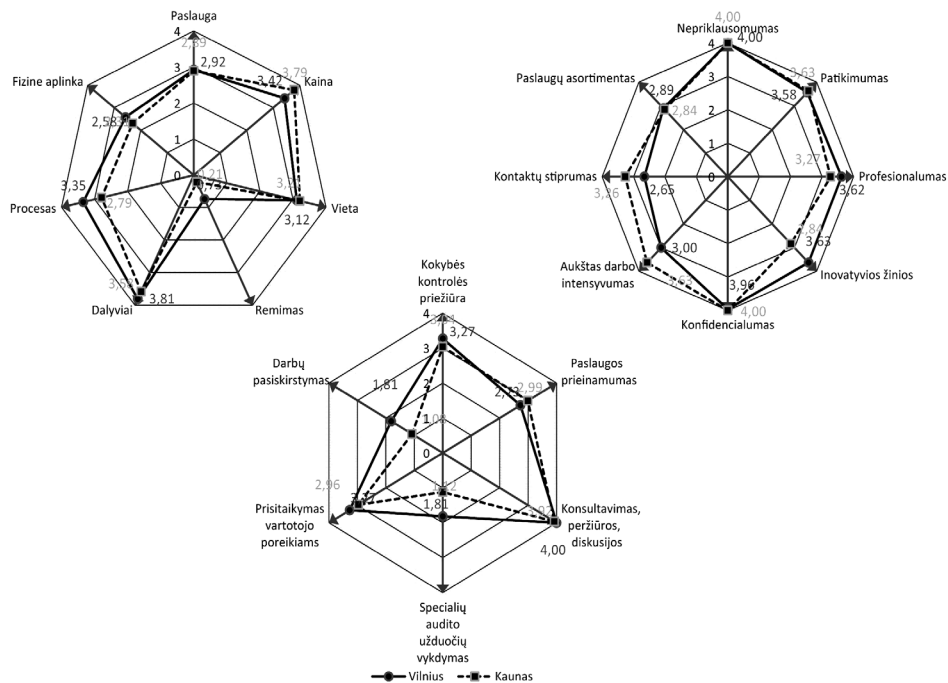
3 PAV. Audito paslaugos institucinio atitikimo vertinimas pavyzdinėse įmonėse

situaciją, ką galima vertinti puikiai pavyzdžiu kitoms vidutinio dydžio bendrovėms. Vėlgi reikia nepamiršti, kad išlieka neaiškus šios grupės atstovo santykis su stambiosiomis įmonėmis. Be to, išlieka nedidelis neigiamas atotrūkis nuo rinkos žinių inovacijų bei patikimumo srityse ir reali galimybė institucinio atitikimo aspektu įgauti konkurencinį pranašumą.

3 paveikslas patvirtina hipotezę **H03**: „Smulkios audito įmonės turi žemesnį institucinio atitikimo lygį nei vidutinės.“, nes galima matyti kaip vidutinė pavyzdinė įmonė lenkia smulkia įmonę visose institucinio atitikimo srityse. Pagrindinė priežastis, dėl kurių smulkios audito įmonės susiduria su sunkumais šioje vertinimo grupėje dažniausiai yra išteklių trūkumas. Paskutinė, ketvirtoji hipotezė taip pat kyla iš pavyzdinių įmonių „atotrūkio“ schemos pateiktos 3 paveiksle. Galima matyti, kad čia smulkiam verslui taip pat nelengva – jis mano kad trys iš penkių konkurentų geriau paskirsto darbus, geriau atlieka specialias audito užduotis, tačiau tik vienas iš penkių geriau atlieka kokybės kontrolės priežiūrą, siūlo savo paslaugas tinkamoje rinkoje ir lanksčiai prisitaiko vartotojo poreikiams. Smulkiajai įmonei

4 PAV. Audito paslaugos technologinės kokybės vertinimas pavyzdinėse įmonėse

5 PAV. Audito paslaugos vertinimas Vilniaus ir Kauno rinkose

dėl savo dydžio ir lydinčių veiksnių tenka rinktis strategiją, kurioje kokybė nėra esminis veiksnys. Todėl hipotezė **H04**: „Smulkios audito įmonės yra mažiau kritiškos kokybės požiūriu“ pasitvirtina.

Tuo tarpu vidutinio dydžio įmonė čia lyderiauja darbų pasiskirstymo bei kokybės kontrolės priežiūros, specialių audito užduočių vykdymo srityse. Kaip vidutinei įmonei, svarbu vystyti paslaugos prieinamumą, atvirus kontaktus su potencialiais klientais, plėsti konsultavimo ir peržiūrų galimybę. Maža audito įmonė po tokio savęs įvertinimo rinkos ir vidutinės įmonės atžvilgiu gali aiškiau nusistatyti strateginius tikslus bei konkuravimo planus.

Atliktas konkurencingumo vertinimas ir hipotezių pagrįstumas taip pat patvirtina, kad smulkios audito įmonės, kaip nedidelės organizacijos turi galimybę dirbti lanksčiai (prisiitaikyti vartotojo poreikiams, konsultuoti, nustatyti palankią kainą), taikosi į regionines ar kitas nišas, atsisakydamos verslo plėtros. Vidutinės įmonės turi daugiau išteklių ir didesnes galimybes plėsti verslą visose trijose vertinimo grupėse, tačiau jos paaušusios vis tiek turės konkuruoti su stambiosiomis bendrovėmis, be to praranda dalį lankstumo.

Situacija, kai audito verslo vertinimo eigos taikymas gali būti naudingas, yra kuriant naują audito verslą ar auditorių pradedant savarankišką veiklą (LR Audito įstatymo 1 str. pakeitimas 2011 04 12). Tokiu atveju praverstų skirtingų rinkų analizė pagal verslo konkurencingumo vertinimo eigą arba pagal auditorių nuomone svarbiausius kriterijus. Pasirinktos didžiausios Lietuvoje Vilniaus ir Kauno audito rinkos.

Matosi, kad Vilniaus ir Kauno situacijos skiriasi nedaug (kiekvienos grupės vidurkių koreliacija atitinkamai yra 0,9552; 0,9207 ir 0,9688), tačiau ir nedideli skirtumai rinkos mastu gali turėti įtakos verslui, o ypač jaunam, ką tik pradedančiam savo veiklą.

IŠVADOS

1. Audito verslo situacija Lietuvoje pastaruoju metu suprastėjo visoje rinkoje dėl 2008–2009 metų pasaulinės ekonominės krizės, tačiau smulkių įmonių (1 ir 2 auditorių) padėtis rinkoje tiek prieš krizę, tiek ir po jos, išliko prasčiausia ir sparčiausiai blogėjo, lyginant su kitomis grupėmis. Turint galvoje, kad šios smulkios įmonės sudaro 85 proc. visų audito rinkos dalyvių, jų konkuravimo problemų tyrimas yra aktualus ir naudingas, todėl šią įmonių grupę tikslinga pasirinkti kaip konkurencingumo problemos audito rinkoje nagrinėjimo objektą.
2. Marketingo komplekso aspektu smulkių audito įmonių rinkoje didžiausia konkurencija vyksta per kainą, dalyvius ir procesą – šiomis kryptimis atliekami verslo tobulinimai bei stengiamasi pritraukti daugiau klientų. Audito paslaugos institucinės kokybinės dalies įvertinimas smulkaus audito verslo rinkoje atskleidžia, kad svarbiausiais konkurencingumo kriterijais galima laikyti nepriklausomumą, konfidencialumą ir profesionalumą. Pagal technologinės kokybės smulkaus audito verslo konkurencingumo vertinimo eigos dalį smulkiame audito versle aktyviausia konkurencija vyksta konsultavimo, prisitaikymo vartotojo poreikiams, kokybės kontrolės priežiūros bei paslaugos prieinamumo lygmenyse.
3. Smulkios ir vidutinės audito įmonės kriterijai, kuriais siekiama konkurencinio pranašumo, skiriasi. Smulkios audito įmonės, kaip nedidelės organizacijos turi galimybę dirbti lanksčiau (prisitaikyti vartotojo poreikiams, konsultuoti, nustatyti palankią kainą), taikytis į regionines ar kitas nišas, atsisakydamos aktyvios verslo plėtros. Vidutinės įmonės turi daugiau išteklių ir didesnes galimybes plėsti verslą visose trijose vertinimo grupėse, tačiau jos paaugusios turės konkuruoti su stambiosiomis bendrovėmis, neturi smulkios įmonės lankstumo.

LITERATŪRA

1. Beattie, V., Fearnley, S., Audit Market Competition: Auditor Changes and the Impact of Tendering // The British Accounting Review 30(3):261-289. [elektroninis išteklius] / Prieiga per internetą: <<http://eprints.gla.ac.uk/archive/00000786/>> Žiūrėta: 2011.05.15
2. Boguslauskas, V., Kiekybiniai metodai socialiniuose moksluose (rankraštis), 2009. 108 p.
3. Creative Research Systems, Sample Size Formulas, [interaktyvus] Prieiga per internetą: <<http://www.surveysystem.com/sample-size-formula.htm>> Žiūrėta: 2011.05.15
4. DnB Nord Bankas, Lietuvos smulkaus ir vidutinio verslo analizė, [interaktyvus] Prieiga per internetą: <<http://www.dnbnord.lt/files/Ataskaitos/Aktualios%20temos/“nesisteminės“%20lietuvoje.pdf>> Žiūrėta: 2011.11.11
5. Keršienė, R., Konkurencingumo išsaugojimo veiksniai globalizacijos sąlygomis, *Ekonomika ir vadyba*, 2009.14 ISSN 1822-6515
6. Lietuvos auditorių rūmai, Audito rinkos apžvalga, 2010.
7. Oxera Consulting Ltd, Competition and choice in the UK audit market, Oxford, 2006.
8. Obasis A., Richard S. ir kiti, Critical tactics for implementing Porter’s generic strategies. *Journal of business strategy*, 2006.
9. Prajogo D.I., The relationship between competitive strategies and product quality. *Industrial Management & Data Systems Journal*, 2007.
10. Staliūnienė, Jolanta Dalia; Bliėkienė, Rūta. Modelling of auditing business oligopoly factors // *Economics and management = Ekonomika ir vadyba* [elektroninis išteklius] / Kaunas University of Technology. Kaunas : Technologija. ISSN 1822-6515. 2011, no. 16, p. 86–93

11. Statistikos departamentas, Duomenų bazės, [interaktyvus] Prieiga per internetą: <<http://db1.stat.gov.lt/statbank/selectvarval/saveselections.asp?MainTable=M4010213&PLanguage=0&TableStyle=&Buttons=&PXSID=8948&IQY=&TC=&ST=ST>> Žiūrėta: 2011.11.23
12. Žalioji knyga: Audito politika. Per krizę įgyta patirtis, 2010, Europos Komisija. Prieiga per internetą: <http://eurlex.europa.eu/> Žiūrėta: 2011.11.11

ASSESSMENT OF THE COMPETITIVE FACTORS „UNSYSTEMATIC“ AUDIT COMPANY'S IN AN OLIGOPOLY

Jolanta Dalia Staliūnienė, Rasa Lukošiuaitė

Summary

Topicality. In October 2010, the European Commission published the Green Paper, which is designed for single EU market in areas of development and reform, as well as hints about the auditing small businesses surrounding the increasingly stringent regulatory environment, which is not necessarily suited to their practices or to direct their clients' needs. In addition, in the same document talks about a high degree of market concentration “the Quartet” firms, and this situation caused by the build-up of systemic risk, while the systematic undertaking or undertakings that business volume has reached the systemic level, the failure can cause total loss of market. In 2009, Lithuania audit market concentration increased compared to previous periods: 20 percent auditing firms (audit firms at the end of 2009, the number was 193, composed of 20% – 39 companies) spent 68.2 per cent. (previous period was 66.7 percent.) Annual audit of all the findings and received 87.0 percent. (previous period was 83.9 percent.) income from all audit activities. According to the statistics, the audit sector of the four largest companies (JSC “Deloitte Lithuania”, “Ernst & Young Baltic, UAB” KPMG Baltics, and PricewaterhouseCoopers) controlled 22.7 percent of the market, it is appropriate to examine the audit market oligopoly case.

Scientists are mathematically defined by so-called oligopoly of four firms concentration ratio. If the farm sector, the four largest firms control more than 40 percent of production, it is considered that this sector is an oligopoly. Oligopoly conditions, there is always a risk that everyone will agree with each other oligopolists while charging a higher than market prices, to form a cartel. Much of the theoretical free-market analysis is based on the so-called fair competition model. The article raises scientific questions: what factors “non-systemic” audit firms in a competitive struggle is not important, but are given the highest priority? As “unsystematic” the company to assess its capabilities in the context of all the Lithuanian market?

In order to evaluate the “non-systemic” audit firms gap compared with the market condition, the article subject chosen for the “non-systemic “audit company, established in Vilnius and Kaunas.

Article's goal – to investigate the audit environment in Lithuania through a “gap” method specific “unsystematic” company. This objective was fulfilled through **tasks**: (1) a scientific, problem-empirical audit of small businesses in the Lithuanian market analysis, (2) formulated in the process of assessing the audit firm, (3) isolated areas of the competing groups of criteria, (4) The audit company representative survey assessed ‘non-systemic “audit firms gap compared with the market average, (5) summarizes the results.

The methods applied of investigation problematic scientific-theoretical-empirical analysis of the questionnaire and survey research organization methodology, statistical methods, “the gap” method. Used in computer data processing packages SPSS, Statistica, and MS Excel.

Keywords: oligopoly, competition, non-systematic audit firm

ĮMONIŲ BANKROTO GRĖSMĖS VERTINIMO RODIKLIŲ NAUDOJIMAS AUDITUI: TEORINIS ASPEKTAS

Jolanta Dalia Staliūnienė

lektorė, Kauno kolegija,
Puodžių g. 11, Kaunas. tel (8 37) 32 13 60,
el. paštas: jolanta.staliuniene@ktu.lt

Lina Paliulienė

lektorė, Kauno kolegija
Puodžių g. 11, Kaunas. tel (8 37) 32 13 60,
el. paštas: lina.paliulienė@fc.kauko.lt

Anotacija. Straipsnyje pateikiami auditui reikšmingiausi santykiniai finansiniai rodikliai, pagrįsti rodiklių taikymo įmonių bankroto prognozavimo modeliuose dažniu. Rodikliai atrinkti remiantis moksline literatūra, išnagrinėjus santykinų rodiklių grupes, jų apibūdinamus aspektus, grindžiant stochastinio ryšio tarp bankroto grėsmės ir santykinų finansinių rodiklių stiprumu. Ryšio stiprumo lyginamosios analizės rezultatai traktuojami kaip informatyviausi santykiniai finansiniai rodikliai, geriausiai išreiškiantys įmonės būklę ir bankroto grėsmę bei pagrindžiantys tęstinumo prielaidą.

Straipsnio aktualumą iššaukė banko „Snoras“ bankrotas, dėl ko Lietuvoje iškilo audito technologijos svarstymai nustatant veiklos tęstinumą. Iš analizuotos mokslinės literatūros matyti, kad būtinas prevencinis požiūris į bankroto diagnozavimą, priklausomai nuo pramonės šakos specifikos, kai kiekvienas sektorius gali turėti specifinį bankroto diagnozavimo požiūrį. Todėl, įvertinant modelių pagrįstumą, svarbu apsvarstyti aplinkybes, kurioms esant, buvo sukurti autorių bankroto diagnozavimo modeliai.

Tirtuose modeliuose dažniausiai aptinkamas retrospektyviniai santykiniai rodikliai, mažai dėmesio skiriama kokybiniais ir prevenciniams (perspektyviniams) rodikliams. Prie perspektyvinių finansinių rodiklių, galinčių prognozuoti bankroto grėsmę audito technologijos kontekste galima priskirti tuos, kurie atspindi stochastinio ryšio tarp bankroto grėsmės ir santykinų finansinių rodiklių stiprumą ilgalaikėje perspektyvoje, neatmetant binarinių kintamųjų regresijos modeliuose.

Key words: bankrotas, lūkesčių plyšys, auditas, veiklos tęstinumas, informacijos patikimumas

IVADAS

Aktualumas. Europos Komisijos Įmonių ir pramonės generalinio direktorato pateiktoje informacijoje teigiama, kad Europos Sąjungos valstybėse tyčiniai bankrotai sudaro 4–6 proc. visų bankrutuojančių įmonių. Lietuvos įmonių bankroto valdymo departamento duomenimis, nuo 1993 m. iki 2009 m. rugsėjo 30 d. bankroto procesai pradėti 14 bankų ir 8214 įmonių, iš jų bankrotai pripažinti tyčiniaus 1 bankui (t. y. 7,1 proc.) ir 30 įmonių (t. y. 0,37 proc.), iš kurių 4 įmonėms bankroto pripažinimas tyčiniu panaikintas. Tyčinio bankroto teisinio reguliavimo Lietuvoje pagrindai iš esmės yra nustatyti, tačiau įvertinus tyčinių bankrotų priežastis ir jų tendencijas dar nagrinėtinas jų pakankamumas. Lietuvos Respublikos įmonių bankroto įstatymo (Žin., 1992, Nr. 29-843) 5 str. 1 d. tyčinių bankrotą apibrėžė

kaip teismo sprendimu nustatytą įmonės veiklą, kuria siekiama išvengti visiško ar dalinio atsiskaitymo su kreditoriais. Matyti, kad ūkio subjektai bankrutuoja dėl netinkamo vadovų elgesio, neprofesionalumo ir negebėjimo tinkamai bei atsakingai organizuoti įmonės veiklą siekiant įmonės užsibrėžtų tikslų, bet ne dėl audito nepakankamo užtikrinimo. Šio reiškinio plėtimasis ilgainiui gali turėti įtakos visai Lietuvos ekonomikai, todėl būtina imtis prevencinių priemonių jam sustabdyti, pasinaudojant pažangia užsienio valstybių patirtimi bei sutelkiant valstybės, ypač teisėsaugos institucijų, ir visuomenės pastangas.

Problemos ištirtumo lygis. Mokslininkai Bivainis, Garškaitė (2000, 2010) iškelia bankroto diagnostikos metodų trūkumą – retrospektyvinių duomenų naudojimą. Autoriai dažniausiai literatūroje aptinkamus ir aprašomus apibendrintus modelius suskirstė į dvi pagrindines grupes: 1) klasikinius statistinius ir 2) dirbtinio intelekto, kai nagrinėjamu įmonių ekonominiai rodikliai lyginami su jau bankrutavusių įmonių rodikliais. Staliūnienė, Muliulytė, Adomaitienė (2003) nagrinėdamos nepasitikėjimo audito teikiamu užtikrinimu problemą ir „lūkesčių plyšio“ susidarymo priežastis, nustatė, kad atsakomybė už veiklos tęstinumą lieka audituotos įmonės vadovybei, kuri norėtų ją perkelti auditoriui. Taigi, daugelis autorių iškelia klausimus: kaip užkirsti kelią tyčinio bankroto pasekmėms, naudojant bankroto grėsmės vertinimo rodiklius? Kaip tuos rodiklius integruoti audito technologijoje, vertinant įmonės veiklos tęstinumą?

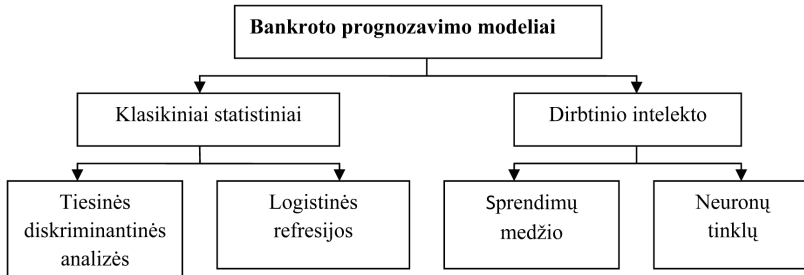
Tyrimo tikslas – išskirti reikšmingiausius bankroto grėsmės vertinimo rodiklius auditui – įgyvendintas per **tyrimo uždavinius** :

- 1) Išanalizuoti kiekybinius bankroto prognozavimo modelius teoriniu aspektu, siekiant sugrupuoti diskriminantinės, logistinės analizės būdais sudarytus metodus, bei išskirti nekiekybinius, siekiant juos derinti;
- 2) Identifikuoti bankroto diagnostikos modeliuose naudojamus finansinius rodiklius, siekiant išskirti jų grupes tolesniam straipsnio tikslo siekimui;;
- 3) nustatyti tirtuose bankroto prognozavimo modeliuose naudojamų rodiklių dažnį ir išskirti reikšmingiausius perspektyvinius bankroto grėsmės vertinimo rodiklius auditui.

Tyrimo metodai: 1) stochastinio ryšio tarp bankroto grėsmės ir santykinų finansinių rodiklių stiprumas (koreliacijos koeficiento reikšmingumas); 2) ryšio stiprumo lyginamosios analizės rezultatai; 3) rodiklių turinio skirtumai (siekiant padidinti vertinimo kompleksiskumą); 4) rodiklių taikymo įmonių bankroto prognozavimo modeliuose dažnis.

BANKROTO PROGNOZAVIMO MODELIŲ ANALIZĖ TEORINIU ASPEKTU

Įmonių bankroto prognozavimo modelių esmė – kompleksinis rodiklis, apimantis įvairias įmonių veiklos sritis, leidžiantis įvertinti įmonių bankroto grėsmę pagal nustatytas kritines reikšmių ribas (Garškaitė, 2008). Pirmajai grupei priskiriami bankroto prognozavimo modeliai, grindžiami įmonių veiklos finansiniais duomenimis ir jų pagrindu apskaičiuotais rodikliais. Taikant antrąjį būdą, nagrinėjamų įmonių ekonominiai rodikliai lyginami su jau bankrutavusių įmonių rodikliais (Nedzveckas, Jurkevičius, Rasimavičius, 2006; Nedzveckas, Bagdzevičienė, Dapkus, 2003). Pirmajai grupei priskiriami metodai yra žymiai efektyvesni už antrąjį grupei priskiriamus metodus dėl skaičiavimo paprastumo ir tikslumo. Daugelis mokslininkų įmonių bankroto prognozavimą visgi sieja su finansinės analizės metodika, naudojant įmonių finansinės būklės ir diskriminantinę analizę, loginę regresijos modelius, dviejų žingsnių loginę regresijos procedūras bei kitus metodus.

1 PAV. Bankroto prognozavimo modelių klasifikacija

Dažniausiai literatūroje aptinkamus ir aprašomus apibendrintus modelius galima suskirstyti į dvi pagrindines grupes: 1) klasikinius statistinius ir 2) dirbtinio intelekto (žr. 1 pav).

Atsižvelgiant į tai, kad dirbtinio intelekto modeliai yra dar nauji, palyginti su tradiciniais statistiniais modeliais, be to, mažai ištirti, ir jiems naudoti reikia papildomų kompiuterinių programinių išteklių, šie modeliai nebus naudojami teoriniame tyrime. Šiame straipsnyje toliau analizuojami tik klasikiniams statistiniams modeliams priklausantys bankroto prognozavimo modeliai. 1 ir 2 lentelėse yra pateikti apibendrinti klasikiniai bankroto prognozavimo modeliai ir į juos įtraukti finansiniai rodikliai.

Tiesinės diskriminantinės analizės modeliai buvo sukurti anksčiausiai ir vis dar išlieka vieni iš populiariausių. Šių modelių pradininkas yra E. Altman (1968). Tiesinės diskriminantinės analizės modeliai tiesinės funkcijos pagrindu nustato priklausomybę tarp bankroto tikimybės, kaip priklausomojo kintamojo, ir nepriklausomų kintamųjų – įmonės finansinių rodiklių.

Lentelėje 1 pateikiamas tirtų modelių bankrotui diagnozuoti apibendrinimas.

Altman modelis. Įmonių bankroto numatymo problemą nuodugniai nagrinėjo amerikiečių ekonomistas E. I. Altman. Naudodamas diskriminantinės analizės metodus, jis nustatė įmonių bankroto tikimybės dėsningumus atsižvelgiant į du rodiklius: kritinio likvidumo rodiklį ir finansinės priklausomybės rodiklį. Akivaizdu, kad esant kitoms vienodoms sąlygoms, bankroto tikimybė bus tuo mažesnė, kuo didesnė einamojo likvidumo rodiklio reikšmė ir mažesnė finansinės priklausomybės rodiklio reikšmė.

Platesni tyrimai parodė, kad bankroto grėsmės įvertinimas, naudojant tokių dviejų veiksnių modelius, nėra pakankamai patikimas. E. I. Altman 1968 m. paskelbė penkių veiksnių modelį, kuris užsienio šalyse plačiai naudojamas įmonių bankroto grėsmės įvertinimui. Jis ištyrė 66 įmones, iš kurių pusė bankrutavo (1946-1965 m.), o kitos sėkmingai veikė. Atrinkęs penkis rodiklius, apibūdinančius skirtingus įmonių finansinės veiklos aspektus Altman sudarė formulę, kurią pavadino Z modeliu. Altman sukurtas Z modelis skirtas įmonių, registruojamų vertybinių popierių biržose, bankroto tikimybei skaičiuoti. (Bivainis, Garškaitė, 2000; Charitanovas, 2004; Pudovskis, 2002).

Atsižvelgiant į Z koeficiento dydį, daroma apibendrinta išvada apie bankroto tikimybę. Jei Z reikšmė yra mažesnė už 1,80, tai bankroto tikimybė yra labai didelė, jeigu Z reikšmė yra didesnė už 3,0 – bankroto tikimybė labai maža. Naudojant penkių veiksnių modelį, įmonių bankroto galimybė prieš vienerius metus nustatoma iki 95 proc. tikslumu.

1 LENTELĖ. Diskriminantinės analizės būdu parengti klasikiniai bankroto prognozavimo modeliai

Autorius	Modelis	Modelio elementai
Altman (1968)	$Z=1,2X_1+1,4X_2+3,3X_3+0,6X_4+0,99X_5$	X_1 = apyvartinis kapitalas / turtas X_2 = nepaskirstytasis pelnas / turtas X_3 = pelnas neatskaičius palūkanų ir mokesčių / turtas X_4 = kapitalo rinkos vertė / įsipareigojimai X_5 = pardavimo apimtys / turtas
Taffler ir Tisshaw (1977)	$Z=0,53X_1 + 0,13X_2 + 0,18X_3 + 0,16X_4$	X_1 = pelnas neatskaičius mokesčių / trumpalaikiai įsipareigojimai X_2 = trumpalaikis turtas / įsipareigojimai X_3 = trumpalaikiai įsipareigojimai / turtas X_4 = (trumpalaikis turtas – trumpalaikiai įsipareigojimai) / veiklos sąnaudos
Springate (1978)	$Z=1,03X_1+3,07X_2+0,66X_3+0,4X_4$	X_1 = apyvartinis kapitalas / turtas X_2 = pelnas neatskaičius palūkanų ir mokesčių / turtas X_3 = pelnas neatskaičius mokesčių / trumpalaikiai įsipareigojimai X_4 = pardavimų pajamos / turtas
Fulmer (1984, 1985)	$Z=V_1+0,212V_2+0,073V_3+1,270V_4 - 0,120V_5+2,335V_6+0,575V_7 + 1,083V_8+0,894V_9-6,075$	V_1 = nepaskirstytasis pelnas / visas turtas V_2 = pajamos iš pardavimų / visas turtas V_3 = nepaskirstytosios pajamos / paprastosios akcijos V_4 = pinigų srautai / visi įsipareigojimai V_5 = skolos / visas turtas V_6 = dabartinės skolos / visas turtas V_7 = ilgalaikiai aktyvai / visas turtas V_8 = apyvartinės lėšos / visi įsipareigojimai V_9 = pajamos prieš mokesčius / palūkanos
Stoškus, Beržinskienė, Virbickaitė (2007)	Nebankrutuojančioms įmonėms: $Z_0 = 4,77 X_1 + 5,88 X_2 + 9,57 X_3 - 5,80 X_4 - 6,42$; Bankrutuojančioms įmonėms: $Z1 = 2,28 X_1 + 2,90 X_2 + 6,43 X_3 - 2,92 X_4$	X_1 = grynasis pelnas / pardavimų pajamos X_2 = trumpalaikis turtas / trumpalaikiai įsipareigojimai X_3 = 5sipareigojimai / turtas X_4 = (trumpalaikis turtas – atsargos) / trumpalaikiai įsipareigojimai

Tafler modelis. Įmonių bankroto prognozavimo problemą sprendė ir anglų mokslininkas R. Tafleris (1977 m.). Jis analizavo 46 bankrutavusias ir 46 gerai veikiančias gamybos įmones, kurių akcijos buvo kotiruojamos biržoje (Taffler, 1984). Išanalizavęs 80 finansinių rodiklių, atrinko keturis reikšmingiausias ir sudarė diskriminantinės tiesinės analizės bankroto prognozavimo modelį. Vertinant įmonių būklę pagal šį modelį, nustatyti tokie dėsningumai: jei Z reikšmė viršija 0,3, įmonės ilgalaikės perspektyvos neblogos, o jei Z reikšmė mažiau nei 0,2, yra bankroto grėsmė. Atlikus tyrimus buvo nustatytas 97 proc. šio modelio tikslumas likus vieneriems metams iki įmonės bankroto.

Springate modelis. Bankroto tikimybei bendrovėje nustatyti galima taikyti 4 rodiklių Springate modelį. Žymus kanadiečių ekonomistas G. Springate, Altman pasekėjas, 1978 m. sukūrė savo bankroto tikimybės nustatymo modelį. Jo modelis apskaičiuotas remiantis multiplikacine – diskriminantine analize, atrenkant 4 iš 19 reikšmingiausių finansinių rodiklių, leidžiančių atskirti bankrutuojančias įmones nuo nebankrutuojančių. Springate ištyrė 40 įmonių, o Bother (1979), remdamasis Springate modeliu, ištyrė 50 įmonių, kurių turtas vidutiniškai siekia 2,5 mln. dolerių, ir pasiekė puikių rezultatų, kurių patiki-

mumas siekė 88 proc.. Sands (1980) Springate modelį išbandė tirdamas 24 įmones, kurių turtas vidutiniškai siekė 63,4 milijono dolerių, ir jo tyrimo patikimumas buvo 83,3 proc. Jei $Z < 0,862$ – įmonė laikoma žlungančia. (Grigaliūnienė, Cibulskienė, 2004).

Fulmer modelis. Amerikiečių ekonomistas Fulmer (1984), panaudodamas multiplikacinę – diskriminantinę analizę, ištyrė 40 finansinių rodiklių 30 bankrutuojančių ir 30 nebankrutuojančių įmonių. Šių įmonių turtas vidutiniškai siekė 455 tūkst. dolerių. Fulmer modelis yra labai panašus į Altman ar Springate modelius. Fulmer modelio taikymas įmonės bankrotui diagnozuoti pasiteisina 98 proc., jei analizė atliekama 1 metus iki bankroto, ir 81 proc., jei daugiau nei prieš vienus metus. Jei $Z < 0$ – įmonė laikoma žlungančia. (Grigaliūnienė, Cibulskienė, 2004).

Stoškus, Beržinskienė ir Virbickaitė (2007) bankroto požymiams nustatyti taikė diskriminantinę analizę. Tyrime buvo naudota 13 įmonių finansinės veiklos rodikliai. Iš šių įmonių 8 buvo sėkmingai dirbančios ir 5 – bankrutavusios. Į modelį buvo įtraukti 4 finansiniai rodikliai. Šiuo metodu galimo įmonės nemokumo prognozavimo patikimumas 92 proc.

Tiesinės diskriminantinės analizės modeliai gali pateikti tik tiesinę priklausomybę tarp finansinių rodiklių ir bankroto tikimybės, o šis santykis greitai kintančiomis ekonominėmis ir konkurencinėmis sąlygomis dažniausiai nebūna toks paprastas ir vien tiesioginis. Atsižvelgiant į tai, buvo sukurti logistinės regresijos modeliai, kuriuose bankroto tikimybei apskaičiuoti be tiesinės funkcijos naudojama ir logistinės regresijos funkcija. Vieni pirmųjų logistinės regresijos modelių bankroto prognozei panaudojo Ohlson (1980) ir Zavgren (1985). Bankroto tikimybė apskaičiuojama tokia formule:

$$P_B = \frac{1}{1 + e^{-z}} \quad (1)$$

čia: P – bankroto tikimybė (tarp 0 ir 1), $e = 2,71828$, $Z = a + b_1X_1 + b_2X_2 + \dots + b_nX_n$ (tiesinės analizės funkcija).

Iš logistinės regresijos modelių įmonių bankrotui prognozuoti dažniausiai taikomi Zavgren ir Chesser modeliai.

Zavgren modelis. Bankrotą prognozuojant Zavgren modeliu, pirmiausia apskaičiuojama Z reikšmė, kaip tiesinės funkcijos išraiška. Zavgren modelyje naudojami skirtingi koeficientai bankrotui prognozuoti, atsižvelgiant į tai, kokio senumo finansinių ataskaitų duomenys analizuojami. Gavus Z reikšmę, toliau skaičiuojama bankroto tikimybė, naudojant logistinės regresijos (1) formulę. Jeigu apskaičiuota tikimybė mažesnė nei 50 proc., tai įmonei bankrotas negresia. Tačiau jeigu Zavgren bankroto prognozavimo modelio rezultatai viršija 50 proc., tai analizuojamos įmonės bankroto tikimybė yra didelė. Tyrimais nustatyta, kad Zavgren modelio tikslumas, likus 1–2 m. iki bankroto, sudaro 82 proc., o likus 3–4 m. iki bankroto rezultatų tikslumas krinta iki 73 proc. (Dugan, Forsyth, 1995).

Chesser modelis. Chesser, kurdamas modelį, atrinko 37 įmones, atsiskaičiusias su banku už kreditą, ir 37 įmones, kurios nesugebėjo laiku padengti kreditinių įsipareigojimų bankui. Taikant šį modelį, pirmiausia diskriminantinės tiesinės analizės pagrindu apskaičiuojamas Z , kurį įstačius į logistinės regresijos funkciją, apskaičiuojama bankroto tikimybė. Jeigu apskaičiuota tikimybė mažesnė nei 50 proc., tai įmonei bankrotas negresia. Tačiau jeigu Chesser bankroto prognozavimo modelio rezultatai viršija 50 proc., tai analizuojamos įmonės bankroto tikimybė yra didelė. Reikia pažymėti, kad Chesser modelis, palyginti su

Altman ir Zavgren, yra ne toks tikslus – vienerių metų prognozės vidutinis tikslumas yra 78 proc., o dvejų – 57 proc. (Sinkey, 1989).

Grigaravičius (2003b) siūlo bankroto būklės prognozavimui naudoti logistinę regresiją su 9 finansiniais koeficientais. Šia regresija gauta reikšmė yra naudojama apskaičiuojant, kokia tikimybė, kad įmonė dirba sėkmingai. Šiam modeliui sukurti buvo išnagrinėti 20 skirtingų grupių (finansų struktūros, mokumo ir likvidumo, veiklos efektyvumo ir turto apyvartumo) finansiniai rodikliai, analizuojami 88 Lietuvos įmonių (akcinių bendrovių) duomenys. Iš jų 52 įmonės sėkmingai vykdančios savo veiklą ir 36 – bankrutavusios. Įmonių skaičius yra pakankamai didelis, todėl galima sakyti, jog šis modelis atspindi Lietuvoje esančią situaciją.

Apskaičiavus Z reikšmes pagal formulę pateiktą 2 lentelėje, toliau taikomas tikimybės Pr priklausomybės nuo $X_1 \dots X_9$ modelis, kuris išreiškiamas taip:

$$Pr(1) = \frac{e^{-0.762+0.003*X_1-0.424*X_2-0.06*X_3+0.22*X_4-0.774*X_5-0.189*X_6+6.842*X_7-12.262*X_8-5.257*X_9}}{1+e^{-0.762+0.003*X_1-0.424*X_2-0.06*X_3+0.22*X_4-0.774*X_5-0.189*X_6+6.842*X_7-12.262*X_8-5.257*X_9}} \quad (2)$$

$$Pr(0) = \frac{1}{1+e^{-0.762+0.003*X_1-0.424*X_2-0.06*X_3+0.22*X_4-0.774*X_5-0.189*X_6+6.842*X_7-12.262*X_8-5.257*X_9}} \quad (3)$$

2 LENTELĖ. Logistinės analizės būdu parengti klasikiniai bankroto prognozavimo modeliai

Autorius	Modelis	Modelio elementai
Chesser (1974)	$Z = -2,0434 - 5,24X_1 + 0,0053X_2 - 6,6507X_3 + 4,4009X_4 - 0,0791X_5 - 0,1021X_6$	X_1 = Pinigai / turtas X_2 = Pardavimų pajamos / pinigai X_3 = Pelnas neatskaičius palūkanų ir mokesčių / turtas X_4 = Įsipareigojimai / turtas X_5 = Ilgalaikis materialusis turtas / nuosavas kapitalas X_6 = Grynasis apyvartinis kapitalas / pardavimų pajamos
Zavgren (1985)	$Z1=0,11A+1,58B+10,78C-0,49D+4,35F-0,11G-0,24$ $Z2=4,19A+2,22B+11,23C-2,69D-1,44E+4,46F+0,06G-2,61$ $Z3=6,257A+0,829B+42,48C-1,549D+0,519E+1,822F+0,002G-1,5115$ $Z4=9,157A+1,667B+5,91C-0,41D+1,95E+4,1F+0,363G-5,9457$ $Z5=8,84A+0,69B+15,79C+0,02D-2,3E+4,37F+0,798G-6,88$	A= Atsargos / pardavimų pajamos B= Gautinos sumos / atsargos C= Pinigai / turtas D= Pinigai / trumpalaikiai įsipareigojimai E= Įprastinės veiklos pelnas / (kapitalas – trumpalaikiai įsipareigojimai) F= Ilgalaikiai įsipareigojimai / (kapitalas – trumpalaikiai įsipareigojimai) G= Pardavimų pajamos / turtas
Grigaravičius (2003b)	$Z = -0,762 + 0,003X_1 - 0,424X_2 - 0,06X_3 + 0,22X_4 - 0,774X_5 - 0,189X_6 + 6,842X_7 - 12,262X_8 - 5,257X_9$	X_1 = Trumpalaikis turtas / trumpalaikiai įsipareigojimai X_2 = Grynasis apyvartinis kapitalas / turtas X_3 = Turtas / Nuosavas kapitalas X_4 = Įsipareigojimai / Nuosavas kapitalas X_5 = Pelnas neatskaičius palūkanų ir mokesčių / palūkanos X_6 = Pelnas neatskaičius palūkanų ir mokesčių / turtas X_7 = Pelnas neatskaičius palūkanų ir mokesčių / kapitalas X_8 = Pardavimų pajamos / Grynasis apyvartinis kapitalas X_9 = Pardavimų pajamos / turtas

Jei $Pr(Z) = 1$ arba kuo gautinas (tikėtinas) tikimybinis įvykis yra arčiau 1 (vieneto) reikšmės, tai galima teigti, kad įmonė bankrutuos. Jei $Pr(Z) = 0$ arba kuo gautinas (tikėtinas) tikimybinis įvykis yra arčiau 0, tai galima teigti, kad įmonė nebankrutuos.

Autorės chronologiškai išdėsto logistinės analizės modelius, išskirdamos modelio elementus 2 lentelėje.

Tolesnėje teorinėje analizėje pateikiami palyginimui finansinės analizės tikslai lyginant su bankroto diagnozavimo rodikliais, taip siekiant pagrįsti kompleksinių rodiklių bankrotui diagnozuoti ribotumą. Matyti, kad 1 ir 2 lentelėje ištirti bankroto diagnostikos modeliai iš esmės remiasi retrospektyvinių santykinųjų rodiklių skaičiavimais.

Finansinių ataskaitų analizei atlikti taikomi tiek bendri ekonominiai (lyginimas, grupavimas, detalizavimas, apibendrinimas, grandininiai keitimai, vidutiniai dydžiai, balansiniai sugretinimai ir kt.), tiek matematiniai (koreliacija, dinamikos eilučių analizė, matematinis programavimas ir kt.) metodai (Mackevičius, 2007). Finansinių ataskaitų horizontalioji analizė padeda nustatyti rodiklių dinamiką absoliutiniais ir santykiniais dydžiais bei nukrypimus nuo bazinių rodiklių, o vertikalioji analizė parodo tam tikrų rodiklių struktūrinius santykius (Buškevičiūtė, Mačerinskienė, 2004; Mackevičius, 2007).

Taigi, galima teigti, kad finansinės analizės tikslai, analizuojant santykinius finansinius rodiklius, yra nustatyti įmonės problemines sritis, o analizuojant šių santykinųjų finansinių rodiklių sudedamąsias dalis – absoliutinius rodiklius - nustatyti tokios situacijos priežastis (Bivainis, Gaškaitė, 2010). Tuo tarpu klasikiniai bankroto prognozavimo modeliai parengti diskriminantinės ar logistinės analizės būdu, o naudojami finansiniai rodikliai pasikartoja.

BANKROTO DIAGNOSTIKOS MODELIUOSE NAUDOJAMI FINANSINIAI RODIKLIAI

Bankroto grėsmei įvertinti svarbu suformuoti tinkamą rodiklių sistemą. Įmonių bankroto grėsmės diagnostikai įvairių darbų autoriai siūlo plataus spektro finansinius rodiklius (Мельник, Бердников, 2006; Mackevičius, 2007). Šie rodikliai apibūdina įvairius finansinės įmonių būklės aspektus. Bivainis, Gaškaitė (2010, 2000) iškelia bankroto diagnostikos metodų trūkumą – retrospektyvinių duomenų naudojimą. Autoriai dažniausiai literatūroje aptinkamus ir aprašomus apibendrintus modelius suskirstė į dvi pagrindines grupes: 1) klasikinius statistinius ir 2) dirbtinio intelekto, kai nagrinėjamų įmonių ekonominiai rodikliai lyginami su jau bankrutavusių įmonių rodikliais. Charitanovas (2004) įmonių bankroto grėsmės diagnostikai siūlo plataus spektro finansinius rodiklius. Iš jų būtina atsirinkti finansinius tam tikrų aspektų rodiklius, galinčius geriausiai prognozuoti bankroto grėsmę. Įmonių būklę rodo tiek šių rodiklių reikšmės, tiek jų kitimo tendencijos, taip pat jų lyginimas su ribinėmis reikšmėmis. Santykinųjų finansinių rodiklių reikšmių ribos nustatomos atsižvelgiant į mokslinėje literatūroje (Mackevičius, Poškaitė, 1998; Bernstein, 2000; Савицкая, 2003; Шеремет, Негашев, 2003; Антонова, 2004; Brigham, Daves, 2004; Buškevičiūtė, Mačerinskienė, 2004; Mackevičius, 2007) pateiktas reikšmes ir statistiniuose leidiniuose nurodytas reikšmes.

Audito srities mokslininkai Stabingis, Staliūnienė (2010) pagrindžia tęstinumo prielaidos svarbą informacijos patikimumo vartotojams kontekste. Staliūnienė, Stungurienė (2009) sieja audito kainos dedamąsias su kliento įmonės būkle ir bankroto grėsmė bei Christauskas, Staliūnienė (2007) tirdami klientų rizikos vertinimo audito technologijoje sąsajas su su jų veiklos tęstinumu pagrįstumu, pastebi, jog susidūrę su veiklos tęstinumu klientai privalo rengti ataskaitas pagal Bankroto įstatymo nuostatas, o auditorius tęstinumo

problemą atskleisti auditoriaus išvadoje. Staliūnienė, Muliulytė, Adomaitienė (2003) nagrinėdamos nepasitikėjimo audito teikiamu užtikrinimu problemą ir “lūkesčių plyšio” susidarymo priežastis, nustatė, kad atsakomybė už veiklos tęstinumą lieka audituotos įmonės vadovybei, kuri norėtų ją perkelti auditoriui.

Tarpdalykiniai audito moksliniai tyrinėjimai leido susiformuoti nuomonę, kad retrospektyviniai rodikliai apibūdina statinės įmonių būklės aspektus. Atlikus įmonių bankroto grėsmės vertinimo rodiklių analizę, straipsnio autorės pasirinko analizuoti penkių grupių santykinius finansinius rodiklius:

Santykinių rodiklių grupės	Finansiniai grupių rodikliai
1) pelningumo rodikliai:	– turto grąža prieš apmokestinimą – pelningumas prieš apmokestinimą – bendroji nuosavo turto grąža
2) veiklos efektyvumo:	– turto apyvartumas
3) finansinio stabilumo rodikliai:	– įsiskolinimo koeficientas; – trumpalaikio įsiskolinimo koeficientas; – trumpalaikių įsipareigojimų padengimo koeficientas
4) likvidumo rodikliai:	– einamojo likvidumo koeficientas; – bendrojo likvidumo koeficientas; – grynojo apyvartinio kapitalo santykis su turtu
5) kiti rodikliai (ganėtina dažnai naudojami įmonių bankroto prognozavimo modeliuose):	– pardavimo ir trumpalaikių įsipareigojimų santykis; – sukaupto kapitalo efektyvumas (išreikštas nepaskirstyto pelno ir turto santykiu)

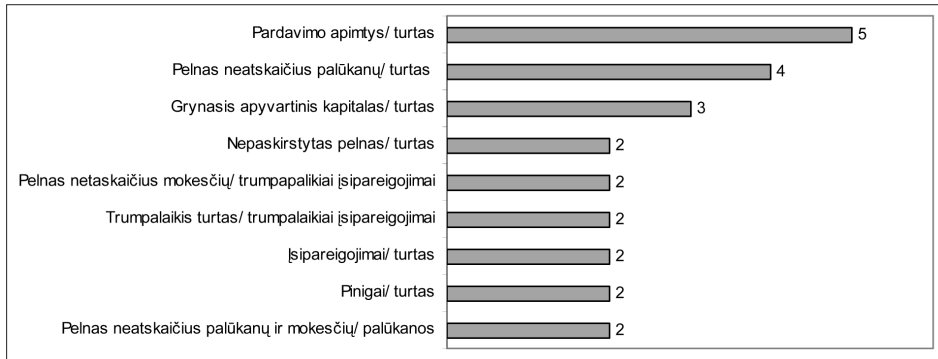
Todėl atrenkant bankroto diagnozavimo rodiklius auditui vadovautasi tokiais kriterijais:

- 1) stochastinio ryšio tarp bankroto grėsmės ir santykinių finansinių rodiklių stiprumas (koreliacijos koeficiento reikšmingumas);
- 2) ryšio stiprumo lyginamosios analizės rezultatai;
- 3) rodiklių turinio skirtumai (siekiant padidinti vertinimo kompleksiskumą);
- 4) rodiklių taikymo įmonių bankroto prognozavimo modeliuose dažnis.

Tuo tikslu apžvelgiama naudojamų rodiklių aibė tikslu išskirti toliau straipsnio tikslui pasiekti analizuotinus santykinius rodiklius. Rodikliai atrinkti remiantis moksline literatūra, išnagrinėjus santykinių rodiklių grupes, jų apibūdinamus aspektus ir populiariesniuose įmonių bankroto prognozavimo modeliuose naudojamus rodiklius. Jie traktuojami kaip informatyviausi santykiniai finansiniai rodikliai, geriausiai išreiškiantys įmonių būklę ir bankroto grėsmę.

REIKŠMINGIAUSIŲ BANKROTO GRĖSMĖS VERTINIMO RODIKLIUS IŠSKYRIMAS AUDITUI

Iš atliktos bankroto prognozavimo modelių analizės nustatyta, kad visuose aprašytuose modeliuose įmonių bankroto tikimybei prognozuoti naudojami tik finansiniai santykiniai rodikliai. Finansinių ataskaitų duomenys yra viešai prieinami, tai tokį tyrimą atlikti yra nesudėtinga. Būtina pažymėti, kad bankroto prognozavimo rezultatai bus ne tokie tikslūs, jei bus naudojami senesnių ar audituojamų finansinių ataskaitų duomenys, bet ne prognostiniai. Taigi, kaip užkirsti kelią bankroto pasekmėms, naudojant bankroto grėsmės vertinimo rodiklius Lietuvoje? Kaip tuos rodiklius integruoti audito technologijoje, vertinant įmonės veiklos tęstinumą?

2 PAV. Rodiklių pasikartojimo dažnumas bankroto prognozavimo modeliuose, kartais

Analizuojamuose bankroto prognozavimo modeliuose autoriai panaudojo 51 finansinį santykinį rodiklį, įvertinantį įmonės likvidumą, mokumą, pelningumą, veiklos efektyvumą ir kitas įmonės veiklos sritis. 2 pav. pateikiamas rodiklių pasikartojimo dažnumas.

Tirtuose modeliuose dažniausiai, penkis kartus, aptinkamas pardavimo pajamų ir turto santykis, keturis kartus pelno neatskaičius palūkanų ir mokesčių santykis su turtu bei tris kartus grynojo apyvartinio kapitalo santykis su turtu. Akivaizdu, kad, prognozuojant bankrotą, svarbu įvertinti, kaip efektyviai įmonė naudoja turimą turtą pardavimo procesui garantuoti ir pelnui uždirbti.

Išnagrinėjus visus anksčiau minėtuose modeliuose naudojamus koeficientus, galima pastebėti, kad turto pelningumą, kuris yra vienas ekonominių sunkumų indikatorių, savo modeliuose naudojo didžioji dalis autorių. Antroje vietoje pagal reikšmingumą bankroto tikimybei yra trumpalaikio mokumo rodikliai, kurių mažos reikšmės rodo trumpalaikį nemokumą, ir skolos rodikliai, parodantys finansinius sunkumus.

IŠVADOS

1. Priklausomai nuo pramonės šakos specifikos, bankroto diagnozavimo prevencinis požiūris būtinas audituojant paskolų įstaigas, komercinius bankus, draudimo bendroves ir kitus finansinius tarpininkus, pramonės įmones, visuomenines įstaigas, naftos ir dujų kompanijas. Tačiau, atsižvelgiant į vidinius šių šakų skirtumus, kiekvienas sektorius gali turėti specifinį bankroto diagnozavimo požiūrį.
2. Tirti modeliai gali būti grupuojami į kiekybinius ir kokybinius. Manytume, kad kokybiniai modeliai pagrįsti klausymynų naudojimu nėra ištirti dėl didelio ekspertų kiekio poreikio, dirbtinio intelekto modeliai yra dar nauji, palyginti su tradiciniais statistiniais modeliais, be to, mažai ištirti, ir jiems naudoti reikia papildomų kompiuterinių programinių išteklių, jų pagrįstumas audito technologijoje yra menkai ištirtas, todėl patikimumas abejotinas.
3. Tirtuose modeliuose aptinkamas toks rodiklių dažnis: dažniausiai pardavimo pajamų ir turto santykis, keturis kartus pelno neatskaičius palūkanų ir mokesčių santykis su turtu bei tris kartus grynojo apyvartinio kapitalo santykis su turtu. Tačiau minėti rodikliai taikomi finansų analizėje kaip retrospektyviniai. Prie perspektyvinių finansinių rodiklių, galinčių prognozuoti bankroto grėsmę audito technologijos kontekste galima priskirti

tuos, kurie atspindi stochastinio ryšio tarp bankroto grėsmės ir santykinų finansinių rodiklių stiprumą ilgalaikėje perspektyvoje, neatmetant binarinių kintamųjų regresijos modeliuose.

LITERATŪRA

1. Bivainis, J., Gaškaitė, K. (2010). Įmonių bankroto grėsmės diagnostikos sistema. *Verslas: teorija ir praktika*, 11(3): 204-212.
2. Bivainis, J., Garškaitė, K. (2000). Įmonių bankroto grėsmės įvertinimas. *Ekonomika*, Nr. 51. Vilnius: VU leidykla, p. 7–19.
3. Bernstein, L. (2000). *Analysis of Financial Management*. McGraw-Hill, 367 p.
4. Brigham, E. F., Daves, P. R. (2004). *Intermediate Financial Management*. USA, Thomson, South-Western, 230 p.
5. Buškevičiūtė, E., Mačerinskienė, I. (2004). *Finansų analizė*. Kaunas: Technologija, 379.
6. Charitanovas, V. (2004). Įmonių bankroto prevencija: metodologinis aspektas. *Organizacijų vadyba: sisteminiai tyrimai*, 30, p. 76.
7. Dugan, M. T.; Forsyth, B. T. (1995). The Relationship between Bankruptcy Model Predictions and Stock Market Perceptions of Bankruptcy. *The Financial Review*, Vol 30, No 3, p. 507–527.
8. Garškaitė, K. (2008). Įmonių bankroto prognozavimo modelių taikymas. *Verslas: teorija ir praktika*. Vilnius: Technika. ISSN 1648-0627. Vol. 9, no. 4, p. 281–294.
9. Grigaliūnienė, Ž., Cibulskienė, D. (2004). Bankroto diagnostikos pritaikomumas Lietuvos ūkio sąlygomis. *Ekonomika ir vadyba: aktualijos ir perspektyvos: Ernesto Galvanausko tarptautinė mokslinė konferencija*, p. 45.
10. Grigaravičius, S. (2003b). *Corporate Failure Diagnosis: Reliability and Practice*. Organizacijų vadyba: sisteminiai tyrimai, nr. 28 priedas.
11. Mackevičius, J. (2009). Finansinių ataskaitų auditas ir analizė (Procedūros, metodikos ir vertinimas). Vilnius: TEV, 389 p.
12. Mackevičius, J. (2007). Įmonės veiklos analizė. Informacijos rinkimas, sisteminimas ir vertinimas. Vilnius: TEV, 510 p.
13. Mackevičius, J., Poškaitė, D. (1998). *Finansinė analizė*. Vilnius: Katalikų pasaulis, 623 p.
14. Nedzveckas, J., Bagdzevičienė, R., Dapkus, R. (2003). *Organizacijos finansinių išteklių valdymas. Finansų pagrindai*. Kaunas: Technologija, p. 168.
15. Nedzveckas, J., Jurkevičius, E., Rasimavičius, G. (2006). Testing of bankruptcy prediction methodologies for Lithuanian market. *Mokslo taikomieji tyrimai Lietuvos kolegijose*, nr. 2006/3.
16. Pudovskis, K. (2002). Express-analysis of Comparative Competitiveness of Corporations Base don a Bankruptcy Prediction Model. *Organizacijų vadyba: sisteminiai tyrimai*, 23, p. 124.
17. Sinkey, J. (1989) *Commercial Bank Financial Management*. New York: Macmillan Publishing Company, 773 p.
18. Stabingis, L.; Staliūnienė, J. D. (2010). Optimization of measures for accounting information reliability assurance: practical aspect // *Economics and management = Ekonomika ir vadyba [elektroninis išteklius]* / Kaunas University of Technology. Kaunas: Technologija. ISSN 1822-6515. 2010, no. 15, p. 1085–1091.
19. Taffler, R.J. (1977). Empirical models for the monitoring the UK corporations. *Journal of Banking and Finance*, t. 8.
19. Staliūnienė, J. D.; Stungurienė, S. (2009). Audito kainos klientui modeliavimas taikant re-

- gresijos modelius su binariniais kintamaisiais // Economics and management = Ekonomika ir vadyba [elektroninis išteklius] / Kaunas university of technology. Kaunas: Technologija. ISSN 1822-6515. 2009, no. 14, p. 108–115.
20. Staliūnienė, J. D.; Christauskas, Č. (2007). The investigation of risky clients screening in auditing // Бухгалтерский учет, анализ и аудит: история, современность и перспективы развития: материалы научной конференции студентов, аспирантов, преподавателей 24 октября 2007 г. Санкт-Петербург: СПбГИЭУ, 2008. ISBN 9785889968238. p. 28–36.
 21. Staliūnienė, J. D.; Muliolytė, R.; Adomaitienė, G. (2003). Audito „lūkesčių plyšys“: kliento auditoriaus aplinka / Jolanta Dalia Staliūnienė, Rasa Muliolytė, Genovaitė Adomaitienė // Ekonomika ir vadyba – 2003. Kn. 1. Apskaitos, audito ir apmokestinimo pokyčiai integruojantis į Europos Sąjungą: tarptautinės mokslinės konferencijos pranešimų medžiaga, [2003 m. balandžio 25–26 d.]. Kaunas: Technologija, 2003. ISBN 9955093889. p. 64–68.
 22. Антонова, О. В. (2004). Управление кризисным состоянием организации (предприятия). Москва: ЮНИТИ-ДАНА, 141 с.
 23. Мельник, М. В.; Бердников, В. В. (2006). Финансовый анализ: система показателей и методика проведения. Москва: Экономист, 159 с.
 24. Савицкая, Г. В. (2003). Анализ хозяйственной деятельности. Москва: ЮНИТИ-ДАНА, 255 с.
 25. Шеремет, А. Д., Негашев, Е. В. (2003). Методика финансового анализа деятельности коммерческих организаций. Москва: Инфра-М, 237 с.

USING OF INDICATORS OF THE CORPORATE BANKRUPTCY THREAT ASSESSMENT IN AUDITING: THEORETICAL ASPECT

Jolanta Dalia Staliūnienė, Lina Paliulienė

Summary

The European Commission's Enterprise and Industry Directorate-General for the information provided states that the European Union Member fraudulent bankruptcy of 4–6 percent. the bankrupt firms. Lithuanian company Bankruptcy Management Department, since 1993 by 2009 September 30, bankruptcy proceedings to start 14 banks and 8,214 companies, from bankruptcy of a bank to accept an arbitrary, and 30 firms, of which 4 are businesses deliberate recognition of the bankruptcy annulled. In Lithuania in 1993–2010 bankruptcy and creditors of bankrupt enterprises to adopt requirements for bankruptcy early in the process reached 20,448.3 million. million and 1.5 times higher than those assets, which amounted to 13,550.3 million. LTL. For 1993-2010, the occurred in corporate bankruptcies, jobs were lost 108,112 workers.

Many of the fraudulent associate with illegal or improper management. Based on these data, it appears that companies often go bankrupt due to improper management behavior, unprofessional and inability to properly and responsibly organize the company in achieving the company goals.

Therefore, scientists have questions: how to prevent the consequences of bankruptcy, insolvency risk using performance indicators in Lithuania? How these variables intergruoti technology audit, assessing the company's business continuity?

Authors of the article to the threat of bankruptcy to offer prospective diagnosis of the financial indicators that can predict the risk of insolvency in the context of the audit technology. Diagnostic methods used in bankruptcy does not have a preventive aspect, the „expectations gap“ between auditors and users of information is deepening.

Objective of the study – identifying the most significant indicators of bankruptcy risk assessment audit – carried out during the study objectives and application of research methods: 1) the stochastic relationship between bankruptcy risk and the relative financial strength indicators (correlation coefficient of importance), 2) the connection strength of comparative analysis, 3) indicators of the content differences (in order to increase the complexity of the assessment),) indicators of corporate bankruptcy prediction models of frequency.

Findings. Studied models often found in sales revenue and total assets ratio, four times the profit before interest and tax to assets ratio, and three times the net working capital to assets ratio. It is obvious that the prediction of bankruptcy, it is important to evaluate how effectively the company uses the assets of the sale process and to guarantee the profits earned. However, these measurements are used in financial analysis as a retrospective.

The prospective financial indicators that can predict the risk of insolvency in the context of the audit techniques can be attributed to those who reflect the stochastic relationship between bankruptcy risk and the relative financial strength indicators in the long term, without prejudice to the binary variables in the regression models.

Results of the study. The paper presents the audit of the most significant relative financial performance based on indicators of corporate bankruptcy prediction models speed.

Keywords: *bankruptcy, expectations gap, auditing, business continuity and reliability of the information*

ВЫЯВЛЕНИЕ И АНАЛИЗ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСКИХ РИСКОВ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Старостина Алла, д.э.н., проф.

Кравченко Владимир, к.э.н., доц.

Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко

Украина, г. Киев, ул. Васильковская, 90-а

+380 (44) 360-10-18

ced@univ.kiev.ua

ВВЕДЕНИЕ

Необходимость рассмотрения вопросов, связанных с выявлением и анализом предпринимательских рисков обусловлена следующими обстоятельствами. Во-первых, исключительно важна роль предпринимателей, особенно малого и среднего бизнеса, в обеспечении современной инновационной модели экономического развития. Именно он, как свидетельствует мировая практика, является легкодоступным и неисчерпаемым фактором инновационного развития общества. В частности, в Европейской хартии малых предприятий отмечено, что они «выступают стержнем европейской экономики. Они являются ключевым фактором создания рабочих мест и благоприятной основой для развития бизнеса... Малый бизнес должен рассматриваться в качестве главного фактора инноваций и занятости, а также социальной интеграции в Европе» (European Charter, 2000). К сожалению, украинские предприниматели, еще очень далеки от роли ведущего фактора инновационного развития общества. Одна из причин этого, как показывают данные опросов малых и средних предприятий г. Киева, проведенных в 2005-2009 гг., заключается в их неумении управлять своими рисками в целом, и анализировать их, в частности.

Вторая причина актуальности анализа предпринимательских рисков заключается в состоянии рискованности украинского бизнеса (его структура и уровни). Характерной особенностью предпринимательства в Украине является его повышенная, в сравнении со странами с развитой рыночной экономикой, рискованность. Это обусловлено действием ряда объективных и субъективных факторов, присущих современному этапу социально-экономического развития Украины. Макро- и микрофакторы бизнес-среды, в которой действуют отечественные предприниматели, являются чрезвычайно переменчивыми, что объясняется как внешними обстоятельствами, – прежде всего, глобализацией, так и внутренними – незавершенностью экономических реформ в стране, что приводит к деформациям в использовании всех видов ресурсов, поскольку в экономике страны имеются ряд сфер бизнеса, фактически монополизированные кланово-олигархическими группами.

Руководство большинства украинских банков, лишенных доступа к кредитованию рентабельных предприятий и инвестиционных проектов в сфере металлургии, нефтехимии и других экспортноориентированных отраслей, вынуждено, для сохранения требуемого своими акционерами уровня доходности, искать иные, на менее рентабельные, сферы использования кредитных ресурсов. При этом, последние отличаются

повышенной рискованностью, что вызвано необходимостью соблюдения общеэкономического принципа «риск-доходность», согласно которому операциям с повышенной доходностью должна соответствовать и повышенная степень риска. Если для ряда предприятий, находящихся под олигархическим контролем, такого не происходит, то тогда избыточная величина рискованности перераспределяется в другие сферы экономики, в результате чего происходит дополнительное увеличение рискованности всех операций в неолигархическом секторе экономики. В этих условиях существенно возрастает необходимость согласованного использования риск-менеджмента и внутреннего аудита.

Объектом исследования выступает процесс управления предпринимательскими рисками. *Цель исследования* заключается в рассмотрении теоретических и практических вопросов выявления и анализа предпринимательских рисков. Для достижения поставленной цели исследования необходимо решить следующие задачи. Во-первых, систематизировать имеющиеся теоретические подходы к сущности предпринимательских рисков. Во-вторых, провести сравнительную характеристику имеющихся основных национальных и международных стандартов риск-менеджмента с позиции выявления и анализа предпринимательских рисков. В-третьих, рассмотреть практические особенности использования авторской Методики управления предпринимательскими рисками (этап выявления). Теоретические и практические вопросы выявления и анализа предпринимательских рисков исследуются с помощью следующих методов: системного подхода, выборочного наблюдения, методов статистического анализа.

1. ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ПОДХОДЫ К АНАЛИЗУ СУЩНОСТИ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСКИХ РИСКОВ

Предпринимательские риски выступают объектом изучения экономической науки с момента появления первых теоретических концепций, анализирующих роль торговли в условиях зарождения капиталистического строя. Одними из первых обратили внимание на рискованность торговой (предпринимательской) деятельности меркантилисты, которые видели в стимулировании государством экспорта залог могущественной национальной экономики.

Показательно, что само слово «риск» происходит от греческих слов словам *ridsikon*, *ridsa* – утес, скала. В русском языке оно заимствовано из французского в XIX в. (французское *risque* – «опасность» через посредство итальянского восходит к греческому *rizikon* – «утес, скала», образованному от *risa* – «подножие скалы»), т. е., рисковать – буквально «объезжать утес, скалу». (Шанский Н.М., 1975) Таким образом, сама суть торгово-предпринимательских операций с другими странами, которые часто проводились с помощью морских судов, признавалась опасной.

Теоретическое осмысление природы предпринимательства европейскими учеными было начато Ричардом Кантильоном, который в книге «Наброски о природе торговли» (1755) впервые в истории экономической мысли употребил термин «предприниматель». Под предпринимателем он понимал человека, который рискует, покупая по определенной цене средства производства с целью производства товаров, которые он надеется продать по неизвестной ему цене, надеясь покрыть свои расходы (Cantillon R., 1931). К категории предпринимателей он относил купцов, ремесленников, фермеров, а также других лиц с неопределенным заработком. Они, в отличие от наемных работ-

ников или государственных чиновников, которые получают постоянную плату, действуют в условиях неопределенности и риска, рассчитывая на доход, размер которого зависит от рыночной конъюнктуры. Риск рассматривался Кантильоном как неотъемлемая часть торгово-предпринимательской деятельности.

Современная экономическая теория рассматривает разнообразие сторон риска: Jacqueline Jeynes (2002), Crouhy Michel, Galai Dan, Robert Mark (2000, 2006), Michael Frenkel, Ulrich Hommel, Markus Rudolf (2004), Thomas L. Barton, William G. Shenkir, Paul L. Walker (2002), Alquier A., Tignol M. (2006), Henschel T. (2009), Islam M., Tedford J., Haemmerle E. (2006), Hubbard D. (2008).

Ученые из постсоветских стран также активно разрабатывают вопросы, касающиеся риск-менеджмента на уровне отдельных предприятий. В трудах Балабанова И. Т. (1996), Витлинского В. В. (2000), Вяткина В. Н. (2003), Вяткина И. В. (2003), Гамзы В. А. (2003), Гольдштейна Г. Я. (1999), Гранатурова В. М. (1999), Гуца А. Н. (1999), Екатеринославского Ю. Ю. (2003), Каминского А. Б. (2002), Лук'янова В. В. (2007), Макаревича Л. М. (2006), Наконечного С. И. (2000), Хохлова Н. В. (1999), Черновой Г. В. (2000), Шарапова О. Д. (2000) рассматриваются сущность предпринимательского риска, методы управления рисками, математические модели управления рисками, и тому подобное.

Исследование рисков на уровне отдельных компаний в настоящее время происходит под воздействием неоклассических, кейнсианских и институциональных подходов. *Неоклассическая теория* считает человека рационально действующим экономическим субъектом, который при принятии решений, владея максимально полной рыночной информацией, всегда способен выбрать минимально рискованный вариант своего поведения. Соответственно, предприятию в таких условиях остается лишь выбрать эффективный технологически совершенный процесс организации производства, наилучшим образом соответствующий типу рынка, на котором она работает. Риск в рамках этой концепции раскладывается на два компонента, – размер ожидаемой прибыли и величина его возможных колебаний. Соответственно, поведение предпринимателя направлено на то, чтобы, руководствуясь принципами предельной полезности, выбрать такой вариант инвестиционного проекта, который бы обеспечил наименьшее колебание прибыли.

Институциональный анализ деятельности экономических субъектов исходит из того, что риски в деятельности предпринимателей являются имманентной чертой их бизнеса, который обусловлен такими факторами, как ограниченная рациональность экономических субъектов (асимметричность информации и неспособность наилучшим образом проанализировать полученную информацию) и неопределенность ожидаемых результатов. Для минимизации рисков предприниматель уже должен не только оптимизировать сугубо производственные расходы, но и нести т.н. транзакционные издержки, направленные на сбор информации и защиту прав собственности. Особое внимание последователи институционального подхода уделяют рассмотрению таких видов предпринимательских рисков, как риск недобросовестности контрагентов и риск использования специфических активов.

Свой собственный вариант подхода к предпринимательским рискам существует и у сторонников *кейнсианства*, согласно которому в стоимость готовой продукции должны входить также и расходы, вызванные действием непредсказуемых факторов, –

колебаниями рыночной конъюнктуры, последствиями катастроф и тому подобное. На микроэкономическом уровне в кейнсианской теории различают следующие виды рисков:

- а) риск предпринимателя (или должника, если используются привлеченные средства), который возникает в результате возможности неполучения предпринимателем прибыли, на какой он рассчитывал, инвестируя средства в определенный проект;
- б) риск кредитора, то есть риск невозвращения денег, предоставленных им в виде ссуды;
- в) инфляционный риск, связанный с обесцениванием денежной единицы.

Категории риска вообще, и предпринимательского риска, в частности, принадлежат к числу тех, относительно которых среди ученых и практиков отсутствует единство взглядов. Например, в словаре Международной федерации ассоциаций специалистов по риск-менеджменту и страхованию приводится 14 определений риска и 9 определений риск-менеджмента (International Risk Management Lexicon, 1994). По мнению Д. Хаббарда, одного из специалистов мирового уровня в сфере управления рисками, «не только разная трактовка понятия риска, но и самого этого слова является источником существенной путаницы даже среди узких специалистов. Существуют немало устоявшихся и взаимно исключающих друг друга, концепций риска и риск-менеджмента., присущих многим сферам деятельности» (Hubbard Douglas W., 2008).

Рассмотрим ряд типичных определений риска, сведя их для удобства в таблицу 1. Анализ приведенных в ней определений показывает, что ученые, исследуя риски, на первый план в определении их сути ставят разные стороны этого явления – угрожающее событие, его возможность, отклонение от целей, собственно деятельность и т.п. Такое многообразие подходов к определению риска, обусловленное сложностью данного явления, существенно усложняет разработку практических аспектов управления рисками.

С нашей точки зрения предпринимательский риск представляет собой неотъемлемую черту предпринимательской деятельности, такое его состояние, которое заключается в существовании возможности недостижения запланированных целей в результате влияния на деятельность предприятия тех или других вероятных событий, что приводит к постоянному воспроизводству стихийного характера рыночных отношений.

Такой подход позволяет учесть все наиболее важные стороны понятия «предпринимательский риск». В предпринимательском риске находит свое отображение (1) событие, связанное с деятельностью предпринимателя и которое влияет на нее, (2) вероятность этого события и (3) его последствия, которые делают невозможным достижение запланированных целей и в окончательном итоге отражаются на доходах предпринимателя. Детальнее особенности конструирования данного понятия изложены в (Старостина А., Кравченко В., 2011).

В практике бизнеса, как показывает опыт консалтинговой деятельности авторов статьи, целесообразно использовать следующую формулу риска: риск последствия из-за возможного события (фактора риска). Например, операционный риск – риск невыполнения производственного задания (последствие) из-за возможной поломки оборудования (фактор риска); коммерческий риск – риск невыполнения плана продаж из-за возможного выхода на рынок нового конкурента.

ТАБЛИЦА 1. Типичные подходы к определению риска

№	Автор, год, работа	Определение	Ключевая черта
1.	Хохлов Н.В. (1999), учебник	Риск – событие или группа родственных случайных событий, наносящих ущерб объекту, обладающему данным риском	Событие
2.	Витлинский В. В., Наконечный С. И., Шарапов А. Д. (2000), учебник	Экономический риск – объективно-субъективная категория в деятельности субъектов ведения хозяйства, связанная с преодолением неопределенности и конфликтности в ситуации неминуемого выбора. Она отображает меру (степень) отклонения от целей, от желательного (ожидаемого) результата, меру неудачи (убытков) с учетом влияния управляемых и неуправляемых факторов, прямых и обратных связей относительно объекта управления	Отклонение от цели
3.	Рогов М.А. (2001), монография	Риск – возможность ненаступления каких-либо ожидаемых событий, , возможность отклонения каких-либо величин от их определенных (ожидаемых) значений	Возможность отклонения от цели
4.	Гранатуров В.М. (1999), учебное пособие	Риск – деятельность, связанная с преодолением неопределенности в ситуации неизбежного выбора, в процессе которой имеется возможность количественно и качественно оценить вероятность достижения предполагаемого результата, неудачи и отклонения вот цели	Деятельность
5.	Хаббард Д. (2009), монография	Риск – вероятность и разброс убытков, стихийных бедствий и других нежелательных событий.	Вероятность убытков, разброс убытков

2. СРАВНИТЕЛЬНАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА СУЩЕСТВУЮЩИХ НАЦИОНАЛЬНЫХ И МЕЖДУНАРОДНЫХ СТАНДАРТОВ РИСК-МЕНЕДЖМЕНТА (С ПОЗИЦИИ ВЫЯВЛЕНИЯ И АНАЛИЗА ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСКИХ РИСКОВ)

На данный момент практика бизнеса оперирует вполне устоявшимся алгоритмом управления рисками, который, в наиболее общих чертах, состоит из следующих этапов: определение контекста рисков компании (стратегические и тактические цели, склонность к риску, текущие убытки и т.п.); выявление рисков и их анализ; ранжирование и отбор рисков для управления; выбор и использование методов управления рисками.

Одним из наиболее важных этапов риск-менеджмента выступает анализ рисков, в рамках которого собирается и обрабатывается информация, необходимая для того, чтобы принимать эффективные решения на следующих стадиях риск-менеджмента.

В настоящее время существует целый ряд международных и национальных стандартов и других нормативных документов в сфере управления рисками предприятий и организаций, использование которых в течении длительного времени доказало их практическую значимость. Основными из них являются следующие:

1. Международный стандарт «Риск-менеджмент. Принципы и руководства». Принят Международной организацией стандартизации в 2009 году. (ISO 31000:2009. Risk management—Principles and guidelines).

2. Стандарт риск-менеджмента Австралии и Новой Зеландии (редакции 1995, 1999, 2004 и 2009 годов). Принят национальными органами по стандартизации обеих стран. (AS/NZS Risk Management Standard 4360: (1995, 1999, 2004)). В 2009 году в качестве национального стал использоваться стандарт ISO 31000, вследствие чего получил название AS/NZS ISO 31000:2009 Risk management – Principles and guidelines.
3. Стандарт Риск-менеджмента Института риск-менеджмента, Ассоциации риск-менеджмента и страхования, Национального форума риск-менеджмента в общественном секторе (все организации – Великобритания) (A Risk Management Standard. AIRMIC, ALARM, IRM: 2002). Разработан в 2002 году.
4. Стандарт Риск-менеджмента Федерации европейских ассоциаций риск-менеджеров (2002) (FERMA Risk Management Standard, 2002). Идентичен стандарту AIRMIC, ALARM, IRM: 2002.
5. Комплексные основы управления рисками в рамках всей организации (Enterprise Risk Management – Integrated Framework: (COSO, 2004)). Разработан Комитетом спонсорских организаций Комиссии Тредвея, США в 2004 г.
6. Государственный стандарт Российской Федерации «Менеджмент риска. Термины и определения» ГОСТ Р 51897-2002 (Государственный стандарт РФ ГОСТ Р 51897-2002 «Менеджмент риска. Термины и определения»). Принят Госстандартом РФ в 2002 году.

Опрос, проведенный в 2010 г. Федерацией европейских ассоциаций риск-менеджеров в 19 странах Европы показал, что 30% опрошенных риск-менеджеров активно используют в своей работе стандарт COSO, 23% – стандарты риск-менеджмента своих стран и стандарт FERMA, и 13% – международный стандарт ISO 31000 (FERMA Risk management benchmarking survey 2010. 5th Edition. Brussels, 2010. – 8 p.). Следует заметить, что определенные трудности в реализации процесса управления рисками приносит терминологическая неупорядоченность, связанная с использованием тех или иных стандартов. К примеру, неоднозначной является трактовка процедур выявления и анализа рисков в различных стандартах и нормативных документах (табл. 2).

В ряде документов этап выявления рисков выступает частью этапа анализа рисков, – в стандартах A Risk Management Standard. AIRMIC, ALARM, IRM: 2002 и FERMA Risk Management Standard, 2002). В других же выявление и анализ рисков являются разными этапами, – ISO 31000:2009. Risk management – Principles and guidelines; AS/NZS Risk Management Standard 4360: (1999, 2004), AS/NZS ISO 31000:2009 Risk management – Principles and guidelines). В стандарте же COSO анализ риска как отдельный этап не рассматривается, входя в состав этапа «оценка рисков».

С позиции научной методологии исследования экономических явлений и процессов задача анализа заключается в изучении их составных частей с тем, чтобы составить представление о природе изучаемых объектов. С этой точки зрения выявление рисков должно предшествовать их анализу, поэтому мы считаем вполне обоснованным существование двух различных этапов в ходе последовательной реализации процесса управления предпринимательскими рисками.

ТАБЛИЦА 2. Выявление и анализ рисков в стандартах и нормативных документах: отличия в подходах

№№	Стандарт (нормативный документ)	Выявление (идентификация) риска: определение	Анализ риска: определение
1	ISO 31000:2009. Risk management – Principles and guidelines. AS/NZS ISO 31000:2009 Risk management – Principles and guidelines	Процесс нахождения, распознавания и описания рисков	Процесс понимания природы риска и определения уровня риска
2	AS/NZS Risk Management Standard 4360:2004	Процесс определения того, где, когда, почему и каким образом могут произойти события, которые могут затруднить либо облегчить достижение поставленных целей.	Систематический процесс понимания природы риска и определения уровня риска
3	A Risk Management Standard. AIRMIC, ALARM, IRM: 2002; FERMA Risk Management Standard, 2002	Процесс выявления подверженности организации неизвестности, что предполагает наличие полной информации об организации, рынке, законодательстве, социальном, культурном и политическом окружении.	Процесс идентификации, описания и измерения риска.
4	Enterprise Risk Management – Integrated Framework (COSO), 2004	Процесс определения внутренних и внешних событий, оказывающих влияние на достижение целей организации, с учетом их разделения на риски или возможности. (В оригинале – определение событий – <i>авт.</i>)	Риски анализируются с учетом вероятности их возникновения и влияния. (Часть процесса оценки рисков – <i>авт.</i>)
5	ГОСТ Р 51897-2002 Менеджмент риска. Термины и определения, 2002.	Процесс нахождения, составления перечня и описания элементов риска.	Систематическое использование информации для определения источников и количественной оценки риска

3. АНАЛИЗ ПРАКТИКИ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ АВТОРСКОЙ МЕТОДИКИ УПРАВЛЕНИЯ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСКИМИ РИСКАМИ (ЭТАП ВЫЯВЛЕНИЯ И АНАЛИЗА РИСКОВ).

Рассмотрим алгоритм выявления и описания рисков, используемый в рамках авторской методики управления предпринимательскими рисками (Методика, 2011). Данный алгоритм был апробирован в ходе реализации ряда научно-исследовательских проектов, выполненных Центром экономических исследований Киевского национального университета имени Тараса Шевченко в 2005–2011 гг.

Первым шагом на пути выявления рисков является обнаружение факторов риска, то есть случайных событий, влияющих на достижение целей компании. Они содержатся во внешней среде (макросреда и микросреда) и внутренней среде компании. Факторы рисков макросреды организация не имеет возможности ни контролировать, ни влиять на них. Они принадлежат к разным компонентам макросреды, в которой действует компания. Это политико-правовые, экономические, научно-технические, экологические, культурные и демографические факторы рисков. Факторы рисков микросреды компания не может контролировать, но может влиять на них. Это конкурен-

ция, поведение потребителей и тому подобное. На внутрифирменные факторы рисков компания может влиять в полной мере.

Рассматривая факторы рисков, мы исходим из того, что они могут быть как факторами-угрозами, так и факторами-возможностями. В первом случае это события, которые мешают реализации целей, стоящих перед компанией. Это – традиционный подход к рискам, как к угрозам для деятельности компании. Однако, есть события, которые следует воспринимать как факторы рисков, являющиеся возможностями для компании. Такой подход к рискам является полностью оправданным, поскольку ориентирует руководство компаний не только на защиту от неблагоприятных событий, но и на поиск путей для реализации возможностей, которые могут открыться перед ними. Например, фактором-возможностью может быть снижение процентов по банковским кредитам. Если компания не использует возможность привлечения подешевевших кредитных ресурсов для развития своего бизнеса, то это будет значить, что она лишится возможности получить дополнительную прибыль.

Для выявления факторов рисков и последующей формулировки рисков целесообразно использовать специальную матрицу риск-анализа, в которой по горизонтали размещаются факторы рисков, а по вертикали – цели компании (табл.3).

ТАБЛИЦА 3. Матрица риск-анализа (частично)

	Факторы рисков макросреды			Факторы рисков микро-среды			Внутриорганизационные факторы рисков		
	Политико-правовые	Экономические	Прочие	Поставщики	Конкуренция	Прочие	Дирекция	Производство	Прочие
Дирекция									
Производство									
Финансы	ФР-1								
Маркетинг									
Сбыт					СР-1				
Прочие									

Экспертным путем устанавливаются факторы рисков, которые содержатся в макросреде, микросреде и внутриорганизационной среде компании и которые влияют на достижение ее целей в разных функциональных сферах: стратегической (дирекция), производственной, финансовой, маркетинговой и тому подобное. Среди факторов риска может быть, например, принятие нового нормативного акта (политико-правовой фактор риска), превышения запланированного уровня инфляции (экономический), неожиданное изменение погодных условий, которое приводит к нетипичным для данного сезона климатическим явлениям (природные) и тому подобное.

Далее формулируются риски. Например: риск снижения объемов продажи в первом квартале в результате возможной аварии станка (сфера сбыта). Опыт показывает, что сотрудниками компании с помощью привлеченных экспертов удастся выявить 10-15 рисков для каждого функционального подразделения компании. Поэтому, в клеточках матрицы риск-анализа можно просто писать сокращения названия рисков – ФР-1 (первый финансовый риск), СР-1 (первый сбытовой риск). Полную формулировку рисков целесообразно приводить в отдельной специальной таблице, где указывается аббревиатура риска, его порядковый номер и полная формулировка.

В ходе выявления рисков следует соблюдать следующие правила. Во-первых, полученная информация должна быть достоверной. Во-вторых, перечень рисков должен быть максимально полным. В-третьих, должны учитываться все цели компании. В-четвертых, к процессу выявления рисков следует привлекать не только руководителей подразделений, но и рядовых сотрудников.

Анализируя практический опыт выявления рисков на предприятиях г. Киева отметим следующие особенности. Во-первых, ответственность за управление рисками должен взять на себя либо руководитель компании (собственник – для малого бизнеса), либо один из его заместителей – по производству, финансам, маркетингу (для среднего и большого). На крупных компаниях имеет смысл введение специальной должности риск-менеджера или даже специального подразделения. Во-вторых, руководители малых компаний критически относятся к привлечению сторонних консультантов, потому наиболее целесообразным для них является обучение руководителей компании основам риск-менеджмента с тем, чтобы они самостоятельно постарались выявить свои риски. На средних и крупных предприятиях целесообразно задействовать внешних консультантов, что дает возможность в полной мере выявить и описать риски компании.

Вышеизложенный алгоритм выявления и описания рисков использовался в ходе исследования практики управления рисками, которое проводилось в октябре-ноябре 2005 г. среди руководителей малых и средних предприятий г. Киева. Для проведения опроса была сформирована стратифицированная случайная выборка из 202 малых и средних предприятий (МСП). Сначала все МСП были разбиты на 6 групп, согласно сферам бизнеса, которым они занимаются, – промышленность, торговля, услуги и т.п. Далее из этих групп случайным образом были выбраны предприятия. Доля малых (до 50 рабочих) и средних (50 – 250) предприятий, а также доля предприятий соответствующей сферы бизнеса в выборке соответствовала их долям в генеральной совокупности. Первоначальный перечень предприятий, с учетом коэффициента охвата, составил 400 единиц. Генеральной совокупностью выступали все малые и средние предприятия г. Киева по состоянию на 01. 01. 2005 г. Результаты опроса обрабатывались с помощью программы SPSS 11. Опрос проводился путем личного интервьюирования. Учитывая сложность предмета исследования, все респонденты предварительно получили информационно-справочные материалы, в которых объяснялась суть риска и управления рисками с использованием конкретных примеров.

В ходе исследования нашло подтверждение гипотеза о том, что МСП г. Киева чаще всего сталкиваются с финансовыми рисками. На втором месте расположен сбытовой риск, а кадровый риск и риск поставщиков делят между собой 3-4 места (табл. 1).

Исследование показало, что выборочная доля МСП г. Киева, которые чаще всего (1 раз в квартал и 1 раз в месяц) сталкиваются с финансовым риском, равняется 44,3%. Генеральная же доля с 95% вероятностью ограничена следующим интервалом: – от 37,4 до 51,2 процентов. Для маркетинговых рисков этот диапазон был следующим: – от 36 до 49,8 процентов. Последующий анализ показал, что чаще других с маркетинговыми рисками сталкивались малые и средние предприятия торговли и сферы услуг. Что касается степени угрозы, которые предоставляли определенные виды рисков для бизнеса, то и в этом случае наиболее угрожающим для малых и средних предприятий г. Киева был финансовый риск. На втором и третьем местах расположились, соответственно, коммерческий риск и риск поставщиков.

ТАБЛИЦА 4. Ранжирование рисков, с которыми сталкивались малые и средние предприятия г. Киева в 2005 году (частота и угроза)

Риск	Место	
	Частота	Угроза
Стратегический риск	7	7
Производственный риск	5	5
Финансовый риск	1	1
Коммерческий риск	2	2
Маркетинговый риск	6	6
Кадровый риск	3–4	4
Внешнеторговый риск	8	8
Инновационный риск	9	9
Риск электронной коммерции	10	10
Риск поставщиков	3–4	3

ВЫВОДЫ

Исследование теоретических и практических вопросов выявления и анализа предпринимательских рисков позволяет сделать следующие выводы. Во-первых, предпринимательский риск является сложным экономическим явлением, исследование которого наиболее широко проводится с использованием неоклассических, кейнсианских и институциональных подходов. Ученые, исследуя риски, на первый план в определении их сути ставят разные стороны этого явления – угрожающие событие, его возможность, отклонение от целей, собственно деятельность и т.п. Предпринимательский риск представляет собой неотъемлемую черту предпринимательской деятельности, такое его состояние, которое заключается в существовании возможности недостижения запланированных целей в результате влияния на деятельность предприятия тех или других вероятных событий, что приводит к постоянному воспроизводству стихийного характера рыночных отношений. Во-вторых, руководители предприятий для управления рисками могут использовать целый ряд международных и национальных стандартов и других нормативных документов в сфере риск-менеджмента, использование которых в течении длительного времени доказало их практическую значимость. Научно обоснованным является такой подход к процессу управления рисками, согласно которому их выявление и анализ выступают двумя обособленными этапами. В-третьих, с практической точки зрения целесообразно применять определенный алгоритм выявления и описания предпринимательских рисков, который предусматривает использование 3-х уровневой группировки факторов рисков, расположенных в макросреде, микросреде и внутренней среде компании, а также матрицы риск-анализа. Использование данного алгоритма для выявления рисков в деятельности малых и средних предприятий г. Киева показало, что на первые два места (по частоте и угрозе) занимают финансовые и коммерческие риски.

ЛИТЕРАТУРА

1. AIRMIC, Risk Management Standard. (2002). Publications. Доступно в Интернет: http://www.airmic.com/en/Library/Risk_Management_Standards/
2. Alquier A., Tignol M. (2006). "Risk Management in Small- and Medium-sized Enterprises." *Production Planning & Control*. Vol. 17, iss.3, pp. 273–282.
3. AS/NZS Risk Management Standard 4360:2004. (2004). Доступно в Интернет: <http://www.riskmanagement.com.au>
4. Barton T.L., Shenkir W.G., Walker P.L. (2002) Making enterprise risk management pay off: how leading companies implement risk management. First edition. FT press, 272 p.
5. Cantillion R. (1931) *Essai sur la nature du commerce en general* / Edited and translated by H.Higgs L. p. 53–56
6. COSO. Enterprise Risk Management – Integrated Framework. (2004) Доступно в Интернет: <http://www.coso.org/publications.htm>
7. Crouhy Michel, Galai Dan, Mark Robert. (2000). Risk management. McGraw-Hill Professional, 2000, 717 p
8. Crouhy Michel, Galai Dan, Mark Robert. (2006). The Essentials of Risk Management. McGraw-Hill, 416 p.
9. European Charter for Small Enterprises. (2000) Доступно в Интернет: http://ec.europa.eu/enterprise/policies/sme/files/charter/docs/charter_en.pdf
10. FERMA risk management benchmarking survey 2010. (2010). 5th Edition. Brussels, 8 p.
11. Frenkel Michael, Hommel Ulrich, Rudolf Markus (2004). Risk management: challenge and opportunity (2nd revised and enlarged ed.) Springer, 838 p.
12. Henschel T. (2009). Implementing a Holistic Risk Management in Small and Medium Sized Enterprises (SMEs). Edinburgh Napier University School of Accounting, Economics & Statistics, UK.
13. Henschel T. (2010). "Typology of Risk Management Practices: An Empirical Investigation into German SMEs." *Journal of International Business and Economic Affairs*. Vol.1, pp. 1–29.
14. International Risk Management Lexicon. Edited by Kevin W Knight. (1994). IFRIMA 1994 125 p. Australia
15. Hubbard Douglas W. (2008). The failure of risk management: why it's broken and how to fix it John Wiley & Sons, Inc., Hoboken, New Jersey. Доступно в Интернет: <http://www.scribd.com/doc/26445256/The-Failure-of-Risk-Management-Why-It-s-Broken-and-How-to-Fix-It>
16. Islam M., Tedford J., Haemmerle E. (2006). "Strategic Risk Management Approach for Small and Medium-Sized Manufacturing Enterprises (SMEs): A Theoretical Framework." ICMIT2006 International Conference on Management of Innovation and Technology. IEEE, Vol. 2, pp. 694–698.
17. ISO 31000:2009. Risk management—Principles and guidelines. (2009). Доступно в Интернет: <http://www.iso.org/iso/en/CatalogueDetailPage.CatalogueDetail?CSNUMBER=34998&ICS1=1&ICS2=40&ICS3=3>
18. Jacqueline Jeynes. (2002). Risk Management: 10 Principles Butterworth-Heinemann, 128 p.
19. Балабанов И. Т. (1996). Риск-менеджмент. – М.: Финансы и статистика, 192 с.;
20. Вітлінський В. В., Наконечний С. І., Шарапов О. Д. (2000) Економічний ризик та методи його вимірювання: Підручник. К.: КНЕУ, 354 с.;
21. Вяткин В. Н., Вяткин И. В., Гамза В. А., Екатеринославский Ю. Ю., Хэмптон Дж. Дж.. Под. ред. И. Юргенса (2003). Риск-менеджмент: Учебник. М.: Издательско-торговая корпорация «Дашков и Ко», 512 с.;

22. Гольдштейн Г. Я., Гуц А. Н. (1999). Экономический инструментарий принятия управленческих решений Учебное пособие для магистрантов направления 521500 «Менеджмент» (МВА) Таганрог, ТРТУ, Доступно в Интернет: http://www.aup.ru/books/m69/5_4.htm,
23. ГОСТ Р 51897-2002 Менеджмент риска. Термины и определения. (2002). Доступно в Интернет: http://www.riskmanagementsystems.ru/docs/gost_r_51897.doc
24. Гранатуров В. М. (1999). Экономический риск: сущность, методы измерения, пути снижения. М.: Изд-во «Дело и сервис», 112 с.
25. Камінський А. Б. (2002). Економічний ризик та методи його вимірювання: Навч. посіб. К.: Вид. дім «Козаки» 120 с.;
26. Лук'янова В.В., Головач Т.В. (2007). Економічний ризик: Навч. посіб. – К.: Академвидав, 464 с.;
27. Макаревич Л.М.(2006) Управление предпринимательскими рисками. – М.: Изд-во «Дело и Сервис», 448 с.;
28. Методика управления предпринимательскими рисками. (2011). На сайте Национальной сети трансфера технологий. Доступно в Интернет: <http://www.nttn.org.ua/?idm=32&idp=86&lng=2>
29. Рогов М. А. (2001). Риск-менеджмент: М.: Финансы и статистика, 2001. – 120 с.
30. Старостіна А., Кравченко В. (2011). Сутність та практичне застосування методики конструювання категоріального апарату економічної науки (на прикладі понять «глобалізація» та «підприємницький ризик» Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Серія «Економіка», № 128, с.5- 10. Доступно в Интернет: http://www.library.univ.kiev.ua/ukr/host/10.23.10.100/db/ftp/visnyk/ekonom_128_2011.pdf
31. Хохлов Н. В. (1999) Управление риском. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 239 с.
32. Чернова Г.В. (2000). Практика управления рисками на уровне предприятия..СПб: «Питер», 170 с.
33. Шанский Н.М., Бархударов С.Г (1975). Краткий этимологический словарь русского языка. Издание 3-е, исправленное и дополненное. М. 543 с.

BUSINESS RISKS IDENTIFICATION AND ANALYSES: THEORETICAL AND PRACTICAL ASPECTS

Starostina Alla, Kravchenko Volodymyr

Summary

Business risk is the difficult economic phenomenon which can be analyzed with neoclassical, keynesian and institutional approaches. There are different business risk aspects that are usually placed in the first place – threatening event, its possibility, deviation from the objectives, business activity etc. Business risk is the immanent part of entrepreneurial activity, which consists in existence of possibility not realizing objectives as a result of the possible events- risk factors. Top-level enterprise managers can use international and national risk management standards which proved their practical meaningfulness. From scientific position risk identification and risk analysis are two separate stages. From the practical point of view it is expedient to apply the certain algorithm of the business risks identification and analyses, in which 3 group of risk and risk-analyze matrix are used. Algorithm usage for the risk identification has revealed financial and commercial risks as the most threatened for the Kiev SME.

ОСНОВОПОЛАГАЮЩИЕ КАТЕГОРИИ РАЗВИТИЯ БУХГАЛТЕРСКОГО УЧЕТА В СИСТЕМЕ ЭКОНОМИЧЕСКОГО УПРАВЛЕНИЯ

Стражев Виктор

доктор эконом. наук, профессор
Белорусский государственный
экономический университет
Республика Беларусь, 220070
Минск, пр. Партизанский, 26
тел.: 2098827, e-mail: strazhev@tut.by

Аннотация. Цель исследования – развитие теоретико-методологических основ бухгалтерского учета в системе экономического управления.

Основные результаты исследования выразились в научно-обоснованном определении сущности бухгалтерского учета, его объекта, предмета, места, роли и цели в системе экономического управления.

Научная новизна заключается в совершенствовании фундаментальной основы теории бухгалтерского учета, позволяющей соответственно развивать его методологию, методики и организацию для выработки оптимальных управленческих решений в современных быстро меняющихся условиях хозяйствования.

Ключевые слова: объект, предмет бухгалтерского учета, управление.

ВВЕДЕНИЕ

Успешное решение задач социального развития страны во многом зависит от эффективности действующей системы управления хозяйственной деятельностью, от всех ее управляющих функций, в том числе и бухгалтерского учета. Его основное назначение или роль – обеспечивать данную систему управления необходимой фактической экономической информацией для выработки принятия оптимальных управленческих ресурсов совместно с планированием, анализом, аудитом и другими функциями.

Для выполнения бухгалтерским учетом этой роли необходимо, прежде всего, правильно понимать сущность общего понятия **учета** как объективной потребности количественного отражения фактического состояния и изменения реальной действительности в управлении жизнедеятельностью людей, а затем, опираясь на эту основу, определить сущность, место и роль бухгалтерского учета в системе экономического управления, его объект и предмет, цель и основные задачи во взаимосвязи с другими управляющими функциями (контролем, анализом, планированием и др.), а также его метод, методологию и методику.

От научно обоснованного понимания этих теоретических основ бухгалтерского учета зависит действующая практика бухгалтерского учета, его методологическое регулирование, пути и методы его дальнейшего совершенствования.

Действующие учебники по теории бухгалтерского учета не полностью обеспечивают подготовку бухгалтеров-аналитиков необходимыми знаниями высшего уровня

квалификации, позволяющими не только правильно исполнять действующее законодательство на практике, но и вносить предложения по его совершенствованию в соответствии с меняющимися хозяйственными условиями, связанными с глобализацией, инновацией и быстро развивающимися информационными технологиями.

Научные конференции, диссертационные работы и другие формы научных исследований также недостаточно влияют на развитие вышеназванных фундаментальных теоретико-методологических основ. Нашей целью является внести свой посильный вклад в этом направлении.

Хотя все категории или общие понятия как элементы теоретической системы бухгалтерского учета являются необходимыми и взаимосвязанными, дополняющими и раскрывающими сущность и роль бухгалтерского учета. Однако среди них центральное место по важности и неоднозначности понимания авторами занимают **объект и предмет** бухгалтерского учета, их *сущность, взаимосвязь и принципиальные различия*, существенно влияющие на другие категории бухгалтерского учета (его метод, методологию и методики, место и роль в системе экономического управления, цель и основные задачи).

Подавляющее число авторов объектом и предметом бухгалтерского учета называют хозяйственные средства и их источники образования, а также хозяйственные операции, часто заменяя другими словами: имуществом, обязательствами, капиталом, активами и пассивами.

При этом объект и предмет либо открыто отождествляются, либо внешне по форме называются различными, а по существу и содержанию фактически остаются одним только объектом, но более детализированным.

В качестве примера приведем точки зрения авторов широко известных учебников и монографий по Теории бухгалтерского учета.

Палий В.Ф. в 1988г.: «Объекты бухгалтерского учета выражаются в едином денежном измерителе, а в тех случаях, когда это необходимо и в других измерителях. К ним относятся производственные и финансовые средства и их кругооборот в процессе хозяйственной деятельности во всех звеньях народного хозяйства, то есть хозяйственные средства и хозяйственные процессы». Далее: «Следовательно, предметом социалистического бухгалтерского учета является процесс воспроизводства общественного продукта в той его части, которая может быть представлена информацией в едином денежном измерителе, то есть состояние и использование средств и фондов в ходе хозяйственной деятельности, а также хозяйственные факты, как первичные элементы этого процесса» (Палий., Соколов, 1988)].

По существу здесь предмет и объект бухгалтерского учета являются одинаковыми, только выражены несколько другими словами и оборотами. В 2007 году В.Ф.Палий уже открыто их объединяет: «Вполне допустимо вместо ныне применяемого термина «объекты бухгалтерского учета» ввести более точный термин «элементы предмета бухгалтерского учета», созвучный давно применяемым понятиям элементов метода бухгалтерского учета» (Палий, 2007)

Соколов Я.В. в монографии «Основы теории бухгалтерского учета» пишет на с.48: «Факты хозяйственной жизни – объект бухгалтерского учета, то, что учитывает бухгалтер (более точное определение см. гл.3)», которая на с.85 называется «Факты хозяйственной жизни как предмет бухгалтерского учета». В Резюме к этой главе на

с.120 более определенно заключает, что «Факт хозяйственной жизни составляет предмет бухгалтерского учета».(Соколов, 2000)].

Белый И.Н.: «Предметом бухгалтерского учета являются имущество предприятий (организаций, учреждений), движение хозяйственных средств (активов) и источников их формирования (пассивов) в процессе их воспроизводства. Предмет бухгалтерского учета детализируется на его объекты (Белый, Папковская, Михалкевич, 1998)

Папковская П.Я.: «содержание предмета бухгалтерского учета зависит от сущности учитываемых объектов, а состав объектов – от формы собственности и особенностей отраслей экономики» и далее излагает объекты бухгалтерского учета, как имущество (хозяйственные средства, активы), источники формирования имущества (средств) и хозяйственные процессы. (Папковская, 2009.)

Снитко М.А. «Предметом бухгалтерского учета является имущество (средства производства) предприятий, организаций и учреждений, находящееся в их распоряжении и имеющее стоимостную (денежную) оценку», «В реальной действительности этот предмет представлен множеством отдельных разнообразных объектов» (Снитко, 2006)

Примерно аналогичное понимание объекта и предмета бухгалтерского учета содержится и в другой литературе по Теории бухгалтерского учета или в первой части курса «Бухгалтерский учет».

Встречаются и другие взгляды, которые также не дают четкости принципиально различия этих двух фундаментальных категорий бухгалтерского учета. Например, А.И.Сумцов в 1971 г. в своей монографии «Экономическая реформа и вопросы теории бухгалтерского учета» писал: «Предмет науки бухгалтерского учета, как и практика его применения – едины; он включает реальные хозяйственные процессы и явления, которые в учете отражаются и контролируются». (Сумцов, 2001)

Пушкар М.С.: «Предметом бухгалтерського обліку – не самі об'єкти (активи і пасиви) їх фізичному розумінні, а інформація про них, яка корисна для управління» (Пушкар, 2006)

Чтобы дать научное обоснование объекта и предмета бухгалтерского учета, вначале необходимо обратиться к философии, ее теории научного познания, согласно которой «Под предметом науки понимается какая-то часть или сторона объективной действительности, которая изучается данной и только данной наукой. Один и тот же объект может изучаться различными науками, каждая из которых находит в нем свои специфические стороны или отношения» (Диалектический материализм, 1972)

Хозяйственная деятельность как объект управления, изучается многими науками и подвергается воздействию в практике многими управляющими функциями: планированием, учетом, анализом и т.д.

Далее необходимо рассмотреть, раскрыть, что представляет собой хозяйственная деятельность, каковы ее специфические стороны (процессы), которые из них изучаются и отражаются только бухгалтерским учетом.

Хозяйственная деятельность в широком понимании представляет собой деятельность – отдельных хозяйств (хозяйствующих субъектов) или их совокупная деятельность по производству изделий, оказанию услуг, выполнению работ и созданию других возможных видов продукции, направленных на удовлетворение материальных и духовных потребностей. Народное хозяйство страны включает все виды деятель-

РИС. Функциональный аспект любой системы управления

ности хозяйств на ее территории в целом. В нее входит деятельность предприятий и организаций производственной сферы (промышленные, сельскохозяйственные, торговые, транспортные и другие), а также непроизводственной сферы (бюджетные и кредитные учреждения, включая здравоохранение, образование, культуру, управление и другие отрасли), которые тоже создают потребительские стоимости, т.е. конкретные виды услуг и работ по удовлетворению не только материальных, но и духовных потребностей.

В практике до сих пор нередко встречается зауженное понятие хозяйственной деятельности, как деятельность трудовых коллективов предприятий по производству и реализации только материальных благ. В реальности же хозяйственная деятельность намного шире такого понимания.

В системе управления хозяйственная деятельность занимает место в управляемой подсистеме, являясь объектом управления и, соответственно, *объектом всех управляющих функций, в том числе и учета* (См. рис.).

Чтобы эффективно управлять хозяйственной деятельностью, то есть активно воздействовать на нее, необходимо детально знать этот объект, его структуру, из каких элементов он состоит, каково их содержание, какова их природа, по каким законам они действуют. Для этого целесообразно и уже возможно с учетом научных достижений и потребностью практики управления выделить в хозяйственной деятельности следующие основные группы процессов, действующие по своим законам: **функциональные, натуральные, экономические, социальные и экологические.**

Функциональные процессы или функциональный аспект хозяйственной деятельности – это процессы по формированию потребительских свойств продуктов конкретного труда, которые называются функциями или качественными характеристиками этой продукции (изделий, работ и услуг).

Формирование и совершенствование этих функций или свойств конкретных продуктов труда осуществляется с целью повышения их рентабельности и более полного удовлетворения личных, коллективных, общественных и производственных потребностей в качественных параметрах этой продукции.

При этом оценивается современное состояние потребностей, их нормальный и ненормальный (в ущерб здоровью человека) характер, а также перспективы их развития и изменения.

Натуральные процессы хозяйственной деятельности – это процессы по созданию конкретных видов продукции в натурально-вещественной форме с уже заданными

ми свойствами (функциями). К таким процессам относятся: проектирование, конструирование, технология производства и потребления продукции, а также процессы по обеспечению производства конкретными материальными и трудовыми ресурсами в натурально-естественной форме. Результаты этих процессов осуществляются под воздействием естественных законов природы и выражаются в натуральных показателях и воспринимаются человеческими органами чувств.

Экономические процессы хозяйственной деятельности – это процессы по созданию, распределению и перераспределению *стоимости* продуктов труда, т.е. индивидуальных (через себестоимость) и общественно-необходимых (через цену) затрат абстрактного живого (через зарплату) и овеществленного прошлого труда (в ценах средств производства) на создание конкретных продуктов труда в денежном измерителе или в показателях рабочего времени. Экономические (стоимостные) процессы, выражающиеся в денежной форме, по своей сущности очень просты – это затраты рабочего времени на целесообразную деятельность человека, т.е. труд. Но для изучения и управления этими процессами и их результатом в стоимостных показателях невозможно пользоваться человеческими органами чувств и усиливающими их приборами или инструментами. Их заменяет абстрактно-логический мыслительный анализ. Экономические процессы хотя протекают одновременно и в органической взаимосвязи с натуральными и другими процессами хозяйственной деятельности, но они имеют другую природу, сущность, содержание и форму выражения. Основу действия этих процессов определяют экономические законы и прежде всего основной экономический закон – закон экономии рабочего времени.

Социальные процессы хозяйственной деятельности – это процессы, связанные с обеспечением нормальных условий труда, отдыха и быта работников трудовых коллективов (предприятий, учреждений и других организационно-правовых форм), с сохранением и улучшением их физического здоровья, а также с формированием и развитием их духовного здоровья и прежде всего, общечеловеческого мировоззрения.

Экологические процессы хозяйственной деятельности – это процессы влияния жизнедеятельности трудового коллектива на жизнь окружающей природной среды (воздух, вода, почва, растительный и животный мир), сохраняя, нарушая и восстанавливая баланс их сосуществования.

Все выше перечисленные основные аспекты или процессы хозяйственной деятельности существуют, действуют и совершаются *одновременно и в тесной взаимосвязи*. Поэтому при *глубоком комплексе управления хозяйственной деятельностью необходимо их планировать, учитывать, анализировать и регулировать вместе и одновременно, а при управлении отдельными процессами хозяйственной деятельности – по возможности учитывать эту взаимосвязь и влияние их на результаты управляемого элемента хозяйственной деятельности*.

Такой подход к хозяйственной деятельности, с точки зрения ее структуры и управления, позволяет определить объект не только хозяйственного учета, но и объекты других видов хозяйственного учета, в том числе и бухгалтерского. Из вышеизложенного видно, что **объектом хозяйственного учета** является вся *хозяйственная деятельность*, а **объектом же бухгалтерского учета** являются только *экономические (стоимостные) процессы хозяйственной деятельности*.

В специальной литературе явно недостаточно уделяется внимания раскрытию сущности объекта бухгалтерского учета, его структуры и содержания, которые вли-

ают на характеристики других категорий бухгалтерского учета. Потребность в этом возрастает в современных быстро меняющихся рыночных условиях хозяйствования. Попытки раскрытия сущности объекта бухгалтерского учета были и раньше. Например, Ф.Шмидт в 1621 году в писал, что «в учете присутствуют как бы два слоя: 1) натуральный – реальное наличие учитываемых ценностей (отражается предпринимательский капитал в натуральном измерителе); 2) стоимостной – абстрактное наличие учитываемых ценностей (отражается предпринимательский капитал в денежном измерителе)» (Schmidt, 1951)

В связи с этой потребностью заслуженное внимание объекту бухгалтерского учета уделено в монографии Я.В. Соколова «Основы теории бухгалтерского учета». В ней рассматривается структура «факта хозяйственной жизни», «уподобленная ядру, покрытому несколькими слоями», а именно: натурально-вещественный, финансовый, вещно-правовой, обязательственно-правовой, административно-правовой, информационный (в битах), временной и др. Из дальнейшего пояснения этих слоев видно, что «факт хозяйственной жизни» автор рассматривает как хозяйственную деятельность, но не как деятельность всех ее составляющих взаимосвязанных частей по объективно существующим и действующим их законам. Так, три юридических слоя (3, 4 и 5) не могут изменить в факте хозяйственной жизни объективные, естественные, экономические, социальные и экологические законы, которые действуют независимо от воли и сознания человека, то есть независимо от светских законов. Эти юридические нормы в процессе анализа могут быть выявлены как факторы субъективного характера, нередко мешающие реально отразить в бухгалтерском учете данный его объект. Остальные слои также не входят в содержание и сущность хозяйственного факта, кроме объективно существующих первого -натурально-вещественного и второго – финансового. В примечании там не совсем точно добавлено что «слои (1) и (2) отражают экономические отношения и составляют экономическую мантию», т.е. натуральные процессы, действующие по естественным законам природы (разным в зависимости от конкретной отрасли хозяйственной деятельности) объединены с экономическими законами (Соколов, 2000)

Поэтому данное там определение «Бухгалтерский учет (счетоводство) – это практически организованный процесс наблюдения, регистрации, группировки, сводки, анализа и передачи данных о фактах хозяйственной жизни» (Соколов, 2000) не отражает реального объекта бухгалтерского учета, специфики его технологии обработки информации, оно еще включает и относительно самостоятельную функцию управления – *анализ*. Если рассматривать самое общее широкое понятие *анализа* как разделение целого на части, то в этом смысле аналитические счета к соответствующему синтетическому счету говорят о наличии анализа в бухгалтерском учете. Но в практике управления хозяйственной деятельностью и специальной литературе анализ используется как самостоятельная управляющая функция для выявления, измерения и оценки факторов (причин), вызвавших отклонение факта хозяйственной жизни от запланированной программы (цели) и выработки вытекающих из анализа вариантов решений.

Таким образом, **объектом бухгалтерского учета** являются **экономические (стоимостные) процессы в хозяйственной деятельности** во взаимосвязи с ее другими процессами (и в первую очередь с натуральными – носителями стоимости), т. е. это процессы создания, распределения и перераспределения стоимости продуктов труда

(изделий, работ и услуг) в денежном измерителе. Эта стоимость изменяется или сохраняется в хозяйственных операциях и в состоянии и изменении хозяйственных средств и их источников под воздействием хозяйственных операций.

Результаты экономических процессов выражаются в *стоимостных* показателях двух объектов бухгалтерского учета — *стоимости* хозяйственных средств и *стоимости* их источников образования.

Стоимость хозяйственных средств в процессе хозяйственного кругооборота в отраслях материального производства проходит следующие основные стадии: снабжение, производство и реализацию, меняя своего носителя, форму и свою величину, выражаясь в разных экономических показателях: цене, себестоимости, прибыли, статьях актива и пассива бухгалтерского баланса. Научному обоснованию экономических показателей, их определению, методам исчисления их величины как отдельных самостоятельных, так и во взаимосвязи с показателями других процессов хозяйственной деятельности (технических, социальных, экологических и т.п.) уделяется большое заслуженное внимание. Например, до сих пор остаются актуальными выводы и рекомендации, сделанные И.С.Мацкевичюсом по результатам проведенного глубокого исследования себестоимости промышленной продукции (Мацкевичюс, 1978).

Объектом бухгалтерского учета как науки являются те же экономические (стоимостные) процессы в хозяйственной деятельности по созданию, распределению и перераспределению стоимости продуктов труда (изделий, работ и услуг), но рассматриваемые под углом зрения более полного и достоверного отражения фактических результатов этих процессов в существующих или рекомендуемых методиках (положениях) для удовлетворения разных потребностей пользователей бухгалтерской информацией.

Далее рассмотрим **предмет бухгалтерского учета**.

Как теоретически, так и практически, *предмет и объект* как бухгалтерского учета, так и других наук и функций управления *существенно различаются*. Иначе они бы дублировали одни и те же действия и практически были бы излишними и ненужными.

Хозяйственная деятельность изучается многими науками и воздействуется многими управляющими функциями, которые имеют в ней свой предмет, то есть специфические ее стороны, изучаемые только данной наукой или подвергаемые воздействию определенной практической функции управления.

В системе управления, как показано на рисунке, хозяйственная деятельность является общим объектом всех управляющих функций. Она включает разные процессы (функциональные, натуральные, экономические, социальные, экологические и т.д.), результаты которых с помощью планирования прогнозируются на будущие периоды, с помощью учета они фактически отражаются, с помощью анализа исследуются факторы их образования и изменения, а с помощью регулирования принимаются оптимальные управленческие решения по достижению ранее намеченной цели.

Значит, **предметом хозяйственного учета** являются *фактические результаты всех процессов хозяйственной деятельности в целом*, что практически отразить их в единой совокупности сейчас не представляется возможным.

Предметом бухгалтерского учета являются *фактические результаты экономических (стоимостных) процессов в хозяйственной деятельности и фактическая величина стоимости хозяйственных средств и их источников в денежном измерителе*. Или, используя понятия рыночной экономики, предметом бухгалтерского учета является:

либо *фактическое* состояние и изменение капитала предприятия, либо *фактическое* состояние и изменение стоимости имущества предприятия и его источников (обязательств) в денежном измерителе.

Из всех практических функций управления хозяйственной деятельностью и элементов экономической информационной системы **только бухгалтерский учет** своими методиками отражает фактическую величину стоимости:

- фактическую себестоимость (первоначальную стоимость) приобретенных основных средств;
- фактическую себестоимость заготовленных материалов;
- фактическую себестоимость произведенной готовой продукции;
- фактический фонд заработной платы (фактическая стоимость рабочей силы);
- фактическую стоимость реализованной продукции;
- фактическую прибыль от реализации продукции;
- фактическую величину Капитала в виде стоимости хозяйственных средств, размещенных в активе, и источников их образования – в пассиве бухгалтерского баланса.

Этим практическим фактом формирования стоимости более наглядно подтверждается сущность категории *предмета бухгалтерского учета*.

Следует отличать предмет бухгалтерского учета как одной из управляющих функций системы управления и элемент экономической информационной системы и **предмет бухгалтерского учета как науки**. Здесь уже предметом науки о бухгалтерском учете выступают теория, методология, методика и организация бухгалтерского учета как практически применяемые, так и рекомендуемые в специальной экономической литературе и предписываемые в соответствующих нормативных документах. Научные исследования в этой отрасли науки направлены на совершенствование и развитие теоретико-методологических и организационно-методических основ бухгалтерского учета как практической функции управления.

На международной научной конференции, специально посвященной «Проблемам развития теории бухгалтерского учета, анализа и контроля» Н.М.Малюга было подчеркнуто, что «наиболее актуальной среди таких проблем является определение предмета бухгалтерского учета» (2004) Ф.Ф.Бутынец также считал, что «...правильно сформулировать определение предмета науки бухгалтерского учета – значит ответить на вопрос о ее месте и роли среди других экономических наук и одновременно определить сферу использования бухгалтерского учета в единой системе народнохозяйственного учета, а также значение и возможности его использования в управлении хозяйственной деятельностью предприятий всех форм собственности» (Бутынец, 2001)

В специальной литературе по теории бухгалтерского учета продолжается отождествление объекта и предмета бухгалтерского учета.

Так, В.Ф.Палий считает: «Вполне допустимо вместо ныне применяемого термина «объекты бухгалтерского учета» ввести более точный термин «элементы предмета бухгалтерского учета», созвучный давно применяемым понятиям элементов метода бухгалтерского учета» (Палий, 2007)

Я.В.Соколов заключает, что «Факт хозяйственной жизни составляет предмет бухгалтерского учета». (Соколов, 2000) Этим он вносит реальный научный вклад в определение предмета хозяйственного учета. Бухгалтерским же учетом *фактически* отражается не вся хозяйственная жизнь, не все представленные им ее слои на рис.3.2 с.93.

Таким образом, на основе вышеизложенного можно **заключить**:

- **объектом бухгалтерского учета как практической функции** управления хозяйственной деятельностью являются **стоимостные (экономические) процессы** в хозяйственной деятельности организаций;
- **объектом бухгалтерского учета как науки** являются те же стоимостные (экономические) процессы в хозяйственной деятельности по созданию, распределению и перераспределению стоимости продуктов труда (изделий, работ и услуг), но рассматриваемые *под углом зрения более полного и достоверного отражения фактических результатов этих процессов в существующих или рекомендуемых методиках (положениях)* для удовлетворения разных потребностей пользователей бухгалтерской информацией;
- **предметом бухгалтерского учета** является **фактическая стоимость** хозяйственных средств и их источников, а также **фактические финансовые (стоимостные) результаты** хозяйственных процессов;
- **предметом науки о бухгалтерском учете** являются *теория, методология, методика и организация бухгалтерского учета как практически применяемые, так и рекомендуемые в специальной экономической литературе и предписываемые в соответствующих нормативных документах.*

Если бухгалтерский учет **как практическая функция** управления отражает фактические результаты этих процессов по действующим методикам бухгалтерского учета, то бухгалтерский учет **как наука** исследует эти процессы для совершенствования действующих и рекомендуемых методик бухгалтерского учета для более полного и точного отражения тех же фактических результатов экономических (стоимостных) процессов.

Существует еще понятие **бухгалтерского учета как учебной дисциплины**. Его **объектом** являются действующие в практике методики бухгалтерского учета и рекомендуемые в научной литературе, а **предметом** – системно-комплексное, логически-методическое их изложение в развитии для формирования у будущих специалистов знания, умения и навыки ведения бухгалтерского учета с пониманием его дальнейшего совершенствования в меняющихся хозяйственных условиях и задачах управления.

Эти основные теоретические категории – **объект и предмет** бухгалтерского учета – являются фундаментальной базой формирования остальных его категорий, в частности: метода, методологии, методик, его цели и задач.

ВЫВОДЫ

Для повышения эффективности системы экономического управления необходимо развитие всех его управляющих функций, в том числе бухгалтерского учета.

Основополагающими категориями его развития является объект и предмет, от качественного уровня которых зависит развитие его методологии и методики, определение его места и роли в системе экономического управления, его цели и задач, по которым нет однозначного мнения.

Наши исследования позволили дать на них научно-обоснованные ответы. Объектом бухгалтерского учета, как практической функции управления, являются стоимостные процессы хозяйственной деятельности, а его предметом – фактическая величина стоимости хозяйственных средств и их источников и фактическое ее изменение в результате хозяйственных операций.

Объектом бухгалтерского учета как науки являются те же стоимостные процессы, но рассматриваемые под углом зрения более полного и достоверного отражения фактических результатов этих процессов в существующих и рекомендуемых методиках, а ее предметом – теория, методология, методики и организация бухгалтерского учета как практически применяемые, так и рекомендуемые в специальной литературе и в соответствующих нормативных документах.

СПИСОК ЦИТИРОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

1. Белый И.Н. Папковская П.Я. Михалкевич А.П. (1998) Теория бухгалтерского учета: учебник – Мн.: ООО «Мисанта». – 154 с.
2. Бутынец Ф.Ф. (2001) Бухгалтерский облік: раздумы вченого. – Житомир: ПП «Руга». – 100 с.
3. Диалектический материализм. М: «Мысль», 1972.
4. Мацкевичюс И.С. (1978) Себестоимость промышленной продукции. Вильнюс. Вильнюсский государственный университет им.Капсукаса. – 115с.
5. Палий В.Ф. Соколов Я.В. (1988) Теория бухгалтерского учета. М.: Финансы и статистика.
6. Палий В.Ф.(2007) Теория бухгалтерского учета: современные проблемы. М.: Изд-во «Бухгалтерский учет», – 88 с.35.
7. Папковская П.Я. (2009) Теория бухгалтерского учета: учеб. 5 изд. Мн.: «Информпресс», – 240 с.
8. Проблемы развития теории бухгалтерского учета, анализа и контроля: монография. (2004) – Брест-Житомир, ЖГТУ, – 256 с.
9. Пушкар М.С. (2002). Філософія обліку. – Тернопіль: Карт-бланш . – 157 с.
10. Schmidt F. (1951) Die organische Tagejwertbilanz 4 AuFb. – Wiesbaden. – 317 с.
11. Снитко М.А. (2006) Теория бухгалтерского учета: учебник. Мн.: Современная школа. – 312 с.
12. Соколов Я.В. (2000) Основы теории бухгалтерского учета. М.: Финансы и статистика. – 496 с.

FUNDAMENTAL CATEGORIES OF ACCOUNTING DEVELOPMENT IN THE SYSTEM OF ECONOMIC MANAGEMENT

Viktor Strazhev

Summary

To enhance efficiency of the system of economic management, it is necessary to develop all its management functions, including accounting.

The fundamental categories of its development are those of an object and subject, the quality level of which has an impact on the development of accounting methods and procedures, determination of its place and role in the system of economic management, its goals and objectives, and which cause controversial opinions. The accomplished research enabled us to give grounded answers to these questions. The object of accounting as a practical function of management is cost processes of economic activity, while its subject is an actual cost amount of economic resources and their sources as well as their changes in the process of economic transactions.

The object of accounting as a science also includes cost processes, but viewed in terms of comprehensive and reliable representation of actual results of these processes in existing and recommended procedures. The subject of accounting is comprised by the theory, methods, procedures and arrangements, both applied and recommended in specialist literature and regulatory documents.

APSKAITOS STANDARTŲ HARMONIZAVIMAS

Rasa Subačienė doc., dr.,

Vilniaus universitetas,
Saulėtekio al. 9-II, LT-10222, Vilnius, +370 5 2366 153,
rasa.subaciene@ef.vu.lt

Aida Mačerinskienė doc., dr.,

Vilniaus universitetas,
Saulėtekio al. 9-II, LT-10222, Vilnius, +370 5 2193230,
aida.macerinskiene@ef.vu.lt

Ramunė Budrionytė asist.,

Vilniaus universitetas,
Saulėtekio al. 9-II, LT-10222, Vilnius, +370 5 2366 153,
ramune.budrionyte@ef.vu.lt

Anotacija. *Apskaitos informacija formuojama įmonės veiklos procese ir išreikšta finansinėse ataskaitose atspindi pagrindinę informaciją apie įmonės veiklą. Remiantis finansinėmis ataskaitomis apskaitos informacijos vartotojai priima atitinkamus sprendimus. Apskaitos informacijos formavimo metodai ir būdai tiesiogiai įtakoja galutinę jos išraišką finansinėse ataskaitose. Skirtingos šalys teisiniame lygmenyje skirtingai reglamentuoja šiuos metodus ir būdus, sudarydamos sąlygas skirtingai pateikti apskaitos informaciją. Nacionaliniame lygmenyje šie skirtumai nebūtų tokie aktualūs, tačiau pasauliniame globalizacijos procese steigama vis daugiau tarpvalstybinių ir multinacionalinių įmonių, kurių filialai veikia skirtingose šalyse, ir, remiantis skirtinga apskaitos metodika paruoštos finansinės ataskaitos tampa nepalyginamos. Pasaulinė globalizacija ir multinacionalinių įmonių steigimas iškėlė vieningos apskaitos sistemos reglamentavimo formavimo poreikį.*

Straipsnyje nagrinėjamas apskaitos reglamentavimo harmonizavimo procesas: apskaitos sistemų skirtumai, tarptautinių finansinės atskaitomybės standartų valdybos vaidmuo šiame procese, visuotinai pripažintų apskaitos principų ir tarptautinių finansinės atskaitomybės standartų konvergencijos procesas bei jo perspektyvos.

Pagrindiniai žodžiai: *apskaita, apskaitos standartai, informacija, harmonizavimas.*

ĮVADAS

Apskaitos informacija yra pagrindinis informacijos apie įmonę šaltinis, todėl jos formavimo procesas bei jo rezultatas – finansinėse ataskaitose apibendrinta informacija – yra aktualus klausimas, kurio svarba ir reikšmingumas ypač ryškėja pastaruoju metu, spartėjant globalizacijai.

Apskaita, kaip atitinkama funkcija ūkio subjekto veiklos sistemoje, yra reglamentuojama taip, kad suteiktų teisingą, patikimą, savalaikę bei vertingą apskaitos informaciją suinteresuotiems vartotojams. Apskaitos reglamentavime išskiriami trys lygiai: įmonės lygis, nacionalinis lygmuo ir reglamentavimas tarptautiniu mastu. Tarptautinis reglamentavimas yra aukščiausias buhalterinės apskaitos reglamentavimo lygis, kuriame nustatytos apskaitos taisyklės galioja nepaisydamos šalių ir net kontinentų sienų (Kviklienė, 2009). Taigi, su-

derinus tarptautiniu lygiu taikomus apskaitos proceso formavimo metodus ir būdus būtų išvengta įmonių finansinių ataskaitų informacijos palyginimo ir įvertinimo problemų.

Tyrimo tikslas – apskaitos standartų harmonizavimo procesą.

Tyrimo metodai – mokslinės literatūros šaltinių analizė, informacijos sisteminimas, lyginimas ir apibendrinimas.

NACIONALINIAI APSKAITOS REGLAMENTAVIMO SKIRTUMAI

Istoriškai apskaitos metodika ir finansinių ataskaitų sudarymas vystėsi nepriklausomai skirtingose šalyse, kas įtakojo skirtingų reikalavimų apskaitai atsiradimą (Alexander ir kt., 2005).

Kiekvienai ūkinei operacijai ar ūkiniam įvykiui gali būti pritaikytas skirtingas apskaitos metodas, kuris skirtingai atspindėtų apskaitos informaciją finansinėse ataskaitose ir galėtų skirtingai įtakoti apskaitos informacijos vartotojus. Nacionaliniai apskaitos standartų rengėjai numato tam tikrus reikalavimus, kuriuos taikydamos įmonės turi registruoti ūkines operacijas ir ūkinius įvykius bei pateikti informaciją finansinėse ataskaitose. Tačiau nacionaliniai apskaitos standartai, suformuoti, atsižvelgiant į konkrečios šalies ypatumus, kelia skirtingus reikalavimus apskaitos informacijai ir tuo pačiu mažina finansinių ataskaitų kokybę ir apskaitos informacijos palyginamumą (Ding ir kt., 2007). Dėl skirtingo buhalterinės apskaitos teorijos ir praktikos išsivystymo lygio, politinės sistemos ir ekonominės būklės ypatumų, atskirose pasaulio šalyse susiformavo skirtingos apskaitos sistemos, kurių teikiama informacija tapo sunkiai palyginama. Pažymėtini taip pat kiti veiksniai, kurie lėmė ir lemia apskaitos skirtumus atskirose šalyse. Tai skirtingos teisinės ir finansų sistemos, įvairūs mokesčiai, infliacijos lygis, profesinių apskaitos organizacijų įtaka ir kt. (Mackevičius, 2008).

Nuo 1800-ųjų sparčiai didėjantis įmonių skaičius iškelė finansinių problemų bei įmonių vadovų ir savininkų atskyrimo poreikį. Nuosavas kapitalas tapo neefektyvus įvairių įmonių veiklų finansavimui, todėl jo papildymo reikėjo iš išorės šaltinių. Tai sąlygojo įmonės valdytojų ir savininkų atskyrimą, sudarant galimybę vadovauti įmonei šios srities specialistams. Taigi, savininkai delegavo kontrolę ir vadovavimo vertinimą direktorių valdybai, kuri turėjo strateginių sprendimų priėmimo įgaliojimus. Ilgainiui finansinės ataskaitos įgavo įmonės vadovybės darbo efektyvumo atspindėjimo bei kontrolės funkcijas (Alexander ir kt., 2005). Tačiau, nors finansinių ataskaitų, kuriose atsispindi apibendrinta apskaitos informacija bei kurios charakterizuoja įmonės apskaitos sistemą, ir yra pagrindinis įmonės veiklos įvertinimo instrumentas, tikslas visose šalyse yra vienodas, kiekvienos šalies apskaitos teorija ir praktika išvystė labai platų spektrą galimų apskaitos informacijos formavimo metodų ir būdų (Strouhal ir kt., 2011).

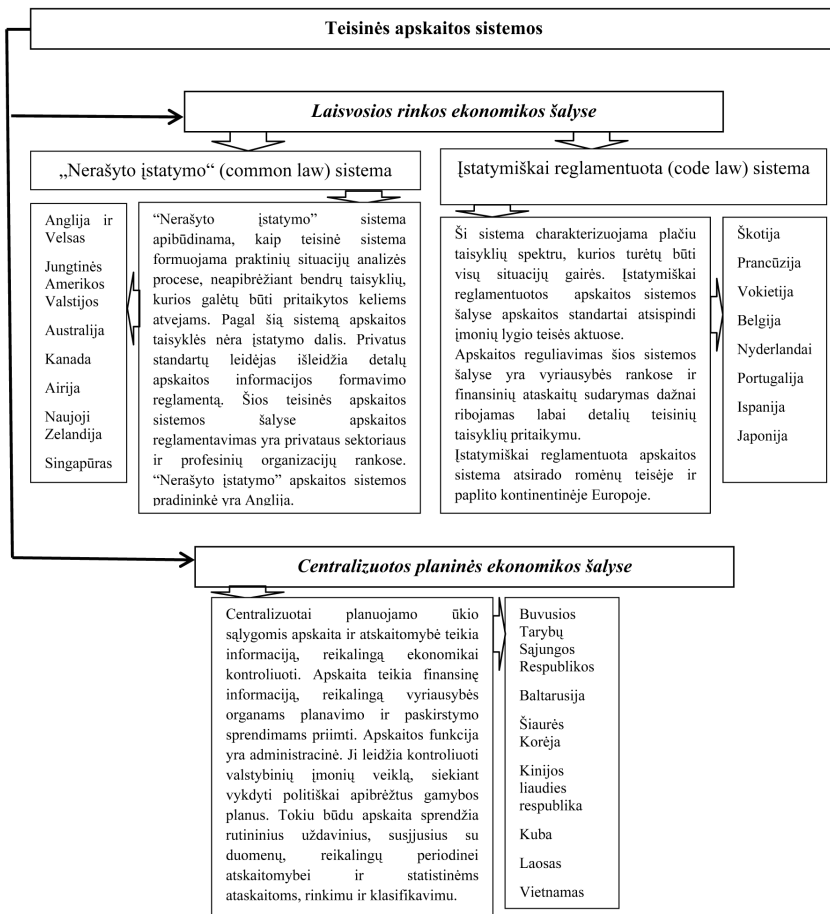
Palaispniui, 20 amžiuje, susiformavo kelios teisinės apskaitos sistemos, kurios paplito visame pasaulyje (1 pav.).

Skirtingos teisinės apskaitos sistemos įtakojo skirtingos apskaitos informacijos pateikimą finansinėse ataskaitose, o tuo pačiu ir šių ataskaitų informacijos palyginimo procesą. Šalių nacionalinių apskaitos sistemų skirtumai tapo rimtu stabdžiu plėtojant tarptautinį verslą, kuriant multinacionalines ir transnacionalines korporacijas, aktyvinant investicijų įvairiose pasaulio šalyse procesus. Skirtingos šalių nacionalinės apskaitos sistemos skirtingai atskleidžia tas pačias ūkines operacijas, klaidina informacijos vartotojus, neretai prieštaringai ir neobjektyviai vertinamos apskaitos teorijos ir praktikos specialistų (Mackevičius, 2008).

Siekiant užtikrinti apskaitos informacijos patikimumą, aiškumą ir palyginamumą turėtų būti suderinti apskaitos informacijos formavimo metodai ir būdai tiek nacionoliniu, tiek tarptautiniu lygiais. Ar tai būtų apskaitos porceso rezultato standartizavimas tose šalyse, kurios charakterizuojamos, kaip anglosaksų, ar – kontinentinės Europos, harmonizuojant apskaitos informacijos formavimą, turėtų būti sudarytas specialus taisyklių rinkinys, pritaikomas tiek registruojant ūkines operacijas ir ūkinius įvykius ataskaitiniu laikotarpiu, tiek sudarant finansines ataskaitas (Strouhal, 2011). Toks vienodų apskaitos standartų taikymas užtikrintų skirtingų šalių apskaitos informacijos palyginimą, taip pat eliminuotų skirtingas interpretacijas, kurios yra skirtingose šalyse taikomų skirtingų reglamentų išdava (Mtetwa, 2011).

VIENINGOS APSKAITOS INFORMACIJOS FORMAVIMO SISTEMOS PRIEŽASTYS

Apskaitos informacijos formavimo metodų ir būdų suvienodinimo poreikis atsirado tiek iš verslo, tiek iš vyriausybių pusės. Plečiantis tarptautiniam verslui ir pasaulinėms rinkoms,

1 PAV. Teisinės apskaitos sistemos

ŠALTINIS: Sudaryta autorių pagal Alexander ir kt., 2005, Mackevičius, 1994.

verslas ir vyriausybės pradėjo rodyti susidomėjimą tarptautinių apskaitos standartų harmonizavimo klausimu (Gibson, 2011).

J. Mackevičius (2010) išskiria pagrindinius veiksnius, skatinančius lyginti ir suderinti nacionalines apskaitos sistemas, kurie pateikti 1 lentelėje.

Harmonizavimo poreikis grindžiamas didėjančiu verslo globalizavimu bei laisvu investicijų judėjimu tarp šalių. Šio proceso įgyvendinimas sąlygoja patikimą ir aukštos kokybės apskaitos informacijos atskleidimą finansinėse ataskaitose, taip pat reikšmingą įtaką besivystančių šalių apskaitos sistemoms; užtikrina sistemingą multinacionalinių įmonių įvairiose šalyse finansinių ataskaitų peržiūrą bei įvertinimą; sudaro vienodas sąlygas apskaitos informacijos, paruoštos pagal tarptautinius apskaitos standartus, pateikimui ir įvertinimui, išvengiant pranašumų ir trūkumų, kurie būtų ruošiant apskaitos informaciją, remiantis nacionaliniais apskaitos standartais (Mogul, 2003).

1LENTELĖ. Veiksniai, skatinantys lyginti ir suderinti apskaitos sistemas

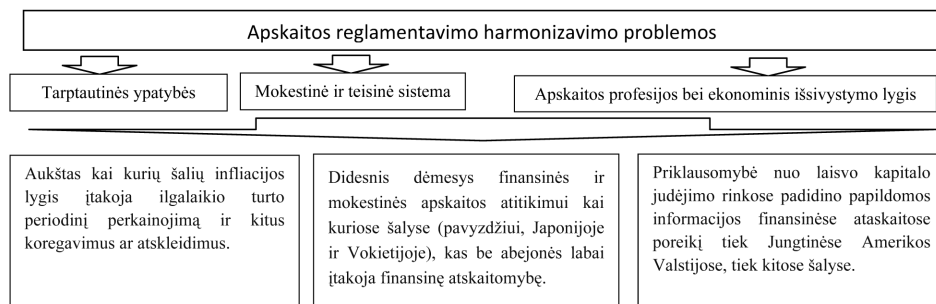
Veiksnys	Apibūdinimas
Multinacionalinių korporacijų kūrimasis	Korporacijose efektyviai veikia valdymo sistemos, todėl pritaikyti joms bendrą apskaitos modelį yra nesudėtinga
Pinigų sistemos internacionalizavimas	Bendros valiutos naudojimas labai palengvintų apskaitos tvarkymą visose šalyse ir jos duomenų palyginamumą
Techninių apskaitos problemų internacionalinė prigimtis	Apskaitos tvarkymo technologija visose šalyse daugiau ar mažiau reglamentuojama tam tikrais teisės aktais
Istorinė apskaitos patirtis	Visose pasaulio šalyse apskaitos įrašams daryti naudojama dvejetainio įrašo sistema

Sudaryta autorių pagal Mackevičius, 2010.

Tarptautinių apskaitos standartų harmonizavimo propaguotojai tikina, kad jei visos įmonės naudotų tuos pačius apskaitos standartus, formuojant apskaitos informaciją, finansinėse ataskaitose būtų atskleista vienodesnė informacija, kuri būtų naudingesnė apskaitos informacijos vartotojams. Pastarųjų metų investuotojų, vyriausybių bei akademinio pasaulio atstovų iniciatyvos harmonizuoti apskaitos standartus ir priimti unifikuoją tarptautinių apskaitos standartų rinkinį, įgauna vis didesnę mastą (Ding, 2007).

Numatomos apskaitos reglamentavimo harmonizavimo problemos pateiktos 2 paveiksle.

Nors harmonizavimo procesai vyksta sparčiai, tačiau lyginant daugelio šalių apskaitos

2 PAV. Apskaitos reglamentavimo harmonizavimo problemos

ŠALTINIS: Sudaryta autorių pagal Gibson, 2011, Mtetwa, 2011.

sistemas, susiduriama su nemažais sunkumais. Daugelis autorių nagrinėjo šią problemą ir nustatė, kad kiekvienos šalies apskaitai įtaką daro gana daug veiksnių. Dažniausiai nurodomi keturi veiksniai, labiausiai lemiantys nacionalinių apskaitos sistemų skirtumus: teisinė sistema, finansų sistema, mokesčių sistema ir profesinių apskaitos organizacijų išsivystymo lygis. Tačiau didelę įtaką daro ir kiti veiksniai, iš kurių pažymėtini šie: bendras ekonomikos išsivystymo lygis, politinė sistema, šalies geografinė padėtis, socialinis klimatas, istorinės aplinkybės, infliacijos lygis, nuosavybės formos, šalyje vartojamos kalbos, bendras šalies gyventojų išsimokslinimo lygis, apskaitos specialistų skaičius ir jų kvalifikacija, įmonių skaičius, dydis ir organizacinė struktūra, taip pat nereikėtų nuvertinti ir tokių veiksnių, kaip tradicijų ir papročių, religijos ir net ekologinių veiksnių įtakos (Mackevičius, 2010).

Tokių laisvosios rinkos šalių, kaip JAV ar Anglija, apskaitos standartai yra grįsti daugiau principų pateikimu, tuo tarpu socialistinėse ir komunistinėse šalyse jie grindžiami taisyklėmis. Taip pat sunkumų kelia ir tai, kad daugelis šalių teikia pirmenybę savo nacionaliniams standartams prieš kitų šalių apskaitos standartus ar standartus, sukurtus grupės žmonių iš skirtingų šalių, kurių vertybės skiriasi. Tokie dalykai, kaip kalbos ir kultūriniai barjerai vaidina svarbų vaidmenį apsunkinant harmonizavimo projektą. Apskaita taip pat formuojama ir įmonės teisės aktų lygiu, o tai reiškia, kad harmonizavimo procesas bus visiškai įgyvendintas, jei bus harmonizuoti teisės aktai įmonių lygmenyje. Be to, apskaitininko profesijos ir ekonominio išsivystymo lygis nevienodas skirtingose šalyse. Taigi, harmonizavimas reikštų tokių apskaitos standartų priėmimą, kurie būtų priimtini ir tinkami visoms šalims (Mtetwa, 2011).

Apskaitos standartų harmonizavimo procesą nagrinėjo daugelis mokslininkų, todėl jų nagrinėtus aspektus, kaip ir patį harmonizavimo procesą, galima būtų suskirstyti į tam tikrus periodus, kurie pateikti 2 lentelėje.

Ne tik 1973 m. Juntinių Tautų suburta darbo grupė, kuri neleido standartų, bet inicijavo jų tobulinimą/pakeitimus, ir Tarptautinių standartų valdyba, tačiau ir daugelis kitų organizacijų, tokių kaip Finansinės apskaitos standartų valdyba, Europos ekonominė bendrija, Ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacija, Tarptautinė apskaitininkų federacija vaidino svarbų vaidmenį tarptautinių apskaitos standartų harmonizavimo procese (Gibson, 2011).

1973 m. Tarptautinių apskaitos standartų komitetą (TASK) įkūrė devynios šalys, tame tarpe ir JAV, kurį sudarė apie 100 tautybių nariai ir daugiau kaip 100 profesionalių apskaitos institucijų. TASK buvo vienintelė privati organizacija, leidusi tarptautinius apskaitos standartus nuo 1973 m. iki 2000 m. (Gibson, 2011). 3 paveiksle pateikti TASK tikslai.

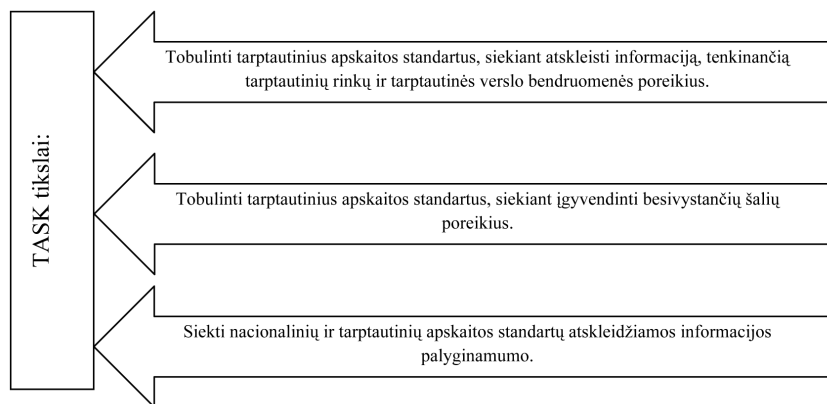
2001 m. įkurta Tarptautinių apskaitos standartų valdyba (TASV), kuri pakeitė Tarptautinių apskaitos standartų komitetą (TASK) ir kurios pagrindinis tikslas – tobulinti tarptautinius finansinės atskaitomybės standartus priimtinus tarptautiniu lygiu. Siekiant šio tikslo TASV išleido standartus, kuriuose apibrėžti principai, o ne galimos apskaitos metodų alternatyvos, bei reikalavimai apskaitos metodams ir būdams, kurie geriau atspindėtų įmonės ekonominę būklę ir veiklos rezultatus (Barth ir kt., 2008). Taip pat M.E.Barth, W.R.Landsman, M.H.Lang (2008) nuomone, apskaitos informacijos kokybė būtų svaresnė, jei būtų pareikalauta vienašalio perėjimo prie tarptautinių apskaitos standartų, nei atskleidžiant apskaitos informaciją pagal nacionalinius apskaitos standartus.

TASV neturi tarptautinių apskaitos standartų priverstinio taikymo galios, tačiau jie pilnai ar dalinai taikomi beveik 100 šalių. Ši tarptautinių apskaitos standartų pusė vertinama

2 LENTELĖ. Apskaitos standartų harmonizavimo proceso etapai

Etapas	Apibūdinimas	Mokslinių vertinimo aspektas
1965–1973 m.	Jungtinės tautos pradėjo domėtis tarptautinių apskaitos standartų harmonizavimo idėja ir 1973 m. sudarė tarptautinių apskaitos standartų harmonizavimo grupę, kuri atstovavo vyriausybes, o ne privatų sektorių. 1973 m. įkurtas Tarptautinis apskaitos standartų komitetas, kuris buvo privatus tarptautinių apskaitos standartų leidėjas.	Atsirado pirmieji apskaitos standartų harmonizavimo poreikio atspindžiai. Šiame etape didesnis dėmesys buvo kreipiamas į tokio proceso poreikio analizę.
1974–1989 m.		Tyrimai buvo labiau orientuoti į apskaitos reglamentavimo suvienodimo lygį tarp skirtingų nacionalinių apskaitos standartų ir tarptautinių apskaitos standartų.
1990–2004 m.	2001m. buvo įkurta Tarptautinių apskaitos standartų valdyba kuri pakeitė Tarptautinį apskaitos standartų komitetą ir tęsė šio komiteto numatytų tikslų įgyvendinimą	Šiuo laikotarpiu buvo lyginami tarptautiniai finansinės atskaitomybės standartai ir JAV apskaitos standartai, vertinamas harmonizavimo lygis tarp skirtingų apskaitos sistemų, tarptautinių apskaitos standartų.
Nuo 2004 m.	2002 m. Tarptautinių apskaitos standartų valdyba susitarė su Finansinės apskaitos standartų valdyba panaikinti tarptautinių apskaitos standartų ir JAV apskaitos standartų skirtumus.	Paskutiniame etape apskaitos standartų harmonizavimas nagrinėjamas globalizacijos aspektu.

ŠALTINIS: Sudaryta autorių pagal Bonaci ir kt. 2011, Gibson, 2011.

3 PAV. TASK tikslai

ŠALTINIS: Sudaryta autorių pagal Gibson, 2011.

pozityviai, nes tai užtikrina jų tobulinimo ar priėmimo objektyvumą. O tai suteikia tarptautiniams apskaitos standartams absoliutumo ir visapusiškumo. Kadangi TASV pradėjusi leisti apskaitos standartus pavadino juos tarptautiniais finansinės atskaitomybės standartais, tai šis terminas vartojamas tarptautiniams apskaitos standartams apibrėžti (Gibson, 2011).

2002 m. rugsėjo mėn. TASV ir FASV nusprendė dirbti kartu, konsultuojantis su kitomis nacionalinėmis ir regioninėmis institucijomis, siekiant pašalinti skirtumus tarp tarptautinių ir JAV apskaitos standartų. Šis susitarimas buvo pavadintas Norvalko susitarimu (taip pat

supratingumo memorandumu) (Convergence ..., 2011). Šiuo susitarimu buvo siekiama visiškai suderinti finansinės atskaitomybės standartus per trumpiausią įmanomą laikotarpį, planuoti ir koordinuoti ateities darbus taip, kad jau pasiektas suderinamumas išliktų nepakitęs ir didėtų, suderinamumo terminą aiškinant, kaip skirtumų tarp standartų eliminavimą, o ne jų identiškumą. Tolesnis valdybų bendradarbiavimas buvo apibrėžtas 2006 m. bendradarbiavimo gairėse, kuriose numatyti ilgalaikiai ir trumpalaikiai konvergencijos projektai. Buvo sutarta, kad skirtumai tarp standartų konkrečiose pasirinktose srityse būtų panaikinti ar iš esmės panaikinti. (Kundušas, Simonaitytė, 2009).

2007 m. JAV Vertybinių popierių komisija panaikino reikalavimą ne JAV įmonėms, kurios registruotos Jungtinėse Amerikos Valstijose sudaryti finansines ataskaitas pagal JAV apskaitos standartus, jei finansinės ataskaitos sudarytos pagal tarptautinius finansinės atskaitomybės standartus. Tuo pačiu metu ši komisija išleido numatomo tarptautinių finansinės atskaitomybės standartų pritaikymo JAV įmonėms planą. 2008 m. TASV ir FASV atnaujino supratingumo memorandumą, identifikuočiam tam tikrus prioritetus ir bendrų projektų užbaigimo iki 2011 m. gaires, pagrindiniu uždaviniu iškeliant projektus paruošti bendrus, principais grįstus standartus. 2009 m. šios valdybos, atsižvelgiant į papildomą apskaitos standartų harmonizavimo poreikį, paskelbė konvergencijos proceso progreso ataskaitą, kurioje detalai atskleidė atliktus darbus. 2010 m. TASV ir FASV paskelbė konvergencijos strategijos modifikaciją, kurioje išskirti prioritetiniai tarptautinių finansinės atskaitomybės ir JAV apskaitos standartų pakeitimų projektai, numatomi baigti iki 2011 m., taip pat ir mažesnio prioritiškumo projektai, kurių įgyvendinimui reikia papildomų tyrimų (Convergence ..., 2011).

Taigi, pastaraisiais metais įvairiose pasaulio šalyse padidėjo suinteresuotumas taikyti tarptautinius finansinės atskaitomybės standartus. Šis suinteresuotumas motyvuojamas pirmiausia tuo, kad visose šalyse naudojama vieninga finansinė atskaitomybė padėtų šalies vyriausybėms įveikti globalizacijos iššūkius, pritraukti ir valdyti investicijų srautus, užkirstų kelią įvairiems finansiniams sukretimams, taupiau naudoti ekonominius išteklius. Tačiau kai kurios pasaulio šalys turi silpną praktinį, mokslinį, organizacinį ir metodinį potencialą, būtiną tarptautiniams finansinės atskaitomybės standartams taikyti. Kadangi šių standartų naudojimas naudingas visoms šalims ir įmonėms, nes gerina publikuojamos informacijos kokybę, kelia šios informacijos vartotojų pasitikėjimą, todėl daugelis pasaulio šalių iki 2010-2011 m. įsipareigojo standartų svarbiausiais nuostatas pritaikyti nacionaliniuose apskaitos standartuose (Mackevičius, 2008).

Lietuvos verslo įmonių apskaitos sistema per pastaruosius du dešimtmečius patyrė ne vieną perversmą. Pirmasis (1990 m. – 1994 m.) buvo perėjimas nuo centralizuotos planinės ekonomikos apskaitos sistemos, grįstos detaliomis taisyklėmis bei instrukcijomis prie rinkos ekonomikos šalyse naudojamų bendrųjų apskaitos principų. Atsižvelgiant į tuomet buvusią patirtį, iš esmės buvo pasirinktas kontinentinės Europos apskaitos modelis, kuriam būdinga orientacija į apskaitos taisykles, o ne principus, labiau į valstybės bei finansinių kreditorių, o ne įmonių savininkų (akcininkų) informacinius poreikius, nežymūs finansinės apskaitos ir mokesčių taisyklių skirtumai. Nuo 1990 m. iki 2004 m. apskaitą Lietuvoje reglamentavo įvairūs skirtingo reikšmingumo teisės aktai: įstatymai, nutarimai, įsakymai ir kiti. Apskaitos reglamentavimas buvo padrikas ir nesisteminis. 2004 metais Lietuvos verslo įmonių apskaitoje įvyko antrasis perversmas – šios įmonės pradėjo taikyti nacionalinius verslo apskaitos standartus. Įsigaliojus verslo apskaitos standartams Lietuvos verslo įmonių

apskaita įgavo anglosaksų apskaitos sistemai būdingų bruožų: atsirado nemažai skirtumų tarp finansinės apskaitos ir mokesčių taisyklių, finansinių ataskaitų informacija tapo labiau orientuota į įmonių savininkų informacinius poreikius, ypač didelę reikšmę įgavo bendrųjų apskaitos principų supratimas ir gebėjimas juos pritaikyti ūkinės veiklos faktų interpretavimui. Ir nors nacionaliniai apskaitos standartai labiau grįsti taisyklėmis (nusakomos registravimo apskaitoje taisyklės, o ne tik tinkamos informacijos pateikimas finansinėse ataskaitose), vis dėlto buvo žengtas didelis žingsnis apskaitos, grįstos principais o ne instrukcijomis, link. Taip pat ir apskaitos harmonizavimo link – verslo apskaitos standartai buvo sukurti tarptautinių finansinės atskaitomybės standartų pagrindu, todėl daugeliu atveju juose nusakomus apskaitos informacijos formavimo principus. Tačiau, adaptuojant tarptautinius finansinės atskaitomybės standartus, neišvengta neatitikimų, kartais gana reikšmingų. O tai apsunkina finansinių ataskaitų palyginimo procesą.

Spartėjant globalizacijos procesui, vieningų apskaitos standartų taikymas tampa aktuاليا problema. Autorių manymu, Lietuvoje ši problema sprendžiama sėkmingai. Remiantis Europos Sąjungos reglamentais ir Buhalterinės apskaitos įstatymu (LR Buhalterinės..., 2011) Lietuvos įmonės, kurių vertybiniais popieriais prekiaujama reguliuojamose rinkose, savo konsoliduotąsias ir atskiras finansines ataskaitas privalo ruošti pagal tarptautinius finansinės atskaitomybės standartus. Įmonės, kurių vertybiniais popieriais neprekiuojama reguliuojamose rinkose, gali taikyti tarptautinius arba nacionalinius apskaitos standartus, kurių svarbiausios nuostatos sutampa su tarptautinių finansinės atskaitomybės standartų nuostatomis. Šiame kontekste siūlymas visoms Lietuvos verslo įmonėms taikyti tarptautinius finansinės atskaitomybės standartus būtų nepagrįstas ir perteklinis, ypač atsižvelgiant į mažų ir net vidutinių įmonių apskaitos darbuotojų nepakankamas žinias ir įgūdžius, būtinus tarptautinių finansinės atskaitomybės standartų taikymui.

IŠVADOS

Istoriškai apskaitos informacijos formavimo sistema kiekvienoje šalyje vystėsi skirtingai, atsižvelgiant į kiekvienos šalies informacijos pateikimo ypatumus. Tai lėmė skirtingas buhalterinės apskaitos teorijos ir praktikos išsivystymo lygis, politinės sistemos ir ekonominės būklės ypatumai, skirtingos teisinės ir finansų sistemos, įvairūs mokesčiai, infliacijos lygis, profesinių apskaitos organizacijų įtaka. Tačiau ilgainiui, kuriantis tarpnacionalinėms įmonėms bei didėjant globalizacijai, atsirado vieningos apskaitos sistemos poreikis. Formuoti šią sistemą, kaip tarptautinių apskaitos standartų sistemą, 1973 m. pradėjo tarptautinių apskaitos standartų komitetas, kurio pagrindinių tikslų: tobulinti tarptautinius apskaitos standartus, siekiant atskleisti informaciją, tenkinančią tarptautinių rinkų ir tarptautinės verslo bendruomenės poreikius; tobulinti tarptautinius apskaitos standartus, siekiant įgyvendinti besivystančių šalių poreikius; siekti nacionalinių ir tarptautinių apskaitos standartų atskleidžiamos informacijos palyginamumo, - įgyvendinimas buvo tęsiamas ir 2001 m. įkūrus Tarptautinių apskaitos standartų valdybą, kuri pakeitė Tarptautinių apskaitos standartų komitetą. Tarptautinių apskaitos standartų valdybos ir Finansinės apskaitos standartų valdybos bendradarbiavimas pradėjo apskaitos standartų tarptautinių lygiu harmonizavimo procesą ir nors šiame procese pasitaiko nesklandumų bei problemų, tačiau neabejojama, kad pavyks sukurti tarptautiniu lygiu taikomą apskaitos standartų sistemą.

Lietuvoje apskaitos standartų harmonizavimo problema sprendžiama pakankamai sėkmingai: įmonės, kurių vertybiniais popieriais prekiaujama reguliuojamose rinkose, savo

konsoliduotąsias ir atskiras finansines ataskaitas privalo ruošti pagal tarptautinius finansinės atskaitomybės standartus. Įmonės, kurių vertybiniais popieriais neprekiuojama reguliuojamose rinkose, gali taikyti tarptautinius arba nacionalinius apskaitos standartus, kurių svarbiausios nuostatos sutampa su tarptautinių finansinės atskaitomybės standartų nuostatomis.

LITERATŪRA

1. Alexander D., Britton A, Jorissen A. (2005) *International financial reporting and analysis* – London, Thomson Learning, 709 p.
2. Barth M.E., Landsman W.R., Lang M.H. (2008) *International Accounting Standards and Accounting Quality* // *Journal of Accounting Research* Vol. 46 No. 3 June 2008, 467–498p. Prieiga per internetą: <http://www.thomaswu.com/uicfinactgthy/8.Barth,Landsman,Lang%28JAR2008%29.pdf> [žiūrėta 2011-10-26]
3. Bonaci C., Mustata R., Strouhal J. (2011) *International accounting harmonization as a part of the worldwide globalization process* // *Harmonization of SME's financial reporting in emerging CEE countries* T. I, WSEAS Press: WSEAS Press, 307–326 p.
4. *Convergence between IFRSs and US GAAP* (2011) Prieiga per internetą: <http://www.ifrs.org/Use+around+the+world/Global+convergence/Convergence+with+US+GAAP/Convergence+with+US+GAAP.htm> [žiūrėta 2011-10-28]
5. Ding Y., Hope O., Jeanjean T, Stolowy H. (2007) *Differences between domestic accounting standards and IAS: Measurement, determinants and implications* // *Journal of Accounting and Public Policy* 26, 2007 1–38, Prieiga per internetą: http://www.ceibs.edu/faculty/dyuan/Ding_JAPP2007.pdf [žiūrėta 2011-10-26]
6. Gibson Ch.H. (2011) *Financial statement analysis – Canada, South-Western, Cengage learning*, 610 p.
7. Kviklienė D. (2009) *Bendrųjų apskaitos principų taikymas Baltijos valstybėse* // *Buhalterinės apskaitos teorija ir praktika*, T.5 (2009), 7–14 p.
8. Kundušas K., Simonaitytė Ž. (2009) *Tarptautiniai finansinės atskaitomybės ir JAV apskaitos standartai: pagrindiniai skirtumai, jų priežastys ir konvergencija* // *Buhalterinės apskaitos teorija ir praktika*, T.4 (2009), 24–35p.
9. Lietuvos Respublikos buhalterinės apskaitos įstatymas 2001 m. lapkričio 6 d. Nr. IX-574 – www.lrs.lt
10. Mackevičius J. (2010) *Tarptautinė lyginamoji apskaita – pažinimo mokslas ir studijų dalykas*// *Buhalterinės apskaitos teorija ir praktika*, T.8 (2010), 105–114p.
11. Mackevičius J. (2008) *Tarptautinis buhalterinės apskaitos reglamentavimas – svarbus verslo plėtros veiksnys* // *International scientific conference 15–16 of May, 2008, Vilnius, Lithuania* “International business development: globalization, opportunities, challenges” p. 392–399.
12. Mackevičius J. (1994) *Apskaita – Vilnius, Mintis*, 559 p.
13. Mtetwa M. (2011) *Barriers to the Harmonisation of Accounting Standards*. Prieiga per internetą: <http://munya-mtetwa.suite101.com/barriers-to-the-harmonisation-of-accounting-standards-a339559> [žiūrėta 2011-10-26]
14. Mogul S.S. (2003) *Harmonization of accounting standards* // *Accounting*, January 2003, 681–684 p. Prieiga per internetą: <http://220.227.161.86/11430p681-684.pdf> [žiūrėta 2011-10-28]
15. Strouhal J, Dvorakova D., Pasekova M. (2011) *European harmonization of SME's financial reporting* // *Harmonization of SME's financial reporting in emerging CEE countries* T. I, WSEAS Press: WSEAS Press, 1–33 p.

HARMONIZATION OF ACCOUNTING STANDARDS

Rasa Subačienė, Aida Mačerinskienė, Ramunė Budrionytė

Summary

Accounting information is shaped in the process of company's practices and is being represented in financial reports – it reflects the basic information on company's activity. Information users are taking accordingly decisions based on those reports. Methods and means by which accounting information has been shaped directly influences its final terms in financial reports. Legal regulation of these methods and measures differ from country to country, thereby an opportunity for different information presentation appears. The differences would not be as relevant as they are on national level, but more and more transnational and multinational ventures appear on globalized Worlds stage, with affiliate companies spread wide in different countries, and as financial reports differ on methodology they are prepared on they do become unparalleled. World globalization and establishment of the multinational enterprises sets a need for formation of unified accounting system regulations.

The harmonizing process for the accounting regulations has been presented above: differences on accounting systems, the role of the international monetary accountability standards board in this process, the process and perspective of convergence in the field of universally accepted accounting principles and international financial accountability standards.

Key words: accounting, accounting standards, information, harmonization.

IMPROVEMENT AUDIT OF LONG-TERM FINANCIAL INVESTMENTS

Narghiza Sulaymonova

PhD student

Tashkent Financial institute, Kichik halqa yoli st.7, Tashkent 100060, +370-674-75977

E-mail: nartiss17@gmail.com

Jonas Žaptorius

PhD, Doctor of Social Science

Vilnius Gediminas technical university, Saulėtekio al.11, Vilnius, +370-656-34422

E-mail: jonas@outlook4team.com

Abstract. *In this article are given main notion about international standard of financial investments (instruments) and tries to explain theory using transaction cost financial method, order of the auditing on the base of IFRS. Specifically how specificity which is one of the three most important attributes for characterizing theoretical base, can effect financial investment, auditor choice and auditor fees in a setting when customers/suppliers as stockholders of the firm are included, scheduling the report of the auditor, auditor conclusions and are given analysis of reporting based on the auditor procedures. Therefore, article is exploiting on improvement of long-term financial investment with the purposes of private and small business development. According to the aim and logic of article the following tasks are formulated specifically study of foreign experience of audit on the basis of the foreign and domestic scientists and mass media, international standards: what is convergence and whether there is any like hood of convergence between Asian and European financial organizations and exploiting recommendation on introduction of foreign experience in the investment market of Uzbekistan on the basis of analysis of experience developed countries.*

Keywords: *investment, inflation-indexed bonds, futures, options, swaps, financial instruments, auditor's report.*

INTRODUCTION

The point that problems on conducting audit of long-term financial investments sufficiently still remain theoretically and practically unstudied and as well as the necessity in research of problems connected with effective implementation of strategies directed to the investment in the conditions of economic liberalization determine the expediency of the present article and actuality of chosen theme.

The object of the research – elaboration of methodological positions and practical recommendations on audit of long-term financial investment, their improvement, detection of some shortages and opposition in the order of audit conduction on the base of national and international standards, as well as propositions and reflection on elimination of defects consist the objective.

The aim of the research – is exploiting the recommendation on improvement audit of long-term investments. Development and implementation of conceptual basis of auditing activity in the Republic of Uzbekistan, in particular this should include Law about audit

activity, basis of audit and its types, rights and obligations of the auditor, licensing of the audit activity, Chamber of auditors and its tasks.

Method of investigative – theoretic overview of scientific literature, analysis, generalization.

In XX century in connection with active progress of the share market there was a new category of the persons interested in audit – investors. There are two kinds of investors, be they large or small: those who don't know where the market is headed, and those who don't know that they don't know. Then again, there is a third type of investor – the investment professional, who indeed knows that he or she doesn't know, but whose livelihood depends upon appearing to know (Bernstein, William, 2011). As a rule, each new wave of the scandals connected with bankruptcy of the companies, whose actions or debt papers have exchange listing and actively address, turned around suit of auditors and toughening of requirements to auditors and performance of checks by them. By virtue of large number investors became the most active and demanding consumer of auditor services. The most important thing in the market economy is to create a good climate for foreign investors and activate foreign economic activity.

Accordingly, a lot of companies with participation of foreign capital have been establishing lately. So, under these circumstances there is a need for proper organization of business activity of joint ventures and companies with foreign investments.

New forms of businesses in foreign activity of Uzbekistan result in occurrence of new problems. Selection of a partner in the international market, on which the future collaboration depends, is one of the problems. The methods of efficiency analysis of enterprises applied abroad are different from the ones in Uzbekistan. New economic relations linked with gradual transfer of the economy to the usage of market mechanisms, create new problems in organization and methodology of accounting and audit. Development of market economy does not tolerate insularity of national economy, but in opposite, it assumes free cross board movement of goods, capital and workforce. Broad international relations, including expanding foreign investments into the economy of Uzbekistan, challenge and require improvement of the accounting and audit systems. Adequate organization of accounting system of foreign investments and audit of financial reports according to international standards are of a crucial importance nowadays.

A mean of the subject Improvement audit of long-term financial investment responsibility of Auditing Companies and Auditors was held because domestic audit practices are still lagging behind requirements set by international practice. This creates serious hurdles for international integration. The objectives for holding the round table were to categorize the most relevant issues of development of the audit system in Uzbekistan, to ascertain appropriate solutions through constructive dialogue between government officials, private sector and public organizations, to discover methods for enhancing the responsibility of auditors, and to identify Prospects of improving the audit practice nationwide. Proposals to address the issues in the audit sector of the country as well as practical recommendations to improve audit practices were developed in the framework of the previous round table organized by the National Association of the Accountants and Auditors in cooperation with the Chamber of Auditors of Uzbekistan.

Active discussions of the regulations, avenues for further improving domestic audit practices were identified, competencies of auditors and managers of audit organizations

were discussed, and ways of enhancing their responsibility were mentioned. Specific recommendations for implementing in-house business standards of audit organizations were developed and rating system indicators were determined.

We hope that in the future, the audit system in Uzbekistan will play a more significant role in disclosing accounting and financial information as well as improving investment climate in Uzbekistan. Further improvement of audit practices in Uzbekistan will facilitate improved information sources for businesses, reduced risks both for local and foreign investors, and ensure high growth rates in the private sector of the economy. "We who live in free market societies believe that growth, prosperity and ultimately human fulfillment, are created from the bottom up, not the government down. Only when the human spirit is allowed to invent and create, only when individuals are given a personal stake in deciding economic policies and benefiting from their success -- only then can societies remain economically alive, dynamic, progressive, and free. Trust the people. This is the one irrefutable lesson of the entire postwar period contradicting the notion that rigid government controls are essential to economic development" (Ronald Reagan, 2003).

ASSESSMENT AND CLASSIFICATION FINANCIAL INVESTMENTS

Financial instruments play the leading part in maintenance of effective functioning the financial markets. Last three decades the market of financial instruments significantly has grown both quantitatively, and is qualitative; its progress was accompanied by occurrence all of new and new types of financial instruments, including derivative tools. In modern conditions banks and the companies are not limited to use of traditional primary tools, resorting to complex tools of management of risks where are actively applied and the interconnected financial instruments. Financial instrument – means any contract that gives rise to a financial asset of one entity and a financial liability or equity instrument – from another company.

Financial instruments include:

Primary instruments (such as cash, accounts receivable for goods (services rendered), unless you plan to pay off its non-financial instruments (egg, barter), accounts payable, unless it means the repayment of non-financial instruments (such as the delivery of goods provision of services), acquired the shares and debentures of another organization, received and granted loans (loans), the outstanding shares, promissory notes and bonds); **Derivatives** (such as futures, forward contracts, options, interest rate and currency swaps, fig.2).

Inflation-indexed bonds (also known as inflation-linked bonds or colloquially as linkers) are bonds where the principal is indexed to inflation. They are thus designed to cut out the inflation risk of an investment. The inflation-linked market primarily consists of sovereign bonds, with privately issued inflation-linked bonds constituting a small portion of the market. Inflation-indexed bonds pay a periodic coupon that is equal to the product of the inflation index and the nominal coupon rate.

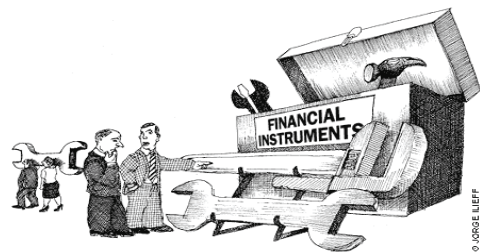

FIG. 1 Financial instruments

SOURCE: created by authors

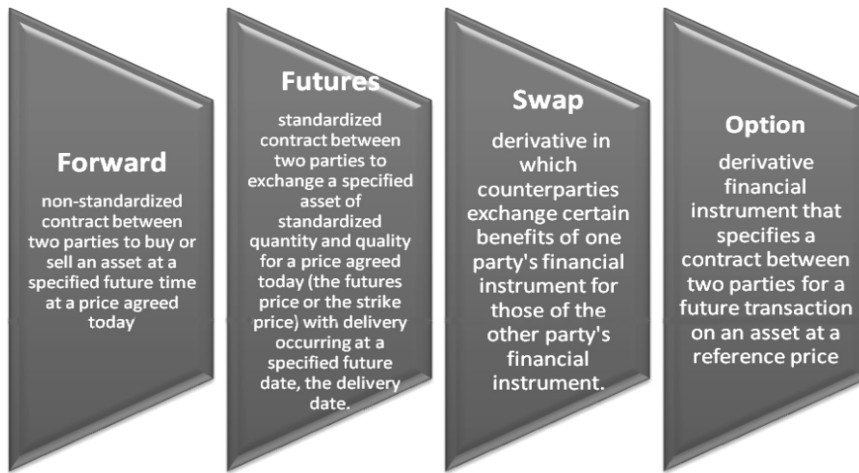

FIG. 2 Characteristic of the financial instruments

SOURCE: created by authors

Financial instruments are not the obligation, non-contractual in nature (for example, obligations to the budget and extra budgetary funds) prepaid operating lease, as well as contractual rights and

obligations related to non-financial assets. Within the limits of the carried out program of reforms, the Government of Republic Uzbekistan puts before itself major problems on realization structural and institutional the transformations requiring of significant financial resources, on the one hand, and effective system of their distribution and use – with another. In the given context, the important tools of maintenance of the decision of these problems become effective and transparent management of budgetary system. In the given context, since 2007 supports to the Government of Republic Uzbekistan in area of reforming of system of public finances. In particular, within the limits of the project which has come to the end in March 2010, the initiatives which have been directed on perfection of the budgetary legislation, methodology of planning and execution of the state budget, the accounting account and auditor activity, tax administration, reforming and progress institutional environments of the insurance market, as well as increase of personnel potential of the Ministry of Finance with advantage have been realized. A financial instrument is a tradable asset of any kind, either cash, evidence of an ownership interest in an entity or a contractual right to receive, or deliver, cash or another financial instrument. Financial instruments can be categorized by form depending on whether they are cash instruments or derivative instruments:

Cash instruments are financial instruments whose value is determined directly by markets. They can be divided into securities, which are readily transferable, and other cash instruments such as loans and deposits, where both borrower and lender have to agree on a transfer.

Derivative instruments are financial instruments which derive their value from the value and characteristics of one or more underlying entities such as an asset, index, or

FIG. 3 Types of the financial instruments

SOURCE: created by authors

interest rate. They can be divided into exchange-traded derivatives and over-the-counter (OTC) derivatives.

Alternatively, financial instruments can be categorized by “asset class” depending on whether they are equity based (reflecting ownership of the issuing entity) or debt based (reflecting a loan the investor has made to the issuing entity). If it is debt, it can be further categorized into short term (less than one year) or long term.

Foreign Exchange instruments and transactions are neither debt nor equity based and belong in their own category.

THE PRACTICE OF INTERNATIONAL STANDARDS

Various approaches in accounting and reporting necessitate development of general accounting principles to simplify an international business communication. Therefore, under such circumstances it is important to develop a unified accounting principle, which reflects the strengthening globalization of world economy and financial markets.

In 2005, thousands of companies around the world – particularly in Europe and the Asia-Pacific area – switched from their national accounting standards to International Financial Reporting Standards (IFRSs). This “big bang” adoption took a lot of hard work on the part of the preparers of financial statements, their auditors and others. Early indications are that the effort was well worthwhile from the perspective of investors, lenders and fund managers, who acknowledge that IFRSs have provided valuable new insights into companies’ financial condition and performance. And since financial markets attract seekers and providers of capital across political borders, the financial statement comparability that IFRSs provide is another major benefit from the perspective of the user of financial statements.

In Australia, Brazil, India and Holland and other countries, international standards are used as a basis for developing their own standards, and in countries which decided not to develop its own standards (Cyprus, Malaysia, Nigeria, Fiji, Sri Lanka, etc.) international standards can be fully utilized as a national. In most developed countries with their specific national auditing standards (Canada, UK, Ireland, USA), international standards simply takes note of the professional organizations. Growing numbers of countries are adopting IFRS. One of the many benefits of the new standards is improved transparency of financial

reporting. For most Canadian publicly accountable enterprises, January 1, 2010 began the transition year in their move to this new accounting language. KPMG continues to assist clients both in Canada and internationally to implement and interpret these standards as they evolve. Under IFRS, corporate managers will have even more freedom to distort and manipulate their financial reports to make themselves look better than they really are. Despite the devastating impact it will have on investors and the utility of financial statements in general, auditors succeeded in pushing through the change because of complete disinterest from lawmakers and a lack of recognition by investors that auditors have no interest in upholding their needs (Al Rosen, 2010). Canadians simply assume that a self-regulatory body like the auditors would look after public interests, not just their self-interests.

The structure of the audit market in the Eastern European Union countries is the result of a long-term process comprised of some firms operating and staying in business for long time, with others entering and exiting the market, the internal growth of firms, mergers between them, changes in their legal status and frequently changing legislative requirements in the audit sphere, national economies and, therefore provides impact to the national audit markets as well. The main factors affecting the audit market in Lithuania in 2009 were the worldwide financial crisis and changes in legislative requirements. To respond to financial scandals and the experience of inappropriate audits during 2007-2008, significantly stricter requirements were implemented and the new EU Directive on Statutory Audit was approved. The Lithuanian Parliament decided not to establish a new separate body for public audit oversight, but delegated these functions to Authority of Audit and Accounting (AAA) with the purpose of establishing an independent system of regulation for the audit profession. The Lithuanian Chamber of Auditors (LCA) is a public legal entity unifying all certified auditors of Lithuania. "Auditor" denotes a person, who satisfies the requirements defined in the Law on Audit, holds the auditor's certificate and is a member of LCA. Quality assurance of audits carried out by auditors and audit firms in Lithuania is implemented by the AAA together with the LCA. According to the Law on Audit (2008 year), when carrying out an audit of financial statements of the reporting period starting on 1 January 2009, and later the International Standards on Audit (ISA) and the Code of Ethics of Professional Accountants, issued by IFAC, shall apply. This legislative requirement obligated auditors to start applying International Standards on Audit on auditing of financial statements compiled from 1 January 2009 and International Standard on Quality Control 1 (ISQC1) for firms that perform audits and reviews of financial statements, and other assurance and related services engagements is effective as of December 15, 2009. While before, most small and medium Lithuanian audit firms were applying National auditing standards and implementing quality assurance systems in auditing companies in accordance with ISQC1, this was absolutely new. All these factors had a huge influence on the activities of audit firms and big impact on audit fees in the Lithuanian audit market therefore impacted the audit market concentration as a whole. Use of IFRSs for domestic reporting by listed companies (fig.4).

- a) Audit report refers to IFRSs as adopted by the EU
- b) Compliance with IFRS is stated in a note
- c) IFRSs adopted virtually in full as national GAAP
- d) By law, all companies must follow IFRSs existing at 19 May 2004. The auditors report refers to conformity with Uruguayan GAAP

Location	IFRSs not permitted	IFRSs permitted	Required for some domestic listed companies	Required for all domestic listed companies
Uzbekistan	X			
Lithuania				X(a)
China			X	
Estonia				X(a)
Finland				X(a)
France				X(a)
Germany				X(a)
Hong Kong				X [©]
India	X			
Japan	X			
Kazakhstan			Banks	
Korea (South)	X			
Kyrgyzstan				X(a)
Latvia				X(a)
New Zealand				2007(b)
Russian Federation			X	start 2006
Switzerland		X		
Tajikistan				X
United States	X			
Uruguay	X(d)			

FIG. 4 Use of IFRSs around the world

SOURCE: Deloitte, Touche, Tohmatsu, IFRS in Your Pocket 2006, fifth edition

During the development of new standards and revision of existing ones, IASC concentrates on the main problems. IASC does not adopt detailed standards, which would make them difficult in application. Standards published by IASC are constantly revised to keep up with current developments and changes. IAS have been developed and recommended for application on a step by step basis during for more than 20 years. These standards are being revised even at present, new standards are being developed to meet the current situation. An experience shows that certain countries have adapted international accounting standards to meet the country specifics and developed their own national standards. It is necessary to solve another problem. The problem faced of foreign companies, joint ventures. Since companies with foreign investments, operating in the Uzbek market, should change their local financial reports, firstly, for the purposes of consolidation with the accounts of their parent companies, secondly, companies interested in collaboration with foreign investments, thirdly, companies eager to work in international markets in addition with development of market relations of Uzbek organizations, including ones operating in internal market, the

need in reliable financial information about their own activity is coming up, which could be supplied by reports transformed in accordance with international standards. At present, two ways of transformation are used in compliance with international standards. The first is the inflationary approach; the second is the currency approach.

National accounting standards have been developed based on the international accounting standards. Ministry of Finance of the Republic of Uzbekistan has developed national accounting standards based on the international ones and methodological base of the accounting is being designed, which is consistent with internationally accepted systems. At present, number of national standards were approved and implemented into the practice.

In reply to progress of the financial markets by Committee on the international standards of the financial reporting (IAS) 32 and 39 have been developed. And in the first project of the standard about the financial instruments, let out in the beginning of 90th years of the last century, questions of concept and disclosing of the information on financial instruments were considered together with questions of their recognition and an assessment. By virtue of complexity the given questions have been divided into two standards (IAS 32 and IAS 39 accordingly). From the moment of the publication the international standards 32 and 39 set of times were edited and updated.

In new amended wording IAS 32 and 39 are in effect for the reporting for a year beginning on January, 1st, 2005 or after this date. In connection with coming into force IAS 32 and 39 following interpretations of the international standards have been in a new wording cancelled: SIC 5 « Classification of financial instruments – deals with conditional execution », SIC16, “Common Stock – Shares repurchased (treasury shares)” and SIC17 “Capital – transaction costs with its own equity instruments.” Differences between the standards 32 and 39 identified different areas of their application. For example, IAS 32 “Financial Instruments: Disclosure and Presentation” examines the classification of financial instruments (for financial assets, financial liabilities and equity instruments), some aspects of financial instruments in the accounts (eg, sharing their commitment to the element and an element of capital) credit instruments and related interest, dividends, gains and losses, but also establishes disclosure requirements for all types of financial instruments and associated risks in the notes to the accounts. In contrast, IAS 39 “Financial Instruments: Recognition and Measurement”, examines the issues of recognition (derecognition) of financial assets and financial liabilities, their classification, the order of the initial and subsequent evaluation of different groups of financial assets and financial liabilities, as well as the most difficult issues – a special account at hedging. In connection with the development of methods that allow organizations around the world to assess and manage risks associated with financial instruments, as well as the need to update the standard IAS 30 “Disclosures in the Financial Statements of Banks and Similar Financial Institutions,” The International Accounting Standards Board has developed a new standard IFRS 7 “Financial Instruments: Disclosures”, which entered into effect for annual periods beginning on or after January 1, 2007 or after that date. Standard IFRS 7 was issued in July 2005. Welcome an early application of the standard: if an entity applies the standard IFRS 7 for annual periods beginning before January 1, 2006, she should not disclose comparative information on the nature and extent of risks arising from financial instruments.

The new standard IFRS 7 supersedes IAS fully international standard 30 “Disclosures in the Financial Statements of Banks and Similar Financial Institutions” and the disclosure

requirements imposed by international standard IAS 32. At the same time reporting requirements set forth in the international standard IAS 32 does not change. Standard IFRS 7 is mandatory for use by all organizations in and conducting operations with financial instruments. In connection with the abolition of standard IAS 30, designed specifically for banks and similar financial institutions, repealed the special disclosure requirements in their reporting. In contrast, the new standard IFRS 7 establishes general requirements for financial and nonfinancial institutions, provided that the required disclosures will depend on the degree of organization of financial instruments and associated risks. Standard IFRS 7 provides for disclosure in the notes to the statements the following major provisions: 1) the carrying amounts of financial assets and financial liabilities on their terms in accordance with the classification of IAS 39 for further evaluation (meaning groups: financial assets at fair value through profit or loss, investments held to maturity, loans and receivables, financial assets available for sale, financial liabilities at fair value through profit or loss financial liabilities measured at amortized cost). This requirement is not stipulated in IAS 32 today, and 2) the amount of the reclassification of financial assets from one category to another and the reasons for the reclassification, and 3) Sum of gains (losses) recognized in the profit and loss account for each group of financial assets and financial liabilities according to their classification according to IAS 39 for valuation purposes, and 4) the amount of the impairment loss for each group of financial assets, and 5) the fair value for each group of financial assets and financial liabilities in such a way that it can be compared with the corresponding value of the book value. Attention is drawn to the introduction of IAS 39 fair value for the initial recognition of a financial asset or financial liability. In the previous version of IAS 39 provided the initial recognition of financial assets and liabilities transferred at their cost or received, respectively. Thus, each institution should establish effective today (market) interest rates for accommodation and attraction of resources of the date of their location or attraction. Approaches to the definition of effective interest rates should be prescribed in the accounting policies of the organization on reporting under IFRS. In accordance with IAS is an active market must meet the following criteria: 1. items sold in the market are homogeneous; 2. interested buyers and sellers can be found each other at any time 3. prices are publicly available (ie, searching for information about prices is not a lengthy, time-consuming).

In the present thesis it's clarified an order of conducting an audit of long-term investments of managing subjects from the scientific point of view, and also are given proposals on applying the theoretical bases of audit, main principles, rules and modern information technologies. In scientific work, it is grounded a system of analysis effect on financial investments, are determined available problems on audit of long-term financial investments and are worked out proposals and recommendations in directions of eliminating them.

CONCLUSIONS

Scientific significance of the thesis consist of using the theoretical recommendations in quality improvement of educational process in institutes of higher education. Practical significance of the thesis includes the possibility of applying foreign experience on investment appraisal and new methods on conducting audit of long-term financial investments by auditors.

New forms of businesses in foreign activity of Uzbekistan result in occurrence of new problems. Selection of a partner in the international market, on which the future

collaboration depends, is one of the problems. The methods of efficiency analysis of enterprises applied abroad are different from the ones in Uzbekistan. New economic relations linked with gradual transfer of the economy to the usage of market mechanisms, create new problems in organization and methodology of accounting and audit. Development of market economy does not tolerate insularity of national economy, but in opposite, it assumes free cross board movement of goods, capital and workforce. Broad international relations, including expanding foreign investments into the economy of Uzbekistan, challenge and require improvement of the accounting and audit systems. Changing of accounting reports according to requirements of international standards is becoming vital lately. This is stipulated by development of world economy, requiring between companies, operating in the international market. From the other hand, restructuring of the theoretical basis in Uzbekistan requires profound understanding of the substance of international standards and the opportunity of their application in practice. In general, auditors should make all relevant disclosures in the financial statements of the audited company. If there are discrepancies between the financial statements and accounting information, then reasons are identified and auditor advises the company on improvement of the financial position of the company. Management letter is prepared for the above purposes. These letters contain errors and omissions noted, and recommendations for corrections. Development of the audit of long-term financial investments in the Republic of Uzbekistan requires immediate solution of the following issues:

1. Development and implementation of conceptual basis of auditing activity in the Republic of Uzbekistan, in particular this should include Law about audit activity, basis of audit and its types, rights and obligations of the auditor, licensing of the audit activity, Chamber of auditors and its tasks;
2. Development of auditing standards and norms considering international experience and peculiarities of the national accounting standards;
3. Development of the recommendations on generally accepted forms of audit opinion, report and audit programs;
4. Audit organizations in Uzbekistan are sufficiently strengthened. However, to improve the competitiveness of domestic audit to solve many more problems. One is the standardization of auditing. Essential place in the solution of this problem belongs to International Standards on Auditing (ISA).
5. Development of audit methodic, including financial, operating, internal and external.

Uzbekistan as a sovereign state should become a member of intergovernmental and international Professional accounting and audit organizations and take an active part in development of international accounting standards and generally accepted audit principles. This will enable us to agree our accounting standards and audit procedures with countries – members of the international organizations. This will facilitate to further improvement of mutual understanding between the countries and accounting and audit specialists.

Now, in Uzbekistan when the open space for development of private and small business, we must pay attention to expediently to study lacks and problems of long-term financial investments, improvement through introductions of new types of audit on the basis of the analysis of domestic and foreign experience.

REFERENCES

1. International Financial Reporting Standards (IFRSs) : including International Accounting Standards (IASs) and Interpretations as at 1 January 2007. London, P.36.
2. Ковалев А.Е. (2008). Подготовка и анализ отдельной иконсолидированной отчетности по МСФО с помощью „1 С:Консолидация 8“ / . М.:ООО „1С Публикация“, СПб, Питер, 536 стр.
3. Палий В.Ф. (2003). Международные стандарты финансовый отчетности. М.: ИНФРАМ, 87стр.
4. Palm, A. (2005). Communication Strategy in case of Intercultural Firm Mergers. Business: Theory and Practice, Vol. 6(4), 38 p.
5. Paziienza, P., Vecchione, V. (2009). Preliminary Investigation of the Determinants of FDI Distribution in Italy. Journal of Business Economics and Management, Vol. 10(2).
6. Saeed, J. (2008). Best Practice in Global Negotiation Strategies for Leaders and Managers in the 21st Century. Journal of Business Economics and Management, Vol. 9(4).
7. Сборник комментариев к Национальным стандартам Бухгалтерского Учета Республики Узбекистан. (2009). Ташкент, 11 стр.
8. IFRS7 “Financial Instruments: Disclosures”, IFRS9 “Financial Instruments”. *This version of IFRS 9 was issued in October 2010. Its effective date is 1 January 2013*
9. Deacon, Mark, Andrew Derry, and Dariush Mirfendereski; Inflation-Indexed Securities: Bonds, Swaps, and Other Derivatives (2nd edition, 2004) Wiley Finance. ISBN 0-470-86812-0.
10. Benaben, Brice, and Sebastien Goldenberg (ed.); Inflation Risks and Products (Dec. 2008) Riskbooks. ISBN 978 1 906348 07 6.
11. The Institute for Financial Markets (2003). Futures & Options. Washington, DC: The IFM. p. 237.
12. Feldman, Barry and Dhuv Roy. (2005). Passive Options-Based Investment Strategies: The Case of the CBOE S&P 500 BuyWrite Index. The Journal of Investing.

GOOD PRACTICE IN THE EDUCATION AND DEVELOPMENT OF PROFESSIONAL ACCOUNTANTS

Ruta Šneidere, dr.oec.

University of Latvia,
Aspazijas Blvd. 5, Riga, Latvia
phone +37176034633,
e-mail: ruta.sneidere@lu.lv

Abstract. *Accountants are professionals serving the role of contributing to the health of businesses. Today the accountant's profession requires a wide set of professional knowledge and skills. The goal of the paper is to study a good practice of the EU and other countries in set of requirements of accounting service and qualification criteria for accountants and according to the experience of the best practice work out recommendations for improving the quality of accounting service in Latvia. The author research laws and regulations for accounting service, theoretical issue and guidance of education for professional accountants in different countries. The results of the research show, to appear for the exam in order to become a Certified Accountant (CA), a person needs to have a graduation degree in accounts and business administration with the minimum set qualifying hours of credit.*

Keywords – *accounting, professional accountants, requirements, quality.*

INTRODUCTION

Nowadays the accounting is not only an integral part of economic science, but also the basic industry of national economy. The professional services of an accountant are utilized by every public, private or non-governmental institution, because they could not function successfully without the accounting and analysis of economic activities, financial flow and property. The accountants perform the accounting of daily economic activities, calculate the taxes and prepare different statements, reports and declarations for the State Revenue Service (SRS), as well as prepare the annual financial statements, used for the decision-making regarding different issues by the potential investors, creditors, business partners, employees and public institutions. The accountancy data are used for the decision-making at different levels; they are also the main source for the state administration to develop the budget and to analyze its implementation. There are many laws and regulations, regulating the accounting in Latvia – laws “On Accounting” and “Annual Accounts Law”, taxation system in the Republic of Latvia, the social and labor legislation, as well as the Cabinet Regulations providing for the organization of accounting and the application of laws. The Regulations of the European Parliament and of the Council on the application of International Accounting Standards are also of the same importance. The observation of laws and regulations and standards, regulating the accounting, advances certain requirements for the set of professional knowledge and skills, while performing the accountant's professional duties, and the form, how the accounting services are rendered, is not essential – it is not important, whether these services are rendered by an outsource firm or an accountant,

chartered by the company. The main aspect is the accountant's qualification, namely, knowledge, skills and experience.

The **goal of the paper** is to study a good practice of the EU and other countries in set of requirements of accounting service and qualification criteria for accountants and according to the experience of the best practice work out recommendations for improving the quality of accounting service in Latvia. The research **methodology** is based on the publications of research papers, laws and regulations, the results of entrepreneurs' survey and the analysis of statistical data.

Methods used – in this research there were applied the widely accepted quantitative and qualitative methods of economic science.

THE ANALYSIS OF THE QUALITY OF THE FINANCIAL STATEMENTS PERFORMING BY LATVIAN ACCOUNTANTS

The economic literature, legislative acts and standards, studied by the author, show that the quality of financial statements is affected by several factors. One of the quality indicators is the compliance of the financial statement, prepared by an accountant, to the accounting standards and laws and regulations, as well as the correct calculation of taxes. The authors of this report have found that there are accountant qualification problems in Latvia regarding this aspect.

The accountant qualification problems were indirectly mentioned in the World Bank report. One of findings was that the financial statements do not always comply with the standard requirements and thus do not meet interests of society. During the presentation of the report, the representatives of Latvian commercial banks referred to the insufficient accountant qualification.

While performing the control of the compliance of the operations and preparation of annual reports of ministries and other central public institutions to the provisions of laws and regulations in force in the Republic of Latvia, the State Audit Office of Latvia also finds the shortcomings regarding their observation, including also the observation of accounting principles. It is proved by the opinions of the State Audit Office of Latvia on the annual reports, prepared by the institutions, where 20% of opinions are prepared with comments. The quality of accountants' work can be also considered according to the results of thematic inspection and tax audit performed by The State Revenue Service (SRS) (Table 1).

TABLE 1. The Results of Tax Control Measures taken by SRS, 2006-2011

Theme	The effectiveness of control measures taken by the State Revenue Service					
	2006	2007	2008	2009	2010	2011*
Tax audit, out of them:	94%	95%	94%	94%	91%	93%
The additionally calculated sums, LVL, millions	190.4	93.0	99.6	91.5	125.2	167.6

The table had been prepared by the author of the paper, the information source: The State Revenue Service of Latvia homepage: www.vid.gov.lv/statistika (*30.09.2011).

The managers of companies have the reason to be dissatisfied with the quality of accounting services, because the sums, additionally calculated during the tax audits, firstly,

decrease the amount of current assets, and, secondly, negatively influence the cash flow. The statistical data show that these additionally calculated sums shall be measured in millions of Lats (Table 1). As to the offences regarding the determination of tax basis and calculation of taxes, established during the tax audit performed by SRS, this may be also related to the frequent and sudden amendments to the laws and regulations concerning taxes, particularly in the years 2009 and 2010. However, the statistical data enable to draw a conclusion that during the last six years the situation has not changed. Anyway, if the accountant is a professional, he must be able to find the solution of an urgent problem, when one emerges. The next problem, related to the issues of accountant qualification, is the auditing of an annual report.

Not every enterprise needs auditing by a chartered auditor. Requirements concerning necessity for auditing by a chartered auditor are laid down in law "On Enterprise Annual Reports", which was in force till December 31, 2006. In the new edition with altered title – "Law of Annual Reports" – criteria for enterprises, which need auditing by chartered auditors, are scaled up (Table 2).

TABLE 2. Criteria for enterprises, which need auditing by chartered auditors*

Criteria for enterprises in law "On Enterprise Annual Reports"	Criteria for enterprises in law "Annual Accounts Law"
1) total balance – LVL 100,000	1) total balance – LVL 250,000
2) net turnover – LVL 200,000	2) net turnover – LVL 500,000
3) average number of employees in the year of account – 25	3) average number of employees in the year of account – 25

* The table had been prepared by the author of the paper

In the situation, when the World Bank report on the assessment of requirements and practices of accountancy, says that the financial statements in Latvia are not always prepared in compliance with the standard requirements, the author assess these alterations of legislative acts negatively, because the number of enterprises, the Annual Reports of which are the subjects to auditing by chartered auditors, decreases and now only 3-5% of all enterprises need the auditing of their Annual Reports. Auditing, performed by certified auditors, also show that in many cases the reports, prepared by accountants, are of low value. The research, performed by the author of the paper, including the information, comprised by the report of the World Bank, as well as the statistical data on the auditing, performed by different public institutions, show that the provisions of laws and regulations regarding accounting are not observed, and it enables to draw a conclusion that there are problems in relation to the accountants' professional qualification.

THE ANALYSIS ON THE REGULATION OF THE PROFESSION OF LATVIAN ACCOUNTANTS

The research shows that until now in Latvia there had been insufficient attention paid to the significance of an accountant's profession and the problems of accountants' qualification. One of the problems is that in Latvia at present there exists imperfect regulation in relation to the accountant's professional activities. The law of the Republic of Latvia "On Accounting" provides only that the manager of a company is responsible for the accounting. But the

regulations on the organization and implementation of accounting are adopted by the Cabinet of Ministers, and there is one general requirement set regarding the qualification requirements for the persons performing accounting (accountants), which provides that the manager of a company shall observe such preconditions regarding the organization of accounting – the professional duties shall be fulfilled by qualified employees. According to the research, at present the laws and regulations, regulating the accounting, does not define the criteria for a qualified employee. It should be pointed out that the Labour Law is also binding for the manager of a company. The Labour Law provides also that the trade, profession, specialty (hereinafter – occupation) of the employee in conformity with the Classification of Occupations and the general description of the contracted work shall be included in an employment contract. It should be explained that the Classification of Occupations is a systemized list of occupations (professions, positions, specialties), developed to ensure the accounting and comparison of labor force in compliance with the international practice. The occupations are grouped in the Classification of Occupations according to the codes, provided by the International Labour Organization, as well as there had been determined the main requirements for the qualification and the basic objectives of professional activities. The application of the Classification of Occupations is mandatory for the employment legal relationships and service relationships, where the occupation of a person shall be indicated. There had been also standards for some occupations grouped in the Classification of Occupations; however, the standards for the accountant's profession are not included. The reason for this is unknown to the authors of this paper.

TABLE 3. Accountants' Professions and the Comparative Table of Their Groups*

Indications	Classification groups, names			
	1211- chief accountant and his/her deputy, head of accounting unit and his/her deputy	2411 – chief accountant, accounting expert, certified auditors	3313 – accounting specialists: securities accountant, account operator, administrator, accountant–consultant, accountant for the accounting of materials	4311 – accounting employees
Education	Not indicated	Higher education	Higher education, in some cases – vocational secondary education	Vocational education of first or secondary degree
Skills	Not indicated	The practical application of theoretical knowledge and its continuous perfection	The practical application of theoretical knowledge and its continuous perfection	The practical application of theoretical knowledge and its perfection

* sources of information : Classification of Occupations.

SOURCE: prepared by the author

The accountant's profession, depending on the basic professional objectives to be fulfilled, is included in the Classification of Occupations, starting from the first up to the fourth basic group. All the groups of accountant's profession, included in the Classification of Occupations, have a common trait – one of the basic requirements of their qualification

is to apply theoretical knowledge in practice and to perfect it. It means that the accountant should be theoretically prepared in the field of accounting and should perfect his/her knowledge to meet the modern requirements. According to the content and structure of the Classification, its aim is not the regulation and setting of clear qualification criteria for those performing professional activities, including also accountants, but only to provide references on the most important basic objectives of professional activities. As well as the basic requirements set for the qualification are described only in general, namely, what one must know, be able to do and what are the responsibilities of the accountants from a particular group. The accountant's profession comprises also the auditors, whose main direction of activities is the control of financial statements. Chief accountants and accounting experts, as well as auditors and certified auditors had been set the same basic requirements for their qualification (Table 3). However, in other laws and regulations there are particular qualification requirements set for the certified auditor's activities. Firstly, the certified auditors must meet the provisions of the law "On Regulated Professions and Recognition of Professional Qualifications", determining particular requirements in relation to the education of those performing professional activities and to their documents of professional qualification. The aim of the law is:

- 1) to ensure the conformity of a professional activity with the particular quality requirements and criteria, if this activity is related to the protection of the public interests;
- 2) to protect some socially significant professions from the involvement of non-qualified persons providing these professions with the requirements of a certain enhanced level.

The author of the paper find that the fulfillment of the aim of the law may be related to the auditor's activities, as well as to the accountant's activities. It is proved by the norm of the Code of Ethics of the International Federation of Accountants: "A professional accountant shall ensure the public interests, because the investors of the capital, creditors, employers and others working in the business environment, as well as the government and the society on the whole rely on the professional accountants in all aspects...."

It should be pointed out that at present the accountant's profession (except for the profession of certified auditors) is not included into the list of regulated professions; therefore a person, working as an accountant, can perform professional duties without any document, testifying about education or professional level. The activities of certified auditors are regulated by the law of the Republic of Latvia "On Sworn Auditors". It is useful also to study the regulatory requirements set for the outsourced providers of accounting services – legal or physical entities. Research shows that there are no qualification requirements set for the providers of services working in the field of accounting, as well as there is no licence needed to start such entrepreneurship. The number of outsourced providers of accounting services increases year by year and at present their number is more than 1000. It is a problem of two aspects. Firstly, the quality of accounting services, as well as, the safety of accounting documents are questionable. It is proved by the information provided by the mass media on the activities of various firms, as a result of which the receiver loses the accounting documents and faces the problem of tax administration and also the problems with banks. Secondly, the involvement of non-qualified persons in the market of accounting services degrades the entrepreneurial environment and

hinders the normal competition. And it is in conflict with the aim provided by law “On Regulated Professions and Recognition of Professional Qualifications”. While analyzing the requirements, provided by the laws and regulations in relation to the regulation of an accountant’s professional activities, the author of the paper drew a conclusion that there is no connection between the requirements provided different laws and regulations; therefore the laws and regulations should be defined more precisely.

THE ANALYSIS OF INTERNATIONAL EXPERIENCE

Latvia has a unique opportunity to learn from the foreign experience on the significance of an accountant’s role for the society and the on the significance of criteria set for the recognition of an accountant’s professional qualification. Each profession is characterized by knowledge, skills, attitude towards the professional duties and by the observation of ethics. In order to enhance the prestige of the profession, improve the professional qualification and the quality of services, as well as for the co-ordination of activities, the representatives of each profession already in ancient times united into the professional societies. The first society for accountants was *Collegio dei Raxonati*, founded in 1581, in Venice. The concept “a professional accountant” nowadays has a significantly broader meaning than it was at the beginning of the development of this profession. Today a professional accountant is a specialist, who has studied economics and accounting at a higher educational establishment and, perfecting one’s professional knowledge, he/she has specialized either in auditing, or accounting, or taxes. The significance of an accountant’s profession is proved also by the procedure for the preparation of professional accountants, developed in each economically advanced country; however, it is possible to find a common conclusion – an accountant cannot be prepared only at a university, to say nothing of a college or training courses. The document, proving the professional competence (a certificate), one can receive only if the candidate’s qualification has been recognized by the professional organization of accountants of a particular country (Praulins A.:2007). Nowadays the number of the national professional organizations of accountants has exceeded several hundreds; therefore they had united into the international and regional organizations. The national associations, depending on the jurisdiction of a particular country, function as independent organizations or they are supervised by a governmental structural unit. The membership in such associations may be either voluntary or mandatory. According to the professional orientation, the accountants, auditors, tax consultants unite into individual associations. There are countries, where there are mixed-type associations, for example, the association of accountants and auditors or the association of auditors and tax consultants. One of the most influential and significant professional organizations of accountants is *the International Federation of Accountants (IFAC)*, uniting 2.5 millions of accountants from 123 countries and 157 national organizations of accountants. The main activity of the Federation is the enhancement of the role of accounting standards and the significance and prestige of an accountant’s profession by ensuring the accountants the leading role, when dealing with problems and co-coordinating their solution process, as well as the determination of guidelines for the education of professional accountants. The articles of the organization delegate to its members the responsibility to take care that the national accounting standards of a particular country would comply with the recommendations, developed by the Federation (IFAC:2010). The second important organization of accountants is *the European*

Accounting Association (EAA), which unites the accounting scholars and researchers since 1977. Their main aims are to study and deal with the problems of accounting theory and to develop the guidelines for the education of accountants regarding both content and teaching methodology. At the annual congresses, organized in close collaboration with the world leading universities, there are 500–600 reports presented on the topical themes of accounting theory, taxation policy, analysis and audit. The best reports are published in the prestigious publications *European Accounting Review* and *Accounting in Europe*. The issue of the professional qualification of accounts has been already solved at the level of international practice – *International Education Standards Board of IFAC* has developed the guidelines for the range of knowledge and skills to be possessed by those working in the profession of an accountant, and these requirements had been included into the educational programs implemented at the higher educational establishments, as well as into the certification programs of the professional organizations of accountants.

The accountant certification was started in the USA, where accountants get bestowed their certificates (in compliance with requirements of professionalism) from the *National Independent Accountant Association*. In Belgium it is the *National Expert-Accountant Board*, in France – *Accountant-Expert association*, and in Ireland – *Institute of Certificated Accountants* (Bleik D.:1997). In United Kingdom it is the *Association of Chartered Certified Accountants*, whose issued certificates ACCA are recognized in many European countries. An interesting fact – there is the largest number of certified accountants in the United Kingdom in comparison to any other European country, if we calculate per capita. Also in our neighbouring countries Poland, Estonia, Lithuania and Ukraine Accountant Association performs accountant certification, and pursuant to decisions of the governments these associations are responsible for certification process (Golov S.:2005).

The issues of accountants' professional qualifications are discussed also at the United Nations (UN). In October 1982 The Economic and Social Council established the Intergovernmental Working Group of Experts on International Standards of Accounting and Reporting (ISAR) as a standing Group of Experts. At its eleventh session (1993) ISAR was particularly concerned that accountants and auditors were not being properly prepared to meet their global responsibilities. There was a consensus on the need to develop standard for a global qualification which could make the accounting profession equal around the world. While in many countries a high level of accountancy had been achieved, there was no common level worldwide. That lack posed problem for accountants from developing countries and transition economies in that they were not accorded equal status with accountants from developed countries. ISAR formed a consultative group to the global qualification, a global curriculum and an international qualification (cum certification) organization. The consultative group's task was to design a guideline for the qualification of professional accountants which would establish a point of reference for national qualifications and assist holders of those qualifications to function in a global economy. Such harmonization could close the gaps in national education systems, cut the cost of mutual recognition agreements and thereby increase trans-border trade in accountancy services (Ruffig L.:2009). By the end of 1998 the group had completed its discussions on the main requirements or elements for professional qualification including:

- General knowledge and skills;
- Professional education (including a detailed curriculum);

- Professional examinations;
- Practical experience;
- Continuing professional education and code of ethics (UNCTAD:1999).

One topic that ISAR had to resolve during the sessions was the definition of “professional accountant”. It agreed a professional accountant is a person who is qualified to be or who is a member of a recognized professional body of accountants or of auditors, or who is recognized as such by a regulatory body ISAR realized that formulating a guideline was only the first step For it to serve as a benchmark, a system of verification for evaluating national systems needed to be developed. If national systems could be assessed and certified it would:

- Give value to national degrees, professional titles and certificate;
- Indicate the deficiencies in the national system which should be remedied before certification;
- Reduce the cost of negotiating mutual recognition agreements since national systems of formation would have already been assessed against a known and universally recognized benchmark. It would be analogous to an International Standards Organization certification in that a certification indicates what degree or level of quality has been attained (Ruffig L.:2009).

The model curriculum of the Guideline on National Requirements for the Qualification of Professional Accountants that ISAR adopted in February 1999 was revised and submitted to the twentieth session of ISAR. The session approved the revised model curriculum. It is now being finalized in coordination with the International Federation of Accountants (IFAC).

The issues of an accountant’s qualification are also on the agenda of European Commission. The rights of the citizens to carry out professional activities in the EU Member States are one of the fundamental rights, provided by the Treaty. Taking into consideration the regulations concerning the domestic market and the rights to be employed in a particular profession, every Member State may set the requirements that a particular person has the same professional qualification, which could be obtained in the territory of a particular country. Therefore European institutions have introduced the regulations, to make it easy to recognize a professional qualification between the Member States. It was the aim of the Directive 2005/36/EC of the European Parliament and of the Council of 7 September 2005 on the recognition of professional qualifications (Table 4).

Having studied the European Commission database of regulated professions, the section *accountant* and having summarized the research results (Table 4), the author of the paper drew several conclusions. The list of regulated professions comprises different account professions – *Tax adviser/accountant, Public finance accountant and Accountant/Auditor* – and they all are considered to be equal, because they are included into one group of codes – 21 – and their main qualification indication is a diploma of higher education. In most of the European countries the regulated accountant professions are included into the group *Tax adviser/accountant*. However, it is possible to observe differences between the designation of an accountant’s profession used in each country, for example, the accountant’s professions with the following names are included into this group: *Chartered Tax Adviser, Assistant Tax Adviser, Tax advisor and Accountant, Accountant- administrator – consultant, Accountant, Accountant-expert, Trade accountant, Chartered accountant, Technician accountant,*

TABLE 4. Regulated Accountant's Professions in Various European Countries

Country	Code and name of regulated profession in EC data base					
	2100 – Tax adviser/ accountant		2120 – Public finance accountant		2110 – Accountant/Auditor	
	Annex	Qualification level	Annex	Qualification level	Annex	Qualification level
United Kingdom	X	Diploma*	X	Diploma*	X	Diploma*
Sweden					X	Diploma*
Spain	X	Diploma *			X	Diploma*
Slovakia	X	Diploma *				
Slovenia					X	Diploma*
Portugal	X	Diploma *			X	Diploma*
Poland	X	Diploma *				
Norway	X	Diploma *			X	Diploma*
Netherlands	X	Diploma *			X	Diploma*
Malta					X	Diploma*
Luxembourg	X	Diploma *				
Italy	X	Diploma *				
Ireland	X	Diploma *	X	Diploma*		
Iceland	X	Diploma *				
Finland			X	Diploma*		
Hungary	X	Diploma*				
Greece	X	Diploma*				
Germany	X	Diploma*				
France	X	Diploma*				
Czech Republic	X	Diploma*				
Belgium	X	Diploma*				
Austria	X	Diploma*	X	Diploma*		

SOURCE: European Commission Regulated profession database, www.ec.europa.eu/qualifications.

* Diploma of post-secondary level (3-4 years)

Incorporated public accountant, Certified public accountant (EC homepage). Practical research on the qualification requirements for the accountants proves the above mentioned thesis that in order to work as an accountant it is necessary to acquire knowledge at least the academic or professional bachelor's level. There are countries, where the state institutions issue a certificate or a licence for the recognition of an accountant's qualification; however, in the majority of countries these functions are delegated to the professional organizations of accountants. Each country takes care for ensuring the quality of the services provided by accountants and at the same time the professional accountants have an opportunity to use the advantages of the open market of services – to provide accounting services also in other EU Member States. Unfortunately, the Baltic States – Estonia, Latvia and Lithuania – are not included into the database of the regulated professions of accountant. It enables to state that the institutions of the Baltic States, responsible for the implementation of accounting policy, must carry out the necessary procedures for the recognition of an accountant's qualification, in order the citizens of these countries could have an opportunity to provide accounting services in other EU Member States.

THE CERTIFICATION OF ACCOUNTANTS IN LATVIA

The essence of the certification of accountants is the continuous perfection of professional knowledge and skills on the basis of fundamental knowledge, ensured by the higher education, and in conformity with the social and economic developmental tendencies (IFAC:2002) In Latvia the certification of accountants was started by the Accountants' Association of the Republic of Latvia (AARL) already in the year 2000, because the main objective of the Association as a professional society is, on the basis of common interests, to ensure its professional development and the perfection of creative abilities, to promote the increase of the prestige of profession and the acquisition of the best experience. The development of the certification programs was implemented with the participation of the teaching staff from the accredited higher educational establishments of Latvia, as well as with the participation of consultants from the International Association for Accounting Education and Research. The certification programs had been developed in conformity with the principles adopted at the conference of the United Nations, as well as with the guidelines developed by the Educational Committee of the International Federation of Accountants:

1. Higher education, accountant's skills and skills related to this field.
2. Experience of practical work and the continuous professional further education (Provisions of AARL:2001).

Until now 366 accountants have been already awarded a certificate of a professional accountant by the Accountants' Association of the Republic of Latvia, and the certification process continues. Every October there are courses organized for the candidates of a certificate. The certificate of a professional accountant is being awarded for a limited period of time – five years. The period of validity may be extended by perfecting the professional knowledge during different qualification courses, the volume and structure of which are provided by the recertification regulations of the AARL. During the last years several commercial companies have offered to acquire different accountant's competences, as well as the international accountant's certificates. Unlike the Accountants' Association of the Republic of Latvia, the commercial companies do not set any requirements for the education and previous working experience in order a candidate could acquire the certificate. There is no recertification opportunities offered. Such situation indicates that there is no uniform system in the country, regulating the basic requirements and professional qualification criteria for the accountant's profession. The logical question is - which of the accountant's certificates available in Latvia certifies the accountant's professional knowledge and the skills, necessary for performing accountant's duties. It is a problem for accountants and the managers of companies, as well as for the society on the whole. The prospective accountants do not have information on the range of knowledge and skills, necessary for accountants to perform their professional duties. But the company management has a difficulty to verify the accountant's professional readiness and to make the decision, whether to hire the accountant for a regular job or to use the services of an accountancy company. It is possible to observe an absurd situation in Latvia now, because the accounting services may be provided by any legal entity or a self-employed person without any licence and the certification of professional qualification, registering the activities in the Commercial Register or at the State Revenue Service.

CONCLUSIONS

The research enables to draw a conclusion that in the international environment the issues of accountant's qualification are paid particular attention. Already since the 16th century the accountants had founded their professional associations in order to deal with the issues of accounting theory and the best practice, and to enhance the prestige of their profession. Nowadays the professional associations of accountants have joined together into the large international organizations, because alongside with the development of economy and international trade the role of accountancy and thus also the professional qualification of an accountant is one of preconditions for the successful entrepreneurship. The issues of accountants' qualification are dealt also within the framework of the UN, whose ISAR organized work groups, with the participation of various influential associations of professional accountants, have developed particular guidelines for the recognition of accountants' qualification. The EU Directive *on the recognition of professional qualifications* enables the citizens of the Member States to render accounting services in other Member States in conformity with their criteria set for the professional qualification. However, the above mentioned international activities cannot be related to the accountants from Latvia. There are several laws and regulations providing references for an accountant's qualification. The Regulation adopted by the Cabinet of Ministers provides that the manager of a company shall observe such preconditions regarding the organization of accounting – the professional duties shall be fulfilled by qualified employees. However, there are no criteria indicated, according to which the qualification of an employee shall be evaluated. The professions of accountants are grouped in the Classification of Occupations according to the codes, provided by the International Labour Organization, as well as there had been determined the main requirements for the qualification and the basic objectives of professional activities, but there are no standards for the accountant's profession. Unlike in other European countries, the market of accounting services is not regulated in Latvia, because there had been no criteria developed in Latvia for the recognition of an accountant's professional qualification. Therefore the accountants from our country are to a certain extent denied the right to carry out professional activities in other EU Member States. The second negative aspect to be pointed out is the inability of our accountants to be competitive, when the professional accountants from other EU Member States enter the market of accounting services in Latvia. The policy of entrepreneurship development shall be based on the increase of entrepreneurial activities and initiatives, as well as on the enhancement of the competitiveness of companies. In the EU Member States, as well as in other countries these aspects are considered to be an integral part of economic and social policies. Therefore the authors of the paper find that, taking into consideration the international experience, there should be the conception developed on the criteria for the recognition of a professional qualification of those employed in the field of accounting. In order to implement it, the public and non-governmental professional organizations (The Accountants' Association of the Republic of Latvia, Latvian Association of Certified Auditors and Latvian Tax Consultant Association) should co-operate. The research shows that in many European countries a person may work as an accountant, if the person has a document certifying the professional qualification of an accountant. There are several such documents: the diploma of higher education at the bachelor or master level, a certificate of a professional accountant awarded by a public institution or a professional organization.

Therefore the first measure to be taken is the inclusion of an accountant's profession into the list of regulated professions, namely, the list shall be supplemented in conformity with the Classification of Occupations, groups 1211 and 2411 with the following accountant's professions – chief accountant and his/her deputy, chief accountant and accounting expert. If the accountant's profession is included into the list of regulated professions, the certificate of professional qualification is necessary for the accountants working in the public practice and for the accountants' professions included into groups 1211 and 2411 of the Classification of Occupations. If a commercial company provides accounting services, a licence is needed. Thus there would be achieved the aim of the law "On Regulated Professions and Recognition of Professional Qualifications": to protect some socially significant professions from the involvement of non-qualified persons providing these professions with the requirements of a certain enhanced level. By permitting to provide non-professional services in the field of accounting, Latvia as a state loses an opportunity to attract the necessary foreign investors, the state budget loses the potential tax revenues, the society loses on the whole, if the state neglects the professional values.

LITERATURE

1. LR likums „Par grāmatvedību”, available: www.likumi.lv (with amendments to 01.07.2011.)
2. LR likums „Gada pārskatu likums” available: www.likumi.lv (with amendments to 01.07.2011)
3. LR likums „Par reglamentētajām profesijām un profesionālās kvalifikācijas atzīšanu” available: www.likumi.lv (with amendments to 20.07.2011)
4. LR likums „Darba likums” available: www.likumi.lv (with amendments to 20.07.2011)
5. MK noteikumi Nr.461 „Noteikumi par Profesiju klasifikatoru, profesijai atbilstoši pamatuzdevumiem un kvalifikācijas pamatprasībām un Profesiju klasifikatora lietošanas un aktualizēšanas kārtību” available: www.likumi.lv (with amendments to 30.07.2011)
6. MK noteikumi Nr.585 „Noteikumi par grāmatvedības kārtošānu un organizāciju” available: www.likumi.lv (with amendments to 06.08.2011)
7. Alver J.(2005.) *Certification of Accountants in Estonia*. The Papers of International Conference Accounting & Audit System Integration into European Union Area, Vilnius, pp.14–21.
8. IFAC (2002.) *Continuing Professional Education and Development*. Proposed International Education Guideline for Professional Accountants, available www.ifac.org.
9. DIRECTIVE 2005/36/EC OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL of 7 September 2005 on the recognition of professional qualifications, Official Journal of the European Union, 30.9.2005, pp. 22–142.
10. Golov S. (2005.) *Accounting reform in Ukraine*. The Papers of International Conference Accounting & Audit System Integration into European Union Area, The Papers of International Conference, Vilnius, pp.60-66.
11. IES 7– *Continuing Professional Development: A Program of Lifelong Learning and Continuing Development of Professional Competence*, published: www.ifac.org, May 2004, pp. 1–15.
12. LR GA Sertifikācijas nolikums (Provisions for certification) available www.lrga.lv (June, 2011)
13. LR GA Resertifikācijas nolikums (Provisions for repeated certification) available www.lrga.lv (June, 2011)

14. Prauliņš A. (2007.) Grāmatvedības standartizācijas teorija un prakse: zinātniskā monogrāfija, Latvijas Valsts agrārās ekonomikas institūts, Rīga, 484 p.
15. Ruffig L. (2009.) Strengthening the accounting profession. *Promoting Transparency in Corporate Reporting: A Quarter Century of ISAR*, United Nations, New York and Geneva, pp. 65–73.
16. The State Audit Office of Latvia homepage, available www.lrvk.gov.lv
17. The State Revenue Service of Latvia homepage, available www.vid.gov.lv
18. The World Bank.(2005.) Reports on the Observance of Standards and Codes (ROSC) Accounting and Auditing: Republic of Latvia, 24 p.
19. The International Federation of Accountants homepage, available: www.ifac.org.
20. The European Commission homepage, available: <http://ec.europa.eu>
21. UNCTAD (1999.) Guideline on National Requirements for the Qualifications of Professional Accountants, *United Nations*, New York and Geneva, available: www.unctad.org/en/
22. Блейк Дж., Амант О.(1997.) Европейский бухгалтерский учет. ИИД Филдинг, Москва.251 с.

THE ESTATE ACCOUNTING IN THE POLISH ENLIGHTENMENT PERIOD

Mikołaj Turzyński

Dr. Assistant professor, Chair of Accounting, Faculty of Management,
University of Lodz mikolaj.turzynski@wp.pl
address: Matejki Street 22/26, 90-237 Lodz,

Abstract. *The study concerns the beginnings of management accounting concept in Poland in second half of XVIII century. Such concept addressed the needs of efficient management at the magnate estates, where industrial, trading and farming activities were ran. What was then understood as "management" encompasses many elements common for the modern perception of management accounting: measurement, control, carrying out owner's orders, communication.*

The concept of management accounting of the latter half of XVIII century can be distinguished by:

- *human resources element,*
- *incentive systems*
- *optimization of organization structure for better control and supervision,*
- *requirements for reliability and credibility of accounting records,*
- *communication channels, including extensive internal reporting system.*

Procedures for planning and ethical principles formulated by the owners were deemed crucial. Among the virtues expected of workers, there were: loyalty, diligence, consciousness, religiosity, cautiousness and accuracy.

Keywords: *manor, farms, steward, Polish, accounting history.*

1. INTRODUCTION

For this study a historical narrative¹ was created on the basis of the historical sources and additional information. The narrative is used to describe the practices and the field of accounting in the centuries past. Pieces of information obtained from historical sources about accounting can be distinguished into the potential and the effective ones. The potential ones are those that are preserved in the sources but have not been used, while effective are those that have been put into use (Topolski, 2009, p. 37-39). Obviously, it is the historian's duty to transform the potential sources into effective ones. The aim of the research done for this paper was to obtain effective pieces of information from the sources. The communicated information is biased – it is subject to the researcher's interpretation.

The main goal of this paper is to present the management accounting concepts characteristic for the Polish Enlightenment period. The ideas are compared with the economical thought of that time, taking into consideration the political and economical situation of the Polish Commonwealth of the latter part of XVIII century.

The following argument is put forward: forming of the underpinnings of the management accounting concept was related to the development of the economic system and changes in the way the magnate estates operated.

¹ Historical narrative is a means used to select, evaluate and combine the pieces of information obtained from the historical sources. In other words a historical narrative is a result of historical researcher's work, which is meant to be communicated to others.

The research was based on the historical sources from the second half of XVIII century, being the *Economic Instructions* that were gathered and published by Pawlik in 1915. They concerned the rules for managing, administering and accounting in manor farms.

The following source texts were used:

- 1) Instructions for Wielaszkowice estate from 1769, including: *Solutions for economic matters: instruction for estate inspection that is to be done by the officer; instructions for the stewards concerning management and for officers making calculations to verify the money, gain, equipment, forests, mills, ponds, meadows and sawn timber.*
- 2) *Instruction for everyday economy in 18 articles with paragraphs specifying each relevant duty; it also contains warnings. Text was created and submitted before the year 1777.*
- 3) *Instructions for Saryańska estate created in year 1782,*
- 4) *Economic instructions for people working in the farms, submitted for print to royal publishing house in Warsaw in 1786.*

In the history of Poland the developments that took place in the Enlightenment period were significant. The changes at that time were marked by rationalist ideas and views that were reflected in science, arts, journalism, and literature as well as in economic, political and legal thought. For the Commonwealth this was the time of relatively long period of peace. The society broadened its needs and expectations as a result of the increased contact with foreigners and thanks to the internationalization of culture. Economic exchange grew in importance, towns were stimulated to grow. To meet the new needs and expectations, there was an urge for intensifying business activities: extension of manor farms, rentification of peasants, starting trading and industrial undertakings (Topolski, 1978, p. 203-204; Topolski, 1980, p. 269-270).

Population was growing, economic revival was noticeable. For instance, first manufactures were built; there were developments in mining and metallurgy (Rutkowski, 1953, p. 246-251). Also trade on local and national markets was developing (Bardach, Leśnodorski, Pietrzak, 1998, p. 284-285). In the latter half of XVIII century departing from serfdom in favor of rentification must be noted, especially in clergy and magnate estates, and in a part of royal lands. Magnates were undertaking industrial investments using their own resources, transport and manpower (Skodlarski, 2007, p.87-90).

2. ECONOMICAL AND POLITICAL SITUATION IN THE COMMONWEALTH IN THE ENLIGHTENMENT PERIOD

In 1764 Stanisław August Poniatowski was elected king (with considerable support of Catherine the Great) (Markiewicz, 2002, p. 652-653). Parliament carried out partial reforms. In order to limit the power of treasurers and hetmans the Treasury and Military Commissions were introduced. General customs were introduced instead of inland duty. Metric system became standardized; monetary reform was carried out (Jeziński, Leszczyńska, 2003, p. 95-96). Internal conflict concerning the heretics, which was fueled by Russia and Prussia, combined with aversion to Stanisław August Poniatowski led to forming the Bar Confederation in 1768. It provoked war with Russia, leading to the first partition of Poland in 1772. As a result, Commonwealth gave Galicia to Austria; Royal Prussia with Warmia (without Gdańsk and Toruń) to Prussia, and areas behind the Dnieper River and the River Daugava to Russia (Rostworowski, 1980, p. 325-328). Partitioners forced

Poland to sign trading treaties, out of which the one signed with Prussia was the most unfavorable. After the partitioning Prussia initiated actions such as creating alternative waterways and imposing heavy duty on the Vistula river navigation, intending to take over Gdańsk. Closing of the Jesuit's Order in 1773 forced an education reform, thanks to which Commission of National Education was formed. The Enlightenment ideas became common, enterprises such as building manufactures and creating banking institutions were undertaken (Morawski, 2010, p. 55). In 1789 first direct tax was introduced. It concerned land incomes and its rate was different for the gentry (10%) and clergy (20%). Local administrative structures were formed by creating Civil and Military Ordinal Commissions that were elected in each district. A bill was passed, which enabled the townsmen to join the gentry and take part in parliamentary sessions. The crowning achievement was establishing of the Constitution of May 3. (Bardach, Leśnodorski, Pietrzak, 1998, p. 304-305).

3. ECONOMIC THOUGHT OF THE POLISH ENLIGHTENMENT PERIOD

In the second part of XVIII century in the Commonwealth a group that was under an influence of the French Enlightenment came to life. The members looked for ways to introduce reforms. Physiocratic theory gained popularity; protectionist ideas also played an important role. According to them, development of trade and industry was supposed to be supported and the level of employment was to be increased. Among the most notable exponents of the Polish physiocrats there were: Antoni Popławski, Hieronim and Walerian Stroynowski, Jan Sebastian Dembowski. Hugo Kollątaj and Stanisław Staszic also remained under some influence of physiocratic theories (Topolski 1982, p. 162-165). Józef Wybicki and Ferdynand Nax were the outstanding supporters of protectionism (Taylor, 1991, p. 38).

Physiocrats believed that economic order needs to comply with the natural order, based on the laws of nature. They spread the ideas supporting unrestricted business activities, together with freedom to own properties and personal liberty. They claimed that land is the only source of wealth, which can be multiplied by farming, being the true business activity. They promoted the view that in this way a pure product flows between three social classes: land owners, production class (farmers) and "infertile" class – craftsmen, merchants and industrialists, who do not provide the pure product.

Another relevant ideological trend that needs to be noted is protectionism. Protectionists were in favor of industry and trade; they supported the need for religious and ethnical tolerance. They condemned serfdom, suggesting rentification instead. Protectionists indicated that the majority of tax revenue should be allotted to speed the development of farming and aiding farmers, craftsmen and merchants. They emphasized the importance of proper population density (Lipiński, 1981, p. 263-274).

4. MAGNATE ESTATE ORGANIZATION

The properties of magnates were combined into magnate estates. On the top of organization structure there was the owner, usually rarely staying at his properties, living in the capital for the most of the time, so that he was able to take active part in the political scene of the Commonwealth. One of the major magnates – Adam Kazimierz Czartoryski – was described in the following way: "*[...] duke does not attend his estate personally [...] He only knows that he can afford paying the yearly interests and that he can satisfy his household needs*

without incurring new debts. Rest is overseen by his stewards in the countryside and bankers in the town" (Schulz, 1956, s. 140).

The whole property was divided into the so called "offices", encompassing the estates situated in a certain part of the country, managed by appointed general officers. General officer was managing entrusted groups of properties, which were called "flocks". He was reporting to the owner via the overseeing steward general. Each "flock", being a part of the "office" was directly administrated by a governor, who was then superior to a manor farm administrator. For example the Lubomirscy magnate estate encompassed, according to the list from 1739, 1071 towns located in ten counties, spreading from the vicinity of Cracow up till Kiev. Lubomirscy also ruled several towns in Hungary (Homecki, 1970).

In magnate estate overstaffing needs to be marked as well as spreading corruption (Davies, 1990, p. 305), which was described in a bit exaggerated way² by Warmian bishop Ignacy Krasicki, a prominent Polish poet, satirist, and prose writer of that period:

*"[...] Clerk lies in terms of the numbers, farm overseer lies in measures,
The almighty [magnate] lies in court, officer gives more bribes,
Than he gets, and by robbing the lesser thieves, he is used for major services"* (1954, p. 50).

Nevertheless, it must be pointed out that administrators working in such conditions had to display self-discipline, professionalism and effectiveness. For managing agricultural and industrial production they had to be prudent, needed a flair for trading. They demonstrated proper communication and logistic skills (Bąkowski-Kois, p. 148).

5. MANAGEMENT ACCOUNTING CONCEPT IN POLAND – BASED ON ECONOMIC INSTRUCTIONS FROM THE LATTER HALF OF XVIII CENTURY

The way "management" was understood at that time had many features in common with the modern definition of accounting management. This term comprised: quantitative and qualitative measurements; overseeing and control of resources and money in order to carry out the intent of the owner; communicating (reporting) the undertaken actions:

"Proper managing just means that all revenue and expenses need to be represented by adequate figures, measures and weights, every step and duty of the employee is to be stated in writing, so that everyone knows how to execute the will of the lord, who is to be informed via the calculation and reports to make sure it all happened according to his will. Here every clerk has orders in writing, informing him of how he is to contribute to proper management".

As general guidance for management, the following instructions were suggested: "Economic instructions for people working in the farms, submitted for print to royal publishing house in Warsaw in 1786", which included:

- adjusting the number of employees to the needs of the magnate estate ("make sure you have good proportion of clerks to the needs"),
- employing administrators and their superiors ("for fear that the servants do not carry out their duties properly, thus a steward is appointed", "where many stewards work, one needs someone to oversee them and act on behalf of the lord, thus a governor is needed"),

² Historians often discussed usefulness of fine literature for historical study. Historical source should consist of fact or views. One of the criteria for assessing if a literary work can be used as a source is to judge its truthfulness. The prominent figure of Ignacy Krasicki, author of the satire X "Lord not worth the servant", allows us to appreciate the research value of this work.

- reporting about money flows based on data from accounting records (“Once the number of clerks is set, their activities need to be made known, that is what reporting and meeting sessions are for; the incomes and expenses have to be communicated; registration is in place for that, registration models are available to the governors”),
- creating proper subordination structure and defining the range of responsibilities (“there needs to be [...] subordination between the employees; this is defined in specified articles, which are to be signed by all those who begin working in the service”),
- designing of incentive system (“governors [...] who are loyal and just [...] will have a prize secured [...]. The same applies to the stewards and other clerks”).

The procedures for submitting and sending reports were specified. Steward expected reports from his inferiors, which enabled him to see the changes in resources. Next, *“the steward is to sit in the chamber with the flock’s records in the form of sticks with markings, given to him by the overseers, shepherds and hosts. He is to fill the registers carefully on regular basis. Once he has finished, he is to leave the registers properly secured”* (Instruction for everyday economy in 18 articles with paragraphs specifying each relevant duty; it also contains warnings. Text was created and submitted before the year 1777).

Internal reporting procedures for employees were introduced. They were performed on the basis of the accounting records: *“The steward is to hand over the annual calculation to the officer, and he cannot excuse himself by not having registers ready, since those have to be kept in order so that they are available for calculation at any time [...]”*.

When accounting reports exposed deficits, then there were ready procedures in place: *“For deficits exposed during the presentation of calculation for income and gain, the steward is to collect a signature of the officer. For the deficits, he is to explain and justify them not only before the officer but also before the lord, who is to judge it and on whom the whole matter will depend on.”* (Instructions for Saryńska estate created in year 1782).

The credibility of accounting records was emphasized: *“Make sure the farm overseer has proper records on the marking sticks. Check if they were not verified with the register. They cannot be copied from it”*. It was suggested to use reliable controlling methods for the inspections: *“Check if summary reports are not falsified.”* (Solutions for economic matters: instruction for estate inspection that is to be done by the officer; instructions for the stewards concerning management and for officers making calculations to verify the money, gain, equipment, forests, mills, ponds, meadows and sawn timber.)

A duty to make annual and monthly plans was imposed. They were supposed to be made on the basis of accounting records, which enabled to assess the condition of the estate: *“The steward during the scheduled monthly sessions should go to the governor responsible for the flock of estates and should hand over all books and registers that his is responsible for, and should explain the calculations, so that the governor knows the condition of the manor farm for each of the months of the year”*.

Monthly plans were to be corrected systematically on the basis of the gathered information. Adaptations had to be signed by the superior: *“Steward is to bring the plan for the next month to the governor. Plan is to contain all works and activities defined. Some of the works are set and known to the governor from the summer and winter plan of work division, yet the circumstances at the farm, which could not be foreseen may lead to reconsidering of the plan [...]”*.

Plan correction was to be confirmed by the direct superior of the steward, and in case of lack of such consent – in justified situations – could be confirmed by the steward general: *“Whenever stewards notices that something useful should be done in the farm, which goes beyond*

his official duties, he is to inform about it during the sessions with the governor. In case of urgent needs, he should immediately write a letter, and if no consent was received and the steward deems his idea to be correct, he can contact the vice steward general, and if still no agreement was reached, he is to inform the steward general himself”.

It was expected that the administrators will inform the steward general if they perceive the actions of their superiors to be contrary to the interest of the estate owner: “If the steward believes that the orders of the governor are against the good of the property, he is obliged to report to higher superiors. If they agree with his claims he will receive much praise and respect.” (*Instruction for everyday economy in 18 articles with paragraphs specifying each relevant duty; it also contains warnings. Text was created and submitted before the year 1777.*).

The stewards at the manor farms were to abide by determined ethical principles. Being faithful to the superior was stressed together with diligence and credibility of the prepared accounting records: “In order not to cast suspicion on the faithfulness of the steward and to have reliable information about the incomes, orderly registers need to be kept in bounded books with separate pages for each of the kind of expenses so that calculations can be presented easily at any time; by diligent recording of expenses and revenue it will be assured that the calculation will be free of defects and deficiencies” (*Instructions for Saryańska estate created in year 1782, 1782*).

Among other virtues that were expected of the employees involved in making calculations there were diligence and “good nature”: “The one who was chosen by the lord to act on his behalf when it comes to listening to clerks’ reports of calculation from the properties, should perform his duties so diligently, carefully and with good nature so that he will deserve trust of the lord”.

The accountant had to be diligent, reasonable, decorous, cautious and accurate: “Diligence, sobriety and decorousness is most recommended, since how could he blame the clerks for the vices he would possess himself. Because the calculation matters to the lord, who acts on the basis of it, is able to see increased or lowered gain, judges the actions of the clerks, and learns about good or bad administration. That is why the accountant cannot treat the calculation perfunctorily but needs to work with utmost care”.

While determining the ethical principles religiosity and diligence of the accountants were also addressed: “Religion, good nature and conscience should guide the accountant when he does the calculation and he should not be driven by any private matters, he has to take care of the lord’s treasury and may not harm anyone while counting”.

It was encouraged to focus on the way the revenues were presented and recorded: “Great prudence is required and the revenue calculation needs to be reviewed carefully so that expenses can be kept in proper order by those who know that calculations”.

The accountants had to make sure employees account for the losses: “During calculations and inspections the accountant is to check if the loss was caused by misfortune, accident or by lack of supervision and theft” (*Economic instructions for people working in the farms, submitted for print to royal publishing house in Warsaw in 1786, 1786*).

Internal reporting was in place to support manor farm management. It involved two types of information (Serczyk, 1965, p. 150):

- calculations and summary reports,
- economic reports.

The aforementioned summary reports are most notable. The first part of the summary report had joined pieces of information about quantity of grain and amounts of remunerations, which were based on detailed records from the second part of the document. In the second part the incomes and expenses were shown: they concerned grain and other

vegetable produce; the processed animal and vegetable produce, industrial production, livestock and manor farm equipments. The third part of the report was the most detailed one. It included analytical listing of the money flow items. The incomes were divided into three main groups (Serczyk, 1965, p. 150-151):

- 1) the "inventory gain" – incomes concerning the items presented in inventory,
- 2) incomes from renting of mills, ponds, villages, inns as well as gain from liquor monopoly,
- 3) income from selling manor farm produce.

Among the expenses listed the following items there were (Serczyk, 1965, p. 151):

- amounts for which receipts were given to the lord's treasury,
- remuneration of the manor farm employees and administrators, amounts for purchases of grain, farm animals and equipment,
- amounts spent on distilleries, mills, ironworks and glassworks.

The reporting period was overlapping with crop year so it would start on the first of July and end on the 30th June of the following year.

7. CONCLUSIONS

The research on the *Economic Instructions* from the latter part of XVIII century implies that in that period management accounting was starting to shape (it derived from cameral accounting). Such concept of management accounting suited the needs of efficient managing in magnate estates, where industrial, trading and farming activities were ran. At the same time, such idea of administering was in line with the majority of the economic proposals of both physiocrats and protectionists.

What was then understood as "management" encompasses many elements common for the modern perception of management accounting: measurement, control, carrying out owner's orders, communication.

The concept of management accounting of the second half of XVIII century, presented in the *Economic Instructions* can be distinguished by:

- including human resources element, combined with procedures used to account for effectiveness of management, supported with accounting records,
- having incentive systems and procedures used to account for deficits,
- optimization of organization structure for better control and supervision,
- requirements for reliability and credibility of accounting records,
- communication channels, including extensive internal reporting system.

Planning procedures were also deemed as vital. They were done on monthly and yearly basis, they included value correction and its approval by the supervisors, there was a multifaceted control of plan completion.

The ethical principles, which were formulated from the point of view of the land owners, played a relevant part in the concept of management accounting. The administrators and clerks working on the properties were desired to exhibit the following virtues: loyalty, consciousness, diligence, religiosity, cautiousness and accuracy.

REFERENCES

1. Bardach J., Leśnodorski B., Pietrzak M. (1998), *Historia ustroju i prawa polskiego*, Warsaw: Wydawnictwo Prawnicze PWN

2. Bąkowski – Kois D. (2005), *Zarządcy dóbr Elżbiety Sieniawskiej- studium historii mentalności 1704-1726*, Cracow: TowarzystwoWydawnicze „Historia Iagellonica” z siedzibą w Instytucie Historii UJ.
3. Davies N. (1990), *Boże igrzysko. Historia Polski. Tom I. Od początków do roku 1795*, Cracow: Wydawnictwo Znak.
4. Homecki A. (1970), *Produkcja i handel zbożowy w latyfundiach Lubomirskich. c. 1650–1750*, Wrocław: PAN w Krakowie, Prace Komisji Nauk Historycznych nr 27.
5. ”Instruktarz ekonomiczny dla ludzi będących w służbie gospodarskiej, do druku podany w Warszawie w drukarni nadwornej J. K. Mości i Prześ. Kom. Eduk. Narod. Roku 1786” in Pawlik S. (1915), *Polskie instruktarze ekonomiczne z końca XVII i z XVIII wieku*, Cracow: Wydawnictwo Komisji Prawniczej Akademii Umiejętności w Krakowie.
6. ”Instruktarz ekonomiczny majątności Sarykańskiej w roku 1782 sporządzony” in Pawlik S. (1915), *Polskie instruktarze ekonomiczne z końca XVII i z XVIII wieku*, Cracow: Wydawnictwo Komisji Prawniczej Akademii Umiejętności. Pawlik S. (1915), *Polskie instruktarze ekonomiczne z końca XVII i z XVIII wieku*, Cracow: Wydawnictwo Komisji Prawniczej Akademii Umiejętności w Krakowie.
7. ”Instruktarz regularnej ekonomiki w 18 artykułach, a każdy w swoich paragrafach, z częściami wyszczególniającemi do każdego obowiązku tyczącego się, z informacjami i przestrogiami zawartemi złożony, wydany przed rokiem 1777” in Pawlik S. (1915), *Polskie instruktarze ekonomiczne z końca XVII i z XVIII wieku*, Cracow: Wydawnictwo Komisji Prawniczej Akademii Umiejętności w Krakowie.
8. ”Instruktarz wielaszkowicki z r. 1769” in Pawlik S. (1915), *Polskie instruktarze ekonomiczne z końca XVII i z XVIII wieku*, Cracow: Wydawnictwo Komisji Prawniczej Akademii Umiejętności w Krakowie.
9. Jezierski A., Leszczyńska C. (2003), *Historia gospodarcza Polski*, Warsaw: Wydawnictwo Key Tex.
10. Krasicki I. (1954), *Pisma wybrane. Tom II*, Warsaw: Państwowy Instytut Wydawniczy.
11. Lipiński E. (1981), *Historia powszechnej myśli ekonomicznej do roku 1870*, Warsaw: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
12. Markiewicz M. (2002), *Historia Polski 1492-1795*, Cracow: Wydawnictwo Literackie.
13. Morawski W. (2010), *Dzieje gospodarcze Polski*, Warsaw: Difin.
14. Rostworowski E. (1980), ”Czasy saskie i Oświecenie” in Tazbir J. (ed), *Zarys historii Polski*, Warsaw: Państwowy Instytut Wydawniczy.
15. Rutkowski J. (1953), *Historia gospodarcza Polski (do 1864 r.)*, Warsaw: Książka i Wiedza.
16. Schulz F. (1956), *Podróże Inflantczyka z Rygi do Warszawy i po Polsce w latach 1791–1793*, Warsaw: Spółdzielnia Wydawnicza „Czytelnik”.
17. Serczyk W. A. (1965), *Gospodarstwo magnackie w województwie podolskim w drugiej połowie XVIII wieku*, Wrocław – Warsaw – Cracow: Zakład Narodowy Imienia Ossolińskich, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk.
18. Skodlarski J. (2007), *Zarys historii gospodarczej Polski*, Warsaw: Wydawnictwo Naukowe PWN.
19. Taylor E. (1991), *Historia rozwoju ekonomiki. Tom I*, Lublin: Wydawnictwo Delfin.
20. Topolski J. (1978), *Rozumienie historii*, Warsaw: Państwowy Instytut Wydawniczy.
21. Topolski J. (1980), *Nowe idee współczesnej historiografii*, Poznań: Wydawnictwo Poznańskie.
22. Topolski J. (1982), *Prawda i model w historiografii*, Łódź: Wydawnictwo Łódzkie
23. Topolski J. (1983), *Teoria wiedzy historycznej*, Poznań: Wydawnictwo Poznańskie.
24. Topolski J. (2009), *Wprowadzenie do historii*, Poznań: Wydawnictwo Poznańskie.

BUHALTERINĖS APSKAITOS IR FINANSINĖS ANALIZĖS SVARBA VERTINANT ĮMONĖS INVESTICINIŲ PATRAUKLUMĄ

Stasys Valentinavičius

Docentas socialinių mokslų daktaras,
Vilniaus universiteto Ekonomikos fakulteto
Ekonominės politikos katedra, tel. 2366129,
el. paštas: StasysV@post.skynet.lt

Anotacija. Straipsnyje, atsižvelgiant į įvairių autorių požiūrius ir praktikoje dažniausiai taikomus metodus, nagrinėjama buhalterinės apskaitos bei finansinės analizės svarba investicijų valdymo procese, aptariami svarbiausi įmonių investicinio patrauklumo vertinimo teoriniai aspektai. Detaliai nagrinėjami įmonės veiklos analizės, investicinio patrauklumo vertinimo pagal gyvavimo ciklą ir kompleksinio vertinimo metodai, taip pat įmonių finansinės analizės (pelningumo, mokumo, finansų struktūros, rinkos vertės) ir nefinansinio vertinimo (marketingo, inovacinės veiklos) rodikliai. Pateikiami tyrimo apibendrinimai ir išvados.

Reikšminiai žodžiai: buhalterinė apskaita, finansinė analizė, investicinis patrauklumas.

ĮVADAS

Investicijos yra svarbus ekonominę bei socialinę plėtrą skatinantis veiksnys. Tačiau investicijos duoda naudą tik tuo atveju, jeigu yra gerai valdomas investavimo procesas: aiškiai suformuluoti siekiami tikslai, parengtos investavimo strategijos, vykdoma išteklių naudojimo kontrolė. Tam užtikrinti visų pirma įmonėje (organizacijoje) turi būti tinkamai vedama buhalterinė apskaita, atliekama veiklos analizė ir nepriklausomas auditas.

Įmonių veiklos analizės reikšmė visada buvo didelė ir ypač aktuali ji tapo šiuolaikinėmis ūkio plėtros sąlygomis. Akivaizdu, kad rinkos ekonomikos sąlygoms įmonė gali pelningai veikti ir vykdyti verslo plėtrą tik naudodamasi savo lyginamaisiais pranašumais, kuriais remiantis galima sėkmingai konkuruoti šalies viduje ir skverbtis į tarptautines rinkas. Taigi, sugebėjimas analizuoti bei realiai vertinti savo veiklą ir finansinę būklę, remiantis apskaitos ir audito duomenimis, tapo svarbia priemone norint paveikti įmonės veiklos rezultatus, nustatyti rizikingiausias veiklos sritis, spręsti esamas ir būsimas problemas bei atskleisti nepanaudotus rezervus.

Vakarų autorių darbuose įmonės investicinis patrauklumas visų pirma siejamas su vertybinių popierių portfelio formavimu. Paskutiniuoju metu pasirodė daug mokslo darbų ir straipsnių, kur analizuojama akcijų rinka, jos tendencijos, vertybinių popierių portfelio sudarymas. Tačiau Lietuvoje didžioji dalis įmonių nėra įtraukta į vertybinių popierių biržos prekybos sąrašus, informacija apie šių įmonių veiklos rezultatus nėra visuomenei lengvai prieinama. Taip pat nėra pakankamai skiriama dėmesio konkrečių investicijų poveikio įmonių veiklos rezultatams vertinimo.

Teoriniu aspektu įmonių investicinio patrauklumo vertinimas nėra pakankamai išanalizuotas ir apibendrintas, o praktikoje įmonės investicinis patrauklumas dažniausiai siejamas

su pelningumo ir kitais finansiniais rodikliais, tačiau tai yra tik vienas iš įmonės veiklos kompleksinės analizės aspektų.

Tyrimo objektas – įmonės investicinio patrauklumo vertinimo metodikos bei rodikliai, atsižvelgiant į buhalterinės apskaitos atskaitose pateikiamus duomenis bei finansų ir investicijų mokslo darbuose pateikiamus požiūrius.

Tyrimo tikslas – pasiūlyti pagrindinės analizės kryptis bei rekomendacijas kaip pasirinkti rodiklių sistemą įmonėje, siekiant objektyviai ir kompleksiskai įvertinti įmonės investicinį patrauklumą.

Tyrimo metodai – mokslo darbų sisteminė analizė, lyginamoji analizė, loginė analizė ir apibendrinimas.

1. INVESTICINIO PATRAUKLUMO SAMPRATA IR TIKSLAI

Sėkminga įmonės veikla priklauso nuo to, kaip ji sugebės prisitaikyti prie greitai besikeičiančios aplinkos. Todėl įmonės investicinis patrauklumas gali būti apibūdinamas kaip atskiros įmonės kompleksinis įvertinimas turint tikslą, kad nustatyti būsimų investicijų santykį su plėtros perspektyvomis, pardavimo apimtys perspektyvomis, turto naudojimo efektyvumu ir jo likvidumu, likvidumo ir finansinio stabilumo būkle.

Paprastai akcininkų ir investuotojų tikslai investuojant lėšas į įmonę skiriasi. Akcininkus pirmiausiai domina dabartinis akcijų kursas, taip pat tas, kuris gali būti netolimoje ateityje, po vieno ar kelerių metų. Akcininkas, vertindamas akcijų kursą, turi realiai įvertinti rizikos laipsnį, pelno dydį ir įmonės plėtimosi galimybes. Akcininkui taip pat svarbu žinoti, kaip vadovybė kontroliuoja įmonės išteklius. Dažniausiai paprasti smulkūs akcininkai valdant įmonę nedalyvauja, tačiau jie per savo įgaliotus asmenis (stebėtojų tarybas) ir visuotinius susirinkimus siekia apsaugoti vadovybę nuo netinkamų veiksmų. Akcininkai, priimdami sprendimus, privalo remtis finansine informacija, ypač, jei siekiama kiekvienais metais didinti savo akcijų skaičių.

Investuotojo, kuris perka įmonės išleidžiamus vertybinius popierius ar obligacijas su nustatyta palūkanų norma, tikslai visiškai skiriasi nuo paprastųjų akcijų turėtojų tikslų. Esant normalioms aplinkybėms, įmonės finansinė padėtis šiuo atveju yra mažiau reikšminga. Jei padėtis yra truputį geresnė arba blogesnė už vidutinę, yra didesnė tikimybė, kad pagrindinio kapitalo ar palūkanų dydis turės įtakos investuotojo sprendimams. Skolininkui svarbiausia garantuoti, kad įmonė yra moki ir kad yra pakankamas užstatas už paskolą. Šiuo atveju įmonės ekonominė padėtis yra kur kas svarbesnė už turto ir paskolų vertę. Kitų investuotojų kategorijai dažniausiai priskiriami bankai, kadangi Europoje yra šalių, kuriose bankai gana aktyviai dalyvauja valdant įmonę. Taigi, skirtingos investuotojų grupės skirtingai supranta investicinį patrauklumą.

Bet koks procesas ar daiktas turi savo gyvavimo, egzistavimo trukmę. Ekonominiai procesai taip pat nėra išimtis. Dažniausiai siūloma įmonės ar produkto gyvavimo trukmę analizuoti, atsižvelgiant į vykstančių procesų raidos stadijas, nes būtent tam tikra gyvavimo stadija lemia ir atitinkamus valdymo, investavimo proceso analizės ir įmonės veiklos vertinimo sprendimus (Ginevičius, 1998; Blank, 1995). Todėl įmonės investicinio patrauklumo vertinimą teoriniu požiūriu yra logiška nagrinėti dviem aspektais:

- pagal gyvavimo ciklo stadijas remiantis keliais svarbiausiais rodikliais;
- atliekant kompleksinę analizę, t. y. remiantis daugelio rodiklių sistema.

2. ĮMONĖS GYVAVIMO CIKLO ANALIZĖ

Šiandieninė makroekonominė aplinka išgyvena unikalius istorinius pokyčius, kurie iš esmės keičia verslo ir socialinę aplinką. Šiems pokyčiams suteikta daug įvairių pavadinimų, bet dažniausiai iš jų yra vartojamas „informacijos amžius“. P. Doyle (Doyle, 2002) skiria keturias informacijos amžiaus ypatybes: rinkų globalizacija, pramonės struktūros pasikeitimas, informacinė revoliucija ir išaugę pirkėjų lūkesčiai. Technologiniai pokyčiai, nauja konkurencija ir besikeičiantys poreikiai vakarykščius sprendimus paverčia pasenusiais, kartu kuria palankias galimybes inovacijoms ir dėl to trumpėja įmonių gyvavimo trukmė (Leitonenė, 2000).

Veikiančios kompanijos investicinio patrauklumo įvertinimas visų pirma pradedamas nuo jos gyvavimo ciklo stadijų nagrinėjimo. I. Blankas (Blank, 1995) skiria 6 kompanijos gyvavimo ciklo stadijas: 1) „gimimas“ (iki 1 metų); 2) „vaikystė“ (1–2 metai); 3) „jaunystė“ (3–5 metai); 4) „ankstyvoji branda“ (6–10 metų); 5) „galutinė (visiška) branda“ (11–20 metų); 6) „senėjimas“ (21–25 metai). Jis teigia, kad visų kompanijos gyvavimo ciklo stadijų periodas trunka apie 20–25 metus. Jei įmonė nori sėkmingai dirbti toliau, turi atgimti nauju pagrindu ir su nauja savininkų ir valdančio personalo sudėtimi. Priešingu atveju įmonės laukia egzistavimo pabaiga.

Įmonės gyvavimo stadijos nustatomos taikant dinaminę analizę. Analizuojama tokių svarbių rodiklių dinamika, kaip: *produkcijos apimtis, bendra aktyvų apimtis, nuosavas kapitalas, pelnas*. Pagal šių rodiklių priaugio tempus galima spręsti apie kompanijos gyvavimo ciklo stadiją. Aukščiausi rodiklių augimo tempai paprastai būdingi „jaunystės“ ir „ankstyvos brandos“ stadijoms. Daugumos išvardintų rodiklių stabilizacija charakteringa „galutinės brandos“ stadijai, o jų mažėjimas – „senėjimo“ stadijai.

Įmonės, kurios yra pirmose keturiose savo gyvavimo ciklo stadijose yra laikomos patraukliomis investicijoms. Galutinės brandos stadijoje investicijos tikslingos tik tuo atveju, jei kompanijos produkcija turi pakankamai gerą marketingo perspektyvą, o investicijų apimtis techniniam pertvarkymui palyginti nedidelė ir įdėtos lėšos gali atsipirkti per trumpą laiką. Senėjimo stadijoje investavimas tikslingas tik tuo atveju, jei numatoma plati išleidžiamos produkcijos diversifikacija, t. y. tam tikras įmonės restruktūrizavimas. Šiuo atveju galima lėšų ekonomija. Įmonių gyvavimo ciklų trukmė žymia dalimi susijusi su jos verslo makroekonominė aplinka.

Mokslinės literatūros sisteminė analizė parodė, kad investicinio patrauklumo vertinimas remiantis įmonės gyvavimo ciklo stadijomis yra gana sudėtingas, kadangi tos pačios įmonės skyriai, padaliniai ar kitaip vadinami struktūriniai vienetai gali būti skirtingų raidos stadijų. Sutrumpėjusi įmonių gyvavimo trukmė ir sutrumpėjęs pelningo konkurencinio pranašumo periodas ir produktų buvimas įvairių gyvavimo ciklo stadijų verčia analizuoti kiekvieną atvejį atskirai ir vertinti kiekvieno struktūrinio vieneto (dukterinės įmonės) investicinį patrauklumą.

Reikia pabrėžti, kad produktų buvimas įvairiose savo gyvavimo ciklo fazėse atitinkamai veikia ilgalaikę įmonės elgseną jos augimo prasme. Ilgalakis nesulaikomas gaminamo produkto senėjimas verčia įmonę jau nuo jo kritimo fazės pradžios galvoti apie naujojo produkto gamybą. Tai rodo, kad įmonės gyvavimo ciklas ir jos ilgalaikės perspektyvos yra tiesiogiai susiję ir su gaminamo produkto raida ir konkurencine aplinka rinkose. Tai patvirtino ir 2008 metais prasidėjusi globali ekonominė krizė.

3. INVESTICINIO PATRAUKLUMO VERTINIMAS ATLIEKANT KOMPLEKSINĘ ANALIZĘ

Kompleksinės analizės esmė ir struktūra. Nagrinėjant literatūrą pastebėta, kad vieni autoriai (Buškevičiūtė, Mačerinskienė, 2002; Mackevičius, Poškaitė, 1998; Mackevičius, 2007) siekdami įvertinti esamą įmonės būklę ir numatyti tendencijas skiria ekonominę ir finansinę analizes. Jų nuomone, ekonominė analizė plačiąja prasme apima visas ūkio grandis ir struktūras, t. y. tiek materialinę, tiek nematerialinę sferą. Pavyzdžiui, J. Mackevičius ir D. Poškaitė skiria makroanalizę bei mikroanalizę. Makroanalizė – tai ūkio funkcionavimo rezultatų analizė: šakų, pošakių, teritorijų. Mikroanalizė – ūkio pagrindinių grandžių (įmonių, kompanijų ir kt.) veiklos analizė. Tuo tarpu V. Bagdžiūnienė dar teigia, kad ekonominė analizė apima: finansų, veiklos ir funkcinę-vertinę analizę (Bagdžiūnienė, 2011). Kiti autoriai (Kvedaraitė, 1994; Radavičius, 1997) pagrindinį dėmesį skiria tik finansinei analizei. Iškyla klausimas, ar pakanka finansinės analizės siekiant įvertinti įmonės investicinį patrauklumą. Jie nurodo, kad nors finansinės ir ekonominės analizės tikslai gali sutapti, pvz., kai analizė atliekama investiciniams projektams ar verslo planams parengti, tačiau ekonominė analizė atliekama platesniu kontekstu, t. y. duoda išsamesnį vertinimą. Be to, I. Blankas (Бланк, 1995) pateikdamas įmonės investicinio patrauklumo apibrėžimą nurodo, kad įmonės investicinio patrauklumo įvertinimas remiasi ne tik finansinės analizės, bet ir marketingo metodais.

Pastaruoju metu vis dažniau iškeliami dar ir akcinio kapitalo vertės teorija. Bet kuris investuotojas, investuodamas į įmonę ilgesniam terminui, tikisi pajamų gauti ateityje. Praeito amžiaus aštuntame dešimtmetyje, įgyvendinant naujas strategijas, daugelis didelių kompanijų savo veiklą pradėjo grįsti vertės vadyba (angl. *value based management*). Kaip pasekmė susiformavo ir dabar išlieka samprata, kad kompanijų tikslai ir strategijos turi būti nukreiptos didinti akcininko pajamas, t. y. turi kurti akcinio kapitalo vertę. Akcinio kapitalo vertės kūrimas reikalauja, kad ir marketingo ir finansų specialistai suvoktų jų atsakomybę ir priimamų sprendimų įtaką vienas kitam. Paprastai akcinio kapitalo vertės kūrimo procese marketingo sprendimai (produktyvumo didinimas, prasiskverbimas į rinką, prekės ir rinkos plėtra, gamybos diversifikacija) yra nagrinėjami atsižvelgiant į jų investicijų poreikius bei vykdomo finansavimo poreikius (apyvartinis kapitalas, turto struktūra, finansinė struktūra) ir įtaką kompanijos strategijų, prekės grupių, skyrių ir kitų strategijos verslo vienetų portfelių pusiausvyrai (Leitonienė, 2000).

Būtent dėl to, kad marketingas nebuvo įtrauktas į akcininkų turimos vertės analizę (angl. *shareholder value analysis*), nebuvo kriterijaus, kuris įvertintų marketingo strategijos sėkmę ar palygintų alternatyvas. Marketingo kuriamas turtas – ženklai, rinkos žinios, ryšiai su pirkėjais ir partneriais turėtų tapti ilgalaikio turto kūrimo pagrindu. „Fortune 500“ duomenų bazės pagrindu atlikti tyrimai parodė, kad daugiau nei 75 proc. šių įmonių vertės sudaro ženklai ir kitas marketingo turtas (Doyle, 2002). Skirtingai nei finansinė analizė, kurioje pateikiami kiekybiniai rodikliai, marketingo metodai remiasi kokybiniais rodikliais.

Siekiant įvertinti įmonės investicinį patrauklumą viena iš kompleksinės analizės dalių yra ir įmonės vertės nustatymas. Verslo vertės nustatymas padeda didinant įmonės valdymo efektyvumą – verslo vertės „jautimas“ padeda vadovams racionaliau valdyti įmonės turtą. Be to, vertės nustatymas padeda nustatyti ar įmonė kuria pridėtinę vertę akcininkams. Taip pat įmonės vertė skaičiuojama kai įmonė perkama ar parduodama, nustatoma jos akcijų kaina, atliekant įmonės restruktūrizaciją (likvidavimas, susiliejimas, atsiskyrimas ir k. t.), rengiant verslo planus.

Todėl galima teigti, jog kainos formavimasis finansų rinkose yra sudėtinė skirtingų veiksnių funkcija, kurių derinys ir kiekvieno įtaka bėgant laikui kinta. Dėl sisteminio proceso pobūdžio neįmanoma tiksliai apibrėžti kaip kiekvienas faktorius veikia kainas. Kol kas nėra nustatytas netgi veiksnių skaičius, jau nekalbant apie tikslų jų pobūdį ar įtakos intensyvumą.

Verta atkreipti dėmesį ir į tai, jog veiksniai, lemiantys akcijų kursus, yra pakankamai diversifikuoti, nes priklauso nuo šalių sociokultūrinės, ekonominės ir politinės padėties. Be abejo, globalizacijos efektas mažina ir toliau mažins tokius skirtumus. Dėl šių priežasčių akcijų kursus stipriau pradeda veikti ne tik vietinės ekonomikos veiksniai bei įmonės finansų valdymo kokybė, tačiau ir pasauliniai įvykiai (krizės, gamtinės katastrofos, karai, teroristiniai išpuoliai ir kt.), todėl reikia tai žinoti ir bandyti įvertinti galimas tokių procesų pasekmes. Tiems procesams įvertinti turi būti atliekama investicijų valdymo teorijoje vadinama fundamentaliąja analizė.

Fundamentaliąji analizė (angl. *fundamental analysis*) – tai tokia įmonės, finansinio instrumento arba visos ekonomikos raidos kompleksinė analizė, kai analizuojama, kokie veiksniai yra ilgalaikiai, daro ilgalaikę, fundamentalią įtaką analizuojamo objekto augimui, plėtrai, kainos ir vertės pokyčiams. Dažniausiai ji susijusi su visos ekonomikos raidos veiksnių analize, ne tik su siauru analizės objektu, todėl analizuojami ir makroekonominiai šalies rodikliai (pvz., šalies realus BVP). Tai analizė „iš viršaus“, tradiciškai apimanti ekonomikos, pramonės šakos ir firmos analizę (Valentinavičius, 2010).

Apibendrinant reikia pažymėti, kad kompleksinei analizei atlikti rodiklių sistemos rinkinys bus skirtingas, pavyzdžiui, gamybinei įmonei, paslaugas teikiančiai įmonei, investicinei įmonei ar skėtinei (holdingo) įmonei. Tačiau kompleksinės analizės struktūra nėra standartizuota (nėra bendros metodikos, rodiklių sistemos), o žymia dalimi priklauso nuo įmonės veiklos ypatumų ir atliekamos analizės tikslų.

Finansinė analizė. Finansinei analizei apibrėžti nėra vienos nuomonės. Finansų analizės esmė – pateikti informaciją investuotojui apie esamą įmonės finansinę padėtį ir numatomas perspektyvas. Finansinė analizė atspindi esamos veiklos rezultatyvumą ir atliekama atsižvelgiant į analizės tikslus, t. y. kokiam tikslui ji atliekama.

Dauguma autorių siūlo įmonių finansinei analizei naudoti keturių grupių santykinų rodiklių (pelningumo, mokumo, veiklos efektyvumo, kapitalo rinkos) sistemą. Įmonių bankroto tikimybei prognozuoti rekomenduoja amerikiečio E. Altmano pasiūlytą integralinį rodiklį. Tačiau kai kurie autoriai teigia (Šlekienė, 2000), kad atlikti tyrimai parodė, jog Lietuvos sąlygomis E. Almano indeksus galima naudoti tik didelėms įmonėms, kurių akcijos kotiruojamos vertybinių popierių biržoje. Be to, prieš taikant modelius būtina įsitikinti reikiamų duomenų teisingumu ir patikimumu.

Santykinų rodiklių (koeficientų) analizė leidžia susieti finansinių ataskaitų ir kitos informacijos duomenų tarpusavio ryšius. Vartojant santykinius rodiklius galima palyginti skirtingų įmonių finansines ataskaitas, taip pat vienos įmonės tam tikro laikotarpio rodiklius. Rodiklių rezultatai patys savaime nieko nepasako. Jų reikšmės turi būti lyginamos ir tada daromos išvados.

Daugelis autorių (Buškevičiūtė, 2002; Galinienė, 2004; Kancerevyčius, 2004; Rutkauskas, Stankevičius, 2004; Mackevičius, 2007 ir kt.) nurodo, kad įmonės santykiniai finansiniai rodikliai yra svarbūs, nes gali būti lyginami su: to paties sektoriaus (šakos) įmonių analogiškais rodikliais; to paties sektoriaus (šakos) vidutiniais arba geriausiais analogiškais

rodikliais; to paties tipo ir to paties dydžio (arba artimo) dydžio įmonių analogiškais rodikliais.

Vakarų ekonominėje literatūroje yra daug santykinų rodiklių, kuriuos skaičiuojant panaudojami įvairūs finansinių ataskaitų dydžiai. Svarbūs tie rodikliai, kurie gali atspindėti investicijų patrauklumą. Santykiniai rodikliai teigiamai koreliuojantys tarpusavyje gali būti sujungti į vieną grupę. Norint analizei panaudoti nedaug santykinų rodiklių, reikia juos labai rūpestingai atrinkti. Šie rodikliai turi labai koreliuoti su tais rodikliais, kurie neįtraukti į analizę parinktų rodiklių grupę ir nekoreliuoti su tais rodikliais, kurie įtraukti į rodiklių, naudotinių analizei atlikti grupę.

Nors finansinėje analizėje naudojama labai daug finansinių rodiklių, tačiau labai svarbu parinkti tokią santykinų rodiklių sistemą, kuri apimtų priklausomybę tarp finansinės atskaitomybės dokumentuose atspindėtų ir vidinių faktorių. Finansinės analizės kontekste reikėtų parinkti tokius rodiklius, kuriais itin domisi esami ar potencialūs investuotojai. Pavyzdžiui, I. Blankas (Бланк, 1995) nurodo, kad norint įvertinti įmonės investicinį patrauklumą finansinę analizę reikia atlikti pagal keturias rodiklių grupes: apyvartumo, kapitalo pelningumo, finansinio stabilumo ir turto likvidumo.

Pažymėtina, kad šiuolaikinėje ekonomikoje tiems patiems procesams vertinti rodiklių sistema nėra nusistovėjusi. Pavyzdžiui, Lietuvos statistikos metraštyje nefinansinių įmonių finansinė analizė pateikiama pagal 12 rodiklių sistemą, kurią sudaro trys grupės: likvidumo ir finansinės rizikos koeficientai; apyvartumo rodikliai; pelningumo rodikliai. Tuo tarpu Lietuvos nacionalinės vertybinių popierių biržos įmonių finansinės analizės rodiklių 1999 metų skaičiavimo metodikoje, akcinėms įmonėms siūloma 29 rodiklių sistema (Įmonių, 1999), o atnaujintoje 2010 metų metodikoje ji išplėsta iki 53 rodiklių (Įmonių, 2010).

Ši metodika skirta investuotojams, finansų analitikams bei kitiems finansų rinkos dalyviams ir parengta, atsižvelgiant į pastaruoju metu įvykusius pokyčius finansų analizėje, visų pirma, tarptautinių finansinės atskaitomybės standartų (TFAS) formavimasis ir jų taikymo tarptautinėje įmonių finansų apskaitos praktikoje plėtra. Į metodiką įtraukta daug rodiklių. Pirmiausia tie rodikliai, kurie turėtų būti naudojami įmonėms, esančioms vertybinių popierių biržų (NASDAQ OMX) Baltijos šalyse prekybos sąrašuose, vertinti. Visi 53 įmonių (akcinių bendrovių) finansiniai rodikliai suskirstyti į penkias grupes: likvidumo rodikliai – 5; pelningumo rodikliai – 11; finansinio sverto rodikliai – 15; turto panaudojimo efektyvumo rodikliai – 7; rinkos vertės rodikliai – 15.

Pažymėtina, kad nors analizei atlikti jau atrodo yra pakankamai rodiklių, tačiau atsiranda nuomonių ir siūlymų, kai kuriuos iš jų praktikoje plačiai naudojamus keisti. Pavyzdžiui, finansų analitikas D. Klimašauskas, skaičiuojant pagrindinį rinkos rodiklį – įmonės kapitalizacijos bei grynojo pelno santykį (P/E), vietoje kapitalizacijos (P) pagrįstai siūlo įvesti naują – įmonės vertės rodiklį – EV (angl. *enterprise value*), kuris leidžia įvertinti įmonės skolas. Šis rodiklis gali pakeisti kapitalizaciją ir skaičiuojant kitus santykinius rodiklius. Jį siūloma skaičiuoti pagal tokią formulę: $EV = \text{kapitalizacija} + \text{finansiniai įsipareigojimai} - \text{grynieji pinigai ir indėliai} = \text{kapitalizacija} + \text{grynoji skola}$ (Investicijų, 2010).

Analizuodamas ilgalaikių finansinių sprendimų ir verslo vertės klausimus verslo konsultantas J. Kourdi dar siūlo dar vieną naujovę – *subalansuotų rodiklių* metodiką ir *akcininkų vertės analizės* (AVA) sąvoką. AVA remiasi požiūriu, kad standartiniai apskaitos metodai nuostatant verslo vertę yra pasenę, nes ribojasi atsilikusiomis istorinėmis perspektyvomis, arba tiesiog yra pernelyg trumpalaikiai. Jis remiasi prielaida, kad tradicinės priemonės, tokios

kaip patrauklumo indeksas, našumas, augimas ir pelningumas, atskleidžiančios organizacijos sėkmės situaciją, yra tik nedidelė vaizdo dalis ir duoda tik momentinį vaizdą kaip kompanijai sekėsi praėityje. Tuo tarpu subalansuotų rodiklių metodika leidžia sujungti strateginius tikslus su išsamesniais veiklos rezultatais. Subalansuotų rodiklių metodika atsižvelgia į keturias pagrindines veiklos sritis, iš kurių autoriaus vadinama „sunkioji“ – finansinė – sudaro tik vieną dalį. Likusios trys „švelniosios“ apima (Kourdi, 2010): klientų perspektyvą (kaip organizaciją suvokia jos klientai); vidaus perspektyvą (dalykus, kuriuos kompanija dar turi padaryti); naujovių diegimo ir mokymosi perspektyvą (sritis, kuriose organizacija privalo toliau tobulintis ir pridėti vertės).

Ši metodika, kaip pripažįsta pats J. Kourdi, irgi turi kai kurių trūkumų, o iš jų vienas pagrindinių, kad per daug grindžiama nurodymais, yra pernelyg moksliška ir daugiau orientuota į kiekybę, o ne kokybę. Tačiau, mūsų nuomone, ji yra įdomi, kompleksškai apimanti svarbias kryptis (finansų, marketingo, inovacijų, rinkos, personalo ir kt.) ir kaip taikant kiekvieną metodą, sėkmė priklauso nuo kūrybiškumo rengiant analizes, įdėtų pastangų, kokybės ir būdo, kuriuo sistema yra įgyvendinama.

Taigi, apžvelgus Lietuvos ir kitų šalių autorių atliktus tyrimus, galima daryti išvadą, kad įmonės investicinio patrauklumui vertinti yra naudojamos įvairios metodikos bei kompleksinės analizės rodiklių sistemos. Bendras kiekybinių ir kokybinių rodiklių skaičius, vertinant įmonių veiklą, gali būti iki 80–90, o atskirais atvejais ir žymiai daugiau. Suprantama, kad kiekvienu konkrečiu atveju, tokį rodiklių skaičių naudoti nėra tikslinga, nes tai atimtų daug laiko, bereikalingai padidintų analizei atlikti išlaidas, o be to, dar gal būt ir įneštų painingą priimant valdymo sprendimus.

Dėl reikiamos rodiklių sistemos pasirinkimo kiekvienu konkrečiu atveju turėtų apsispręsti analizės užsakovai (naudotojai). Čia galima pilnai pasinaudoti finansų analitiko K. Volšo patarimu (Ciaran Walsh), kuris apibūdindamas finansinių rodiklių pasirinkimo svarbą, teigia, kad verslo rodiklių yra itin daug, ir kiekviena knyga, parašyta šia tema pateikia skirtingą jų rinkinį, daugybę sąvokų, apibrėžimų ir terminų, kas daugelį bandančių surasti kelią šiame labirinte beviltiškai nuleidžia rankas. Jis siūlo tiesiog ignoruoti daugelį rodiklių ir susitelkti ties keletu esminių, maždaug 20, ir juos išsamiai išnagrinėti (Volšas, 2007).

Marketingo veiksmų analizė. Visi iki šiol nagrinėti aspektai remiasi finansinių atskaitų duomenimis. Tačiau ne mažiau svarbu rodikliai, kurie neatsispindi finansinėje atskaitomybėje – marketingo veiksniai. Vis dėlto, pelno gavimas yra trumpalaikio valdymo tikslas, susijęs su sąnaudų mažinimu, investicijų mažinimu ir prastėjimu. Tai prieštarauja ilgalaikiai marketingo strategijai ir pasaulinio lygio įmonės sukūrimui. Daugelio šiuolaikinių aukštų technologijų įmonių įvertinimas eilinį kartą įrodo, kad akcininkai visiškai teigiamai vertina įmonės vadybą, orientuotą į įmonės ilgalaikį augimą (netgi jei jos šiandien ir nėra pelningos). Investuotojai puikiai orientuojasi kokios įmonės imasi trumpalaikio pelno manevrų. Neretai būna taip, kad įmonei paskelbus apie tai, kad įmonė mažina marketingo išlaidas, krenta ir akcijų vertė. Investuotojai teigiamai vertina net ilgalaikes neigiamas investicijas, jei paskui prognozuojama žymus augimas (Doyle, 2002).

Įmonės augimas ir pelningumas yra visiškai priklausomas nuo įmonės sugebėjimo tenkinti savo vartotojų poreikius. Esant normalioms sąlygoms, finansiniai rodikliai yra tiesiogiai susiję su marketingo veikla. Daugeliu atvejų į įmonės vertinimo sistemą įeina šie vartotojų poreikius atspindintys rodikliai: *rinkos dalis; prekinio ženklų įvaizdis, ženklų populiarumas; vartotojų pasitenkinimas; pirkėjų išlaikymo lygis; pagrindinių klientų vertinimas.*

Įmonės gebėjimas generuoti pinigų srautus dauguma atvejų priklauso nuo verslo procesų (tyrimų, projektavimo, gamybos, tiekimo ir pateikimo kanalų) rezultatyvumo. Paprastai vadyba vertina tuos vidinius procesus, kurie daro didžiausią poveikį vartotojų pasitenkinimui. Tam yra vartojami šie vidinio verslo (inovacinio verslo) vertinimo rodikliai: *naujų produktų dalis bendroje pardavimo apimtyje; gamybos sąnaudos; gamybos ciklo trukmė; atsargų valdymas; produkto (paslaugos) kokybės rodikliai; technologinės plėtros galimybės*.

Įmonės konkurencinių galimybių auksinėmis vertybėmis laikoma jos nuovoka, taip pat sugebėjimas atsinaujinti ir tobulėti. Daugelis įmonių turi kompetencijos įvertinimo centrus, kuriuose mokosi nuovokos ir kitų svarbių dalykų. Inovacijų ir mokymo įvertinimui gali būti naudojami šie rodikliai: *produktų kūrimas; pirkimai; gamyba; technologija; marketingas ir tiekimas*.

Dinaminės konkurencijos sąlygomis ypatingai svarbūs yra tokie veiklos rodikliai, kurie rodo įmonės strategines nuostatas tolimai perspektyvai, kaip: *lyginamosios investicijos ir išlaidos mokslo tiriamiesiems ir eksperimentiniams darbams, technologiniai įgūdžiai ir kt.* (Valentinavičius, 2000).

Rodiklių sistemos subalansavimo esmė yra ta, kad sudėtingame versle negali būti kažkio vieningo rodiklio, kuris apjungtų visas veiklos charakteristikas (Doyle, 2002). Gali būti situacijų, kai aukštas dabartinio pelningumo lygis neretai slepia ilgalaikio konkurencinio pranašumo kritimą. Be to, skirtingose įmonės gyvavimo stadijose vertinimo sistemos turi keistis.

Marketingo koncepcijoje dominuoja toks principas: analizuojant rinką, reikia surasti vartotojo nepatenkintus poreikius ir pasistengti juos patenkinti, maksimalus pelnas (ar kitas firmos tikslas) turi būti pasiektas maksimaliai tenkinant vartotojo poreikius (Žvirblis, 2000). Remiantis šiuolaikinio marketingo koncepcija, turi būti kryptingai parengti tarpusavyje susiję sprendimai ir veiksmai, būtini tenkinant tam tikrus klientų poreikius ir kartu siekiant pelno ar kitų firmos tikslų. Tai yra pagrindinis marketingo uždavinys. Visuma tarpusavyje susijusių sprendimų, veiksmų ir veiksnių, turinčių poveikį rinkai, kuriais disponuoja įmonė, siekdama tenkinti vartotojų poreikius, sudaro marketingo visumą.

Rinkos patrauklumo analizė. Siekiant įvertinti įmonės investicinį patrauklumą yra svarbu išanalizuoti konkurencinę įmonės padėtį rinkoje. Įmonės padėties rinkoje svarbą investiciniam patrauklumui pabrėžia daugelis autorių (Doyle, 2002; Kancerevyčius, 2004; Samuels, 1994; Vasiliauskas, 2006). Pagrindiniai rinkos investicinio patrauklumo veiksniai yra šie: *rinkos dydis; rinkos augimas; rinkos konkurencinė struktūra; rinkos cikliškumas; rizikos veiksniai; konkurencinis pranašumas šakos viduje*.

Rinkos dydis. Kuo didesnė rinka, tuo didesnės įmonės galimybės. Didelės įmonės tik didelėse rinkose gali kurti pridėtinę vertę. Mažos įmonės tokiu atveju turi galimybę užimti rinkos nišas ir taip pat kurti pridėtinę vertę investuotojams.

Rinkos augimas. Įmonės augimas yra daug lengvesnis, kai ji yra augančios rinkos dalis. Brandžios rinkos sąlygomis augimą galima pasiekti tik užėmus konkurentų rinkos dalį.

Rinkos konkurencinė struktūra. Rinkos investiciniam patrauklumui didelę įtaką daro konkurencinė struktūra. Jos pagrindiniai elementai: *tiesioginės konkurencijos intensyvumas; pirkėjų valdžia; naujų konkurentų grėsmė; naujų pakaitalų grėsmė; tiekėjų poveikis*.

Rinkos cikliškumas. Kai kurios rinkos pasižymi dideli cikliškumu. Piko metu kainos gali būti 30 proc. ir daugiau aukštesnės nei nuosmukio metu. Tai lemia, kad kai kurios įmonės gali būti labai pelningos kilimo laikotarpiu, o nuosmukio laikotarpiu nuostolingos.

Rizikos veiksniai. Rinkos patrauklumas priklauso nuo rizikos veiksnių, kurie gali paveikti būsimus grynuosius pinigų srautus arba ekonominį pelną. Šiems veiksniams priskiriama nestabili politinė padėtis, infrastruktūra ir valstybės reguliavimas, kvalifikuotos darbo jėgos ir išteklių įvairovė, galimos ekonominės ir mokestinės problemos ir kt. Kad ir kaip gerai įmonė būtų valdoma, dėl šių veiksnių neigiamo poveikio gali sumažėti įmonės kuriama vertė.

Konkurencinis pranašumas. Dar daugiau įmonės investicinį patrauklumą veikia jos konkurencinis pranašumas. Netgi pačiose sudėtingiausiose rinkose įmonės, turinčios konkurencinį pranašumą prieš konkurentus, gauna pajamas, kurios viršija kapitalo vertę. Dėl to, įmonės, neturinčios konkurencinių pranašumų dažnai pralaimi konkurencinę kovą. Kitaip sakant, pelningumas šakos rinkos viduje gali daugiau kisti, nei tarp šakų.

Kai kurie autoriai, analizuodami įmonės investicinį patrauklumą nurodo, kad atsižvelgiant į ekonominę situaciją, yra svarbu ir šakos gyvavimo ciklo analizė. Paprastai pramonės šakos atspindi visos ekonomikos svyravimus, tačiau skirtingais laipsniais. Yra skiriamos šios šakų rūšys: *augančios pramonės šakos; apsauginės pramonės šakos; ciklinės pramonės šakos; priešingos ciklinėms pramonės šakoms.*

4. BUHALTERINĖS APSKAITOS SVARBA VERTINANT ĮMONĖS INVESTICINĮ PATRAUKLUMĄ

Buhalterinė apskaita yra įmonės ūkinių operacijų ir įvykių, įvertintų pinigine išraiška, pateikimo ir apibendrinimo sistema, skirta teikti informaciją valdymo sprendimams priimti bei finansinei atskaitomybei sudaryti. Kaip teigia J. Mackevičius buhalterinės apskaitos teikiama informacija sudaro nuo 60 proc. iki 90 proc. visos ekonominės informacijos, kuri būtina įmonės veiklai planuoti, analizuoti ir valdyti (Mackevičius, 2007). Buhalterinės apskaitos sistemą sudaro dvi sudėtinės dalys: finansinė apskaita ir valdymo apskaita. Vertinant įmonės investicinį patrauklumą jos abi yra neabejotinai labai svarbios, nes didžioji informacijos dalis kaupiama pačioje įmonėje.

Finansinės apskaitos dokumentuose investuotojai randa juos dominančią informaciją apie įmonės turtą, kapitalą, išpareigojimus, pinigų srautus, veiklos rezultatus. Ji turi būti patikima ir atitikti tokius pagrindinius reikalavimus, kaip: tikslumas, pateikimas laiku, pakankamumas, tinkamumas (skaidrumas). Deja tenka apgailestauti, kad pasitaiko kai praktikoje dar tebenaudojami paprasti analizės metodai ir dažnai naudojami skaičiai, kurie neadekvačiai atspindi ekonominius procesus. Taip pat svarbu, kad sudėtingiems ryšiams analizuoti būtų naudojami atitinkami rodikliai. Išsamiai analizei atlikti būtina surinkti daug pirminės apskaitinės ir statistinės informacijos. Pagrindiniai finansinės atskaitomybės dokumentai, kurių pagrindu yra atliekama finansinė analizė yra: buhalterinis balansas, pelno (nuostolio) ataskaita, finansinės būklės pakeitimų (piniginių srautų) ataskaita.

Remiantis įmonės buhalterinės apskaitos dokumentais finansinės būklės analizė paprastai yra atliekama dviem etapais. Pirmąjį etapą galima apibūdinti kaip paruošiamąjį įmonės finansinės būklės etapą, atskleidžiantį įmonės silpnąsias ir stipriąsias puses absoliučia išraiška, t. y. horizontalioji ir vertikalioji analizė. Antrasis etapas – santykinų rodiklių analizė, kuri turi tą pranašumą, kad galima palyginti nevienodų dydžių įmonių veiklos rezultatus. Santykiniai rodikliai pasirenkami atsižvelgiant į analizės tikslą ir turimą patikimą informaciją. Priešingu atveju investicinio patrauklumo vertinimas gali būti klaidingas. Be to reikia mokėti teisingai pasirinkti svarbiausius, vertinamo objekto veiklos ypatumus atspindinčius rodiklius, kurių remiantis finansine atskaitomybe galima apskaičiuoti labai daug, kartais net

iki 200 santykinų rodiklių ((Mackevičius, 2007). Todėl, kaip teigia K. Rudžionienė, buhalteriams ir finansų analitikams atsiranda galimybė parodyti daug kūrybiškumo vedant apskaitą bei pasirenkant tinkamą rodiklių sistemą, nes apskaitos negalima laikyti sausu tikslu mokslu bei siūlo žiūrėti į apskaitą kūrybiškai ir plačiau (Rudžionienė, 2010).

Verslo vertė nėra pastovus dydis, laikui bėgant ji kinta priklausomai nuo vidaus ir išorės veiksnių, tačiau šis procesas gali būti valdomas įmonės vadovų ir darbuotojų. Vertinimas yra subjektyvus dalykas ir skirtingų analitikų vertinimai, atsižvelgiant į vertintojo požiūrį, kartais gali skirtis 30 proc. ir daugiau. Skirtingi vertinimo metodai ir naudojamos buhalterinės apskaitos informacijos kokybė gali lemti skirtingus rezultatus. Niekas negali tiksliai nustatyti, kokie bus pinigų srautai ateityje. Vertinant įmonę, daugelis autorių (Galininė, 2004; Mackevičius, 2007; Шарпе, 1997) akcentuoja finansinės būklės svarbą. Be to, reikia atsižvelgti į vertinamos įmonės dalį (pvz., kontrolinis paketas ar ne), gaunamą balsų skaičių, finansinę būklę ir kitus ypatumus.

Vertinant įmonės veiklos perspektyvas labai svarbu teisingai įvertinti jos verslo riziką. Atliekant analizę geriau taikyti konservatyvumo principą, o ne orientotis į per daug optimistinius scenarijus ir alternatyvas, kas neretai pasitaiko planuojant įmonių plėtrą, diegiant inovacijas. Kadangi konservatyvumas apskaitoje pasižymi ne tik investuotojų ir kreditorių apsauga, o per didelis jo taikymas gali pažeisti palyginamumo ir neutralumo apskaitos principus, tai K. Rudžionienė ir A. Morkevičienė siūlo skaičiuoti įmonės apskaitos konservatyvumo indeksą. Kaip teigia autorės, paaiškėjus, kad įmonės apskaita yra labai konservatyvi (konservatyvumo indeksas artimas vienetui), reiktų atidžiau vertinti tos įmonės veiklos rezultatus (Rudžionienė, Morkevičienė, 2010).

Valdymo apskaita yra informacijos, reikalingos sėkmingai valdyti įmonę rinkimas, sisteminimas ir pateikimas nustatytos formos dokumentuose pateikimas. Valdymo apskaitos sistemą įmonės pasirenka savarankiškai, tačiau ji turi atitikti tam tikrus reikalavimus. Kaip ir finansinė apskaita ji turi būti suprantama, tinkama, patikima, palyginama ir pateikiama laiku. Valdymo apskaitos informacija ypatingai svarbi marketingo veiksnių ir rinkos patrauklumo analizei atlikti, taip pat įmonės strateginiams valdymo sprendimams priimti: naujiems produktams ir technologijoms kurti, ilgalaikių investicinių strategijų (verslo planų) rengimui, įmonės veiklai restruktūrizuoti ir operatyviniams sprendimams priimti.

Svarbu paminėti, kad kuriant naujas strategijas vertės nustatymas padeda įvertinti kaip viena ar kita strategija paveiks įmonės veiklos rezultatus, taip pat remiantis įvertinimu grindžiami investicinių projektų sprendimai ir būsima įmonės akcijų vertė rinkoje. Nustatant įmonės vertę turi būti remiamasi patikima informacija, o ji iš esmės priklauso nuo valdymo apskaitos sistemos. Kaip pažymi, J. Mackevičius ir V. Savickas, gerai tvarkoma valdymo apskaita, pateikdama susistemintą ir apdorotą finansinę ir nefinansinę informaciją, suteikia galimybę išsiaiškinti rizikingiausiais ir silpniausiais įmonės veiklos sritis, nukrypimų nuo parametru priežastis ir kaltininkus (Mackevičius, 2010). Tai yra labai svarbu ne tik vykdant operatyvinį įmonės valdymą, priimant ekonomiškai pagrįstus investicinius sprendimus, bet ir teisingai skatinant investuotojus.

Pažymėtina, kad šiuolaikinėje ekonomikoje kapitalo rinką veikia tiek fiziniai bei juridiniai asmenys, tiek valstybė. Sunku įvertinti kiekvienos rinkos dalyvių grupės įtaką investicijų rinkos dinamikai. Jie tarpusavyje stipriai susiję ir priklausomi vienas nuo kito. Kapitalo rinkos valdymui, ypač tarp investuotojų, kone svarbiausia priemonė – rinkos rezultatų analizė ir prognozavimas. Tik įvertinus objektyvių, spekuliatyvių ir subjektyvių veiksnių

įtaką, pasirenkamos tinkamos rinkos analizės formos. Šiuo atveju yra ypač svarbus gerai su-tvarkytos įmonės apskaitos sistemos vaidmuo, kuria remiantis savalaikiai gali būti pateikta aiški, skaidri, teisinga ir pakankama informacija bei fundamentali analizė investuotojams. Reikia siekti, kad nebūtų rinkose vadovujamasi tik prielaidomis ir net gandai, kas kai ku-riais atvejais sukelia nepasitikėjimą ne tik atskirais emitentais (įmonėmis), bet ir visa šalies ekonomine politika.

IŠVADOS

Įmonės investiciniam patrauklumui vertinti nėra vieningos metodikos, nes įvairiose šalyse yra taikomos įvairios metodikos bei kompleksinės analizės rodiklių sistemos. Siekiant nu-statyti įmonės investicinį patrauklumą nepakanka tik tradicinės finansinės ir ekonominės analizės, nors jos svarbios, papildo viena kitą ir dažniausiai yra naudojamasi.

Norint visapusiškai įvertinti investicinį patrauklumą ilgesnei perspektyvai tikslinga atlik-ti įmonės veiklos kompleksinę analizę. Įmonės investicinio patrauklumo vertinimas turėtų būti atliekamas šiomis kryptimis: *įmonės gyvavimo ciklo analizė, finansinės būklės, marketingo veiksmų, įmonės vertės ir įmonės padėties rinkoje analizė.*

Įmonės investicinio patrauklumo vertinimas remiantis gyvavimo ciklo analize parodė, kad dėl pasikeitusių rinkos sąlygų, įmonės gyvavimo ciklo analizė neatskleidžia visos in-formacijos apie investavimo patrauklumą tam tikroje gyvavimo ciklo stadijoje, taip pat ši analizė neatsižvelgia į įmonės veiklos specifiką ir produkto gyvavimo trukmę.

Norint įvertinti įmonės investicinį patrauklumą būtina logiškai pagrįsti investavimo po-reikį, atsižvelgiant į įmonės pozicijas rinkoje ir rinkos patrauklumo lygį. Žymiai daugiau dėmesio reiktų skirti su įmonės veiklos strategija susijusių marketingo, inovacinės veiklos veiksmų analizei.

Dinaminės konkurencijos sąlygomis šalia svarbiausių finansinių rodiklių, ypatingai yra svarbūs ir tokie įmonės veiklos rodikliai, kurie rodo įmonės strategines nuostatas tolimai perspektyvai (lyginamosios investicijos ir išlaidos mokslo tiriamiesiems ir eksperimenti-niams darbams, technologiniai įgūdžiai, marketingo išlaidos naujų produktų įvedimui į rin-ką ir kt.).

Kiekvienu konkrečiu atveju reikiama rodiklių sistema kompleksinei analizei turėtų būti parenkama atsižvelgiant į analizės tikslus ir jos užsakovų (naudotojų) poreikius, tačiau ją turi sudaryti logiškai pagrįstas, esminių rodiklių skaičius (apie 20-30), o priimant svarbius investicinius sprendimus neturėtų būti apsiribojama tik vienu rodikliu.

Atliekant analizę ir įmonės investicinio patrauklumo vertinimą labai svarbi buhalterinės apskaitos kokybė, esamos informacijos patikimumas ir pakankamumas, jos sisteminimas ir apibendrinimas, nes remiantis ja priimami svarbiausi vidaus valdymo bei išorės investuo-tojų sprendimai.

LITERATŪRA

1. Bagdžiūnienė V. (2011) Įmonių veiklos planavimas ir analizė. Esmė ir verslo situacijos. Tre-čioji laida. Vilnius: Conto litera. 178 p.
2. Buškevičiūtė E. Mačerinskienė I. (2002) Finansų analizė. Kaunas: Technologija. 379 p.
3. Doyle P. Value based Marketing. Oxford: Alden Press. 474 p.
4. Galinienė B. (2004) Turto ir verslo vertinimo sistema: formavimas ir plėtros koncepcija. Mo-nografija. Vilnius: VU leidykla. 307 p.

5. Ginevičius R. (1998) Įmonių veiklos diversifikacija. Monografija. Vilnius: Technika. 152 p.
6. Įmonių finansinė analizė. (1999) Rodiklių skaičiavimo metodika. Nacionalinė vertybinių popierių birža. Vilnius.
7. Įmonių finansinė analizė. (2010) Rodiklių skaičiavimo metodika. Vertybinių popierių birža NASDAQ OMX. Vilnius.
8. Investicijų valdymas. (2010) Konsultacijos vadovui. Sudarė: Finansų analitikų asociacija. Vilnius: UAB „Verslo žinios“.
9. Kancerevyčius G. (2004) Finansai ir investicijos. Kaunas: „Smaltijos“ leidykla. 880 p.
10. Kourdi J. (2010) Verslo strategijos: efektyvių sprendimų vadovas. Vert. iš anglų kalbos. – Vilnius: Alma littera. 276 p.
11. Kvedaraitė V. (1994) Firmos finansinės veikos analizė. Vilnius: Lietuvos informatikos institutas. 46 p.
12. Leitonienė Š. (2000) Marketingo / finansų sąveika. Iš: Ekonomika ir vadyba – 2000. Tarptautinės mokslinės konferencijos pranešimų medžiaga. Kaunas: Technologija, p. 231–233.
13. Mackevičius J., Poškaitė D. (1998) Finansinė analizė. Vilnius: Katalikų pasaulis. 631 p.
14. Mackevičius J. (2007) Įmonių veiklos analizė. Informacijos rinkimas, sisteminimas ir vertinimas. Monografija. Antrasis pataisytas ir papildytas leidimas. Vilnius, TEV. 510 p.
15. Mackevičius J., Savickas V. (2010) Valdymo apskaitos turinio klausimu. //Buhalterinės apskaitos teorija ir praktika. Mokslo darbai, Nr. 7, p. 17–27.
16. Radavičius E. (1997) Įmonės finansai: analizė ir prognozė: įmonės finansų ir veiklos efektyvumo valdymo būdai ir priemonės. Vilnius: Ekonomikos mokymo centras. 94 p.
17. Rudžionienė K. (2010) Apskaita: mokslas ar menas? // Buhalterinės apskaitos teorija ir praktika. Mokslo darbai, Nr. 7, p. 9–16.
18. Rudžionienė K., Morkevičienė A. (2010) Konservatyvumo principas apskaitoje: Lietuvos praktika // Buhalterinės apskaitos teorija ir praktika. Mokslo darbai, Nr. 6, p. 50–59.
19. Rutkauskas V., Stankevičius P. (2004) Finansų analizė, valdymas ir prognozavimas. Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla. 301 p.
20. Samuels J. M., Wilkes F. M., Brayshaw R. E. (1994) Management of company finance. 5 th ed. London etc.: Chapman and Hall. 757 p.
21. Šlekienė D., Klimavičienė I. (2000) Įmonės veiklos finansinis įvertinimas. Kaunas: Technologija. p. 146
22. Valentinavičius S. (2000) Pramonės konkurencingumas ir ekonominė plėtra. Ekonomika. Mokslo darbai, No. 52. p.150–162.
23. Valentinavičius S. (2010) Investicijų valdymas. Teoriniai ir praktiniai aspektai. Monografija. Vilniaus universiteto leidykla. 303 p.
24. Vasiliauskas A. (2006) Strateginis valdymas. Kaunas: Technologija. 383 p.
25. Volšas K. (2007) Pagrindiniai vadybos rodikliai. Vert. iš anglų k. UAB „Verslo žinios“. 401 p.
26. Žvirblis A. (2000) Modernusis marketingas. Vilnius: Žuma. 180 p.
27. Бланк И.А. (1995) Инвестиционный менеджмент. Киев: ИТЕМ, 488 с.
28. Шарпе У, Александер Г. Д., Вэйли Д. Ж. (1997) Инвестиции. Перевод с английского. Москва: Инфра – М. 1024 с.

THE IMPORTANCE OF ACCOUNTING AND FINANCIAL ANALYSIS OF EVALUATION COMPANY'S INVESTMENT PREFERENCE

Stasys Valentinavičius

Summary

The article analyses the importance of accounting in the integrated analysis aspects and problems of company's investment preference, including the overview of other author's research in this field. In accordance with systematic analysis it formulates the main directions of integrated analysis for the purpose of company's investment preferences evaluations. Pursuing the aim to review the theoretical aspects of integrated analysis investment preference of companies is analyzed in accordance with analysis of the life cycle, financial statements, marketing elements, analysis of the value and position of the companies in the market.

NACIONALINĖ SĄSKAITYBA KAIP INFORMACINĖ SISTEMA: ISTORIJA, DABARTIS

Romualdas Valkauskas

Docentas, socialinių mokslų daktaras,
Vilniaus Universitetas, Ekonomikos fakultetas, Kiekybinių metodų ir modeliavimo katedra, Saulėtekio al. 9-II, LT-10222 Vilnius, tel. 2366143,
el.paštas: romualdas.valkauskas@ef.vu.lt.

Anotacija. Lietuvoje yra sukurta specifinė informacinė sistema – savotiškas ūkinių reiškinių ir procesų aprašymo metodas – nacionalinė sąskaityba. Ji yra specializuotos apskaitos nacionaliniu mastu pagrindas. Nacionalinė sąskaityba yra tas informacijos šaltinis, kuris aktualus ne tik vadybai, verslo vadybai.

Lietuvoje nacionalinės sąskaitybos svarbos ūkinių reiškinių ir procesų aprašymo kontekste pabrėžimas ar išskyrimas nėra gausus faktų. Menka konceptualių pasisakymų ar praktinių sprendimų patirtis. Priešasčių tam buvo ir yra daug: nacionalinės sąskaitybos samprata ir atskirtumas nuo to, kas buvo Lietuvos istorinės raidos tarpnsiuose, ūkinių reiškinių ir procesų identifikavimo balansų metodo bazėje istorijoje bei dabartyje.

Straipsnyje remiantis moksline statistikos, ūkio statistikos literatūra, Lietuvos statistikos departamento publikacijomis nacionalinės sąskaitybos šalyje klausimais, apibendrinimų ir specifiniai ekonominės statistikos metodais nurodyti ir išanalizuoti nacionalinės sąskaitybos kaip informacinės sistemos istorinės raidos Lietuvoje etapai.

Reikšminiai žodžiai: Ekonominė statistika, nacionalinė sąskaityba, informacinės sistemos istorinė raida

ĮVADAS

Nacionalinė sąskaityba yra paremta nacionalinių sąskaitų sistemą reglamentuojančiais standartais. Savo ruožtu, nacionalinių sąskaitų sistema yra savita informacinė sistema. Ji ekonominės statistikos metodas, teikiantis išsamią informaciją apie socialinius ekonominius reiškinius ir procesus. Jos duomenys yra ir „statybine medžiaga“ įvairiems ekonominiams statistiniams skaičiavimams ir tyrimams. Kita vertus, bet kuri informacinė sistema, o ir nacionalinių sąskaitų sistema turi savo gyvavimo ciklą, apimančią kūrimą, veikimą, tobulinimą bei naikinimą. Šio gyvavimo ciklo apibendrintas turinys yra toks:

Pirmoji stadija – nacionalinės sąskaitų sistemos kūrimas. Tai daugiaspektris procesas, kuris apima ne tik teorinės bazės reglamentavimo momentą, bet ir situacijos analizę, pačios sistemos projektavimą ir diegimą. Galiausiai ir sistemos tobulinimą.

Antrojoje nacionalinės sąskaitų sistemos veikimo stadijoje ši sistema vykdo savo funkcijas. Šitai yra neatsiejama jos prižiūrėjimo bei palaikymo.

Trečiosios stadijos metu informacinė sistema tobulinama ir plėtojama. Analizuojama patirtis, projektuojami laikmetį atitinkantys sprendimai, jie realizuojami.

Ketvirtoji stadija yra pesimistinis nacionalinių sąskaitų sistemos likimo variantas. Tai jos naikinimas ir perėjimas prie kitos, principaliai naujos sistemos.

Nepaisant to pesimizmo, kuris matomas paskutinėje nacionalinės sąskaitybos sistemos, kaip ir kiekvienos sistemos gyvavimo stadijoje, nacionalinės sąskaitybos išskirtinis vaidmuo

šiandienos aplinkybėmis vargu ar ginčytinas. Jos svarba didėja informacinės visuomenės sąlygomis. Kita vertus, Lietuvos istorinės raidos tarpsniuose, ūkinių reiškinių ir procesų identifikavimo balansų metodo bazėje istorijoje bei dabartyje rasime savitų bei prieštaringų dalykų.

Tyrimo objektas – nacionalinė sąskaityba balansinės statistikos raidoje bei jos virsmas visaapimančia informacine sistema.

Tyrimo tikslas yra nustatyti nacionalinės sąskaitybos kaip informacinės sistemos istorinės raidos savitumus Lietuvoje, parodyti jos vietą balansinėje statistikoje.

Tyrimo metodai – informacijos rinkimo, lyginimo, apibendrinimo metodai, socialinė analizės metodologija.

ITALIŠKASIS APSKAITOS MODELIS IR NACIONALINĖ SĄSKAITYBA

Laiko tėkmėje vystėsi ir sudėtingėjo gamyba, didėjo konkurencija, kūrėsi stambios įmonės, todėl dar labiau sustiprėjo apskaitos svarba. Ryškėjo svarbiausias apskaitos bruožas – jos detalizavimas, įvairių techninių priemonių naudojimas apskaitos operatyvumui didinti. Susikūrė tvirta sintetinės ir analitinės apskaitos sistema.

Padažnėjo žmonių surašymai, pradėtas masinis gamybos stebėjimas. Taip atsirado savita apskaitos rūšis – statistinė apskaita, kas, be abejo, nėra statistika tikrąja to žodžio prasme. Gamybos išlaidų buhalterinės apskaitos pagrindai pirmą kartą buvo išdėstyti XIX a. antroje pusėje prancūzų mokslininkų. Ji pirmieji pasiūlė savikainos skaičiavimo metodiką. Rusų mokslininkas N. Lunskis pirmasis išsamiai apibūdino balanso aktyvą ir pasyvą. Jis nurodė, kad aktyvas visada turi būti lygus pasyvui. Tai bendras fonas, skatinęs apskaitos modelių atsiradimą. L. Pačiolio (Fra Luca Bartolomeo de Pacioli) pasiūlytas apskaitos modelis pradėtas vadinti Senąja italų sistema – modeliu.

Naujasis itališkasis apskaitos modelis susiformavo italų autoriams plėtojant L. Pačiolio „Traktato apie sąskaitas ir įrašus“ mintis. J.Mackevičiaus (1991, 1989), H.Rinne (1994), J.Mackevičiaus, L.Krivkos (1981), J.Miniotaitės (1999), ir kitų autorių vertinimais apskaitos modelių atsiradimas yra savitas procesas, kuriame dalyvavo daugelio šalių mokslininkai: prancūzų ir italų idėjomis sukurta Naujoji italų apskaitos forma arba naujasis itališkasis apskaitos modelis. 1797 m. E. Degranžė sukūrė amerikietiškąją buhalterinės apskaitos formą. Vokietis F. Gelvig 1774 m. Didžiąją knygą padalino į du žurnalus. Prancūzo Ž. Diumaršė sukurtoje sistemoje vietoje vieno ar dviejų buvo naudojama daugybė žurnalų. Ekonomikai darantis vis sudėtingesnei, stambėjant ūkio subjektams, toliau plečiantis tarptautinei prekybai, per amžius susiklosčiusios apskaitos tradicijos ėmė nebetenkinti valdymo poreikių. Todėl XVIII a. pabaigoje – pirmojoje XIX a. pusėje imta tobulinti iki tol žinomi gana primityvūs buhalterijos metodai. Šio laikotarpio autoriai suprato, kad apsiriboti tik apskaitos registrų struktūros tyrimu ir aprašymu nepakanka. Reikalingas ir teorinis praktinių metodų pagrindimas. Galiausiai XVIII ir XIX a. sandūroje apskaita iš dogmų ir taisyklių rinkinio ėmė tapti mokslo objektu ir vis galingesne ūkinės veiklos tyrinėjimo priemone. Priemone, kurios metodai pradėti taikyti ūkinių reiškinių ir procesų aprašymui šalies mastu – nacionalinei sąskaitybai, pačioje ūkio statistikos praktikoje.

Ūkio statistika nėra statistika ta prasme, ką slepia savyje sąvoka „statistika“. Šis atskirimas ryškus D.Anderson, D.Swency, A.Williams (1996), V.Čekanavičiaus, G.Murausko (2000), A.Francis (1993), M.Genienės, V.Čiulevičienės (1998), S.Martišiaus, V.Kėdaičio (2003), R.Schlittgen (1993) ir kitų autorių darbuose. Štai, J.Kendrick (1996), A.Jančaičio

(1994), S.Martišiaus, R. Valkausko (2004) vertinimais ūkio statistika labiau yra ekonominiai – statistiniai skaičiavimai, kuriems atlikti reikalingi ne tik statistikos metodai, bet ir kitų mokslų metodai. Šių mokslų tarpe reikėtų išskirti buhalterinę apskaitą. Jos metodai ir procedūros tapo pagrindu kuriant nacionalinę sąskaitybą. Vienas esminių nacionalinės sąskaitybos bruožų ir yra dvejetainio įrašo principo naudojimas ūkinių reiškinių bei procesų šalies mastu registravimui – svarbiausio itališkojo apskaitos modelio komponento naudojimas. A.Rimkos (1920, 1933), S.Martišiaus (2005, 2009) tvirtinimas, kad praktinis apskaitos metodų ir principų pritaikymas socialinių ir ekonominių reiškinių aprašyme – tyrime visos šalies kontekste nebuvo ir nėra paprasta problema neprarado savo reikšmingumo. Ši problema galų gale gali būti aiškinama duomenų problemos komponentu. Bene sėkmingiausiai ji sprendžiama vokiečių ir japonų. Štai, K. Scharnbacher (1994) vienareikšmiškai teigia, kad ekonominio statistinio tyrimo uždaviniai dažnai reikalauja ir kitokių, negu statistikos metodų. Atkreipdamas į tai dėmesį H. Rinne (1994) pažymi, kad šis momentas yra vienas iš daugelio, kurie atskiria statistiką nuo ekonominės statistikos. Bendru atveju, galima kalbėti apie ekonominius ar socialinius reiškinius „įvardinančius“ skaičius, t.y. savotišką „statistiką skaičiais“. Visgi, makroekonominius ir mikroekonominius reiškinius apibūdinančių duomenų erdvėje svarbu ne tik suformuoti tokią erdvę, bet ir identifikuoti duomenų susikirtimo taškus, išskirti jų susikaupimo taškus. Jeigu į tai atsižvelgti, tai galime kalbėti apie specifinį tikslą – informacinės sistemos, kuri talkintų ne tik elementarių reiškinių tyrimui, sukūrimą. Šio tikslo sprendimui ir buvo kuriama nacionalinės sąskaitybos sistema.

NACIONALINĖ SĄSKAITYBA BALANSINĖS STATISTIKOS RAIDOJE

Balansinė statistika neatskiriama nuo balansų metodo. Jis yra ir svarbiausio apskaitos elemento – balanso pagrindu. Nors ši ataskaita kaip atskaitomybės dalis buvo pripažinta ne anksčiau kaip XIX a. Ši, atskaitomybės idėja anksčiau negalėjo būti įgyvendinta, nes nebuvo tam tinkamų ekonominių sąlygų. Įdomu tai, kad XIX a. Europos buhalteriai daugelį dalykų atrado iš naujo, neatsižvelgdami į senovės italų apskaitininkų patirtį. Tada įmonėse imta sudarinėti balansą ir uždarinėti pajamų bei sąnaudų sąskaitas tam, kad būtų apskaičiuotas pelnas. Kita įdomus momentas tas, kad XIX a. Vidurio Europa daugiau buvo linkusi į romantizmą negu į švietimą. Baigiantis amžiui, šalia idealizmo pradedant įsigalėti pozityvizmo idėjoms, padidėjo ir ekonomikos tyrinėjimų reikšmė. Vokietijoje buvo dirbama ekonominio istorizmo srityje, britų mokslininkai išleido veikalų apie maržinalizmą ir pinigų. Italijoje buvo leidžiamos vadybos bei valstybinių įstaigų apskaitos teorinės studijos. Be abejo, tai savitas fonas nacionalinei sąskaitybai kaip aukštesnio lygmens informacinei sistemai formuotis. Kontekstas, nes nacionalinė sąskaityba yra savita balansinių skaičiavimų sritis, kurių raida Lietuvoje glaudžiai susijusi aplinka. Iš tiesų balansinių skaičiavimų atsiradimas yra įdomios istorijos. Ne visuose ekonominės statistikos istorinės raidos etapuose rasime dalykų, kurie gali būti pavadinti balansiniais skaičiavimais. Įvairiaspalvių balansinių skaičiavimų kontekste, o tai natūralu, svarbesni XX šimtmečio metai. Tai reguliariojo kapitalizmo teorijos susiformavimo metai. Kita vertus, nacionalinės sąskaitybos kaip informacinės sistemos susiformavimas savitas savo istorine raida. Šiai raidai Lietuvoje būdingi šie etapai:

1. Balansiniai skaičiavimai iki nacionalinių sąskaitų sistemos atsiradimo (iki 1938 m.);
2. Nacionalinių sąskaitų sistemos atsiradimas ir įteisinimas tarptautiniu mastu (1938 – 1953 m.m.);

3. Nacionalinių sąskaitų sistemos tobulinimas ir individualių, atspindinčių šalių grupių ar regionų ypatumus nacionalinių sąskaitų sistemos standartų formavimas (1953 – 1979 m.m.);
4. Nacionalinių sąskaitų sistemos tapimas dominuojančia balansinių skaičiavimų sistema (1979 m. iki šių dienų).

Kiekviename šių etapų buvo savitų momentų, kurie, nepaisant to, nuosekliai vedė link specifinės informacinės sistemos susiformavimo.

NACIONALINĖS SĄSKAITYBOS VIRSMAS VISAAPIMANČIA INFORMACINE SISTEMA

Pirmasis nacionalinės sąskaitybės istorinės raidos etapas siekia XVIII šimtmečio metus. Tačiau tik XX šimtmečio metai tapo lemiamais nacionalinių sąskaitų sistemos atsiradimui. Atkreipia dėmesį pirmieji šio šimtmečio dešimtmečiai. Juose susiformavo dvi, balansinių skaičiavimų atmainos: nacionalinė sąskaityba orientuota į nacionalinių sąskaitų sistemą ir ūkyje vykstančių reiškinį bei procesų apibendrinimas balansais, kurių svarbiausias įgavo pavadinimą „Liaudies ūkio balansas“.

Antroji iš paminėtų balansinių skaičiavimų atmaina J.Laškovo, O.Molienės, M. Stasiūlionio, R.Valkausko (1989) vertinimais, vystėsi nuosekliai praeidama kelias pakopas:

- pirmieji bandymai ūkio balansu apibendrinti ūkinius procesus. Toks balansas buvo sudarytas Sovietų Sąjungoje 1923/24 ūkinių metų.
- balansinių skaičiavimų išplėtimas to meto šalį sudariusių respublikų lygmeniu. Šis balansinių skaičiavimų decentralizavimas itin ryškus pirmiesiems metams po II Pasaulinio karo. Ši pakopa buvo itin svarbi Lietuvai. Lietuva jau okupuota valstybė. Jos statistikos praktika vienareikšmiškai pakeičiama Tarybų Sąjungos statistikos praktika. Pakeliui pažymėsime, kad 1957 m. Tarybų Sąjungos respublikose pradėtos skaičiuoti visuomeninio produkto ir nacionalinių pajamų apimtys, sudarinėjamas gyventojų piniginių pajamų ir išlaidų balansas. 1963 m. balansinių skaičiavimų objektais respublikose tapo vartojimo ir kaupimo fondai, teritoriniai mainai. Buvo sudaromi planiniai ir ataskaitiniai liaudies ūkio balansai įvairiais pjūviais. Tai antrosios balansinių skaičiavimų atmainos raidos svarbesni momentai. Gi nacionalinių sąskaitų sistemai susiformuoti lemiamu veiksniu buvo šio šimtmečio 4 dešimtmetyje susiformavusi reguliariojo kapitalizmo teorija, paskatinusi JAV mokslininkus sukurti pirmąjį nacionalinių sąskaitų sistemos variantą.

Antrajame nacionalinių sąskaitų sistemos raidos etape šis variantas Amerikos mokslininkų tobulinamas toliau. 1952 m. jų darbas apibendrinamas ir 1953 m. paskelbiamas oficialiu JTO dokumentu – standartu. Šis standartas buvo laikomas tarpvalstybinio bendradarbiavimo sąlyga. Svarbu tai, kad sistemos diegimo rekomendacijos buvo orientuotos į įvairios politinės ir ekonominės orientacijos šalis. Visgi Tarybų Sąjungoje, o ir Lietuvoje tai nesusilaukė didelio dėmesio.

Nacionalinių sąskaitų sistemos tobulinimui itin svarbus *trečiasis* jos raidos etapas. 1969 m. paskelbtas naujas standartas. Šis standartas buvo rengiamas taip, kad bendrais bruožais atitiktų daugelio šalių poreikius ir sąlygas, neatsižvelgiant į jų plėtojimo lygį ar valstybės valdymo organizavimo formas. Be to, Europos Ekonominė Bendrija nutaria parengti Europos ypatumus atspindintį standartą, t.y. Europos Nacionalinių Sąskaitų standartą. 1979 m. Europos Sąjungos Statistikos tarnyba paskelbia labiau konkretizuotą ir pritaikytą Europos sąlygoms standartą.

Ketvirtasis nacionalinių sąskaitų sistemos raidos etapas ypatingas ne tik tuo, kad toliau buvo tobulinama bei plėtojama nacionalinių sąskaitų sistema, bet ir tuo, kad 1993 m. pradžioje standartas peržiūrėtas, siekiant atsakyti į laikmečio klausimus ir pašalinti daugelį nesuderinamumų tarp galiojančios nacionalinių sąskaitų sistemos ir kitų statistikos sistemų bei posistemų, ir tuo, kad 1995 m. parengtas pakoreguotas standartas, pritaikytas Europos šalims, ir tuo, kad peržiūrėti nacionalinių sąskaitų sistemos standartai tobulinamas toliau, ir tuo, kad nacionalinių sąskaitų sistema tampa dominuojančia, integravusia Rytų Europos kraštus, Lietuvą.

Įdomu čia ir tai, kad šis nacionalinių sąskaitų sistemos raidos etapas sutapo su Liaudies ūkio balanso trečiąja raidos pakopa, kurioje susiformavo “integruotas” ir “izoliacionistinis” požiūriai į šią balansinių skaičiavimų atmainą. Pagal pirmąjį požiūrį, nacionalinių sąskaitų sistemą ir Liaudies ūkio balansą reikia integruoti, juos apjungti. Šiuo keliu buvo bandoma eiti buvusioje valstybėje. Kitas – “izoliacionistinis” požiūris rėmėsi nuostata: būtini balansiniai skaičiavimai paremti “savomis”, vietos specifiką atspindinčiomis nacionalinės sąskaitųbos sistemomis.

Taigi, kiekvienas istorinis tarpsnis buvo savitas, palaipsniui vedęs prie balansinių skaičiavimų sąvokų susiformavimo, jų vienareikšmiško sukonkretinimo, prie balansinių skaičiavimų sistemos – universalios ir visaapimančios, susiformavimo. Kita vertus, neturime pagrindo teiginiui, kad jau yra balansinių skaičiavimų optimalūs sprendiniai. Šios dienos realijos rodo, kad tokių sprendinių optimalumas yra santykinis.

NACIONALINIŲ SĄSKAITŲ SISTEMA: SĄVOKOS, DABARTIES BRUOŽAI.

Laiko tėkmėje susiformavo pagrindiniai nacionalinių sąskaitų sistemos metodologiniai ir metodiniai principai. Štai, ūkio statistikos mokomojoje knygoje buvo nurodomas toks nacionalinių sąskaitų apibrėžimas: “Balansinių lentelių, atspindinčių produkto ir pajamų įvairių rodiklių tarpusavio ryšius, paskirstymą ir naudojimą, visuma vadinama nacionalinėmis sąskaitomis...” (Ūkio statistika. Teorijos ir praktikos apybraižos, 1995, p.104).

Bendrų nuostatų tarpui priskiriama ir ši nuostata: nacionalinėje sąskaitųboje instituciniai vienetai pagal jų pagrindines funkcijas ir tikslus apjungiami į institucinius sektorius ir subsektorius. Nacionalinių sąskaitų sistema gamybai priskiria ne tik prekes, bet ir paslaugas, visą sukurtą produkciją, faktiškai patenkančią į rinką, neatsižvelgus į tai, ar ji parduodama, mainoma ar suvartojama savo reikmėms. Veikla laikoma gamybine, jeigu tai vyksta institucinio vieneto iniciatyva (turinčio nuosavybės teisę į šią veiklą, jam stebint ir atsakant už tos veiklos rezultatus). Sistemos gamybinė sfera apima ne tik oficialiąją gamybą, bet ir iš dalies ir neteisėtą, paslėtą, tiesiog “šešėlinę” ekonomiką.

Kas nacionalinės sąskaitųbos kontekste padaryta, daroma Lietuvoje? Lietuvos Statistikos departamentas nacionalinių sąskaitų sistemą pradėjo diegti 1993 m. Tuo metu buvo vadovautasi patobulinta 1993 m. Nacionalinių sąskaitų sudarymo metodologija (SNA 1993 – System of National Accounts). Tai buvo pradžia, gana ženkliu bandymu pateikti tai, kas darosi Lietuvos ūkyje per nacionalines sąskaitas. Kaip tai sekėsi, matosi iš šio pavyzdžio. Ataskaitoje apie Lietuvos nacionalines sąskaitas rašoma:

Statistikos departamentas prie Lietuvos Vyriausybės turėtų plėtoti sistemą, sudarytą iš sąskaitų, kurios:

- būtų visiškai integruotos ir nuosekliai sujungtos su posistemėmis;
- atitiktų esamus ekonominės politikos kūrėjų ir analitikų poreikius;
- per ilgą laiką sudarytų pilną komplektą, pagrįstą 1993 metų NSS.

Visos darbo programos, prioritetai ir išteklių paskirstymas turėtų būti nustatomi šios sistemos ribose. (Lietuva: Ataskaita apie nacionalines sąskaitas, 1998, p.11 – 12)

Pastralaisiais metais sėkmingai taikomas nacionalinių sąskaitų sistemos standartas skirtas Europos kraštams ir regionams. Tai 1995 m. Europos sąskaitų sistema (ESA 1995 – European System of Accounts). Lietuvos statistikos praktika nacionalinėje sąskaityboje naudoja ir daugelį Tarptautinėje statistikoje vartojamų klasifikacijų, grupavimų, leidžiančių išvengti “unikalumo” ne tik nacionalinėje sąskaityboje, bet ir kituose įvairiaspektriuose Lietuvos Statistikos departamento veiklos – darbų baruose. To pavyzdžiu gali būti ir nacionalinėje sąskaityboje naudojamas Europos Sąjungos ekonominės veikos rūšių klasifikatorius (EVRK ; NACE rev.1).

Žinia, kad svarbiausiu makroekonominiu rodikliu, teikiančiu sintetinį šalies ekonomikos vaizdą, priskiriamų apibendrinančių rodiklių klasei yra bendrasis vidaus produktas. Lietuvos Statistikos departamentas prisilaikydamas 1995m. Europos Sąskaitų Sistemos reikalavimų buvo padaręs metodologinių pakeitimų bendrojo vidaus produkto vertinimuose. Lietuvos statistikos departamento ataskaitoje „Lietuvos nacionalinės sąskaitos 1990–1996 metais“ (1998) teigiama, kad buvo padaryti šie metodologiniai pakeitimai, savo ruožtu vaizdžiai rodantys pagrindines tolesnio metodologijos tobulinimo šioje srityje kryptis, iki tol atliktus darbus:

- Prisilaikant 1995 m. Europos Sąskaitų Sistemos reikalavimų, buvo perskaičiuoti gamybos sąskaitos makroekonominiai rodikliai bazinėmis kainomis, t.y. įvertinant kiekvienos ekonominės veikos produkciją (išleidimą) ir pridėtinę vertę be mokesčių gaminiamis – PVM ir akcizų, kurie pridedami tik visos ekonomikos mastu įvertinant bendrąjį vidaus produktą (BVP) gamybos kainomis.
- Buvo atlikti holdingo pelno koregavimai ir tarpiniam vartojimui, t.y. įsigytoms žaliavoms ir medžiagoms, kai ankstesniuose skaičiavimuose šie koregavimai buvo atlikti tik produkcijos (išleidimo) įvertinimui.
- Naujai buvo įvertinta sąlyginai perskaičiuota finansinio tarpininkavimo paslauga (SPFTP), t.y. gautų ir sumokėtų palūkanų už indėlius bei paskolas skirtumus. Ši suma turi būti atimama tiek iš Bendrosios pridėtinės vertės, tiek ir iš BVP.
- Buvo sukurta metodika ir naujai įvertintos tikrosios būstų nuomos ir sąlyginių būstų savininkų paslaugų apimtys.
- Pakeista prekybos veiklos produkcijos įvertinimo metodika. Vadovaujantis metodologija, buvo įvertintas tikras prekybinis antkainis mažmeninei, didmeninei, automobilių ir degalų prekybai.
- Atlikus specialiuosius tyrimus neapskaitytos ekonomikos dydžiui nustatyti, jų rezultatai buvo pritaikyti įvertinti BVP “šešėlinės” ekonomikos dalį jau 10-čiai veikų (pramonei, energetikai, statybai, prekybai, višbučiams ir restoranams, transportui, nekilnojamo turto paslaugoms ir kitiems verslams, švietimui, sveikatos apsaugai bei asmeninio aptarnavimo veikoms).
- Buvo pritaikyti labiau detalizuoti kainų indeksai, perskaičiuojant palyginamosiomis kainomis atskirų veikų produkciją ir pridėtinę vertę.

Bendrojo vidaus produkto skaičiavimuose sudėtingiausia atspindėti neapskaitomą ekonomiką. Europos Sąjungos Statistikos tarnyba yra sukūrusi harmonizuotą nacionalinių sąskaitų metodiką (ESA), kuri ir diegiama Lietuvoje. Joje itin daug dėmesio skiriama neapskaitomos ekonomikos įvertinimo metodikos problemoms (Lietuvos nacionalinės sąskaitos 1990 – 1996 metais, 1998, p.10-11.).

Lietuvos Statistikos departamentas į neapskaitomos ekonomikos atspindėjimo klausimus žiūri kaip į vieną svarbiausių nacionalinių sąskaitų sistemos tobulinimo, bendrojo vidaus produkto skaičiavimų tikslinimo būdų – priemonių. Yra parengtos ir atitinkamos metodikos, kurios yra savotiškai originalios, nes gerai užsienio kraštuose žinomus metodus ir metodikas pritaikyti Lietuvos sąlygoms sunku. Tai kliūtys, kurios netolimoje ateityje bus ar turės būti pašalintos. Paminėsime keletą tokių kliūčių – priežasčių. Tai ir tai, kad Lietuvoje dar pilnai neįgyvendintas visuotinis pajamų deklaravimas, ir tai, kad nėra išsamių darbo jėgos paklausos – pasiūlos tyrimų, kurie šiuo metu yra epizodiniais ar privačios iniciatyvos, ir tai, kad privatus ūkio sektorius dažnai teikia “pakoreguotus” duomenis apie pajamas.

Pastaruoju metu Lietuvos Statistikos departamento iniciatyva atliekami neapskaitomos ekonomikos tyrimai vadovaujasi nuostata: neapskaitoma ekonomika vertinama statistikoje naudojamais metodais ir skirstoma į oficialiai apskaitomą ir neapskaitomą ekonomiką. Ši nuostata netolimoje ateityje koreguotina. Kita vertus, aptariamojoje problematikoje dominuoja ekspertinių vertinimų klasės metodai. Nenorime šių žodžių pervertinti, nes Lietuvos statistikos praktikos daromi žingsniai neapskaitomos ekonomikos vertinimuose yra ženkliūs bei drąsūs, nors jie ir pirmieji.

IŠVADOS

XVIII ir XIX a. sandūroje apskaita iš dogmų ir taisyklių rinkinio ėmė tapti mokslo objektu ir vis galingesne ūkinės veiklos tyrinėjimo priemone. Priemone, kurios metodai pradėti taikyti ūkinių reiškinių ir procesų aprašymui šalies mastu – nacionalinei sąskaitybai, pačioje ekonominės statistikos praktikoje.

Ekonominė statistika tiria ir ūkinių procesų bei reiškinių kiekybę. Jos „veiklos rezultatas“ yra skaičių statistika – ekonominių kategorijų ir sąvokų empirika. Tai daugiausia ekonominių-statistinių skaičiavimų rezultatas. Čia svarbu ir tai, kad duomenų apie ekonominius reiškinius bei procesus rinkimui ir jų paruošimui ekonominiams statistiniams skaičiavimams bei tyrimams yra sukurta specifinė informacinė sistema – savotiškas ūkinių reiškinių bei procesų aprašymo metodas – nacionalinė sąskaityba. Ji yra specializuotos apskaitos nacionaliniu mastu pagrindas, besiremiantis dvejetainio įrašo principo naudojimu ūkinių reiškinių bei procesų šalies mastu registravimui – svarbiausio itališkojo apskaitos modelio komponento naudojimu.

Nacionalinė sąskaityba kaip informacinė sistema formavosi savitai ir jos istorinė raida gali būti aprašyta šiais etapais:

- Balansiniai skaičiavimai iki nacionalinių sąskaitų sistemos atsiradimo (iki 1938 m.);
- Nacionalinių sąskaitų sistemos atsiradimas ir įteisinimas tarptautiniu mastu (1938 – 1953 m.m.);
- Nacionalinių sąskaitų sistemos tobulinimas ir individualių, atspindinčių šalių grupių ar regionų ypatumus nacionalinių sąskaitų sistemos standartų formavimas (1953 – 1979 m.m.);
- Nacionalinių sąskaitų sistemos tapimas dominuojančia balansinių skaičiavimų sistema (1979 m. iki šių dienų) os susiformavimas

Lietuvos Statistikos departamentas sprendžia realijų formuojamus nacionalinių sąskaitų sistemos tobulinimo klausimus, ieško būdų ir priemonių tam pasiekti. Yra parengtos ir rengiamos atitinkamos metodikos, kurios yra savotiškai originalios, nes užsienio šalyse žinomus metodus ir metodikas dažnai pritaikyti Lietuvos sąlygoms sunku. To priežasčių

daug. Tai kliūtys, kurios netolimoje ateityje bus ar turės būti pašalintos. Paminėtinos šios pagrindinės prižastys: Lietuvoje dar pilnai neigyvendintas visuotinis pajamų deklaravimas; privatus ūkio sektorius dažnai teikia “pakoreguotus” duomenis apie pajamas. Neturime pagrindo ir teiginiui, kad esami balansinių skaičiavimų sprendiniai yra optimalūs. Šios dienos realijos rodo, kad tokių sprendinių optimalumas yra santykinis.

LITERATŪRA

1. Anderson D., Swency D. Williams A. (1996). *Statistics for business and economics*. New York, Los Angeles, San Francisco.
2. Čekanavičius V., Murauskas G. (2000). *Statistika ir jos taikymai I*. Vilnius, TEV.
3. *European System of Accounts*. (1996), Luxembourg.
4. Francis A. (1993). *Business Mathematics and Statistics*. London, DP Publications.
5. Genienė M., Čiulevičienė V. (1998). *Bendroji ir žemės ūkio statistika*. Vilnius, Mokslas.
6. Jančaitis A. (1994). NSS – kas ji? *Apskaitos apžvalga*, nr. 7–8.
7. Jančaitis A. (1994). NSS – kas ji? *Apskaitos apžvalga*, nr. 9–10.
8. Kendrick J. (1996). *The new system of national accounts*. Boston, Dordrecht, London.
9. Laškovas J., Moliėnė O., Stasiulionis M., Valkauskas R. (1989). *Socialinė-ekonominė statistika*. Vilnius, Mintis.
10. *Lietuvos nacionalinės sąskaitos 1990–1996 metais*. (1998). Vilnius, Lietuvos Statistikos departamentas.
11. *Lietuva: Ataskaita apie nacionalines sąskaitas*. 1998 m. gegužė. Vilnius, Lietuvos Statistikos departamentas.
12. Mackevičius J., Krivka L. (1981). *Buhalterinės apskaitos raidos bruožai ikisocialistinėse formacijose*. Vilnius, Vilniaus universitetas.
13. Mackevičius J. (1999). *Apskaitos raida Lietuvoje*. *Portr. Sąskaityba*, 1999, nr. 2.
14. Mackevičius J. (1991). *Buhalterinės apskaitos raida Lietuvoje*. Vilnius, 1991, *Okto Piligrimas*.
15. Miniotaitė J. (1999). *Lukas Pačiolis – buhalterinės apskaitos patriarchas*. *Apskaitos ir mokesčių apžvalga*, nr. 10.
16. Martišius S. (2005). *Dvidešimtojo amžiaus ekonominės statistikos raida, Lietuvos statistikos darbai*, nr. 1 (42).
17. Martišius S., Kėdaitis V. (2003). *Statistika*. 1 dalis. *Statistinės analizės teorija ir metodai*. Vilnius, Vilniaus universitetas.
18. Martišius S., Valkauskas R. (2004). *Ekonominė statistika*. *Visuotinė lietuvių enciklopedija*. T. 5. Vilnius, Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
19. Martišius S. (2009). *Tarpukario Lietuvos statistika ir jos kūrėjai*. *Lietuvos statistikos darbai*, nr. 48.
20. Rimka A. (1920). *Lietuvos ūkis*. *Statistikos tyrinėjimai*, Kaunas. b-vė „Varpas“.
21. Rimka A. (1933). *Socialekonominė statistika*. *Teorija ir metodai*. Kaunas, b-vė „Varpas“.
22. Rinne H. (1994). *Wirtschafts und Bevölkerungsstatistik*. München, Wien, Oldenbourg.
23. Scharnbacher K. (1994). *Statistik im Betrieb*. Wiesbaden, Gabler GmbH.
24. Schlittgen R. (1993). *Einführung in die Statistik: Analyse und modellierung von Daten*. München, Wien.
25. *System of National Accounts*. (1993). Brussel, Luxemburg, New York, Paris, Washington.
26. *Ūkio statistika*. (Teorijos ir praktikos apybraižos). (1995). Ats.red.R.Valkauskas. Vilnius, Lietuvos bankas.

NATIONAL ACCOUNTING AS INFORMATION SYSTEM: HISTORY, PRESENT

Romualdas Valkauskas

Summary

The statistics and the economic statistics are resilient connected. The economic statistics is the economical statistical calculation. To detect macroeconomic occurrence, to description and to research this occurrence is originate the special procedure, one direction special methods of economic statistics, one direction of the statistical balance and the other economical calculation – the national account.

The historical development the practice of economic statistics in Lithuania is interesting. That development can be separate in four halting places the historical development.

National accounting as information system has the unique historical development of the Lithuanian case and we can see here these stages the historical development:

- Balancing calculation before occurrence the system of national accounts (before 1938);
- Occurrence the system of national accounts and validation it's of the international (from 1938 until 1953);
- Edification the system of national accounts and formation individual standards the system of national accounts, who reflecting characteristics groups of country or regional characteristics (from 1953 until 1979);
- Becoming the system of national accounts as dominant the balance calculation system (from 1979 to this day).

The practical and the theoretical experience of national accounts shows, that in the near future can accrue to registration the economics phenomena in principle the new system or systems.

LAND ACCOUNTING METHODOLOGY IN CONTEXT OF MODERN RENT THEORY

Vegera S.G.

PhD in Economics, Associate Professor

Head of the Department of Business Accounting and Audit

Polotsk State University, 29 Blokhin Street, Novopolotsk, Belarus, 211440

e-mail: SVEgera@mail.ru

Abstract. *The article presents the research of the essence of the concept “methodology”, its hierarchical structure and methodological components corresponding to each methodology level. Universal logical structure of the methodology is developed, structural and logical model of a specific research that is land accounting methodology development within the context of the modern rent theory is scientifically grounded.*

Keywords: *methodology, methodology components, business accounting, land, rent.*

The topicality of the development of methodology as a science and particularly economic science results from the increasing role of scientific knowledge in contemporary society which is characterized by aggravation of economic, social and environmental problems. The major economic, natural and environmental resource of any nation is its land. In this respect scientific substantiation of land accounting methodology in framework of noosphere economics and realization of sustainable development concept is becoming particularly urgent and practically significant.

Up to the present time there are discussions on the issue of defining the essence of methodology in general and business accounting methodology in particular. In economic literature there are different approaches to the content of methodology concept.

Thus, in a restricted sense, methodology is interpreted as a science of methods of scientific cognition and world transformation. In a broader sense methodology is presented as a system of principles and methods for construction of theoretical and practical activity as well as the science of this system. In accordance with the above, methodology is considered as a science of structure, logical organization, methods and means of activity. Some sources cite both the approaches specified above.

It appears that methodology should not be reduced to methods only. In our opinion the broad approach allows formulating a more integral and systematic conception of scientific activity. However, the authors adhering to the broad approach have no united opinion with respect to the logical structure of methodology: literary sources contain different lists of methodology components.

Thus, N.V. Kozharskaya, V.V. Kozharski specify «Methodology apparatus includes principles of organization and research; means for determining its strategy (approaches to problem definition); tactical means of methodological analysis (methods, equipment); conceptual and categorical basis of research (definition of problem, object, subject, hypothesis, aim, tasks, etc.); requirements to research results (urgency, scientific novelty, theoretical and practical significance, etc.)» [1, p. 281].

V.G. Zolotogorov points out that methodology “reflects the sequence of task solution, characterizes the research components – problem definition, research object, tasks and methods, verification of obtained results, etc.”» [2, p. 279–280].

A nonstandard approach is suggested by A.M. Novikov and D.A. Novikov who having defined methodology as “a science of activity organization” [3, p.6], arrange it as an integral system with well defined characteristics, logical structure and process of its implementation – time structure (in terms of the pair of dialectics categories «historical (temporal) and logical») [3, p. 8]. Relating to scientific activities they give the following diagram of research methodology:

1. Characteristics of scientific activity (peculiar features, principles, conditions, norms of scientific activity);
2. Logical structure of scientific activity (object, subject, forms, means, methods, research result);
3. Time structure of scientific activity (phases, stages, periods of scientific activity) [3, p. 9].

Thus, logical structure of research activity according to Prof. A.M. Novikov and Prof. D.A. Novikov includes the following components: subject, object, forms, means, methods of activity and its result.

Some scientists, apart from specifying methodology components develop a hierarchical structure of methodology. Thus, Prof. Maluga N.M. defines three levels of business accounting methodology: subject and conceptual; normative; logical.

According to N.M. Maluga, subject and conceptual level “includes dual nature of property relationships as a subject of business accounting and duality of economic events, as well as general scientific methods that ensure fulfillment of tasks set for business accounting, such as measurement, systematization and registration, generalization and modeling” [4, p. 144]. Normative level “is manifested through regulation of elements of business accounting method (documentation, inventory, assessment, calculation, balance and accounting reporting); principles of accounting records maintenance and preparation of accounting reporting; accounting standards and accounting policy» [4, p. 144]. The logical level in business accounting “is presented by a sequence of use of its methods and techniques” [4, p. 144].

In our opinion, an approach that distinguishes the levels of methodology stated below is a more general and expedient approach to hierarchical structure of methodology:

- philosophical ;
- general scientific;
- specifically scientific;
- technological (specific methods and techniques of research).

Prof. P.Y. Papkovskaya gives the following characteristic to the mentioned methodology methods: “General philosophic methodology of research should be construed as a system of general conditions and benchmarks in cognitive (research) activity. General scientific methodology is presented by trends, concepts and systems of scientific knowledge that due to universality of their nature are used as a means of cognitive activity in various branches of knowledge. Along with general philosophic and general scientific methodology it is necessary to mention methodology of a specific branch of science as the third type of methodology” [5, p. 22].

At that study of multitude of literary sources makes it possible to conclude that there is no hierarchical ordering of methodology components corresponding to each level of methodology and there is still no clarity about the influence of methodology of individual branches of science on methodology of a specific science in frameworks of which a research is carried out as well as on methodology of a specific research itself.

Primarily let us consider the hierarchical structure of methodology presented above (philosophical, general scientific, specifically scientific and technological levels) and define methodology components corresponding to each level.

At developing the logical structure of methodology and at understanding its specific character it is important to define the place of philosophy within methodology.

General philosophic statements and categories make it possible to consider the problem in terms of philosophic knowledge. Philosophic principles serve as a methodological basis for reconstruction and development of fundamental ideas and principles of specific scientific discipline, development of new research techniques and methods applied in these disciplines. That is the main feature of philosophic knowledge is its universal nature. In our opinion, philosophic vision of the problem under consideration reflecting comprehension of its social phenomenon, connection of the problem with development of science in general, and role of the problem in development of a specific science is a scientific conception that presents "a system of interconnected and interdependent views on some phenomenon or other" [1, p. 279]. Philosophic substantiation of scientific conception as a leading idea, key-note of anything [3, p.156], vision of research bases and its results is in our opinion the ultimate goal of scientific activity and presents a component of the philosophy level of methodology in its hierarchical structure.

General scientific level of methodology is represented by general methodology principles and general scientific methods.

Thus, in order to ensure conceptuality of research it is necessary to proceed from general methodological principles that form the basis of selection of relationships and ideas: determinism, correspondence principle and complementarity principle, [3, p. 66]. At that one of the means for research problems solving are general scientific methods: analysis, synthesis, comparison, analogy, modeling, induction, deduction, etc.

Further, let us consider specifically scientific and technological levels of methodology. We believe that the technological level that presents practical aspects of activity (specific techniques, algorithms, etc.) is a component element of the specifically scientific level, which, in our opinion, includes theory and practice of a specific activity.

In respect to business accounting, a well-known scientist Prof. Y.V. Sokolov in his monograph "Fundamentals of the theory of business accounting" (2005) noted that business accounting has two sides: practical (accounting) and theoretical (accounting study). The first is obvious, the second is necessary for the explanation of the first and identification of possibilities of using accounting for the purpose of achieving by each enterprise of the best economic results according to the algorithm "Practice is blind without theory" (I. Kant). According to Y.V. Sokolov the most detailed definition was given by an American sociologist Talcott Parsons: theory is an aggregate of logically interconnected generalized concepts of an empirical nature.

In this context theory as a component part of the specifically scientific level of methodology forms a conception of object, subject, research method of a given science,

because “these notions are the initial point of any well-defined theory and this allows to single it out, form and develop it in the system of social knowledge” [4, p. 140].

On this level present methodological problems are “an aggregate of new arising complicated theoretical and practical tasks, contradictory to the existing knowledge or applied methods in a given science, solution of which is urgent” [5, p. 63].

On the basis of the identified methodology problems of business accounting the aim and tasks of research with consideration of the science development, topicality and practical significance of an ultimate result are determined. Methodological approach to solution of the set tasks provides for examination of all processes and phenomena from a perspective of their external and internal conditionality, and forms integral and systematic research.

In frameworks of the methodological approach the major trend is systematization and unification of concepts and terms of a science, as well as development of specific scientific principles. Formation of specific methodological principles of a certain object accounting is achieved through a system of categories, laws and methods applied to this object.

The final stage of the methodological approach, that is the practical part of the specifically scientific level of methodology, is the development of specific methods of business accounting as well as “each abstract theorem acquires value in case of its practical implementation” [4, p. 93]. N.M. Maluga specifies that “Methodology allows to comprehend a subject under research, to represent the history and logic of its development. Practically it is specified by a certain method (order of methods application) and procedure of actions (techniques)” [4, p. 143].

Thus, to sum up the implemented research, a universal logical structure of methodology can be presented as follows (see Table):

TABLE – Universal logical structure of methodology

Methodology levels		Methodology components
Philosophical		Conception (philosophical substantiation of a scientific conception)
General scientific		General scientific methodological principles General scientific methods
Specifically scientific	theory	Methodological problems Aim and tasks of a research Specific scientific methodological principles Subject of research Object of research Specific scientific methods
	methods	Specific methods and procedures of actions

NOTE – Own development based on the study of a special economic literature.

The proposed logical structure of methodology generalized the available in the literature approaches to the essence of methodology and allows to form a hierarchical system of knowledge from a uniform perspective and with uniform logic; to determine the place of each methodology component in the system of knowledge, to ensure interconnection, interdependence and interconditionality of science in general, a specific science and a specific trend in a specific science. The proposed logical structure of methodology is a structured form which can be filled with different contents. So, it can be used both at the level of a specific science in general, i.e. business accounting, and at conducting different research within the frames of this science.

In this connection the notions “theory of this or that science” and “scientific theory” should be distinguished. Thus, Prof. A.M. Novikov and Prof. D.A. Novikov point out that the scientific theory is understood as an aggregate of theoretical knowledge in some branch of science. At the same time each scientific branch has plenty of scientific theories as indeed each doctoral thesis should represent a holistic theory [3, p. 156].

Thus, for instance, there is a theory of business accounting as a “coherent aggregate of interrelated principles, definitions, statements, forming a general system of benchmarks for studying the nature of business accounting” [5, p. 70] and various scientific countable theories. Prof. Y.V. Sokolov in his monograph “Fundamentals of the theory of business accounting” (2005) noted that business accounting comprises a number of theories that explain economic processes. For example, Prof. F.F. Butynets distinguishes the following countable theories: exchange, logical, one range of accounts, two ranges of accounts, three ranges of accounts, absolute balance, dynamic balance, nominal balance, organic balance, eudynamic balance, “convertible” accountancy, “stabilized” accountancy, spatial.

Thereby, on the basis of the above-stated, let us present a structural and logical model of a specific research, namely of the development of land business accounting.

The conducted philosophical reasoning of trends in development of business accounting of land, its potential and perspectives from the point of view of modern philosophical concepts (post-industrial society, sustainable development, noosphere, state-of-the-art synergetic paradigm of scientific knowledge) allowed to substantiate the keynote – a new scientific concept of system reforming of land business accounting methodology within the context of the state-of-the-art theory of rent.

In our opinion, the depth of cognition of economic phenomena in many ways is determined by the knowledge of conclusions and statements of economic theory that studies universal laws and mechanisms of their action. Economic theory plays fundamental part in development of all economic sciences. At the same time, Prof. D.A. Pankov repeatedly indicated the absence of interdisciplinary links and noted that quite a peculiar situation takes place as economic theory develops theoretical fundamentals for some categories which often are not precisely measured and registered, and at the same time business accounting measures its indices, thereby within the framework of the integrated economic science there is no scientific knowledge interaction. In his monograph “Business accounting” (2009) the scientist emphasizes that the existing differences between the interpretation and methods of quantitative measurement of indices that represent the state of economic processes and phenomena within the system of categories of economic theory and business accounting has a negative influence on the state of the economic science on the whole. Economic theory loses its objective and reliable information basis for achieving its aims, and business accounting and reporting lose its economic and social value due to insufficient demand for the data generated by them. Maximal possible leveling of these contradictions is one of the most promising trends in the development of business accounting science.

In the economic theory the study of land in the system of economic relations is inseparably connected with the rent theory. However, the category of land rent which was recognized centuries ago and which was studied by a lot of scientists-economists, is not being registered in business accounting, does not receive the value measuring, the amount of land rent is diluted among other indices and it becomes impossible to determine the degree of its influence on economic processes both at the level of an individual economic

agent and at the level of national economics. In these terms the methodology of land accounting is developing parallel to rather than in interrelation with the economic theory.

Systematic and synergetic character of development of land accounting methodology within the context of the state-of-the-art rent theory, comprising its traditional and new forms (ecological, anti-ecological, social), origination of which is conditioned by modern economic processes, considerably intensifies when it is considered via transition to sustainable development of the society and the conception of noosphere.

Thus, increasing attention of the world community to ecological issues determines the necessity of representation of systematic interrelation between economic resources both on macro level in the framework of the system of national accounts, and on the level of micro economics – in the system of business accounting of an individual organization.

The study of the issues of integration of ecological and economic indices in the system of national accounts is paid great attention by the Environment Protection Statistics Section at UN Statistics Division, Federal statistical bureau in Germany, domestic and foreign scientists Soshnikova L.A., Koudriavtseva O.V., Riumina E.V., etc. At the same time on the level of microeconomics development of methodology of ecological and economic accounting of the most important ecological resource, i.e. land, which ensures representation of the influence of individual organizations on the land resources used in the process of economic activity and natural capital of the country on the whole on the basis of ecological and anti-ecological land rent, is a new trend in development of business accounting within the context of the concept of noosphere and sustainable nature management.

Apart from ecological, social aspects of economic security of any state are acquiring significant importance. In this connection some scientists study the problems of formation of social rent as a new kind of rental income. Land has a special social significance for the society as a natural resource and as a territorial and spatial basis of life and economic activity of people. However, cost formation of natural resources use taking into account their social usefulness is practically not considered in economic literature. Therefore, with the aim of development and harmonization of land relations based on the principles of economic efficiency and social justice scientific justification of methodology for definition and accounting of social land rent gains in great importance.

The concept of system reforming of land accounting methodology in the context of the state-of-the-art theory of rent is founded on general scientific methodological principles: determinism principle, correspondence principle, and principle of complementarity.

Determinism appears in the form of causality out of which none of the phenomena of reality exists. Correspondence principle in particular means succession of scientific theories. According to Prof. A.M. Novikov and Prof. D.A. Novikov “New theoretical structures may be useful for science development, but if they do not correlate with the previous ones the science will lose its integrity, and scientists will soon stop understanding each other» [3, p. 67]. According to the principle of complementarity one and the same field can be described by various theories because interaction of the object under research with the researcher (including by means of apparatuses) cannot lead to variations in manifestation of the object’s properties depending on the type of its interaction with the cognizing subject, which implies the rightfulness and equality of different scientific descriptions of an object, describing one and the same object and one and the same subject area. [3, p. 66–69]. Therefore, new scientific knowledge correlates with objective reality –

determinism principle, with the previous system of scientific knowledge – correspondence principle, with the cognizing subject – principle of complementarity (“there is no object without the subject”) [3, p. 71].

Thus, with regard to our research determinism principle shows itself so that ownership, use and disposal of land invariably entail cost (i.e. rent) relations between the subjects of land use. However, as it was noted earlier, up to the present time land rent is not considered in the system of business accounting, which is an element of objective reality that is there is no system and integrity in reflection of economic reality: accounting characterizes a single phenomenon out of the system of land relations.

Correspondence principle presupposes that the present research should be based on the existing theory of rent as a category of political economy, on the theory of business accounting as a science and on special theories in this specific field of science, in particular of dynamic and static balance.

Principle of complementarity is realized via consideration of modern forms of land rent including new (social, ecological, anti-ecological) from the position of business accounting and revealing on this basis of specific scientific methodological principles.

In general the specifically scientific level of land accounting methodology in context of modern rent theory corresponds to:

- *theory or business accounting of land and land rent*, that includes the aim and tasks of land and land rent accounting; methodological problems and specific methodological principles of land and land rent accounting; definition of the essence of land and land rent as objects of business accounting; methodological peculiarities of their presentation in accounting and reporting of organizations with the help of special methods of business accounting;
- *practice of business accounting of land and land rent*, that corresponds to specific techniques of forming initial and reinstatement cost of a land plot; definition of ecological land rent as a factor for ensuring sustainable land use; forming of payments for land in context of the theory of social land rent; initial, analytical and synthetical accounting of land plots and objects of their improvement; accounting of ecological land rent as a factor for ensuring sustainable land use.

LITERATURE

1. Kozharskaya N.V., Methodology of research in economics / N.V. Kozharskaya, V.V. Kozharski. – Minsk: Sovremennaya Shkola, 2007. – 304 p.
2. Zolotogorov V.G., Economics: Encyclopaedic dictionary / V.G. Zolotogorov. – 2nd edition, stereotype. – Minsk.: Knizhniy Dom, 2004. – 720 p.
3. Novikov A.M., Novikov D.A. Methodology of research. – M.: Knizhniy Dom «LIBROKOM», 2010. – 280 p.
4. Problems of development of the theory of business accounting, analysis and control: Monograph. Brest-Zhitomir.: ZSTU, 2004. – 256 p.
5. Papkovskaya P.Y., Methodology of research / P.Y. Papkovskaya. – Mn.: OOO “Informpress”, 2007. – 184 p.

DEVELOPMENT OF METHODOLOGY FOR EVALUATION OF PUBLIC SUPPORT INFLUENCE ON SMALL AND MEDIUM SIZED RURAL ENTERPRISES

Armands Veveris, Mgr.oec.

Latvian University, Raina bulv.19, Riga, Latvia, +37128676331, armands@lvaei.lv

Ilmars Kalis, Dr.oec.

Latvian University, Raina bulv.19, Riga, Latvia, +37129651362, ilmars.kalis@lu.lv

Laimdota Kaire, Dr.oec.

Latvian University, Raina bulv.19, Riga, Latvia, +37126834390, laimdota.kaire@lu.lv

Abstract. *The goal of the paper is to reveal methods how to analyse the economic impact of public support on small and medium size rural farms. In Latvia, one of the most topical problems in rural areas is a large number of small farms which do not have sufficient funds for effective work. In the paper, authors reveal methodology how to evaluate the rationality of the support measures available and how to find the most effective support system that can help to establish a large number of economically viable rural farms. Authors have approbated these methods in practice and suggestions for improvement of the existing support policy are made.*

Keywords: *methodology, evaluation, enterprises*

INTRODUCTION

The current development of rural farms in Latvia indicates that one of the main issues that should be resolved within the framework of rural support policy is the involvement of a large number of small rural farms in the market. From the 100 thous. active farms accounted in 2009 only approximately 5-6% are with the economic size above 8 ESU (European size unit), which, according to the statistical classification, allows placing them among medium sized or large farms. However, even such an economic value does not guarantee viability yet. Only about 1 thous. farms (1% of the total number) are with the economic size above 40 ESU, which means a sufficient gross margin for the farm to be the permanent place of work for the owners' family. Taking into consideration that the absolute majority of the people employed in agriculture are engaged in farms with the size below this threshold, the development of the mentioned farms is closely linked with employment and population density in the countryside.

So far, the main measure since Latvia's accession in the EU, that was aimed at facilitating the development of small farms and their entering the market has been "Supporting semi-subsistence agricultural holdings undergoing restructuring". The essence of the measure is that every year farms are paid out EUR 1500 over a five year period, upon the condition that investment should be made according to a developed plan, as well as net turnover should be

increased by at least 30% over this period. However, since the end of 2009 new applications have not been accepted (it is planned to restart this measure on a small scale in the Eastern regions of Latvia, which hold the largest number of small farms), allocating only about 2% of the total Rural Development Programmes (RDP) public support for this measure in 2007-2013. At the same time, farmers' interest in this measure is significant, especially in the regions with a larger number of small farms (Latgale, Vidzeme a.o.). As different opinions and assessment have been expressed about the efficiency and effectiveness of the measure, a closer evaluation of the economic results of the farms involved in the measure was performed to make conclusions about the effectiveness of the measure.

The goal of the paper is to reveal methods how to analyse the economic impact of public support on small and medium sized rural farms. Up to now a unified practice for evaluating the impact of rural support has not been approved in Latvia, and at the EU level guidelines are being developed only during this support period (2007-2013), but they are not applicable to all Member States because of a different situation, goals of the measure, volume, available information and other factors. Thus it is necessary to perform a significant research in Member States to find the evaluation criteria and indicators most appropriate for the countries' interests. The present paper summarises how the mentioned analysis about the measure specifically aimed at the support of partial subsistence farms has been performed in Latvia. The authors also admit that the evaluation methodology is still being improved and it cannot be considered a finished process.

The paper uses data of the Central Statistics Bureau, the Rural Support Service, the Farm Accountancy Data Network and a farmers' survey, as well as experts' opinions are summarised.

Economic analysis methods and approaches are applied in the research. Methods of economic and statistical analysis, comparative analysis are applied for the evaluation of the structure of the size of the farms and their economic results.

When evaluating the outcomes of the support measure, the main method used in the analysis is DiD ("Difference in difference"). This is the recommended method by CMEF (Common Monitoring and Evaluation Network) for evaluating the impact indicators of the Rural development Programmes. In addition, when evaluating the results of 2010, the absolute changes are calculated and they are evaluated applying the method of comparative analysis and the expert method.

Additional information was obtained applying a survey method.

The main methods applied when developing conclusions and recommendations are analysis and synthesis methods, as well as an expert method organising the work group meeting with experts.

INFORMATION AVAILABLE FOR EVALUATION

The choice of the evaluation methods and approaches to large extent depends on the available information. In Latvia the system of statistical accounting and data collection is mainly organised according to the EU requirements, thus the basic information about rural farms is available. However, in difference from other EU Member States (Sweden a.o.), accounting information about a wider range of farms than the FADN (Farm Accountancy Data Network) covers is not available. This drawback currently is being solved by data collection from the farms implementing RSP projects, what is organised by the Rural

Support Service (RSS). Thus, the main production and financial information is collected about farms participating in support projects. But similar information about farms that do not participate in projects is not collected, thus the only sources available are FADN economic information, as well as general CSB data. The available data and sources are as follows:

1. *Data of the Central Statistical Bureau.*

- Data of the Farm Structural survey (for 2007);
- Data about the structure of agricultural production until 2009 (including);
- Other data published in the CSB database;
- At present the results of Agricultural Census (2010) stays available.

2. *Data of the Rural Support Service (RSS).*

Information about support beneficiaries in the measure “Supporting semi-subsistence agricultural holdings undergoing restructuring”, based on the data provided by the support beneficiaries. Data are obtained from the RSS database, according to the situation in May 2011.

3. *Data of the Farm Accountancy Data Network (FADN).*

Information about farms that are included in FADN database about which information is available about the years 2007-2009 is summarised. There are 810 such farms. Among those, farms that have received support in the measure “Supporting semi-subsistence agricultural holdings undergoing restructuring” have been selected. Mainly, those are farms that were allocated this support in the previous period (2004-2006). There are 229 farms that have received support until 2008 (including) and 157 farms that was supported also in 2009

FADN also allows creating a base sample – to select farms of similar size, which have not received such a support. The base sample has been developed taking into account the basic groups of farm size: small enterprises (2-8 ESU) and medium sized enterprises (8-40 ESU). The base sample does not include those farms that have received support through the RDP measure “Modernisation of agricultural holdings”. In the present research, analysing a 3 year period (2007-2009), the size of the base sample is 75 small farms (with the economic size 2-8 ESU) and 143 medium sized farms (8-40 ESU).

4. *Data of a farmers' survey.*

In the first half of 2011, with the participation of Agricultural Advisory and Education Support Centre a “Survey of small and medium sized rural farms” was carried out. More than 500 rural farms were surveyed, including 372 farms that had participated in the measure “Supporting semi-subsistence agricultural holdings undergoing restructuring” (in this or previous period). The response level was high – 67%. The questionnaire consisted of 19 questions comprising data about both the farm (its size, location, turnover, produced goods, manager's age and education, number and structure of the employed) and the type of the received support, especially participation in the measure “Supporting semi-subsistence agricultural holdings undergoing restructuring”, including the evaluation of the importance of this measure and the suggested changes. The questionnaire also included self-assessment of the economic situation of the farm, questions about the most desirable types of support measures, main difficulties faced in the operation of the farm a.o. These questions were asked in order to gain the farms' viewpoint on their economic situation and future plans, the suggested support measures, evaluation of the measure “Supporting semi-subsistence agricultural holdings undergoing restructuring” and proposals for the future.

5. Evaluations of agricultural experts.

To evaluate the obtained findings, as well as to discuss the potential solutions to further support for small and medium sized farms among agricultural specialists, a work seminar “Opportunities and recommended solutions for small and medium sized rural farms” was organised, in which representatives of the Rural Development Evaluation Department of Latvian State Institute of Agricultural Economics, the Ministry of Agriculture, different farmers’ organisations and Latvian Fund for Nature participated. During the seminar the current results of the measure “Supporting semi-subsistence agricultural holdings undergoing restructuring” and main findings of the farmers’ survey were presented, an intensive participants’ discussion about the opportunities and main directions of future support for these farms took place.

EVALUATION OF THE LOWEST AFFORDABLE GROSS MARGIN

According to the data of the structure of rural farms, 95% of farms in Latvia belong to small farms (their economic size does not exceed 8 ESU), 4% are medium sized (8-40 ESU) and only 1% is large farms (the economic size exceeds 40 ESU).

The structure of the use of production and land differs in various groups of farm size. Already in the past large farms produced most of the grain, technical crops, meat and eggs while small farms produced most of the potatoes, vegetables, fruit and berries, as well as certain specific crops. Small farms also had an important role in milk production – 47% of the total milk was produced in them still in 2006. However, until 2009 this proportion has changed significantly and small farms have lost their positions. Only 28% of milk is produced at small farms in 2009. Such a tendency is continuing across the years. At the same time, these farms manage more than 50% of the agricultural land (2007) and although this indicator is also decreasing (it was 62% in 2005), a tendency can be observed that the production indicators in small farms have been decreasing especially fast in recent years. Exact data about the number of employees in farms of different size are not available but it can be approximately assessed using data about employment in all farms (CSB data) and in FADN farms. According to the data of the CSB, in 2007 the number of the employed in agriculture in annual work units (AWU) was 107.4 thous., but according to FADN generalised data, farms with the size above 2 ESU employed 45 thous. people. As FADN summarises data on farms with the size above 2 ELV, it can be indicatively concluded that the smallest farms (up to 2 ESU) employed 58% of the workforce, producing products whose standard gross margin is evaluated as 17.3% of the total yield in all farms.

The above described approves that in small farms the revenue per employee is very low, which is also approved by the statistics of these farms. Analysis of FADN data reveal that the average net value added per one full-time employee in farms with the economic size 2-4 ESU was LVL 1900 (1 EUR = 0.7028 LVL) in 2009, but in the next group of the economic size (4-8 ESU) it was LVL 3000. For comparison – in the largest farms (above 250 ESU) this indicator reached LVL 9760. In addition, over 3 years, since 2006, the mentioned difference of the value added has significantly increased while the average indicators of medium sized farms have decreased (see Figure 1).

Therefore it is very important to evaluate what the minimum required income (value added) would be for the farm to exist – its operation would be with perspective.

It is difficult to offer a clearly answer because the margin at which a particular person chooses to stop the entrepreneurial activity is various and largely depends on additional

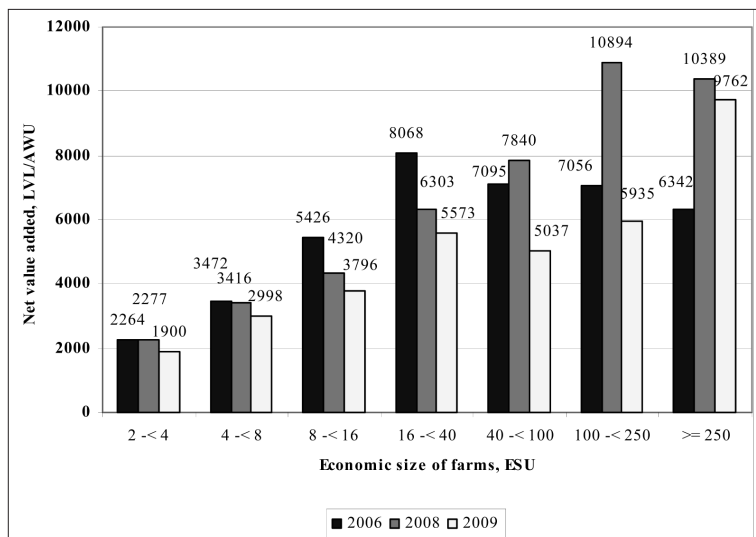

FIGURE 1. Net value added per full-time work unit at farms of different economic size in Latvia (years 2006-2009)

circumstances (including alternative income opportunities a.o.). However, partly using the Estonian experience, an indicative calculation has been made regarding what part of farms in each group of economic size are below the so-called target gross margin. This margin has been calculated taking into consideration average gross salary in Latvia, excluding Riga and Pieriga regions. In 2010 the average monthly salary in the selected area was LVL 350. After approximate calculations it was assumed that to be competitive with the average salary level, the net value added per one labour unit should be at least LVL 4000 a year in rural farms (or about LVL 333 a month). Summarising FADN information about the outcomes of rural farms in 2007 and 2009, the following results are obtained (see Table 1).

TABLE 1. The share of farms with low or negative net value added (NVA) per work unit in economic size groups in years 2007 and 2009

Size of the groups (ESU)	All	2-4	4-8	8-16	16-40	40-100	100-250	>250
2007								
Share of farms with NVA less than 4000 LVL/AWU(%)	28	78	53	39	17	5	3	15
Share of farms with negative NVA (%)	4	0	6	8	3	1	0	0
2009								
Share of farms with NVA less than 4000 LVL/AWU(%)	53	82	71	56	42	47	32	28
Share of farms with negative NVA (%)	13	17	12	14	12	14	7	7

SOURCE: FADN data

Data in Table 1 indicate that about 80% of farms with the economic size 2-4 ESU (belong to very small farms) do not reach the minimum income level per labour unit. In addition, this proportion does not differ significantly in 2007 and 2009 although in this period the total revenue in the sector was very different as it can be clearly observed also from the data about other groups of the size of the farms in this Table. Majority of farms (53% in 2007 and 71% in 2009) do not reach the marginal level in the group of small farms (4-8 ELV) either. In the group of medium small farms (8-16 ELV) the share of low income farms in favourable conditions (2007) was around 40% but in unfavourable (2009) – above 50%. As data indicate, in the other groups of economic size in 2007 the share of low income farms was significantly lower – below 20%; but in 2009, the year of recession – a rather large number of farms in all size groups experienced difficulties, although in the groups above 16 ESU their share does not exceed 50% of the total number of farms.

The Table also exhibits the proportion of farms with a negative value added. As it can be observed, it mainly depends on the overall economic situation, and the size of the farms less affects this indicator. It means that small farms may also work productively but their volume of operation is too small to create such an amount of the value added to provide sufficient income.

Data for such an analysis about farms whose economic size does not exceed 2 ESU are not available. However, it can be concluded that their situation regarding the value added will not be better than in the next group of economic size (2-4 ESU).

Previous research of the author about the cost level and production efficiency in the farms of different size in Latvia and abroad also allow concluding that the efficiency of the use of resources and financial results of farms increase significantly when the farm reaches 16 ESU level. Smaller farms have a very high labour costs per production unit but other cost indicators in total do not significantly differ from other farm groups. (Veveris et al, 2007; Veveris 2009).

The performed data summary allows concluding that the 16 ESU level is significant for farms. Most of the farms that achieve this size are capable of providing the value added of at least the average salary in the region (in years with good revenues it is achieved by 80% and more farms that exceed this size). Thus it can be concluded that the present situation, taking into consideration the interests of rural development, farms with the size from zero to 8 ESU should be selected as target group No.1 for the support and the next priority would be farms with the size 8-16 ESU.

INDICATORS USED FOR THE EVALUATION OF THE SUPPORT MEASURE

The above given description of the situation allows concluding that the largest part of rural farms in Latvia have too small production volumes to provide sufficient revenue, thus to be economically viable. At the same time it can be observed that these farms possess an unused resource potential – the share of these farms in both agricultural area and especially labour resource is significantly larger than in the produced output. In addition, the survey of farms performed in the first half of 2011 revealed that 63% of small farms (with turnover less than LVL 4000 in 2010) wished to expand production. It justifies the assumption that financial investment in these farms would create a significant economic effect – even bigger than in the large farms.

Taking into account the structure of farms in Latvia and the very different economic indicators in different groups of farms (including the regional differences), first the following indicators are distinguished for the evaluation of the measure:

- 1) the structure of the size of supported farms and its correspondence to the structure of farms in Latvia (taking into consideration the land area and the economic size);
- 2) regional structure of the support and its correspondence to the regional distribution of target farms;
- 3) volume of the measure: the number of supported farms and its share in the target group (the number of those farms whose revenue is below the minimum required and which are ready to expand production);
- 4) the type of agricultural production where the project has been implemented – this indicator allows clarifying which industries are developed with the support.

After this the result indicators of the provided support are evaluated. Both data that farms submitted when applying for the measure and data they submit later, 3 and 5 years after the beginning of the implementation of the project, are used. When applying for support, farms have to indicate what investment will be made. Using these data it is evaluated how many farms and what part of support beneficiaries purchase machinery, construction materials, reconstruct buildings and constructions, as well as plant perennial plantation (the types of investment allowed in the respective measure are mentioned). The price of the purchased equipment and machinery is analysed, thus assessing whether it is commensurate with the production volume of the respective farm.

The impact of the measure on the introduction of environmentally friendly methods of farming is evaluated with the proportion of projects implemented in bio-farming. If it exceeds the proportion of bio-farms in the total number of farms, the measure should be evaluated as environmentally friendly.

When at least a year has passed since the beginning of the project and the first comparable data about the time before the project implementation and after it are available, information about the economic results at the farm level is obtained.

The net value added in the farm is used as the main economic indicator that approves economic growth. The EC guidelines suggest using changes in the gross value added, but the advantage of the net value added is that it does not contain depreciation of fixed assets, which, in fact, are not part of the farm income. In addition, the net value added is calculated by FADN.

FADN data about the period from 2007 to 2009 were used to evaluate the impact of the measure on the increase of the net value added. After selecting farms that have received support within the measure “Supporting semi-subsistence agricultural holdings undergoing restructuring” in this period, as well as farms that have not received this kind of support the dynamics of the net value added was compared. As the respective measure, in fact, concerns small and medium sized farms (up to 40 ESU), farms of only this size are selected. The results are summarised in Table 2.

Data indicate that in the group of small farms (up to 8 ESU) measure No. 141 offers a significant effect in the increase of the value added. In the farms that have received support the value added within the framework of the same size group is about twice bigger and in 2 years (2007-2009) it has grown by LVL 1315 per farm if compared with the farms that have not received this support. In the group of medium sized farms (8-40 ESU) also exhibits a

positive impact of the measure on the value added but it is not expressed so visibly as in the small farms group – the net value added increase here is LVL 442 on average per farm over 2 years.

TABLE 2. Net value added and its changes in small and medium sized farms (depending on the participation in the RDP measure “Supporting semi-subsistence agricultural holdings undergoing restructuring”) (FADN sample)

ESU	Participation	No. of farms	Average net value added per farm (LVL)			Difference
			2007	2008	2009	
group			2007	2008	2009	2009-2007
2-8 ESU	Yes	57	8364	9584	7726	-638
	No	75	5569	4946	3615	-1953
	Difference		2795	4638	4111	1315
8-40 ESU	Yes	134	17740	15238	10500	-7240
	No	143	17936	13512	10253	-7682
	Difference		-196	1727	247	442

SOURCE: Calculations using FADN data

Data of FADN sample mainly offers information about the applications of the previous period, including transitory liabilities. To evaluate the applications of the present period, which began receiving support mainly with 2009, the information of 2010 should be used. Such information is currently available only in the Rural Support Service (RSS) database, where information about some financial data (net turnover, costs, as well as the received state and EU support) of the participants of the measure is available.

TABLE 3. Changes in the financial indicators of the participants of measure No.1.4.1. in 2010 against 2009

3	2009	2010	Difference (LVL)	2010/09(%)
Average turnover in farm (LVL)	3195	4841	1646	152%
Average expenses in farm (LVL)	2658	4067	1409	153%
Turnover minus costs	537	774	237	144%
Of which: 1) farms with turnover up to LVL 2500 (2009)				
Average turnover in farm (LVL)	1990	3460	1470	174%
Average expenses in farm (LVL)	1471	2555	1084	174%
Turnover minus costs	519	905	386	174%
2) farms with turnover above LVL 2500 (2009)				
Average turnover in farm (LVL)	4342	6157	1815	142%
Average expenses in farm (LVL)	3788	5507	1719	145%
Turnover minus costs	554	650	96	117%
Number of farms with turnover:				
up to LVL 2500 per year	120	33	-87	28%
LVL 2500-5000 per year	96	139	43	145%
above LVL 5000 per year	30	74	44	247%

SOURCE: Data of the RSS

Data of the RSS reveal the same tendency that the previously described FADN data. As the RSS does not summarise data about the value added of farms, two available indicators are analysed – net turnover and total expenditures, as well as the difference between these indicators, which approximately corresponds to the profit of farms - it will be lower than the value added (see Table 3).

The results of the participants of the measure reveal a very significant increase of net turnover – by 52% on average in farms about which the data are available. Although indicators have improved in total in agriculture, such an increase significantly exceeds the average in the sector. The expenses of the farms – participants of the measure – have also increased by almost the same percentage, but it may partly be explained by the expenses related to the project. As a result, the profit of the farms has increased as the prevalence of turnover over the expenditures has increased. Moreover, splitting farms into two groups – with the turnover up to LVL 2500 in 2009 and above LVL 2500 – the group of farms with the lowest turnover exhibits significantly better results. Both the turnover and the profit have increased faster for them. Such a tendency is also observed in FADN farms, as discussed previously.

Additional data are obtained with the help of a survey. Answering to the question how big role the measure had in the economic growth of the farm, 74% of the respondents indicated that the role was significant and 24% selected the answer “medium significant” but only 0.5% responded that it had been insignificant. Thus it is possible to conclude that survey data served as a good means to approve the conclusions obtained when analysing the economic indicators of the farms.

CONCLUSIONS

1. The information available for the evaluation of the effectiveness of small and medium sized rural farms should be evaluated as partly sufficient to perform the analysis of the support structure and economic impact. The analysis is limited mainly by the size and the threshold of the FADN sample (it comprises 1000 farms with the economic size above 2 ESU, thus not comprising the smallest farms), as well as the limited range of financial indicators collected by the RSS (net turnover and total expenditures).
2. To evaluate the range of farms to be support first and the production volume that the farm should reach to be viable, the lowest affordable gross margin is evaluated. Following the average income in the rural regions of Latvia, it is assessed as a minimum net value added per full-time employee as LVL 4000 a year. According to the calculations, at least 80% of farms of the economic size below 4 ESU are below this income level. Only starting with the economic size of 16 ESU the share of low income farms significantly decreases. Therefore the level of 16 ESU is selected as a minimum target the farms should aim at if they want to provide their existence with agricultural activity.
3. The impact of the measures on the improvement of the economic situation is evaluated with changes in the net value added both in the absolute figures and per full-time employee. The impact on the production growth is evaluated with the changes in net turnover comparing the year before receiving the support and every next year, including 1-3 years after the support. According to the performed evaluation, it is observed that the measure of the RSS “Supporting semi-subsistence agricultural holdings undergoing restructuring” has significantly contributed to the rise of the value added, but the

number of supported farms is too small to significantly improve the economic situation of small farms in entire Latvia.

4. The evaluation has given the opportunity to develop significant recommendations for improving the support for small and medium sized farms. In the future, when planning support for semi-sustenance farms the change of terms should be considered regarding the present terms. It may include:
 - a. Due to the specifics of small farms, it is necessary to provide special support measures and to reserve resources of the Rural Development Programme for them because for these farms are not suitable support measures that require significant self-co-financing.
 - b. The potential number of beneficiaries of such measures in Latvia could be anticipated as 30 000 farms that could use the public support of around LVL 300 mill. in 5 years. It would allow a significant part of Latvian farms become more economically stable, thus attracting population to the countryside of Latvia and creating jobs.
 - c. The amount of support per farm may depend on the actual results of the farm and the planned activities; unequal distribution of the support resources by years is also possible if required by the specifics of the respective project.
 - d. It is useful to increase the range of farms to be supported, determining that farms starting with zero turnover (the ones that have just started their operation or have not sold anything yet) may apply for support up to LVL 10 000 turnover a year.
 - e. It is useful to specially facilitate investment not only in agricultural production within the framework of one farm, but also in the service provision and processing of the agricultural products. Moreover, it would be useful to use a similar support mechanism also for supporting other activities unrelated to agriculture, e.g. starting a small entrepreneurial activity. It would allow creating even more jobs, due to the high capital capacity per workplace in agriculture.
 - f. To enhance the development of rural farms, it is necessary to combine direct support measures with other measures, such as
 - the development of education and consultancy with the aim to educate farmers how to invest more efficiently, where to do business, giving preference to individual consulting than group training;
 - to improve the taxation system to preclude the situation when it is not beneficial for income tax payers to work legally and to pay taxes;
 - market facilitation and cooperation, especially in the field of agricultural services and production sales; to consider the opportunities to purchase fixed assets (using the support) for several farms together;
 - development of local processing;
 - development of rural infrastructure.
5. To improve the evaluation quality and to increase the variety of the obtained information, the Rural Support Service should collect wider information from the support beneficiaries about revenues and costs every year during the support programme.

LITERATURE

1. The agricultural farms in Latvia at 2009. The collection of statistical data. Riga, Central Statistical Bureau of Latvia, 2010. p. 36.
2. The structure of agricultural farms of Latvia in June 2007. Central Statistical Bureau of Latvia. Riga, 2008. p. 76.
3. Veveris, A. (2009). Analysis of the Cost Level and Production Efficiency at Agricultural Farms of Different Size. Proceedings of the International Scientific Conference “Economic Science for Rural Development”, Latvian Academy of Agriculture and Forestry Sciences, Jelgava, No.18, pp. 194–201.
4. Veveris A., Krievina A., Leimane I. (2007). Efficiency analysis of agricultural sector in Latvia compared to other EU countries, based on FADN data. Proceedings of the International Scientific Conference “Economic Science for Rural Development”, Latvian Academy of Agriculture and Forestry Sciences, Jelgava, No.13, pp. 13–19.
5. The Latvian FADN Database. Available at: <https://sudat.lvaei.lv/Login.aspx?ReturnUrl=%2fDefault.aspx>
6. Information of the Latvian Rural Support service. Address of website: <http://www.lad.gov.lv/lv/>

VIEŠOJO SEKTORIAUS FINANSINIŲ ATASKAITŲ ANALIZĖS ASPEKTAI

Liuda Villis

Ekonomikos ir finansų valdymo fakultetas
Mykolo Romerio universitetas, Ateities g. 20, Vilnius
Tel.+37068476795
El.paštas: liuda27@yahoo.com

Laimutė Kazlauskienė

Ekonomikos ir finansų valdymo fakultetas
Finansų ir mokesčių katedra
Mykolo Romerio universitetas, Ateities g. 20, Vilnius
Tel +370 650 60615
El . paštas: laimaaj@iti.lt

Anotacija. Straipsnyje apžvelgiama viešojo sektoriaus apskaitos reformos pereinant nuo pinigų ir modifikuoto pinigų principo prie kaupimo principo naudingumas. Analizuojama pelno siekiančių įmonių ir viešojo sektoriaus finansinių ataskaitų rinkinių sudėtis, panašumai ir skirtumai, finansinių ataskaitų vartotojai, nagrinėjama pelno siekiančių įmonių finansinių ataskaitų analizei taikomų santykinųjų rodiklių modifikavimo bei pritaikymo viešojo sektoriaus finansinių ataskaitų analizės procese alternatyvos.

Reikšminiai žodžiai: viešasis sektorius, finansinės ataskaitos, kaupimo principas, finansinė analizė, santykiniai rodikliai.

ĮVADAS

Nuo tarybinių laikų iki 2010 metų Viešojo sektoriaus subjektų apskaita buvo tvarkoma ir finansinės ataskaitos sudaromos taikant pinigų arba modifikuotą pinigų principą. Pinigų principo taikymas viešajame sektoriuje atrodė toks priimtinas, kad ilgai nebuvo poreikio ir galimybės jį keisti. Po nepriklausomybės atkūrimo, kai buvo atlikta apskaitos reforma pelno siekiančių įmonių apskaitoje, tarp mokslininkų pasigirdavo pasisakymų, kad biudžetinių įstaigų apskaita turėtų būti priartinta verslo įmonių apskaitai, tačiau Lietuvoje aktyvių diskusijų nebuvo pradėta. Vakarų mokslininkai ir praktikai diskusijose dėl kaupimo principo taikymo viešajame sektoriuje išskyrė šiuos privalumus ir trūkumus (Creative Accrual Accounting in the Public Sector..., 2008):

- **Privalumai.** Taikant kaupimo principą gali būti pasiekiamas didesnis vidaus ir išorės informacijos pateikimo skaidrumas, geresnis veiklos organizavimas ir išteklių naudojimas bei suteikta vartotojams daugiau informacijos apie patiriamas sąnaudas.
- **Trūkumai.** Neadekvatus turto ir įsipareigojimų atskleidimas, galimybė sukaupti įsipareigojimus ir tuo apsunkinti ateities mokesčių mokėtojus bei tai, kad atsiranda galimybė daryti vertinimus, kurių pagrįstumą ir neutralumą sunku pagrįsti.

Nepaisant skirtingų nuomonių, kaupimo principą viešojo sektoriaus subjektų apskaitoje taiko vis daugiau šalių. Nors intensyvi viešojo sektoriaus reforma Lietuvoje prasidėjo nuo 2005 metų, Lietuvos Respublikos Vyriausybei pritarus viešojo sektoriaus buhalterinės aps-

kaitos ir finansinės atskaitomybės reformos koncepcijai, bet tam tikri bandymai buvo jau ir anksčiau. 1997 metais apskaita buvo pertvarkyta viešosiose sveikatos priežiūros įstaigose. 1998 metais buvo pradėta rengti naują biudžetinių įstaigų apskaitos tvarkymo metodiką, tačiau projektas nebuvo užbaigtas ir nebuvo pradėtas įgyvendinti. Finansų ministerijos 2005 metais pradėta taikyti viešojo sektoriaus, apimančio biudžetines įstaigas, valstybės socialinės apsaugos fondus, kitus išteklių fondus, mokesčių fondus, kontroliuojamas sveikatos priežiūros viešąsias įstaigas, valstybę ir savivaldybes, kaip atskirus juridinius asmenis, buhalterinės apskaitos ir finansinės atskaitomybės sistemos reformą. Pradėjus rengti viešojo sektoriaus finansines atskaitas kaupimo principu, atsirado galimybė įvertinti jų analizės būdus. Straipsnio naujumą apsprendžia tai, kad viešosios įstaigos pradėjo sudaryti finansines atskaitas kaupimo principu tik nuo 2010 metų, todėl finansinės analizės metodika iki šiol tokio pobūdžio įstaigų finansinėms atskaitoms nėra pritaikyta.

Tyrimo tikslas – ištirti galimybę viešojo sektoriaus subjektų finansinių atskaitų, parengtų kaupimo principu, duomenų analizei taikyti pelno siekiančių įmonių finansinių atskaitų analizei naudojamus santykinius rodiklius bei pateikti finansinių santykinų rodiklių sistemą, tinkamą viešojo sektoriaus įmonėms.

Tyrimo metodai: finansinių atskaitų palyginimo, finansinių rodiklių grupavimo, lyginimo, interpretavimo ir apibendrinimo.

VIEŠOJO SEKTORIAUS APSKAITOS REFORMOS LIETUVOJE PAGRINDINIAI AKCENTAI.

Apskaitos reformos tikslas – viešajame sektoriuje pereiti prie buhalterinės apskaitos tvarkymo taikant kaupimo principą. Viešojo sektoriaus buhalterinės apskaitos ir finansinės atskaitomybės sistemos reformos koncepcijoje numatyti pasiekti apskaitos informacijos kaupimo ir naudojimo lygiai pateikti 1 lentelėje.

1 LENTELĖ. **Apskaitos informacijos kaupimo ir naudojimo lygiai**

Apskaitos informacijos kaupimo ir naudojimo lygiai	Apskaitos informacijos kaupimo ir naudojimo lygio apibūdinimas
Žemiausiasis lygis	Viešojo sektoriaus subjektai: biudžetinės įstaigos, valstybės ir savivaldybės įmonės, įstaigos ir organizacijos, akcinės ir uždarnosios akcinės bendrovės bei viešosios įstaigos, kuriose valstybė ir/arba savivaldybė turi reikšmingą įtaką priimant sprendimus.
Vidurinis lygis	Viešojo sektoriaus subjektai: visi viešojo sektoriaus subjektai, turintys pavaldžių įstaigų ar ūkio subjektų, rengiantys suvestinę finansinę atskaitomybę ir teikiantys šią suvestinę finansinę atskaitomybę Finansų ministerijai arba savivaldybėms, arba Valstybinio socialinio draudimo fondo valdybai prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos, arba Valstybinei ligonių kasa prie Sveikatos apsaugos ministerijos.
Aukštesnysis lygis	Viešojo sektoriaus subjektai: savivaldybės, Valstybinio socialinio draudimo fondo valdyba, Valstybinė ligonių kasa ir valstybė kaip atskiras juridinis asmuo (Lietuvos Respublikos valstybės biudžeto lygiu).
Aukščiausiasis lygis	Viešojo sektoriaus subjektai: valstybė kaip atskiras juridinis asmuo, rengiantis konsoliduotą finansinę atskaitomybę, apimančią informaciją apie valstybės, savivaldybių ir valstybės pinigų fondų turtą, įsipareigojimus, pajamas ir išlaidas.

ŠALTINIS: sudaryta autorių pagal Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimą Nr. 718... (2005)

Vykdamas viešojo sektoriaus apskaitos reformą, nuo 2010 m. viešojo sektoriaus subjektai kartu su biudžeto vykdymo ataskaitomis, sudarytomis taikant pinigų principą, pradėjo teikti finansinių ataskaitų rinkinius, parengtus taikant kaupimo principą. Galutinį apskaitos reformos tikslą parengti Nacionalinį ataskaitų rinkinį numatoma pasiekti 2012 metais. Nacionalinio ataskaitų rinkinio sudėtis pateikta 2 lentelėje. 2011 metais buvo pirmą kartą parengtos Valstybės metinės konsoliduotosios finansinės ataskaitos už 2010 metus. Konsoliduotųjų finansinių ataskaitų rinkinius parengė ir dauguma savivaldybių. Valstybės metinių konsoliduotųjų finansinių ataskaitų rinkinį parengė Finansų ministerija, atlikusi konsolidavimo procedūras. 2010 metų Valstybės konsoliduotųjų finansinių ataskaitų rinkinyje įtraukti duomenys: 722 biudžetinių įstaigų, 33 sveikatos priežiūros viešųjų įstaigų, aukštųjų mokyklų ir mokslinių tyrimų institutų, 8 valstybės mokesčių ir išteklių fondų. (Valstybės metinės konsoliduotosios finansinės ataskaitos ..., 2010).

2 LENTELĖ. Nacionalinio ataskaitų rinkinio sudėtis

Nacionalinis ataskaitų rinkinys			
Valstybinio socialinio draudimo fondo	Privalomojo sveikatos draudimo fondo	Savivaldybių	Valstybės
Valstybinio socialinio draudimo fondo biudžeto vykdymo ataskaitos;	Privalomojo sveikatos draudimo fondo biudžeto vykdymo ataskaitos.	suvestinės savivaldybių biudžetų vykdymo ataskaitos;	valstybės biudžeto vykdymo ataskaitos;

ŠALTINIS: sudaryta autorių pagal Lietuvos Respublikos viešojo sektoriaus atskaitomybės įstatymą ... (2007)

Pradėjus taikyti kaupimo principą viešojo sektoriaus subjektų apskaitos tvarkymui ir finansinių ataskaitų sudarymui, viešojo sektoriaus subjektams taikomi tie patys bendrieji apskaitos principai kaip ir pelno siekiančioms įmonėms. Viešojo sektoriaus subjektų finansinių ataskaitų rinkinio sudėtis ir pagrindiniai reikalavimai finansinių ataskaitų informacijai taip pat yra panašūs, tačiau dėl viešojo sektoriaus specifikos finansinių ataskaitų formų pavadinimai, struktūra ir kai kurie finansinių ataskaitų straipsniai skiriasi, nes finansinių ataskaitų sudarymą reglamentuoja skirtingi teisės aktai. Teisės aktai, reglamentuojantys viešojo sektoriaus subjektų ir pelno siekiančių įmonių finansinių ataskaitų sudarymą pateikti 3 lentelėje.

3 LENTELĖ. Teisės aktai, reglamentuojantys finansinių ataskaitų rinkinio sudarymą

Viešojo sektoriaus subjektų	Pelno siekiančių įmonių
LR buhalterinės apskaitos įstatymas (2001)	LR buhalterinės apskaitos įstatymas (2001)
LR viešojo sektoriaus apskaitos ir finansinės atskaitomybės įstatymas (2007)	LR įmonių finansinės atskaitomybės įstatymas (2001)
Viešojo sektoriaus apskaitos ir finansinės atskaitomybės standartai	LR įmonių konsoliduotosios finansinės atskaitomybės įstatymas (2008)
	Verslo apskaitos standartai
	Tarptautiniai apskaitos standartai

ŠALTINIS: sudaryta autorių

Finansinių ataskaitų rinkinio tikslas – pateikti informaciją apie viešojo sektoriaus subjekto finansinę būklę, veiklos rezultatus, grynojo turto pokyčius ir pinigų srautus, kuria naudojasi daugelis vartotojų, priimdami ir vertindami sprendimus dėl išteklių paskirstymo

ir jų naudojimo teikiant viešąsias paslaugas. Viešojo sektoriaus finansinių ataskaitų rinkinį sudaro finansinės būklės ataskaita, jos atitikmuo verslo įmonėse yra balansas, veiklos rezultatų ataskaita, jos atitikmuo verslo įmonėse yra pelno (nuostolio) ataskaita, pinigų srautų ataskaita, grynojo turto pokyčių ataskaita bei aiškinamasis raštas. Viešojo sektoriaus subjektų ir pelno siekiančių įmonių finansinių ataskaitų rinkinys pateiktas 4 lentelėje.

4 LENTELĖ. Finansinių ataskaitų rinkinių palyginimas

Viešojo sektoriaus subjektų finansinių ataskaitų rinkinys	Pelno siekiančių įmonių finansinių ataskaitų rinkinys
Finansinės būklės ataskaita	Balansas
Veiklos rezultatų ataskaita	Pelno (nuostolių ataskaita)
P pinigų srautų ataskaita	P pinigų srautų ataskaita
Grynojo turto pokyčių ataskaita	Nuosavo kapitalo pokyčių ataskaita
Aiškinamasis raštas	Aiškinamasis raštas

ŠALTINIS: sudaryta autorių pagal 1-ąjį VAS, 1-ąjį VSAFAS (2011)

Viešojo sektoriaus subjektų finansinės būklės ataskaita parodo turto, grynojo turto, finansavimo sumų ir įsipareigojimų vertę tam tikrai datai. Palyginus pelno siekiančių įmonių balansą ir viešojo sektoriaus subjektų finansinės būklės ataskaitą, galima teigti, kad jose esminių skirtumų nėra, tačiau finansinės būklės ataskaitoje vietoje nuosavo kapitalo yra grynasis turtas, vietoje dotacijų yra finansavimo sumos (2 – asis VAS, 2 – asis VSAFAS, 2011). Viešojo sektoriaus subjektų veikla nėra pelno siekimas, jie naudoja biudžeto lėšas viešosioms paslaugoms teikti ir jų pagrindinis tikslas kokybiškai ir laiku vykdyti pavestas funkcijas, tačiau jų finansinių ataskaitų informacija visuomenei ne mažiau svarbi kaip ir akcininkams įmonių, į kurias jie investavę, uždirbtas pelnas ar nuostolis, kadangi svarbu žinoti kaip naudojamos mokesčių mokėtojų lėšos. Iki šiol nebuvo viešai skelbiamų viešojo sektoriaus subjektų finansinių ataskaitų, todėl nebuvo galimybės susipažinti su jų veiklos rezultatais. Nors viešojo sektoriaus subjektai ir nesiekia pelno, tačiau valstybei ir savivaldybėms labai svarbu siekti, kad jų sąnaudos neviršytų pajamų. Palyginus pelno siekiančių įmonių pelno (nuostolių) ataskaitą ir viešojo sektoriaus subjektų veiklos rezultatų ataskaitą galima teigti, kad yra daug panašumų, nes abejose ataskaitose yra detalizuotos pajamos ir sąnaudos, skirtumas pasireiškia viešojo sektoriaus subjektų veiklos rezultatų ataskaitoje vietoj pelno ar nuostolio, išvedant veiklos rezultata, tai yra skirtumą tarp pajamų ir sąnaudų, kuris vadinamas perviršiu ar deficitu (3 – asis VAS, 3 – VSAFAS, 2011).

P pinigų srautų ataskaita parodo, iš kur gauti pinigai ir kam išleisti pinigai per ataskaitinį laikotarpį. Palyginus pinigų srautų ataskaitas galima išskirti tai, kad viešojo sektoriaus pinigų srautų ataskaita sudaroma tik tiesioginiu būdu, todėl nėra netiesioginiu būdu sudaromos pinigų srautų ataskaitos formos. Viešojo sektoriaus pinigų srautų ataskaitoje yra pateikiamos ne tik pinigų įplaukos į viešojo sektoriaus subjekto banko sąskaitas ir išmokos iš jų, bet ir netiesioginiai pinigų srautai, tai yra mokėjimai, kai už viešojo sektoriaus subjekto įsigytą turtą ar jo gautas paslaugas tiekėjams buvo apmokėta tiesiogiai iš valstybės išdo banko sąskaitos (5 – asis VAS, 5 – asis VSAFAS, 2011).

Grynojo turto pokyčių ataskaita parodo, kaip pasikeitė grynasis turtas per ataskaitinį laikotarpį. Grynasis turtas susideda iš: dalininkų kapitalo, kurį turi tik viešosios įstaigos, tikrosios vertės rezervo, kurį turi subjektai, turintys žemės, kultūros vertybių ar kitų vertybių, kurių tikroji vertė didesnė už jų balansinę vertę, kiti rezervai, kurie gali būti sudaromi tei-

sės aktų arba viešojo sektoriaus subjekto nuostatuose nustatyta tvarka iš viešojo sektoriaus sukaupto perviršio, nuosavybės metodo įtakos, kuri parodo investicijų į kontroliuojamus ir asocijuotus subjektus rezultatus, sukauptas perviršis (deficitas), kuris parodo subjekto veiklos rezultatus. Viešojo sektoriaus subjektų, kurie neturi kitų pajamų, išskyrus finansavimo pajamas, grynasis turtas dažniausiai yra lygus nuliui (4 – asis VAS, 4 – asis VSAFAS, 2011).

Aiškinamasis raštas skirtas paaiškinti visų pagrindinių ataskaitų straipsnius. Aiškinamajame rašte taip pat gali būti atskleidžiama kita svarbi informacija, kurios nepateikimas suklaidintų finansinių ataskaitų informacijos vartotojus bei sąlygotų netinkamą jose pateiktos informacijos vertinimą. Palyginus reikalavimus pelno siekiančių ir viešojo sektoriaus subjektų aiškinamajam raštui galima teigti, kad aiškinamojo rašto struktūra yra tokia pati, tačiau viešojo sektoriaus subjektų aiškinamojo rašto lentelių formos, kaip ir finansinių ataskaitų formos yra privalomos ir jos negali būti keičiamos (6 – asis VAS, 6 – asis VSAFAS, 2011).

VIEŠOJO SEKTORIAUS FINANSINIŲ ATASKAITŲ RINKINIO ANALIZĖS SISTEMA

Viešojo sektoriaus subjektų finansinių ataskaitų rinkinio informacijos vartotojais galima būtų išskirti mokesčių mokėtojus, valstybės institucijas ir įstaigas, viešojo sektoriaus subjekto kreditorius, tiekėjus, darbuotojus ir kiti vartotojus. Aukščiausiojo ir aukštesniojo lygio viešojo sektoriaus buhalterinės apskaitos informacijos ir finansinės atskaitomybės vartotojais skiriami Lietuvos Respublikos Seimas, Lietuvos Respublikos Vyriausybė, savivaldybės, Socialinės apsaugos ir darbo ministerija, Sveikatos apsaugos ministerija, Statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės, tarptautinės institucijos, visuomenė; vidurinio ir žemiausiojo lygio – asignavimų valdytojai, savivaldybių administracijos, Finansų ministerija ir kitos įstaigos, turėsiančios rengti konsoliduotą savo įstaigos finansinę atskaitomybę, taip pat įstaigų bei organizacijų vadovai ir visuomenė.

Finansinių ataskaitų rinkinio teikiama informacija yra pagrindinis finansinės analizės šaltinis. Įprastai finansinė analizė atliekama, siekiant įvertinti esamą ir perspektyvinę analizuojamo subjekto finansinę būklę, veiklos rezultatus bei pinigų srautus bei padėti didinti veiklos efektyvumą, atskleidžiant nepanaudotus rezervus. Finansinės analizės metu naudojami tam tikri instrumentai, kurių pagalba vertinama rodiklių kitimo dinamika, struktūra, apskaičiuojami absoliutus ir santykiniai rodikliai. Atliekant viešojo sektoriaus subjektų finansinių ataskaitų analizę, siūlytina taikyti horizontalios, vertikalios ir santykinės analizės būdus.

Horizontali analizė padeda nustatyti atitinkamų rodiklių dinamiką, įvertinti, kokie buvo tam tikrų straipsnių pokyčiai lyginant skirtingus laikotarpius. Šios analizės algoritmas, eiga ir vertinimas identiškas pelno siekiančių įmonių horizontalios analizės atlikimui bei įvertinimui ir gali būti taikomas visų finansinių ataskaitų rodiklių analizei.

Vertikalios analizės metu nustatoma rodiklių struktūra bei skaičiuojami struktūriniai pokyčiai, ji padeda įvertinti, kokią dalį atskiri straipsniai sudaro nuo tam tikro rodiklio. Viešojo sektoriaus finansines būklės ataskaitos vertikalčiai analizei galima taikyti vertikalios analizės algoritmą, eigą ir vertinimą analogiškai kaip privačiame sektoriuje. Tačiau veiklos rezultatų ataskaitai galėtų būti taikomas kitoks aspektas. Kadangi viešojo sektoriaus veiklos rezultatas yra perviršius arba deficitas, o ne pelnas (nuostoliai), tai ir jo ekonominė prasmė

ir reikšme skiriasi nuo pelno siekiančių įmonių, nes tai sąlygoja šių ūkio subjektų veiklos pobūdis. Atliekant šios ataskaitos vertikaliąją analizę, siūlytina įvertinti pagrindinės veiklos pajamų bei sąnaudų struktūrą bei nustatyti įvairių sąnaudų lyginamąjį svorį pagrindinių pajamų sudėtyje.

Santykiniai rodikliai, apskaičiuojami remiantis finansinių ataskaitų rinkinio duomenimis, sudaro pagrindą lyginimui, vertinimui bei finansinei prognozei sudaryti. Šie rodikliai parodo tam tikro viešojo subjekto dviejų dydžių santykį ir teikia galimybę palyginti jį su tuo pačiu santykinio rodiklio kito viešojo sektoriaus subjekto, jeigu jo veiklos pobūdis yra panašus, taip sudarant galimybę palyginti kelių viešojo sektoriaus subjektų veiklos tam tikrą aspektą.

Kaip žinoma, santykiniai rodikliai grupuojami į tam tikras grupes. Pagrindinės grupės sudaro pelningumo, mokumo, veiklos efektyvumo bei kapitalo rinkos rodikliai plačiai naudojami pelno siekiančių įmonių finansinėje analizėje. Analizuojant viešojo sektoriaus įstaigų finansinę veiklą tinkama būtų skaičiuoti veiklos efektyvumo rodiklius, kurie gali padėti administratoriams užtikrinti ir kontroliuoti veiklos efektyvumo principo laikymąsi konkrečioje įstaigoje. Taip pat rekomenduojama įvertinti viešojo sektoriaus įstaigų mokumą, apskaičiuojant trumpalaikio mokumo koeficientą, bendrąjį skolos rodiklį bei finansinio svorto koeficientą. Pelningumo ir kapitalo rinkos rodiklius plačiai naudojamus pelno siekiančių įmonių finansinių ataskaitų analizės procese dėl viešojo sektoriaus specifinės veiklos orientuotos visuomenės poreikių tenkinimui, o ne pelno siekimui ir šioje veikloje privačiam kapitalui nedalyvaujant, netikslinga būtų taikyti viešojo sektoriaus įstaigų finansinių ataskaitų rinkinio analizei. Taip pat siūlytini tokie rodikliai, kaip ekonominio gyvybingumo, finansinės nepriklausomybės ir finansinio lankstumo, savivaldybės darbo našumo, būsimojo fiskalinio laikotarpio mokėjimų bei finansų valdymo efektyvumo, gali teikti reikšmingos informacijos viešojo sektoriaus administratoriams. Viešojo sektoriaus finansinių ataskaitų rinkinio analizės sistema pateikta 5 lentelėje.

Visi pasiūlyti viešojo sektoriaus įmonėms santykiniai rodikliai gali tiekti naudingos informacijos viešojo sektoriaus administratoriams. Tačiau santykiniai rodikliai turi privalumų ir trūkumų.

Viešojo sektoriaus įmonių santykinų rodiklių privalumai gali būti šie:

1. Finansiniai rodikliai padeda glausčiau ir plačiau nusakyti bendrą įstaigos ekonominę padėtį.
2. Leidžia lengviau suprasti, kaip tam tikri rodiklių kintamieji gali turėti įtakos vieni kitiems.
3. Teikia informaciją kitų metų (ilgesnio laikotarpio) išlaidų bei pajamų planavimui.
4. Teikia informaciją apie turimo turto naudojimą ir tinkamumą naudojimui.
5. Teikia informaciją apie išorinius finansavimo šaltinius.

Viešojo sektoriaus įmonių santykinų rodiklių trūkumai yra šie:

1. Veiklos efektyvumo rodikliai gali būti kiek iškreipti per daug pasikliaunant turto likutinę vertę, o ne rinkos vertę.
2. Lyginimui panaudojami normatyvai gali būti nepatikimi dėl šališkumo arba mažos imties.
3. Gali iškreipti realią padėtį, jei į juos žiūrima iš konteksto.
4. Ignoruoja unikalius įvykius ir operacijas, darančias įstaigų finansinius rodiklius nepalyginamais.

5 LENTELĖ. Rekomenduojama viešo sektoriaus finansinių ataskaitų rinkinio analizės sistema

Rodiklio/rodiklių grupės pavadinimas	Rodiklio reikšmė	Rodiklio apskaičiavimo formulė	
Analizės rūšis	HORIZONTALI ANALIZĖ		
	VERTIKALI ANALIZĖ		
	SANTYKINĖ ANALIZĖ		
Apyvartumo rodikliai	Trumpalaikio turto apyvartumas	Parodo, per kiek dienų atnaujinamas trumpalaikis turtas	$\frac{\text{Vidutinis metinis trumpalaikis turtas}}{\text{Pagrindinės veiklos pajamos}} \times 360$
	Atsargų ir trumpalaikio turto santykis	Parodo atsargų lyginamąjį svorį trumpalaikiame turte	$\frac{\text{Atsargos}}{\text{Trumpalaikis turtas}}$
	Atsargų apyvartumas	Parodo, kiek kartu per metus sunaudojamas turtas	$\frac{\text{Parduotų prekių savikaina}}{\text{Vidutinis metinis turtas}}$
	Mokėtinų sumų apyvartumas	Parodo, per kiek vidutiniškai dienų sumokamos skolos tiekėjams	$\frac{\text{Mokėtinų sumų likutis laikotarpio pabaigoje}}{\text{Paslaugų įsigijimo sąnaudos}} \times 360$
	Gautinų sumų apyvartumas	Parodo, per kiek vidutiniškai dienų gaunamas apmokėjimas iš pirkėjų (mokėtojų).	$\frac{\text{Gautinų sumų likutis laikotarpio pabaigoje}}{\text{Pagrindinės veiklos pajamos}} \times 360$
Gražos rodikliai	Turto graža	Parodo turto panaudojimo efektyvumą veikos rezultatui pasiekti.	$\frac{\text{Grynasis perviršis}}{\text{Turtas}} \times 100$
	Grynojo turto graža	Parodo administratorių darbo efektyvumą kuriant teigiamą finansinį rezultatą	$\frac{\text{Grynasis perviršis}}{\text{Grynasis turtas}} \times 100$
Sąnaudų lygio rodikliai	Pagrindinės veiklos sąnaudų lygio rodiklis	Parodo kiek pagrindinės veiklos sąnaudų tenka vienam pagrindinės veiklos pajamų litui.	$\frac{\text{Pagrindinės veiklos sąnaudos}}{\text{Pagrindinės veiklos pajamos}}$
	Finansinės ir investicinės veiklos sąnaudas vienam pagrindinės veiklos pajamų litui	Parodo kiek finansinės ir investicinės veiklos sąnaudų tenka vienam pagrindinės veiklos pajamų litui.	$\frac{\text{Finansinės ir investicinės veiklos sąnaudos}}{\text{Pagrindinės veiklos pajamos}}$
Mokumo rodikliai	Trumpalaikio mokumo koeficientas	Parodo įstaigos sugebėjimą trumpalaikėmis mokėjimo priemonėmis likviduoti trumpalaikius įsipareigojimus	$\frac{\text{Trumpalaikis turtas}}{\text{Trumpalaikiai įsipareigojimai}}$
	Bendras skolos rodiklis	Parodo, kokia dalis skolintų lėšų panaudojama sudarant įstaigos turtą. Finansavimo mažėjimo požiūriu, šis santykis turi būti mažas norint apsaugoti įstaigas nuo rizikos gauti veiklos deficitą.	$\frac{\text{Visi įsipareigojimai}}{\text{Visas turtas}}$
	Finansinio svėro koeficientas	Parodo, kiek įsiskolinimų tenka vienam grynojo turto litui.	$\frac{\text{Visi įsipareigojimai}}{\text{Grynasis turtas}}$
Finansų valdymo rodikliai	Ekonominio gyvybingumo rodikliai	arba $\frac{\text{Socialinės apsaugos sąnaudos}}{\text{Visos sąnaudos}}$ $\frac{\text{Mokesčių pajamos}}{\text{Mokesčių tarifas}}$	

Rodiklio/rodiklių grupės pavadinimas	Rodiklio reikšmė	Rodiklio apskaičiavimo formulė
Finansų valdymo rodikliai	Finansinės nepriklausomybės ir finansinio lankstumo rodikliai	$\frac{\text{Skolos tvarkymo mokesčiai}}{\text{Visos pajamos}}$ arba $\frac{\text{Bendrujų valstybės paslaugų sąnaudos}}{\text{Visos sąnaudos}}$ arba $\frac{\text{Bendrasis ilgalaikis įsiskolinimas}}{\text{Savivaldybės gyventojų skaičius}}$
	Savivaldybės darbo našumo rodiklis	$\frac{\text{Visų savivaldybės darbuotojų skaičius}}{\text{Savivaldybės gyventojų skaičius}}$
	Būsimojo fiskalinio laikotarpio mokėjimų rodiklis	$\frac{\text{Kapitalizuotos išlaidos}}{\text{Visos sąnaudos}}$
	Finansų valdymo efektyvumo rodiklis	$\frac{\text{Faktinės pajamos}}{\text{Numatomos pajamos}}$ arba $\frac{\text{Iš viso metų pabaigoje gauti Mokesčiai}}{\text{Iš viso mokesčiai + renkami arba deklaruoti mokesčiai}}$

ŠALTINIS: sudaryta autorių pagal Mackevičius J., Poškaitė D., Villis L. (2011), Methodology Manual (2011)

IŠVADOS

Nuo 2010 m. viešojo sektoriaus subjektai kartu su biudžeto vykdymo ataskaitomis, sudarytomis taikant pinigų principą, pradėjo teikti finansinių ataskaitų rinkinius, parengtus taikant kaupimo ir tuos pačius bendruosius apskaitos principus kaip ir pelno siekiančios įmonės. Viešojo sektoriaus subjektų finansinių ataskaitų rinkinio sudėtis ir pagrindiniai reikalavimai finansinių ataskaitų informacijai taip pat yra panašūs, tačiau dėl viešojo sektoriaus specifikos finansinių ataskaitų formų pavadinimai, struktūra ir kai kurie finansinių ataskaitų straipsniai skiriasi, nes finansinių ataskaitų sudarymą reglamentuoja skirtingi teisės aktai.

Finansinių ataskaitų rinkinio tikslas – pateikti informaciją apie viešojo sektoriaus subjekto finansinę būklę, veiklos rezultatus, grynojo turto pokyčius ir pinigų srautus, kuria naudojasi daugelis administratorių, priimdami ir vertindami sprendimus dėl išteklių paskirstymo ir jų naudojimo teikiant viešąsias paslaugas.

Viešojo sektoriaus subjektai gali atlikti finansinių ataskaitų analizę taikant horizontalios, vertikalios ir santykinės analizės būdus.

Analizuojant viešojo sektoriaus įstaigų finansinę veiklą patartina apskaičiuoti veiklos efektyvumo rodiklius, kurie gali padėti administratoriams užtikrinti ir kontroliuoti veiklos efektyvumo principo laikymąsi konkrečioje įstaigoje bei mokumo rodiklius. Pelningumo ir kapitalo rinkos rodiklius plačiai naudojamus privačiame sektoriuje dėl viešojo sektoriaus specifinės veiklos orientuotos visuomenės poreikių tenkinimui bet ne pelno siekimui ir šioje veikloje privačiam kapitalui nedalyvaujant, netikslinga taikyti viešojo sektoriaus įstaigų finansinei analizei. Taip pat galima pasiūlyti apskaičiuoti ir įvertinti kitus rodiklius tinkamus

naudoti vietos savivaldybių, tokius kaip: ekonominio gyvybingumo, finansinės nepriklausomybės ir finansinio lankstumo, savivaldybės darbo našumo, busimojo fiskalinio laikotarpio mokėjimų, finansų valdymo efektyvumo rodiklius.

Visi pasiūlyti viešojo sektoriaus įmonėms santykiniai rodikliai gali tiekti naudingos informacijos viešojo sektoriaus administratoriams. Svarbu žinoti, kad santykiniai rodikliai turi privalumų ir trūkumų, žinant ir įvertinant juos, galima padaryti objektyvias išvadas dėl viešojo sektoriaus įstaigų veiklos būklės, veiklos rezultatus, pinigų srautus, turto panaudojimo efektyvumo, pajamų ir sąnaudų valdymo ir sudaryti biudžeto prognozę ateinančiam laikotarpiui.

LITERATŪRA

1. Arguments for introducing accrual based accounting in the public sector. Bunea Bantes, Cristina Aurora and Petre, Michaela Cosmina, University of Pitesti, Romania, May 2009. Prieiga per internetą: http://mpr.ub.uni-muenchen.de/18134/1/MPRA_paper_18134.pdf [Žiūrėta 2011-11-27]
2. Creative Accrual Accounting in the Public Sector: “Milking” Water Utilities to Balance Municipal Budgets and Accounts. Financial Accountability and Management, 24 (2) May, 2008, 0267-4424 Prieiga per internetą: <http://paraplyen.nhh.no/sfiles/06/42/1/file/110209.pdf> [Žiūrėta 2011-11-27]
3. Backūnaitė E. Administracinių reformų viešajame sektoriuje raida: konvergencija ir divergencijos paieška. // Viešoji politika ir administravimas 2006 Nr. 18. Prieiga per internetą: http://www.ktu.lt/lt/mokslas/zurnalai/vpa/vpa18/Nr18_2_Backunaite.pdf [Žiūrėta 2011-11-20]
4. Finansinė analizė. Mokomoji knyga. Jonas Mackevičius, Dalia Poškaitė, Liuda Villis 2011 Mykolo Romerio universitetas
5. International Public Sector Accounting Standards Prieiga per internetą: <http://www.ifac.org/public-sector> [Žiūrėta 2011-11-21]
6. Lietuvos Respublikos viešojo sektoriaus atskaitomybės įstatymas Prieiga per internetą: http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_?p_id=398157 [Žiūrėta 2011-11-27]
7. Public sector Accountig Reform under way but convergence of standards in Europe remains a challenge. Prieiga per internetą: http://www.ey.com/GL/en/Newsroom/News-releases/Public-sector-accounting-reforms-under-way_but-convergence-of-standards-in-Europe-remains-a-challenge [Žiūrėta 2011-11-27]
8. Methodology Manual//Texas State Auditor’s Office, , rev. 5/95 Prieiga per internetą: http://www.preciousheart.net/chaplaincy/Auditor_Manual/15ratioid.pdf [Žiūrėta 2011-11-27]
9. Valstybės metinės konsoliduotosios finansinės ataskaitos už metus pasibaigusius 2010m. gruodžio 31d. Prieiga per internetą: http://www.finmin.lt/web/finmin/apskaitos_reforma [Žiūrėta 2011-11-23]
10. Viešojo sektoriaus buhalterinės apskaitos ir finansinės atskaitomybės sistemos reformos koncepcija. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2005 m. birželio 29 d. nutarimas Nr. 718 (Žin., 2005, Nr.81)
11. 1-asis verslo apskaitos standartas “ Finansinė atskaitomybė” Prieiga per internetą: <http://www.aat.lt> [Žiūrėta 2011-11-10]
12. 2-asis verslo apskaitos standartas “ Balansas” Prieiga per internetą: <http://www.aat.lt> [Žiūrėta 2011-11-10]
13. 3-asis verslo apskaitos standartas “ Pelno (nuostolių) ataskaita” Prieiga per internetą: <http://www.aat.lt> [Žiūrėta 2011-11-10]

14. 4-asis verslo apskaitos standartas "Nuosavo kapitalo pokyčių ataskaita" Prieiga per internetą: <http://www.aat.lt> [Žiūrėta 2011-11-10]
15. 5-asis verslo apskaitos standartas "Pinigų srautų ataskaita" Prieiga per internetą: <http://www.aat.lt> [Žiūrėta 2011-11-10]
16. 6-asis verslo apskaitos standartas " Aiškinamasis raštas" Prieiga per internetą: <http://www.aat.lt> [Žiūrėta 2011-11-10]
17. 1-asis VSAFAS Informacijos pateikimas finansinių ataskaitų rinkinyje" Prieiga per internetą: http://www.finmin.lt/web/finmin/apskaitos_reforma [Žiūrėta 2011-11-10]
18. 2-asis VSAFAS " Finansinės būklės ataskaita" Prieiga per internetą: http://www.finmin.lt/web/finmin/apskaitos_reforma [Žiūrėta 2011-11-10]
19. 3-asis VSAFAS " Veiklos rezultatų ataskaita" Prieiga per internetą: http://www.finmin.lt/web/finmin/apskaitos_reforma [Žiūrėta 2011-11-10]
20. 4-asis VSAFAS "Grynojo turto pokyčių ataskaita" Prieiga per internetą:http://www.finmin.lt/web/finmin/apskaitos_reforma [Žiūrėta 2011-11-10]
21. 5-asis VSAFAS " Pinigų srautų ataskaita" Prieiga per internetą: http://www.finmin.lt/web/finmin/apskaitos_reforma [Žiūrėta 2011-11-10]
22. 6-asis VSAFAS " Aiškinamasis raštas" Prieiga per internetą: http://www.finmin.lt/web/finmin/apskaitos_reforma [Žiūrėta 2011-11-10]

ASPECTS OF THE ANALYSIS OF FINANCIAL STATEMENTS IN THE PUBLIC SECTOR

Liuda Villis, Laimutė Kazlauskienė

Summary

Title of the article "Public-sector financial reports of the examination." This article provides an overview of public sector accounting reform in the transition from cash and modified cash basis to accrual-based utility.

Analysis of profit-making enterprises and public sector entities' financial statements for the composition, the similarities and differences between public sector entities and users of financial statements of entities subject to the financial statements analyze financial ratios.

Article aims to explore the possibility of public-sector entities in the financial statements prepared on an accrual basis of data analysis for profit-making enterprises of the financial statements used in the analysis of relative performance. Prepare useful financial ratios of public sector enterprises.

Use the following methods: a comparison of the financial statements and financial indicators of clustering, comparison, interpretation and generalization.

PINIGŲ KEITIMO KURSO SISTEMA PINIGŲ POLITIKOS STRUKTŪROJE

Birutė Visokavičienė

Docentė, socialinių mokslų daktarė
Viliaus universitetas, Ekonomikos fakultetas
Ekonominės politikos katedra
Vilniaus Universitetas, 9 Saulėtekio al., LT-10222 Vilnius.
Tel.+3705 2366129, E-paštas: birute.visokaviciene@ef.vu.lt

Anotacija. *Globali finansų ir ekonomikos krizė 2007m. pradžioje pasireiškusi nepasitikėjimu atskirais bankais pastaruoju metu peraugo į nepasitikėjimą visa tarptautine pinigų sistema, kurioje neabejotinai pagrindinis vaidmuo tenka pinigų keitimo kursui, jo vertei ir visai rezervinei valiutai.*

Šiame moksliniame straipsnyje analizuojama veikianti pasaulyje pinigų keitimo kurso sistema ir jos poveikis pinigų politikos tikslų įgyvendinimui. Todėl kiekvienas pinigų politikos struktūroje dalyvaujantis ir turintis įtakos finansų stabilumui veiksnys reikalauja naujo įvertinimo šių dienų nesibaigiančios finansų ir ekonomikos krizės kontekste.

Kadangi pinigų keitimo kursas pinigų politikos struktūroje veikia kaip pinigų politikos svertas ir tikslas, susijęs su ekonomikos stabilumą lemiančiais veiksniais, straipsnyje analizuojama pinigų keitimo kurso sistema apimanti įvairius šiuolaikinėje pasaulio pinigų sistemoje naudojamus pinigų keitimo kurso nustatymo metodus ir režimus, jų panaudojimo galimybes, sąveiką su pinigų politikos galimybėmis keisti ir reguliuoti bei valdyti ne tik pinigų keitimo kursą, bet ir jį veikiančius veiksnius.

Analizės rezultatai padės iš naujo įvertinti pinigų keitimo kurso ir pasirinkto režimo atitikimą besikeičiančioms tarptautinės ekonomikos sąlygoms.

Reikšminiai žodžiai: *pinigų keitimo kursas, režimas, infliacija, pinigų politika, instrumentai, svertai, centrinis bankas.*

ĮVADAS

Pinigų keitimo kurso sistema pinigų politikos struktūroje ne mažiau svarbi negu kitos pinigų politikos instrumentų ir svertų sistemos, tokios kaip pinigų pasiūlos ir paklausos, palūkanų normų ar kitos. Valdyti ir reguliuoti pinigų keitimo kursą gali būti žymiai sudėtingiau negu pinigų pasiūlą ar palūkanų normas, nes ir pinigų pasiūla ir palūkanų normos gali būti reguliuojamos tiesiogiai. Centrinis bankas, prireikus mažinti infliacijos augimą intervencijų ir kasdieninių atviros rinkos operacijų būdu mažina pinigų pasiūlą. Pinigų keitimo kursas, nors ir priklauso nuo infliacijos savo šalyje, tačiau lygiai taip pat priklauso nuo užsienio šalių infliacijos, jo tiesiogiai pakeisti, taip kaip palūkanų normą ar pinigų pasiūlą šiuolaikiniai centriniai bankai negali nepažeisdami arba nepakeisdami teisinių legitiminių susitarimų, kadangi pirmiausia reikia pakeisti, tokiu atveju, pinigų keitimo kurso režimą arba pakeisti susitarimą įteisintą pasirinktame keitimo kurso režime. Tačiau pinigų keitimo kursas, būdamas jautrus pirmiausiai infliacijai, kainų pokyčiams ir pats daro poveikį visoms kainoms, vadinasi netiesioginiu būdu gali būti paveiktas pinigų politikos instrumentais, gali būti, kaip ir infliacija reguliuojamas tais pačiais instrumentais siekiant pagrindinių pinigų politikos tikslų.

Svarbiausias uždavinys analizuojant pinigų keitimo kurso sistemą ir pasirinktus režimus yra atsakyti į klausimą, ar pinigų keitimo kursas, pritaikius jam atitinkamą nustatymo ir re-

guliavimo režimą, sudaro sąlygas centriniams bankams, formuojant savo pinigų politiką, garantuoti realaus pinigų keitimo kurso ir tuo pačiu metu stabilaus keitimo kurso sąlygą, nes tik esant tokioms sąlygoms pinigų keitimo kursas ir jo kaitos tendencijos atitiks arba priartės prie pinigų pasiūlos ir paklausos pusiausvyros, perkamosios galios pariteto ir kitų pinigų politikos tikslų, tokių kaip optimali infliacija, mokėjimų balansas, einamosios sąskaitos balanso ir kitų pasirinktų pinigų politikos tikslų.

Pinigų politikos teorijoje ir mokslininkų darbuose galima rasti daug pagrįstų argumentų apie vieno ar kito pinigų keitimo kurso režimo naudingumą, suvaržymus ir apribojimus siekiant bendrų pinigų politikos tikslų, dažniausiai palyginami fiksuoto ir plaukiojančio pinigų keitimo kurso režimai. Tačiau tikslaus atsakymo nėra, kodėl netgi kintančio ar laisvai plaukiojančio pinigų keitimo kurso atvejais nepriklausomos pinigų politikos veikimo laisvę turinčiose šalyse nepavyksta pasiekti norimo rezultato, o būtent realaus ir tuo pačiu metu stabilaus pinigų keitimo kurso. Euro kurso smukimas dolerio atžvilgiu pastaruoju metu sukretė ne tik euro zonos bet ir visas ES šalis-nares, nors dar 2008 metais ir Tarptautinis valiutos fondas ir Europos centrinis bankas nekėlė abejonų dėl euro stabilumo.

Šio straipsnio tikslas pagrįsti pinigų keitimo kurso priklausomybę nuo pasirinkto šalyje pinigų keitimo kurso režimo, kuris įteisina tam tikrą jo nustatymo, kintamumo ir reguliavimo tvarką, atskleisti pinigų politikos galimybes savo instrumentų pagalba reguliuoti ir valdyti pinigų politikos tikslus atitinkančius makroekonominis indikatorius.

Tyrimo metodais pasirinkta mokslinės literatūros analizė, palyginamojo statistinių duomenų analizė.

Mokslinei analizei pasirinkti šių dienų pasaulio pinigų sistemoje naudojami pinigų keitimo kurso režimai, tiriamos jų sąsajos su pinigų politikos teorinėmis ir praktinėmis galimybėmis, pritaikant naujausias pinigų politikos teorijas padedančias atskleisti pinigų keitimo kurso tendencijas, sudaryti ir pagrįsti pinigų keitimo kurso sistemos modelį, kuris atitinka šių dienų pinigų politikos pritaikymo ir tobulinimo poreikius.

PINIGŲ KEITIMO KURSO TYRIMO METODOLOGINĖS SĄLYGOS

Pinigų keitimo kursas pinigų politikos struktūroje dalyvauja, kaip pinigų politikos svertas, parodantis pinigų ir viso likusio turto vertę tarptautinėje pinigų sistemoje. Matydami pinigų keitimo kurso sistemą, kaip visumą, kurią sudaro joje veikiantys vidiniai ir išoriniai veiksniai, galime analizuoti pinigų keitimo kurso vaidmenį pinigų politikoje bei jo poveikį finansų ir ekonomikos stabilumui.

Metodologinės sąlygos, analizuojant pinigų keitimo kurso poveikį pinigų politikai ir valstybės ekonomikai, pagrįstos pinigų politikos galimybėmis pasiekti realų, atitinkantį tikrovę tarptautinėje prekyboje ir šalies mokėjimų balanse, pinigų keitimo kursą. Būtent tokią nuostatą savo darbuose įtvirtino Paul Krugman (1991) pateikdamas papildytą ir patobulintą Keins'o visuminės paklausos modelį, kuriame įrodoma einamosios sąskaitos priklausomybė nuo pinigų keitimo kurso ir kainų lygio prekiaujančiose tarpusavy šalyse.

Toliau analizuojant šią esminę metodologinę sąlygą pinigų keitimo kursas tampa vienu svarbiausių, lemiančiu prekybos balansą, eksporto ir importo pajamas ir išlaidas kiekvienoje iš susijusių tarptautinėje prekyboje valstybių. Todėl Centrinio banko galimybės reguliuoti pinigų keitimo kursą priklauso nuo pinigų keitimo kurso nustatymo, skaičiavimo ir kintamumą apribojančių taisyklių, kurias apibrėžia pinigų keitimo kurso režimai. Šiuolaikinėje pinigų sistemoje egzistuoja nusistovėjusios keitimo kurso režimų charakteristikos,

yra žinomos kiekvieno režimo sąlygos ir pinigų politikos įgyvendinimo galimybės. Pinigų politikos teorijoje ir mokslininkų darbuose galima rasti daug pagrįstų argumentų apie vieno ar kito pinigų keitimo kurso režimo naudingumą, suvaržymus ir apribojimus siekiant bendrų pinigų politikos tikslų, dažniausiai palyginami fiksuoto ir plaukiojančio pinigų keitimo kurso režimai. Tačiau tikslaus atsakymo nėra, kodėl netgi kintančio ar laisvai plaukiojančio pinigų keitimo kurso atvejais nepriklausomos pinigų politikos veikimo laisvę turinčiose šalyse nepavyksta pasiekti norimo rezultato, o būtent realaus ir tuo pačiu metu stabilaus pinigų keitimo kurso. Euro kurso smukimas dolerio atžvilgiu pastaruoju metu sukrėtė ne tik euro zonos bet ir visas ES šalis-nares, nors dar 2008 metais ir Tarptautinis valiutos fondas ir Europos centrinis bankas nekėlė abejonų dėl euro stabilumo.

Nėra ir tikslaus atsakymo, kokią žalą daro ekonomikai dirbtiniai pinigų keitimo kurso sistemoje veikiančys apribojimai ir barjerai, pavyzdžiui valiutų valdybos modelio ir fiksuoto prie vienos valiutos kurso (hard peg) naudojimas.

Mokslininkai, tiriantys pinigų politikos instrumentus ir svertus, Krugman, Obstfeld, Argy ir kiti, pastebėjo ilgalaikę pinigų keitimo kurso vertės kitimo tendenciją ir priklausomybę nuo šalies vidinių ir išorinių makroekonominių pokyčių. Todėl analizuojant pinigų keitimo kurso kaitą ir daromą jo poveikį ekonomikai svarbu apjungti pinigų kainos skaičiavimo metodus t.y. keitimo kurso režimus su priklausančiais nuo pinigų kainos šalies makroekonominiais rodikliais. Laikantis tokio požiūrio galima išskirti svarbiausias pinigų keitimo kurso analizės metodologines sąlygas:

- pinigų keitimo kurso analizės rezultatai parodo sąveiką su pinigų politikos siekiamu optimalaus infliacijos lygio tikslu;
- analizės rezultatai leidžia palyginti skirtingus pinigų keitimo kurso režimus pagal jų poveikį pagrindiniam pinigų politikos tikslui – siekti optimalaus infliacijos lygio;
- pinigų keitimo kurso analizės rezultatai leidžia palyginti skirtingų šalių prekių ir paslaugų kainas.
- pinigų keitimo kurso analizės rezultatai rodo pokyčių sąveiką su šalies makroekonominiais rodikliais.

Tokios metodologinės sąlygos atitinka pagrindinį pinigų politikos tikslą – siekti optimalaus kainų lygio bei realaus ir stabilaus pinigų keitimo kurso, kaip pagrindinių pinigų politikos padėčių atspindinčių indikatorių. Būtent šie indikatoriai parodo, ar pinigų politika sudaro sąlygas ekonomikos augimui, prekybos ir mokėjimų balansui ir užimtumui.

Analizuojant pinigų keitimo kurso atitikimą optimaliam infliacijos lygiui svarbu visais skirtingų pinigų keitimo kursų režimų atvejais, kadangi tik realus pinigų keitimo kursas parodo perkamosios galios pariteto būseną ir padeda pinigų politikos formuotojams identifikuoti savo pinigų politikos veiksmų poveikį, spręsti apie jų panaudojimo tikslingumą derinant su pagrindiniais makroekonominiais tikslais. Priimant pinigų politikos sprendimus pagrindiniu indikatoriumi bus realus pinigų keitimo kursas.

Skirtingus pinigų keitimo kurso režimus tikslinga analizuoti pagal jų poveikį pinigų politikos galimybėms siekti pagrindinio tikslo-optimalios infliacijos, kainų (pinigų, prekių, viso turto) stabilumo, kadangi tik tokia analizės kryptis atskleidžia skirtumus tarp visų kitų susijusių potencialių ir esamų gamybos, eksporto ir bendrojo vidaus produkto augimo galimybių. Pavyzdžiui, eksporto pajamos didėjant kainoms eksporto rinkose bus mažesnės, negu galėtų būti, jeigu savo t.y. eksportuotojo šalyje dėl pinigų keitimo kurso suvaržymų nacionalinės valiutos kursas perversintas eksporto rinkos valiutos atžvilgiu.

Pinigų keitimo kurso analizės rezultatai bus palyginami su užsienio šalies tais pačiais rezultatais tuo atveju, jeigu jie bus skaičiuojami pagal realų pinigų keitimo kursą, priešingu atveju, skirtumas tarp potencialių rezultatų (išlaikant realų pinigų keitimo kursą ir perkamosios galios paritetą) ir esamų nebus matomas.

Lygiai taip pat atsitinka analizuojant pokyčius ekonomikoje. Norint pamatyti, kokia galėtų būti gamybos, eksporto apimtis šalyje, kitiems veiksniams nepakitus, analizuojame šį makroekonominį indikatorių pagal realų, tačiau teorinį pinigų keitimo kursą netgi tada, kai pasirinktas pinigų keitimo kurso režimas neleidžia siekti realaus pinigų keitimo kurso dėl savo apribojimų. Tokie analizės rezultatai parodo, kaip ir , kokia kryptimi reikėtų keisti pinigų politikos kursą. Jeigu matomas skirtumas tarp realaus pinigų keitimo kurso ir taikomo pinigų rinkoje negali būti panaikintas pinigų politikos priemonėmis , tada nuostoliai tarp-tautinėje prekyboje bus neišvengiami.

PINIGŲ KEITIMO KURSO REŽIMAI

Analizuodami ryšį tarp pinigų keitimo kurso režimo ir pinigų politikos instrumentų panaudojimo galimybių, Argy ir Grauwe (1990) pastebėjo sąveiką su makroekonominiais indikatoriais, kadangi pinigų politikos ar fiskalinės politikos instrumentų panaudojimas visada nukreiptas į tam tikrus tikslus, tokius kaip mokėjimų balansas, einamoji sąskaita, užimtumas, kainų stabilumas ir kitus makroekonominius valstybės tikslus. Nuo pinigų politikos ir fiskalinės politikos instrumentų poveikio priklauso šių tikslų įgyvendinimas. Potencialių instrumentų panaudojimo galimybės suprantamos, kaip galimybė keisti, paveikti pinigų keitimo kursą ir to pokyčio išdavoje pakeisti atitinkamą makroekonominį indikatorių siekiant atitinkamo tikslo (žiūr. 1 lentelę).

1 LENTELĖ. Pinigų keitimo kurso režimai: potencialių instrumentų galimybės.

Pinigų keitimo kurso režimas **	Pinigų politikos instrumentai	Fiskalinės politikos instrumentai	konominės politikos instrumentai
1. Nepriklausomas, reguliuojamas ir susietas režimas (adjustable peg)	Taip	Taip	Taip
2. Nepriklausomas plaukiojantis keitimo kurso režimas (floate)	Taip	Taip	Taip
3. Plaukiojantis valdomas pinigų keitimo kurso režimas (managed floate).	Taip	Taip	Taip
4. Fiksuotas pagal valiutų valdybos modelį (hard peg).	Ne	Taip	Ne

ŠALTINIS: sudaryta autorės remiantis Argy (1990)

Šalys, pasirinkusios nepriklausomą, reguliuojamą, tačiau susietą su kitų šalių valiuta ar valiutų krepšeliu fiksuotu kursu, nacionalinės valiutos keitimo kurso režimą, kaip rodo mokslininkų analitiniai tyrinėjimai, pasirenka dažniausiai jau turėdamos išankstinį savo centrinio banko pinigų politikos tikslą ir naudoja visus pinigų politikos instrumentus (1 pav.), kurie padeda siekti einamosios sąskaitos ar viso mokėjimų balanso. Tačiau, skirtingai nuo plaukiojančio pinigų keitimo kurso režimo, šalis negali peržengti tokios infliacijos mažinimo ribos, kuri vietinės valiutos pinigų keitimo kursą pasirinktos fiksavimui valiutos

ar valiutų krepšelio atžvilgiu, peržengs numatyto nuokrypio ribas, nes šis režimas neleidžia visai laisvai mažinti perteklinės infliacijos. Pavyzdžiui šalys, siekiančios subalansuoti savo vietinės infliacijos lygį su pagrindiniais prekybos partnerių infliacijos lygiu rinkosi plaukiojantį pinigų keitimo kurso režimą, siekdamas prekybos ir mokėjimų balanso. Šiuo atveju šalies centrinis bankas naudojo visus pinigų pasiūlos reguliavimo instrumentus, valdė infliacijos procesus ir gerino šalies prekybos balansą.

Lietuvoje, įvedus nacionalinę valiutą litą 1993 metais, buvo pasirinktas taip pat nepriklausomas reguliuojamas susietas su trijų svarbiausių valiutų krepšeliu (JAV doleriu, Vokietijos marke, Anglijos svaru sterlingu) pinigų keitimo kurso režimas leidžiant lito kursui plaukioti tam tikrose leistino nuokrypio ribose. Pasirinktas variantas tuo metu atitiko pagrindinius makroekonominius tikslus, visų pirma infliacijos mažinimo tikslą, kadangi viršijanti normas infliacija rodė padidintą pinigų pasiūlą lyginant su pinigų paklausa. Pinigų balanso nebuvimas skatino pinigų politikos formuotojus t.y. centrinę banką, suderinti pinigų pasiūlą su pinigų paklausa ir mažinti perteklinės infliacijos augimą iki numatytų normų lygio. Pasirinktas režimas leido centriniam bankui vykdyti pinigų politiką ir šis pasirinkimas buvo teigiamai vertinamas Tarptautinio valiutos fondo ekspertų ir vadovų.

Pripažinus optimalią infliacijos normą, kaip vieną iš svarbiausių pinigų politikos tikslų, mažos atviros ekonomikos modelis išreiškiamas pagal perkamosios galios paritetą. Modelis išreiškiamas Fisher'io (1911) lygtimi:

$$p = pf + e; \tag{1}$$

p – vartojimo kainų indeksas (log);

pf – užsienio atitinkamų vartojimo kainų indeksas (log);

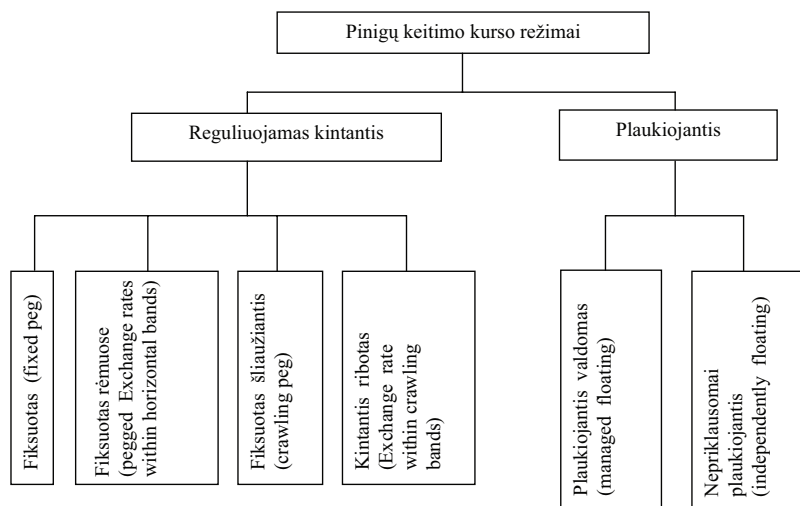
e – vietinės valiutos keitimo kursas tenkantis užsienio valiutos vienetui (log).

Jeigu pinigų keitimo kurso (e) pokyčio nėra, vadinasi ir kainų pokyčiai šalyje ir užsienyje turi būti vienodi išlaikant perkamosios galios paritetą.

Tačiau tik tokie pinigų keitimo kurso režimai, kurie leidžia pinigų keitimo kursui keistis ir svyruoti atitinkamoje svyravimo skalėje gali išlaikyti perkamosios galios paritetą ir realų pinigų keitimo kursą, kuris, kaip automatinis stabilizatorius, mažina importo kainas importuojančioje šalyje.

Jeigu taikomas fiksuotas prie vienos valiutos ir dar pagal valiutų valdybos modelį (hard peg) režimas, pinigų keitimo kursas negali keistis ir tai reiškia, kad pinigų politikos formuotojai negali taikyti pinigų politikos instrumentų ir mažinti infliacijos bei prisiderinti prie prekybos partnerių kainų lygio, nes fiksuotas pinigų keitimo kursas nekinta, tačiau kainų pokyčiai abiejose ar keliose šalyse skiriasi. Lygindami dvi šalis, kurios taiko plaukiojantį pinigų keitimo kurso režimą, tarpusavy, matysime, kad didėjant užsienio vartojimo kainų indeksui (pf), vietinės valiutos keitimo kursas (e) atitinkamai mažėja ir tokiu būdu vietinės kainos (p) gali nesikeisti, taip šalis apsaugo savo ekonomiką nuo kitų šalių infliacijos įtakos. Taikant valiutų valdybos modelį $tampa$ neveiksmingais ir pinigų paklausą lemiantys veiksniai, arba, kaip pastebėjo Taylor (2007) savo analitiniuose tyrimuose, valstybės biudžetui atitenka padidinta našta.

Galima teigti, kad visi pinigų keitimo kurso režimai, priklausantys nuo pinigų keitimo kurso plaukiojimo skalės ir susiejimo su valiutų krepšeliu, ir plaukiojantis be apribojimų ir su apribojimais režimas leidžia palaikyti perkamosios galios paritetą ir apsaugoti šalies ekonomiką nuo kitų šalių infliacijos neigiamo poveikio. Tokiu būdu pinigų keitimo kurso reži-

1 PAV. Pinigų keitimo kurso režimai šiuolaikinėje pinigų keitimo kurso sistemoje.

ŠALTINIS:sudaryta autorės.

mas tiesiogiai susijęs su pinigų politikos galimybėmis. Perkamosios galios paritetio pasirinkimas kaip prioritetinis sudaro visas sąlygas lanksčiai pinigų politikai įgyvendinti, kadangi šiuo atveju pinigų politikos instrumentai veikia pinigų pasiūlą. Paveikslėlyje parodytos dvi skirtingos pinigų keitimo kurso grupės atsižvelgiant į keitimo kurso valdymo, reguliavimo ir kintamumo laipsnius, pasirinktus prioritetus bei nustatymo metodus. Šios grupės apima visus keitimo kurso režimų atvejus taikomus šiuolaikinėje pinigų sistemoje įvairiose pasaulio šalyse. Pinigų keitimo kurso grupės atskleidžia skirtingą valstybių ar regionų požiūrį į savarankišką ir nepriklausomą pinigų politiką, kadangi kiekviena grupė turi tam tikrus tikslus, o tai vienai tai grupei priklausančius požymius.

Reguliuojamas kintantis režimas apima, galima sakyti keturis skirtingus reguliavimo, pinigų politikos instrumentų ir svirtų taikymo bei keitimo kurso nustatymo metodus. Nuo šių metodų pasirinkimo taip pat priklauso pinigų politikos rezultatai, dažniausiai atitinkantys iš anksto užsibrėžtus tikslus. Šis režimas naudojamas 51 pasaulio šalyje.

Taikydamos šį režimą šalys pasirenka visada tam tikrus apribojimus, tokius kaip:

- fiksuoti, tačiau susieti fiksuotu kursu su kita užsienio valiuta arba valiutų krepšeliu (fixed peg), kurį sudaro pagrindinių prekybos ar finansinių partnerių valiutos ir, tokiu būdu sustiprina prekybos, paslaugų ar kapitalo srautų pasiskirstymą. Valiutų sudėtis krepšelyje gali būti standartinė, kaip pavyzdžiui SDR¹ atveju. Tačiau, reikia pastebėti, kad šiuo keitimo kurso režimo atveju nėra griežto negrįžtamo susitarimo. Keitimo kursas gali svyruoti tam tikrame intervale mažiau negu ± 1 procentas apie pagrindinį kursą arba trijų mėnesių bėgyje gali svyruoti ± 2 procentais nukrypstant nuo pagrindinio keitimo kurso reikšmės. Tokį fiksuotą kursą Centriniai bankai palaiko tiesioginėmis intervencijomis pirkdami/ parduodami užsienio valiutas rinkoje arba netiesioginėmis intervencijomis vykdant agresyvią palūkanų normų politiką. Tai reiškia, kad pinigų politika, nors ir ribota, bet lanksti ir reguliuoja keitimo kursą;

- pasirinkdamos fiksuotą rėmuose pinigų keitimo kurso režimą (Pegged Exchange rates within horizontal bands) šalys valiutos vertę palaiko tam tikrose svyravimo ribose 1 procento nuokrypio ribose arba pagal nuokrypio tarp maksimalios ir minimalios reikšmės vidurkiu, nukrypstant ne daugiau kaip 2 procentais trujų mėnesių intervale. Toks režimas buvo taikomas Europos pinigų sąjungoje iki 1999m. sausio 1d.;
- pasirinkdamos fiksuoto šliaužinčio pinigų keitimo kurso režimą (crawling pegs) šalys reguliuoja pinigų keitimo kursą periodiškai atsižvelgdamos į pasirinktus kiekybinius indikatorius, tokius kaip buvusi infliacija, lyginant ją su pagrindiniais prekybos partnerių infliacija. Pinigų keitimo kursas gali būti nustatytas suderinant infliacijos pokyčius ar derinantis prie paskelbto fiksuoto kurso reguliuojant infliaciją. Šiuo atveju pinigų keitimo kurso nustatymo metodas labai primena fiksuotą priderintą (fixed peg) keitimo kurso režimą.
- kintantis ribotas pinigų keitimo kurso režimas (Exchange rates within crawling bands) leidžia 1 procento nuokrypio ribose arba 2 procentų nuokrypio ribose per 3 mėnesius, tačiau pasirenkant atitinkamus kiekybinius indikatorius, kurie palaiko kursą iki tam tikros indikatoriaus pokyčių reikšmės. Tada keitimo kurso reikšmė yra tokio indikatoriaus intervalo funkcija ir svyruoja tam tikrų apribojimų rėmuose. Tokiu indikatoriumi gali būti, žinoma, infliacijos nuokrypis, einamosios sąskaitos būsena ar visas mokėjimų balansas.

Plaukiojantis pinigų keitimo kurso režimas (floating) Naudoja 86 pasaulio valstybės, tame skaičiuje išvystytos ekonomikos. Tai toks populiariausias keitimo kurso režimas, kai pinigų politika veikia be jokių išankstinių apribojimų, jeigu tai valdomas plaukiojančio režimo atvejis, tai valdymo indikatoriai yra aptariami ir reguliuojami, tačiau be jokių išankstinių specialių teisinių reglamentų. Pavyzdžiui tokiais indikatoriais kaip tinkančiais pinigų keitimo kurso valdymui paprastai būna mokėjimų balanso pozicija, tarptautinės atsargos, pinigų ir kapitalo rinkos), reguliavimas nėra automatinis.

– nepriklausomas plaukiojantis (independently floating) pinigų keitimo kurso režimas skiriasi labiausiai nuo visų iki šiol nagrinėtų režimų tuo, kad netaiko jokių svyravimo ribų, kursą nustato rinka, keitimo kurso svyravimai numatomi atsižvelgiant į užsienio rinkų intervencijas, tačiau be jokių išankstinių normų ar ribų. Šį režimą naudoja 35 valstybės, JAV, Eurozona kitų, ne eurozonos valstybių atžvilgiu, Šveicarija, Jungtinė Karalystė, Australija, Kanada ir kt.

Šios dvi reguliuojamo fiksuoto ir kintančio keitimo kurso bei plaukiojančio pinigų keitimo kurso režimų grupės leidžia laisvai ar mažiau laisvai valdyti, reguliuoti pinigų keitimo kursą veikiant tradicinei pinigų politikos sistemai, kurią formuoja ir įgyvendina valstybėje veikiantis savarankiškas ir nepriklausomas centrinis bankas. Pinigų politiką kartu su tokia pinigų keitimo kurso režimo ir keitimo kurso reguliavimo politika (pagal dvi režimų grupes) renkasi visos pažangios išvystytos ekonomikos ir pereinamosios ekonomikos mažos ir atviros ekonomikos valstybės, jų skaičius siekia 127.

Analizuojant pinigų keitimo kurso režimo pasirinkimo atvejus negalima nepaminėti ir tokių taikomų pinigų keitimo kurso režimų, kuriuos naudoja valstybės arba šalys, kurios atsisako savo savarankiškos pinigų politikos. Tai apima šalis, kuriose cirkuliuoja kitos šalies valiuta, dažniausiai tai pinigų sąjungos narės, tokia yra Euro zona, arba taip vadinamos formalios dolerizacijos šalys, kuriose cirkuliuoja doleris ir jokia savarankiška pinigų politika ar

keitimo kurso režimas neegzistuoja. Tokių šalių kartu su Euro zona yra 41 IMF klasifikatorių). Be Euro zonos valstybių visos kitos tai trečiosios pasaulio šalys.

Fiksuotas prie vienos valiutos taikant valiutų valdybos modelį (hard peg) pinigų keitimo kurso režimas naudojamas šiuo metu tik Lietuvoje, Bulgarijoje, Bosnijoje ir Hercegovinoje, Hong Konge, Brunėjuje, iš dalies Latvijoje.

Šis pinigų keitimo kurso režimas tiksliai įteisinamas susitarimu keisti vietinę valiutą fiksuotu kursu vienos užsienio valiutos atžvilgiu apribojant Centrinį banką garantuoti vietinės valiutos apimtį atitikimą turimos užsienio valiutos apimčiai pagal nustatytą pinigų keitimo kursą. Vietinė valiuta turi būti padengta esančiu šalyje užsienio turtu, eliminuojant tradicines Centrinio banko funkcijas (IMF classifications).

IŠVADOS

Rezervinę valiutą (eurus ir dolerius) išleidžiančios šalys naudoja nepriklausomą plaukiojantį pinigų keitimo kurso režimą ir be apribojimų formuoja ir pritaiko tokią pinigų politiką, kuri gali laisvai valdyti perteklinę infliaciją, kainų augimą, prekybos balansą ir reguliuoti kitus makroekonominis indikatorius.

Globaliuos krizės metais pasireiškianti skolų krizė padidino paklausą rezervinei valiutai, sužlugdė pasitikėjimą ją naudojančiose šalyse ir labiausiai pakenkė pereinamosios ekonomikos šalims.

Pinigų keitimo kurso režimas, priklausomai nuo pinigų politikos suvaržymų jį reguliuojant lygio stabdo ekonomikos augimą, iškreipia tikrą padėtį.

Naudojančios fiksuotą prie vienos valiutos kursą ir valiutų valdybos modelį šalys (naudoja 4 valstybės) labiausiai iškreipia savo makroekonominis indikatorius. Rezervinės valiutos nuvertėjimas nuvertina labiausiai tokių valstybių nacionalinę valiutą ne tik tiesiogiai, bet ir netiesioginiu būdu, kadangi nacionalinė valiuta negali stiprėti nuvertėjus rezervinei valiutai dėl tokio pasirinkto modelio, kaip galėtų taikydamos kitus pinigų keitimo kurso režimus.

Pinigų politikos mokslas šiandiena negali tiksliai atsakyti į visus, susijusius su pinigų keitimo kurso politika, kaip tarpiniu skaitomo keitimo kurso svertu ar su keitimo kurso režimo pasirinkimu susijusius klausimus. Tačiau analizuoti taikomus keitimo kurso režimus prasminga dėl kelių priežasčių siekiant juos sugretinti su pinigų politikos valstybėje makroekonominiais tikslais neapsiribojant vien griežtai nustatomomis laike ir erdvėje normomis. Pinigų politikos pritaikymo galimybių spektras, įvairiuose pinigų keitimo režimų variantuose, skirtingas, analizuojant jį galima praplėsti pinigų politikos ir pinigų teorijos pažinimo ribas.

LITERATŪRA

1. Argy, V., De Grauwe P.(1990) Choosing an Exchange Rate Regime: The challenge for smaller industrial countries. International Monetary Fund. P. 86–135.
2. Borio, C., Lowe, P.(2002) Asset Prices, Financial and Monetary Stability: Exploring the Nexus. BIS Working Paper No.114 Basel: Bank for International Settlements.
3. Fisher I.(1911). The purchasing power of money. New York: Macmillan.
4. Global financial stability report. October (2011). International monetary fund. Washington, USA.

5. Krugman, P. E., Obstfeld, M. (2006). *International Economics. Theory and Policy*. Harper Collins Publ.
6. Mishkin, F.S. (1992) *The economics of money, banking, and financial markets*. Harper Collins Publishers inc. US. p.739.
7. Taylor, J. B. (2007). *Housing and Monetary Policy*. Economic policy Symposium "Housing, Finance and monetary policy", Federal Reserve Bank, USA.
8. *World economic outlook*. October 2011. Sustaining the recovery. International Monetary Fund. Prieiga per internetą: <http://www.imf.org>
9. Visokavičienė, B. (1995). *Monetary policy*, *Social Sciences, Management*, 1(2).
10. Visokavičienė, B. (2010). *Monetary policy creates macroeconomic stability*, *Economics* 3(89).

THE EXCHANGE RATE SYSTEM IN THE MONETARY POLICY STRUCTURE

Birutė Visokavičienė

Summary

The global International Monetary System instability requires to investigate the existing monetary policy in regard with exchange rate as policy target including the role of exchange rate regimes. The problem has amplified in recent years especially in regard with reserve currency demand over the world.

The goal of this paper is to estimate the impact of the exchange rate regime's to the real exchange rate stability which is related with possibilities of the monetary policy. The study concentrates on the systemic analysis of the interaction between the major exchange rate regimes and monetary policy possibilities to change or to make influence on the macroeconomic variables.

In this respect the purpose of the analysis is to justify the arguments supporting the role and importance of the monetary policy to make influence to the stable and real exchange rate in the state.

This paper rereviews the key considerations that enter into the choice of an exchange rate regime.

TAX AND ACCOUNTANCY DEPRECIATION UNDER POLISH REGULATIONS (ANALYSES OF DUALISM IN DEPRECIATION RECORDS)

Alina Warelis, PhD

State Higher Vocational School in Suwalki
16-400 Suwalki, ul. T. Noniewiczza 10
+48 501 768 707
e-mail: alawarelis@wp.pl

***Abstract.** Balance law is independent from Tax regulations and therefore in practice some differences might appear between depreciation calculated for tax and accountancy purposes. They might reflect the subject, method or details of depreciation allowances. Tax law indicates in advance methods and rates of depreciation, while according to Balance regulations depreciation should include the fixed asset's period of usage. A unit Has the possibility of defining individually depreciation rules in accordance to its accounting purposes (unit's economic condition). This paper is aimed at presenting depreciation in Polish Tax and Balance Regulations and its results in unit's records.*

1. INTRODUCTION

Business units use their fixed assets that utilized gradually transform their value to goods produced or services provided. Depreciation, being the business cost of a unit, is the measure of fixed assets utilization.

In regard to independency of balance law from tax regulations, in practice there might appear differences between depreciation calculated for tax purposes and accountancy ones. The differences might concern the subject scope, method or detail of making depreciation deductions. Tax regulation impose in advance depreciation methods and rates, causing therefore limits for the period and intensity of fixed assets depreciation in companies. Whereas according to balance regulations depreciation should include among others physical utilization and techno-economic progress that influence the period of economic use of a fixed asset. Business unit has therefore a possibility of defining individually the depreciation rules for accountancy purposes (economic conditions of the unit). In practice the differences result in the necessity of keeping separate fixed assets records – one for balance purposes and another for tax purposes. In the described case so called account-tax records duality is applied to the unit's records.

Depreciation is the kind of cost that indicate clearly differences between tax and balance regulations. It refers to the stage of recording changes in the company assets and mainly depreciation influence on the financial results (under tax regulations – tax profit). Depreciation under tax and balance regulations is a tool for totally different purposes which settled differently shaped rules implemented by Accounting Act and tax regulations. As the result tax profit (i.e. taxation bases and amounts due to the budget) can vary significantly from the balance sheet. The scope of exclusion of depreciation deductions from the cost category in tax regulation is broader than in balance law which directly results in differences between financial result and tax income. Depreciation policy of companies should be based

on analyses of possible depreciation procedures. Business units defining depreciation deductions have an option of creating them based more on balance regulations than tax ones.

2. PURPOSE AND RESEARCH METHOD

The aim of this paper is to present depreciation with a focus on tax and balance regulations of Polish law and its results in unit's records.

Realization of this paper's main purpose, regarding verification of tax and account depreciation problem under Polish law, included analyses of the subject literature and research of the issue based on cases of companies. The empirical part of this paper gives examples of account-tax records duality existing in companies.

The scope of research was limited to the analyses of fixed assets depreciation as most representative group of depreciative assets in a business unit.

The subject literature analyses and empiric data of business practice were conducted with the use of analysis and synthesis method. The analyses regarding tax and balance depreciation under Polish regulations required additionally using descriptive-empiric research method.

3. FIXED ASSETS IN BALANCE AND TAX PERSPECTIVE

Fixed assets are the assets that are used in companies, regardless the kind of business activity, for realization of their basic purposes. They can be recorded slightly differently under balance regulations and for tax purposes. The duality reflects regulations regarding business units:

- Act on Accounting¹
- Act on Personal Income Tax²
- Act on Corporate Income Tax³

Under the Act on Accounting⁴ the notion of fixed assets refers to the assets of expected period of economic use longer than a year, complex, usable and assigned for unit's own needs and especially:

- 1) real estate – including land, perpetual usufruct of land, buildings and constructions, and also other premises, collective ownership rights to a residential property and collective ownership rights to service property
- 2) machines, equipment, means of transport
- 3) improvements in non-company fixed assets
- 4) livestock

Unit's fixed assets include also non-company fixed assets used on the basis of a rental agreement, lease or any other of similar character if under other regulations there is a right

¹ Act on Accounting, of 29 September 1994, unified text – Journal of Laws of 2009, No. 152, item. 1223, as amended.

² Ustawa z dnia 26 lipca 1991 r. o podatku dochodowym od osób fizycznych, tekst jednolity – Dz. U. z 2010 r. Nr 51, poz. 307 z późn. zm. Act on Personal Income Tax of 26 July 1991, unified text – Journal of Laws of 2010, No. 51, item 307, as amended.

³ Ustawa z dnia 15 lutego 1992 r. o podatku dochodowym od osób prawnych, tekst jednolity – Dz. U. z 2010 r. Nr 75, poz. 473 z późn. zm. Act on Corporate Income Tax of 15 February 1992, unified text – Journal of Laws of 2010, No. 75, item 473, as amended.

⁴ Art. 3 paragraph 1 point 15 of the Act on Accounting.

to make their depreciation deductions by a business units which use these fixed assets (leasing) (J. Gierusz, 2001).

From tax perspective⁵, fixed assets are depreciable assets, owned or co-owned by the taxpayer, acquired or produced in-house, complete and ready for use at the date of adoption to use:

- 1) structures, buildings and premises which are separately owned
- 2) machinery, equipment and means of transport
- 3) other items with the expected period of use longer than one year, used by the taxpayer for the purposes connected with the operation of its business, or transfer the right to use under the lease, tenancy or other agreement of similar nature.

The fixed assets also include, regardless of the expected period of their use (K. Goldmann, 2006):

- 1) adopted investments in leased fixed assets
- 2) buildings and structures built on someone else's land
- 3) assets, as mentioned in points 1, 2 and 3 which do not constitute ownership or joint ownership of the taxpayer, used for the needs of the business under a lease agreement, tenancy agreement or other contract of similar nature, concluded with the owner or co-owners of these items – if, in accordance with the executory provisions of tax law, depreciation allowances are made by the lessee.

Definitions of fixed assets should be supplemented by international guidelines. According to the International Accounting Standards ISA 16, assets are tangible assets that are held by the entity for use in the production process or supply of goods and services, or transfer the right to use of for other entities or for administrative purposes and which are expected to be used during more than one reporting period (J. Iwin, Z. Niedzielski, 2002).

Analyzing divergences of definitions of an asset, it is observed that:

- IAS 16 unlike the Act on Accounting does not place a condition of completeness for the recognition of an asset
- the Act on Accounting does not require the assets to be owned by companies as tax regulations recommend
- definition of fixed assets included in the Act on Accounting is wider than in the law on personal income tax or law on corporate income tax, which has serious consequences such as the recognition of depreciation under the balance sheet law and tax law.

4. DEPRECIATION OF FIXED ASSETS IN THE LIGHT OF THE POLISH TAX LAW AND BALANCE SHEET LAW

In the context of issues related to the depreciation, attention should be paid to the classification of fixed assets and valuation principles as a basis for calculating depreciation allowances.

4.1. CLASSIFICATION OF FIXED ASSETS

The correct classification of fixed assets is a prerequisite for their proper records for the purpose of statistics, accounting, as well as control. It is also the basis for calculating

⁵ Article 22a. paragraph 1 of the PIT and art. 16a paragraph 1 of the CIT.

depreciation and allows to analyze the structure of fixed assets and assess their level of wear and tear. The literature presents various classifications, the most emphasised are the typologies according to the criteria of ownership rights, purpose, method of use, responsibility centers, the type and age (T. Martyniuk, 1998).

From the point of view of the entire economy the most important criterion for the division of fixed assets is the classification by type of the Central Statistical Office. Currently it is based on the Regulation of the Council of Ministers of 10 December 2010 on the Classification of Fixed Assets (KST)². This classification is used for registration purposes, determining the depreciation rates and statistical research (J. Iwin, Z. Niedzielski, 2002).

The Classification of Fixed Assets distinguishes three levels of classification division. The first step distinguishes 10 one-digit division of groups of assets: 0 – land, 1 – buildings and premises and cooperative right to premises and cooperative ownership right to residential premises, 2 – buildings and civil engineering; 3 – power boilers and machinery; 4 – machinery and equipment for general use; 5 – specialized machinery, devices and equipment; 6 – technical equipment; 7 – means of transport; 8 – tools, devices, movables, fittings, not classified to other groups; 9 – livestock. Indicated groups of assets are divided on the second level of classification into sub-groups.

4.2. VALUATION OF FIXED ASSETS

The value of fixed assets, which is the basis for calculating depreciation allowances in the balance sheet law and in the tax law may be at the cost of purchase or the cost of manufacturing, but in the records of fixed assets for balance sheet and tax purposes there may appear some differences in values.

Valuation of fixed assets **for balance sheet purposes** underlying the provisions for depreciation are made:

- at the time of receipt of the asset for use, at the date of balance sheet preparation, or on the day of liquidation
- as a basis for determining the gross value of fixed assets the purchase price or production cost is recognized, while the purchase price⁶ consists of the purchase price of an asset (excluding tax on goods and services)
- the initial value of an asset increases by added costs of its improvements
- valuation of the asset is updated in the event of a decision made on its liquidation or withdrawal from the use – in accordance with the Act on Accounting, in this case the asset is valued at: net book value
- value reduction of fixed assets (in accordance with the principle of prudence) is charged to other operating expenses at purchase price or at production costs or value after revaluation, less accumulated depreciation.

At the moment of the receipt of an asset for use, an entity must make its valuation, i.e. determine its initial value, which will be the basis for calculating depreciation **for tax**

⁶ The Act on Accounting indicates that the purchase price is the actual purchase price of the asset, including the amount payable to the seller (without input VAT, unless the tax is not deductible), less the price reduction and salvage value and increased by the direct costs of purchase (transport, loading) as well as accrued interest, fees and rate exchange differences on loans, prepayments and liabilities used to fund the purchase of an asset – accrued to the date of its transfer to use. If the asset is imported, the purchase price is also increased by the charges, i.e. customs and excise duty.

purposes. The initial value is recognized at the inventory value of assets, the initial value, replacement value or the current value – market value. The initial value of the asset for tax purposes is recognized – depending on the way of the acquisition of an asset – by using one of the following methods: purchase price, production costs or market value (J. Iwin, Z. Niedzielski, 2002). The rule is that setting the initial value of fixed assets must be made no later than the month in which they are adopted for use.

The beginning of measuring the wear and tear of specified assets in the enterprise can take place not earlier than after their receipt for use, while its ending is at the moment when depreciation equals the initial value of a particular asset or at the time of their liquidation or sale. In practice, the value of depreciation allowances always depends on the initial value, the expected duration of the asset and the adopted method of depreciation. (Hejnar J., Kulis I., 2005).

The correct determination of the initial value is essential in calculating depreciation allowances, and consequently – when determining the cost of revenues, income (loss) and ultimately – the income tax due. In practice, errors occur in some cases when determining the initial value of fixed assets. This affects directly the value of depreciation allowances and, consequently, also the incorrect determination of the amount of tax deductible expenses. If the initial value of the asset has been established not in conformity with regulations, its correction should be made⁷.

4.3. DEPRECIATION AS A BALANCE SHEET EXPENSE AND TAX EXPENSE OF AN ENTERPRISE

Analyzing different definitions of depreciation, the following terms are observed (J. Iwin, Z. Niedzielski, 2002):

- an economic category transferring values from the sphere of production to distribution and circulation ones
- an accounting operation, used to spread the expenses incurred out over the periods;
- distribution of the material costs for the duration of their use
- gradual transfer of fixed assets value in the production process to new products produced by these assets; the expression of the decreasing value of fixed assets are depreciation allowances
- source of funding for replacement of worn out fixed assets.

Content attached to the depreciation determines its functions. The literature of the subject presents many functions of depreciation, among which amortization, cost, fiscal, calculation, replacement, regulating, stimulating (stimulus) and control should be regarded as the most important ones (A. Korczyn, 2007). The essence and functions of depreciation are constant in any system of economic management, but legal and financial regulations are changed, which may be of importance for an enterprise. In the economic practice, the functions of depreciation are realized through a certain system of depreciation (J. Matuszewicz, P. Matuszewicz, 2009).

⁷ Correction of the initial value of fixed assets results in the obligation of changes in amount of depreciation in the situation when deductions were included in cost of revenues, in accordance with art. 22g paragraph 15 of the Law on Personal Income Tax and art. 16g paragraph 15 of the Law on Corporate Income Tax.

The balance sheet law does not regulate explicitly the frequency of depreciation allowances, but it indicates that the assets should be amortized systematically. In practice, the depreciation charges are made in the monthly reporting periods. On the other hand, according to the tax law, taxpayers may make deductions in equal installments monthly, quarterly, or on a one-off basis at the end of the fiscal year.

Depreciation allowances for both balance sheet and tax purposes are made on the basis of a amortization plan. The Act on Accounting does not indicate directly the obligation to carry out the plan of depreciation. However, in general practice, it is assumed that such a plan should include in particular an ordinal number, a symbol of KST, an inventory number, the name of an asset, the depreciation rate expressed in percent, an annual and monthly (or otherwise) amount of depreciation, a summary (K. Goldmann, 2006).

There are many methods of depreciation, developed in theory, but in both tax law and balance sheet law there are some constraints that define the methods available for use by entities. The most basic classification is the division of depreciation methods for: even and uneven. The Act on Accounting does not define the term “depreciation method”, but requires an entity to determine it, leaving it the choice of methods of depreciation. Among the principal methods of depreciation based on the balance sheet law can be distinguished:

- straight-line depreciation
- declining balance method
- progressive method
- one-time depreciation
- group depreciation method
- natural
- differential depreciation.

Under the balance sheet law write-offs are made through systematic, planned spreading the initial value of an asset for the whole foreseeable period of amortization.

The tax law allows only to use methods defined in the Act on Corporate Income Tax and the Act on Personal Income Tax. In the Act on Corporate Income Tax legal regulations relating to the issue of tax depreciation are included in:

- Art. 16.1, which presents the catalogue of expenditures not recognized as deductible expenses, including some depreciation allowances
- Art. 16a-16m, the rules governing tax depreciation
- list of the annual rates of depreciation, which is Appendix 1 to this act.

Article 16h.1.1 of the above mentioned Act determines that the depreciation allowances are made from the initial value of fixed assets, from the first month following the month in which the asset was disclosed in the register and until the end of the month in which amount of depreciation is equal its initial value or in which it was set to liquidation, sold or inventory deficit was established.

However, in the art. 16f.3 of the Act on Corporate Income Tax it was stipulated that when the initial value of an asset is equal to or lower than 3500 PLN, the depreciation allowances can be made according to general rules or on a one-off basis – in a month when an asset was received into use or next month (one-time depreciation – the whole value is written off as a cost).

The list of annual depreciation rates for tax purposes is based on the Classification of Fixed Assets. Depreciation allowances are made on the basis of the amortization plan

drawn up using the depreciation rates provided in the lists and using the following methods (K. Winiarska, E. Radawiecka, M. Foremna-Pilarska, 2008):

- straight-line method – rates specified in the list, increased, decreased, seasonal
- declining-balance method
- individual rates.

Other significant rules of tax depreciation functioning in business practice (not discussed in detail because of the wide range of issues):

- One-time depreciation for small taxpayers who start their business activity,
- An entity under the tax law has a possibility to increase the basic depreciation rates for certain groups of fixed assets, used in conditions of their faster operation,
- Tax provisions provide a special regulation in the case the use of fixed assets in the unit located in the community at high risk of structural unemployment⁸, the rates shown in the list may be increased by using the coefficient no higher than 3.0.

TABLE 1. Characteristics of tax and balance sheet depreciation

Component of depreciation	Tax Depreciation	Balance sheet Depreciation
Date of commencement of depreciation	From the month following the month in which the asset was introduced into evidence	From the month of adoption of the asset for use
Methods of depreciation	Closed catalogue: – Straight-line – Declining-balance method – Individual rates of depreciation – One-time depreciation	Open catalogue: – Straight-line – Declining-balance method – Progressive – One-time depreciation – Group depreciation – Natural
Admissibility of depreciation method changes after its commencement	No	Yes
The obligation to verify the correctness of rate and the depreciation period after its commencement	No	Yes
The rates of annual depreciation	Specified in the Schedule of annual depreciation rates	Determined individually by the entity
Admissibility of rates changes during the depreciation	No	Yes
Depreciation allowances	Monthly, quarterly or at the end of a fiscal year	Lack of regulation (must be systematic and consistent with the amortization plan)
Simplification for small businesses and start-ups	Yes – the possibility of using a one-time method of depreciation to the amount of 50,000 euros	No – general principles
Fixed assets used seasonally	Depreciation only during the actual use	Depreciation with continuity in all periods, including during downtime

⁸ Regulation of the Council of Ministers of 23 April 2002 on determining the counties (communities) threatened with structural recession and social degradation, in which the specific economic and financial instruments and other preferences are applied, Journal of Laws No. 62, item. 560.

Improved or used fixed assets	Special rules for depreciation – the possibility of individual rates within the limits set by law	Depreciation on general principles
Depreciation of fixed assets used seasonally during the period when they are not used	No – assets are subject to depreciation only when they are used	Yes – they are amortized over the full reporting period, regardless of downtime
Obligation to keep records of fixed assets	Yes	Yes
Impact of the obligation to keep records on commencement of depreciation	Yes – depreciation possible only after the introduction of an asset in the register	No – depreciation begins after adoption of the asset for use
Limits to the value of depreciation object	Tax depreciation applies to items with a value higher than 3500 PLN	Lack of a statutory limit, there is the concept of fixed assets of “low unit value” – the rules of their classification are determined by a decision of the manager of the enterprise
Date of completion of depreciation	In the month in which the sum of depreciation charges made equals the initial value of the asset or the month in which the asset was transferred to the liquidation or in which the inventory deficit was found	In the month in which the sum of depreciation charges made equals the initial value of the asset or the month in which the asset was transferred to the liquidation, sale or in which inventory deficit was found, after taking into account the expected sales price
The obligation to take into account the anticipated net sales value of the asset in determining the period of depreciation and depreciation rate	No	Yes

Source: Elaboration based on: R.A. Nawrot, (2009), *Amortyzacja podatkowa i bilansowa* [Tax and balance sheet depreciation], Wydawnictwo C.H. BECK, Warszawa, pp. 209-210.

Despite similar names of individual depreciation methods: balance and tax one should remember that they derive from two different legal regulations of separate purposes and their own rules.

5. ANALYSIS OF TAX AND BALANCE DEPRECIATION RULES AND RECORDS COMPANIES' PRACTICE

Case study 1

The researched company was a LTd in transport business. An important part of its fixed assets were means of transport used for about 12 years. Taking economic use period of the fleet into consideration the company decided to lengthen balance depreciation from 5 to 10 years (accountant depreciation so far was in accordance with tax depreciation period and lasted for 5 years).

The books and financial report of the company the following results were noticed (Table 2):

- lowered value of balance depreciation had a positive influence on financial result – the loss lowered by 568,304.01 PLN;
- increase in balance amount from 9,582,754.65 to 10,151,058.84 PLN.

Procedure regarding introduction of separate depreciation rules in balance and tax perspectives that was implemented by the company, had a very positive influence on the financial evaluation of the unit, however it caused an increase in labor intensity with separate analytical tax recording of depreciation costs.

TABLE 2. Results of lengthening balance depreciation of means of transport in a transport company in 2010 r. (in PLN)

Before the extension of balance sheet depreciation (balance sheet depreciation 5 years – according to tax rules)			
Fixed Assets		Equity	
including: Tangible fixed assets		including: The net loss	
Total assets		Total equity & liabilities	
After a prolonged depreciation assets (from 5 to 10 years) Po wydłużeniu amortyzacji bilansowej (z 5 na 10 lat)			
Fixed Assets		Equity	
including: Tangible fixed assets		including: The net loss	
Total assets		Total equity & liabilities	

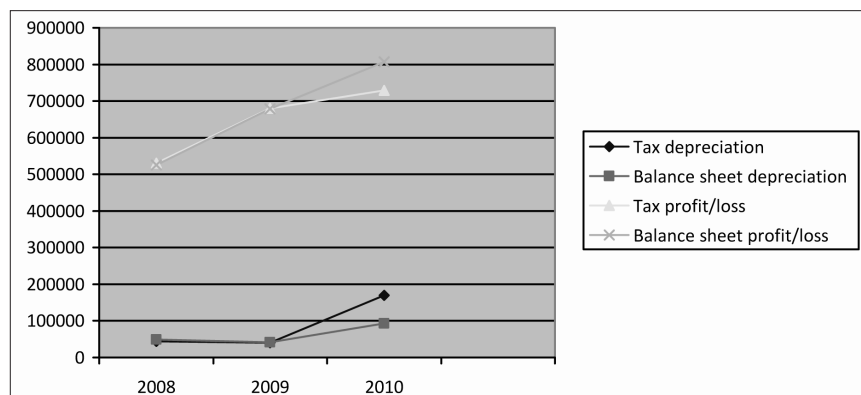
SOURCE: Own calculations based on financial data of a surveyed company.

Case study 2

The examined company runs a business providing services. A significant component of tangible fixed assets of the enterprise are vehicles (including road machines). The principle adopted in the depreciation policy determines depreciation of assets according to their economical wear and tear, which affected an introduction of separate depreciation records for accounting and tax purposes. Differences in a financial and tax result as a consequence of the dualism in keeping records of tax and balance sheet depreciation are indicated in Table 3.

TABLE 3. Impact of balance sheet and tax depreciation on the profit/loss of an enterprise (in PLN)

Year	Tax depreciation	Balance sheet depreciation	Tax profit/loss	Balance sheet profit/loss
2008	44439,67	49578,00	531038,49	525900,16
2009	39719,75	41088,72	679627,95	678258,98
2010	170275,00	92512,84	728909,63	806671,79

SOURCE: Own calculations based on financial data of a surveyed company.

The analysis of the data indicates that in the successive years the dualism of keeping records of depreciation had a significant influence on shaping a financial result of the company.

6. CONCLUSIONS

Under the Act on Accounting data from accounting records are to ensure fair and true picture of assets, financial situation and viability. This means that the Act on Accounting obliges the entities to keep records for the purpose of preparing financial reporting (balance sheet purposes). Categories of costs, revenues, and a financial result cannot be determined by the tax regulations, which would have affected the situation of business operations of the entity. Since the introduction of the Act on Accounting in Poland (1 January 1995), there was a separation of accounting law and tax law, therefore it was necessary to extend the records for financial reporting purposes of additional analytical records for tax purposes. The problem of creation of information for tax purposes (e.g. preparation of tax returns) concerns in particular the depreciation of fixed assets.

The conducted analyses show that the depreciation:

- determines the balance sheet value of fixed assets
- affects the level of a financial result of the reporting period
- can influence the balance sheet result, and thus the value of total assets
- depreciation policy through the mentioned tools affects the economic policy of the company.

Whithin the issue concerning tax and balance sheet depreciation, it is also worth noting the problem of deferred tax. Since 2002, in Poland there is an obligation to analyze the tax consequences of such events which affect balance sheet items – e.g. depreciation of fixed assets. In the balance sheet approach the temporary differences between the tax and accounting depreciation should be identified. The result of these differences is the necessity to establish:

- provisions for deferred income tax or
- assets due to deferred income tax

This issue, however, requires thorough analyses, which the author intends to undertake in subsequent studies.

LITERATURE

1. Gierusz J., (2001), *Kierunki zmian w ustawie o rachunkowości*, Ośrodek Doradztwa i Doskonalenia Kadr, Gdańsk, s. 19–20.
2. Goldmann K., (2006), *Odtwarzanie środków trwałych w polityce amortyzacyjnej*, Wydawnictwo C.H. BECK, Warszawa, s. 3.
3. Hejnar J., Kulis I., (2005), *Podstawy wyceny w rachunkowości*, [w:] red. B. Micherda, *Podstawy rachunkowości. Aspekty teoretyczne i praktyczne*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa, s. 119.
4. Iwin J., Niedzielski Z., (2002), *Amortyzacja w finansach przedsiębiorstw*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin, s. 165–166.
5. Iwin J., Niedzielski Z., (2002), *Rzeczowy majątek trwały. Amortyzacja i inwestycje rzeczowe w finansach przedsiębiorstw*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa, s. 67.

6. Korczyn A., (2007), Środki trwałe oraz wartości niematerialne i prawne, Wydawnictwo SIGMA, Skierniewice, s. 74.
7. Martyniuk T., (1998), Rzeczowy majątek trwały. Wycena i ewidencja, Ośrodek Doradztwa i Doskonalenia Kadr, Gdańsk, s. 18.
8. Matuszewicz J., Matuszewicz P., (2009), Rachunkowość od podstaw, Wydawnictwo FINANS SERVIS, Warszawa, s. 224–231.
9. Nawrot R. A., (2009), Amortyzacja podatkowa i bilansowa, Wydawnictwo C.H. BECK, Warszawa, s. 209–210.
10. Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 23 kwietnia 2002 r. w sprawie określenia powiatów (gmin) zagrożonych strukturalną recesją i degradacją społeczną, w których stosuje się szczególne instrumenty ekonomiczno-finansowe i inne preferencje, Dz. U. Nr 62, poz. 560.
11. Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 10 grudnia 2010 r. w sprawie Klasyfikacji Środków Trwałych (KŚT), Dz. U. Nr 242, poz. 1622.
12. Ustawa z dnia 29 września 1994 r. o rachunkowości, tekst jednolity – Dz. U. z 2009 r. Nr 152, poz. 1223 z późn. zm.
13. Ustawa z dnia 26 lipca 1991 r. o podatku dochodowym od osób fizycznych, tekst jednolity – Dz. U. z 2010 r. Nr 51, poz. 307 z późn. zm.
14. Ustawa z dnia 15 lutego 1992 r. o podatku dochodowym od osób prawnych, tekst jednolity – Dz. U. z 2010 r. Nr 75, poz. 473 z późn. zm.
15. K. Winiarska, E. Radawiecka, M. Foremna-Pilarska, (2008), Amortyzacja i leasing środków trwałych oraz wartości niematerialnych i prawnych, Ośrodek Doradztwa i Doskonalenia Kadr, Gdańsk, s. 41–42.

EMPLOYMENT OF THE INTEREST MARGIN RATIO AND THE SOLVENCY RATIO IN THE ASSESSMENT OF BANKS ACTIVITY IN POLAND

Justyna Zabawa, PhD

Department of Banking; Institute of Finance Management;
Faculty of Management, Information Science and Finances,
Wrocław University of Economics
ul. Komandorska 118/120, 53-345 Wrocław, Poland
Tel: +48 71 3680 355
e-mail: justyna.zabawa@ue.wroc.pl

Abstract. *The solvency ratio and the interest margin ratio are currently the basic ratios used in the assessment of the banking sector operation. The solvency ratio – as a measure of the bank security level, while the interest margin ratio – as a measure of its financial effectiveness. As a result of the conducted research, an attempt to examine the level of correlation between the said variable in the group of selected banks was made. The calculated correlation coefficients prove the existence of a minor positive linear correlation between the examined variables in the group of all examined banks.*

Keywords: *the interest margin ratio, the solvency ratio, banks in Poland*

1. INTRODUCTION

This paper is an attempt to examine the existence of correlations between basic ratios used in the ratio analysis of banks. Hence, the examination of the existence of correlations between bank security and its financial effectiveness was assumed. The performance of interest margin ratio and solvency ratio in the Polish banking sector was analysed. For this purpose financial data obtained from the Bankscope database and annual financial statements of such institutions were used, whereas the level of correlation between the analysed variables was examined with the use of correlation coefficient.

It needs to be emphasised that the selection of ratios was not random. Solvency ratio is currently one of the basic ratios informing about the level of bank security, whose minimum value was specified by statute. Interest margin ratio, in turn, constitutes one of the major measures of financial effectiveness of a given banking institution.

2. THE SIGNIFICANCE OF THE RATIO ANALYSIS IN THE ASSESSMENT OF ECONOMIC ACTIVITY

The significance of traditional financial ratios is manifested in the fact that they create the image of an enterprise in the external environment and facilitate obtaining funds which are indispensable for its further operation and development (Kochaniak, 2010). When examining the significance of the ratio analysis in the activity of a bank as an economic entity, the criterion in relation to which such an analysis will be conducted also needs to be taken into account. The following criteria are most frequently adopted ones (Iwanicz-Drozdowska, 1999):

- bank groups – enables to evaluate a selected bank against the background of a group, e.g. a particular cooperative bank against one association of cooperative banks,

- time – allows to evaluate changes related to bank operation effectiveness progressing with time,
- bank plan – permits comparing the achieved effectiveness with the ratio values assumed before.

Apart from the most frequently employed criteria presented above, the relevant literature mentions also criteria of limited usage. Regulatory recommendations and requirements may be indicated here. With reference to the above presented criteria, the assessment of the economic and financial position of a bank is performed, taken into account ratios which may be ascribed to four subsequent groups (Iwanicz-Drozdowska, 1999):

- 1) effectiveness ratios – they determine the bank operational efficiency (Capiga 2002), they enable providing an answer to the question: how economically effective the activity of a particular bank is,
- 2) liquidity and solvency ratios – they determine whether a bank is able to settle liabilities in a timely manner, and whether it is solvent,
- 3) stock market ratios – they assess how the market values a given financial institution,
- 4) asset quality ratios – they determine the level of security of assets held by a bank.

It needs to be emphasised here that in the case of banking institutions financial effectiveness is estimated with the use of successive groups of ratios (Iwanicz-Drozdowska, 2005): profitability, margin, charges on the financial results, as well as effectiveness of employment. The issues related to one of the ratios from the margin group, that is interest margin, will be the major point of discussion constituting a part of the present paper. Moreover, the matters connected with the employment of solvency ratio to assess the economic and financial position of the Polish banking sector will be presented in this paper.

3. EMPLOYMENT OF THE INTEREST MARGIN RATIO IN THE ASSESSMENT OF BANK ACTIVITY

As was already indicated, the interest margin ratio is classified to the group of margin ratios employed to assess the financial effectiveness of banks (Kochaniak, 2010). This ratio is one of the basic analytical instruments enabling the assessment of the activity of a given banking institution. Interest margin constitutes the ratio of the interest result to the bank asset value, where the interest result is determined as a difference between interest revenues and interest expenses. It needs to be indicated that in certain relevant literature items interest margin is the interest result referred solely to the value of interest assets.

The two methods of calculating interest margin presented above are applied in the banking practice. However, the second approach seems to be more reasonable. The interest result is an item in the profit and loss account and refers to a given accounting year. Interest assets are calculated based on the data obtained from the balance sheet of a bank. Thus, their position ought to be indicated as an average value (Orechwa-Maliszewska, Worobiej, 2008). Interest assets include items presented in balance sheet assets, in groups II-VII. Additionally, it is possible to disaggregate the ratio by the subject matter criterion, which enables differentiating between interest margin and entities, such as financial, non-financial and budget sector ones.

It needs to be stressed that the group of margin ratios comprises not only interest margin-related ratios (Iwanicz-Drozdowska, 1999). Margin ratios may be constructed for

various items disclosed in the financial statement of a bank, which is the profit and loss account. In such a case the calculations need to be made with the total value of assets in the denominator. Then, based on the value of individual items indicated in the profit and loss account the following may be calculated (Iwanicz-Drozdowska, 1999):

- dividend margin – as a relation of the revenue from shares and stocks to total assets,
- fee margin – as a relation of the fee result to total assets,
- trade margin – as a relation of the sum of results on financial operations and exchange operations to total assets,
- demand margin – as a relation of general expenses and depreciation expenses to total assets,
- risk (reserves) margin – as a relation of balance of reserves to total assets,
- extraordinary operations margin – as a result of the result on extraordinary operations to total assets.

4. THE EMPLOYMENT OF THE SOLVENCY RATIO IN THE ASSESSMENT OF THE FINANCIAL POSITION OF A BANK

The solvency ratio, as was already indicated, is currently one of the basic ratios in evaluating the financial position of banking institutions. Additionally, along with the liquidity ratio in the balance sheet approach and liquidity ratio in the flow approach, it is considered one of the most frequently employed ratios from the group of those relating to solvency and liquidity. This ratio, also called capital adequacy ratio or Cooke ratio, was introduced in 1988 by the Basel Committee on Banking Supervision, which associates representatives of banking supervision from eleven European countries (Capiga, 1994).

The minimum value of the solvency ratio was specified in the form of statutory provisions. Pursuant to art. 128 of the Banking Law Act, every bank shall maintain the solvency ratio at the level of at least 8%, and a bank which begins its operational activity at the level of at least 15% in the first year of its activity and at the level of at least 12% in the next year for 12 months¹.

Under the Resolution no. 380/2008 of the Polish Financial Supervision Authority², the bank solvency ratio is calculated in percentage as a fraction multiplied by 100, where:

- 1) the numerator is the value of own funds increased by current capital;
- 2) the denominator is the total capital requirement multiplied by 12.5.

It needs to be stressed here that own capitals (funds), which are present in the balance sheet of a bank, are a category of the balance sheet law and are disclosed in accordance with the principles specified in the Accounting Act and in the Regulation of the Minister of Finance on special bank accounting principles. Another category, in turn, are own funds, whose structure is specified in the Banking Law Act and relevant Resolutions of the Polish Financial Supervision Authority. It is them that is an amount determined for supervision purposes and that is called a regulatory own capital.

Hence, the higher the level of the ratio, the higher the security of a particular banking institution. It needs to be observed, however, that a too high value of the analysed ratio may indicate a lower ability to achieve high effectiveness, which in the long term has an adverse

¹ Art. 128 of the Act of 29 August 1997 Banking Law (Dz.U. 1997 no. 140, item 939 as amended).

² Resolution no. 380/2008 of the Polish Financial Supervision Authority of 17 December 2008

impact on the position of an entity and may result in decreasing its security (Iwanicz-Drozdowska, 1999).

It needs to be emphasised that bank solvency, the measure of which is the solvency ratio, means long-term ability to settle liabilities, also in the case of losses (Orechwa-Maliszewska E., Worobiej, 2008). Moreover, solvency is a component of the assessment of a given banking institution in the context of the security of its operation. As was already stressed, the analysis of the solvency of an entity such as a bank is based on the solvency ratio. It needs to be highlighted, however, that a complementary role here may be played by both the analysis of the amount of own funds and the assets and capital structure of a bank.

5. THE CORRELATION OF THE SOLVENCY RATIO AND THE INTEREST MARGIN RATIO ON THE EXAMPLE OF THE POLISH BANKING SECTOR

Information concerning the performance of the solvency ratio and the interest margin ratio in the Polish banking sector in 2009 was gathered as part of the conducted research. According to the data of the National Bank of Poland as of 31 December 2009, out of 64 banks maintaining operational activity 46 national banks and 18 credit institutions functioned in the commercial banking sector in Poland³. In the cooperative banking sector, in turn, 3 associating banks and 576 cooperative banks maintaining their operational activity conducted their activity. As a result of the undertaken actions, the performance of the said ratios in national banks and in associating banks was analysed. Complete data for 36 banks: 34 national banks (including 12 institutions quoted on the Warsaw Stock Exchange) and 2 associating banks, were obtained from the available sources of information.

It needs to be highlighted here that the information concerning the performance of interest margins in the Polish banking sector comes from the Bankscope database, which is a global database of source data. It includes detailed and up-to-date information on over 23,000 banks and statistical instruments for data analysis. Apart from contact information, bank classification and its position in rankings, the database includes information from audit and on the major shareholders and the organisational structure of banking institutions. The data on the solvency ratios was obtained based on the analysis of annual financial reports of Polish commercial banks.

The behaviour of the amount of interest margins and the solvency ratio in the examined banking institutions at the end of 2009 is presented in Table 1.

The level of linear correlation between the examined features, i.e. the solvency ratio and the interest margin ratio is determined with the use of Pearson correlation coefficient. This coefficient is a measure of the strength of the linear relation between the examined features and assumes values from the range $[-1.0; 1.0]$ (Ostasiewicz, Rusnak, Siedlecka, 1994).

The sign of the correlation coefficient informs about the direction of correlation, whereas its absolute value – on the strength of the relation. In the case where the coefficient value amounts to 1 or -1, there is a correlation between the examined variables in the form of a linear function. In the situation where the value of the coefficient amounts to 0, the examined variables are not correlated. Additionally, it is assumed that if the value of the correlation coefficient amounts to (Ostasiewicz, Rusnak, Siedlecka, 1994):

- a) below 0.2, there is no linear correlation between the examined variables;
- b) 0.2-0.4 – there is a low linear correlation;

³ www.nbp.pl, Report on the operation of the banking system in Poland in 2009.

- c) 0.4-0.7 – there is a moderate correlation;
- d) 0.7-0.9 – there is a significant correlation;
- e) above 0.9 – there is a very strong correlation.

TABLE 1. The solvency ratio and the interest margin ratio in the banking sector in 2009

No.	Bank name	solvency ratio (%)	interest margin ratio (%)
1	Alior Bank SA	57.00	2.74
2	Allianz Bank Polska SA	54.00	0.31
3	Bank Polskiej Spółdzielczości S.A.	9.70	1.28
4	Bank BPH SA	12.29	4.31
5	Bank DnB NORD Polska SA	12.60	1.96
6	Bank Gospodarki Żywnościowej SA	11.60	2.09
7	Bank Gospodarstwa Krajowego	13.03	1.71
8	Bank Handlowy w Warszawie SA	16.76	4.52
9	Bank Millennium SA	10.36	1.39
10	Bank Ochrony Środowiska SA	12.80	2.21
11	Bank Pocztowy SA	16.00	4.79
12	Bank Polska Kasa Opieki SA	15.64	3.24
13	Bank Zachodni WBK SA	12.34	3.23
14	BRE Bank Hipoteczny SA	11.51	1.50
15	BRE Bank SA	11.73	2.31
16	Mercedes-Benz Bank Polska SA	12.53	4.96
17	Deutsche Bank PBC SA	8.74	2.82
18	Deutsche Bank Polska SA	23.00	1.57
19	DZ Bank Polska SA	12.97	2.27
20	Euro Bank SA	10.49	8.19
21	FCE Bank Polska SA	299.00	7.43
22	Fiat Bank Polska SA	20.46	4.19
23	Fortis Bank Polska SA	13.28	2.29
24	Gospodarczy Bank Wielkopolski SA	10.60	1.70
25	HSBC Bank Polska SA	21.60	4.97
26	ING Bank Śląski SA	11.24	2.81
27	INVEST - BANK SA	11.14	5.49
28	Kredyt Bank SA	12.13	2.90
29	LUKAS Bank SA	12.51	12.49
30	Nordea Bank Polska SA	9.76	2.04
31	Pekao Bank Hipoteczny SA	17.43	2.43
32	Polski Bank Przedsiębiorczości SA	37.44	1.76
33	Powszechna Kasa Oszczędności Bank Polski SA	14.28	3.81
34	Rabobank Polska SA	15.00	1.43
35	Raiffeisen Bank Polska SA	12.24	2.20
36	Volkswagen Bank Polska SA	11.87	4.12

SOURCE: The Bankscope database and annual financial statements of banks.

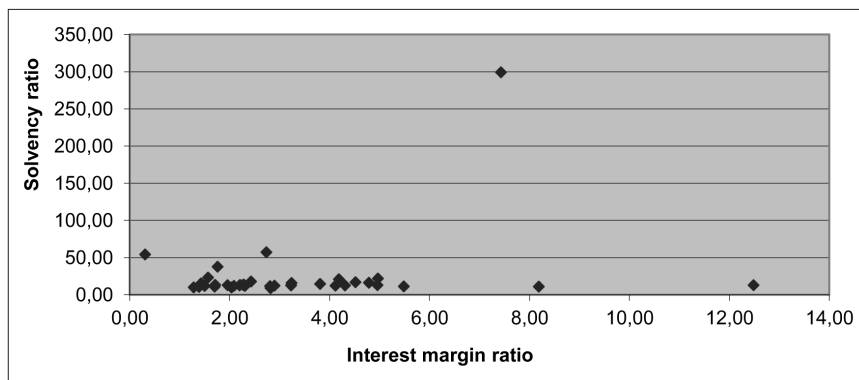

FIG. 1. Correlation of the solvency ratio and interest margin ratio in banks in 2009

SOURCE: Own work.

In the examined group of banks the value of the correlation coefficient for the analysed features, i.e. interest margin ratio and solvency ratio amounted to 0.26. This value proves the existence of an insignificant linear correlation between the examined ratios in the group of analysed banks. The correlation of the solvency ratio and the interest margin ratio in the group of examined banking institutions is presented in Fig. 1.

This fact proves the existence of a moderate linear correlation between the interest margin ratio and the solvency ratio in this group of banking institutions. Surprisingly, in the case of both analysed groups of banking institutions the value of the correlation coefficient is positive. A positive correlation occurs when the increase of one feature corresponds to the increase of average values of the other feature. In the context of the conducted research, this fact means that the more solvent a bank is, the more financially effective it is. On the other hand, it may be assumed that the correlation between the level of bank security and its financial effectiveness should be characterised by a negative correlation. In such a situation the increase of one feature should correspond to the decrease of average values of the other feature. Thus, it may be speculated that the selection of ratios does not fully reflect their characteristics. Therefore, the solvency ratio ought to be employed with great caution as a basic ratio in assessing the level of security of a given bank. Much attention should be also given to the employment of the interest margin ratio as the basic and sole one in the assessment of the financial effectiveness of a particular institution.

SOURCES:

1. Capiga M., Efektywność jako kryterium oceny banku, *Bank* 2002, no. 3, pp. 48–51.
2. Capiga M., Określanie pozycji rynkowej banku komercyjnego, [in:] Znaniecka K. (ed.), *Finanse w procesie urynkowienia gospodarki*, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej im. K. Adamieckiego w Katowicach, Katowice 1994, p. 41.
3. Iwanicz-Drozdowska M., *Metody oceny działalności banku. Studia Finansowo-Bankowe*, Poltext, Warsaw 1999, p. 63, 67, 73–74.
4. Iwanicz-Drozdowska M., *Zarządzanie finansowe bankiem*, PWE, Warsaw 2005, pp. 70–77.
5. Kochaniak K., *Efektywność finansowa banków gieldowych*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warsaw 2010, p. 56.
6. Orechwa-Maliszewska E., Worobiej E., *Sprawozdawczość i analiza finansowa banku*, Wyższa Szkoła Finansów i Zarządzania w Białymstoku, Białystok 2008, p. 77, 87.
7. Ostasiewicz S., Rusnak Z., Siedlecka U., *Statystyka. Elementy teorii i zadania*, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej im. O. Langego we Wrocławiu, Wrocław, 1998, p. 274–277.

ELEKTROS ENERGIJOS SKIRSTYMO ĮMONIŲ PINIGŲ VALDYMO STRATEGINIAI SPRENDIMAI

Jonas Žaptorius

Docentas, socialinių mokslų daktaras

Vilniaus Gedimino technikos universitetas, Saulėtekio al., Vilnius, 8-656-34422

El.paštas: jonas@outlook4team.com

Anotacija. Aptariami valdymo apskaitos uždaviniai ir strateginiai sprendimai, išskiriami ir detaliau nagrinėjami elektros energijos skirstymo įmonėms aktualūs finansų uždaviniai – vienas svarbiausių – pinigų valdymas. Aprašoma PEST analizė, apžvelgiamos Lietuvos ir užsienio įmonės, kurių finansų analizę aktualu atlikti. Aptarti pinigų valdymo modeliai – Baumol ir Miller-Orr ir jų taikymas minėtų įmonių pinigų valdymui. Atliktas vienos iš Lietuvos elektros energijos skirstymo įmonės pinigų valdymo modeliavimas pagal Baumol ir Miller-Orr modelius.

Reikšminiai žodžiai: strateginis valdymas, pinigų valdymas, finansinė analizė, PEST analizė, Baumol ir Miller-Orr modeliai.

ĮVADAS

Pastaruoju metu Lietuvos elektros energijos skirstymo įmonės susiduria su intensyviais išorinės aplinkos poveikiais ir iš to kylančiais iššūkiais, todėl, siekiant į juos tinkamai reaguoti, tampa aktualu priimti tinkamus strateginius įmonių valdymo ir finansų sprendimus.

Tyrimo objektas – elektros energijos skirstymo įmonių pinigų valdymo finansiniai strateginiai sprendimai.

Darbo tikslas – išanalizuoti Lietuvos ir užsienio elektros energijos skirstymo įmonių 2009–2010 metų finansinės būklės kitimo tendencijas ir šių įmonių pinigų valdymo specifiką, nustatyti jų ateities perspektyvas ir pateikti finansų valdymo strateginius siūlymus.

Tyrimo metodai – informacijos rinkimas, lyginimas, apibendrinimas, PEST analizė, pinigų valdymo modeliavimas pagal Baumolio ir Millerio Orro modelius.

Strateginis valdymas yra nuolatinis, dinaminis ir nuoseklus procesas, kuriuo remdamasi įmonė laiku prisitaiko prie išorinės aplinkos pokyčių ir efektyviau išnaudoja savo turimą potencialą. Kaip strateginio valdymo proceso rezultatas parengiama ir įgyvendinama strategija – sprendimų visuma, apibrėžianti įmonės svarbiausius ateities tikslus ir veiksmus bei priemones tiems tikslams pasiekti (Vasiliauskas, 2007).

Pagrindinės finansų valdymo funkcijos yra pinigų gavimo ir panaudojimo planavimas, organizavimas ir kontrolė, siekiant didinti įmonės vertę. Įgyvendinant šias funkcijas, atliekama analizė ir vertinimas bei priimami finansų valdymo sprendimai. Šie sprendimai pagal reikšmę įmonės veiklos rezultatams gali būti trejopi – strateginiai, taktiniai ir operatyvieji (Aleksnevičienė, 2009):

- strateginius sprendimus sąlygoja situacija, susidariusi tarp įmonės ir jos ekonominės aplinkos – t.y. jeigu ji keičiasi, turi būti priimami strateginiai sprendimai;
- taktiniai (einamieji) sprendimai yra tarpiniai tarp strateginių ir operatyviųjų, jie priimami siekiant koreguoti strateginius įmonės planus, kai faktiniai rezultatai nukrypsta nuo planinių;

- operatyvieji sprendimai yra trumpalaikiai, susiję su racionalių vidinių išteklių paskirstymu.

Igyvendinant įmonei akcininkų keliamus tikslus, atliekamas strateginis planavimas. Tuo metu yra sprendžiami įvairūs finansų valdymo uždaviniai: finansavimo šaltinių paieška ir finansavimo būdų, investavimo, apyvartinių lėšų kiekio, pinigų valdymo, finansinio planavimo sprendimai, šiuos sprendimus lydi kontrolės procesas, kuris padeda užtikrinti, kad įsigyti ištekliai naudojami taip, kaip planuota. Minėtus finansų valdymo uždavinius ir priimamus sprendimus lemia aplinkos veiksniai.

FINANSŲ VALDYMO STRATEGINIAI SPRENDIMAI IR IŠORINĖ APLINKA

Įmonės tikslus priimta dalyti į dvi dalis, kurios abi yra svarbios ir reikalingos strategijoje: finansiniai tikslai ir strateginiai tikslai. Kiekviena įmonė sudaro savo individualų strateginių ir finansinių tikslų sąrašą pagal savo strateginę situaciją, dalininkų interesus, organizacinę kultūrą, vadovavimo stilių, misijos formuluotę ir pan.

Įmonės tikslai gali prieštarauti vieni kitiems. Dažniausiai prieštaringi būna ilgalaikiai ir trumpalaikiai įmonės tikslai. Kai kurioms įmonėms svarbiausias strategijoje gali būti išlikimo tikslas. Šiuo atveju pirmenybė teikiama tiems finansiniams tikslams, kurie užtikrina įmonės išlikimui būtina finansinę bazę: finansinės veiklos stabilumas, laiku gaunamos piniginės įplaukos.

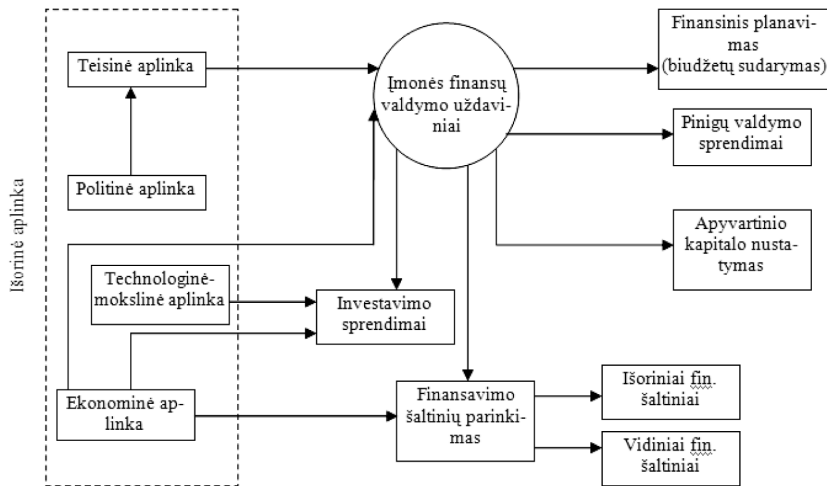
Strateginiai sprendimai yra sprendimai, susieti su įmonės esminėmis problemomis, kurios iškyla įmonei sąveikaujant su išorine aplinka ir veiksniais, kurie savo išskirtinumu teikia konkurencinį pranašumą prieš kitas įmones.

Strateginiams sprendimams būdingi šie požymiai: didelė reikšmė įmonės egzistavimui; didelė įtaka metiniams įmonės veiklos rezultatams; dideli finansavimo šaltiniai, retai pasikartojantys sprendimai, todėl daugeliu atvejų – inovaciniai, keletas tikslų, priimant investavimo ir finansavimo sprendimus, ilgalaikis pobūdis, didelis rizikos laipsnis.

Skiriami šie pagrindiniai finansų valdymo strateginiai sprendimai: finansinis planavimas (biudžetų sudarymas), pinigų valdymo sprendimai, apyvartinių lėšų nustatymas, finansavimo šaltinių parinkimas (išorinis ir vidinis finansavimas), investavimo sprendimai.

Išvardintus sprendimus labiausiai įtakoja išorės poveikiai, į kuriuos reaguodama kiekvienos įmonės vadovybė pirmiausia stengiasi užtikrinti įmonės gyvybingumą ir konkurencingumą. Pavyzdžiui, mažėjant produkcijos, paslaugų pardavimams būtina tinkamai reaguoti užtikrinant pakankamą pinigų kiekį įmonės kasoje ir banko sąskaitoje, numatyti ne pirmo būtinumo išlaidų mažinimą ateinančių metų biudžete. Arba tam, kad, siekiant naujų konkurencinių pranašumų, būtų galima investuoti į naujų savybių produktų gamybą, reikia numatyti investicinių projektų finansavimo galimybes ir būdus. Išorinės aplinkos veiksnių ir įmonės finansų valdymo uždavinių ir strateginių sprendimų sąveiką galima atvaizduoti kaip sistemą (1 pav.).

Finansavimo šaltiniai – tai pinigų šaltiniai, kurie reikalingi įmonės investicijoms ar reorganizavimui finansuoti, jie yra skiriami į ilgalaikius ir trumpalaikius. Trumpalaikio finansavimo šaltiniai – tai susikaupęs įsiskolinimas, skolos tiekėjams, trumpalaikės banko paskolos ir komerciniai vekseliai. Pagal susidarymo vietą ilgalaikiai finansavimo šaltiniai yra skiriami į vidinius ir išorinius. Vidiniai, tai – nepaskirstytasis įmonės pelnas, ilgalaikio turto nusidėvėjimas ir amortizacija, pajamos iš ilgalaikio turto pardavimo. Išoriniai, tai – ilgalaikės paskolos, obligacijos, išperkamoji nuoma, dotacijos, asmeninės santaupos bei daugeliu atvejų akcijos ir pajiniai įnašai.

1 PAV. Finansų valdymo uždavinių sprendimo sistema

ŠALTINIS: Sudaryta autoriaus

Apyvartinės lėšos – tai trumpalaikio turto finansavimo šaltiniai, jie gali būti tiek ilgalaikiai, tiek trumpalaikiai. Skirtumas tarp trumpalaikio turto ir trumpalaikių finansavimo šaltinių yra grynosios apyvartinės lėšos, kurios parodo, kokia trumpalaikio turto suma finansuojama ilgalaikiais finansavimo šaltiniais ir yra vienas iš įmonės mokumą atspindinčių rodiklių. Keičiantis išorinei aplinkai, svarbu priimti teisingus finansų valdymo sprendimus, kad būtų užtikrintas įmonių mokumas.

Investicijos – pinigų panaudojimas tam tikram turtui įsigyti, siekiant ateityje gauti naudos. Ilgalaikės investicijos – pinigų panaudojimas ilgesniam nei vienerių metų laikotarpiui. Investicijos klasifikuojamos pagal įvairius kriterijus, t.y. pagal: turto rūšį (materialiosios, nematerialiosios, finansinės), finansavimo šaltinius (nuosavo, skolinto ir mišraus kapitalo), investavimo tikslą (gamybos priemonių atnaujinimą, efektyvumo didinimą, gamybos plėtimą, mokslinių tyrimų, naujų produktų kūrimo, naujos įmonės kūrimo, socialinės gerovės užtikrinimo, veiklos diversifikavimo), suderinamumą (tarpusavyje suderinamos ir nesuderinamos), pinigų panaudojimo investavimo procese pobūdį (pirminės investicijos, reinvesticijos, dezinvesticijos), dalyvavimo investavimo procese pobūdį (tiesioginės ir netiesioginės).

Finansinis planavimas ir kontrolė – grįžtamąjį ryšį tarp faktinių veiklos rezultatų ir planų užtikrina biudžetai – svarbiausias planavimo ir kontrolės įrankis. Biudžetas, tai kiekybiškai išreikštas veiklos planas, numatantis užduotis ir išteklius visoms įmonės veikloms tam tikru laikotarpiu, jo tikslas – numatyti veiklos apimtį, pajamas, išlaidas, susijusias su valdomu objektu. Įmonės biudžetų sistemą sudaro funkciniai, padalinių ir pagrindinis biudžetas. Funkciniai biudžetai – tai pardavimų, gamybos, administravimo veiklos finansavimo biudžetai. Padalinių biudžetai – tai pagal padalinius sudaromi biudžetai, jie siejami su padaliniais iškeltais tikslais ir už šių biudžetų vykdymą yra atsakingi padalinio vadovai. Informacija iš veiklos biudžetų perkeliama į pagrindinį biudžetą – įmonės finansinių rezultatų prognozę. Jį sudaro ateinančių finansinių metų pelno (nuostolių), balanso ir pinigų srautų biudžetai.

Pinigų valdymo pagrindinis tikslas – minimizuoti pinigų kasoje ir atsiskaitomojoje sąskaitoje bei kito greitai į pinigus konvertuojamo finansinio turto kiekį, kuris yra neinvestuotas, išlaikant pakankamą trumpalaikio turto likvidumą. Trys pagrindiniai motyvai, nulemiantys pinigų likutį, tai sandorių, atsargumo ir spekuliacinis poreikiai. Sandorių poreikis, tai pinigų poreikis, būtinas apmokėti tiekėjų sąskaitas, darbo užmokestį, mokesčius, palūkanas ir kt. Šis poreikis yra todėl, kad egzistuoja disbalansas tarp pinigų įplaukų ir išmokų. Didesnę verslo riziką turinčių įmonių pinigų įplaukos kinta stipriau, todėl jos privalo turėti didesni pinigų likutį pageidaujama likvidumui palaikyti. Kuo sunkiau prognozuojami pinigų srautai, tuo daugiau pinigų reikia laikyti dėl atsargumo.

Išorinės aplinkos (teisinė ir politinė, ekonominė, mokslinė-technologinė) poveikių analizę patogiu atlikti naudojantis makroaplinkos strateginėje analizėje plačiausiai naudojama analizės technika – PEST analizė. Ši analizė apima keturis makroaplinkos aspektus: politinį ir teisinį, ekonominį, socialinį ir kultūrinį, technologinį.

Politinis ir teisinis aspektas: tarptautinė politinė situacija svarbi įmonėms, eksportuojančioms produkciją arba importuojančioms žaliavas bei komplektuojančius gaminius, t.y. dalyvaujančioms tarptautinėje rinkoje, vidinė šalies situacija – svarbu įvertinti skirtingų politinių partijų programines nuostatas, turinčias sąsajų su įmonės veikla, santykiai su šalies valdžios institucijomis – čia didžiausią įtaką jaučia įmonės, kurių kapitale dalyvauja valstybė ir savivaldybės, tuomet strateginiai sprendimai priklauso nuo vidaus ir bendravalstybinių sprendimų, teisinis reglamentavimas – visų įmonių veiklą tiesiogiai ir netiesiogiai veikia atskiri teisės aktai ir ištisi įstatymai, reglamentuojantys bendras įmonės veiklos sąlygas, mokesčius, darbo santykius ir pan.

Ekonominis aspektas: šalies BVP augimo tempai, galimi jame struktūriniai poslinkiai, augimo cikliškumas, kuris daro įvairių įtaką įmonės veiklai, infliacijos analizė ypatingai svarbi toms įmonėms, kurių veiklos rodikliai jautriai reaguoja į kainų svyravimus, užimtumas – tai labai aktualu įmonėms, kurių veikla susijusi su labai didelėmis darbo jėgos sąnaudomis, palūkanų normos, valiutų kursų svyravimas, investicijų klimatas, gamybos kainos ir jas lemiantys veiksniai.

Socialinis ir kultūrinis aspektas: gyventojų galutinio vartojimo pokyčiai, gamtos saugos problemos, švietimas, sveikatos apsauga, kultūra.

Technologinis aspektas: valstybės technologijų politika, naujos technologinės galimybės.

ELEKTROS ENERGIJOS SKIRSTYMO ĮMONIŲ FINANSŲ VALDYMO STRATEGINIAI SPRENDIMAI

Finansavimo šaltiniai. Ribojant elektros energijos skirstymo įmonių pajamas, kuomet mažinamos elektros energijos kainų viršutinės ribos, įmonės susiduria su anksčiau suplanuotų įsipareigojimų savalaikiu įvykdymu, įgyvendinant investicinius projektus, vykdymo užtikrinimu bei laiku atsiskaityti už nupirktą elektros energiją. Šiuo atveju tenka ieškoti išorinių finansavimo šaltinių, kad būtų laiku atsiskaityta su įrangos, paslaugų, elektros energijos tiekėjais.

Investicijos. Elektros energijos skirstymo įmonės didžiąją dalį savo investicijų nukreipia pagrindinės savo veiklos, apibrėžtos veiklos licencijose, užtikrinimui – t.y. elektros energijos skirstymo tinklų modernizavimui ir plėtimui. Tai materialiosios, didžiąja dalimi nuosavo kapitalo lėšomis finansuojamos investicijos, skirtos gamybos priemonių atnaujinimui. Be to, atsižvelgiant į tai, kad šios įmonės yra skatinamos didinti savo veiklos efektyvumą, t.y.

neribojamas pelnas, gautas dėl padidėjusio veiklos efektyvumo, investicijos turi būti nukreipiamos ir veiklos efektyvumo didinimo linkme. Pavyzdžiui, optimizuoti bendrovių dispečerinio valdymo struktūrą, įkuriant vieną dispečerinį centrą vietoje 25 šiuo metu esančių kiekviename rajone. Veiklos efektyvumo galima būtų siekti optimizuojant darbuotojų skaičių, reikalingą elektros tinklų dispečeriniam valdymui bei mažinant išlaidas nereikalingomis tapusių dispečerinių valdymo sistemų eksploatavimui (galėtų mažėti jas aptarnaujančio personalo skaičius bei išlaidos eksploatacinėms medžiagoms).

Pinigų valdymo sprendimai. Elektros energijos skirstomųjų tinklų įmonės priklauso mažesnę verslo riziką turinčioms įmonėms, kadangi pajamos iš pagrindinės veiklos – elektros energijos skirstymo – priklauso nuo elektros energijos suvartojimo ir gali būti prognozuojamos, atsižvelgiant į šalies ekonominę situaciją. Praktikoje pastebėta, kad elektros energijos pardavimo pokytis koreliuoja su valstybės bendrojo vidaus produkto (BVP) pokyčiu. Todėl prognozuojant ateinančio laikotarpio pardavimus ir pajamas aktualu išnagrinėti to laikotarpio šalies BVP prognozes. Vertinant tik pinigų įplaukas (jos gali būti prognozuojamos gan pastovios), pinigų kiekis dėl atsargumo galėtų būti minimalus, tačiau neapibrėžtumas atsiranda vertinant išmokas. Pakankamai sunku prognozuoti išlaidas, kurios gali būti patiriamos šalinant gedimus ir avarijas, kai jas iššaukia stichiniai gamtos reiškiniai (pvz., stiprūs vėjai, apledėjimai). Prognozuojant išlaidų pinigų srautus ir apmokant sąskaitas gali kilti keblumų dėl ne pagal numatytus grafikus įgyvendinamų investicinių projektų. Investicinių projektų vykdymo pagal numatytus grafikus sutrikimų gali atsirasti dėl įvairių priežasčių, kurias gali būt sunku iš anksto numatyti ir kurios gali nepriklausyti nuo užsakovo, t.y. skirstomųjų tinklų įmonės.

Finansinis planavimas ir kontrolė. Energetikos įmonės kasmet sudaro ateinančių metų biudžetą. Finansinio planavimo pradžia – pardavimų prognozės ir elektros energijos kaina. Pastaruoju metu ir viena ir kita mažėja, o norint išlaikyti anksčiau suplanuotas investicijų apimtis būtina priimti nepopuliarius sprendimus, mažinant sąnaudas (pvz.: darbuotojų darbo užmokestį, kuro normas įrenginius aptarnaujančio personalo transportui, kvotas mobiliųjų telefonų pokalbiams ir kt.). Iš dalies lėšų, skirtų investicijoms, mažinimas gali būti kompensuojamas efektyvesne pirkimų veikla ir, pasinaudojant situacija rangovų teikiamų paslaugų rinkoje, stengtis piginti projektus. Tačiau žvelgiant į trejų metų perspektyvą, akivaizdu, kad ši priemonė atsigauant šalies ekonomikai taps neefektyvi. Todėl, sudarant ateinančio laikotarpio biudžetą, svarbus tampa atskirų įmonės padalinių ir už jų veiklą atskirų aukščiausio lygio vadovų sutarimas.

Energetikos sektoriaus įmonės, kaip ir kitų verslo rūšių įmonės, veikia išorinė aplinka. Įtaką šio sektoriaus įmonių finansų valdymo sprendimams daro teisinė ir politinė, ekonominė ir mokslinė-technologinė aplinkos.

Teisinė ir politinė aplinkos. Elektros energijos skirstymo įmonės yra valstybinės, didžiausias jų akcijų valdytojas yra valstybė. Tai strateginės reikšmės, natūralios monopolijos įmonės, kurių specifinė veikla reglamentuojama atitinkamais įstatymais ir kontroliuojama tam tikrų valstybės institucijų (Valstybinė kainų ir energetikos kontrolės komisija, Valstybinė energetikos inspekcija ir kt.). Pagrindinis akcininkas, atsižvelgdamas į piliečių bei visuomeninį interesus, nustato esminius reikalavimus tiekiamos elektros energijos kokybei, vartotojų prijungimo prie elektros tinklų sąlygas ir kt., o taip pat nustato elektros energijos kainų viršutinę ribą ir riboja įmonių pelningumą. Įmonės finansų valdymo sprendimai yra įtakojami teisinės-politinės aplinkos. Priklausomai nuo politinės situacijos ir priimtų

įstatymų ar jų pakeitimų, įmonei arba sudaromos sąlygos pelningai ir aktyviai investicinei veiklai vykdyti, arba tenka mažinti sąnaudas, efektyvinti veiklą, atsisakyti anksčiau planuotų investicinių projektų įgyvendinimo. Dažna situacija, kai politinės situacijos pasikeitimai šalyje, tampa įmonės vadovų pasikeitimų priežastimi.

Ekonominė aplinka. Elektros energijos suvartojimas šalyje priklauso nuo šalies ekonominės padėties. Ekonomikai augant, vystosi pramonė, prekyba – daugėja įmonių, vartojančių elektros energiją, statomi nauji gyvenamieji kvartalai – didėja privačių elektros energijos vartotojų skaičius. Ši tendencija išryškėjo 2003-2007 m. Tačiau 2008 m. Lietuvos ekonomikai perėjus į recesijos būseną, elektros energijos suvartojimas ėmė mažėti, taigi mažėti ėmė ir elektros energijos skirstymo įmonių pajamos už parduotą elektros energiją. Mažėjant pajamoms ir nesikeičiant elektros energijos tarifo skirstymo dedamajai (dėl teisinės-politinės aplinkos poveikio), įmonių finansų valdytojams, siekiant išlaikyti įmonių veiklą nenuostolinga, tenka priimti strateginius finansų valdymo sprendimus.

Mokslinė-technologinė aplinka. Tai aplinka, apimanti mokslo žinių ir jų praktinio taikymo poveikį verslo sprendimams bei jiems įgyvendinti. Labiausiai ji pastebima prekių kūrimo, jų tobulinimo ir gamybos srityse. Atnaujinant skirstomųjų tinklų įrenginius, ypač pirminių įrenginių apsaugas, inžinerines valdymo sistemas, diegiama naujausia – „state of the art“ įranga ir sistemos. Tai padeda didinti elektros energijos tiekimo patikimumą bei mažinti technologinius nuostolius, tokiu būdu efektyvinti bendrovės veiklą ir mažinti sąnaudas.

ELEKTROS ENERGIJOS SKIRSTYMO ĮMONIŲ FINANSINĖ ANALIZĖ

Planuojant atlikti elektros energijos skirstymo įmonių finansų analizę, svarbu pasirinkti, kokių įmonių, kokią finansinę atskaitomybę ir kuo motyvuojant siekiama įvertinti elektros energijos skirstymo įmonių finansų valdymo strateginius sprendimus.

Aktualu išanalizuoti abiejų Lietuvoje veikiančių elektros energijos skirstymo įmonių – AB Vakarų skirstomųjų tinklų (VST) ir AB Rytų skirstomųjų tinklų (RST) finansinių ataskaitų (balanso, pelno (nuostolių) ataskaitos, pinigų srautų ataskaitos) duomenis. Nagrinėjant 2009-2010 m. finansinės atskaitomybės duomenis, reikia atkreipti dėmesį, kad pirmoji iš minimų įmonių (VST) nuo 2003 m. buvo valdoma privataus kapitalo savininkų – UAB „NDX energija“, tuo tarpu RST nuo jos įkūrimo 2002 m. buvo valdoma valstybės. Taip pat aktualu paminėti, kad 2008 m., kuriant įmonę LEO LT, valdančią šias skirstomųjų tinklų įmones, buvo pakeista visa RST įmonės vadovybė ir atliktas naujas turto vertinimas jo vertės didinimo linkme. Pasikeitus įmonės vadovybei buvo atlikta įmonės restruktūrizacija, vykdomas personalo mažinimas, pakito požiūris į įmonės strategiją, tikslus, personalo motyvavimą ir t.t., visa tai turėjo įtakos finansiniams rezultatams.

Siekiant palyginti Lietuvoje veikiančių elektros energijos skirstymo įmonių finansų valdymo uždavinius ir sprendimus su užsienio šalyse veikiančių elektros energijos skirstymo kompanijų finansų valdymo uždaviniais ir sprendimais, aktualu pasirinkti Jungtinėje Karalystėje (JK) veikiančias kompanijas. Nuo 1990-ųjų, kai buvo privatizuota didžioji dalis šios valstybės valdytų elektros tinklų įmonių, elektros skirstymo rinkoje veikia tiek privačios kompanijos, tiek valstybinės. Siekiant finansinių ataskaitų duomenis objektyviai palyginti su anksčiau minėtų Lietuvos elektros energijos skirstymo įmonių duomenimis, analizei aktualu pasirinkti tiek privataus, tiek ir valstybinio kapitalo valdomas JK skirstomųjų tinklų įmones.

1. WPD (Western Power Distribution), savininkas Jungtinių valstijų investuotojas – korporacija PPL (Pennsylvania Power and Light), valdomos dvi elektros energijos skirstymo įmonės: South Wales Electricity ir South Western Electricity;
2. EDF Energy Networks, savininkas Prancūzijos koncernas EDF, valdomos trys elektros energijos skirstymo įmonės: London Power Networks, Eastern Electricity, SEEBOARD;
3. Scottish and Southern Energy, valstybės valdoma įmonių grupė, į kurią įeina dvi elektros energijos skirstymo įmonės: Scottish Hydro Electric Power Distribution ir Southern Electric Power Distribution.

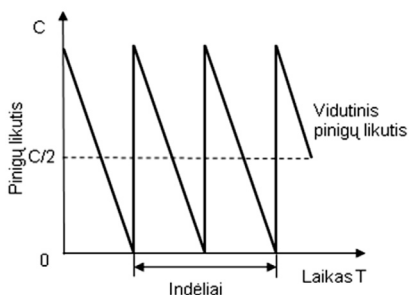
Svarbu paminėti, kad per laikotarpį nuo 1990-ųjų, kai buvo privatizuotos iki tol valstybės valdomos elektros energijos skirstymo tinklų įmonės ir liberalizuota elektros energijos tiekimo rinka, JK elektros energijos rinkos reguliatorius – OFGEM (angl. Office of Gas and Electricity Market) sukūrė vieną efektyviausių ir skaidriausių energetikos rinkų visoje Europoje.

ELEKTROS ENERGIJOS SKIRSTYMO ĮMONIŲ PINIGŲ VALDYMO SPRENDIMAI

Vienos iš Lietuvoje veikiančių elektros energijos skirstymo įmonių finansų valdymo specialistų nuomone, aktualu nagrinėti pinigų valdymo sprendimus. Svarbu išsiaiškinti pinigų valdymo metodus, išanalizuoti pinigų valdymui galimus pritaikyti modelius, atlikti pinigų valdymo analizę ir pateikti siūlymus, kaip būtų galima optimizuoti minėto tipo įmonių pinigų valdymą, priimant atitinkamus sprendimus.

Baumol pinigų valdymo modelis. Norint atsakyti į klausimą, kiek įmonė turi laikyti pinigų tam, kad vykdytų sandorių reikalavimus, reikia apskaičiuoti pinigų laikymo ir jų ekvivalentų konvertavimo į pinigus kainą. Pagal Baumol modelį pinigų likučiai panašūs į pjūklo dantis (2 pav.).

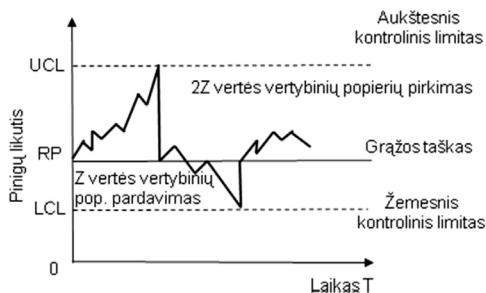
Įmonė parduoda C vertės trumpalaikių vertybinių popierių ir gautus pinigus perveda į atsiskaitomąją sąskaitą. Pinigų likutis gali sumažėti iki nulio, kai pinigai yra išleidžiami. Gautus pinigus įmonė investuoja į greitai konvertuojamus vertybinius popierius ir banko indėlius, kol jų laikinai nereikia išsipareigojimams vykdyti. Įmonės elgsena kartojasi, o laikui bėgant vidutinis pinigų likutis yra $C/2$. Taigi pagal Baumol modelį parduodant ir perkant vertybinius popierius, pinigai sąskaitoje kinta nuo 0 iki C .

2 PAV. Pinigų valdymo likučiai pagal Baumol modelį

ŠALTINIS: sudaryta autoriaus

Miller-Orr modelis. Šis modelis grindžiamas prielaida, kad kasdieniai pinigų srautai kinta su tam tikra tikimybe. Grynasis pinigų srautas atitinka normalųjį skirstinį su reikšme, lygia nuliui, ir standartiniu nuokrypiu per dieną. Šiame modelyje (3 pav.) yra du kontroliniai limitai ir gražos taškas. Gražos taškas (RP) yra tikslinis pinigų likutis, prie kurio sugrįžtama, kai tik faktinis pinigų likutis pasiekia kontrolinius limitus. Kai likutis pasiekia žemesnį kontrolinį limitą (LCL), įmonė parduoda Z vertės vertybinių popierių, kai likutis pasiekia aukštesnį kontrolinį limitą (UCL), įmonė perka $2Z$ vertės vertybinių popierių, sumažindama pinigų sąskaitoje.

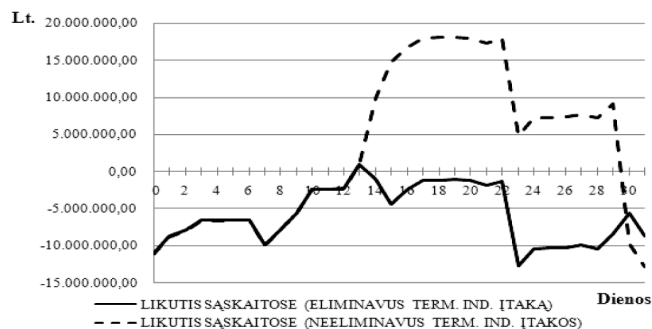
3 PAV. Pinigų valdymo likučiai pagal Miller-Orr modelį

ŠALTINIS: sudaryta autoriaus

mas neigiamas likutis, vėliau elektros energijos vartotojams apmokant už suvartotą elektros energiją likutis sąskaitoje didėja, kol apie 23-24 mėnesio dieną yra pervedami pinigai už bendrovės nupirktą elektros energiją. Toliau pinigų likučio kitimo ciklas sąskaitoje kartojasi kas mėnesį. Elektros energijos pardavimai nekinta staiga ir gali būti prognozuojami metų laikotarpyje. Neigiamo likučio sąskaitoje finansavimui naudojami sąskaitų kreditavimo priemonė – neigiamu debetiniu likučiu (overdraftu). Tam, kad gauti naudą iš likučio, kai jis tampa teigiamas ir numatoma, kad toks išliks ilgesnį laikotarpį, dedami terminuotieji indėliai. Sąskaitos kreditavimo metinės palūkanos vidutiniškai sudaro Vilibor plus 1% banko marža, o metinės palūkanos už terminuotuosius indėlius litais – pagal rinkos tendencijas.

4 pav. pateiktame grafike pažymėtas pinigų likučio kitimas eliminavus ir neeliminavus terminuotojo indėlio įtakos – 14 ir 15 mėnesio dienomis pinigai į sąskaitą sugrįžo iš anksčiau padėtų terminuotųjų indėlių, o 30 mėnesio dieną buvo padėtas terminuotasis indėlis.

Taikant Baumol pinigų valdymo modelį daromos prielaidos: įmonė gali tiksliai numatyti pinigų poreikį; pinigų išmokos tam tikru laikotarpiu yra pastovios; kapitalo kaina (alternatyviųjų investicijų pelningumas) yra pastovi; įmonė patiria pastoviasias ekvivalentų konvertavimo į pinigus išlaidas.

4 PAV. Pinigų likučio įmonės sąskaitoje kitimas mėnesio eigoje

ŠALTINIS: sudaryta autoriaus

Naudojant Baumol ir Miller-Orr modelius aktualu sumodeliuoti pinigų valdymo sprendimus ir palyginti su esama vienos iš Lietuvos elektros energijos skirstymo įmonių pinigų valdymo politika.

Elektros energijos skirstymo įmonės likučio sąskaitoje situacijos analizei pasirinktas vienos iš Lietuvos elektros energijos skirstymo įmonės tipinis finansinis mėnuo. Pinigų likučio sąskaitose kitimas mėnesio eigoje parodytas 4 pav.

Pinigų likutis įmonės sąskaitoje kinta neigiamų ir teigiamų reikšmių ribose. Mėnesio pradžioje paprastai sąskaitoje turi-

Nagrinėjama elektros energijos skirstymo įmonė gali prognozuoti savo išlaidų ir pajamų pokyčius, tad šį pinigų valdymo modelį būtų galima taikyti, tačiau priėmus papildomas sąlygas:

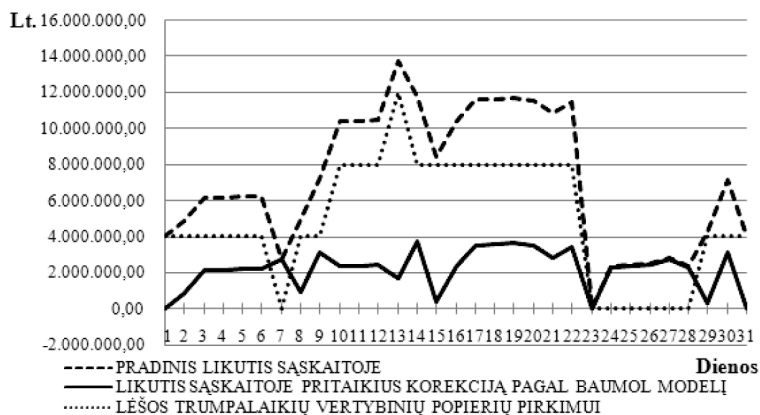
1. Pinigų kiekis sąskaitoje periodiškai kinta kas mėnesį, o minimalus nagrinėjamas laikotarpis pasirenkamas vienas mėnuo, visi metai bus sudaryti iš vienodų dvylikos periodų (nevertinant sezoniškumo, kuomet vasarą parduodama mažiau elektros energijos ir gaunamos mažesnės pajamos, nes tuomet mažėja ir išlaidos už įsigytą elektros energiją, o šis pokytis yra prognozuojamas iš kasmetinių ataskaitų);
2. Periodo pradžioje sąskaitos likutis nustatomas toks, kad esant didžiausiam jo poreikiui, sąskaitoje liktų 0 Lt, taigi likučius sąskaitoje padidiname 12 763 761,92 Lt, tad įmonė periodo pradžioje turės sukaupusi 4.002.488,3 Lt;
3. Įvedama korekcija, kad pinigų likutis periodo pabaigoje sutaptų su pinigų likučiu sekančio periodo pradžioje, t.y. būtų 4.002.488,3 Lt.

Kreivė „Pradinis likutis sąskaitoje“ (5 pav.) rodo, kaip kinta pinigų likutis mėnesio eigoje įvertinus 2 ir 3 sąlygas. Atlikus modeliavimą ir sumažinus likučius iki minimalaus lygio, kuriam esant dar būtų vykdomi apmokėjimai, gauname kreivę „Likutis sąskaitoje pritaikius korekciją pagal Baumol modelį“. Kreivė „Lėšos trumpalaikių vertybinių popierių pirkimui“ parodo, kokias pinigų sumas galima skirti vertybinių popierių pirkimui bei kada ir kiek jų turi būti parduota, kad laiku būtų papildyta įmonės sąskaita.

Lėšų trumpalaikių vertybinių popierių pirkimui kreivė rodo sumas, už kurias gali būti įsigijami ir parduodami trumpalaikiai vertybiniai popieriai bei momentą, kada tai turi būti atlikta, kad laiku būtų padengtos prognozuojamos išlaidos. Siekiant optimizuoti išlaidas operacijoms, pasirenkami du ilgiausi laikotarpiai pinigų investavimui į trumpalaikius vertybinius popierius:

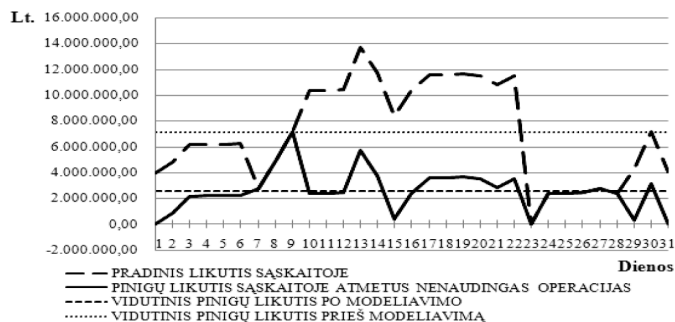
1. nuo 10 iki 22 dienos imtinai (13 dienų) investuoti 8 004 976,60 Lt;
2. nuo einamojo mėnesio 29 dienos iki sekančio mėnesio 6 dienos (9 dienoms) investuoti 4 002 488,3 Lt.

Tokiu atveju, mėnesio eigoje reikės atlikti keturias trumpalaikių vertybinių popierių pirkimo/pardavimo operacijas:

5 PAV. Pinigų likučio RST sąskaitoje kitimas pagal Baumol modelį

ŠALTINIS: sudaryta autoriaus

6 PAV. Pinigų likutis įmonės sąskaitoje atmetus nenaudingas operacijas

ŠALTINIS: sudaryta autoriaus

1. 6 mėnesio dieną vertybinių popierių pardavimo už 4 002 488,3 Lt;
2. 10 mėnesio dieną vertybinių popierių pirkimo už 8 004 976,60 Lt;
3. 22 mėnesio dieną vertybinių popierių pardavimo už 8 004 976,60 Lt;
4. 29 mėnesio dieną vertybinių popierių pirkimo už 4 002 488,3 Lt.

Reikia atkreipti dėmesį, kad pirmąjį mėnesį turės būti atlikta viena operacija daugiau – pirmąją dieną investuota į trumpalaikius vertybinius popierius 4 002 488,3 Lt suma, sekančiais mėnesiais dėl 4 punkte nurodytos operacijos periodo pradžioje pinigų likutis jau bus lygus nuliui. 6 pav. pavaizduota įmonės pinigų likučio kreivė atsižvelgus į pasirinktus pinigų investavimo periodus ir sumas.

Atlikus modeliavimą, vidutinis pinigų likutis įmonės sąskaitoje sumažėjo nuo 7 108 673,48 Lt iki 2 589 580,33 Lt., t.y. daugiau kaip 2,7 karto. Šis modelis leistų įmonei apskaičiuoti bendrąsias pinigų valdymo išlaidas ir naudingiau investuoti turimas apyvartines lėšas nei terminuotųjų indėlių atveju, tačiau šio modelio naudojimui turi būti teigiamas pinigų likutis viso periodo eigoje.

Nagrinėjamos įmonės pinigų srautų kitimas yra prognozuojamas, todėl likučio sąskaitoje valdymui gali būti panaudotas Miller-Orr modelis. Daroma prielaida, kad įmonė sąskaitoje sukaupe pinigų ir nagrinėjamo laikotarpio pradžioje jos sąskaitoje yra 100 000 Lt. Pasirenkame šiuos išėjties dydžius: apatinis kontrolinis limitas $LCL = 500,000$ Lt; palūkanų norma i už greitai konvertuojamus į pinigus vertybinius popierius – 6%; vienos vertybinių popierių pirkimo/pardavimo operacijos kaina $F = 100$ Lt.

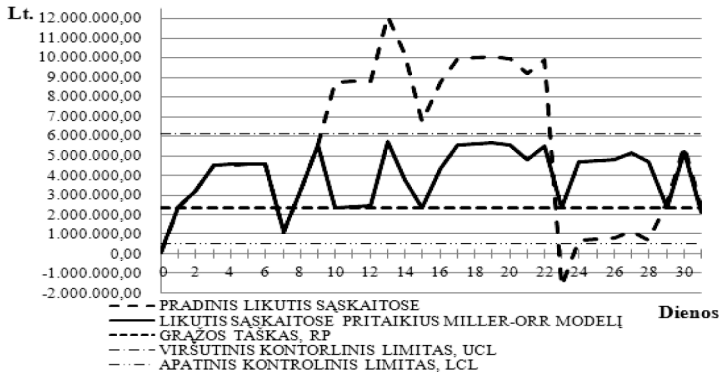
Vertybinių popierių pirkimo/pardavimo suma Z apskaičiuojama pagal formulę:

$$Z = \left[\frac{3F\sigma^2}{4i} \right]^{1/3}, \quad (1)$$

čia i – palūkanų norma; F – vertybinių popierių pirkimo/pardavimo operacijos kaina; σ – vienos dienos laukiamų pinigų srautų standartinis nuokrypis, apskaičiuojamas pagal formulę:

$$\sigma = \sqrt{\frac{\sum f \cdot x^2}{N}}, \quad (2)$$

čia f – dažnis, kuris lygus 1; x – kiekvienos dienos likučio nuokrypis nuo vidurkio, gaunamas iš dienos likučio atėmus visų dienų likučių sumą, padalintą iš dienų skaičiaus; N – dienų skaičius.

7 PAV. Modeliuojamas likutis sąskaitoje, kai LCL = 500.000 Lt

ŠALTINIS: sudaryta autoriaus

Grąžos taškas RP apskaičiuojamas pagal formulę: $LCL + Z$; Viršutinis kontrolinis limitas $UCL = LCL + 3Z$; Vidutinis pinigų likutis $CB = LCL + (4/3)Z$. Modeliavimui atlikti pasinaudojus MS Excel skaičiuokle, gaunamos tokios reikšmės: $Z = 1\,867\,730,21$ Lt; $RP = 2\,367\,730,21$ Lt; $UCL = 6\,103\,190,63$ Lt; $CB = 2\,990\,306,95$ Lt. Pinigų likučio kitimas mėnesio eigoje parodytas 7 pav.

Kad pinigų likutis kistų nustatytoje apatinio ir viršutinio kontrolinių limitų ribose, reikalinga atlikti keturias greitai konvertuojamų į pinigus vertybinių popierių pirkimo/pardavimo operacijas, po kurių sugrįžtama prie Grąžos taško (RP).

Pirmos operacijos metu perkama vertybinių popierių už 6 378 147,60 Lt, antros operacijos metu parduodama vertybinių popierių už 1 988 164,14 Lt, trečios operacijos metu, tam kad sugrįžti prie grąžos taško, turi būti parduota vertybinių popierių už 8 380 752,27 Lt, tačiau pastebime, kad jų per šį mėnesį, įvertinus pirmą ir antrą operacijas, turime sukaupę tik už 4 389 983,46 Lt.

Galima daryti išvadą, kad buvo pasirinktas per mažas likutis periodo pradžioje (100 000 Lt). Reikėtų padidinti likutį periodo pradžioje ir atlikti modeliavimą iš naujo, kad per nagrinėjamą periodą vertybinių popierių būtų nupirkta už tą pačią ar didesnę sumą, nei parduota.

Miller-Orr modelio taikymas leistų efektyviau panaudoti sąskaitoje sukauptas lėšas lyginant su sprendimu dėti terminuotuosius indėlius. Šio modelio taikymui būtina, kad pinigų likutis visą laiką būtų teigiamas, o periodo pradžioje pakankamas, kad periodo metu būtų galima įsigyti tiek vertybinių popierių, kad jų nepritrūktų parduoti, kai peržengus apatinį kontrolinį limitą reikės sugrįžti prie grąžos taško. Taigi nagrinėjamos įmonės atveju modelio taikymas būtų negalimas tol, kol sąskaitoje nebus sukauptas pakankamas pinigų likutis.

IŠVADOS

Įmonė, priimdama strateginius sprendimus, laiku prisitaiko prie išorinės aplinkos pokyčių ir efektyviau išnaudoja savo turimą potencialą. Elektros energijos skirstymo įmonių išorinius pokyčius iš esmės formuoja politinės ir teisinės aplinkos veiksniai bei ekonominė aplinka šalyje.

Priimant finansų valdymo strateginius sprendimus aktualūs yra ko ne visi ekonominiai vadybos metodai – finansavimo šaltiniai, kainodara (taikant sąnaudų modelį), darbo apmo-

kėjimas (aktyvinanti atlygio už darbą sistema), pelno paskirstymo (investicijos – kuriems projektams ir kiek), efektyvumo vertinimas.

Pasirinktam tyrimo objektui – finansų valdymo strateginiams sprendimams administraciniai valdymo metodai gali būti taikomi priėmus sprendimus dėl darbuotojų darbo užmokesčio keitimo, investicinių projektų finansavimo, pinigų valdymo, apyvartinių lėšų. Išnagrinėti pinigų valdymo modeliai, kurie gali būti taikomi elektros energijos skirstymo įmonių pinigų valdymo sprendimams priimti ir atliktas pinigų valdymo modeliavimas pagal Baumol ir Miller-Orr modelius. Abu šie modeliai aktualūs įvertinant finansinių valdymo sprendimų riziką.

LITERATŪRA

1. Aleknevičienė, V. (2009). Įmonės finansų valdymas – Kaunas, Spalvų kaitė, 430 p.
2. Chung, Y., Charles, Y. J. (2006). Interactions between business and financial strategies of large engineering and construction firms. *USA Journal of Management in Engineering*, Vol.22, No.3, 48–55 p.
3. Palm, A. (2005). Communication Strategy in case of Intercultural Firm Mergers. *Business: Theory and Practice*, Vol. 6(4), 38 p.
4. Paziienza, P., Vecchione, V. (2009). Preliminary Investigation of the Determinants of FDI Distribution in Italy. *Journal of Business Economics and Management*, Vol. 10(2).
5. Prieiga per internetą [žiūrėta 2010 m. lapkričio 29 d.]: <http://www.energylinx.co.uk/distribution_network_operators.htm>.
6. Prieiga per internetą [žiūrėta 2010 m. lapkričio 29 d.]: <<http://www.ofgem.gov.uk/EUROPE/BACKGRD/Pages/Backgrd.aspx>>.
7. Saeed, J. (2008). Best Practice in Global Negotiation Strategies for Leaders and Managers in the 21st Century. *Journal of Business Economics and Management*, Vol. 9(4).
8. Valstybinės kainų ir energetikos kontrolės komisijos nutarimas Nr. O3-139. (2009). Elektros energijos perdavimo ir skirstymo paslaugų kainų ir jų viršutinių ribų nustatymo metodika – Vilnius, 17 p.
9. Vasiliauskas, A. (2007). Strateginis valdymas – Kaunas, 383 p.

FINANCE STRATEGICALLY SOLUTIONS OF ELECTRICITY DISTRIBUTION COMPANIES

Jonas Žaptorius

Summary

The problem of the finance strategically solutions of electricity distributions companies is examined. A review of literature is conducted introducing to the theory finance management and solutions. Is detailed the method of macro environmental analysis – PEST analysis.

The paper describes and provides the revue of financial management tasks for the electricity distribution companies: financing sources, capital, investments, financial planning and control, money management. It is provided the analysis of environment of these companies in Lithuania, named and explained which and why electricity distribution companies of United Kingdom can be compared with Lithuania's.

It is explained methods of companies' money management – Baumol and Miller-Orr models and made modeling of money management using these models.

Keywords: finance solutions, PEST analysis, money management, Baumol model, Miller-Orr model.

THE PRIVATE SECTOR PRODUCTIVITY – EFFECT OF GOVERNMENT CAPITAL INVESTMENT IN LITHUANIA

Jolanta Žemguliėnė, PhD

Department of Business, Faculty of Economics
Vilnius University, Sauletekio al. 9, Vilnius
Jolanta.zemguliene@efvu.lt

Abstract. *This paper explores a relationship between government expenditure on fixed capital formation and private sector productivity in Lithuania economy. The extent to which variations of productivity in private Lithuanian economy can be explained by the flow of government expenditure on gross capital formation is estimated from regression analysis based on Cobb-Douglas production function approach. A quarterly state-level data for the period of 1999 – 2010 were used. The regression estimation indicates private output elasticity of the flow of public capital expenditure of 0,175. This result reinforces the notion of other authors that public capital has strong positive relationship on private sector productivity.*

Keywords: *government expenditure on fixed capital formation, capital productivity, labor productivity*

INTRODUCTION

Macroeconomic literature discuss the link between public capital and private sector output. Some authors explore the interpretation of this relationship by focusing on public capital as the factor of private sector output growth. It is argued that public capital investment provides the infrastructure and public services for the private sector, and therefore, flow of public investments explains some variation in private sector output. Studies, using aggregate or industry data, reporting a productive role of public capital, include Aschauer (1989), Munnell (1990), Everaert, Heylen (2001), Rubio, Rivero (1993), Fernald (1999), Ligthart, Suarez (2011). Based on the study of productivity in the United States economy, Aschauer (1989) explained the stimulative impact of public capital spending on private output by the shift of the rate of return to private capital, induced by the public investment spending. Along with the evidence, increase in the rate of return to private capital, induce private investment.

Various authors have investigated the impact of public capital on the private sector production possibilities by estimating output elasticity of public capital. Majority of studies provide the econometric analyses of the state data, based on the production function approach. The results of these studies suggest a wide array of interpretations. Holtz-Eakin (1992) has explored the state specific characteristics in the state production function and summarized that results of aggregate data analysis do not provide sufficient evidence that variations in private productivity are caused by the government capital spillovers. Aschauer (1989) considered the relationship between aggregate productivity and government spending variables. He found that estimated elasticity of public capital is 0,39. Ligthart and Suarez (2011) have explored the contribution of public capital to private output using

meta-regression analysis based on meta-dataset of 49 studies. They reported that output elasticity of public capital equals to 0,14. Everaert, Heylen (2001) analysed the impact of public capital on multifactor productivity in Belgium, estimating an error correction model to check the direction of causality. Their results support positive relationship with causality running from public capital to productivity.

Empirical analysis of state data supports the thesis that public sector capital stock is a potential factor of growth in macroeconomic performance. Importantly, the estimates of production function do not include variable of the flow of government expenditure on gross fixed capital formation.

The aim of this paper is to evaluate the extent to which behavior of productivity in the private Lithuanian economy can be explained by the flow of government expenditure on gross fixed capital formation. This paper provide the evidence about the dynamics of productivity in the private Lithuanian economy during the recent twelve years (1999-2010) and evaluate the impact of flow of government capital expenditure on private sector productivity.

THEORETICAL FRAMEWORK

The production function approach has been used for the empirical study of the relationship between private output and government expenditure on capital formation. Flow of expenditure on public capital formation is considered as separate input in Cobb-Douglas production function. Public capital is assumed to be exogenous variable. Linearized specification has been get by taking natural logarithms on variables:

$$q = \beta_0 + \beta_1 k + \beta_2 l + \beta_3 g; \quad (1)$$

where q is the logarithm of private output, measured as gross private sector value added, k is the logarithm of private capital stock, l is the logarithm of labor inputs measured as total hours worked, g – is the logarithm of government expenditure on fixed capital formation, β_0 – constant, β_1 , β_2 , β_3 – elasticities of production factors. As from the Cobb-Douglas production function, public expenditure on capital may impact private production directly or by increasing economy-wide productivity. A constant in the production function is a proxy of economy wide productivity. While the focus of this paper is the impact of inputs on the amount of yield, a related issue is the assumption of returns to scale. Restriction of constant returns to scale in private inputs was imposed:

$$\beta_1 + \beta_2 = 1 \quad (2).$$

Subtracting l from both sides of equation (1), labor intensive form of production function was assumed:

$$q - l = \beta_0 + \beta_1(k - l) + \beta_3 g \quad (3);$$

Subtracting k from both sides of equation (1), capital intensive form of production function was assumed:

$$q - k = \beta_0 + \beta_2(1 - k) + \beta_3 g \quad (4).$$

Ordinary least squares regression analysis has been used to estimate output elasticity of public capital.

DATA

The data used for empirical analysis focuses on the period 1999 to 2010, quarterly data have been utilized. The data on private sector output, private capital stock, labor, public capital flow (total government expenditure on gross fixed capital formation) are obtained from database of indicators of national accounts, general government finance, and financial indicators of enterprises at National Statistics Department. Private sector output is calculated by subtracting general government consumption expenditure from gross value added. Private capital stock data are business statistics long term assets data.

RESULTS OF EMPIRICAL ANALYSIS

Production function provide the theoretical framework to determine the sources of economic growth – increase in amount of labor and capital factors, and higher productivity. Data of Lithuanian national statistics show that growth of real output over the 2000 to 2010 period was 4,3 percent per year. Average annual growth rate of capital during the same period was 7,9 percent, amount of labor decreased 0,44 percent annually (table 1).

TABLE 1. **Average annual rate of change of real output, capital and employment during the period of 2000-2010**

	2000	2010	Average annual rate of change over 2000 to 2010 (percent)
Real output (GDP at constant 2005 prices, million litas)	49765	76193	4,35
Private sector output (at constant 2005 prices, million litas)	38050	62846	5,15
Capital stock (in constant 2005 prices, million litas)	46203,3	99163,7	7,94
Labor (thous. of hours)	3067172	2936147	-0,44

SOURCE: Statistics Lithuania, database of indicators of national accounts and financial indicators of enterprises.

Labor productivity of the national economic activity over the 2000 – 2010 period doubled from 15,8 litas (at current prices) of gross value added per actual hour worked to 33,8 litas, average annual percentage change (at constant 2005 prices) was 4,7 percent (Figure 1).

Average annual growth of capital productivity (by private sector output per unit of private sector capital stock) over the last decade was 2,7 percent. Labor productivity growth could be explained by the stimulative impact of various factors, such as technological progress, increase of skill of labor force. Output per worker can rise because the increasing amount of capital per worker. Advances in technology could be resulted in productivity of capital or productivity of labor.

The annual rate of change in aggregated growth, production factors and labor productivity gives some idea of the sources of growth – increase in amount of capital and labor productivity were important factors of the growth during the last decade.

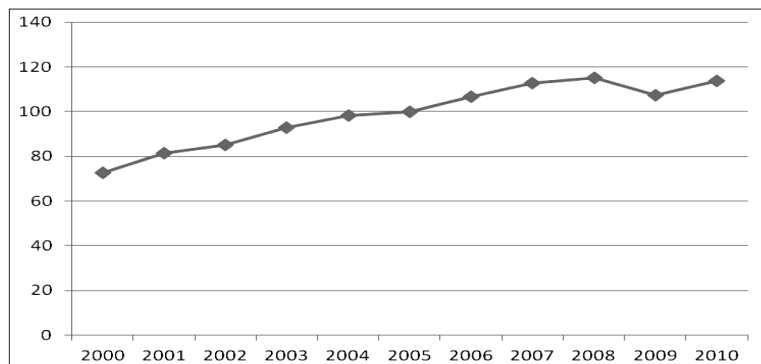

FIGURE 1. Labor productivity indices of the Lithuanian economic activity (gross value added per hour worked, compared to the base period of 2005)

SOURCE – Statistics Lithuania, database of national accounts.

The estimation results of production function for the private output are reported in Table 2.

TABLE 2. Estimates of private sector production function

Dependent variable	Constant	l (log labor) (95% confidence interval for B)	l-k (95% confidence interval for B)	k (log private capital) (95% confidence interval for B)	k-l (95% confidence interval for B)	g (log public capital) (95% confidence interval for B)	R ²	Std. error of the estimate	DW
q	-13,91	1,039** (0,665-1,414)		0,470** (0,395-0,546)		0,15** (0,106-0,194)	0,955	0,078	1,267
q-l	-7,21				0,461** (0,381-0,541)	0,175** (0,133-0,218)	0,934	0,084	0,965
q-k	-7,21		0,539** (0,459-0,619)			0,175** (0,133-0,218)	0,810	0,084	0,965

*- significant at 1 percent level

The estimated coefficient on labor is 1,04, on private capital is 0,47, the elasticity of private output to public capital formation is 0,15. The centerpiece of the analysis is whether elasticity coefficient for the public capital formation is positive, and its effect size. Estimate of output per unit of labor equation shows a strong positive relationship between labor productivity, private capital- labor ratio and public capital flow. Elasticity coefficients show that a 1 percent increase in private capital – labor ratio give an increase in the productivity of labor equal to 0,461 percent; 1 percent increase in the public capital flow raises labor productivity by 0,175 percent. Estimate of output per unit of capital equation shows a strong positive relationship between capital productivity, private labor – capital ratio and public capital flow. Elasticity coefficients show that a 1 percent increase in private labor –

capital ratio give an increase in the productivity of capital equal to 0,539 percent; 1 percent increase in the public capital flow raises capital productivity by 0,175 percent. Value of Durbin-Watson statistic indicates that there is no serial correlation in the residuals of the estimated equations.

Results of the estimated regressions coefficients could be compared to the results of other studies. Ligthart, Suarez (2011) provided a meta analysis on productivity of public capital, using meta-dataset of 49 studies. They found an output elasticity of public capital of 0,14. Aschauer (1989) assumes the statistically significant output elasticity of public capital by 0,39 percent. However, most studies used in meta analysis of Ligthart, Suarez (2011) and results of Aschauer (1989) analysis employ a dimension of public capital stock. In contrast, our estimate is based on public capital flow dimension. Aschauer (1989) presented the estimations of the total level of government spending relative to the private capital input and assumed that the level of total government spending has no impact on productivity in the private sector economy. Chatterjee, Sakoulis, Turnovsky (2003) contrasted the effects of a public transfers tied to investment in public infrastructure from a traditional pure transfer. They concluded that public transfers tied to investment have an effect on long-run growth.

Regressions relate the government expenditures on capital formation to labor and capital productivity of private sector. It seems proper to interpret the estimated coefficients on the government expenditure on fixed capital formation as a measure of their contribution to productivity in the private sector.

CONCLUSIONS

Data of Lithuanian national statistics over the decade show that average annual growth of real output of 4,3 percent may be associated with the growth of capital and labor productivity. At the macroeconomic level, average annual growth rate of capital during the same period was 7,9 percent, average annual percentage change of labor productivity was 4,7 percent, amount of labor decreased 0,44 percent annually.

Estimating the production function equation in logarithmic level, this analysis finds an output elasticity of government expenditure on fixed capital formation of 0,175. This result show that government capital expenditure has a large impact on public sector production. It would be common interpretation, that there are direct impacts from the provision of infrastructure facilities and services. However, quantitative importance of this finding should be interpreted with care given that the issue is empirical, and state level data used for the analysis are on quarterly basis.

This study can be extended in exploring the macroeconomic impact of public capital expenditures on the performance of various industries.

REFERENCES

1. Aschauer D.A. (1989). Is Public Expenditure Productive? *Journal of Monetary economics*, Vol.23, p. 177–200.
2. Bajo-Rubio O., Sosvilla-Rivero S. (1993). Does public capital affect private sector performance?: An analysis of the Spanish case, 1964-1988. *Economic Modelling*, Vol.10, Issue 3, July, p. 179–185.

3. Chatterjee A., Sakoulis G., Turnovsky S.J. (2003). Unilateral capital transfers, public investment, and economic growth. *European Economic Review*, Vol.47, Issue 6, December, p. 1077–1103.
4. Everaert G. (2003). Balanced growth and public capital: an empirical analysis with I(2) trends in capital stock data. *Economic Modelling*, Vol.20, Issue 4, July, p. 741–763.
5. Everaert G., Heylen F. (2001). Public capital and productivity growth: evidence for Belgium, 1953-1996. *Economic Modelling*, Vol.18, Issue 1, January, p. 97–116.
6. Fernald J.G. (1999). Roads to Prosperity? Assessing the Link Between Public Capital and Productivity. *The American Economic Review*, Vol.89, No.3, June, p. 619–638.
7. Holtz-Eakin D. (1992). Public Sector Capital And The Productivity Puzzle. Working paper No.4122. National Bureau Of Economic Research, New York.
8. Ligthart J.E., Suarez R.M.M. (2011). The Productivity of Public capital: A Meta – Analysis. In Jonkhoff W., Manshanden W. (eds.) *Infrastructure Productivity Evaluation*. Springer Briefs in Economics – New-York, Springer.
9. Moreno R. (2002). Public infrastructure and the performance of manufacturing industries: short- and long-run effects. *Regional Science and Urban Economics*, Vol.32, Issue 1 January, p. 97–121.
10. Munnell A.H. (1990). Why Has Productivity Growth Declined? Productivity and Public Investment. *New England Economic Review*. January/February, p. 3–22.
11. Pinnoin N. (1994). Public infrastructure and private production measuring relative contributions. *Journal of Economic Behavior and Organization*, Vol.23, Issue 2 March, p. 127–148.
12. Sturm J.E., De Haan J. (1995). Is public expenditure really productive? New evidence for the USA and the Netherlands. *Economic Modelling*, Vol.12, Issue 1 January, p. 60–72.

Ap61 **APSKAITA, AUDITAS, ANALIZĖ: MOKSLAS INOVACIJŲ IR GLOBALIZACIJOS KONTEKSTE.** Tarptautinės mokslinės konferencijos, vykusios Lietuvoje Vilniaus universitete, Ekonomikos fakultete 2012 m. kovo 29–30 d. – Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2012. – 850 p.

ISBN 978-609-459-028-3

Mokslo darbų rinkinyje nagrinėjami aktualūs finansinės apskaitos, valdymo apskaitos, finansinės analizės ir audito klausimai. Daug dėmesio skiriama apskaitos raidai, tarptautinių ir atskirų šalių apskaitos standartų harmonizavimui; materialaus ir nematerialaus turto klasifikavimui, vertinimui ir apskaitai; atskirų apskaitos metodų privalumams ir trūkumams; apskaitai ir analizei atskirose ūkio šakose ir viešajame sektoriuje, biudžetų rengimui. Taip pat nagrinėjamos finansinių investicijų, apgaulių atskleidimo ir tyrimo, finansinių ataskaitų patikimumo, bankroto prognozavimo, valstybinio ir vidaus audito ypatumų, audito įrodymų rinkimo ir vertinimo problemos.

Leidiny s skiriamas visiems, besidomintiems apskaitos, analizės ir audito tobulinimo klausimais, pirmiausia, aukštųjų mokyklų dėstytojams, doktorantams, magistrantams. Jis taip pat gali būti naudingas buhalteriams, analitikams bei auditoriams.

The selection of scientific works deals with issues of financial accounting, managerial accounting, financial analysis and audit. It focuses on the development of accounting, harmonizing of national and international accounting standards; classification of tangible and intangible assets, assessment and accounting; benefits and drawbacks of different accounting methods, accounting and analysis in various market segments and in the public sector and preparation of budgets. The work explores financial investment, fraud detection and research, reliability of financial reporting, forecasting bankruptcy, peculiarities of state and internal audit, collection of audit evidence and assessment problems.

The publication is dedicated to everyone who is interested in accounting, analysis and audit improvement issues, and firstly to high school lecturers, PhD and graduate students. It can also prove its usefulness to accountants, analysts and auditors.

В сборнике научных трудов рассматриваются вопросы финансового учета, управленческого учета, финансового анализа и аудита. Большое внимание уделено развитию бухгалтерского учета, гармонизации международных и национальных стандартов учета; недостаткам и преимуществам отдельных методов учета; учету и анализу в отдельных отраслях хозяйства, в общественном секторе; классификации, оценке и учету материальных и нематериальных активов; составлению бюджетов, инвестированию. Исследованы особенности государственного и внутреннего аудита, сбора и оценки аудиторских доказательств, достоверности финансовой отчетности, выявления злоупотреблений, прогнозирования банкротства,

Сборник предназначен для всех, кто интересуется вопросами совершенствования учета, анализа и аудита и, в первую очередь, преподавателям вузов, аспирантам и магистрантам. Он также может быть полезен бухгалтерам, аналитикам и аудиторам.

UDK 657.4(474.5)(063)

Viršelio dailininkė Audronė Uzielaitė

62,32 aut. l., 53,25 sp. l. Tiražas 250 egz.

Įsleido Vilniaus universitetas

Universiteto g. 3, LT-01513 Vilnius

Spausdino Standartų spaustuvė
S. Dariaus ir S. Girėno g. 39, LT-02189 Vilnius